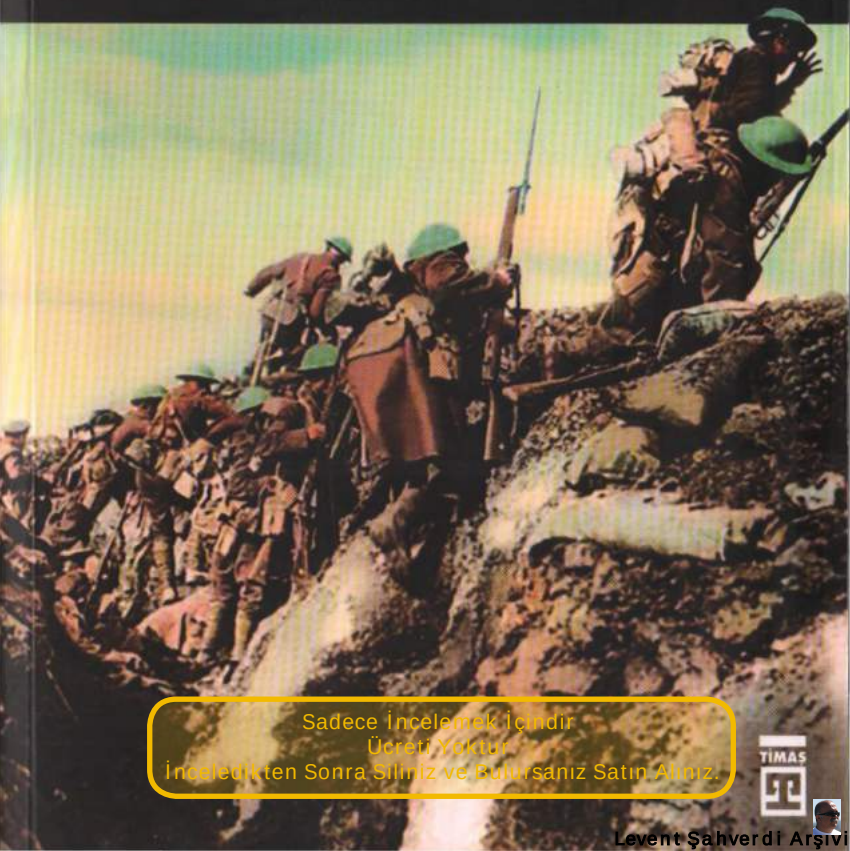
KISA

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

TARİHİ

İLKİN BAŞAR ÖZAL

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İncelediğiniz Sonra Siliniz ve Beğenirseniz Satın Alınız.

TİMAŞ

Levent Şahverdi Arşivi

KISA I. DÜNYA SAVAŞI TARİHİ
İlkin Başar Özal

TİMAŞ YAYINLARI | 4346
Popüler Tarih | 35
Raf: Dünya Tarihi

EDİTÖR
Neval Akbıyık

KAPAK TASARIMI
Erdi Demir

İÇ TASARIM
Tamer Turp

1. BASKI
Şubat 2018, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-2671-5
9 786050 826715

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alaykôşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Çağlayan Basım Yayın A.Ş.
Sarnıç yolu No:7 Gaziemir / İzmir
Tel: (0232) 274 22 15
Sertifika No: 11314

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

KISA I. DÜNYA SAVAŞI TARİHİ

İlkin Başar Özal

Levent Şahverdi Arşivi

İLKİN BAŞAR ÖZAL

1969 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Maçka İlkokulu ve Galatasaray Lisesi'nde gördü. Lisans öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. Ardından yine Boğaziçi Üniversitesi SBE'de tarih ana bilim dalında master derecesi aldı. Halen aynı kurumda doktora öğrenimine devam etmektedir.

Oluşturmacı yaklaşım ve işlevsel yapısalcılık ile öğrenim modelleri ve öğretim sistemleri üzerine sertifika programları tamamladı. Uzaktan eğitim ve ders içeriği geliştirme programlarında görev aldı. Bahçeşehir Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi ve Robert Kolej gibi eğitim kurumlarında dersler verdi.

Halen *TRT Belgesel* kanalında yayınlanan *Yakın Plan Cihan Harbi* belgeselinin editörlüğünü yapmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / 7

SAVAŞA GİDEN UZUN YOL / 11

KÜRESEL REKABETİN DOĞUŞU / 14

KIRILMA / 18

DÖNÜŞÜM / 21

EMPERYALİZM / 25

TARAFLAR / 32

BLOKLAŞMA / 42

KRİZLER / 48

BATI CEPHESİ'NDE DEĞİŞEN BİR ŞEY YOK / 65

SAVAŞ BAŞLIYOR / 67

1914 / 74

1915 / 90

1916 / 106

1917 / 123

1918 / 145

SAVAŞ HER YERDE / 169

DOĞU CEPHESİ / 171

BALKANLAR / 187

İTALYAN CEPHESİ / 196

AFRİKA CEPHESİ / 208

Levent Şahverdi Arşivi

"KUTSAL SAVAŞ"IN CEPHELERİ / 215

MÜTTEFİK ARAYIŞI / 217

KAFKAS CEPHESİ / 229

ÇANAKKALE CEPHESİ / 245

MAKEDONYA - GALİÇYA - ROMANYA CEPHELERİ / 280

KANAL - SURİYE - FİLİSTİN CEPHELERİ / 283

IRAK-BASRA CEPHESİ / 299

HİCAZ - YEMEN CEPHESİ / 320

SAVAŞIN YENİ YÜZÜ / 337

UZAKDOĞU VE PASİFİK / 339

DENİZ SAVAŞLARI / 342

HAVA SAVAŞLARI / 363

BİLİM, TEKNOLOJİ VE YENİ SİLAHLAR / 380

İSTİHBARAT / 391

SİLAHSIZ SAVAŞ: PROPAGANDA / 397

SAĞLIK HİZMETLERİ / 404

SAVAŞI SONA ERDİREN ANTLAŞMALAR / 409

ATEŞKESLER / 411

BARIŞ ANTLAŞMALARI / 416

SAVAŞIN MİRASI / 423

BİBLİYOGRAFYA / 431

Levent Şahverdi Arşivi

SUNUŞ

1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı, diğer adıyla Büyük Savaş ile ilgili kitap ve makalelerin, film ve belgesellerin sayısı inanılmaz boyuttadır. 100. yıldönümü sürecinde bunlara yenileri de eklenmiştir. Bunların tamamını gözden geçirmek aşağı yukarı bir insan ömrüne denk gelebilir. Bu kitap onlara eklenen bir yenisidir ve amacı da merak uyandırmak ve bazı bilgilere kolay yoldan ulaşmayı sağlamaktır.

Birinci Dünya Savaşı Avrupa'da ortaya çıkan iki bloğun, İtilaf Devletleri -kitap içerisinde zaman zaman "Müttefikler" adıyla karşınıza çıkacaktır- ve İttifak Devletleri arasındaki sömürge paylaşım mücadelesine dayanan bir silahlı çatışma sürecidir. Her ne kadar savaşı başlatan olay Avusturya-Macaristan Veliahdı Ferdinand'ın suikast sonucu öldürülmesi gibi görünse de nedenleri çok daha kabarık bir listedir ve yaklaşık iki yüz senelik bir geçmişe sahiptir. 1756 yılından itibaren yaşanan çatışmalar ve politik gelişmeler sonucunda gelinen noktadaki gerilim, dünya savaşına yol açmış, bu nedenle de bu savaş "Bütün Savaşları Sona Erdirecek Savaş" olarak adlandırılmıştır. Ancak sonucunda hiçbir sorun sona ermemiş ve var olanlara da yenileri eklenmiştir. Yaşadığımız günlerdeki bölgesel sorunların büyük bir kısmı bu savaşa dayanmaktadır. Avrupa merkezli olarak başlayan silahlı mücadele, kısa zamanda dünya geneline yayılmış, topyekûn ve endüstriyel bir savaşa dönüşmüştür. Gelişen teknolojinin desteklediği silahlar, savaş meydanlarında boy göstermiştir. Sivil halk, tarihte ilk defa doğrudan savaşın parçası haline gelmiştir. Cephe kavramının değişmesi, savaşı çatışma alanından şehirlere

Levent Şahverdi Arşivi

ve sanayi merkezlerine kaydırmıştır. Böyle bir çatışmayı kâğıda yansıtmak doğal olarak kolay değildir.

Birinci Dünya Savaşı'nı anlatan kitaplar genelde yıllara göre bölümlendirilmiştir. Elinizdeki kitap ise savaşılan cepheleri esas alan bir metoda sahiptir. Böylelikle anlatıların yoğunlaştığı Avrupa'nın Batı ve Doğu cepheleri ile Ortadoğu cephesinin dışında Afrika ve Uzakdoğu cephelerinde yaşananlar da gözler önüne serilmektedir. Bir cephede verilen mücadele süreci kesintisiz olarak anlatılmakta; sadece kara savaşları değil, denizlerdeki ve havadaki mücadeleler de ortaya konulmaktadır. Farklı askerî unsurların bir arada kullanıldığı stratejiler hakkında bilgi verilmekte, bilim ve teknoloji ürünü yeni silahların yanı sıra istihbarat, propaganda ve sağlık hizmetlerinin de savaşın ne kadar önemli bir parçası haline geldiği vurgulanmaktadır.

Bu kitabı kalemc alırken taşıdığımız bir amaç da toplumumuzun bu savaşa bakış açısını bir parça da olsa değiştirmektir. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı etkinlikleri Çanakkale Zaferi -ki çoğu insanımız bunu İtilaf Donanmasının 18 Mart'taki yenilgisinden ibaret bilmektedir- ve Sarıkamış Faciası arasında sıkışmıştır. Komutanlar açısındansa, Mustafa Kemal Paşa ve Enver Paşa dışında sayılabilen isim yok gibidir. Bu kitapta bunların aşılmasına çalışılmıştır. Osmanlı yönetiminin ittifak arayışları, Medine müdafaası, Kutü'l-Amare zaferi, Selman-ı Pak başarısı, Bakü'nün alınışı, Galiçya'da ve Kanal Seferi sırasında yaşananlar kadar Fahrettin Paşa, Halil Paşa ve Nuri Paşa da bu kitabın birer parçasıdır.

Çalışmanın ortaya çıkış sürecindeki katkıları dolayısıyla teşekkür etmem gereken bazı isimler var. Öncelikle Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi Koordinatörü ve yakın dostum Agâh Karlıağa yazmam konusunda beni sürekli olarak yüreklendirdi. Üzerinde birlikte emek sarf ettiğimiz ve kitap yayına hazırlanırken *TRT Belgesel* kanalında gösterilmekte olan 22 bölümlük *Yakın Plan Cihan Harbi* belgeselinin çalışmaları

Levent Şahverdi Arşivi

sırasında bana sürekli boş zaman oluşturarak bu kitabın tamamlanmasını sağladı. Büyük emek sarf edenlerden bir diğeri de *Timaş Yayınları*'nın değerli editörü Neval Akbıyık'tır. Kendisini üç kelime ile tanımlamak mümkün; sabır, itina ve sakinlik. Her türlü olumsuzluğu aşmamda gösterdiği yardımlarına minnettarım. Değerli öğrencilerim Ilgın Yaren Demirkesen, Okan Çoban ve Herman Dıldıl ile meslektaşım ve dostum Hasan Ali Çakmak'a da eleştirileri için teşekkür ederim.

Son söz olarak şunu söylemeliyim: Tarihimize sahip çıkmalıyız. Bunun yolu da film ya da dizi filmlerden değil, belgesel ve kitaplardan geçer. Ancak o zaman düşünmek eylemini doğru şekilde kullanır ve düzgünce tartışabiliriz. Ancak o zaman birisinin bizi yönlendirilmesini ya da aldatmasını engelleyebiliriz. Ve ancak o zaman yaşadıklarımıza bir anlam verebilir ve gelecek hakkında doğru çıkarımlarda bulunabiliriz.

İlkin Başar Özal
Ocak 2018

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SAVAŞA GİDEN UZUN YOL

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

28 Haziran 1914... Avusturya-Macaristan Veliahdı Franz Ferdinand ile eşi Sophie'nin Saraybosna gezisi sırasında uğradıkları suikast sonucu hayata veda ettikleri gün... Suikastın, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan Bosna-Hersek'in kendisine bırakılmasını isteyen Sırbistan'ın yönlendirdiği bir grup milliyetçi genç tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. 29 Haziran'da başlayan karşılıklı tepkiler sonunda bir dünya savaşına neden olan bu olay, aslında sanıldığı kadar basit bir gerekçeye sahip değildi. Franz Ferdinand ile eşi Sophie'yi öldüren *Kara El* teşkilatına mensup Gavrilo Princip, sadece bir figürandı.

Veliahdı öldüren silah, aslında 16. yüzyılda imal edildi, 17. yüzyılda çekildi, tetiğine 18. yüzyılda basıldı ve namludan çıkan mermi 19. yüzyılı baştan sona geçerek 1914 yılında önce Ferdinand'a saplandı, ardından da dört yıl boyunca bütün dünyayı

Avusturya Macaristan Veliahdı Arşidük Franz Ferdinand ve eşi suikasta uğramadan birkaç dakika önce

Levent Şahverdi Arşivi

dolaştı. 1914-1918 yılları arasındaki "Bütün Savaşları Sona Erdirecek Savaş" yirminci yüzyılın başında yaşandı ama Avrupa'nın geçmişinin ağır yükünden kurtulması o kadar da kolay değildi. Yük, üç yüz sene boyunca birikmiş, ağır bir yüktü...

KÜRESEL REKABETİN DOĞUŞU

On beşinci yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa, aşırı nüfusunu beslemek amacıyla yeni yaşam ve üretim alanlarına yayılmaya başladı. Ele geçirdiği yerler sayesinde elde ettiği zenginlik, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri tetikledi, kilise baskısının ortadan kalkmasını sağladı. Güçlenen ve merkezileşen siyasal yapılar arasındaki mücadele, Avrupa sınırları aştı. 18. yüzyılının sonuna gelindiğinde güçler, artık dünyaya yayılmış topraklar için savaşıyordu.

BÜYÜK KEŞİFLER

Batı Avrupa devletlerinin 1400'lü yıllarda başlattığı coğrafi keşifler, büyük ticaret imparatorlukları kurmalarını sağladı. Bu durum, dünyanın yönetiminde söz sahibi olmayı da beraberinde getirdiğinden söz konusu ticaret, imparatorlukların arasındaki çekişmeyi artırdı. Bu güç mücadelesi tabii ki Avrupa ile sınırlı kalmadı, dünyanın başka bölgelerine de sıçradı. Böylece Batı Dünyası'nın ekonomik ve politik yapısı ciddi bir dönüşüm geçirdi. Coğrafi keşifler sonucunda ortaya çıkan denizaşırı sömürge imparatorluklarını genişletme politikaları, bir yandan Avrupalı devletlerin birbirleriyle rekabetine neden olurken diğer yandan da elde edilen zenginlik, iktisadi değişime yol açtı.

Ulusal boyuta evrilen ekonomi iç siyasal bütünleşmeyi sağladı, monarşik sistemleri de güçlendirdi.[1] Avrupalı güçler arasında-

1 J. H. Parry, *The Age of Reconnaissance: Discovery, Exploration, and Settlement, 1450–1650*, 1963, s.87

Levent Şahverdi Arşivi

ki çatışma ortamı kıta sınırlarını aşıp sömürgelere sıçradı. I. Dünya Savaşı'nın bir nedeninin de sömürgecilik olması ve en kanlı mücadelelerin, zannedildiğinin aksine, Avrupa'nın Batı Cephesi'nde değil de Afrika'daki sömürge alanlarında yaşanması, hiç de şaşırtıcı değildir.

RÖNESANS VE REFORM

Coğrafi keşifler siyasal, sosyal ve ekonomik alanlar kadar düşünsel ve dinsel alanlarda da etkili oldu. Önce Katolik Kilisesi'nin din merkezli bakış açısına alternatif olarak insanı merkeze alan hümanizm kendini gösterdi. Öncelikle edebi eserlerle Avrupa hayatına giren hümanizm, okuma-yazma bilenlerin sayısı az olduğundan istenilen düzeyde yayılamadı.[2] Düşüncelerin resim ve heykel üzerinden taşınmasıyla başlayan Rönesans,[3] sanata, bilime, araştırmaya, deney ve gözleme duyulan ilgiyi artırdı. Katolik Kilisesi, bu gelişmelere karşı önlemler almaya çalışırken dinsel yapıların kendi içinde bazı eleştiriler de başladı. Martin Luther adındaki rahibin 95 maddelik bir bildiriyi Almanya'daki bir kilisenin kapısına çakmasıyla eleştiriler doruğa ulaştı. Luther'i destekleyenler, Papa'nın söylemlerini protesto ettikleri için, Protestanlar olarak anılmaya başladılar. Katolik siyasal güçler, Reform hareketini tamamen ortadan kaldıramayacaklarını ya da denetim altına alamayacaklarını anladıkları için uzun mücadelelerden sonra Protestanların taleplerini kabul ettiler.

Martin Luther'in başlamasına vesile olduğu, Reform süreci belirli bir meşruiyete oturmuştu belki ama mezhep savaşları uzun süre devam etti. Özellikle 1618-1648 yılları arasında yaşanan 30 Yıl Savaşları bu savaşlar içinde; en kanlı, en uzun süreli ve sonuçları en çarpıcı olanıydı.

2 C. Nauert, *Humanism and the Culture of Renaissance Europe*, 1995, s.67
3 D. Kelley, *Renaissance Humanism*, 1991, s.88 ve devamı

Levent Şahverdi Arşivi

OTUZ YIL SAVAŞLARI

Alman topraklarındaki Katoliklerle Protestanlar arasında yaşanan Otuz Yıl Savaşları, Avrupa'daki din savaşlarının bu ölçekteki en son örneğiydi. Ancak dinsel mücadelenin arka planında Avusturya ile Fransa arasındaki rekabet yatmaktaydı.[4] Bu savaş; Danimarka, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, Lehistan, Rusya gibi devletlerin de katılımıyla "Büyük Avrupa Savaşı"na dönüştü... Tıpkı Yedi Yıl Savaşları gibi. Tıpkı I. Dünya Savaşı gibi. Dikkatlice irdelendiğinde, bu savaşlar dizisinde; Otuz Yıl Savaşları'na "giriş", Yedi Yıl Savaşları'na "gelişme" ve I. Dünya Savaşı'na "sonuç" yakıştırması yapmak hiç de yanlış olmayacaktır. Ve "sonuç" hâlâ yazılıyor...

Savaş sonucunda dünya tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir diplomasi trafiği yaşandı. Sonuçta imzalanan 1648 Westphalia Antlaşması seküler/laik nitelikteydi. Ayrıca uluslararası ilişkilerde "egemen devletlerin eşitliği" anlayışının ilk kez benimsendiği siyasal belgeydi.[5] Giderek güçlenen ve yayılmacılık riski taşıyan devletlere karşı "ittifaklar oluşturularak güç dengesi yaratılması" ilkesi uluslararası ilişkilerin temel kuralları arasına girdi.[6] Ancak antlaşmanın en önemli sonucu, Prusya'nın Avrupa siyasetinde güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmasıdır. Prusya gün geçtikçe güçlendi; güçlendikçe Alman kökenli prenslikleri yanına çekti ve yaklaşık bir asır sonra, 1750'lerde Avusturya'ya kafa tutacak güce ulaştı.

YEDİ YIL SAVAŞLARI

Prusya ordusu, 18. yüzyılın başlarından itibaren, önceki yüzyılın paralı askerlerinden evrimleşmeye devam etmişti ama ciddi bir farkla: Her toplumsal gruptan askere alım gerçekleştirildi.

---

4 M. Holt, *The French Wars of Religion*, 1993, s.56-57
5 G. Parker, *The Thirty Years' War*, 1984, s.75
6 G. Strauss, *Luther's House of Learning*, 1978, s.117-118

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak seçici davranıldı. Ustalar, zanaatkârlar ve esnaf gibi ülke ekonomisi için 'yararlı' insanlar, askere alınmayacak kadar önemliydiler. Ordu için öncelikle suçlular, topraksız köylüler, gençler, aylaklar, sarhoşlar gibi 'harcanabilir' insanlar toplandı. Prusya ordusunun dörtte üçü artık Prusyalılardan oluşuyordu. Orduda uygulanan disiplin daha da katılaştırıldı ve asla taviz verilmedi. Talimler sırasında hiçbir şey atlanmadı, kesinlikle ertelenmedi. Üstelik askerî eğitim programı fanatizm ile de desteklendi. Böylece Prusya ordusu, rakiplerinden çok daha üstün askerlere sahip olmayı başardı. Basit bir örnek vermek gerekirse Avusturyalı askerlerin iki kez mermi harcadığı sürede Prusyalılar beş kez ateş edebiliyorlardı. Bu disiplinli, etnik olarak kaynaşmış, vurucu gücü yüksek ordu 19. yüzyılda üst üste zaferler kazanacaktı; 1866 Sadowa Savaşı'nda Avusturya'yı, ardından 1870 Sedan Savaşı'nda Fransa'yı yenilgiye uğratacak, 1871 yılında kurulacak Alman İmparatorluğu'nun bel kemiğini oluşturacak ve ulusal nitelikli ordular tarafından örnek alınacaktı. 18. yüzyılda da II. Friedrich'in, bu ordu ile elde ettiği başarılar sonucunda, tarihe "Büyük Friedrich" olarak geçmesini sağlayacaktı.

Bu ordu şimdi ilk sınavını vermeye hazırlanıyordu. Prusya'nın Silezya'yı alarak güçlenmesinden tedirgin olan Avusturya ve Fransa bir araya gelmiş; sömürge alanlarında Fransa ile çıkar çatışması yaşayan İngiltere ise Prusya'ya yakınlaşmıştı. İspanya, Rusya, Saksonya ve İsveç; Avusturya-Fransa ittifakının yanında yer aldı. İngiltere ile Prusya arasında ise bir antlaşma imzalandı ve ardından bu ikiliye Portekiz ve Hannover katıldı. Bu gelişme tarihe "Diplomatik Devrim" adıyla geçti.[7] Bu yeni bloklaşma yeni bir savaşa davetiye çıkarmaktaydı. Beklenen de oldu. 1756 yılında başlayan savaş, Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya, Hindistan'dan Atlas Okyanusu'na kadar uzandı, Akdeniz havzasını da içine aldı. Böylelikle savaş, I. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupalı

7 W. Doyle, *The Old Order, 1660–1800,* 1978, s.124

Levent Şahverdi Arşivi

güçler arasında yaşanan en geniş katılımlı, en uzun süreli ve küresel boyutta etkileri olan bir savaşa dönüştü.

1763 yılında savaş bittiğinde dengeler tamamen değişmişti. Fransa; Kanada ve Hindistan'ı İngiltere'ye bıraktı. İngiltere "üstünde güneş batmayan imparatorluk"a doğru en önemli adımını atmıştı. Prusya ise Silezya bölgesindeki hâkimiyetini herkese kabul ettirdi.

Yedi Yıl Savaşları'na katılanların çoğu; yani Fransızlar, İtalyanlar ve İngilizler, bu savaşa -I. Dünya Savaşı için de kullandıkları tabirle- "Büyük Savaş" dediler. Prusya hariç... Prusya için Yedi Yıl Savaşları başından beri "*das Weltkrieg*", yani "*Dünya Savaşı*"ydı.[8] Bu yaklaşım Alman İmparatorluğu kurulduktan sonra da korundu ve Almanlar kendilerini hep yeni bir dünya savaşı için hazırladılar. Bu nedenle I. Dünya Savaşı başladığında, motivasyon açısından rakiplerinin çok ötesine geçmelerini sağlayan "*1914 Ruhu*"na sahiptiler. Alman devletinin emelleri, Alman ordusunun amaçları ve Alman halkının bunları hayata geçirme arzusu başka hiçbir toplumda görülmediği kadar kesişiyordu.

1763 yılında Yedi Yıl Savaşları'nın bitmesinden 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen zaman diliminde Avrupa, kıtanın, hatta dünyanın çehresini kökten değiştirecek birbiriyle bağlantılı bir dizi olay yaşayacaktı.

KIRILMA

1763 ile 1815 yılları arasında yaşananlar, bugüne kadar varlığını hissettirecek farklılaşmaları ve sistemleri yapılandıracak kavramları ortaya çıkardı. İkiz Devrimler denilebilecek Sanayi Devrimi ile Fransız Devrimi bu aralıkta başladı; Avrupa haritasını değiştiren Napoléon Savaşları bu dönemde yaşandı; dünyanın

8 M. S. Anderson, *Europe in the Eighteenth Century*, 2nd ed.,1976, s.171

Levent Şahverdi Arşivi

geleceğini etkileyen bir güç haline gelecek olan Amerika Birleşik Devletleri bu süreçte doğdu. Yaklaşık 50 yıl içinde yaşanan bu kırılmaların artçıları, 19. yüzyıla yön verdi, 20. yüzyıla yayıldı, 21. yüzyılda hâlâ derinden hissediliyor.

SANAYİ DEVRİMİ

Sanayi Devrimi'ni bilmeden toplumların birbirlerine karşı tutumlarını, uluslararası ilişkilerin karmaşık düzenini, siyasal yapıların değişken ritmini, I. Dünya Savaşı'nın nedenlerini anlamak olanaksızdır. Coğrafi keşifler sonrası artan ticaret ve güçlenen burjuvaziye rağmen üretim hâlâ büyük ölçüde toprağa bağlıydı. 18. yüzyılın ortalarından itibarense yeni bir süreç başladı. Bu süreç önce başlangıç yeri olan İngiltere'yi, ardından Avrupa'yı ve nihayet bütün dünyayı etkiledi. Üretimde toprağa bağımlılığı kırdı; yani üretimi, niteliksel olarak değiştirdi. Her şeyin yeniden tanımlanmasına yol açtı. Bu süreç, Sanayi Devrimi'nin ta kendisiydi.

Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde Avrupa'da, sanayileşme sayesinde, az hammadde kullanılarak çok çeşitte ve miktarda ürün kısa zamanda üretiliyor ve ucuza mal edilebiliyordu artık. Bunun sonucunda, başını İngiltere'nin çektiği makineleşmiş ve sömürge sahibi devletlerle; Almanya liderliğindeki, makineleşmiş ama yeterli sömürgesi olmayan ülkeler karşı karşıya geldiler.[9] Aralarındaki sömürge paylaşım mücadelesinde diplomasinin yetersiz kalması, bloklaşmalar ve silahlanma yarışının hızlanması da Birinci Dünya Savaşı'na neden oldu. İnsanlığın yaşadığı bu ilk "*endüstri savaşı*", mücadeleye sonradan katılan bir devlet tarafından sonuca bağlanacaktı. Şimdi kısaca onun öyküsüne bakalım.

9 W. L. Dorn, *Competition for Empire, 1740–1763*, 1940, s.301

Levent Şahverdi Arşivi

AMERİKAN BAĞIMSIZLIK SAVAŞI

1620 yılında İngiltere'den ayrılan *Mayflower* gemisinin yeni kıtaya gelişinden sonra hem gemilerin sayısı hem de "yeni dünya"ya yerleşenlerin nüfusu giderek arttı. Dinsel baskılardan bıkmış, siyasi belirsizlikten yılmış bu insanlar yerleştikleri Amerika'da herhangi soylu sınıfın varlığını kabul etmeyen, eşitliğe dayalı bir model oluşturdular. Yedi Yıl Savaşları onlar için de bir dönüm noktası oldu. Amerikalılık bilinci gelişti, Fransız tehdidi ortadan kalktı ve İngiltere'ye olan ihtiyaçları azaldı. 1775 sonrasında Koloniciler ile İngilizler arasında çatışmalar başladı. Koloniler, Fransa ve İspanya tarafından destekleniyordu. Kuzey Amerika'daki 13 İngiliz kolonisi 4 Temmuz 1776'da bağımsızlıklarını ilan ettiler. Fransa, bu kolonileri resmen tanıyan ve Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalayan ilk devlet oldu.[10] Bunu Hollanda izledi. General George Washington liderliğindeki yurtsever güçlerin başarıları karşısında İngiltere de 1783 yılında kolonilerin bağımsızlığını tanıdı.

FRANSIZ İHTİLALİ VE NAPOLÉON SAVAŞLARI

Fransa'nın 18. yüzyılın başından itibaren İngiltere'yle girdiği mücadeleler ülkeyi ekonomik darboğaza sokmuştu. Artan vergiler toplumun geniş kesimlerinde monarşiden rahatsızlık duyulmasına sebep oluyordu. Diğer yandan Aydınlanma Dönemi'nde dile getirilen ve Amerikan Bağımsızlık Mücadelesi'nde hayata geçirilen görüşler, özgürlükler konusundaki istekleri de artırıyordu. Kralın, burjuvazinin temsil edildiği Meclis'i kanun görüşmeleri sırasında kapatması üzerine 14 Temmuz 1789'da Paris halkı sokağa döküldü. Fransız Devrimi başlamıştı. "İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi" ile tüm vatandaşların eşitliği kabul edildi. Kilise mallarına el konuldu.

10 L. Gershoy, *From Despotism to Revolution*, 1763–1789, 1944, s.187-191

Levent Şahverdi Arşivi

Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı düşüncelerin Avrupa'da yayılmasıyla kendi yönetimlerinin de tehdit altına gireceğini düşünen İsveç, Rusya ve Avusturya gibi ülkeler, "Eski Rejim"i geri getirmek yönünde bir söylem geliştirince Fransa Nisan 1792'de bu devletlere savaş açtı. Fransa'da cumhuriyet ilan edildi. XVI. Louis, vatana ihanetten suçlu bulunarak idam edildi. Devrim'in doğurduğu General Napoléon Bonaparte 1802'deki bir halk oylamasıyla ömür boyu konsül, 1804'te yine bir halk oylaması sonucu, I. Napoléon adıyla imparator ilan edildi.[11] Hemen ardından Fransa, Avrupa'nın büyük güçleriyle 10 yıl sürecek bir savaşlar dönemine girdi. Fransa'nın, işgal ettiği Avrupa topraklarında kardeş yönetimler oluşturması ve kıtayı büyük ölçüde kontrol eder hale gelmesi; İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya'yı birbirlerine yaklaştırdı. Chaumont Antlaşması'yla ittifak kuran bu devletler 1814'te Napoléon'u ele geçirip Elbe Adası'na sürgüne gönderdiler.[12] Napoléon buradan kaçıp yeniden Müttefiklere karşı savaşa girişmiştiyse de Haziran 1815'te Waterloo Savaşı'nı kaybedince siyasi kariyeri kesin biçimde sona erdi. Şimdi sırada Avrupa'daki güç dengelerini tekrar yerine oturtmak vardı. Ancak Avrupa farklı bir yapıya doğru kaymaya başlamıştı.

DÖNÜŞÜM

1815 ile 1870 yılları arasında, Avrupa'da bir dönüşüm süreci yaşandı. Sanayi Devrimi ile birlikte liberalizm; siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda kendini hissettirirken sanayileşmiş toplumlarda işçi sınıfının etkisiyle sosyalizm de yayılmaya başladı.

11 D. Sutherland, *France, 1789–1815*, 1985, s.134-136

12 F. Kafker and J. Laux, *The French Revolution: Conflicting Interpretations*, 4th ed., 1989, s.107

Levent Şahverdi Arşivi

VİYANA KONGRESİ

Napoléon'u yenilgiye uğratan İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya, sınır ve statü sorunlarını çözmek, bir başka deyişle Avrupa haritası ve güçler dengesini eski haline getirmek için bir kongre toplanmasına karar verdiler.

1814 yılında toplanan Viyana Kongresi, daha önce görülmemiş bir katılıma sahne oldu. Sadece o anda var olan ülkelerin temsilcileri değil, yakın zamanda haritadan silinmiş siyasal yapılar da kongrede hazır bulundu. Hatta Fransa bile XVIII. Louis'nin Dışişleri Bakanı Talleyrand tarafından temsil edildi.

Kongre 1815 yılında çalışmalarını tamamladı, fakat Avrupa'da oluşturulan güç dengesi hakkında görüş alışverişinde bulunmak amacıyla toplantıların devamlılığı esas alındı. Genel siyasal durumun değerlendirilmesine ve devletlerarası ilişkilerin masa başında çözülmesine yönelik bu yaklaşım "Avrupa Uyumu" olarak adlandırıldı.[13] Bu önemde diğer bir toplantı ise I. Dünya Savaşı sonrasında Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'dır. Sistemin Batılı güçlerin gözünden revize edilmesi, Batı siyasal yapılarının ve yayılmacılığın garanti altına alınması her iki diplomatik zeminin de ortak özelliğidir.

RESTORASYON DÖNEMİ

Viyana Kongresi'nin kararlarını hayata geçirmek amacıyla, Batılı güçler arasında iki ayrı bağlaşma oluşturuldu. Bunlardan birisi, Kutsal Bağlaşma; diğeri ise Dörtlü Bağlaşma olarak adlandırılır. Rusya, Avusturya ve Prusya'nın bir araya gelmesiyle oluşan Kutsal Bağlaşma'ya daha sonra Fransa da katıldı. Kutsal Bağlaşma, tüm Hıristiyan hükümdarların birbirlerinin kardeşi olduğu ve gerektiğinde birbirlerine her türlü yardımda bulunacakları ilkesine dayanmaktaydı.

13 D. Sutherland, *age*, 1985, s.217

Levent Şahverdi Arşivi

Dörtlü Bağlaşma ise Avusturya Şansölyesi ve Viyana Kongresi Başkanı Kont Metternich'in ön ayak olmasıyla gündeme geldi. Bu nedenle, bu bağlaşma Metternich Sistemi olarak da bilinmektedir. İngiltere, Rusya, Avusturya ile Prusya, bu bağlaşma ile kralların mutlak yönetimini kabul ediyor ve bunun her ne pahasına olursa olsun korunmasını amaç ediniyorlardı. Bu devletler herhangi bir ülkede çıkacak isyanlara karşı bütün kuvvetleriyle birlikte hareket edeceklerine dair anlaştılar.

1830 İHTİLALLERİ

Fransa, Restorasyon Dönemi'nde mutlak monarşi rejimini destekleyenler tarafından yönetildi. Basına sansür uygulaması ve siyasal alandaki kısıtlamalar toplumdaki huzursuzlukları giderek artırdı. Özellikle XVIII. Louis sonrası tahta geçen X. Charles dönemindeki baskı yönetimi, anayasanın kaldırılmasına kadar uzandı. Bağımsızlar ve liberaller ile mutlak monarşi yanlıları arasındaki çekişmeler, sonunda çatışmaya dönüştü. 1830'da işçiler, öğrenciler ve aydınlar ayaklandı, ordu da onları destekledi. X. Charles ülkeyi terk edince Orléans Dükü Louis-Philippe "Fransızların Kralı" sıfatı ile tahta oturdu.[14] Kısıtlamalar kaldırıldı, haklar genişletildi, özgürlükler geri verildi. Fransa'nın ardından İngiltere, İspanya, İsviçre, İtalya ve Portekiz'de de ihtilallerin etkisi görüldü. Hollanda'dan ayrılan Belçika, bağımsızlığını kazanarak Avrupa devletler sistemindeki yerini aldı. Lehistan'da da ihtilaller yaşandı, ancak Rusya bu bölgeyi ilhak etti. Avrupa'nın doğusunda baskıcı monarşiler, çok uluslu imparatorluk yapılarıyla milliyetçiliğe karşı direnmekteydi. Batıya doğru ilerledikçe liberal düşüncenin, refah seviyesinin ve ulusçu anlayışın güçlendiği görülmekteydi ama bunun da bedeli çok ciddi sosyal sorunlardı. Beklenen eşitlikçi toplum yapısının hayata geçirilememesi yeni bir ihtilal dalgasına neden olacaktı.

14 F. Artz, *Reaction and Revolution, 1814–1832*, 1968, s.77

Levent Şahverdi Arşivi

1848 İHTİLALLERİ

Sanayi Devrimi Avrupa'nın sosyal tabakalaşmasında kalabalık bir işçi sınıfının oluşmasına yol açtı. Kalabalık bir işçi sınıfı oluşunca da iş, işçi, işveren ve devlet arasındaki ilişkilerle ilgili sorunlar ortaya çıktı. Avrupa'nın birçok ülkesindeki kıtlık, ekonomik zorluklar, ticari sorunlar, artan işsizlik toplumda özellikle işçiler arasında karşılık buldu. Bu da 1848 yılında Avrupa'nın genelinde ihtilaller yaşanmasına neden oldu. Bu kez milliyetçilik ve sosyalizm, 1830'daki liberalizmden daha ön plandaydı.

1848 İhtilalleri sonucunda anayasal hareketler ve parlamenter sistem güç kazandı. İktisadi alanda refah dönemine girilmesi, burjuvaların kendilerini daha güvenli hissetmeye başlamalarını sağladı. Devrimci hava dinmiş gibi görünüyordu ancak hem toplumsal sınıflar hem de devletler arasındaki tehditkâr yaklaşımlar giderek arttı. Devletler, artık belirli bir dünya görüşünün savunuculuğunu yapmak yerine kendi pratik çıkarlarını gözetmeyi tercih etmekteydiler.[15] Devletlerin doğal düşmanları ya da doğal müttefikleri yoktu artık. Yararlı addedilen ittifaklara yönelmekte bir sakınca görmüyorlardı. Amaca ulaşmak için her türlü pratik araçtan yararlanılabiliyordu. Savaş da amaca ulaşmak için pratik bir araç niteliği kazanmaktaydı. Hatta hem toplumların içinde hem de uluslararası alanda, bölgesel çatışmalarla sınırlı kalması kaydıyla, savaşlara gerekli bir araç gözüyle bakılmaktaydı. Çıkarları maksimize etmek üzere oluşturulan dengeler, bloklaşmayı kolaylaştırırken Avrupa devletlerinin I. Dünya Savaşı'na kadar genel bir savaşa sürüklenmelerini engelledi.

KIRIM SAVAŞI VE PARİS BARIŞ KONFERANSI

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'nın doğusunda üç imparatorluk varlığını sürdürüyordu: Rusya, Avusturya ve Osmanlı. Bu kara imparatorluklarının Batı Avrupalı çağdaşlarından farklı

15 W. Langer, *Political and Social Upheaval, 1832–1852*, 1969, s.256-257

Levent Şahverdi Arşivi

olarak denizaşırı sömürgeleşme gayretleri yoktu, Sanayi Devrimi topraklarına henüz uğramış değildi. Öte yandan Rusya'nın sıcak denizlere inmek için çaba sarf etmesi, Osmanlı ile karşı karşıya gelmesine neden olmaktaydı. Kudüs ve Ortodokslarla ilgili isteklerini bahane eden Rusya, Osmanlı üzerinde baskı kurmaya çalışıyordu. İki devlet arasındaki ilişkiler 1853'te silahlı çatışmaya dönüştü. Rusya Bükreş'e saldırdı, Sinop'taki Osmanlı donanmasını yaktı. Yaşanan savaşta, Avusturya ve Prusya arabuluculuk yapmaya çalışırken İngiltere, Fransa ve Piyemonte Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katıldılar. 1856 yılında ateşkes ilan edildi. Paris'te bir barış konferansı toplandı.

Konferansa; Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya, Piyemonte ve Osmanlı temsilcileri katıldı. İngiltere, Fransa ve Avusturya ayrıca bir araya gelerek Paris Antlaşması'nı ihlal edecek devlete karşı ortak askerî ittifak kurulması esasına dayalı bir antlaşma daha imzaladılar.

Paris Konferansı sonucunda Boğazlar yolunu kullanması imkânsızlaşan Rusya, Panslavizm politikasına ağırlık vermeye başladı. Yeni hareket alanı olarak da Balkanlara yöneldi. Avusturya da bölgede etkinliğini artırmaya çalıştı. Bölge hâkimi Osmanlı ise yayınladığı fermanlar ile bir yandan Batı tarzı reformları hayata geçirerek diğer yandan da azınlıklarının haklarını artırarak milliyetçilik akımına karşı direnmeye çalıştı. Bu coğrafya giderek daha fazla sorun üreten bir bölge haline gelecekti. Hatta I. Dünya Savaşı bile bu bölgedeki anlaşmazlıklar yüzünden başladı.

EMPERYALİZM

1870'ten 1914'e kadar geçen sürede Avrupa kıtasında geniş katılımlı ya da uzun süreli savaşlar görülmedi. Oysa perde arkasında, dünyayı o zamana kadar görülmemiş ve yıkıcılığı tahmin edilemeyecek ölçüde büyük bir savaşa götürecek gelişmeler

Levent Şahverdi Arşivi

yaşandı. Düşünce ve bilgi alanında yaşanan nitelik değişikliği, milliyetçiliğin toplumlara yeni bir kimlik sunması, örgütlü ve planlı sistemlerin geliştirilmesi, eleştirel düşüncenin daha fazla ön plana çıkması bu döneme bambaşka anlamlar kattı. Siyasal, sosyal, ekonomik alanda, hatta psikolojik anlamda tartışılmaz olan, Avrupa'nın üstünlüğüydü. Bu yeni bir olgu değildi ama kıta devletlerinin sanayi üretimlerinin ve nüfuslarının çoğalması, ayrıca ulaşım araçlarının da gelişmesiyle kendini daha fazla belli etmeye başladı.

Sorunlarını çözen ya da bunu bir şekilde ertelemeyi başaran Avrupalı güçler, yayılmaya başladılar. Afrika, Uzakdoğu, Avustralya ve çevresi, Asya'nın büyük bir bölümü bu sömürgeleştirme hareketinden nasibini aldı. Ancak bu pek de kolay olmadı, Çin ve Güney Afrika'daki yerel direnişler bazen Avrupalıları hiç beklemedikleri bir durumda bıraktı. Avrupalılar, faaliyetlerini, güvenliği sağlamak amacıyla "*uygarlığı yayma görevi*" olarak nitelemekteydiler. Aslında duruma uyan tek kavram "*emperyalizm*"di. Gittikleri her yerde siyasal egemenliklerini kurdular, stratejik noktaları ele geçirdiler, kendilerine ait nüfuz bölgeleri oluşturdular ve bu bölgeler üzerindeki hak iddiaları, kendi içlerinde bloklaşmalara neden oldu.

İTALYAN BİRLİĞİNİN TAMAMLANMASI

İtalya'da her biri farklı kanunlara ve farklı kültürel kimliklere sahip sekiz siyasal yapı vardı. Hiçbiri de İtalyan birliğinin sağlanması için gereken istek ve güce henüz sahip değildi.

Carbonari olarak adlandırılan örgüt üyeleri Fransız Devrimi'nin eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkelerinden etkilenmişlerdi. İtalyan yarımadasının geneline yayılan *Carbonari*, farklı hükümetlerden taraftar toplamayı başardı. Birliği sağlamayan çalışan birçok lider öyle ya da böyle bu örgütün üyelerinden biri oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

İtalyan birliğine gönül verenler en büyük fırsatı Kırım Savaşı sırasında yakaladılar. Piyemonte Krallığı, 1853 yılında başlayan savaşta Rusya'ya karşı oluşturulan İngiliz-Fransız-Osmanlı ittifakına destek verdi ve savaş sonrasında toplanan 1856 Paris Kongresi'nde sorunlarını dile getirme fırsatı elde etti.

Piyemonte'nin Başbakanı Kont Cavour, 1859'da Fransa'yla anlaştı. Ustalıklı bir politika ile Avusturya'nın Piyemonte'ye savaş ilan etmesini sağladı ve Solferino'da Avusturya'yı yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine İtalya yarımadasındaki küçük devletler, birer birer Piyemonte'ye katılmaya başladılar. Piyemonteli milliyetçilerden Garibaldi, "Kırmızı Gömlekliler" adını alan silahlı bir taraftar topluluğuyla güney İtalya'ya yürüyüp birliğin egemenlik alanını genişletti. Nihayet Piyemonte Kralı Victor Emmanuel, İtalya Kralı unvanını aldı. Roma ve Venedik'in de katılımıyla 1870 yılında İtalyan Birliği tamamlandı.

ALMAN BİRLİĞİNİN SAĞLANMASI

1860'ların başında Prusya, Avrupa'daki güç dengesini çok iyi anlamış bir devlet adamına sahipti: Otto von Bismarck. Prusya, Otuz Yıl Savaşları sonrası, 1648'de Avrupalı devletler ligine adım atmıştı. 1763'te Yedi Yıl Savaşları bittiğinde ise Avrupa'daki en güçlü kara ordusuna sahip devletti. Napoléon Savaşları ve Viyana Kongresi sırasındaki etkinlikleriyle kıtada hatırı sayılır bir yere geldi. Bismarck, usta bir diplomattı. Prusya'nın güçlenmesinin Alman Birliği'ne giden yolu açacağını biliyordu. Alman milliyetçileri de bunu gerçekleştirmesi için Bismarck'ı teşvik ettiler. Bismarck Alman devletlerini Pangermanizm düşüncesiyle yakınlaştırdı, Alman milliyetçiliğine yönelip bu yolda başarılar elde ettikçe, iç politikadaki muhalifler de onun yanında yer almaya başladılar.

Prusya 1866 yılında Avusturya ile savaşa girdi ve kesin sonucu sağlayan Sadova Savaşı'nda zafer kazandı. Savaş sadece yedi

Levent Şahverdi Arşivi

hafta sürmüştü. Dönemin Alman askerî stratejistleri bu savaşı "Blitzkrieg" yani "Yıldırım Savaşı" olarak adlandırdılar.[16] Benzer bir harekât aynı adla anıldığında bu kez takvimler 1 Eylül 1939 tarihini gösterecekti.

Bu dönemde Fransa'da hükümdar olan III. Napoléon ise birçok açıdan eleştirilmekteydi. Alman-Fransız çatışmasında Bismarck, iyi niyetli olduğuna dair propaganda yaparken III. Napoléon, yerini korumak için Prusya'ya savaş açmak zorunda kaldı. Bu durumda Fransa'nın agresif bir tutum sergilediğine kanaat getiren Rusya, İngiltere ve Avusturya-Macaristan tarafsız kalmayı tercih ettiler. Ancak Rusya, Prusya'yı ciddi bir şekilde uyardı: Eğer Avusturya-Macaristan savaşa dâhil olursa Rusya da savaşa girecekti. Bismarck bu söylem üzerine politik manevralar yaparak Avusturya-Macaristan'ın savaşa girmesini önledi. Böylece Prusya'nın Fransa ile giriştiği savaş, Avrupa geneline yayılmadı.

Prusya ordusu, 1870'teki Sedan Savaşı'nda Fransızları sadece yenilgiye uğratmakla kalmadı, III. Napoléon'u da esir aldı. Savaşın ardından Alsace-Loraine bölgesi Almanlara bırakıldı ve bu bölge Fransa'nın kalbinde daima acı bir yere sahip oldu, hatta I. Dünya Savaşı'nın başlamasında etkili olacak bölgesel sorunlardan birine dönüştü.

1871 yılında Alman İmparatorluğu resmen kuruldu. Bu gelişme diğer devletleri de etkiledi. Yenilen ve güç kaybeden Fransa III. Cumhuriyet'i ilan etti, Avrupa-dışı sömürgeciliğe hız verdi. Orta Avrupa'da güç kaybeden Avusturya-Macaristan yayılma alanı olarak Balkanlara yöneldi, doğal olarak da Rusya ile rekabete girişti. Rusya, Panslavizm politikasıyla Balkanlarda genişleme yolunu seçti. Osmanlı da bu iki güce karşı topraklarını koruma politikasına yöneldi. Böylece Balkanlar, 1914'e kadar sürecek büyük çekişmenin sahnesi haline geldi.

16 R. Binkley, *Realism and Nationalism*, 1852–1871, 1963, s.90

Levent Şahverdi Arşivi

LA BELLE EPOQUE

La Belle Époque, Sedan Savaşı'nın sonuçlanmasından I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar devam eden süreçtir. Avrupa, savaş çukuruna yuvarlanmadan önceki, özellikle Fransa ve Belçika'da yaşanan savaşsız ve refah içindeki dönemi böyle adlandırıyordu. Bu dönem toplumlarda iyimserliğin hâkim olduğu, bölgesel barışın korunduğu, ekonomik refahın arttığı, teknolojik ve bilimsel buluşların yaşandığı, edebiyat, müzik, heykel, tiyatro, resim alanlarında başyapıtların vücuda getirildiği bir "Altın Çağ" görüntüsündeydi.[17]

1870-1914 arasında yaşanan bu mutlu ve umut veren gelişmeler, perde arkasındaki sömürgeleşme, ezilen yerel halklar, hakları sınırlanmış ve ağır şartlar altında çalıştırılan işçiler gerçeğiyle dehşetle çelişmekteydi. Aslında Emperyalizm, gerçek yüzünü *La Belle Époque* ile gizlemekteydi.

SÖMÜRGELEŞME

Avrupa'da yaşanan *La Belle Époque*, bedeli ağır olan bir süreçti. Bu lüks ve gelişmişlik, aslında harici desteklerle sürdürülüyordu. Batılı güçler, sanayi mamullerini satabilmek için dış pazarlara ihtiyaç duyuyorlardı. Avrupalı devletler, dünya genelinde yaptıkları ticareti geliştirmek için birçok yol izlediler. Geçmişte de yaptıkları temsilciler göndermek, mağazalar açmak ve depolar kurmak gibi etkinliklerine bir yenisini eklediler; girişimcilerine dünya genelinde kolaylıklar sağlamak...

Latin Amerika'daki Avrupa vatandaşlarının; toprak satın alabilmesi, düşük vergiyle ticaret yapabilmesi, dinsel inanç serbestisi, ilgili devletle imzalanan antlaşmalarla sağlanıyordu. Avrupalılar Osmanlı topraklarında da kapitülasyonlar sayesinde serbestçe

17 W. O. Henderson, *The Industrialization of Europe, 1780–1914*, 1969, s.141

Levent Şahverdi Arşivi

ticaret yapabiliyorlar, vergi indiriminden yararlanıyorlardı. Çin İmparatorluğu'nda, ticaret yapma ve fabrika kurma hakkının ötesinde sadece kendi yönetimlerine bırakılmış mahallelere sahiptiler. Buralara polis bile giremezdi. Bu durum Çin'de ciddi bir ayaklanmanın çıkmasına neden oldu. Boxer Ayaklanması, ülkedeki yabancıları hedef aldı ve yaklaşık iki ay devam etti. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Batılı güçler intikamlarını iktisadi yönden aldılar. Çin hükümeti imzaladığı antlaşmalarla Rusya, Almanya, Fransa ve İngiltere'ye ülkesindeki madenleri araştırma ve işletme imtiyazı verdi. Bu Avrupalı devletlere daha sonra iki ülke daha katıldı: ABD ve Japonya.

Amerikalıları emperyalizme yönlendiren en önemli neden, sanayi ürünlerini artık sadece iç pazara değil, yeni pazarlara da arz etme gereksinimiydi. Birleşik Devletler'in yayılışı başta İspanya ve İngiltere olmak üzere Avrupalı güçleri rahatsız ediyordu. Hatta ABD hükümeti, kıtalararası çalışan girişimcilerine geniş imkânlar tanıyarak Avrupalıları Uzakdoğu'da zor duruma soktu.

Aslında bu dönemde Avrupa'nın çıkarlarını Amerikan emperyalizminden çok Japon emperyalizmi tehdit ediyordu. Japonya, 19. yüzyılda yaşadığı Meiji restorasyonu sayesinde bir dünya gücü olarak ortaya çıkmıştı. Bir bakıma, Avrupa emperyalizmini önlemek için kendisi bir emperyalist bir güce dönüşmüştü.[18] Japonlar Kore'ye ve Mançurya'nın güneyine yöneldiler. Buralardan pirinç, demir, kömür elde etmek mümkündü. Böylelikle hem ekilebilir alanlarını artırdılar hem de sanayi için gerekli hammadde kaynaklarına ulaştılar.

Hammadde peşindeki güçler, gözlerini bir yandan da Afrika'ya dikmişlerdi. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Avrupalılar Afrika'yı keşif, ticaret ve yerleşim alanı olarak görüyorlardı. Kıyılardaki ticaret merkezleri hariç kıtanın geri kalanının pek

18 C. Trebilcock, *The Industrialization of the Continental Powers, 1780–1914*, 1981, s.214

Levent Şahverdi Arşivi

önemi yoktu onlar için. Ta ki Belçikalılar işe karışıncaya kadar. Belçika Kralı II. Leopold, bir dizi çalışma ile Afrika'da etkinliğini artırmaya başladı. Bunu ilk fark eden Fransa oldu. Belçika'nın Kongo'da bağımsız bir devlet kurdurma çabalarını öğrenince Fransa müdahale etti, 1881 yılında Batı Kongo'da Fransız bayrağı dalgalanıyordu. Portekiz de bölgede hak iddia etti, söz konusu alanda etkin olmak için hemen İngiltere ile sözleşme imzaladı. Avrupalı güçlerin bu bölgeye ilgilerinin artması bir çatışma olasılığını da beraberinde getirdi. Bu nedenle Kongo toprakları; İngiltere, Portekiz, Fransa ve Belçika kontrol alanlarına bölündü.

Afrika'nın başına gelenler bunlarla sınırlı kalmadı. Fransa bir yandan Tunus'a, diğer yandan Kızıldeniz kıyılarına doğru genişlemeye başladı. Sömürgeleriyle bağlantısının tehdit altına girdiğini gören İngiltere; Mısır, Sudan ve Somali üzerinde denetim kurdu. Afrika'nın sömürgeleştirilmesi yarışına Almanya ve İtalya da dâhil olunca tablo tamamlandı. Devletler arası gerginlik en üst seviyedeydi. Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'ın girişimiyle Afrika konusunu tartışmak üzere 1884 yılında Berlin'de toplanan Kongo Konferansı, Avrupalı güçlerin olası bir çatışmaya girmesini engelledi. Afrika'nın tamamı sömürgeleştirildi, sadece bir elin parmağı kadar bağımsız devlet kaldı ama onların da sonu farklı olmadı. Güney Afrika'daki Boer Cumhuriyetleri kanlı bir savaş sonrasında İngiltere tarafından ele geçirildi. Bu savaşlar dünyaya iki isim tanıttı: Kitchener ve Maxim marka makineli tüfekler. Fas, Fransa ve İtalya arasında paylaşıldı. Libya'yı İtalya ve Mısır'ı İngiltere denetim altına aldı.

Yirminci yüzyıla girildiğinde, bir savaşa doğru gidildiğini artık herkes öyle ya da böyle fark etmişti, ancak kimse bunu doğrudan dile getirmek istemiyordu. Devletlerin 1900-1914 arasındaki durumu, savaşın kaçınılmaz olduğunu gösteren satır aralarıyla doluydu.

Levent Şahverdi Arşivi

TARAFLAR

ALMANYA

1871 yılında birliğini tamamlamış olan Alman imparatorluğu yüzyılın sonlarında ciddi bir ekonomik güce sahip sayılı devletlerden biriydi. Disiplinli ve planlı sanayileşmesi işe yaramıştı. Tarım, ekonomik hayata yön verenler sıralamasında ikinci sıradaydı. Yüz Almandan yaklaşık 27'si tarım ile uğraşmaktaydı. Ancak Alman hükümeti tarımı asla boşlamadı. İthal edilen tarım ürünlerinin gümrük vergilerini yüksek tutması çiftçilerin yüzünü güldürdü, tarımsal üretim elverişli koşullara kavuştu. Yani Almanya, tarımını geriletmeden sanayileşmeyi başardı.

Aslında Almanya'nın başarısının altında bambaşka bir neden yatıyordu: Hırs, uzmanlık ve ekip çalışması. Bilim insanları yeni buluşlarını sanayi üreticileriyle sürekli paylaştılar. Üreticiler de bilim insanlarını maddi ve manevi açıdan desteklediler. Bankacılık sektörü de üstüne düşeni yaptı. Sanayi üretimine ve girişimcilere verdiği destekle endüstri alanındaki işletmelerin çoğalmasını sağladı. Sonuç büyük bir başarıydı: İhracat girdisi katlanarak arttı. Böylece dünya pazarı içerisinde bir Alman ekolü oluştu. Eski dağınık tarım ülkesi, güçlü ve sanayileşmiş bir imparatorluktu artık ve dünya liderliğine oynuyordu. Ama sadece ekonomik gücü ile değil, askerî yapılanmasıyla da...

Prusya ordusu, disiplin anlayışı ve teknolojik gelişmişliğiyle örnek gösterilen bir yapıydı. Almanlar içinse bunun çok daha ötesinde; varoluşlarının, Almanya'nın doğuşunun sebebiydi. Almanlar, imparatorluklarını var eden yegâne unsurun Avusturya ve Fransa karşısında aldıkları zaferler olduğuna inanıyorlardı. Sadova ve Sedan, Alman vatandaşları için kutsal yer adlarıydı. Yani ordu, sadece savunma ve saldırı aracı değildi; toplumsal işlevi de vardı. Toprak sahipleri, sanayiciler, tacirler, çiftçiler ve işçiler, kısacası toplumun bütün katmanları üç yıllık askerî hizmete alınıyorlardı. Bu zorunlu askerlik anlayışı, Almanların tek amaç

Levent Şahverdi Arşivi

çerçevesinde birleşmesini kolaylaştırdı. Prusya militarizminin de beyinlere yerleşmesini sağladı. Ekonomik alanda görülen hırs, uzmanlık ve ekip çalışması gibi kavramların kaynağı bu askerî anlayıştı. II. Wilhelm de bunun için elinden geleni yapıyordu. Hep üniformalıydı, her gün bir teftiş ya da denetleme yapar, fırsat bulduğunda atış talimine giderdi. Bu durum Alman siyasal yaşantısına ve dış politikasına da yansıdı.

Alman İmparatorluğu'nun mimarı olan Otto von Bismarck'ın "Almaya iki cephe üzerine kuruludur, aynı anda ikisinde birden savaşırsa başarılı olamaz" sözü 1900'lerin başında "Almanya, uygarlığın gerisindekiler ile niteliğini yitirmiş demokrasiler arasında kalmış güçlü bir kültür merkezidir, her zaman her alanda zafer kazanacaktır" söylemine dönüştü. Sanayileşmeyle birlikte giderek artan sosyalistlerin sayısını dikkate alan muhafazakârlar ve burjuvalar, II. Wilhelm'e Almanya'nın dünya lideri olması için baskı yapmaya başladılar. Hedef, İngiltere'yi geçmek, hatta onun üstünde denetim sağlamaktı. II. Wilhelm de bir yandan askerî açıdan güçlenmeye, özellikle donanmanın modernizasyonuna, diğer yandan da dünya politikasına yönelerek dış gezilerle uluslararası temaslara başladı.[19]

Almanya hakkında az bilinen bir şeyse başındaki imparatorun duygusal dünyasında yaşadığı sorunların devletin geleceğine etkisiydi. II. Wilhelm, 1859 yılında dünyaya gelmişti. Ters doğum nedeniyle sol kolu diğerinden daha kısaydı. Çocukluğundan itibaren bunun ezikliğini hissetti. Rahatça dolaşabilmek adına devamlı üniforma giyiyordu; kılıç kuşandığı için sol kolunu kılıcının kabzasına koyarak dolaşırdı. Herkesin uzak durmaya çalıştığı insanlara daha yakın davranırdı. Hissettiği "eksiklik" ve "yetersizlik" duygusu, kurduğu ilişkilere de yansıdı; hiç kimseye tam anlamıyla güvenmedi.[20] Bismarck'ın denge politikasını, yayılmacılık siyasetine dönüştürdü. "Weltpolitik", dünya üzerinde Alman egemenliğini kurma politikasıydı. Bunun için gücü kendi

19 C.R. Attlee, *As It Happened*, William Heinemann, London 1954, s.97-98
20 James Callaghan, *Time and Chance*, Collins, London 1987, s.59

Levent Şahverdi Arşivi

elinde topladı. Bu politikasını desteklemek üzere, müttefiklerinin tepkisini çekmek pahasına Müslüman dünya ile yakınlaşmayı tercih etti. Afganistan Emiri'ne, Müslüman dünyasının bağımsızlığını desteklediğini belirten bir mektup gönderdi:

> "Muhammed ümmetini bağımsız görmek uzun zamandır dilediğim bir şey. Bu nedenle Müslüman halklara sadece şimdi bağımsızlık mücadelelerinde yardım etmekle değil, aynı zamanda onları İmparatorluk yönetimimle gelecekte de desteklemekle ilgileniyorum."

Mektup, aslında Alman Dışişleri Bakanlığı'nda Zimmermann tarafından yazılmıştı.[21] II. Wilhelm militarizm, güvensizlik, hırs, disiplin ve yayılmacılık anlayışıyla topluma şekil veriyor, ülkesini adeta olası bir savaşa hazırlıyordu.

Alman İmparatoru'nun Müslümanlara yönelik diğer bir etkinliği ise İstanbul ve Kudüs'e yaptığı ziyaretlerdir. Bu konuda kendisini ikna eden ve programını yapan ise Alman Dışişlerinin ve istihbaratının önemli isimlerinden biri olan von Oppenheim'dı. II. Wilhelm, bu ziyarette "kahraman ve aziz bir cihat önderi" olarak nitelediği Selahattin Eyyubi'ye duyduğu hayranlığı beyan etti, Selahattin Eyyubi'nin kabrine gümüş bir lamba astı ve masrafları kendisine ait olmak üzere saf mermerden bir anıt mezar inşa edilmesini emretti. Onuruna verilen ve Müslüman ileri gelenlerin katıldığı ziyafette "Üç yüz milyon Müslüman'ı temin ederek, Alman İmparatoru olarak onların dostu olduğunu ve her daim dostu kalacağını" ilan etti.

21 Fritz Fisher, *Germany's Aims in the First World War*, s. 120; Trivedi, *Critical Triangle*, s.169-172, 180.

Levent Şahverdi Arşivi

AVUSTURYA-MACARİSTAN

Yirminci yüzyılın başında Avusturya-Macaristan, varlığını nasıl devam ettirdiği anlaşılamayan bir siyasal yapıydı. Çeşitli ulusların karnaval havasında bir şekilde içinde yaşamaya devam ettiği yapay bir devlet görüntüsündeydi. Birbirine eklemlenmiş bir milletler topluluğu gibi görünen siyasi yapı, diller ve dinler çeşnisiydi. Çeşitli milletlere mensup gruplar belirli bir toprak arazisi üzerinde değil, ülkenin geneline yayılmış durumdaydılar. Slavlar çoğunluktaydı ama onların da birbirleriyle bağları çok gevşekti. Macarlar ve Alman kökenli Avusturyalılar, 1867 yılından beri, bu baskı altındaki kitleleri ikili bir sistemle yönetmekteydi. Viyana ve Budapeşte ayrı iki merkezdi, ortak noktaları; ordu, donanma, hazine, dış ilişkiler ve hükümdar ile sınırlıydı.[22] Avusturya nüfusu yaklaşık 30 milyondu. Almanlar sayıca azınlıktaydı. Macaristan kısmında yaşayan 20 milyon kişinin içinde ise Macarların sayısı 10 milyonu bulmuyordu. Azınlıkların dil hakları, eğitim ve öğretim sorunları Avusturya-Macaristan'ın sorunlarının başında gelmekteydi.

İkili monarşi zor günler geçiriyordu ve Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph bu gidişatla baş edemeyecek kadar yaşlı ve yorgundu. Fakat taht varisi Arşidük Ferdinand, bir çıkış yolu düşünüyordu. En yakın dostu, Alman Kayzeri II. Wilhelm'den başkası değildi. II. Wilhelm Alman-Avusturya ittifakının geleceğini garanti altına almak istiyordu. Hem de Franz Joseph'le aralarındaki kuşak farkı nedeniyle fikirleri uyuşmuyordu. Joseph, Doğu Avrupa ve Balkanlara egemen olmayı düşlüyordu, Wilhelm ise dünyaya... Oysa Ferdinand, Wilhelm ile kuruduğu dostluktan yararlanma yolundaydı. Böylelikle hem tahttaki yerini hem de ülkesinin varlığını güvence altına alabilirdi.

22 Harry Hanak, *Great Britain and Austria-Hungary during the First World War*, Oxford University Press, London 1962, s.47

Levent Şahverdi Arşivi

Arşidük Ferdinand, "çifte monarşiyi yaşatabilmek için kurumlarda ve anayasada temelden bir değişim yapılması gerekliliği"ne inananlardandı.[23] İmparatorlukta yaşayan Hırvat, Sırp ve Slovenlerin bir araya gelip Avusturya ve Macaristan'dan sonra üçüncü bir siyasi yapı oluşturmalarını gündeme getirdi. İkili sistemi üçlü sisteme dönüştürmeyi düşünüyordu. Bunun için ilgili topluluklarla yakın temasa geçti. Avusturya yönetimi ve Sırplar tasarıya karşı çıksa da Ferdinand yılmadı, kimsenin kendisinden beklemediği bir ciddiyetle olayla ilgilendi ve bunu hayatı ile ödedi. 28 Haziran 1914 günü uğradığı suikast, belki de bölgedeki çatışmayı engelleyecek tek girişimin sonu oldu...

İTALYA

Yirminci yüzyılın başında İtalya, hiç de arzu ettiği yerde değildi. Afrika'da sömürge elde etme çabaları sonuç vermemiş, politikacılarının bir kısmı etkinliklerini kaybetmişti. İç politikadaki çekişmeler devlet yönetimine olduğu kadar dış ilişkilere de yansıyordu. Üstelik ülke ekonomisi hâlâ tarım ağırlıklıydı.

Sanayi üretiminde en önemli enerji kaynağı olarak akarsularını kullanmaktan başka çaresi yoktu, çünkü ülke kömür üretimi açısından çok gerilerdeydi. Bu koşullarda devlet görevlileri ve özel girişimciler birlikte hareket etme kararı aldılar.[24] Kalkınma bir milli mesele haline geldi. Kısa süre içerisinde çelik üretimi beş kat arttı. Dokuma sektörü diğer ülkelerle rekabete girdi. İhracat artışı bütçe açığını azalttı, devletin borçları azaldı. İnanılması güç ama sadece 13 sene içerisinde İtalya, bütçesi fazla veren devletlerden biri oldu. Ekonomik gelişmeden güç alan orta sınıflar parlamentoda etkin konuma geldiler. Ancak bu arada, ihracatın giderek artması iç piyasadaki arzı kısınca fiyatlar yükselmeye

23 Samuel R. Williamson, Jr, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, Macmillan, London 1991, s.76-77

24 Sir Ivone Kirkpatrick, *Mussolini, Study of a Demagogue*, Odhams, London 1964, s.88

Levent Şahverdi Arşivi

başladı. Halk tepki gösterdi, sosyalistler grevler örgütledi, ancak başarılı olamadılar.

Hemen ardından İtalya'yı milliyetçi bir dalga kapladı. Trablusgarp Savaşı'nı destekleyenler ve sonrasındaki durumdan faydalananlar bu dalgayı yönlendirip artık hükümetin harekete geçmesinin şart olduğunu, eğer başaramayacaksa yerini bir başkasına bırakması gerektiğini ilan ettiler. "İtalyan yaşam alanı" sınırlarına ancak etkin bir dış politika ile ulaşılacağına inanıyorlardı.[25] Gerçekleştirilen seçim reformu, sosyalistlerin ve Katoliklerin milletvekili sayılarını arttırmasını sağladı. Sosyalistlerin kazandığı başarı, devrimci hareketi güçlendirdi. Demiryolu işçilerinin başlattığı grev, İtalya'nın geneline yayılma eğilimi gösterdi, hatta diğer sektörlerdeki işçiler de buna destek verdiler. Bu durumda hükümet sert tedbirler almak zorunda kaldı. Takvimler 1914 Mayıs'ının ortasını göstermekteydi...

İNGİLTERE

İngiltere, 18. yüzyılın ortasından beri artarak gelen gücüyle dünyanın hâkimi gibi bir görüntü sergilemekteydi. Boerlerin ayaklanmasını bastırarak Güney Afrika'da egemenlik kurmuş; Çin'deki Boxer ayaklanması sonrası bölgede etkinliğini artırmak için Japonya ile ittifak yapmıştı. İtilaf Devletleri kurulduğunda Fransa ve Rusya ile bir araya gelen İngiltere herkesin gözünde bu bloğun lideriydi.

1914'e gelindiğinde, görünen İngiltere ile gerçek İngiltere aslında birbirinden biraz farklıydı. İngiltere sanayi deviydi, "üzerinde güneş batmayan" bir sömürge imparatorluğuydu, ihracat miktarı ve kazancı yüksekti. Ancak bu başarı grafiği için yüksek bir bedel ödeniyordu ve bunun dışarıdan algılanması güçtü.

25 James Joll, *The Origins of the First World War*, London 1984, s.59-60

Levent Şahverdi Arşivi

İngiltere, büyük bir sanayi devi olma uğruna tarımı feda etmişti.[26] Savaşın hemen öncesinde tarım alanında dışa bağımlı hale geldi. Bu arada Almanya'nın tarımını geriletmeden hızla sanayileşmesi dünya pazarlarındaki etkinliğini artırmıştı, İngiltere şimdi ciddi bir rakip ile karşı karşıyaydı.

Pazarlardaki daralma İngiliz kamuoyundan saklanamadı. Bu da siyasal hayata yansıdı. Liberaller iktidara geldi, ancak parlamentoda artık İşçi Partisi de vardı. Sendikasız işçiler ve yetersiz ücret sorunu yüzünden yüz binlerce işçinin katıldığı grevler görüldü. 1914'e gelindiğinde İngiltere maden işçilerinin, demiryolu çalışanlarının ve ticari gemilerde çalışanların ortak grevinin sebep olduğu sarsıntıdan henüz kurtulabilmiş değildi. Öte yanda bazı İrlandalıların ulusal emelleri devrimci bir nitelik kazanmıştı; ama hepsinin değil.

İrlanda'da aslında tek ulus vardı ama iki farklı mezhebe mensup olduklarından iki farklı halk gibi davranmaktaydılar. Ada nüfusunun çoğunluğu Katolikti ve İngiliz yönetimine karşıydı. Adanın kuzeybatı kesiminde bulunan Ulster eyaletinde ise Protestanlar yaşıyordu ve onlar İngiltere yanlısıydılar.

Katolik İrlandalı aydınlar sivil itaatsizlik ve pasif direniş yöntemleriyle toplumlarını İngiliz yönetimine karşı örgütlediler. Kabine ne yapacağını tartışırken İrlanda kaynamaya başlamıştı: Katolikler ile Protestanlar birbirlerine karşı silahlanıyorlardı. İrlanda iç savaşın eşiğindeydi. Bu, İngiltere'nin kurulduğu günden beri yaşadığı en büyük sorunlar arasında ilk beşe girecek bir olaydı.[27] 1914 Mart'ında İngiltere İrlanda sorunu ile uğraşıyordu. Anakaradaki ve sömürgelerdeki halkları bir araya getirip tek amaca yöneltecek bir olaya ihtiyaç vardı. Fazla beklemek gerekmeyecekti...

---

26 Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War*, Macmillan, London 1977, s.37

27 Rudyard Kipling, *The Irish Guards in the Great War*, 2 cilt, Macmillan, London 1923, s.79

Levent Şahverdi Arşivi

FRANSA

Fransız ekonomik hayatı, sanayinin gelişmesiyle üretimde hissedilir bir artış yaşamıştı. Fransa, sanayisinin ilerlemesi için bu üretim kolunu İngiltere'de olduğu gibi feda etmedi, tarımını korudu. Endüstriyel ve tarımsal girdiler incelendiğinde Fransa için şunu söylemek mümkündü: Ekonomik gelişmesi dengeliydi ve dışa bağımlılığı daha azdı. Öte yandan bu ülkenin de bazen birbirine bağlı görülen iki sorunu vardı: "iç politika dengesizliği" ve "papazlar."[28]

Fransız İhtilali'nden beri, cumhuriyetçi örgütlenme ile ruhban sınıfı arasında bir çekişme, hatta çatışma vardı. Yirminci yüzyıla girildiğinde ise din siyaseti, seçim propagandalarının tam merkezindeydi. *Radikal Parti* yeni yüzyılın başında iktidara geldi ve Dünya Savaşı'na kadar yerini korudu. Vergi reformu ve kilise-devlet ilişkisinin en alt seviyeye indirilmesi parti programının temel dayanak noktalarıydı. Özellikle papazların nüfuzunu kırmak isteyen köylüler, partinin seçmen kitlesini oluşturmaktaydı.[29] Diğer yandan, işçi sınıfının ortaya çıktığı her yerde olduğu gibi Fransa'da da sosyalistler örgütlendi. Parlamentodaki liderleri herkesin sevdiği bir hatipti: Jean Jaurès. Jaurès'in söylemleri muhalefete güç veriyordu. Şiddete karşı çıkması da geniş bir kitle tarafından desteklenmesini sağlıyordu. Parlamento dışında da bir teşkilatlanma söz konusuydu. Sosyalistler ve sendikalı işçiler Genel İş Konfederasyonu çatısı altında bir araya geldiler. Milliyetçiler ise *Fransız Hareketi* tarafından örgütlendiler. Bu iki karşıt görüşün ortak noktası, parlamentoya duyulan güvensizlikti. Haksız da sayılmazlardı. Bölünmüş partiler, disiplinsiz bir siyasal hayat, istikrarsız hükümetler Fransız parlamentosunun

28 Ian Beckett, *The Great War 1914–18*, Harlow 2001, s.49

29 Stephanie Audoin-Rouzeau, *National Sentiment and Trench Journalism in France during the First World War*, Berg, Oxford 1992, s.69

Levent Şahverdi Arşivi

özelliğiydi.[30] 1906'da Fas krizi yaşanırken bile parlamento dinsel çatışmalara sahne oluyordu.

1914 seçimlerini radikallerle sosyalistlerin kuruduğu blok kazandı. Savaşın başlamasına üç ay kala Fransızlar hâlâ iç politika sorunlarıyla uğraşıyorlardı. Sosyalist lider Jean Jaurès, bir kafede aşırı milliyetçiler tarafından öldürüldü. Fransa saatler sonra genel seferberlik ilan etti. Askerler kırmızı pantolonları ile savaşa hazırdılar. İç sorunları çözmek ve toplumun sisteme olan güvenini sağlamak için Fransa savaşa ve zafere muhtaçtı.

RUSYA

Rus Çarlığı'nda tarım ekonominin temeliydi. Ancak yeraltı kaynaklarına dayanan sanayi de yabancı sermaye ve teknisyenlerin yardımıyla gelişmeye başlamıştı. Köylülerin durumu kötüleşiyor, büyüyen sanayi burjuvazisi siyasal hayatta söz sahibi olmak için yönetim üzerinde baskı kuruyor ve sanayiyi geliştirmek için alınan önlemler diğer devletlerin tepkisine neden oluyordu.[31] İhracat zorlaşmıştı. Köylüler ile sınıf bilincine erişmiş işçiler, yönetime karşı hareketlendiler. Siyasal rejimi değiştirmek isteyen sosyalistler bu durumdan faydalanıp Çarlık rejimini yıkmak için iki grup halinde örgütlendiler. Bolşevikler devrimde tek başlarına hareket etmek istiyorlardı. Menşevikler ise geçici de olsa liberallerle ortak hareket edilebileceğini düşünmekteydiler. Rusya 20. yüzyıla siyasi içerikli ayaklanmalarla girdi. Ancak Çar II. Nikola geri adım atmadı.

Aslında görünen Çar ile asıl Nikola arasında ciddi farklar vardı. Çar halkın gözünde mutlak bir hükümdardı. Oysa Nikola kararsız bir insandı. Bu durumunu otoriter görüntüsünün

30 J. F. Becker, *The Great War and the French People*, Leamington Spa 1985, s.113

31 Harold Shukman, *Lenin and the Russian Revolution*, B.T. Batsford, London 1966, s.67-71

Levent Şahverdi Arşivi

arkasına saklıyordu. Enerjisi düşüktü, yanındakileri harekete geçirmekten acizdi. Çabuk etki altına alınırdı. Kararsızlığı, Japonya ile girişilen savaşı bile etkilemişti; Japonya'nın gönderdiği notalara zamanında yanıt verilememesinin nedeni Nikola'nın kararsız kalmasıydı. Japonlara karşı alınan yenilgiler iç çalkantıları da beraberinde getirmişti.

Ocak 1905'te sosyalistler, isteklerini içeren bir dilekçeyi sunmak için kışlık sarayın önünde toplandılar ve kimseyle görüşemeyince gösteri yapmaya başladılar. Üzerlerine ateş açıldı, kovalandılar, yakalananlar katledildi. Tarihe *Kanlı Pazar* olarak geçen bu olayın bilançosu, saraya göre bin kişi, göstericilere göreyse üç bin beş yüz kişiydi. Hayatını kaybedenlerin sayısı ne olursa olsun, ok yaydan çıkmıştı. Gösteriler donanmaya sıçradı. Potemkin zırhlısındaki askerler isyan etti. Gemiyi ele geçirerek Romanya'ya teslim ettiler. İşçilerin büyük bir grev hazırlığında olduğunu öğrenen Çar II. Nikola, yerini korumak için millet meclisi niteliğindeki Duma'nın kurulacağını açıkladı, özgürlüklerin genişletileceğini ilan etti. Ancak bu vaatler Bolşevikleri tatmin etmedi. Devrim şimdilik durdurulmuştu. Çar denetimi tekrar eline aldı, baskı rejimine geri döndü. Dış politikaya ağırlık vererek halkın dikkatini başka yöne çekmeyi bir süre de olsa başardı. Aslında başardığını zannediyordu.

Rusya, Reval görüşmeleri sonrasında Balkanlarda hareketlenmeye başladı. Uzakdoğu'daki başarısızlıklarını Balkanlarda kapatmak istiyordu. 1912-1913 Balkan Savaşları ile istediğine kavuştu. Devrimcilerse toplum ve devlet içerisinde giderek güçleniyorlardı. 1914 yılına gelindiğinde Rus Çarlığı içten içe kaynıyor, rejim karşıtları örgütleniyorlardı. Çar II. Nikola, hükümdarlığını korumak için gözü kara bir şekilde hareket etmeye başladı. Devlet yöneticileri kaygı ile tahminlerde bulunmaya çalışıyorlardı. Savaşın başlamasına iki ay kala, Rusya'nın durumu, kötü ve belirsizdi.

Levent Şahverdi Arşivi

OSMANLI DEVLETİ

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren siyasal parçalanma sürecine giren devlet, ekonomik açıdan da ciddi sıkıntı içerisindeydi. Cezayir, Tunus, Mısır, Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Karadağ, Kars, Ardahan, Batum artık Osmanlı toprağı değildi. Osmanlı, gerçekleştirme gayretinde olduğu Batı tarzı ıslahatlarla yüzünü Avrupa'ya dönmüştü, ancak "hasta adam" yakıştırmasından kurtulacak gibi görünmüyordu. Alınan borçlar yüzünden *Düyun-u Umumiye* idaresi kurulmuştu, gelirlerin büyük bir kısmına el konuluyordu. Üstelik devlet, 20. yüzyıla *İttihat ve Terakki* ile Padişah arasında yaşanan çekişmelerle girmişti.

İttihatçı subaylar Meşrutiyet ilan etmek için ayaklandılar. Sultan II. Abdülhamid Meşrutiyet'i yeniden ilan ederek iktidarını sürdürmeyi başardı ama bir sene kadar sonra Meşrutiyet karşıtı 31 Mart İsyanı'na destek olduğu gerekçesiyle Meclis kararı ile tahttan indirildi, yerine V. Mehmed Reşad geçirildi. İttihat ve Terakki'nin yönetimde etkinliğini artırması sorunlara çözüm olmamıştı. Toprak kayıpları devam etti: 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları... Bir sonraki savaş bunlar kadar kısa sürmeyecekti.

Savaş başladığında Osmanlı tek başınaydı, siyasal yalnız içindeydi, hiçbir bloğun üyesi değildi. Oysa Avrupalı devletler çok önceden saflarını belirlemişlerdi.

BLOKLAŞMA

Otto von Bismarck sadece Prusya ya da Almanya'nın değil, dünyanın ender yetiştirdiği ileri görüşlü ve kararlı devlet adamlarından biriydi. 1871 yılında Alman birliğini sağladığında içte ve dışta sorunlar yaşayacağını biliyordu. Ülkesinin çevresindekiler ve dünya genelinde birçok devlet bu oluşuma tepki duyacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu nedenle temkinli bir politika izlemeyi uygun buldu. Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya ve İtalya arasında oluşabilecek Almanya karşıtı ittifakları mutlaka engellemeliydi. İki ülkenin pozisyonundan kesin olarak emindi: Fransa ve Avusturya-Macaristan.

Bismarck, Avusturya-Macaristan'ı sorun olarak görmüyordu. İkili monarşinin bir bölümü Almanların yönetimindeydi. Üstelik Avusturya-Macaristan yönetimi iç sorunları nedeniyle Almanya'yla yakınlaşmayı çok daha uygun buluyordu.

Fransa'yı ise doğal düşman olarak görüyordu ve bunda haksız da sayılmazdı. 1870 Sedan Savaşı'nda İmparator III. Napoléon ve 90.000 askerini esir almış, Paris'e kadar ilerlemişlerdi. Üstelik savaşı bitiren antlaşma ile Alsace-Lorraine bölgesi Almanya'ya bırakılmıştı. Yani Fransa, uzlaşılmaz komşuydu; onu hareketsiz kılmak için Rusya ve İngiltere ile de ilgilenmek gerekiyordu.

Bismarck için İngiltere konusunda politika tespit etmek daha kolaydı, çünkü Fransa ve Rusya İngiltere'nin uzun zamandır rekabet ve zaman zaman da çatışma içinde olduğu devletlerdi. Almanya tarafından bir şekilde dizginlenmeleri İngiltere'nin işini kolaylaştırırdı. Sadece İngiliz sömürgelerine karşı saldırgan bir tavır sergilememek kâfiydi. Rusya ise Fransa ile yakınlaşabilirdi, ona bu fırsatı tanımamak gerekiyordu. Bismarck hemen kolları sıvadı. Alman İmparatorluğu henüz iki yaşındayken Üç İmparator İttifakı'nın imzalanmasını sağladı. Rus Çarı II. Aleksandr, Alman Kayzeri I. Wilhelm ve Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph ittifakı onaylayan isimlerdi. Bismarck bu ittifak ile Balkanlarda Avusturya ile Rusya arasında olası bir savaş yaşanmasını engellemeyi amaçlamıştı. Avusturya-Macaristan açısındansa tek sorun, Avusturya'nın İtalyanca konuşulan toprakları üzerinde hak iddia eden İtalya'ydı. Sıra ona da gelecekti. *Üç İmparator İttifakı*, Rusya'nın çekilmesiyle *İkili İttifak*'a dönüştü. Bunun üzerine Almanya ve Avusturya-Macaristan'a İtalya da katıldı. Böylelikle *Üçlü İttifak Bloku* kurulmuş oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya ile tekrar ittifak kurmaması Rusya için bir sorundu. Rusya için Almanya eğer müttefik değilse kesinlikle ciddi bir tehditti. Rusya'nın tek başına karşı duramayacağı bir tehdit... Bu durum Rusya'nın Fransa'yla yakınlaşmasının önünü açtı. Bu iki ülke askerî ittifak kurdukları takdirde, Almanya'yı doğudan ve batıdan kıskaca alacaklardı. Ve herkes Bismarck'ın o ünlü sözünü hatırlamaktaydı: "Almanya bir ova üzerine kuruludur, iki cephede birden savaşırsa asla başarılı olamaz." Fransa ve Rusya bu anlayış doğrultusunda Üçlü İttifak'a karşı *İkili Antant*'ı oluşturdular.

Fransa bu noktada Rusya ile yaptığı antlaşmada iki şey istemekteydi. Öncelikle, Almanya Fransa'ya saldırırsa, hemen savaşın başında hızlı bir şekilde Rusya da Almanya'ya saldırmalıydı. Yani Almanya batıya yöneldiğinde mutlaka doğu sınırlarında meşgul edilmeliydi. İkinci olaraksa bu saldırıda en az bir milyon asker cepheye sürülmeliydi. Fransa, Rusya'nın sağladığı bu güvence sayesinde emin adımlarla ilerliyordu. Ta ki Japon-Rus Savaşı yaşanana kadar... Rusya, bu savaşta öyle bir yenilgi aldı ki bir daha kendini toparlayamadı. Rusya herhangi bir savaşta Fransa'ya yardım edecek kudreti yitirmişti. Fransa; Rusya'nın müttefiki, İngiltere'nin dostu, Almanya'nın komşusuydu ve tarihinde hiç bu kadar hassas bir durumda kalmamıştı.

İngiltere her iki oluşuma da önceleri kaygıyla bakmaktaydı. Üçlü İttifak'a sıcak bakmamasının sebebi, Almanya'nın yeni deniz politikasıydı. Almanya donanmasını dünya denizlerine egemen olacak şekilde yenilemeyi temel amaç kabul etmişti. Bu rekabet İngiltere kamuoyunu ister istemez Alman karşıtı bir politikaya yöneltecekti. İngiltere diğer tarafa yöneldi, bir yandan da yeni güçlerle yakınlaştı.

İngiliz yönetimi Amerika ile çatışmaktan kaçınmaya karar vermişti. Okyanusun öbür ucundaki bu güç, her türlü kaynağı ile kolay rekabete girilecek bir ülke değildi. Dost olunması daha çok işe yarardı. Londra, İngiliz ve Amerikan toplumları arasında gerginlik yaratmayacak bir ilişki kurma çabasına girdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunda da başarılı oldu. Kısa süre sonra İngiliz halkı için Amerika, Londra'ya isyan edip bağımsızlık ilan etmiş bir devlet değil, sıkı bağlara sahip olunan akrabaların yaşadığı bir ülke haline gelmişti. İngiltere bu ilişkiden çok ama çok faydalanacaktı.

İkili Antant üyesi Rusya, Japonya ile yaşadığı savaşta ağır bir yenilgi almıştı. Hindistan'ın kuzeyindeki sorunlar çözümlenince, İngiltere, Rusya ve Fransa bir araya geldiler. Böylece *Üçlü İtilaf* Bloku kurulmuş oldu. Savaşın tarafları artık resmen belliydi. Bloklardaki ülkelerin sayıları savaş sırasında arttı, değişiklikler oldu, bazı ülkeler mensup oldukları ittifaklardan ayrıldılar. Ancak içlerindeki belki de en ilgi çekici müttefik arayışı, Osmanlı'nın yaşadıklarıydı.

Osmanlı Devleti'nin müttefik arayışında bütün riskler ortadaydı ve seçim yapmak hiç de kolay değildi. Osmanlı Devleti, tarih boyunca çatışmaların merkezi olmuş bir coğrafyada hüküm sürüyordu. Avrupa'yı Asya'ya, Asya'yı da Afrika'ya bağlayan, Karadeniz'i Akdeniz'e, Akdeniz'i Hint Okyanusu'na ulaştıran önemli kavşaklara fiilen veya hukuken hâkimdi. Yapılacak bir ittifak, buraların kontrolünü müttefik devlet ya da devletlerle paylaşmak anlamına gelecek, yani siyasi dengeler bozulacaktı. Gelinen noktada Avrupa devletleri domino taşları gibi dizilmişti. Biri düştüğünde hepsi düşecekti. Dolayısıyla büyük güçler, özellikle de Almanya, gidişatı kestirmekle birlikte, savaşı engellemekten ziyade savaşı başlatan taraf olma sorumluluğundan kaçmaya çalışıyordu. Bütün devletler suçu karşı tarafa yükleyebilecek bir fırsat kolluyorlardı.

Osmanlı ittifak arayışları arasında en göze çarpanlardan biri, Ahmet Rıza Bey'in İngiltere ve Almanya nezdinde gerçekleştirdiği girişimlerdir. Osmanlı Devleti'nin ilk tercihi, aslında Almanya değil, İtilaf Devletleri'nin lideri İngiltere olmuştu. Ahmet Rıza ve Nazım Beyler, 1908'de Londra'da İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey ile görüştüler. İngiltere bu anlaşma teklifini reddetti. Bunun üzerine Ahmet Rıza Bey İttifak Bloku'nun

Levent Şahverdi Arşivi

lider devleti olan Almanya ile görüştü. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 300 milyon Müslümanın yanında olduğuna dair yaptığı açıklamadan güç alınarak girişilen bu teşebbüs de olumsuz sonuçlandı.

Osmanlı Devleti, Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği günlerde ve Rusların bu fırsattan istifade ederek Boğazlardan gemi geçirmek istedikleri bir sırada ittifak için yine İngiltere'ye başvurdu, bu girişim de olumsuz sonuçlandı.

İttifak arayışları sırasında etkinlik gösterenlerden biri de Maliye Nazırı Cavit Bey'di. İlk teklifi İngiltere tarafından reddedilen Cavit Bey, Ocak 1914'te tekrar Londra'ya gitti. Bu kez yanında Osmanlı'nın Londra ve Berlin elçileri Hakkı ve Ahmet Muhtar Paşalar da bulunmaktaydı. Girişimini güçlendirmek üzere Osmanlı Devleti, İngiltere'ye Anadolu'da demiryolları inşa etmek için yeni imtiyazlar tanıdı, İngiliz fabrikalarından silah ve cephane alımını artıracağını bildirdi. İngiliz tersanelerinde büyük savaş gemileri yapılması için yeni siparişler verdi.[32] İngilizler bu ayrıcalıkları ve siparişleri almaya fazlasıyla ilgi duysalar da Osmanlı'nın bir ittifak kurma isteğini kesinlikle reddettiler. Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Mayıs 1914'te Rus Dışişleri Bakanı Sazonov ile görüştü. Sazonov, İngiltere ve Fransa'nın onayı olmadan bir antlaşma yapmanın mümkün olamayacağını bildirdi.[33] Diğer bir ittifak girişimini ise Cemal Paşa Fransa'da gerçekleştirdi. Osmanlı Paris'te Fransız Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürü Margarie'ye ittifak önerdiğinde şu cevabı alacaktı:

> "Sizinle siyasi bir ittifak veya bir anlaşma yapabilmemiz için müttefiklerimizin buna muvafakat etmesi lazımdır ki bunun kabil olup olmayacağı şüphelidir."[34]

32 İsmail Arar (ed), *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, İstanbul, 1986, s.182–183

33 Sergei D. Sazonov, *Fateful Years, 1908-1916*, Londra, 1928, s.138

34 Martin Gilbert,*The First World War: A Complete History*, Henry Holt, New York, 1994, s.24-25

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğu'yla ittifak kurmayı kabul etmiyorlardı. Almanların kapısı defalarca çalındı, Romanya bile bu teklifi reddetti. Bütün bunlar bir bakıma doğaldı, çünkü "Avrupa'nın Hasta Adamı"nın yaşaması değil, ortadan kalkması gerekmekteydi. "Şark Sorunu" olan topraklarının parçalanması şarttı.

Böylesi bir durumda Osmanlı Devleti, Almanlarla ittifak yapmaya adeta zorlandı. Yani bir anlamda Almanya, zoraki seçenek haline gelmişti. İtilaf Devletleri'nin, önerilerini kabul etmemelerine tepki olarak Enver Paşa, İstanbul'daki Alman Büyükelçi Wangenheim'a resmen bir ittifak önerisinde bulundu. Daha önceden Osmanlıları reddeden Almanya bazı gelişmeler karşısında politikasını değiştirmek zorunda kalmıştı. Aslında Alman devlet adamları hâlâ Osmanlı konusunda tedirginlerdi, ancak Kayzer II. Wilhelm ağırlığını koyarak 2 Ağustos 1914 günü Osmanlı ile gizli bir antlaşma imzalanmasını sağladı.[35] Osmanlı artık resmen İttifak Bloku'nun bir üyesiydi.

Savaş sırasında bloklar içerisinde değişiklikler yaşandı. Bulgaristan İttifak Devletleri'ne katıldı. İtalya taraf değiştirerek İtilaf üyesi oldu. İtilaf Devletleri'nin sayısı süratle arttı, ancak en büyük etkiyi Amerika Birleşik Devletleri'nin katılması gerçekleştirecekti. Çarlık Rusyası'nda yaşanan devrim sonrasında yönetime gelen Bolşevikler de savaştan çekileceklerdi.

Aslında savaşa giren bu devletler ve kurdukları bloklar, savaşın çok öncesinde yaşanan bir dizi krizle test edilmişti. Her karşı karşıya gelişlerinde çıkar yol buldular; tepkisel davranmadılar, bazen geri adım attılar, konuşmayı tercih ettiler, ama en sonunda kaçınılmaz hale geleni yaşamak zorunda kaldılar. Avrupa, 20. yüzyılın başından itibaren yaşanan krizlerle adım adım savaşa sürüklenmişti.

35 Cemal Paşa, *Hatıralar, İttihad-Terakki ve Birinci Dünya Harbi*, ed. Behçet Cemal, İstanbul, 1959, s.121-153

Levent Şahverdi Arşivi

KRİZLER

Geniş açıdan bakıldığında, Avrupa'da 18. yüzyılda var olan güçler ile 20. yüzyılın başında var olanlar arasında çok çok büyük bir fark yoktu. Büyük devletlerin uzun vadeli politikaları, çıkarlarını korumak üzerine kuruluydu. Denge politikası, aralarındaki sorunların çözümünde savaş olasılığını en aza indiriyordu. Almanya'nın kuruluşu her şeyi değiştirmişti. Ülkeler iç ve dış siyasetlerini gözden geçirdiler, yeniden uzun vadeli planlar yapmaya başladılar. Bu durum politikaların, çıkarların çatışmasına, doğal olarak da aralarında krizler yaşanmasına neden oldu. Her seferinde sağduyu galip geldi, en azından kimse savaşı başlatma sorumluluğunu almak istemediğinden temkinli davranmayı tercih ettiler. Ancak Avusturya-Macaristan veliahdının Sırplar tarafından düzenlenen suikast ile öldürülmesinin ardından yaşanan kriz önlenemedi. Bu kriz aslında devletlerin savaşın hemen başındaki durumlarıyla doğrudan ilgiliydi.

İngiltere denizaşırı ülkelerde toprak sahibi olmanın bedelini ödüyordu. Genişleme, aynı zamanda çatışma demekti. İngiltere bazen aynı anda, bazen arka arkaya gelen irili ufaklı savaşlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Afrika'da, Orta Asya'da, Uzakdoğu'da, Orta Amerika'da yaşadıkları İngiltere'yr iki şey öğretti: Ordusu düşündüğü kadar güçlü değildi ve her işi tek başına halletmek her zaman istenilen sonucu vermiyordu.

Fransa ise bir ikilemdeydi. Komşusu Almanya esas sorun kaynağı gibiydi, İngiltere müttefik olmaya daha yakındı. Ancak Fransa, yayılma siyaseti nedeniyle İngiltere ile mücadeleye girerken Almanya'yla daha sıcak ilişkiler yaşamak zorunda kalıyordu. Alsace-Lorraine'in Almanya'ya bırakılmış olması, artık aynı kızgınlığı uyandırmıyordu. Bölge halkı da Alman kalkınmasının kazançlarından yararlanıyordu. Fransız devlet adamları ulusal saplantıların sorun yaratmasını engelleme çabasındaydılar.

Levent Şahverdi Arşivi

On yedinci yüzyılın sonundan itibaren sıcak denizlere inme politikası gütmekte olan Rusya'nın bir süredir Balkanlarda sesi çıkmıyordu. Hatta Doğu Avrupa'ya olan ilgisini bile yitirmiş gibiydi. Bunun nedeni, Uzakdoğu politikasıydı. Mançurya Rusya'nın yeni gözdesiydi. Ama Japonlara karşı alınan yenilgi iç ve dış politikayı allak bullak edince geleneksel emellere geri dönüldü. Ruslar yine Balkanlarla uğraşmaya başladı. Karşılarında gene Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu buldu. Aralarında antlaşma imzaladılarsa da Avusturya-Macaristan, Balkanlarda yürüttüğü politikadan vazgeçmek niyetinde değildi. Avusturya-Macaristan'ın Balkan yarımadasının güneyine doğru bir çıkış yolu bulmasının şart olduğunu herkes biliyordu. En azından Adriyatik Denizi'nin güneyine.

Almanya ise izlediği "Weltpolitik"'e dayanarak yayılıyordu, ancak çok geç kalmıştı. Uygun topraklar sömürgeleştirilmişti. Elde ettikleriyse beklentilerini karşılamaya yetmiyordu. Bunun üzerine kendisine ihtiyaç duyan devletlere yakınlaşarak etkisini artırmaya çalıştı. Berlin-Bağdat demiryolunun yapımını üstlenerek ekonomik ayrıcalıklar kazandı. Osmanlı bir dost kazandığını zannediyordu, oysa Fransa, İngiltere ve Rusya gerçekleri gördüklerinden tedirgindiler. Almanya gücünden o kadar emindi ki kendisini ilgilendirsin ilgilendirmesin, uluslararası sorunlarda söz söyleme hakkı olduğunu düşünüyordu.

FAS KRİZİ

Fas Krizi aslında birçok krizle bağlantılı bir süreçti. Sorunun çözümlenmesinde ya da çözümlenmiş gibi görünmesinde uluslararası bir konferansın toplanması etkili olmuştu. Bu olay Metternich'in sorunlara yaklaşma yönteminin hafızalardaki yerini hâlâ koruduğunun adeta kanıtı gibiydi. Krizin sonunda İtilaf Bloku kurulmuş, Avrupa'daki gruplaşmalar netleşmişti.

İngiltere, uluslararası sorunlarda hareket kabiliyetini artırmak için yalnızlık politikasından uzaklaşmaya karar verdi. Ancak

Levent Şahverdi Arşivi

diplomatik işbirliğini ittifaka tercih ediyordu. Bu doğrultuda 1904 yılında Fransa ile imzaladığı antlaşma ile sağlanan "Entente Cordiale" bu iki ülke arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırdı. İngiliz kamuoyu, Almanya'nın askerî ve ekonomik alanda yakaladığı ivmeden endişe duyduğundan, bu antlaşmaya çok olumlu yaklaştı. İngiltere ile Fransa'nın Kuzey Afrika politikasında uzun süre ortak hareket etmesini sağlayacak bu gelişme, öncelikle Fas Krizi'nde bu iki ülkenin birbirlerine destek olmalarını sağladı.

Fransa 1830'dan beri Cezayir'de, 1881'den beri de Tunus'ta etkindi. İngiltere ile arasında "Entente Cordiale" sağlandığından beri Fas'ta da etkin olmaya çalışmaktaydı, ancak ordu ve mali kurumların düzenlemesi için ülkeye gönderdiği heyet, Kral Abdülaziz tarafından reddedilmişti. Almanya bu durumdan faydalanma yoluna gitti. Zamanlama çok uygundu. Rusya, Mukden Muharebesi'nde Japonlara yenilmişti, Fransa'ya doğrudan destek verme imkânı yoktu.

Mukden Muharebesi, I. Dünya Savaşı öncesinde yaşanan en büyük meydan savaşı, aynı zamanda Rus-Japon Savaşı'nın sonucunu belirleyen kara savaşıdır.

Almanya'nın duruma müdahalesi Fas Krizi'ni doğurdu. Almanya'nın ilk hareketi, II. Wilhelm'in çıktığı gezi sırasında Fas'ta, Kral Abdülaziz'in amcası tarafından karşılanmasıydı. Fas Kralı'nın mutlak egemenliğinin devamından yana tavır takınıldı. Alman devlet adamları, Fransa'nın Fas'taki hareketlerinin uluslararası bir konferansta görüşülmesi gerektiğini öne sürdüler. Fransa bu sırada politik çekişmeler yaşıyor, olaya farklı açılardan bakıyordu. Dışişleri Bakanı Delcassé sertlik yanlısıydı. Başbakan

Levent Şahverdi Arşivi

Rouvier'ye görc isc Fas işini savaşsız şekilde sonuçlandırmak gerekiyordu. Almanya ile Fransa arasında o an başlayacak bir savaşta, askerî yardım alamayabilirlerdi. İngiltere çekingen tavır takınabilirdi, Rusya zaten Uzakdoğu bataklığına saplanmış durumdaydı. Almanları bir kez daha Paris'te görmeye kimsenin yüreği dayanmazdı. Görüldüğü gibi Fransız hükümeti kendi içinde uzlaşma halinde değildi.

Alman hükümeti hemen devreye girip Başbakan Rouvier'ye destek verdi. Delcassé ile ilişkilerin sorun yaratabileceğine dair demeçler, gazetelerin manşetlerini süsledi. Sonuç olarak Almanya'nın ileri sürdüğü, Fas'ın içinde bulunduğu durumun tartışılması için uluslararası bir konferans toplanması fikrine Rouvier hemen olumlu yanıt verdi.

Almanya Fransa'nın yanı sıra Rusya için de harekete geçti. Mançurya yenilgisi bir yana sosyalistlerin ayaklanması Çar'ı bunaltmış vaziyetteydi. Rus-Japon Savaşı sonuçlanınca yürürlüğe girecek bir antlaşma metni üzerinde uzlaşıldı. II. Nikola'nın başka çaresi yoktu. Eğer Rusya bir Avrupa devleti tarafından saldırıya uğrarsa Almanya her şeyi ile yardım edecekti. Tam tersi durumda da Rusya aynı yükümlülük altındaydı. Bu antlaşma sayesinde Almanya'nın üç türlü kazancı olacaktı. Fransa bu yakınlaşmaya sıcak bakarsa üç ülke bir araya gelebilecekti, ama eğer tepki gösterirse, Fransa-Rusya ittifakı bozulacaktı. En önemlisi, her iki durumda da İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkiler zedelenecekti. Ama bunlardan hiçbiri olmadı. Fransa, Almanya ile dostluk kurabilirdi ama bir ittifaka girmeyi düşünemezdi. Rusya ise Almanya ile antlaşma imzalamasının Asya'da İngiltere-Fransa yakınlaşması ile yüz yüze gelmesine neden olmasından sıkıntı duymaya başlamıştı. Çar, Kayzer'e vazgeçtiğini bildirdi. Almanlar açısından itibar sağlayacak tek unsur Fas için toplanacak uluslararası konferanstı.

Fransa ile İspanya, kendilerine, Fas üzerinde paylaşacakları bir yetki verilmesini istiyorlardı. İngiltere, İtalya, Rusya ve

Levent Şahverdi Arşivi

Amerika Birleşik Devletleri delegeleri Fransızların bu teklifini onayladıklarını söylediler. Avusturya-Macaristan ise Almanya'dan istekte bulundu: Tatsız bir duruma düşmemek için bir uzlaşmaya gidilmesi. Almanya teklifi kabul etti. Beklentilerini karşılayamayan Almanya daha büyük bir sorunla karşılaşıyordu. İngiltere, hem Fransa hem de Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştı. Almanya İngiltere ile Fransa arasındaki dostluğu bozmaya çalışmış, ama iki devletin daha fazla yakınlaşmasına neden olmuştu. İki ülkenin askerî yetkilileri ortak hareket etmek amacıyla bir araya geldiler. İngilizler, Almanya'nın kendilerine karşı bir ittifak oluşturduğundan emindiler. Fransa'yla yakınlaşırken politikaları belliydi: Anlaşmaya evet, birleşmeye hayır. Diğer yandan Fransa da İngiltere ile Rusya'nın arasını yapmaya çalışıyordu. Rusların Mançurya yenilgisi istenilen ortamı sağlamıştı. Rusya ne Asya'da İngiltere'ye ne de Avrupa'da Almanlara kafa tutacak durumdaydı. Petersburg, en sonunda, Paris ve Londra ile masaya oturmaya karar verdi. Böylece, 1907 yılında İtilaf Devletleri Bloğu oluşturuldu. Fas Krizi'ndeki tutumu Almanya'nın karşısında bir blok kurulmasıyla sonuçlanmıştı. Almanya bu oluşumu yıkmak için diğer krizlerden faydalanmaya çalışacaktı. Balkanlarda çıkan kriz bunların ilkiydi.

BOSNA-HERSEK KRİZİ

Üçlü İtilaf kurulmuştu kurulmuş olmasına ama henüz sağlam temellere oturtulduğu söylenemezdi. Devlet adamları imzaları atmış, devletler oluşumun parçası olmuştu, ama ülke halklarının desteği daha sağlanamamıştı. Almanya, bu durumun farkındaydı ve Üçlü İtilaf'ı dağıtmak için Bosna-Hersek'te yaşanan krizden faydalanma yolunu seçti.

Avusturya-Macaristan'ın iç politikası topraklarında sorunlar çıkarıyordu. Özellikle Sırplar, 1878 Berlin Kongresi'nde yönetimi Avusturya-Macaristan'a bırakılan Bosna-Hersek'te etkinliklerini artırma çabasındaydılar. Osmanlı yönetimi ikinci kez Meşrutiyet

Levent Şahverdi Arşivi

ilan etmiş, ancak sular durulmamıştı. Zamanlamayı uygun bulan Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek bölgesini doğrudan kendisine bağlamak için harekete geçti. Almanya ile görüşüp ilhak için onayını aldı. Ama asıl sorun Rusya'ydı. Hemen önlem alındı. Bosna-Hersek'e karşılık Rusya'nın Boğazlar politikasının destekleneceği bildirildi. Hemen kararname hazırlandı ve ilhak ilan edildi. Bulgaristan da bağımsızlığını ilan etti.

İngiltere hükümeti "oldu-bittilere izin vermeyeceği" yönündeki tavrını ortaya koydu. Asıl derdi başkaydı. Rusya ve Boğazlar...

İngiltere Boğazlar ile ilgili düzenlemelerin tek devlete değil, herkese uygun olması gerektiğini vurguluyordu. Ayrıca Bosna-Hersek'in statüsü için uluslararası konferans toplanmasını istedi. Almanya bunu reddetti. Devletlerin takındığı tutumlar nedeniyle konferans adeta "danışma ve onaylama" kurumuna dönüştü. Rusya, İngiltere'nin tavrını protesto etti, Avusturya-Macaristan ise Sırplara yönelik baskı uygulamalarına başladı. Ortam birdenbire gerginleşmişti. Hatta Avusturya-Macaristan ve Rusya seferberlik ilan ettiler. Ancak sınırlara asker yığmadılar. İki devlet arasında olası bir silahlı mücadeleyi engellemek için Fransa, İngiltere ve İtalya arabuluculuğa soyundular, yanlarına Almanya'yı da davet ettiler. Berlin öneriyi reddetti. İngiltere ve Fransa hemen Rusya'ya yöneldiler. Durumu kabul etmesini tavsiye ediyorlardı. Rusya şaşırdı. İngiltere ve Fransa diplomatik destek vereceklerini, gerekmedikçe savaşa girmeyeceklerini de bildiriyorlardı.

Bu ortamda Avusturya – Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini ilan etti. Bu karara Sırbistan tepki gösterdi. Avusturya da buna karşı bir nota verdi ve Sırbistan, Rusya'ya döndü. Almanya devreye girerek Rusya'ya tehdit gibi bir bildiri gönderdi. Rusya'da ekonomi sorunluydu, askerî yapıda aksamalar vardı, toplum çalkantılıydı, kısacası Rusya savaşı göze alacak durumda değildi. Sırbistan'ı destekleyemeyen Rusya, durumu kabul ettiğini bildirdi. Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın notasını onayladı.

Levent Şahverdi Arşivi

Balkanlarla ilgili bir sorun bir şekilde ortadan kaldırılmış görünüyordu, ancak herkes bunun kalıcı çözüm olmadığını biliyordu. Devletlerarası nabız yoklamalar devam etti. Öyle görüşmeler yapıldı ki kimin kiminle müttefik olduğunu anlamak mümkün değildi.

Rusya ile İtalya arasında Racconigi Sözleşmesi imzalandı. Tarihe "Racconigi Pazarlığı"[36] olarak geçen ve 24 Ekim 1909 tarihinde İtalya Kralı III. Victor Emmanuel ile Rus Çarı II. Nikola arasında imzalanan bu sözleşme her iki devletin karşılıklı olarak birbirlerinin emellerini kabul ettikleri bir belgeydi. Sözleşmeye göre İtalya, Boğazların Rusya tarafından kontrol edilmesini kabul ediyor, buna karşılık Rusya da Trablusgarp üzerindeki İtalyan çıkarlarını onaylıyordu. Ancak kısa bir süre sonra İtalya, Racconigi Sözleşmesi'ni geçersiz kıldı. Almanya ise Rusya ile yakınlaşarak ortak hareket etmeye dayalı bir sözleşme imzalamaya çalıştı. Sonuç başarısızdı ama bu girişim İngiltere ve Fransa'yı kaygılandırmaya yetti.

En nihayetinde İtilaf grubunun lideri İngiltere ile İttifak grubunun en güçlü devleti Almanya, birbirlerine rakip oldukları alanda, denizler konusunda görüşmek için masaya oturdular. Konu; deniz kuvvetlerine kısıtlamalar getirilmesiydi. Büyük Savaş başladığında görüşmeler henüz sonuçlanmamıştı. Bütün bu girişimlerin ortaya koyduğu bir gerçek vardı: devletler, birbirlerini sürekli olarak tartıyor, sert bir dil kullanmaktan kaçınıyor, kısacası karşı karşıya gelmek istemiyorlardı. Avrupa'da *La Belle Epoque* yaşanıyordu; savaş, toplumların kafasında varlığını korumakla birlikte öncelikli değildi. Doğal olarak da hiçbir devlet savaşa sebep olmak düşüncesinde değildi. Ancak bu durum krizlerin yaşanmasını engellemedi.

36 Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory*, Oxford University Press, London 1975, s.34-37

Levent Şahverdi Arşivi

AGADİR KRİZİ

Fas'ta yaşanan taht kavgası ve sokağa yansıyan karışıklıklar, bölgedeki Avrupa yurttaşlarını tehdit etmeye başlamıştı. Fransa olaya müdahale edeceğini bildirdi. Almanya hemen durumdan faydalanma yoluna gitti. Yapılan görüşmeler sonucunda Almanya, Fransa'ya siyasal açıdan menfaat sağlamayı göze alarak sömürge çıkarlarını paylaşmayı kabul etti. Almanya'nın Afrika'da yayılmasını sağlayacak kapı açılmıştı. Antlaşma uygulanmaya kondu, ama iki devlet arasında ekonomik işbirliği hayata geçirilemedi. Üstelik Fransa, hayatı tehlikeye giren Avrupalıları koruma bahanesiyle Fas'ı işgal edince Almanya bu harekete karşı eyleme geçti. *SMS Panther* adlı savaş gemisini, Alman vatandaşlarını koruma bahanesiyle Agadir'e gönderdi. Bu hamle inanılmaz sonuçlar doğurdu. İki devlet Fas için karşı karşıya gelmişti. Almanya hemen emellerini ortaya koydu: Fransa'nın Kongo'daki topraklarının kendisine bağlanması koşuluyla Fas'ta Fransa'yı serbest bırakacaktı. Orta ve uzun vadeli Alman planı böylelikle anlaşıldı: Orta Afrika'ya tamamen egemen olmak. Doğal olarak Fransa, Kongo topraklarından çekilmeyi reddetti. Almanya kararlı olduğunu açıklarken öyle bir dil kullandı ki İngiltere donanması alarma geçirildi.[37] Artık Berlin değerlendirme yaparken sadece Paris'i değil, Londra'yı da hesaba katmak zorundaydı.

Görüşmeler sonucunda, 4 Kasım 1911'de Fransa ile Almanya arasında Fez Antlaşması imzalandı. Almanya, Fransa'nın Fas'taki konumunu kabul etme karşılığında Fransızların Kongo kolonisindeki topraklarını aldı. Neukamerun diye adlandırılan bu bölge, Almanya'nın Kamerun'daki sömürge topraklarının bir parçası haline geldi. Bölge kısmen bataklığa benziyordu, tercih edilme nedeni Almanya'ya Kongo Nehri üzerinde bir çıkış imkânı

37 Cyril Falls, *Was Germany Defeated in 1918?*, Oxford University Press, London 1940, s.41

Levent Şahverdi Arşivi

sağlamasıydı. Her ne kadar anlaşmış görülseler de Fez Antlaşması Fransız-Alman ilişkilerinde yumuşama sağlamadı. Üstelik Agadir Krizi, İngiltere ile Almanya arasındaki gerginliği daha da artırdı. Özellikle Alman Amirali von Tirpitz'in, İngiltere'nin kriz sırasındaki tutumunu bahane ederek, Alman donanmasına yeni gemiler eklenmesi fikrini Kayzer II. Wilhelm'e kabul ettirmesi, İngilizlerin de benzer bir tutum takınmasına neden oldu. Silahlanma yarışı, uzlaşmacı yaklaşımları perdelemeye başladı. İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkiler kuvvetlenmeye başlarken, Almanya da müttefikleri ile daha çok yakınlaşma eğilimine girdi. Bu sırada gözler tekrar Balkanlara çevrildi. Osmanlı, Kuzey Afrika'da İtalya ile savaş durumundayken Balkan devletleri bir araya gelerek saldırıya geçmişlerdi.

BALKAN KRİZİ

Balkanlarda yeni bir sorunu tetikleyen olay, aslında bölgenin dışındaydı. 1870 yılında birliğini tamamlamış olan İtalya, sömürgecilik yarışına geç katılmış bir ülkeydi. Akdeniz havzasında egemenlik kurma amacındaydı. Açıkçası İtalya, Avrupa siyasetinde pek sözü geçmeyen bir devletti ama yayılmacılık politikası dolayısıyla Batılı güçler tarafından dikkatle gözleniyordu. Agadir Krizi'nin yaşandığı günlerde İtalya bu süreçten faydalanmak üzere harekete geçti.

İtalya 1911'de kabul edilmesi imkânsız bir notayı Osmanlı yönetimine sundu, red cevabı alınca da Batı Trablus ile Bingazi'yi istilaya başladı. Yaşanan süreçle ilk ilgilenen Rusya oldu. Rusya 1905 olaylarının kendisini ittiği çalkantılardan sıyrılıyordu. Kuzey Afrika'daki savaşın Balkanlarda ne gibi sonuçlar verebileceği hakkında fikir yürütmeye başlamıştı. Savaştan çıkar sağlamak üzere önce İstanbul'a Boğazların statüsü hakkındaki isteklerini kabul ettirmeye çalıştı. Başarılı olamayınca da Balkanlarda bir birlik kurmak için kolları sıvadı. Bu, Avrupa'nın güneydoğusunda çatışmalara zemin hazırlayacak sürecin başlangıcıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupalı güçleri meşgul eden Fas sorunu yerini Balkan sorununa bırakıyordu.

Öncelikle Bulgarlar ile Sırplar, Makedonya topraklarının paylaşılmasına dayanan bir anlaşma yaptılar. Bunu bir askerî ittifak izledi. İki devlet olası anlaşmazlıklarda Rusya'yı hakem tayin ettiler. Rusya gelişmelerden ve kendisine sunulan konumdan memnundu, ancak çekinceleri vardı. Beklenmedik bir savaş kontrolden çıkabilirdi. Bu yüzden iki devlete de temkinli davranmalarını önerdi. Hatta bu antlaşmanın gizli kalması için çaba sarf etti. Fransa bu antlaşmanın varlığından haberdar olan ilk devletti ve imzalanmasından dört ay sonra esaslarının ne olduğunu öğrendi. Bu sırada Bulgaristan, Yunanistan ile de benzer bir antlaşma imzaladı. Karadağ ise bir yazılı sözleşme bile imzalamadan, her üç devletin yönetimine, yanlarında hareket edeceğini bildirdi. Balkanlarda Osmanlı'ya karşı bir ittifak kurulmuştu ve hiç kimsenin şüphe etmediği gibi bu birlik Rusya'nın eseriydi.

Rusya'ya dikkat edilmesi gerektiğinin nihayet farkına varan Avrupalı devletler diplomasi atağına giriştiler. Amaç, olası kötü gidişatı engellemekti. Bu, gereksiz bir çabaydı, çünkü bu birliğin oluşturulmasının yegâne amacı, savaştı. Osmanlı bölgeden ancak bu şekilde çıkarılabilirdi. Nitekim Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ seferberlik ilan etmelerinden on beş gün sonra Osmanlı'ya savaş ilan ettiler. Trablusgarp Savaşı'nı sona erdirmek zorunda kalan Osmanlı da bütün dikkatini Balkanlardaki yeni savaşa yoğunlaştırdı.

Balkan ittifakının başlattığı savaş bir açıdan Avrupa barışını da tehlikeye düşürüyordu. Aslında Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ordularının zafer kazanacağını kimse düşünmüyordu. Osmanlı'nın galip olması, Avrupa'daki statüko dikkate alındığında daha tercih edilebilir bir sonuçtu. Üstelik savaş Osmanlı'nın galibiyetiyle sonuçlanırsa hem Rusya bir daha böyle bir girişime kalkışamayacak hem Balkan ulusları boylarının ölçüsünü alacak hem de Osmanlı üzerindeki çıkar çatışmaları

Levent Şahverdi Arşivi

engellenecekti. Esas sorun, Balkan devletlerinin kazanmasıydı ki bu durumda Rusya'nın eli kuvvetleneceği gibi Balkanların haritası da yeniden çizilecekti. Akla gelen ilk olasılık Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki huzursuzluktu. Bu genel bir Avrupa savaşına yol açabilirdi. Gerçekten de öyle olacaktı, ama şimdi değil.

I. Balkan Savaşı başladıktan yaklaşık üç hafta sonra gelinen nokta Rusya'yı bile telaşlandırmıştı. Osmanlı'ya ait Balkan toprakları dörtlü ittifak tarafından ele geçirilmiş, Bulgarlar Çatalca'ya kadar dayanmıştı. Bu gidişata dur deme vakti gelmişti. Rusya dâhil hiçbir ülke Bulgar Kralı'nın İstanbul'a girişini seyretmek istemezdi. Diğer tarafta Sırbistan, Adriyatik Denizi'ne bir koridor açmak niyetindeydi, Avusturya-Macaristan buna tepki gösterdi ama karşısında Sırbistan'ı destekleyen Rusya'yı buldu. Balkan Savaşı bu kez Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında bir savaş ihtimalini doğurmuştu. Dünya iki sene sonra yaşanacakların provasını yapıyordu.

Avusturya-Macaristan da Rusya da yüzlerini dost bildikleri ülkelere döndüler. Alman hükümeti, Avusturya'yı desteklediğini belirtti. Fransa da Rusya'nın yanında olacağını, gerekirse asker kuvveti de vereceğini ilan etti. Avusturya-Macaristan hükümeti seferberlik hazırlıklarına başlamıştı. Rusya da silahaltında olup tezkere alma vakti gelen askerleri terhis etmiyordu.[38] Ancak Rusya sırf Sırpların Adriyatik'te bir liman sahibi olmak istemeleri nedeniyle geniş çaplı bir harbe sürüklenmeyi yersiz bularak geri adım attı. Herkes şoktaydı. Bu durumda Fransa'nın önerisini olumlu bulan İngiltere ile Rusya'nın da desteğiyle Londra'da bir konferans toplandı. Büyük devletler elçileriyle, savaşan devletlerse temsilcileriyle hazır bulundular. Osmanlı Enez-Midye hattının batısında kalan bütün Doğu Trakya topraklarını ve Girit'i Balkan devletlerine terk etti. Ancak Arnavutluk ile Ege adalarının

38 Harold Shukman, *Lenin and the Russian Revolution*, B.T. Batsford, London 1966, s.98

Levent Şahverdi Arşivi

statüsünün belirlenmesi İtilaf ve İttifak grubundaki devletlerin kararına bırakıldı. Balkan Savaşı bitmiş, ama sorunlar çözülmemişti. Yeni bir savaş kaçınılmazdı, öyle de oldu.

Balkan devletleri arasında, ele geçirilen toprakların paylaşımı konusunda anlaşmazlık çıktı. Bulgarlar ile Sırplar karşı karşıya geldiler. Yeni bir savaş kapıdaydı. Avusturya-Macaristan Bulgarları desteklediğini içten içe hissettirdi. Sırbistan'ın üstün olması, topraklarındaki tehlikeyi artırabilirdi. Karar alınmıştı: Eğer savaş sırasında Bulgarlar çekilmeye başlarlarsa Sırbistan'a karşı silahlı mücadeleye girilecekti. Gerekirse Rusya'ya karşı da silah kullanılacaktı. Rusya, savaş istemiyordu, çünkü yeni oluşan statüko çıkarlarına uygundu. Hemen devreye girerek Bulgaristan ve Sırbistan arasında hakemlik rolünü üstlendi. Ama işe yaramadı. Bulgarlar ani bir saldırıya geçtiler. Daha birincisinde kullanılan silahların namluları soğumadan II. Balkan Savaşı başlamıştı.

Sırplar, Bulgar saldırısını durdurdu, hatta geri püskürttü. Bir anda herkes Bulgaristan'a saldırmaya başladı. Yunanistan, Kavala'ya dayandı. Osmanlı Edirne'yi geri aldı. Romanya olaya dâhil oldu. Bulgarlar geriliyordu. Avusturya-Macaristan tutumunu değiştirmedi; İttifak grubundaki müttefiklerine birer nota göndererek mücadeleye dâhil olacağını bildirdi, ama Almanya ve İtalya'dan sadece nasihat aldı. Bu hareket, Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında bir savaşa neden olabilirdi, bu da bir Avrupa savaşına dönüşebilirdi. Müttefiklerinden destek alamayacağını anlayan Avusturya-Macaristan geri adım attı, işe karışmaktan vazgeçti.[39] Bulgarlar yalnız kalmışlardı. Bozgun kaçınılmazdı. Savaşı bitirmekten başka çare yoktu.

Balkanların haritası bir daha çiziliyordu. Edirne Osmanlı'da kaldı. Arnavutluk bağımsız oldu. Bulgaristan'dan alınan topraklar; Sırbistan, Yunanistan ve Romanya arasında paylaştırıldı.

39 James Joll, *The Origins of the First World War*, London, 1984, s. 57

Levent Şahverdi Arşivi

II. Balkan Savaşı sonucunda imzalanan Bükreş Antlaşması, silahlı mücadeleyi sonlandırmasına rağmen kimseyi memnun etmemişti. O tarihte hiçbir devlet, 1918 yılında yapılan ama sorunları çözmeyen barış antlaşmalarının neredeyse bir benzerini imzaladığının farkında değildi.

Ufukta bir kriz daha vardı. Ancak bu kriz sonucu başlayacak "III. Balkan Savaşı" kısa sürede kontrolden çıkarak Dünya Savaşı'na dönüşecekti.

TEMMUZ KRİZİ

Avusturya-Macaristan her iki Balkan Savaşı'na da müdahale etmediği için hem çıkarlarının göz ardı edildiğini hem de Balkan devletlerinin kendisine karşı kayırıldığını düşünüyordu. Haksız da sayılmazdı. İmparatorluğun en rahatsız olduğu ülke olan Sırbistan, Balkan Savaşları sonrasında nüfusunu ve siyasal egemenlik alanını iki katına çıkarmıştı. Avusturya-Macaristan, Sırbistan ile çatışmayı tamamen tasarlayarak başlattıysa da[40] aklından geçen, dünya çapında bir savaş değil, Balkanlarda bir hesaplaşmaydı.

Franz Ferdinand ve eşi 28 Haziran Pazar günü Saraybosna'ya resmi bir ziyarette bulundular. Anlamlı bir gündü. Hem veliaht ve eşi hem de Sırplar için... Ferdinand ve eşinin evlilik yıldönümleriydi. Sırplar içinse anma günüydü. Sırplar geleneksel oruçlarını ve yaslarını tutuyorlardı. Yastaydılar, çünkü 1389 yılındaki I. Kosova Savaşı'nda Osmanlı ordusuna karşı aldıkları ezici yenilginin yıldönümüydü. O gün, yaralı bir Sırp askerinin Osmanlı Padişahı Sultan I. Murat'ı öldürmesini milli bilinçlerinin uyanışı saymaları güne ayrı bir anlam katıyordu. Sırp milli hislerinin doruğa çıktığı gün, Avusturya-Macaristan veliahtının Saraybosna'ya gezi gerçekleştirmesi kafalarda bugün bile soru işareti bırakan bir gelişmeydi. Ferdinand birçok istihbarat mesajı

40 Holger H. Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary*, London, 1997, s.76 ve devamı

Levent Şahverdi Arşivi

almasına rağmen hiçbirini umursamamıştı. Üstelik gezi sırasında güvenlik olağan seviyedeydi, yani zayıftı. İzlenecek güzergâh da daha önceden ilan edilmişti. Üstelik aynı gün bir değil, iki kez suikast girişiminde bulunuldu ve gezi, ilk saldırıdan sonra bile iptal edilmedi.

Halk, Franz Ferdinand ve eşinin tren istasyonundan Saraybosna Belediye Sarayı'na gideceği yol boyunca sağlı sollu dizilmişti. Arabanın köşeden döndüğü sırada atılan bomba, üstü açık otomobilin arkasındaki tenteden sekti, arkadan gelen arabanın altında patladı. Arabadakiler ve izleyicilerden bazıları yaralandı. Arşidük ve eşi hemen Belediye Binası'na getirildiler. Bölgenin askerî valisi olan Oskar Potiorek, çiftin can güvenliğinden endişe duyduğunu bildirerek gezinin iptal edilmesini önerdi. Ferdinand bunu reddetti, gezi devam edecekti. Sadece güzergâh değişikliğine razı oldu. Yaralıları ziyaret ettiler, tekrar araçlara binildi. Ancak en öndeki aracın şoförü, yanlış yola girerek eski güzergâha devam etti. Tam geri manevra yapıyordu ki suikastçılardan biri belirdi: Gavrilo Princip.

Gavrilo Princip planlarının başarısızlıkla sonuçlandığını düşünerek aylak aylak dolaşmaktaydı. Kraliyet flamalı aracı önünde görünce hemen silahına davrandı. Eğitmeni ve arkadaşları tarafından kötü bir nişancı olarak anılmaktaydı ama o bile bu kadar yakın mesafeden hedefi kaçıramazdı. Silahından çıkan mermiler Franz Ferdinand ve eşinin ölümüne sebep oldu. Bu suikastın yol açtığı ölü sayısı, dört yıl sonra on milyona dayanacaktı.

Franz Ferdinand'ın öldürülmesinin, Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasında savaşa neden olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak işin ilginç yanı, Franz Ferdinand'ın bu iki devlet arasındaki savaşa karşı olmasıdır. Arşidük, kesinlikle savaş yanlısı değildi: Sırbistan'a yapılacak bir silahlı müdahalenin Slavları imparatorluktan kopma noktasına getirebileceğini biliyordu. Bu konuda Genelkurmay Başkanı Franz Conrad von Hötzendorf ile ciddi fikir ayrılığı içindeydi. Savaş karşıtı veliahdın ölümü, savaş

Levent Şahverdi Arşivi

yanlılarına istedikleri fırsatı vermiş oluyordu. Aslında Avusturya-Macaristan'ın elinde Sırbistan'ın doğrudan suikastın içinde olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmuyordu. Kara El adlı gizli bir Sırp örgütünün bu cinayette parmağı olduğu savaştan sonra ortaya çıkarılabildi.[41] O gün için kanıt olabilecek tek şey; Sırp gazetelerinin suikastı yapanlara övgüler yağdırmasıydı. Bu da Avusturya-Macaristan için yeterliydi, Balkanlarda izlenecek yol çoktan çizilmişti.

Avusturya-Macaristan'ın amacı Sırbistan'ı yalnız bırakarak Rusların etkinlik alanını Balkan coğrafyasında daraltmaktı. Arşidük'ün öldürülmesi, bu ülkeye Sırbistan'la hesaplaşma fırsatı verdi. Hem de silahlı güç kullanma hakkını meşrulaştırarak. İmparatorluk, aslında parçalanma tehdidini savuşturmayı arzuluyordu. Bu da ancak milliyetçilik yanlısı odaklara bir daha kendilerine gelemeyecekleri bir darbe vurarak yapılabilirdi. Bir başka deyişle, Sırbistan'ın etkisizleştirilmesi Avusturya-Macaristan için yaşamsal bir sorundu. Tehlike ise Rusya'ydı. Öyle bir noktaya gelindi ki genel bir savaşa girmeyi göze almış Avusturya-Macaristan yönetimini bu yoldan ancak Almanya geri döndürebilirdi. Bütün devletler Almanya'ya güvenmekteydiler, çünkü Avusturya-Macaristan'ı 1913'te durdurmuştu. Ancak bu kez Almanya, beklenmedik bir tavır sergiledi.

II. Wilhelm Almanyası, müttefiki Avusturya-Macaristan'ı hangi devletten gelirse gelsin her türlü saldırıya karşı koruyacağını ve onun yanında hareket edeceğini duyurdu. Alman diplomasisi aslında bunu boşuna söylemiyordu. Bu tavrı takınmasına neden olan, İtilaf Devletleri'nin içinde bulunduğu durumdu. Rusya, iç sorunları tamamen çözülmemiş, sorunlu bir devletti. Savaşa hazır olmadığı belliydi. İngiltere'nin başı İrlanda ile dertteydi. İrlanda sorunu her geçen dakika içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Fransa, savaş istemediğini her fırsatta dile getiriyordu. Zorunlu

41 Imanuel Geiss (editor), *July 1914, The Outbreak of the First World War: Selected Documents*, B.T. Batsford, London, 1967, s.87

Levent Şahverdi Arşivi

olarak silahlı mücadeleye girmeye kalksa iki kere düşünecekti, çünkü ordusunun vurucu gücü istenilen seviyeden çok uzaktı. Almanya'nın hesabı basitti: Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a saldırdığında Avrupalı güçler kayıtsız kalacaktı. Böylelikle savaş, sınırlı bir alanda yaşanacaktı. Ama öyle olmadı!

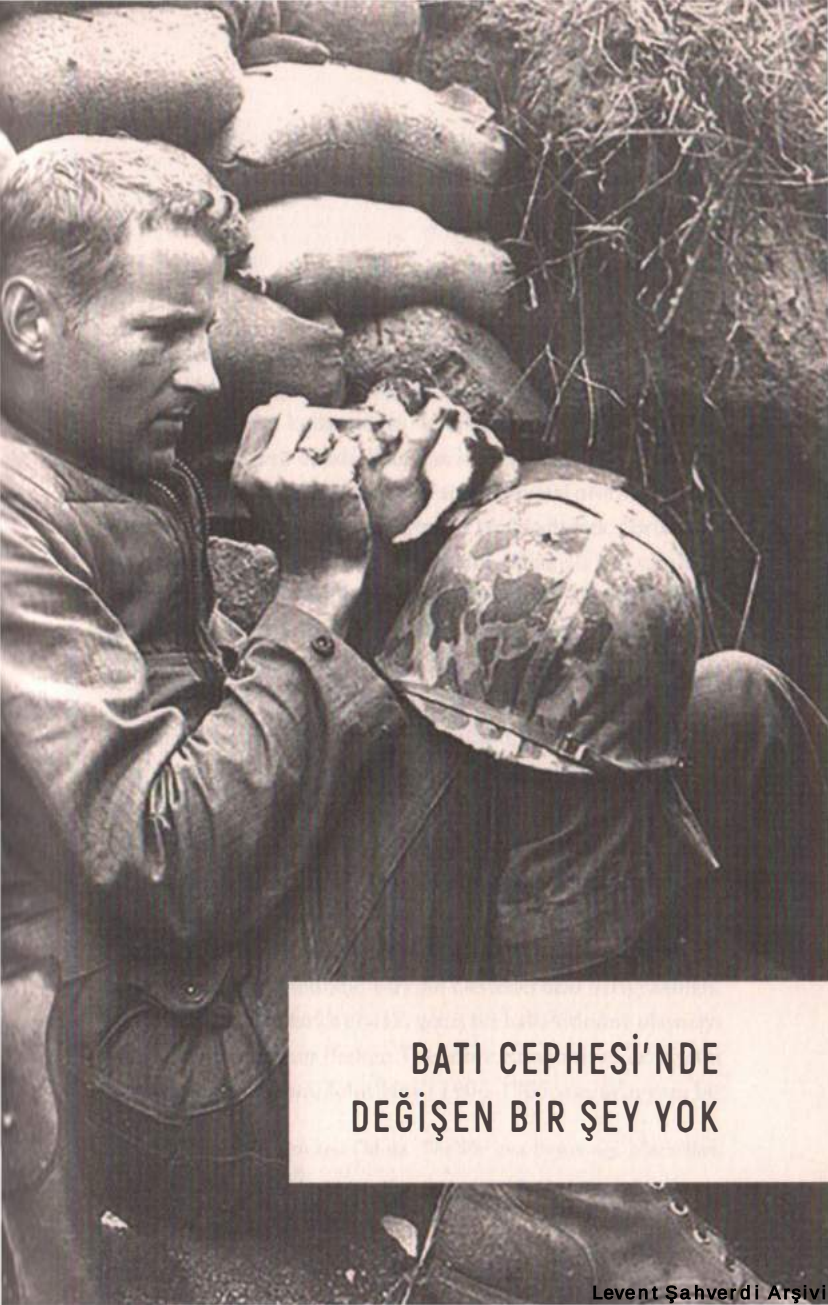
Nasıl ki Almanya'nın Avusturya-Macaristan'ın yanında duracağı hesap edilemediyse Rusya'nın tavrı da öngörülemedi. 1909'da geri adım atmış olan Rusya, bu kez meydanı boş bırakmamaya kararlıydı. Balkanlardaki etkinliğini yitirmemek adına, Avusturya-Macaristan'ın tutumunu şiddetle protesto ederek işe başladı. Belki ordu hazırlıklarını tamamlayamamıştı ve 1905'te Japonlara karşı alınan yenilginin izleri hâlâ silinememişti ama Çar'ın emin olduğu bir şey vardı: Diplomatik alanda bir kez daha boyun eğerse içteki karışıklıkların önünü alamazdı. Rusya sırf bu yüzden bile savaşı göze almaya hazırdı. Karar kesindi: Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda egemen devlet olmasına izin verilmeyecekti. Bu yaklaşım Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Dmitrievich Sazonov tarafından müttefiki İngiltere'ye kesin bir dille bildirildi: "Eğer Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a saldırırsa kendisiyle savaşa girmemiz kaçınılmazdır."[42]

Bunun üzerine İngiliz hükümeti bir konferans toplanması fikrini ortaya attı. Almanya bu öneriyi reddetti. Köşeye sıkışmak istemeyen Avusturya-Macaristan, Almanya'nın desteğini sağladığından emin olarak, Sırbistan'a savaş ilan etmeye karar verdi. Sırbistan ile siyasal ilişkilerin kesildiğini bildiren bir nota telgrafla Sırp hükümetine bildirildi. Avusturya-Macaristan, kararlı olduğunu ve diplomatik çözümlere yanaşmayacağını böylelikle dünya ilan etmiş oldu. Rusya da kararlıydı, olaya müdahale etmek zorundaydı. Böylece Temmuz 1914'e kadar Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında kalan sorun sadece iki gün içinde Avrupa, kısa bir süre sonra da dünya ölçüsünde bir silahlı mücadele haline geldi.

42 Imanuel Geiss (editor), 1967, s.129

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BATI CEPHESİ'NDE DEĞİŞEN BİR ŞEY YOK

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SAVAŞ BAŞLIYOR

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, Amerika'da, İngiltere'de, Kıta Avrupası'nda barışçı bir hareket doğmuştu.[1] İletişim olanaklarının kullanılması ile ülkelerde dernekler şeklinde örgütlenmeler tesis edildi. Kitaplar, kongreler, mitinglerle barış propagandaları yapıldı. Amaç çok açıktı: Siyasal otoriteleri silah üretimi ve kullanımını sınırlandırmaya yönlendirmek. Sorunların savaş yerine masa başında giderilmesini sağlamak için uluslararası bir kurul oluşturulması bile gündeme getirildi. Bu oluşum, ülke temsilcilerini bir an evvel bir araya gelmeye davet etti ve aslında bunu başardı da. 1899 yılında La Haye'de bir toplantı gerçekleşti. Adı "Barış Konferansı"ydı. Yayınlanan sonuç bildirgesindeki kararlar beklenenden çok uzaktı, ama başlangıç olarak "barış yanlılarına" yeterli görünmüştü. Kamuoyunun dikkatini çekmişlerdi. Gerisi gelirdi. En sonunda halkların, yöneticilerini barışa ikna edeceğine inanıyorlardı.

Bilgilendirme çalışmalarına devam ettiler. Savaşın, galip gelenlere bile bir şey kazandırmadığını, ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki örnekleriyle ortaya koydular. Bu hareket Amerika'da başarılı girişimlerde bulundu. Birleşik Devletler'deki barış yanlıları, Avrupa'dakilerden farklı olarak, geniş bir halk kitlesine ulaşmayı başardılar. Bu durum Başkan Theodore Roosevelt'in de ilgisini çekti. Dışişleri Bakanı John Hay'i 1904-1905 arasında, yani bir

1 R.W. Seton-Watson and Others, *The War and Democracy*, Macmillan, London 1914, s.18

Levent Şahverdi Arşivi

yıl içerisinde tam on üç ülke ile görüşmeye gönderdi.[2] Üstelik yeni bir barış konferansı için de ülke başkentlerine teklif götürdü.

1907 yılında toplanan II. La Haye Konferansı da ilkinden farklı sonuç vermedi. Yaşamsal çıkarlar söz konusu olduğunda hükümetlere bir şey kabul ettirmek mümkün değildi. Akıl ve sağduyu, toplumsal tutkuların önüne geçemiyordu. Barış çağrısı, hiçbir zaman yurtsever bir söylemin uyandırdığı coşkuya eşit bir duygu yoğunluğu yaratamıyordu. Barış yanlıları devletler üzerinde istedikleri etkiyi yapamayacaklarını anlayınca, esirlerin, sivil halkın, taraf sız olanların haklarını koruma altına almak için uğraştılar. Bir başka deyişle, savaşı insanileştirmeye çalıştılar. Ama yaşanacak savaşın hiçbir insani tarafı olmayacaktı. Dünya, yaşanan krizlerle adım adım savaşa yaklaştı, en sonunda da kendisini içinde buldu.

4 Ağustos 1914'te Fransa, Rusya, Büyük Britanya, Belçika, Sırbistan, Almanya, Avusturya-Macaristan birbirleriyle savaş halindeydiler. Bir tek, imzaladığı antlaşma uyarınca yükümlülükleri yalnızca müdafaa savaşını içeren İtalya savaşa girmemişti. Tarafsızlığını ilan etmiş olan Osmanlı bile Almanlarla gizli ittifak antlaşması imzalayıp savaşa girmek için gün saymaya başlamıştı.

Savaşın patlaması, savaşan güçlerin hepsinin başlıca şehirlerinde coşkuyla karşılandı, her yerde halklar yönetimlerini destekliyorlardı. Savaş artık ulusal bir meseleydi. 19. yüzyılın başından itibaren hayata geçirilen eğitim programları ile yetiştirilen sadık yurttaşlar, zorunlu askerlik anlayışı ile milli bilince de kavuşturulmuştu. Ordusunu 1916 yılına kadar gönüllülük esasına göre oluşturan İngiltere'de bile durum aynıydı. "*1914 Baharı*", halkların savaş inancını ateşlemişti.[3] Her yerde mitingler ve gösteriler yapılıyordu. Adolf Hitler, Berlin'de düzenlenen

2 Theodore Roosevelt, *America and the World War*, John Murray, London 1915, s.45-46

3 Jeffrey Verhey, *The Spirit of 1914, Militarism, Myth and Mobilization in Germany*, Cambridge University Press, 2000, s.21-22

Levent Şahverdi Arşivi

böyle bir gösteride çekilen fotoğrafta ön sıralarda görülmekteydi. Miting sonrası orduya yazıldı. Hitler, Avusturyalıydı ama artık Alman ordusunun bir askeriydi. Ordular, askere yazılanlarla kalabalıklaşıyor, ezici ve caydırıcı bir güç haline geliyorlardı.

Askere gidenlerin bazıları Noel'de geri döneceklerine inanıyorlardı. Bavullarına zafer kutlamalarında giyecekleri smokinlerini koyanların sayısı azımsanamayacak düzeydeydi. Bazıları başlayan savaşı kaçırılmaması gereken bir macera olarak görüyordu. Yaşadıklarını torunlarına anlatmalıydılar. Başkaları anlatırken boyunlarını büküp "*Ben katılmadım*" demek olmazdı. Sonuçta savaş sadece gerçek erkeklerin işiydi. Sömürgelerden gelen askerler içinse askere yazılma, Avrupa'yı yakından görmek adına kaçırılmaz bir fırsattı.

Aydınlar bile savaşı büyük bir mutlulukla karşıladılar. Almanya'da aralarında sanatçılar, bilim insanları ve felsefecilerin olduğu doksan üç aydın, ünlü "93 *Manifestosu*"nu yayınladılar. Ülkelerinin askerî eylemlerine kesinlikle katıldıklarını bildiriyorlardı. Manifestonun bitiş cümlesi çarpıcıydı: "*Goethe, Beethoven ve Kant'ın mirasçısı uygar bir ulus olarak bu savaşı sonuna kadar sürdüreceğiz.*"[4] Manifesto, savaşın Alman okulları ve üniversiteleri genelinde desteklenmesini sağladı.

Sosyalistler bile savaşa evet dediler, hatta bazıları ülkelerindeki savaş kabinelerinde görev dahi aldılar. "Bütün Savaşları Sona Erdirecek Savaş" başlamıştı ve herkes kendine göre haklı bir sebep için savaş meydanlarındaydı: parçalanmamak, korunmak, uluslararası hukuku savunmak, dünya gücü olmak, kendisine karşı olanlara haddini bildirmek.

En ilginci ise toplumların böyle söylemlere ihtiyaç duymamasıydı. Vatanseverlik öyle bir noktaya gelmişti ki üniforma giyip savaşa gidenlerin çoğunun devlet politikalarının neye

4 Jeffrey Verhey, *The Spirit of 1914, Militarism, Myth and Mobilization in Germany*, Cambridge University Press, 2000, s.78

Levent Şahverdi Arşivi

Ordunun sefere çıkmasını sevinçle karşılayan bir Alman kadın

dayandığından haberleri bile yoktu. "*Asker lazım*" sözü yetti hepsine. Şan, şöhret, macera, kahramanlık, cesaret, arayışıyla savaş meydanlarına gidenler; bomba şoku, dizanteri, fare ısırıkları, eksik uzuvlar ve psikolojik rahatsızlıklarla geri döndüler. Ve hiçbiri yanında götürdüğü smokinleri giyemedi.

Fransa ve Belçika üzerinden geçip İsviçre sınırından Kuzey Denizi'ne kadar uzanan 650 km uzunluğundaki Batı Cephesi, Birinci Dünya Savaşı'nın sonucu belirleyen mücadele alanıdır.

"Gerçek savaş Almanlarla Batı Cephesi'nde, geri kalanlar bu savaşın yan gösterilerinden başka bir şey değil."[5] Mısır'daki birliklerin komutanı Korgeneral John Maxwell, Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı General Ian Hamilton'ı Çanakkale'ye uğurlarken bu sözleri sarf ediyordu. Bu önemli bir saptamaydı. Almanya, İttifak Devletleri'nin lideri olduğu kadar en önemli destekleyicisiydi de. Almanya yenilirse, İttifak Bloku çökerdi. Bu da ancak Batı Cephesi'nde gerçekleşebilirdi.

Almanya'nın güçlü ekonomisinin ve teknolojik açıdan sıkı donatılmış devasa ordusunun yenilgiye uğratılması için savaştan önce belirli stratejiler geliştirilmişti. Batı komşusu Fransa ile doğu komşusu Rusya, Almanya'nın askerî gücünü bölmek için

5 Sir Ian Hamilton, *Gallipoli Diary*, Volume I, London, 1920, s.70

Levent Şahverdi Arşivi

ittifak yapmışlardı. Aralarına daha sonra İngiltere'yi de aldılar. Plan basit bir temele dayalıydı. İngiltere, donanması ile abluka uygulayarak Almanya'nın kaynaklarını sınırlayacaktı. Fransa ile Rusya da iki ayrı cephe açarak Almanların gücünü bölecekler ve kararlı bir şekilde ilerleyerek zafer kazanacaklardı. Almanların kafasında ise bambaşka bir plan vardı. İki cephede birden aynı anda savaşamayacaklarının bilincindeydiler. Fransa ya da Rusya, ikisinden birinin işini hemen bitirmeleri gerekiyordu. Daha sonra diğeri ile ilgilenebilirlerdi. Tercihlerini Fransa yönünde kullandılar. Hemen Paris'e girip batılarındaki cepheyi kapatacaklardı. İki taraf da planlarını masaya yatırmıştı, ama askerî güçleri bu düşüncelerini gerçekleştirebilmeleri için yeterli miydi?

Bu noktada, savaşa giren ülkelerin yönetmelikleri doğrultusunda hazırladıkları askerî birimlerin gücünün bilinmesi gerekmektedir. Örneğin tümen oluşumlarındaki asker sayısı birbirinden farklıydı. Bu sayı savaş sırasında silah gücü artıkça azalma gösterecekti. Savaşın hemen başında, 1914 yılı değerlerine göre ise ülkelerin tam teçhizatlı tümen gücü şu şekildeydi:[6]

PİYADE TÜMENİ

Ülke	Personel sayısı	Top sayısı	Makineli tüfek sayısı
Almanya	17.500	72	24
Fransa	15.000	36	24
İngiltere	18.073	76	24

6 David Stevenson, 1914–1918, *The History of the First World War*, Penguin Books, 2004, s.13

Levent Şahverdi Arşivi

SÜVARİ TÜMENİ				
Ülke	**Personel sayısı**	**At sayısı**	**Top sayısı**	**Makineli tüfek sayısı**
Almanya	5.200	5.600	12	6
İngiltere	9.269	9.815	24	24

Sayıların da gösterdiği gibi bir Alman piyade tümeni ile bir Fransız piyade tümeni ya da bir Alman süvari tümeni ile bir İngiliz süvari tümeni savaştığında aslında eşdeğer kuvvetler karşı karşıya gelmemekteydi. Bunun yanında 1917 yılında savaşa girecek olan Amerika Birleşik Devletleri'nin Fransa'ya gönderdiği piyade tümenlerinden her birinde 28.000 personel mevcuttu. Top sayısı 100'ü bulurken makineli tüfek sayısı ise 50 adetti. Birleşik Devletleri'nin savaşa katılmasının yarattığı dengesizlik aslında bu kuvvetten bile anlaşılabilirdi.

Ordular iki ya da üç kolordudan oluşuyordu. Kolordu ise iki ya da üç piyade tümeninin birleşmesiyle kuruluyordu. Tümenler de tugay (4.000-5.000 kişi), alay (2.000-3.000 kişi), tabur (600-1.000 kişi), bölük (100-200 kişi), müfreze (30-50 kişi) ve manga (8-11 kişi) gibi alt bölümlere ayrılmaktaydı.

Savaş sırasındaki genel seferberlikte ulaşılan sayılar inanılmaz boyutlardaydı. Yaklaşık olarak Almanya, 13.2 milyon;[7] Rusya 15.5 milyon;[8] Fransa 8.4 milyon[9] İngiltere 5.5 milyon[10] kişi seferber etmişti.

7 R. Whalen, *Bitter Wounds: German Victims of the Great War, 1914–1939*, Ithaca, NY, and London, 1984, s.39

8 A. K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army*, Volume 1, Princeton, NJ, 1987, s.96

9 P. Guinard, J.C. Devos, and J. Nicot, *Inventaire Sommaire des Archives de la Guerre, 1872–1919*, Vol. 1, Troyes, 1975, s.204

10 I. F. W. Beckett, *The Great War, 1914–1918*, Harlow, 2001, s.39

Levent Şahverdi Arşivi

Bu hacimdeki orduların lojistik desteklerinin sağlanması çok iyi bir planlama gerektirmekteydi. Almanlar bu konuda gayet iyiydiler. Ancak sorunları başkaydı. Karşılarındaki güç, yani İngiltere ve Fransa neredeyse dünyaya hâkimdi. Sömürgelerinden getirecekleri sınırsız hammadde ve insan kaynakları vardı. Almanya hızlı davranmalıydı. Kısa zamanda kesin zaferler elde etmesi şarttı. Gerçi bütün savaşan devletler için böyle bir zorunluluk vardı. O nedenle herkes savaşın 1915 Noel'inden önce biteceğini hesaplamaktaydı. Almanların savaşın başında uyguladıkları Schlieffen Planı da bu amaca yönelikti.

Savaşın başında tarafların ordu düzenleri nerede karşı karşıya geleceklerini göstermekteydi. Almanların biri Ruslara, diğer ise Fransızlara karşı iki cephesi vardı. Fransa'ya girebilmek için Belçika'yı işgal etmeleri şarttı. Bu durumda İngiltere'nin savaşa girme olasılığı -Belçika'nın bağımsızlığını garanti ettiğinden- yüksekti. Aslında Almanya batısında Fransa, İngiltere ve Belçika ordularına karşı bir mücadeleye girecekti. Avusturya-Macaristan ise Sırplara ve Ruslara karşı cephe almak durumundaydı. İttifak kuvvetlerinin orduları arasında doğrudan doğruya bağlantı kurmak mümkündü. Bu da takviye gönderme ya da kuvvetlerin yer değiştirmesine olanak tanıyordu. Oysa İtilaf Devletleri'nin cepheleri birbirlerinden ayrıydı.

İsviçre'den Kuzey Denizi'ne kadar Fransız ordularının sol kanadı, Belçika ordusu ile İngiliz yurtdışı kolordusu tarafından destekleniyordu. Fransız ordusu, yığınağı, seferberliğin on üçüncü gününde tamamlayabilmişti, fakat İngilizlerle bağlantı kurmadan sol kanadını derinliğine savaşa sokamazdı.

Rus orduları Baltık Denizi'nden Romanya sınırına kadar pozisyon almıştı. Ancak Rus ordusu sıkıntılı durumdaydı, çünkü seferberlik düşünülenden ağır ilerliyordu. Sırp ordusu ise Tuna ve Sava nehirleri boyunca konuşlanmıştı. Sırplar yoğun saldırı altında kalacaklarını bildiklerinden savunma durumundaydılar.

Levent Şahverdi Arşivi

1914

Batı Cephesi'nde savaş 3 Ağustos 1914'te Alman saldırısı ile başladı. Kısa zamanda kesin sonuç almak isteyen Almanlar Schlieffen Planı'nı uygulamaya koymuşlardı. Schlieffen Planı'nın sahibi General Count Alfred von Schlieffen, 20. yüzyılın başında Alman Genelkurmay Başkanı'ydı. Schlieffen, gelecekte Avrupa'da yapılacak savaşların en belirleyici alanının batı kesimde olacağına inanıyordu. Fransa'yı Almanya'nın en tehlikeli rakibi olarak tanımlıyordu. Almanya'nın doğusundaki Rusya ise pek çok alanda Fransa kadar gelişmiş değildi. Schlieffen'a göre Rusya'nın, kuvvetlerini harekete geçirmek için altı haftaya ihtiyacı vardı. Bu süre Rus-Alman sınırında yaşanacak bir savaşta Alman ordusunun işin üstesinden gelebileceği bir süreydi. Üstelik Schlieffen, Fransa'ya karşı büyük ve başarılı bir sürpriz saldırının İngiltere'nin bir kıtasal savaşa karışmasına engel olacağı sonucuna varmıştı. Fransa zaferinin ardından askerler doğuya nakledilerek Rusya üzerine sefere katılabilirlerdi.

Schlieffen, Fransa'ya yapılacak saldırıyı büyük bir sarma ve imha hareketi olarak planlamıştı. Almanların sağ kanadından sol kanadına kadar yaklaşık altı yedi ordu saldırı düzenleyecekti. En sağdaki, geniş bir yay çizerken diğerleri de kendi hedef noktalarına yöneleceklerdi. Bunu başarmak için Belçika ve Lüksemburg, hatta Hollanda üzerinden hareket etmeyi planladı.

Ancak Schlieffen'ın öngördüğü planın bazı aksaklıkları vardı. Öncelikle Fransa'yı altı haftadan daha az bir sürede yenilgiye uğratmak şarttı. Yoksa Rusların seferber ettiği devasa ordunun saldırısı ile karşı karşıya kalınabilirdi. Diğer taraftan, Belçika'nın tarafsızlığı İngiltere'nin garantörlüğü altındaydı. Dolayısıyla Schlieffen Planı'nın başarısı, İngiltere'nin Belçika'yı desteklememesine dayanmaktaydı.[11]

11 Gerhard Ritter, *The Schlieffen Plan*, Londra, 1958, s.29

Levent Şahverdi Arşivi

Schlieffen'dan sonra görev alan Helmuth von Moltke planda değişiklik yapmayı gerekli gördü. Yeni harekât planı Fransız ordularının Almanya'nın güneyine saldırmaları durumunda koruma sağlamaya yönelikti. Özellikle de kritik bir anlayış vardı: Hollanda istila edilmeyecekti. Moltke savaşın uzama ihtimalini dikkate alıyordu. Hollanda işgal edilmemesi durumunda tarafsızlığını sürdürecekti, bu da Almanya'nın ekonomik açıdan gücünü kaybetmemesini sağlayacaktı. Burada bir şeye dikkat edilmesi gerekmektedir. Her ne kadar Alman askerî planları kısa sürede elde edilecek kesin zaferlere dayanıyor olsa da Alman komutan ve diplomatların savaşın uzaması gibi bir durumu düşünmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Bunun bir örneği de Almanya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan gizli ittifak antlaşmasıdır. Müzakereler sonucunda Almanya'nın İstanbul Elçisi Wangenheim, antlaşmanın 31 Aralık 1918 tarihine kadar geçerli olacağını ve taraflardan herhangi birinin itirazı olmadığı sürece altı aylık periyotlarla uzatılacağını belirtmişti. Bunun üzerine Sadrazam Sait Halim Paşa bir istekte bulundu:

> "Savaşın kısa sürede bitmeyeceğini düşünüyorsunuz. Bahsettiğiniz süre çok uzun. Siz de ben de bu süre zarfında şu anki makamlarımızda kalamayabiliriz. Antlaşmanın Majesteleri Kayzer ve Haşmetli Padişahımız Efendimiz tarafından da onaylanmasını talep ediyorum."[12]

Almanlar açısından savaşın uzayabileceğinin öngörüldüğünü gösteren ikinci kanıt ise Moltke'nin, Schlieffen'ın orijinal planında yaptığı değişikliktir. Savaşın kaybedilmesinin nedenleri arasında bu değişiklik gösterilmiş, Moltke Schlieffen'ın planını mahvetmekle suçlanıp günah keçisi ilan edilmiştir.[13] Ancak bu-

12 A. C. Bell, *A History of the Blockade of Germany and of the Countries Associated with Her in the Great War, Austria-Hungary, Bulgaria, and Turkey*, London, 1961, s.90-91

13 E. Burke, *Moroccan Resistance, Pan-Islam, and German War Strategy, 1914–1918*, New York, 1975, s.56-57

Levent Şahverdi Arşivi

gün elde olan bilgilerden anlaşılmaktadır ki Schlieffen Planı'nın hayata geçirilmesi lojistik açıdan imkânsızdır.

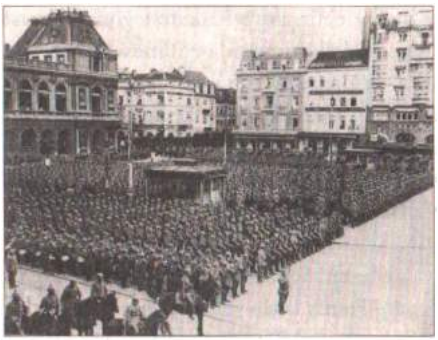
SAVAŞIN İLK KURBANI

1914 yazında İtilaf Devletleri'nin istihbarat birimleri merkezlerine bir bilgi geçerler: "Almanlar Belçika sınırı boyunca tren hatlarını uzatıyor, istasyon ve garlar inşa ediyorlar."[14] Bu bilgi, daha savaştan önce bile Alman planlarını açık etmişti aslında. Almanya'nın Belçika'ya girme olasılığı kuvvetliydi. İstila bekleniyordu. Ancak Londra ve Paris, yaptıkları hesaplarla şu kanıya vardılar: Harekât Meuse'ün sağ tarafıyla sınırlı kalacak. Bunu düşündüren, Almanların insan gücünün sınırlı olması, ek olarak da lojistik yetersizlikti. Yanılıyorlardı. Moltke, İtilaf kurmaylarını gafil avladı. Beklenmedik ve alışılmadık bir şey yaptı. Fazladan altı tümeni ve takviye kuvvetleri cepheye sürdü. Bu büyük ölçekteki saldırısı ile karşı tarafı şaşırttı. Ve sürpriz bununla da kalmadı. Almanlar savaş sahnesine gelişmiş top teknolojilerini sürdüler.

Savaştan önce orduların içerisindeki iki unsur, önceki savaşlarda gösterdikleri yararlılıklardan dolayı el üstünde tutuluyordu: Süvariler ve kaleler. Ancak modern savaş tarihinin bu ilk endüstriyel mücadelesi, ikisini de etkisiz kıldı. Süvarilerin çoğu piyade olarak kullanıldı, ama atların beslenmesi ve oradan oraya sürekli gezdirilmesi ihtiyacı devam etti. Kaleler ise daha savaşın başındaki ilk Alman saldırılarında etkisizleştirildi. Belçika'nın inşa ettiği güçlü istihkâmlar Alman Howitzerleri altında ezildi. Mermileri, çelik ve betonu un ufak edecek güçte olan bu toplar; istihkâm, garnizon, karargâh, bina ne varsa silip süpürdüler. Almanlar ilerlemeye başladı. Birileri daha vardı bu ilerleyişe katılan. Aslında ilerleyişteki Almanların önünden kaçanlardı

14 Holger H. Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary* (London 1997, s.37

Levent Şahverdi Arşivi

Alman ordusu Belçika'da

bunlar. Yerlerini yurtlarını terk etmiş insanlar kaçıyorlardı. Bu belki bir ilkti ama kesinlikle son olmayacaktı.

Bir avuç cesaretli asker ve sivil ise Alman ilerleyişini yavaşlatmak için direnişe geçti. Ödedikleri bedel çok ağır oldu. Almanlar kuşkulandıkları herkesi vuruyorlardı, gaddarlıklarının sonu yoktu. Üniversiteler, okullar, birçok tarihî bina, Almanlar tarafından imha edildi. Yaptıkları daha da abartılarak anlatılmaya, yazılmaya başlanınca Almanlara karşı bir kamuoyu oluştu.[15] Bu durum,

Belçikalılar yerlerini yurtlarını terk ediyorlar.

15 H. D. Lasswell, *Propaganda Technique in the World War*, New York, 1927, s.76

Levent Şahverdi Arşivi

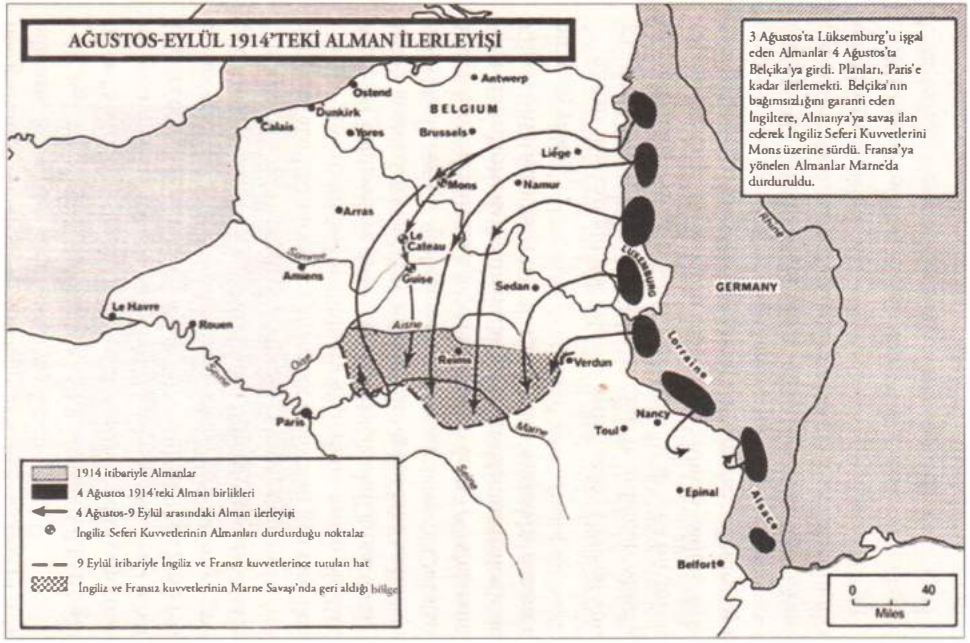
özellikle de İngiltere'nin aldığı halk desteğinin artmasına neden oldu. İngiltere, Belçika'nın istila edilmesi üzerine Almanya'ya savaş ilan etti. Schlieffen Planı'nda ilk açık verilmişti. İkincisi de gecikmedi. Cephe komutanları ile Berlin'deki ordu karargâhı arasındaki iletişimin zayıf olması Moltke'nin harekâtı yönlendirme kabiliyetini zedeledi. Ayrıca Rus cephesinde beklenenden daha büyük bir tehditle karşılaşılınca Alman birliklerinin bir kısmı doğuya kaydırıldı. Bu da tasarlanandan daha az gücün kullanılması demekti. Schlieffen Planı ancak yüzde yüz başarılı olduğunda, yani Fransa kesin yenilgiye uğratıldığında bir anlam ifade ediyordu. Ama bu olmadı.

I. MARNE SAVAŞI

Fransız savaş tarihi ile ilgili söylenebilecek bir şey varsa o da Sedan Savaşı'nın asla unutulmadığıdır. Hatta 1870 yılında alınan bu yenilgi adeta bir saplantı haline gelmiştir. O günün Prusyası, 1914 yılının Almanyası olarak karşılarına çıktığında Fransızlar, bütün planlarını Sedan'a göre yaptılar. Güçlü kaleler, işgali engelleyecek birlikler, desteklerini eksik etmeyecek 7.5 cm'lik toplar... Ve bunlara dayanarak ünlü Plan XVII'yi hazırladılar. General Joseph Jacques Césaire Joffre'un büyük desteğini almış olan planı.

Ani ve genel bir taarruz fikrine dayanan bu plan, 1. ve 2. Orduların Lorraine'e girmesini öngörüyordu. Bu orduların solunda 3. Ordu ve Ardenlerin karşısında ise 5. Ordu vardı. 4. Ordu merkezin yakınında stratejik ihtiyat olarak tutulmaktaydı. Almanların, Fransız ulaşım sistemlerini kullanılmaz hale getirmek için Ardenler bölgesinden gelmesi bekleniyordu. Bu hataydı. Üstelik Alman ordusunun batıdaki gücünü en fazla altmış sekiz piyade tümeni olarak tahmin etmişlerdi. Gerçekte Almanlar Batı Cephesi'ne seksen üç tümenlik bir kuvvet yığmışlardı. Fransızlar, ilerleme başladığında bile Almanların gücünü ancak kırk beş tümen olarak tahmin etmekteydiler. Britanya Seferi Kuvvetleri

Levent Şahverdi Arşivi

Ağustos-Eylül 1914 itibariyle Alman askerî hareketliliğini gösteren harita

Levent Şahverdi Arşivi

Komutanları, Savaş Konseyi'nde plan hakkındaki şüphelerini dile getirdiler. İstekleri basitti: Seferi kuvvetlerin Belçika'ya sevk edilmesi. Fakat planda değişiklik yapılmadı.

Liège, 7 Ağustos'ta Almanlar tarafından ele geçirildi. Bu gelişme "Sınır Çarpışması" olarak adlandırılan bir dizi çarpışmanın yaşanmasına yol açtı. Belçika'nın işgali sonrası savaşa giren Londra'nın gönderdiği İngiliz Seferi Kuvvetlerinin ilk birlikleri Fransa'ya ulaştı. Fransız kuvvetleri ise plan gereği saldırıya gerçek Alman sınırını güneyden aştılar. Burada yaşanan Alsace Çarpışması, I. Dünya Savaşı'ndaki ilk Fransız saldırısıydı. Ancak Almanlar kısa sürede toparlanarak Fransızları geri sürdüler, Belçika kuvvetlerininse savunmaya geçmesine neden oldular. Almanlar yüklenmeye devam edince Belçika hükümeti Brüksel'den ayrılmak zorunda kaldı. Fransızlar bir kez daha saldırmayı denediler. Lorraine Çarpışması'nda Fransız 1. ve 2. Orduları amaçlanan hedeflere ulaştılar. Ancak Alman 6. ve 7. Ordularının karşı saldırılarına dayanamayarak geri çekildiler. Ardenlerde de Alman ordularına karşı büyük kayıp veren Fransızlar düzensiz bir kaçış yaşadı.

Alman harekâtı giderek etkisini artırıyordu. General von Kluck'un Alman Birinci Ordusu Brüksel'in ardından Mons'a ulaştı. Burada Britanya Seferi Kuvvetleri vardı ama bir sorun yaşamaktaydılar. İki kolordu cephedeydi. Alman saldırısı öyle hızlı gelişmişti ki askerler daha mevzi alamamışlardı. Tutunmaya çalıştılar. Takviye istediklerinde kendilerine iki gün dayanmaları söylendi. İki hafta boyunca her şeye katlanarak Almanlara karşı direndiler, ama sonunda sökülüp atıldılar. Fransız ve İngiliz birlikleri geri çekildi.

Kluck merkezden bir emir aldı: "Paris'in batı ve güneyine hızla ilerle."[16] Ne demek istendiğini hemen anladı. Fransız ordularını kuşatacak, ardından imha edecekti. Ancak bir hata yaptı.

16 E. Burke, 1975, s. 89-90

Levent Şahverdi Arşivi

Alman komutanlar Batı Cephesi'nde

General von Bülow'dan gelen bir mesajı dikkate aldı. Bülow'un orduları, karşılaştığı saldırılar nedeniyle yavaşlamıştı. Bülow kendisi ile teması kesmemesini istiyordu.[17] Kluck ilerlemesini yavaşlatmak zorunda kaldı. Fransız Generali Joffre durumu kavramakta gecikmedi. Demiryollarını kullanarak hemen Paris'e kuvvet kaydırdı, ana kuvvetlerinin çekilişini de durdurdu. Bir ordu toparlayarak Kluck'a saldırıya geçti. Bu ani atak, İtilaf kuvvetlerinin Kluck ile Bülow arasındaki boşluktan geçmesini sağladı. Moltke bütün bunları haber aldığında çok geçti. Elinde bölgeye gönderilecek kuvvet yoktu. Doğu cephesine yedi tümen gönderdiğinden ihtiyat kuvvetleri zayıf kalmıştı.

Bu esnada yaşanan bir olay, dünya savaş tarihine geçti. Fransız ordusunun Paris'e ulaşmış kuvvetlerinin cepheye sevk edilmesi gerekiyordu. Mesafe yaklaşık 50 kilometre kadardı, ancak ulaşımda güçlük yaşanıyordu. Fransız Genelkurmayı, 7 Eylül'de Paris'teki yaklaşık altı yüz (bazı yerlerde sayının bin kadar olduğu söylenmektedir) taksiyi

17 T. Ashworth, *Trench Warfare, 1914–1918: The Live and Let Live System*, London 1980, s.103

Levent Şahverdi Arşivi

seferberlik kapsamında ordu bünyesine aldı. Her birine beşer asker alma zorunluluğu getirilerek Fransız askerler cepheye taşındı. Paris ön saflarda savaşıyordu. Taksi şoförleri her ne kadar ülkelerine hizmet etmekten gurur duysalar da taksimetrelerini çalıştırmayı ihmal etmediler. Paraları da kendilerine ödendi. 8 Eylül günü taksilerin büyük bir kısmı seferberlik dışına çıkarıldı, ancak bir kısmı yaralıların taşınması hizmetine devam etti. Benzer bir durum Çanakkale Savaşları sırasında da yaşanacaktı. Şehir Hatları İşletmesi, Haliç Şirketi ve Seyr-i Sefain İdaresi'ne bağlı gemiler İstanbul-Çanakkale arasında taşımacılık yaptılar. Gelibolu'daki Akbaş limanına asker, silah, cephane ve sağlık malzemesi taşıyıp geri dönerken de yaralıları İstanbul'daki hastanelere getirdiler. Ama karşılıksız olarak...

Fransız takviyelerin cepheye getirildiğini öğrenen Alman Komutan Moltke, iki ordusunun geri çekilme kararını onayladı. 9 Eylül'de İngiliz Seferi Kuvvetleri Marne'ı geçti. Bülow geri çekilmişti, Kluck da geri çekilmeye hazırlanıyordu. Eylül başı itibariyle Schlieffen Planı başarısız olmuştu; Almanlar Marne'de durduruldu. Tüm Alman stratejisi çökmüştü. Bu büyük bir zaferdi. Bazıları bunu mucize olarak adlandırdı.[18]

Müttefikler geri çekilen Almanları takip etti. Almanlar, 12-13 Eylül'de Aisne hattına çekilerek siperlere yerleştiler. Fransız Generali Joffre, 15 Eylül'de, yaşananların artık bir takip değil, sistematik bir saldırı gerektirdiğine kanaat getirdi. Aisne, bir başka stratejik zafer olacaktı, ama bu kez Almanlar için. Hattı orada tutamasaydılar, yaklaşık 65 kilometre geri çekilmek zorunda kalacaklardı. Aisne aynı zamanda siper savaşlarının da

18 C. Barnett, *The Swordbearers: Supreme Command in the First World War*, London, 2000, s.85

Levent Şahverdi Arşivi

başlangıcıydı. Almanlar dört yıl boyunca yaşayacakları siperlere yerleştiklerini henüz bilmiyorlardı.

Alman Ordusu'nun yaşadığı beklenmedik başarısızlık, komuta değişikliğine neden oldu. Moltke, 14 Eylül'de görevinden alındı. Yerine getirilen Erich von Falkenhayn, İtilaf Kuvvetleri'nin sol kanadına yönelik bir saldırı başlattı. Fransız Joffre aynen karşılık verdi ve düşmanın yanını çevirmek için bir dizi girişimde bulundu. Böylece mücadelenin merkezi istikrarlı bir şekilde kuzeye doğru kaydı. Bu mücadeleye "Denize Doğru Yarış" adı verildi. Aslında komutanların kıyıya ulaşma amacı yoktu, sadece rakip ordunun kanadını çevirmeye çalışıyorlardı. Böyle bir harekât, Ekim ortasında Belçika'daki Dixmude'de de gerçekleşti. Fransız piyadeleri ve sömürgelerden getirilen Senegalli hafif piyade askerleri, bir çevirme harekâtında büyük yararlılık gösterdiler. Bu sayede, 15 Ekim'de İngiliz Seferi Kuvvetleri'nin Flander mevkine gelmesi tamamlandı. Dört yıl boyunca La Bassée, Messines, Armentières en çok söz edilen savaş alanları olacaktı.

1914 yılındaki askerî hareketlilikler içerisinde sonucu en çok dikkate alınan çarpışma Marne'da yaşanmıştı. Bu çarpışma her iki taraf için de ama özellikle Almanlar açısından köklü bir plan değişikliğine neden oldu. Sonucun belirlenmesinde etkili olan iki unsur vardı ve bunlar Büyük Savaş'ın devamında da -en azından Batı Cephesi'nde- önemlerini koruyacaktı: komuta kademelerinin verdiği kararlar ve askerî birimleri yer değiştirmesi.

Alman askerler, ağır bir yorgunluk içerisindeydiler, ancak kendilerini İtilaf kuvvetlerine karşı üstün gördüklerinden bütün olumsuzluklara direndiler. Geri çekilmeler sırasındaki uzun yürüyüşlerde Fransız askerlerinin de güçleri tükenme noktasına geldi. Savaşa asker sayısı olarak her ne kadar eşit şartlarda girdikleri düşünülse de mücadelenin sonucunu belirleyen ilk gelişme, çarpışmaların hemen başında tarafların bazı tümenlerin yerlerini değiştirme kararı almalarıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Alman Genelkurmay Başkanı
Erich von Falkenhayn

Kararlar uygulanırken Almanlar aleyhine bir açık ortaya çıktı. Fransızlar cephe gerisinde yaklaşık sekiz tümenlik askerin yerini değiştirdiler. Almanlarsa bunun yarısı kadar personeli Lorainne'den kuzeye kaydırdı. Ancak bu birlikler Belçika ve Lüksemburg'dan trenle sevk edilmek zorundaydı. Daha Alman birliklerinin yolculukları devam ederken savaş sonuçlanmıştı. Fransızlar ise olmaları gereken vakitte olmaları gereken yerdeydiler. Takviye kuvvetlerin cepheye gelişlerinde de benzer sorunlar yaşandı. Fransız ordusu savaş alanına gereken sayıda askeri kaydırmayı başarırken Almanlar "Sınır Çarpışması" sırasında yaşadıkları kayıpları kapatamadılar. Sayı üstünlüğü İtilaf Devletleri'nin lehine döndü. Bu durum İtilaf komutanlarının ortaya koyduğu beceriklilikle birleşerek zafere giden yolu oluşturdu.

Fransızların başındaki Joffre, ilginç bir karakterdi. Ordu içerisinde büyük etkisi olan bir lider değildi ama sakindi, soğukkanlıydı. Ordusundaki komutanlarla iyi bağ kurmuştu. Zaman zaman kesin karar vermekte zorlansa da astlarını dikkate alıyor ve uygun zamanda harekete geçebiliyordu.

Alman komuta kademesine gelirsek... Genelkurmay Başkanı Moltke 1905 yılında Alman Başbakanı Bülow ile yaptığı konuşmada aslında kendisi hakkında çok net saptamalarda bulunmuştu:

"Lütfen imparatora çok ağırkanlı olduğumu söyleyin. Savaş sırasında başkomutanlık yapacak nitelikte olduğumu

Levent Şahverdi Arşivi

düşünmüyorum. Amcam ayarındaki bir komutan gibi her şeyi göze alıp tehlikelere göğüs geremem."[19]

Bülow ise kendisine kesin bir dille yanıt vererek bu göreve getirileceğini bildirdi:

"Majesteleri Wilhelm'in güvenine sahipsiniz. Üstelik büyük bir komutanın da adını taşımaktasınız. Kendinizi Genelkurmay Başkanlığı'na layık görmezlik edemezsiniz."[20]

Moltke'nin adını taşıdığı komutan Alman mareşali Helmuth Graf von Moltke'ydi. Kendisi 1836-1839'da Osmanlı ordusunda da görev yapmıştı. Helmuth Karl Bernhard von Moltke bu adın etkisiyle Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmişti. Liderlik özelliklerinden yoksun olduğu savaş meydanında anlaşıldı ve atama hatasının bedelini binlerce Alman hayatıyla ödedi. Moltke, durumu tam kavrayamadı, kararları doğru zamanda alamadı. Komutanlarının etkisinde fazlasıyla kaldı. En büyük hatası ise doğudaki savaşın gidişatından endişe ederek buraya kuvvet kaydırması oldu. İkinci büyük hatası, karargâhının konumuydu. Lüksemburg'daki karargâhı savaştan çok uzaktı. Bu nedenle iletişim sorunları yaşandı. Büyük bir cepheye dağılmış yedi ayrı ordu karargâhına ulaşmak zorundaydı. İlginç olan, yedi ayrı ordu karargâhına gerektiğinde irtibat subayı gönderiyordu ama bunun için yalnızca tek bir subayı, istihbaratının başı Richard Hentsch'i kullanıyordu. Cephede yaşanan bir gelişme Moltke'ye ulaşıncaya kadar eskiyordu. Kablosuz iletişim çok yavaştı. Mesajların iletilmesi bir gün sürebiliyordu. Emirlerinin cephedekilerin eline ulaşmadan değiştirildiği zamanlar oldu. Ayrıca komutanlarına gerekenden fazla inisiyatif tanıdı. Bu belki işe yarayabilirdi ama hepsinin hareketini tek bir noktada

19 Robert B. Asprey, *The German High Command at War, Hindenburg and Ludendorff and the First World War*, William Morrow, New York 1991, s.45

20 Robert B. Asprey,1991, s.45

Levent Şahverdi Arşivi

birleştirebilme yeteneği olmayan bir başkomutan vardı Alman ordusunun başında. Kısa sürede başına buyruk komutanların yol açtığı bir kaos çıktı ortaya. Kluck ile Bülow arasında gedik açılmasına ve İtilaf kuvvetlerinin sızmasına neden olan işte bu tür hatalardı. Almanlarda kopukluk, Fransızlarda ise sıkı bir dayanışma vardı. Marne, kesinlikle komutanlık vasfı iyi olanın kazandığı bir zaferdi. Daha 1914 Ağustos'unda yaşananlar bunun en açık kanıtıydı. Gerçekte şunu söylemek daha doğru olacaktır: I. Marne Savaşı'nı Fransızlar kazanmadı, Almanlar kaybetti.

I. YPRES SAVAŞI

20 Ekim 1914'te Almanya tekrar saldırıya geçti. Aslında bir dizi angajman başlattı demek daha doğru olacaktır. Bu mücadele, tarihe I. Ypres Savaşı olarak geçti.

Almanların yaptığı, Béthune bölgesinden sahile kadar olan hatta büyük bir saldırı harekâtı düzenlemekti. Yakın zamanda Lorraine'den transfer olan kuvvetler, kuzeydoğuya saldırdı. Yeni oluşturulan 4. Ordu ise batıya doğru taşındı.

İngiliz Komutan Haig'in I. Kolordusu 20 Ekim'de Aisne'den Ypres'e geldi. Bu inanılmaz tesadüf, durumu dengelemeye yardımcı oldu. La Bassée-Messines bölgesindeki İtilaf kuvvetleri Alman saldırılarını geri püskürtmeyi başardı. Çatışmalar sırasında genç ve tecrübesiz Alman gönüllüler ağır kayıplar verdi. Bu da yaşanan mücadelenin "Masumların Katliamı" olarak adlandırılmasına neden oldu.[21]

31 Ekim'de Almanlar yeniden saldırı denemesi yaptılar. Ağır bir bombardıman altında iyi bir ilerleme kaydettiler. Haig'in 1. Kolordusu ve Allenby'nin süvarileri bitkin ve bıkkındılar. Almanlar, Messines Sırtı'nı ele geçirdiler. Hattının koptuğunu öğrenen Haig, atına atladığı gibi cepheye yollandı. Durumu kontrol

21 John Horne (ed.), *State, Society, and Mobilization in Europe during the First World War*, Cambridge, 1997, s.214

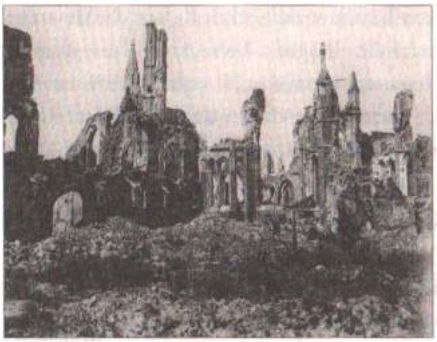
Levent Şahverdi Arşivi

altına alırken büyük zorluk çekti. Bu sırada Almanlar, Ypres'in avuçlarının içinde olduğunu kavrayamadılar ve fırsatı kaçırdılar. Alman ordusunda, askerlerin ön saflara getirilmesinde yaşanan gecikmeler ve savaş sırasında karşılaşılan komuta sorunları, İngilizlerin bir karşı-saldırı yaparak durumu düzeltmelerini sağladı.

Çarpışmalar tamamen durmasa da iki taraf da birkaç günü dinlenip toparlanarak geçirdi. Buna en fazla memnun olan askerlerdi. Özellikle de İtilaf askerleri. Savunma, kovalamaca, saldırı hem fiziksel hem de ruhsal olarak yormuştu onları. Almanlar ise geri çekilmenin verdiği ezikliği savunmada gösterdikleri başarıyla dengelemiş görünüyorlardı. Komuta kademesi ise ufak tefek sorunlarla uğraşıyordu. Örneğin İngiliz 1. Tümen komutanı, Haig'e gönderdiği mesajda; adamlarının örgütlü bir saldırıya dayanamayacaklarını söylüyordu. Haig, çözüm üretmeye çalışırken mutlu bir haber aldı. İtilaf askerlerinin takviyeleri Ypres'e ulaşmıştı. Hemen gereken yerlere dağıtıldılar. Almanlar da boş durmuyorlardı. Onlara da destek kuvvetler ulaştı. Hemen toparlanıp saldırıya geçtiler. Güneyde İngilizler saldırıyı savuşturdular ama kuzeyde Haig'in 1. Kolordusu'na Prusyalı Muhafız Alayı ağır bir darbe indirdi.

İngiliz bozgununa ramak kalmışken Almanlar koordinasyonu yitirince saldırı ivme kaybetti ve giderek yavaşladı. İngiliz topçuları, Almanlarla görsel teması kaybetmelerine rağmen baraj ateşine devam ediyorlardı. Bu sırada İngilizlere zaman kazandıracak bir saldırı gerçekleştirildi. İngiliz karargâh personeli, aşçılar, postalar ve yazıcılardan oluşan bir kuvvet tam zamanında başlattıkları hücumla, 2. Hafif Piyade Tugayı'nın belirleyici müdahaleyi yapmasını sağladı. Savaş 22 Kasım'a kadar sürdü. İtilaf kuvvetleri, hatlarını istikrara kavuşturmayı başarmıştı. Böylece Müttefiklerin kontrolündeki birkaç Belçika şehrinden biri olan Ypres elde kalmış oldu. Kent kaybedilmemişti ama Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin üç tarafı Almanlarla çevriliydi.

Levent Şahverdi Arşivi

Ypres'te ağır hasar görmüş bir katedral

Ağutos ayından beri yaşananlar, düşünülen çok daha ağır kayıplara neden olmuştu.[22] Üç yüz bin Fransız askeri hayatını kaybetmişti. İngiliz Seferi Kuvvetlerinin zayiatı ölü, yaralı ve kayıp olmak üzere yaklaşık 86.000 kişiydi. Almanlar ise sadece I. Ypres Savaşı'nda yaklaşık 20.000'i hayatını kaybetmiş olmak üzere 134.000 personellik zayiat bildirdiler. Kısa zamanda kesin zafer elde etme sevdası, siper savaşlarında kilitlenmişti. Şimdi bu kilidi açmak için uğraş vermek gerekiyordu.

Fransızların saldırısı ile başlayan I. Artois Çarpışması sonuç vermedi. Bunun sadece geçici bir evre olduğuna dair ortak bir inanç vardı. İngiliz, Fransız ve Alman askerleri siperlerinde beklerlerken, komutanları yeni yılla birlikte tekrar meydan savaşlarını başlatmanın yollarını arıyorlardı.

1914 BİTERKEN

Farklı yaklaşımları olsa da bütün tarihçilerin Büyük Savaş'la ilgili hemfikir oldukları bir saptama vardır: Eğer bu savaş iki yüz sene önce yaşansaydı, gerçekten 1914 sonunda biterdi. Gerçekten

22 R. Chickering, and S. Förster, (eds.), *Great War, Total War: Combat and Mobilization on the Western Front, 1914–1918* Cambridge, 2000, s. 115-116

Levent Şahverdi Arşivi

de eğer Avusturya-Macaristan ile Sırbistan ve Rusya baş başa olsalardı 1914 sonunda antlaşma imzalamış olabilirlerdi. Ancak 1914 Aralık ayında artık onları dinleyen pek kimse yoktu. Hatta savaşın gerçek nedenleri üzerine kafa yoran bile kalmamıştı. Ne olacağına, küresel egemenlik için çatışan iki devlet karar veriyordu: İngiltere ve Almanya... İkisinin kafasında da "barış" kelimesi olması gereken yerde değildi henüz.

Alman ordularının Batı Cephesi'nde kazandığı başarılar, kendilerini bir yıl içerisinde zaferi elde edeceklerine inandırmıştı. Haksız da sayılmazlardı, düşman toprakları içerisine yerleşmiş durumdaydılar. Savaş sonrasının Avrupa haritasını bile çizmişlerdi: Nerdeyse Belçika, Fransa'nın doğusu, Polonya'nın büyük bir kısmı ve Baltık kıyıları Alman bayrağı altında kalacaktı. Almayı düşündükleri tazminatla da bu yeni yaşam alanının kalkındırılmasını sağlayacaklardı.

Alman halkı savaşı Rusların, Fransızların, İngilizlerin zararlı düşüncelerine karşı yaptıklarına inandırıldı; Alman ordusu barbarlığa, yozlaşmışlığa ve kişiliksizleştirilmeye karşı savaş veriyordu ve gidilecek daha çok yol vardı.

İngiltere'de de savaşın sonlandırılmaması gerektiği topluma adeta empoze edilmişti. Toplumun bir kısmı savaşı Alman emperyalizmine karşı savunma, diğer bir kısmı ise demokratik sistemin korunmasına dair bir zorunluluk olarak görüyordu. Alman karşıtlığı öyle üst düzeye çıkmıştı ki Wagner'in eserlerinin dinlenmesi bile yasaklandı.[23]

Oysa cephedeki askerlerde bambaşka bir hava hâkimdi. Noel'de evde olamayacaklarını anladıklarında, siperlerinde hazırlıklara başladılar. Derme çatma mevziler süslendi, mumlar yakıldı. Batı Cephesi'nde Marne yakınlarında, birbirlerine yakın olan

23 Zaman ilerledikçe bu karşıtlık iyice artı, hatta 1917 yılında İngiliz hanedanlığı, Almanları çağrıştırdığı gerekçesiyle, Saxe-Coburg ve Gotha adını terk edip Windsor adını kullanmaya başladı. Daha geniş bilgi için bkz. *London Gazette*, 17 Temmuz 1917

Levent Şahverdi Arşivi

siperlerde iki tarafın askerleri de aynı hazırlıkları yapmaktaydı. Bir anlık sessizlikte İngilizler, karşı siperlerden yükselen Alman Noel şarkılarını duydular. Biraz sonra kendileri de söylemeye başladılar. Her iki taraftan bir iki askerin gösterdiği cesaretle Almanlar ve İngilizler, siperlerinin arasında kalan "tarafsız bölgede" buluştular.[24] Eller sıkıldı, sigaralar ikram edildi, aile fotoğrafları gösterildi. Birden ortaya bir top çıktı. Maç yapmaya başladılar. Dünü ve yarını unutmuş iki düşman, insanlıklarına geri dönmüşlerdi. Bir süre sonra el sıkıştılar ve siperlerine geri döndüler. Yarın tekrar birbirlerini öldürmek zorunda kalacaklardı. Bu resmî olmayan ateşkes sırasında yaşananların tek örnek olmadığı, savaşın sonunda anlaşılacaktı. Diğer Noeller ise böyle kutlanmadı. Askerler, ancak 1919 Noel'ini evlerinde kutlayabildiler. Çoğu, savaş hatıralarını ev halkıyla paylaşmadı. Deneyenler ise gözyaşlarına gömüldüler. Sağ salim dönenler bile bir parçalarını siperlerde bırakmışlardı. Ama 1915'e girerken henüz bunun farkında değildiler.

1915

1915 yılına bakıldığında Batı Cephesi'nde Almanların II. Ypres Savaşı hariç savunmada kaldıkları görülür. Bu tek saldırının amacı da klor gazını denemekti. Bu yeni silahla yapılan saldırı, İtilaf Devletleri'nin karşı önlemler alması ve onların da bu silahı kullanmaya başlamalarından başka bir işe yaramadı. Fransızlar inisiyatifi ellerinde tuttukları bilinciyle Almanları ülkelerine geri göndermek peşindeydiler. Almanlar da doğal olarak bunu engellemek için mevzilerini sağlamlaştırdılar. Toplara karşı daha derin siperler kazdılar. Makineli tüfekler ve dikenli

24 M. Brown and S. Seaton, *Christmas Truce: The Western Front, December 1914*, London, 1999, s.67-71

Levent Şahverdi Arşivi

teller, siperlerine ulaşılmasını imkânsız kılıyordu. Bütün bunlara rağmen Müttefikler saldırılarını sürdürdüler.

İLKBAHAR ÇARPIŞMALARI: ARTOIS VE CHAMPAGNE

1914'te savaş hareketsizleşip siper savaşına döndüğünde Belçika'nın büyük bir kısmı ile Fransa'nın bazı önemli sanayi bölgeleri Almanların elinde kalmıştı. İki tarafın siper hatları da Manş Denizi kıyısındaki Nieuport yakınlarından başlayıp İsviçre sınırına kadar uzanıyordu. 1915 başlarında siperler, henüz çok basit bir yapıdaydı. Sadece daha diplerden birbirlerine bağlı iki üç delik görüntüsündeydiler. Hafif eğilerek geçildiği zaman vurulma riski olmadığından, yalnızca içlerinde yürünebiliyordu. Bazı yerlerde arazi, siper kazılması için uygun değildi. Bazen de patlayıcılarla kayaların kesilmesi gerekiyordu. Aslında bu duruma şaşırmamak lazımdı. Ordular, kısa ve kesin zafer umudu ile karşılaşmışlar, bunu başaramayınca da siperlere çekilmişlerdi. "Hareketli" savaşın sona erdiğinden Batı Cephesi'nde kimsenin haberi yoktu henüz ya da buna inanmak istemiyorlardı. Çünkü böyle çukurların içinde durularak karşı taraf yenilgiye uğratılamazdı.

Fransız ordusu, İtilaf Devletleri içinde en kalabalık asker sayısına sahip ordu haline gelmişti. İngiliz Seferi Kuvvetleri de kendilerine katılan yeni birliklerle giderek güçlendi. Fransız saldırıları kış boyunca devam etti. Joffre kendi deyimiyle Alman savunmasını "kemirmeye" yönelik bir strateji belirledi.[25] Artois ve Champagne'e saldırarak Alman hattında bulunan, Noyon Salient'teki büyük çıkıntıyı hedefledi. Ancak 1914 sonbaharında Artois'ya düzenlenen ilk saldırı incelendiğinde bunun çok iddialı bir girişim olduğu söylenebilirdi. Almanların konumunu ele geçirmek adına Vimy Sırtı'na gerçekleştirilen hücum çok az

25 J.C.Joffre, *Mémoires du Maréchal Joffre*, 1910–1917, Volume II, Paris, 1932, s.243

Levent Şahverdi Arşivi

başarıya sahne olmuştu. Çatışmalar 1915 Ocak başlarına kadar devam etti.

Aralık 1914'te Champagne'de bir başka saldırı daha başlatılmıştı, karşılıklı hücumlar 1915 Mart ayının sonuna kadar aşamalı olarak devam etti. Fransızların gösterdiği başarı, verilen 240.000 kişilik zayiata[26] göre çok yetersizdi. Almanlar Aisne bölümünde doğuya ve batıya uzanan Chemin des Dames'ın yüksek kesimlerini ele geçirdiler. Bu bölge savaş sırasında o kadar büyük bombardımanlara sahne oldu ki askerler arasında "Ejderha Mağarası" olarak anıldı.[27]

1915 başlarında yaşanan mücadeleler bazı gerçekleri ortaya koydu. Öncelikle her iki taraf da ağır ve başarılı topçu bombardımanının savaş meydanındaki gidişatı nasıl etkilediğini gördü. İkinci olarak da ordular kuşatma savaşıyla karşı karşıya kaldıklarını fark etmeye başladılar. Neuve Chapelle'deki İngiliz saldırısı, bu gerçeği doğrulayan bir örnektir. Saldırı aşamaları, Haig'in Birinci Ordusu'nun karargâh personeli tarafından gayet iyi planlanmıştı. Önce topçu atışları başladı. Bombardıman o günün şartlarına göre oldukça ağırdı, tam otuz beş dakika devam etti. Alman piyadesini baskı altına almayı başaran mermi sağanağı sonrasında ilerleyen İngiliz birlikleri, Alman mevzilerinin ön hat siperlerini ele geçirdi. Ancak kanatlardaki direniş, saldırının başlangıcındaki başarının devamını getirmeyi zorlaştırdı. Alman takviyeleri de gelir gelmez direnişe katıldılar. Kısa sürede savaşın çıkmaza girdiği anlaşıldı. Her şey bittiğinde başarının bedeli, saldırının dumanları arasında kendini gösterdi: Topu topu 1100 metre derinliğindeki bir arazi İtilaf Devletleri'nin eline geçmiş

26 Herbert Sulzbach, *With the German Guns, Four Years on the Western Front 1914–1918*, London 1973, s.90-91

27 George Mosse, *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, New York, 1990, s. 56

Levent Şahverdi Arşivi

General Douglas Haig ve General Joseph Joffre cephede

ve bu toprak değişimi 12 bin İngiliz ve 13 bin Alman askerinin canına mal olmuştu.[28]

Almanların Nisan ayında Ypres'e düzenledikleri hücum hariç, 1915 baharında saldırıya devam eden, İngilizler ve Fransızlardı. General Joffre, Nisan ayının başında Saint Mihielle'deki Alman hatlarına yönelik bir saldırı başlattı. Fransız 1. ve 3. Orduların yer aldığı bu çarpışma her iki taraf için de kanlı ama İtilaf kuvvetleri için bir o kadar da başarısız oldu. Doğu Cephesi'nden gelen kötü haberler de duruma tuz biber ekti. İttifak orduları Gorlice Tarnow bölgesinde Rusları ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Joffre yılmadı, Artois'ya darbe indirmeye karar verdi. Bu saldırı her açıdan önemliydi. Müttefik askerlerinin morallerinin

28 R. Chickering and S. Förster, (eds.), *age*, 2000, s.124

Levent Şahverdi Arşivi

yükseltilmesi gerekiyordu. Üstelik Almanlar doğuda meşgulken batıda bir saldırı dikkatlerini dağıtabilirdi.

Joffre, savaşı siperden çıkartıp tekrardan hareketlendirmek amacındaydı. 10. Ordu'ya, Artois'daki Alman kuvvetlerini ezmesi için emir verdi. Mayıs'ın hemen başında 10. Ordu, kendisine tahsis edilmiş bin iki yüz topun baraj ateşi sonrası Vimy Sırtı'na saldırıya geçti. Hücumun ana unsuru, tam merkezde bulunan Philippe Pétain'in 33. Kolordusu'ydu. Almanlar ağır bombardıman altında ezilirken Fransız ordusunun iki öncü grubu atağa geçti. 77. Tümen ilerlemekteydi. Destek verense Fas Tümeniydi. Vimy Sırtı'nın doruğuna doğru ilerlediler. Kısa sürede siper savaşının sorunları tekrar gündeme geldi. Radyo iletişiminin yetersizliği nedeniyle, elde edilen topraklardan faydalanmak mümkün olmadı. Takviyeleri vaktinde çağırmak imkânsızdı. Geldiklerinde ise Almanların yedek kuvvetleri cepheye girmiş vaziyetteydi. Hücum durduruldu, saldırganlar geri püskürtüldü. İngiliz Seferi Kuvvetleri kısa süren bir topçu bombardımanının ardından Neuve Champelle'e yeniden saldırıya geçti. Bir günlük savaş sırasında General Haig'in 1. Ordusu yaklaşık 11.000 zayiat verdi. Hem de bir hiç uğruna... Fransızların baskısı nedeniyle İngilizler bütün bu kayıplarına rağmen saldırı savaşına devam etmek zorunda kaldılar. Bu kez kesin sonuç almak istiyorlardı. Dört gün süren bir bombardıman sonrası 1. Ordu tekrar saldırdı. Amaç Almanlara ağır kayıplar verdirmek ve bölge içine daha fazla kuvvet yerleştirerek üstünlüğü ele geçirip kalıcı olmaktı. Elde edilen başarıların karşılığı gene yüklü kayıplar oldu.

Ele geçirilen alan o kadar çok cana mal oluyordu ki silahlar sustuğunda askerler şaşkınlıklarını gizleyemiyorlardı:

"Hayatımda gördüğüm en pahalı toprak Batı Cephesi'ndeydi. Bir keresinde 1500 metrelik bir hat olarak 900 metrelik derinlikte bir çıkıntı elde ettik. Kanatları da destekleyince Almanlar bizi çıkaramadılar. Her

Levent Şahverdi Arşivi

şey bitip oraya yerleştiğimizde gelip sayım yaptılar. Bizim yüzbaşı bir hafta sonra gelip 7.000 ölü ve 11.000 yaralı verdiğimizi söyledi. Takviyelerden biri, yeni siperimizde çalışırken kazdığı toprağı siperin dışına attı. Çavuş Jenkins birden bağırmaya başladı: 'Dışarı attığın o toprağın değerini biliyor musun? Kimlerin canına mal olduğunu hiç aklına getirdin mi?' Bir yandan bağırıyor, bir yandan da dışarı atılmış toprağı siperin içine doğru almaya çalışıyordu. Yaklaşık bir dakika sonra ağlayarak yere çöktü. Bütün gece orada oturdu, kımıldamadan siper duvarına bakmayı sürdürdü. Toprak arkadaşlarınızın canına, sizin ise psikolojinize mal oluyordu."

George Mosse, Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars, New York, 1990, s.245-246

Festubert, İngiliz kuvvetlerinin ilk kez yıpratma savaşı mücadelesi verdiği çarpışmadır. Elde edilen mütevazı başarı, yeni bir anlayışın doğmasına neden oldu: "*Topçu fetheder, piyade işgal edip elde tutar.*"[29] Bu yaklaşımın 1916 Temmuz'unu yaşayanların üzerinde korkunç etkileri olacaktı. Ama daha öncesinde savaş tarihine geçecek bir çatışma yaşandı. Aslında sonucundan çok kullanılan yeni silah II. Ypres Savaşı'nı unutulmaz kıldı.

II. YPRES SAVAŞI

Batı Cephesi'ndeki kilitlenmeyi açmak için arayışlara girilmişti. Savaşan taraflar yeni teknikler üreterek çözüm bulmaya çalıştılar. Buldukları, sessiz bir ölümdü: Gaz! Aslında bu, ilk defa 1915 Ocak ayında Doğu Cephesi'nde Bolimov'da kullanılmıştı.

29 H.W. Wilson, *The War Guilt*, Samson Low, London 1928, s.76

Levent Şahverdi Arşivi

Polonya, Ocak 1915. Ruslar sağlam siperler kazmışlardı. Onları püskürtmeye çalışan Almanlar ise savunmadaydı. Bolimov köyü cephe hattındaydı. Almanlar Ruslara üstünlük sağlamak için teknolojiyi kullandılar.

- Bolimov deneysel bir silah için test alanı olacaktı. Almanlar, Ruslara 18 bin tane gözyaşı gazı attılar. Ancak rüzgâr ters yönde esiyordu ve hava, gazın işe yaramayacağı kadar soğuktu. Ruslar saldırıya direndiler. Topluca vagonlara taşındılar, bazıları diğerlerinin üzerinde yatıyordu. Yürüyebilenlerin ise yüzleri soluk maviydi. Ağızlarından köpükler çıkıyordu. Üç ay sonra, Batı cephesindeki Ypres, uygun konumundan dolayı, ilk gaz saldırısına uğramanın kötü şöhretini kazandı. Bolimov raporlara girmedi ve asla araştırılmadı.

Neuve Champelle'de de gaz kutuları şarapnellerle atılmıştı. Fransızlar daha önce de Alman hatlarına el bombaları ile göz yaşartıcı gaz kutuları fırlatmışlardı. II. Ypres Savaşı ise bambaşkaydı. İlk kez bir savaşta geniş bir alanda zehirli gaz kullanıldı. Kasım 1914 itibariyle İtilaf Devletleri'nin denetimindeki yaklaşık 8 kilometrelik bir alan, Almanların elinde bulunan topraklara bir çıkıntı gibi sarkmaktaydı. Falkenhayn, Nisan 1915'te Ypres'te sınırlı bir saldırı emri verdi. Amacı kısa süre önce geliştirilen bir silahı test etmekti: Klor gazı... Ayrıca bu harekâtın, Alman etkinliğinin daha fazla göründüğü Doğu Cephesi'nde de İtilaf Devletleri'nin dikkatini dağıtması ümit ediliyordu fakat esaslı bir saldırı düşünülmediği için takviyeyle ilgili herhangi bir talepte bulunulmadı. Saldırı iki Fransız, dört İngiliz ve bir Kanada tümenine yönelikti. Kanadalılar cepheye en son gelenlerdi. 1915 Şubat'ında Batı Cephesi'ndeki İtilaf kuvvetlerine katılmışlardı ve hayatlarının ilk büyük ve unutulmaz tecrübesini yaşayacaklardı. Bunun tek sorumlusu da Almanlar değildi, gerek İtilaf istihbaratının gerekse komutanların ve hükümetlerin basiretsiz yaklaşımları da gelişmelerde rol oynamıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Aslında İtilaf kuvvetlerinin ilgili birimlerine, Almanlar gaz kullanmadan önce, bu yeni silahla ilgili mesajlar gelmişti. Firar etmiş bir Alman askeri, haftalar önce yapılan sorgusunda, Alman ordusunun gaz kullanmak için bir plan hazırladığını Fransızlara itiraf etmişti.[30] Başka kaynaklardan da bu yönde istihbarat notları gelmişti. Fransızların üst düzey komutanları bütün bunları göz ardı ettiler. Savaş sonrasında bu konuda yaptıkları açıklamalar ve ortaya koydukları mazeretler hayli ilginçti. Hemen hepsi, Almanların böyle bir operasyon yapacağından şüphelendiklerini, ancak uluslararası anlaşmalarla yasaklanmış bu tür bir uygulamaya yeltenilmesine ihtimal vermediklerini söylemişlerdir. Oysa aynı komutanlar, Belçika'daki uygulamaları nedeniyle Almanlara "Barbar" yakıştırmasını yapmışlardı.[31] Şimdi ise alabildiğine bir naiflikle Alman gaz saldırısı planını dikkate almadıklarını söylüyorlardı. Binlerce insanın ölümüne, sakat kalmasına neden olan bir ihmalde bulunmuşlardı. Mazeretleri ise inandırıcı olmaktan uzaktı.

Alman saldırısı tam anlamıyla bir sürpriz oldu. Hiç dikkat çekmeden yaklaşık altı bin gaz içeren silindiri cephenin ön hatlarına getirmeyi başardılar. Hava koşullarını; rüzgârın yönü ve hızını gayet iyi tahmin etmişlerdi. Saldırı ağır bir topçu bombardımanı ile başladı. Daha sonra bir sis bulutu Alman siperlerinden havalanarak İtilaf mevzilerine doğru hareket etti. Kimyasal silahlara karşı hiçbir hazırlıkları olmayan İtilaf askerleri kaçmaya başladılar. Cephe hattında yaklaşık dört kilometrelik bir açıklık oluştu. Almanlar bu açıklıktan faydalanma aşamasına geldiklerinde tereddüt ettiler. Hızla ilerleyip mevzileri ele geçirebilirlerdi, ama gaz bulutunun etkisi altında kalma riskleri vardı. Dolayısıyla İtilaf kuvvetlerinin içinde bulunduğu durumundan yararlanamadılar.

---

30 Christopher Andrew, *Her Majesty's Secret Service, The Making of the British Intelligence Community*, Viking, New York 1986, s.168

31 H. D. Lasswell, *age*, 1927, s.69

Levent Şahverdi Arşivi

İngiliz ve Fransız takviyeleri bölgeye geldi. Kanadalılar da kendilerini kanatları saldırıya açık bir halde, Almanların yeni bir hücumunu beklerken buldular. İtilaf askerlerinin gaz karşısındaki ilk hazırlıkları mühendis bir yüzbaşı tarafından geliştirildi. Askerlere idrarlarını saklamaları, gaz saldırısı sırasında ne bulurlarsa onun üstüne dökerek ağızlarına burunlarına yapıştırmaları söylendi. İdrardaki amonyak, klor gazını etkisiz kılıyordu. İdrara batırılan hidrofil pamuk, gazın etkisini yarım saat geciktiriyordu. Gaz saldırısına karşı ilk direniş bu şekilde gerçekleşmişti: Alman klor gazına karşı İtilaf idrarı... Gaz maskesi cephelerde kendisine yer buluncaya kadar başka çare de yoktu.

İngiltere ve Kanada taburları, bu sayede, açılan gediği kapatmayı başardılar. Bir sonraki gün Kanadalılar tekrar bir gaz saldırısı ile karşılaştılar, ancak ilkel şartlarda da olsa bu kez hazırlıklıydılar. Korkulan olmadı. İnatçı Kanadalıların büyük bir kısmı yerlerini korumayı başardı. Fransız, Kanadalı ve İngiliz kuvvetlerinin savunmadaki tutarlılığı ve birbirlerine olan desteği, İtilaf mevzi hattının bozulmamasını sağladı. Ancak Fransız takviyeleri gelmiş olsa da hat üzerindeki baskı henüz sona erdirilmiş

İlk gaz maskelerinin üretimi askerler için büyük bir kolaylık oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

değildi. Komutanların bir kısmı geri çekilmek için onay istediler. Bazılarının belirli bir hatta çekilmesine izin verilirken bazıları da görevden alındı. İtilaf ordusu içinde gene bir emir-komuta kaosu yaşanacak gibi görünüyordu. Bunu engellemek ve askere moral kazandırmak için Fransızlar 30 Nisan'da saldırıya geçtiler ve "koskoca" bir 180 metrelik arazi kazandılar.

Bir hafta sonra Almanlar da hücuma geçti. Almanların hücumunu iki İngiliz tümeni karşıladı. Yardım istediklerinde gelen takviyeleri görünce şaşırdılar. Bunlar, pek sevdikleri ve gurur duydukları atlarını bırakıp gelmiş, süslü üniformalar içindeki süvarilerdi. İki tarafın bir hafta süren sıkı çarpışması sonrasında İtilaf askerleri bir kilometre geri atıldı. Bir İngiliz süvarisi günlüğüne şunu yazmıştı:

"Atlarımızın üstünde olsaydık onlara gösterirdik."[32]

Mayıs sonundaki çarpışmalar da durumu değiştirmedi. Mücadele durulduğunda Almanlar ve müttefikleri Ypres'e doğru geri sürülmüşlerdi. II. Ypres Savaşı'nda Almanlar toprak kazanmayı başarmış, ama mücadelenin başındaki gaz saldırısında elde ettikleri avantajı gerektiği gibi kullanamamışlardı. Bu, Büyük Savaş'ın tarihine "kaçırılmış en büyük fırsat" olarak geçti.[33]

SONBAHAR ÇARPIŞMALARI: ARTOIS, CHAMPAGNE, LOOS

İngilizler Almanların savaş gücünü kırmak, en azından azaltmak için yeni çareler aramaya başladılar. Alman kıyıları İngilizlerin, Avusturya-Macaristan kıyıları ise Fransız donanmasının ablukası altındaydı. Osmanlı'ya karşı girişilen Çanakkale saldırısı beklenen sonucu vermemişti. Yenilmez armada Çanakkale'yi geçememiş, İtilaf kuvvetleri kara çıkarmasında Türklerin yoğun direnişiyle karşılaşmışlardı. Türk askeri Kafkaslarda, Kanal'da ve

32 George Mosse, *age*, 1990, s.48

33 Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory*, Oxford University Press, London 1975, s. 108

Levent Şahverdi Arşivi

Ortadoğu'da da müttefik askerlerini meşgul etmekteydi. Afrika'da mücadele iyice kızışmıştı. Savaş küresel boyutta bütün hızıyla devam ediyordu.

Batı Cephesi'nde ise 1915 yazı göreceli olarak sakindi. Birkaç küçük ölçekli harekât dışında bir şey görülmedi. Haziran ayı sonlarında Argonne'da bir Alman saldırısı, Fransız hatlarına 225 metre girdi. Fransız karşı saldırıları daha da büyük ilerlemeyi engelledi, ancak Temmuz ortasında zayiat yaklaşık 32 bine dayandı. Almanlar 30 Temmuz'da, Ypres yakınlarındaki Hooge'ye saldırdılar. Bu gibi eylemler, aslında siper savaşında kilitlenen mücadeleyi "açmak" yerine, askerlerin eziyetlerini artırmaktan başka bir işe yaramadı.

İtilaf kuvvetleri yaz bitiminde harekete geçme kararı aldılar. Fransız komutan Joffre'un sonbahar saldırısı stratejisi aslında ilerlemeyle ilgili değildi. Almanları stratejik noktalardan uzaklaştırmak istiyordu. Böylece Alman savunmasının sürekliliğine zarar verecek ve onları büyük bir geri çekilmeye zorlayacaktı. Son şekliyle Joffre, kuzeyde Artois'e saldırarak Alman savunmasına ağır bir darbe indirmeyi planladı. Vimy Sırtı, saldırının taktiksel hedefiydi. Güneyde ise Champagne bölgesine hücum edilecekti. Sıcak tartışmalar sonrasında, İngiliz Seferi Kuvvetler Karargâhı, hem Fransızların hem de İngiliz komutan Haig'in muhalefetine rağmen Lens yakınlarında Loos'ta eşzamanlı destek saldırısı gerçekleştirmeyi karara bağladı. Burası kömür madenciliği yapılan bir yerdi. Toprak ve kömür tozu karşımı yığınlar, çukurda kalan yerleşim yerleri nedeniyle İngiliz piyadesinin geçmekte zorlanacağı alanlardı. Savaş Bakanı Lord Kitchener da harekâta şüpheli yaklaşıyordu. İngiliz Savaş Konseyi toplantısında kendisine Rusların yaşadığı tecrübelerden örnekler verildi. Üstelik Dışişleri Bakanlığı mensupları da Fransa'da Almanlarla barış yapmak isteyen bir hükümetin iktidara gelmesi olasılığından bahsettiler. Loos'a harekât düzenlemek kaçınılmazdı. Sonuçta Lord Kitchener ikna edildi. Saldırıyı Birinci Ordu gerçekleştirecekti. Haig, zehirli gaz kullanımının topçu eksikliğini telafi etmesi durumunda bir zafer kazanılacağına inandığını bildirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Taraflar arasındaki bölgenin diğer yanında ise Almanlar savunmalarını güçlendirdiler ve beklediler.

25 Eylül 1915 tarihli büyük taarruz gününde İtilaf kuvvetlerinin morali de umudu da yüksekti. Sayısal bir avantaja sahiptiler ve bunun işlerine yarayacağını düşünüyorlardı. Ancak yapılan harekât, ihtimallerin ne kadar değişken olduğunu gösterdi. Alman savunması üstüne düşeni yapacaktı.

Champagne'deki bazı yerlerde Fransız piyadesi önemli kazançlar elde etti. Tarafsız bölgenin dar bir şeridine saldırdılar ve Alman savunmasının ilk hattına girmeyi başarıp yaklaşık dört kilometre ilerlediler. İlk günün sonunda Fransızlara iyimserlik hâkimdi. İkinci günde de Fransızlar, 25 Eylül'deki kadar olmasa da yer kazanmaya devam ettiler. Zayiatları ise katlanmaya başladı. Sonunda savaş, tekrar küçük nokta atışlarına dayalı, yıpratma saldırılarına dönüştü.

Artois'da da Fransızlar hayal kırıklığına uğradılar. D'Urbal'ın 10. Ordusu saldırıya kötü hava koşulları altında başladı. Arras çevresindeki bazı önemli noktaları ele geçirmeyi başardı ama devamını getiremedi. Alman savunma noktaları çok güçlüydü ve inatla savunuluyordu. Özellikle Arras'ın güneyinde Fransız piyadesi değersiz kazançlar için ağır kayıplara uğradı. 26 Eylül'de D'Urbal kararını verdi. Buradaki başarısızlığında ısrar etmekten vazgeçti. Sol kanattan saldırıya geçti. Bu sayede Souhez ele geçirildi. 28 Eylül'de Fransızlar Vimy Sırtı'nın doruğuna ulaşmak için saldırdılar. Almanlar tarafından geri püskürtülene kadar inatla hücum ettiler. Tekrar tekrar denediler ama başarılı olamadılar. Bu harekât alanında Ekim ayında da çatışmalar devam etti. Ama Fransızlar hatırı sayılır bir kazanç elde edemediler.

İngiliz Seferi Kuvvetlerinin saldırısı ise klor gazının Alman siperlerine doğru salınması sırasındaki rüzgârın yönüne ve kuvvetine bağlıydı. 25 Eylül günü sabahın erken saatlerinde İngiliz komutan Haig, gaz saldırısının yapılıp yapılmayacağına dair karar vermek zorundaydı. Gaz silindirleri başındaki askerler emir bekliyorlardı. Rüzgârla ilgili endişelerine rağmen Haig,

Levent Şahverdi Arşivi

gazın salınması emrini verdi. Gaz saldırısından bir saat sonra komutanların çaldığı düdüklerle İngilizler saldırıya geçtiler. Altı tümenden oluşan kuvvet, Alman siperlerine yüklendi. Gaz sayesinde direnişin kırıldığını düşünüyorlardı. Yanıldıklarını kısa süre sonra anladılar. Gaz beklenen avantajı sağlamamıştı. Almanlar hâlâ mevzilerindeydi. Hatta saldırının sol kanadında, gaz bulutu İngilizlerin üzerine dönmüştü. Birçok asker hazırlıksız yakalandı. İngiliz askerleri kendi gazlarından etkilenerek öldü ya da cephe gerisine götürülerek sahra hastanelerinde tedavi altına alındı. Bütün bu yaşananlarla karşılaştırıldığında Haig'in birliklerinin gene de iyi bir iş çıkardığı söylenebilir.

1914 yılında gönüllülerden oluşturulmaya başlanan Kitchener'ın Yeni Ordusu'na bağlı 9. İskoç Tümeni'nin bir grubu, güçlü tahkimatlara sahip Hohenzollern tabyasını; diğer bir grup da Loos kasabasını ele geçirmeyi başardı. Alman savunmasının yaşadığı kargaşadan yararlanabilmek için hemen yeni birlikler talep ettiler. Fakat takviyeler savaş alanına ancak bir gün sonra gelebildi. Bu süre Alman savunma hatlarının toparlanmasına yetti. İngiliz kuvvetleri Almanlar tarafından kararlı harekâtlar ile kesin olarak geri püskürtüldü.

Artois, Champagne ve Loos bölgelerine yönelik İtilaf Devletleri saldırıları hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştı. Sayıca az olan Almanlar, Müttefiklere karşı başarılı bir savunma gerçekleştirdiler. Bu saldırılar sırasında İngiliz karargâhı önemli dersler almakla yetindi: Düşmanın sayıca yetersiz olmasını küçümseme ve ne zaman, hangi koşulda gaz kullanacağına dikkat et! İngiliz Yüksek Komutanlığı, bu savaşlardan istenilen sonucun alınamaması üzerine bir de komuta değişikliğine gitmeye karar verdi. Haig, her şeyi devraldı.

1915 BİTERKEN

Boer Savaşları sırasında ulusal kahraman haline gelen Sir John French'in şöhreti İngiliz Sefer Kuvvetleri Komutanlığı süresince sürekli azaldı. Loos'daki başarısızlık da son darbe oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

French'in Kitchener'ın kurduğu Yeni Ordu bünyesindeki iki tümeni cephe hattı gerisinde tutması ve yanlış kullanımı büyük bir hataydı. Üstelik harekâtın son evresinde gerçekleştirilen 13 Ekim Saldırısı, piyadenin gereksiz kıyımına neden olmaktan başka bir işe yaramamıştı. Sir French açıkça suçladığı Komutan Haig'ten öfkeli bir yanıt aldı. Haig haksız sayılmazdı. Harekât öncesinde, Fransızların, ihtiyaç duyduklarında takviyelerini devreye sokmalarını sağlayacak "sınırlı saldırı" fikrine karşılık Haig, kesin bir ilerlemeyi amaç edinmişti. İki görüş arasındaki farklılık asla çözümlenemedi ve French'in beceriksizce yaptığı suçlama girişimleri yerini kaybetmesine neden oldu. 19 Aralık 1915 tarihinde İngiliz Seferi Kuvvetleri Komutanlığı'na Haig getirildi. Birkaç gün sonra da General Sir William Robertson İmparatorluk Genelkurmay Başkanı oldu.

1915 yılında yapılan bu komuta değişikliği Batı Cephesi'nin geleceğine ciddi anlamda etki etti. Öncelikle Robertson'ın yükselişi Lord Kitchener'ın Savaş Bakanı olarak kullandığı nüfuzu dengelemek amacını taşımaktaydı. Robertson, kendisiyle görüşüldüğünde komutayı almadan önce, sahip olacağı gücün artırılması için ısrar etmiş ve başarılı olmuştu. Ayrıca Haig ile çalışacağı için de gayet memnun olduğunu saklamamıştı. Hem Robertson hem de Haig ordu içerisinde "Batıcılar" olarak adlandırılan grubun içerisindeydiler.[34] Bu grup savaşta Batı Cephesi'nin önceliğine inananlardan oluşmaktaydı.

İki komutan güçlü bir ekip çalışması gösterdiler. Sadece savaş alanında değil, politik alanda da ortak hareket etmeyi başardılar. Bunun en belirgin örneğini, Haziran 1916'da Lord Kitchener'ın ölümünden sonra Savaş Ofisi'nin başına getirilen liberal politikacı David Lloyd George'a karşı tavır sergileyerek gösterdiler. Aralarındaki çatışma Lloyd George'un Asquith yerine İngiliz hükümetinde Başbakanlık görevine getirilmesiyle iyice alevlendi.

34 J.Turner (ed.), *Britain and the First World War*, London, 1980, s.157

Levent Şahverdi Arşivi

Lloyd George, Haig'i hedefine aldı. Mücadeleyi "topyekûn savaş" olarak değerlendirdiğinden Haig'in Batı Cephesi'nde yıpratma savaşlarını devam ettirme konusundaki ısrarından rahatsızdı. Haig'in etkinlik alanını daraltmak için yoğun çaba sarf etti. Batı Cephesi'ni ana cephe olmaktan uzaklaştırmaya çalıştı, Haig'i Fransız bir generalin komutası altına aldı, hatta İngiliz Seferî Kuvvetlerine bağlı birliklerin bir kısmını başka yerlerde görevlendirdi.

1917 yılında Haig ile Robertson birlikteliği farklı bir boyut kazandı. Birbirlerinden uzaklaştılar. Robertson, stratejik görüşünü, Haig'e göre daha geniş bir çerçeveye taşımak zorunda kaldı. Sonuçta Robertson'ın görevi savaşı daha küresel boyutta düşünmesini gerektiriyordu. Artık gözünde sadece Batı Cephesi yoktu. Haig giderek Robertson'ı daha fazla suçlamaya başladı. Özellikle de gereken takviyelerin gönderilmemesinin, üstüne üstlük birliklerinin bir kısmının Batı'dan alınmasının suçunu Robertson'a yükledi. Lloyd George, 1918 yılının başlarında Robertson'ı görevden aldı. Haig, Robertson'ı desteklemedi, yanında olmayı reddetti.[35]

Robertson'ın yerine Sir Henry Wilson getirildi. Lloyd George ile Wilson'ın ilişkileri de asker-sivil tartışmalarında görülen aşırı fikir ayrılıklarından dolayı giderek kötüleşti. Gerçi Lloyd George, Robertson ile Haig'i beraber görevden almak isterdi. Ancak Haig, basın tarafından el üstünde tutuluyordu ve koalisyon hükümetinin Muhafazakâr üyeleri tarafından da destekleniyordu.[36]

1917 yılında yapılan Cambrai Savaşı'ndaki hayal kırıklığı ve 1918 yılı ilkbaharında Almanların gerçekleştirdiği saldırılarda felaketten dönülmesi, Haig'e verilen desteğin azalmasına yol

35 J.Turner, *British Politics and the Great War: Coalition and Conflict, 1915–1918*, London, 1992, s.285

36 M. Pugh, *The Making of Modern British Politics*, 1867–1939, Cambridge, 1993, s.134-135

Levent Şahverdi Arşivi

açtı. Haig artık eskisi kadar popüler değildi. İlginç olansa, Lloyd George'un Haig'e karşı hareket etmeyi reddetmesiydi.

Bugün, Birinci Dünya Savaşı generallerinin aynı taktikleri defalarca, tekrar tekrar denedikleri, doğal olarak da bir dizi başarısız muharebeye komuta ettikleri konusunda yaygın bir algı vardır. Akılda kalması gerekense, I. Dünya Savaşı sırasında savaşın silah ve taktiksel açıdan yaklaşık yüz sene ileri atlamış olmasıdır. Bir başka deyişle 1914'teki savaş anlayışı, Napoléon savaşları döneminden sıyrılıp modern sayılabilecek bir seviyeye gelmiştir.

Batı Cephesi'ndeki savaş, aslında düşmanı yeni teknoloji ve taktiklerle desteklenmiş sürpriz saldırılarla alt etmek amacına dayanmaktaydı. Gerçekte İngiliz, Fransız ve Alman ordularının her düzeyindeki askerler, sipere kilitlenerek beklenmedik şekilde çıkmaza girmiş ve savaşa karşı çareler üretmeye çalışmışlardı. Reçel kutularından el bombası yapılması, hendeklere düzenlenen baskınların taktiksel anlamda iyileştirilmesi, düşman siperlerine kadar tünel açılıp lağım patlatılması, yeni silahlara karşı savunmalar oluşturulması bunlardan birkaçıydı. Örneğin Haig, hem tankların hem de Kraliyet Uçan (Hava) Kolordusu'nun en hararetli savunucusuydu.[37]

1918 yılının başından itibaren, her türden silahın birlikte uyum içerisinde hareket etmesine dayanan bir anlayış doğacaktı savaş meydanlarında. Piyadeler, tanklar, topçular, pilotlar, makineli tüfekler ve kimyasal silahlar, kablosuz haberleşme sayesinde iletişim kurup lojistik tarafından da desteklenince mükemmel bir savaş orkestrası çıkacaktı ortaya. Müttefiklerin Almanları yenmesinin altında yatan da bu karmaşık uyumun başarılı bir şekilde savaş alanına yansıtılmasıydı. Bu konuda tecrübe sahibi olmalarını sağlayansa 1916 ve 1917 yıllarının Batı Cephesi'nde yaşanan büyük savaşlardı.

37 N. Jones, *The Origins of Strategic Bombing: a Study of the Development of British Air Strategic Thought and Practice up to 1918*, London, 1973, s.78-79

Levent Şahverdi Arşivi

1916

1916 yılında her iki taraf da saldırı planlarını masaya yatırdı. Almanlar Fransızları savaş alanından silecek topyekûn bir saldırı fikri geliştirdi. Müttefik kuvvetlerse Almanya ve destekçilerini bütün cephelerde mücadele etmeye zorlama yolunu seçtiler. Savaş alanında yeni devletler vardı, bazıları da bu yıl içinde dâhil olacaklardı. Fransızlar Alman tümenlerinin yer değiştirmesini engelleyecek taktikler geliştirme peşindeydi. Ruslar, ordularını derleyip toplama, İtalyanlar ise askerî malzeme açıklarını kapatma derdindeydiler. İngiliz, Fransız ve Alman komutanlıkları için Batı Cephesi, 1916'da kapanmalıydı. Bu düşünce Verdun ve Somme Savaşlarını doğurdu.

VERDUN SAVAŞI

1915 Aralık ayı... Batı Cephesi'ndeki Alman askerleri siperlerinde yeni yıla hazırlanırlarken bir posta eri her askere Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'ın "Noel Bildirisi"ni dağıttı. Yazılanlar büyük bir sessizlikle okundu. Suratlar asıldı, kâğıtlar buruşturularak atıldı, komutanların duymayacağı tonda sıkı küfürler döküldü dudaklardan. Neydi Alman askerlerini bu kadar sinirlendiren?

Falkenhayn, gönderdiği mesajda, İngilizleri Almanların en tehlikeli düşmanı olarak tanımlamaktaydı. Sözcüklerden anlaşıldığı kadarıyla Alman Yüksek Komutanlığı İngiliz Ordusu'na pek saygı duymuyordu. Fransızlar ise 'İngilizlerin kılıcı' olarak adlandırılıyordu. İngiltere'nin yenilmesi için o kılıç kırılmalıydı. Bu mesaj mevzilerdeki Alman askerleri için bir tek anlama geliyordu: Fransızlara karşı sert bir saldırı geliyordu.

Alman Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı'ndaki hummalı toplantı sonrasında nihai saldırı planında anlaşmaya varılmıştı. Komutanlar, üzerinde "Gericht Operasyonu" yazan kâğıtları itina ile bir araya getirdiler. Harekâtın adı "Hukuk Mahkemesi" idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Hedefi de bir şehirdi: Verdun. Verdun kale-kent görüntüsünde bir şehirdi. Güçlü bir savunma düzenine sahipti. Fransa'nın gücünün, en önemlisi de ruhunun simgesiydi. Falkenhayn bu sembolik, bir o kadar da stratejik önem taşıyan şehri özellikle seçmişti. Aslında savaşı hareketlendirmek adına bir atılım ya da toprak kazanılmasını sağlayacak bir harekât değildi bu. Falkenhayn'ın kafasında Fransızları masaya oturtmaya zorlayacak bir dizi yıpratma savaşı vardı. Sınırlı bir amaca ulaşmak için acımasız yöntemler göze alınmıştı.

Amaç, Fransa'yı ayrı bir barışa zorlamak ve böylece Müttefik koalisyonunun bütünlüğünü yok etmekti. Gerçekte 1916 yılı itibariyle Almanya'nın bunu başarmak için yeterli güce sahip olduğu söylenemezdi. Müttefiklerini de sırtlamak zorunda olan Almanya, bir yandan da İngiltere'nin limanlarına uyguladığı abluka ile uğraşıyordu. Fransa'yı, masaya oturtup Almanya ile barış imzalama çaresizliğine itecek kişi, 1916'nın Falkenhayn'ı değil, 1940'ın Hitler'i olacaktı.

Verdun şehri on yedinci yüzyıldan beri sürekli güçlendirilmiş, önemli bir tahkimat bölgesi olmuştu. Prusya ile Fransa arasındaki savaştan sonra Verdun, Almanlara karşı oluşturulan Fransız savunmasının belkemiğiydi. Champagne bölgesine giriş yolunu denetim altında tutuyordu. En önemlisi de Paris'e ulaşmak isteyen düşman kuvvetleri önündeki en güçlü engeldi. 1916 yılında, Verdun'un ana tahkimatı şehirden birkaç kilometre uzakta bir kaleler zincirinden oluşuyordu. Fransızlar her ne kadar Verdun'un aşılamaz bir kale olduğuna inanmış olsalar da gerçek bundan çok farklıydı. Şehirdeki topların büyük bir kısmı cepheden gelen istekler nedeniyle kaldırılıp Batı Cephesi'nin çeşitli yerlerindeki topçu birliklerine gönderilmişti. Piyade yığınağı da takviyelere destek olduğundan olması gerekenden daha azdı ve askerler geniş bir alana yayılmış durumdaydı.

Falkenhayn, saldırıyı Kayzer'in en büyük oğlu Veliaht Prens Wilhelm'in emrindeki 5. Ordu'ya emanet etti. Prensin yanında

Levent Şahverdi Arşivi

Alman ordusunun en güvenilir komutanlarından biri olan General von Knobelsdorf vardı. Von Knobelsdorf, Prensin komuta ettiği 5. Ordu'nun Kurmay Başkanı, aynı zamanda ordunun beyniydi.

Alman saldırısı, 1916'nın 21 Şubat günü sabahın erken saatlerinde, tam dokuz saat sürecek bir topçu bombardımanı ile başladı. Silahlar Verdun'a üç taraftan yağmur gibi mermi yağdırdılar. Bu bombardıman savaşın başından beri yaşanan en ağır topçu saldırısıydı. Verdun'u savunanlar ağır kayıplara uğradılar. Mermilerinden biri savunma hattındaki hedefini aşarak Verdun'daki Piskopos'un sarayının yanına düştü.[38] Akşamüstü, Alman piyadesi dikkatli bir şekilde ilerlemeye başladı. Fransız hatlarındaki zayıf noktaları bulmakla görevliydiler. Plana göre ana piyade saldırısı, Fransız savunmasının tamamen zayıflamasının umulduğu ertesi gün başlayacaktı. İlerleme sırasında Almanlar genelde tedirgindiler, ihtiyatlı ilerliyorlardı. Ancak talimatları bir kenara bırakan General von Zwehl, büyük bir saldırı düzenleyerek Bois d'Haumont'u ele geçirdi ve böylece Fransız hatlarına önemli bir darbe indirmeyi başardı. Fransızlar da hemen güçlü bir direnişe geçtiler. Bois des Caures'de Albay Emile Driant'ın hafif piyadeleri Alman saldırılarını durdurmayı

Fransızlar Verdun savunmasında

38 Alistair Horne, *The Price of Glory, Verdun 1916*, Macmillan, London 1962, s.59

Levent Şahverdi Arşivi

başardı. Driant, Fransız Temsilciler Meclisi üyesiydi. Daha önce Verdun'un savunma düzeninin zayıflığı konusunu gündeme getirmiş ve Joffre'un öfkesine maruz kalmıştı. Cesur ve beklenmedik bir savunma gerçekleştiren Albay Emile Driant ve komutası altındaki hafif piyade birlikleri, Almanlar tarafından yok edildi. 22 Şubat'ta hepsi öldürülmüştü.

ALEV MAKİNESİ

1901 yılında Alman ordu karargâhına bir tasarım gönderildi. Bu, yanan malzeme ateşleyen bir silahtı. İlkel bir alev makinesi tasarımıydı. Alman komutanlar, Richard Fiedler adındaki tasarımcının bu düşüncesine destek verdiler. Aygıt geliştirildi. Seçilen askerlerden bir birim oluşturuldu ve eğitildi. 1911'de Almanlar tarafından test edildi. Dünya Satvaşı, siper savaşına kilitlenince savaş meydanına alev makineleri sürüldü. Siperlere yapılan saldırılarda alev makineleri düşman askerlerini etkisiz hale getirirken içinde yaşadıkları mevzileri, el bombaları gibi hasara uğratmıyordu. Alev makineleri ilk kez Verdun Savaşı sırasında yoğun bir şekilde kullanıldı.

Fransız savunması kriz yaşıyordu. Tümenler, Alman baskısı altında ağır kayıplar veriyor, kelimenin tam anlamıyla çöküyordu. Fransızların ikinci savunma hattı da Almanlar tarafından ele geçirildi. Durum öyle bir hal aldı ki savunmanın merkezindeki askerî birliklerin komutanı Langle de Cary, Meuse'ün sağ kıyısını terk etmeye karar verdi. Bu, askerî açıdan mantıklı bir karardı. Ancak Castelnau tarafından reddedildi. Castelnau, Joffre'un Kurmay Başkanıydı. Böyle bir çekilmenin politik ortamda yaratacağı olumsuzluğu göze alamadı. Durumun nazikliği dikkate alınarak

Levent Şahverdi Arşivi

hemen General Pétain 2. Ordu'nun komutasında görevlendirildi ve Verdun'daki ünlü savunmasına başladı.[39]

Verdun'un en önemli sorunu lojistik bağlantısıydı. Verdun dar bir demiryolu ve basit bir yol ile destek almaktaydı. Savunmanın can damarı olan bu yola, "Kutsal Yol" adı verilmişti.[40] Savaşın en yoğun olduğu sıralarda "Kutsal Yol" üzerinden tonlarca malzeme ve binlerce asker Verdun'a getirilmekteydi. Savunma hatlarında yaralanmış ve hava değişimi alan askerî birlikler de Verdun'dan cephe gerisine taşınıyordu. Almanlar harekât sırasında Verdun'a ulaşımı sağlayan "Kutsal Yol"u kesmek ya da ele geçirmek adına bir girişimde bulunmadılar. Alman harekâtı, Verdun'u ayakta tutan bu yolu devre dışı bırakmaya yönelmiş olsaydı Fransız ordusu için inanılmaz bir yenilgi söz konusu olabilirdi. Almanlar, savaşmakta olan askerlerinin sayısını bile sınırlı sayıda attırdılar. Saldırdıkları yer de sadece Meuse'ün sağ yanı oldu. Yani Falkenhayn, Verdun'u ele geçirmekten ziyade bir yıpratma savaşı yapmayı tercih ediyordu. Aslında önemli bir şey başardığı söylenebilir. Verdun'a saldırarak, Müttefik güçlerin Somme saldırıları için yaptıkları hazırlıkları sekteye uğrattı. Bir başka deyişle, İngiliz ve Fransızlar, Falkenhayn'a göre hareket etmek zorunda kaldılar.

Falkenhayn'ın kafasındaki strateji ne olursa olsun, Pétain göreve geldiği anda gereken önlemleri almayı başardı. Pétain, modern savaş alanında topçunun önemini gayet iyi biliyordu. Takviye toplar istedi, eline ulaşanları Meuse'ün batısına yerleştirdi. Amacı, Alman ateş gücünü olabildiğince azaltmaktı. "Kutsal Yol"u kaybetmenin nelere mal olacağının bilincindeydi. Mümkün olan en yüksek düzeyde güvenlik sağladı. Pétain'in aldığı kararlar açık, net, herkes tarafından anlaşılabilir ve uygulanabilirdi. Liderliği korkudan çok saygı uyandırıyordu. Askeri gayet

39 Ministry of Information, *Chronology of the War*, Volume I, Constable, London 1920, s.267

40 Alistair Horne, *age*, 1962, s.69

Levent Şahverdi Arşivi

iyi anladığını gösterdi, bu sayede de ordusunda görevli herkesin güvenini kazandı. Pétain'in göreve getirilmesinin savaşın dönüm noktalarından biri olduğu kısa zamanda anlaşıldı.

Pétain'in komutayı aldığı gün, Almanlar Fort Daumont'u ele geçirdiler. Burası, savunma hattının yaşamsal değere sahip yerlerinden biriydi. Ele geçirilmesi, kalenin hemen hemen savunmasız bırakılmasından kaynaklanıyordu. Almanlar bir zaferin eşiğindeydiler. Bu, Pétain'in ilk sınavıydı. Pétain gelir gelmez Fransız topçusunun ateş gücünü artırmasını sağladı. Böylelikle Alman ilerleyişini geciktirdi. Bunun üzerine Falkenhayn, Meuse'ün sol kıyısına yapılacak bir saldırıyı onayladı. Böylelikle savaşın alanını genişletmiş oldu. Bu saldırı, Almanların toprak kazanmasını sağladı ama Fransızlar inatla tutunmaya devam ettiler. Hemen ardından Falkenhayn Meuse'ün iki yanına birden saldırdı. Savaş bir ileri bir geri halini almıştı. Nisan ayının sonuna gelindiğinde Almanlar, Verdun'da kararlı bir zaferin, arzulanan kazanımlara oranla çok daha büyük kayıplar verilerek elde edilebileceğini anlamışlardı. Bunun üzerine nokta hedefler üzerine yoğun bombardımana başladılar ve bazı stratejik yerleri ele geçirdiler. Fransızlarsa hemen önlem aldılar. Pétain merkezdeki ordu grubunun komutanlığını üstlendi. Verdun'da ise Robert Nivelle görevlendirildi.

Yeni bir Alman saldırı dalgası Fort Vaux'nun ele geçirilmesini sağlayacaktı. Burayı bir hafta boyunca inatla savunan Binbaşı Raynal, askerlerinin susuzluk çekmesi nedeniyle teslim olmak zorunda kaldı.

Bu civardaki en ilginç mücadele Thiaumont'ta yaşandı. Verdun kentinin yolu üzerindeki son savunma tahkimatlarından biri olan Thiaumont, Almanlar tarafından ele geçirildi, Fransızlar tarafından geri alındı, Almanlar bir daha aldı, sonra Fransızlar tekrar geri aldı. Mücadele boyunca Thiaumont, tam on beş kez el değiştirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanlar Verdun'dan 4 kilometre uzakta buluna Fort Souville'i almak için de bütün güçleri ile saldırdılar. Savunma hatlarına gaz saldırıları yapılmasına rağmen Alman hücumu kale önlerinde durduruldu. Bir deneme daha yapan Almanlar başarısız olunca çekilmeyi tercih ettiler.

Bu sırada Falkenhayn'ın belki de en istemeyeceği şey gerçekleşti: Ruslar Doğu Cephesi'nde saldırıya geçti. Brusilov tarafından başlatılan harekât nedeniyle Falkenhayn, bazı tümenlerini Doğu Cephesi'ne kaydırmak zorunda kaldı.[41] Adeta yıllar önce Bismarck'ın yaptığı saptama doğrulanıyordu: "Almanya iki cephede birden savaşırsa başarılı olmaz." Falkenhayn'ın birliklerindeki azalma, stratejik üstünlüğün İngiliz ve Fransız kuvvetlerine geçmesine neden oldu. Müttefikler, Joffre'un aylardır istediği şeyi gerçekleştirdiler: 1 Temmuz 1916'da Somme'a saldırdılar. Fransızların Verdun'da maruz kaldıkları Alman baskısı azaldı ama savaş devam etti. Ağır toplar kullanan Neville de durumdan yararlanarak Thiaumont'u ve Douaumont'u Ekim sonlarında geri aldı. Aralık'ın ortasında Fransızlar Douaumont'u yaklaşık üç kilometre geçmiş durumdaydılar. Verdun Savaşı sona erdi. Mücadele yarısı Almanlardan, yarısı Müttefiklerden olmak üzere yaklaşık 700.000 kişilik kayba yol açmıştı. Verdun'daki başarısızlık, Alman komuta heyetinde değişikliklere neden oldu. Falkenhayn komutadan alındı. Yerine Hindenburg ve Ludendorff getirildi. Von Knobelsdorf ise Doğu Cephesi'ne gönderildi. Verdun Savaşı yaşanırken Somme Savaşı da başlamış ve bitmişti.

SOMME SAVAŞI

Verdun'daki çatışmalar bütün hızıyla devam ederken İngiliz ve Fransız kuvvetleri Somme'da birlikte bir saldırı gerçekleştirdiler. Amaç biraz da Verdun üzerindeki baskıyı azaltmak için Almanların dikkatini çekmekti. Saldırı, İngiliz ve Fransız kuvvetleri

41 Ward Rutherford, *The Russian Army in World War I*, Gordon Cremonesi, London 1975, s.90-91

Levent Şahverdi Arşivi

Öğütülüp gaz maskelerinde kullanılmak üzere
şeftali çekirdekleri toplayan kız çocukları

arasındaki sınırın bulunduğu yerde düzenlendi. İngiliz komutan Haig'in hedefleri savaşın başlangıcında oldukça karışıktı. Bir yandan Alman savunma hatlarını yarıp savaşı siper mücadelesinden çıkararak hareketli hale getirmeyi istiyor, bir yandan da ordusunun ancak yıpratma savaşında başarılı olabileceğini kabul ediyordu. Savaş başladığında ise ordusu ve Haig asla hatırlamak istemeyecekleri bir gün yaşadılar.

1 Temmuz 1916 Somme Savaşı'nın ilk günüydü. Hazırlıklar tamamlanmış, askerler siperlerinde beklemekteydiler. Saldırı emri verildiğinde ileri atıldılar. Üç şey ilk günün sonucunu belirledi; İngilizler top mermilerinin açtığı çukurlarda güçlükle ilerlerken kolayca hedef oldular, Almanlar düşündüklerinden çok daha dirençli bir savunma verdiler. Alman makineli tüfekleri hiç kimseye

Levent Şahverdi Arşivi

acımadı ki günün sonunda İngilizlerin zayiatı 20.000'den fazlası hayatını kaybetmiş olmak üzere yaklaşık 60.000 kişiydi.[42]

Almanların en etkili silahı makineli tüfeklerdi. Bir Alman askeri yaşadıklarını günlüğüne şöyle yansıtmıştı:

> "İngilizler ilerlemeye başladıklarında makineli tüfeklerimizle ateşe başladık. Silahlarımızı tekrar tekrar doldurup ateşledik. Nişan almamız gerekmiyordu, sadece ateş ediyorduk."[43]

Savaş alanının kuzeyindeki İngilizler çok adam kaybetmelerine rağmen az bir toprak parçasıyla yetindiler. Bunun nedeni, bir hafta önce Alman mevzilerine karşı başlatılan topçu bombardımanlarında İngiliz topçusunun karşılaştığı zorluktu. Büyük Savaş sırasında topçuların yakın mesafeden nokta hedefli bombardımanlarda başarılı olduğu görülmüştü. Ancak Somme'da İngiliz komutanlığı, piyade saldırısı öncesinde Alman mevzilerini olabildiğince yumuşatmak adına topçularına çok fazla hedef belirlemişti. Üstelik çok uzak mesafeden atış yapıyorlardı. Bu hata, bir dizi başka faktörle birleşince İngiliz planında sorunlar yaşanmasına neden oldu. Öncelikle Haig, işin başında bütün hat boyunca ilerlemek istiyordu. 4. Ordu Komutanı Rawlinson ise kendince sınırlı yerlere saldırıp elde tutma stratejisini kullandı. Savaş sırasında taktik uzlaşma sağlanamadı. Buna ek olarak İngiliz askerlerinin bir kısmı gönüllülerden oluşuyordu, deneyimsizdiler. Örneğin 1. Newfoundland Alayı Beaumont-Hamel'de yaklaşık 700 kişilik kayba uğradı, Sausage Vadisi'nde ise 103. İrlanda Tugayı'nın personel sayısı 50'ye indi, Thiepval'da 36. Ulster Tümeni Alman hatlarının derinliklerine ilerlemeyi başardı, ancak nerede duracağını bilemediğinden arkadan gelenlerle bağı koptu

42 Martin Middlebrook, *The First Day on the Somme, 1 July 1916*, London 1971, s.77-82

43 Alexandra Churchill-Andrew Holmes, *Somme, 141 Days, 141 Lives*, The History Press, 2016. s.24

Levent Şahverdi Arşivi

ve geri çekilmek zorunda kaldı.[44] İngilizler burada gereken ateş gücünü sağlamakta yetersiz kaldılar. Fransızlar her 20 metrede bir ağır topa sahipken İngilizler ancak 60 metrede bir ağır top yerleştirebilmişlerdi.

Güneydeki İngiliz kuvvetleri ise yüksek zayiatlarına rağmen günlük hedeflerine ulaşmışlardı. Örneğin 13. Kolordu cephesinde Alman savunmaları çökmüştü. Bunun nedeni hem Alman tahkimatlarının kuzeye göre daha zayıf olması hem de İngilizlerin müttefiklerine daha yakın hareket etmeleriydi. Üstelik bu bölgede İngiliz topçu bombardımanı daha etkili olmuştu. Böylelikle en azından saldırının güney kanadında Almanlara darbe indirilebilmişti.

Somme Savaşı'nın ilk günü Fransızlar daha az kayıpla daha çok yer ele geçirmişlerdi. Fayolles'in 6. Ordusu 1 Temmuz'da kendisine verilen görevi başarıyla tamamladı. Bütün hedefler ele geçirildi, üstelik 4.000 Alman da esir edildi.[45] Bu başarının altında yatan, Fransız topçusunun üstünlüğüydü. Somme'un güneyinde konuşlanmış olan I. Sömürge Kolordusu ve 35. Kolordu, toplamda 84 ağır batarya ile kesintisiz ateş desteği sağlarken aynı bölgedeki Almanların elinde sadece 8 ağır batarya vardı.[46] Doğal olarak Fransızlar, ilk günün sonunda İngilizlerin yetersizlikleri nedeniyle hayal kırıklığına uğradılar.

1 Temmuz'dan sonra Haig, İngiliz ana çabasını güneye yönlendirdi, Fransızlar da güney kanatta savaşmaya devam ettiler. Rawlinson, 14 Temmuz'da Bazentin yamaçlarında iyi yönetilen sınırlı bir saldırı başlattı. Böylelikle büyük bir ilerleme olasılığı doğurdu. İngilizlerin savaştığı bölgelerde Temmuz ve Ağustos ayları kanlı ve zahmetli mücadelelere sahne oldu. Delville Wood, High Wood ve Pozières bunlardan sadece birkaçıydı.

---

44 Peter H. Liddle, *The 1916 Battle of the Somme, A Reappraisal*, London, 1992, s.176-178

45 Martin Middlebrook, age, 1971, s.90

46 C. Dyer, The Missing of the Somme, London, 1994, s.279

Levent Şahverdi Arşivi

Somme Savaşı sırasında siperlerinde bekleyen Fransız askerleri

Pozières ancak 23 Temmuz günü Avustralyalıların inatçılığı sayesinde ele geçirildi. Buradaki Avustralyalıların bir kısmı Çanakkale Cephesi'nde Türklere karşı savaşmış Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu'nun (ANZAC/ANZAK) askerleriydi. Steve Morgan 23 Temmuz günü günlüğüne şu notu düştü:

"Yaklaşık bir sene sonra nihayet bir zafer kazanmış gibi hissediyorum. Türkler bu zevki tatmak için bize hiç şans tanımamışlardı. Almanlarla savaştıkça Türklere olan saygım daha da arttı. Düşmanımızdılar, ama mertçe dövüşüyorlardı. Almanlarda ise savaş ahlakı diye bir şey kesinlikle yok."[47]

Alman tarafında ise Hindenburg ve Ludendorff ikilisi Ağustos ayından itibaren yeni taktiklerini savaş alanına sürdüler.[48] Alman hatları klasik yapısından uzaklaştı. Yeni tahkimatlar derindi ve bomba çukurları dâhil olmak üzere düşmanın saldırı hatlarını kırmak için makineli tüfeklerle donatılmıştı. İngilizler de bu yeni savunma yöntemleriyle uğraşırken problem yaşamaya başladılar. Sürekli toprak kaybetmeyi reddeden Almanlar şiddetli karşı saldırılar düzenlediler, acımasızca savaştılar. Bir yandan da Verdun'dan takviye almaktaydılar. Böylece Müttefiklerin Somme'da düzenlediği saldırı bir yandan da Verdun savunmasına

47 Peter Charlton, *Australians on the Somme, Pozières 1916*, London 1986, s.119

48 M. Kitchen, *The Silent Dictatorship: The Politics of the German High Command under Hindenburg and Ludendorff*, London, 1976, s.88-94

Levent Şahverdi Arşivi

Fransız süvariler tarafından götürülen Alman esirler

yardımcı oluyordu. Temmuz sonuna gelindiğinde, Somme'da artan baskı nedeniyle Verdun'daki Alman kuvvetleri savunmaya çekilmeye mecbur edildiler.

Somme'daki en büyük problem, İngiliz ve Fransız kuvvetleri arasında koordineli saldırılar gerçekleştirilememesiydi. İki ordu aynı yerde adeta iki ayrı savaş veriyordu. Saldırıları kombine olmaktan çok paraleldi. Örneğin Fransızlar Péronne yakınlarında ilerleme fırsatı bulmuşlardı. Almanların merkezdeki zayıf tahkimatlarına doğru harekât devam ederken İngilizler, Fransızları takviye etmek yerine Almanların daha güçlü olan kanatlarına yöneldiler. Böylelikle ivme kaybedildi. Bu hareket hem Almanlara toparlanma fırsatı verdi hem de Fransızların ilerlemesini yavaşlattı. Fransızlar da kendi başlarına saldırmaya karar verdiler. 6. Ordu kendi gerçekleştirdiği saldırıda ilerlemeyi başardı ve 2.000 Alman askerini esir etti. Bunun üzerine Joffre, İngiliz komutan Haig'e İngiliz Seferi Kuvvetleri'nin gerçekleştirdiği küçük çaplı saldırıların yetersiz kaldığı kadar çok zayiata da neden olduğunu söyleyerek geniş çaplı bir taarruzda bulunmaları için baskı uyguladı. Bu yaklaşım sonuç verdi; Eylül ortalarında İngilizler hazırdı. Haig Somme'da ikinci denemesine girişti. Bu kez elinde çok büyük bir koz vardı. İngiliz endüstrisi siper savaşına son vereceği düşünülen bir silahı gizlice üretmeyi başarmıştı: Tank

Levent Şahverdi Arşivi

Tankların cepheye sürülmesi savaş yöntemlerini kökten değiştirdi.

15 Eylül 1916, kara savaşlarında büyük bir değişimi simgeleyecekti. Haig, komutasına verilmiş tankların 24 tanesini savaş meydanına sürdü. Tanklar Alman piyadesi üzerinde inanılmaz bir şaşkınlık ve korku yarattı, tanklar tarafından desteklenen 41. Tümen, Flers köyünü kolaylıkla ele geçirdi.[49] Almanlar ellerindeki silahlarla durduramadıkları tanklar karşısında çaresizce kaçıyorlardı. Sonuçta İngiliz hatları Almanların aleyhine yaklaşık üç kilometre ileri kaydı. Siper savaşının standartları göz önüne alındığında bu, hatırı sayılır bir başarıydı.

Savaş devam ediyordu. Fransızlar Rancourt bölgesinde toprak kazanırken eşzamanlı olarak Morval'da dar bir cephe hattına yapılan daha sınırlı bir İngiliz saldırısı da başarılı oldu. 18. Tümen iyi planlanmış bir saldırıyı gayet iyi uygulayarak Thiepval tahkimatını ele geçirdi. Bu iki saldırı, İngiliz Sefer Kuvvetleri'nin Somme Savaşı'nın ilk günlerinde yaşadıkları olumsuzluklardan iyi dersler aldıklarını göstermekteydi. Ancak Haig bu başarıları

49 Captain D.G. Browne, *The Tank in Action*, William Blackwood, London 1920, s.59

Levent Şahverdi Arşivi

yanlış değerlendirdi. Bu sınırlı hücumların sonuçlarını, Alman hatlarının çökmekte olduğu şeklinde yorumladı. Küçük çaplı "ele geçir-elde tut" nokta harekâtları yerine daha geniş çaplı saldırılara yöneldi. Ancak Le Transloy'ta yaşadığı başarısızlık, Haig'in iyimserliğinin yanlış olduğunu gösterdi. Aslında Joffre'un baskısı altında olduğundan başka şansı da yoktu.

Kış yaklaştıkça işler iyice karıştı. İklim değişti. Havalar bozulmaya başladı. Uzun süreli yağmurlar sert toprağı yumuşattı. Yapışkan Somme çamuru birliklerin sıkıntılarına bir yenisini daha ekledi. Fransız askeri Bernard Andruet yaşadıklarını günlüğü ile paylaştı:

> "Çamur inanılmazdı. Bir arkadaşımız içine öyle battı ki kurtulmak için soyunmak zorunda kaldı. Bir yerden bir yere giderken bataklık haline gelen çamura saplanmamak için cesetlerin üstüne basarak yürüyoruz. Ama özellikle yüzükoyun olanları tercih ediyoruz. Eğer sırtüstü yatanlara basarsak ayağımız kaburgaların içine hapsoluyor. Ayaklarımızı kurtaramadığımızda onunla birlikte batmamız işten bile değil."[50]

Fransızlar Somme'daki saldırılarına devam ediyorlardı. Micheler'nin 10. Ordusu da savaşa dâhil oldu. İngilizlerle Fransızlar arasındaki zayıf bağ iyice kopmuştu artık. Her iki taraf da geniş ölçekli koordineli saldırılar yerine daha küçük ve kendi başlarına yönettikleri harekâtlara yöneldiler. Seri halde önemli sonuçları olmayan saldırılar birbirini izledi durdu.

Somme'nin son safhasında, mücadele savaş alanının kuzey ucunda yoğunlaştı. Saldırıların ilk evrelerinden bu yana daha az hareket görülen bu bölgede 1916 Kasım'ının ortasında İngiliz 5. Ordu Komutanı General Gough, Ancre Çatışması'nı başlattı. Gough, önceki mücadelelerden elde edilen tecrübeden faydalandı, alınan derslere uygun harekâtlar gerçekleştirdi. Planı basitti, makul ölçüdeydi, sınırlı hedef odaklıydı. Yeterli sayıda topu vardı

50 Alexandra Churchill-Andrew Holmes, *age*, 2016. s.64

Levent Şahverdi Arşivi

ki yaklaşık üç yüz tanesi "ağır" kategorisindeydi. Saldırılarında sahra bataryaları, piyadenin ilerleyiş yolunda baraj ateşi açarak koruma sağlıyordu. Topçu-piyade arasındaki irtibatı sağlayan ekipler kullanıyordu. Bu sayede Gough ve ordusu, Beaumont-Hamel ve Beaucourt gibi stratejik noktalar da dâhil olmak üzere hedeflerine ulaşmayı başardı. Topyekûn bir başarı değildi belki ama sınırlı da olsa ilerleme ilerlemeydi. 18 Kasım'da Somme Savaşı sona erdi.

Somme Savaşı'na genel olarak bakıldığında İngilizler, komutan düzeyinde ve savaş taktiklerinde Almanlara göre daha zayıftı. Her ne kadar burada görevlendirilen İngiliz Seferi Kuvvetleri'nin 1916 yılında en etkin güç olduğu söylense de aslında çok büyük varlık gösteremediği açıktı. Savaşın sonucunda 420.000 personellik bir zayiatları vardı, Fransızların zayiatı ise 200.000 kişiydi, Almanlar da yaklaşık 550.000 zayiat verdiler.[51] Genel açıdan bakıldığında Somme Savaşı'nın İtilaf Devletleri'ne yaradığı söylenebilir. En azından Verdun'un ele geçirilmesi engellendi.

Almanlar ise savaştan önemli dersler çıkardılar. Kara savaşlarında etkinliklerini artıracak çalışmalara yöneldiler. Taktiklerini geliştirdiler. Bunun faydasını da 1918 saldırılarında gördüler. 1917 yılında İngiltere'yi savaş dışı bırakmak, en azından uyguladığı ablukayı kırmak için denizaltılarını etkili bir şekilde kullanmaya başladılar, fakat bu da Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesine neden oldu. 1917 Devrimi nedeniyle Rusya'nın savaştan çekilmesi Almanlara avantaj sağlamış gibi görünse de Amerikan ordusu, Batı Cephesi'nde yaşanan savaşlarda büyük bir dengesizlik yaratacaktı.

1916 BİTERKEN

1916 Kasım'ından sonra Batı Cephesi'nde hareketlilik son buldu. Her iki tarafın ordu komutanları, stratejistleri,

51 C. Dyer, 1994, *age*, s.301-302

Levent Şahverdi Arşivi

taktisyenleri, politikacıları kendilerini yeni yıla hazırlamaya başladılar. Hepsinin kafasında aynı şey vardı: saldırmak, savunmak, karşı tarafı güçsüzleştirip savaşı kısa sürede bitirmek. Bunlar her savaşta mutlak amaçlar gibi görünür, ama Batı Cephesi'nde daha farklı anlamlar taşıyordu. Düşman askerlerini rahatlıkla görebileceğiniz, göğüs göğüse çarpışabileceğiniz meydan savaşları yapmak mümkün değildi. Herkes siperlerinin içerisine gömülmüş bekliyordu.

İngiliz Sefer Kuvvetleri Komutanı Haig ve Fransız Komutan Joffre planlar üzerine görüşmeler yapıyorlardı. Karargâh subayları Verdun ve Somme savaşlarında yaşananlar hakkında kapsamlı raporlarla komutanları bilgilendiriyordu. Özellikle pilotların sağladığı keşif bilgileri günü gününe değerlendiriliyordu. Ancak Aralık ayının ortalarında Fransız karargâhında komuta değişikliğine gidildi. İngilizlerin 1915'te yaşadıklarını şimdi Fransızlar yaşıyordu.

Joffre görevden alındı. Şaşırtıcıydı, birçok generali görevden uzaklaştıran bir komutanın başına bunun gelmesinin bir nedeni olmalıydı. Gerçi Joffre hâlâ halk arasında popüler görünüyordu ama aslında hem ruhsal olarak hem de gerçekte çöküntünün eşiğindeydi. Politik alandaki gücünü de yitirmişti, politikacılar artık onu tutmuyorlardı. 1915'te gayretle çabalamış, 1916 Verdun savunmasında başarılı kararlar almıştı. Somme'da da İngilizlerden daha etkin bir Fransız stratejisi söz konusuydu, kayıpları İngilizlerin yarısı kadardı. Ancak Almanlar Fransa'dan atılamamıştı. Paris'ten sadece 65 kilometrelik bir mesafedeydiler ve Fransız topraklarına sıkı sıkıya yerleşiyorlardı. Politikacılar için bu, yeterli bir sebepti. Joffre'un 1914'ten beri istikrarlı ve sakin yönetimiyle biriktirdiği muazzam manevi sermaye, büyük kayıplar ve çıkmaza sürüklenmiş savaş nedeniyle aşınmıştı. Değişim zamanı gelmişti. Fakat Joffre öyle kolaylıkla görevden alınıp kenara konulacak bir general değildi. Bu iş toplumun ve ordunun morali bozulmadan halledilmeliydi. Komutadan el

Levent Şahverdi Arşivi

çektirilmesine bir kılıf bulundu. Hükümete stratejik danışmanlık yapacağı, bu nedenle merkezde bulunmasının gerekli olduğu açıklandı. Rütbesi de Mareşalliğe yükseltildi. Aslında her şey sembolikti, Joffre savaşın geri kalanını kendine uygun görülen bu rolle tamamladı.

Yerini General Robert Nivelle'e bıraktı. Nivelle Batı Cephesi'nde başarı göstermiş bir komutandı. Joffre'dan çok farklı bir kişiliği vardı. İngiliz Seferi Kuvvetler Komutanı Haig duruma memnun oldu. Uzun süredir Joffre ile çalışmaktaydı ve ilişkileri hep inişli çıkışlıydı. Nivelle'i "dürüst, açık sözlü, kendini doğru ifade edebilen, dinlemeyi bilen, analiz yeteneği güçlü ve askerî nitelikleri yüksek bir adam" olarak tanımlıyordu.[52] Ne de olsa Nivelle'in annesi İngilizdi ve kendisini hem Fransızca hem de İngilizce olarak akıcı bir şekilde ifade edebiliyordu. Katolik dindarlığın bir handikap olduğu Fransız askerî politikası bağlamında, Protestan olarak 'iyi bir kimliğe' sahipti.[53] Her şeyden öte, Nivelle başarı sözü vermişti. Verdun'daki başarıları sonucunda ön plana çıkmıştı. Güçlü topçu desteği altında ilerleyen piyadelcri nokta hedeflere yönelik sınırlı saldırılarda başarı kazanmıştı. Bunlar küçük çaplı harekâtlardı ancak Nivelle bu yöntemin Batı Cephesi genelinde uygulanması halinde savaşın hareketlenerek siper mücadelesinden çıkacağı ve kesin zafere ulaşılacağı konusunda üstlerini ikna etmeyi başarmıştı. Daha ilk toplantılarında Haig'e varolan planları gözardı edeceğini açıkladı. Haig'e göre Nivelle, o günlerde Almanların moralinin bozuk olduğuna ve hatlarında açılacak boşluklardan kolaylıkla ilerleme sağlanacağına inanıyordu.[54] Yeni stratejide başarının anahtarı, saldırının sürpriz şekilde başlaması ve 24 saat kesintisiz sürmesiydi.

52 Fred Bridgham (ed)*The First World War as a Clash of Cultures*, London, 2006 s.173

53 R. Prior & T. Wilson, The Western Front, New York, 1992, s.157

54 Douglas Haig, *War Diaries and Letters 1914-1918*, edited by Gary Sheffield and John Bourne, Weindenfeld & Nicolson, 2006, s.119

Levent Şahverdi Arşivi

Nivelle'in bir şansı da hem İngiltere'de hem de Fransa'da güçlü politik destekçilerinin olmasıydı. Aralık 1916'da Başbakan olan David Lloyd George, Haig ve Robertson'a güvenmiyordu. Batı Cephesi'nde yeni bir İngiliz saldırısına da karşıydı. Ancak bir koalisyon hükümetinin lideri olarak, üst düzey generallere karşı hareket etmek için siyasi açıdan zayıf bir konumdaydı. Nivelle'nin stratejisi öyle hoşuna gitti ki İngiliz Seferi Kuvvetleri'nin doğrudan Fransız komutası altına alınması için baskı yapmaya karar verdi. Ancak bu yaklaşım, Haig'in idari bir role indirgenmesi anlamına gelmekteydi. Calais'de düzenlenen toplantıda bu durum gündeme gelince Haig ve Robertson küplere bindi. Kendi Başbakanları tarafından, İngiliz Seferi Kuvvetleri'nin yabancı bir ordunun komutasına verilmesi önerilmişti. Ancak olan oldu. Haig, gelecek harekâtlarda Nivelle'in komutasında hareket edecekti. Nivelle'in kararlarına itiraz etmesi durumunda Londra'ya çağrılacağı konusunda uyarıldı. Haig, komployа uğradığını düşünüyordu ama Nivelle'in ne kadar işin içerisinde olduğunu kestiremediğinden aralarındaki ilişkiyi korudu.

Komuta birliği Müttefikler arasındaki kopukluğu giderdi ama zoraki bir şekilde gerçekleştirilmesinin sorun doğurması da kaçınılmazdı. Nitekim İngiliz hükümeti ile İngiliz ordusu arasında bütün savaş boyunca devam edecek bir sürtüşme başladı.

1917

1917 yılında bütün savaşı olduğu kadar Batı Cephesi'ni de etkileyen iki gelişme yaşandı: Rusya'daki Devrim ve Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girişi. Gerçi hâlâ kafalarda bazı soru işaretleri vardı: ABD savaşın neresine ve ne kadar karışacaktı? İtilaf Devletleri'nin zafere ulaşmasına Amerika etki edebilecek miydi? Rusya'daki ihtilalciler savaştan çekileceklerini söylüyorlardı ama Almanları tehdit olarak görüp savaşa devam edebilirler

Levent Şahverdi Arşivi

miydi? Bu sorulara cevap aranırken Batı Cephesi komutanları yaşanan süreci gözden geçirip yeni planlar, stratejiler ve taktikler üzerinde kafa yoruyorlardı.

Yoğun topçu ateşinin koruması altında piyade saldırıları düzenlenmesi, takviyelerin savaşa meydanına hızlıca sürülmesi, düşmanın hatlarının güçlü noktalarının ele geçirilmesi ve hattın kırılması. Fransızların anlayışı buydu. Robert Nivelle Verdun'da elde ettiği başarıyı Batı Cephesi'nin genelinde de denemek için hazırlanıyordu.

> Hedefimiz, düşman kuvvetlerinin Batı Cephesi'ndeki büyük kısmının tahrip edilmesinden başka bir şey değildir. Bunu yalnızca, mevcut tüm güçlerini uygulamaya koyan ve bunu yoğun bir yıpratma ile sürdüren belirleyici bir savaş sonucunda gerçekleştireceğiz. [55]
>
> Robert Nivelle

İngiltere ise iki silahının etkinliğine dayalı planlar yapıyordu. Top ve tank. Toplar savaşın başından beri hatırı sayılır bir ilerleme göstermişti. Artık top ve mermileri açısından sorun yoktu, hem sayıları fazlaydı hem de daha güvenilirdiler. Ayrıca topçuların birçok yardımcısı vardı artık. Pilotlar keşif fotoğrafları ile destek oldukları kadar ateş tanziminde de faydalı oluyorlardı. Böylelikle mesafe belirleme atışları yapılmadan doğrudan baraj ateşi başlatılabiliyordu. Topların sağladığı koruma ateşi, ilerlemeyle koordineli hale getirilince piyade, düşman hatlarına kadar ilerleyebiliyordu. Ama her şey haberleşmede bitiyordu. İletişim bağlantısı koptuğu anda savaş alanında kargaşa yaşanmaması

55 I. Sumner, *They Shall Not Pass: The French Army on the Western Front, 1914-1918* Barnsley: Pen & Sword, 2012, s. 145

Levent Şahverdi Arşivi

mümkün değildi. Nitekim dost ateşi ile hayatını kaybetmiş İngiliz askerlerinin sayısı azımsanmayacak düzeydeydi. Tanklara henüz fazla güvenilmiyordu. Somme'daki denemede hantal oldukları anlaşılmıştı. Üstelik Alman makineli tüfek mermileri, aracın içine girmese de yüzeye çarptıktan sonra içerideki boyayı mürettebatın yüzüne sıçratıyordu. Tanklarda görevli askerler kendi geliştirdikleri maskelerle bu sorunu çözmeye çalışmaktaydılar. Tank kısa süre sonra ateşli taraftarlarının güvenini boşa çıkarmadığını ispat edecekti. İngiliz Seferi Kuvvetleri için önemli olan, desteklenmeleriydi. Şimdilik hükümet ile aralarında bir soğukluk vardı ama anakaradan gelecek yardımlarla her şeyi aşacaklarına inanıyorlardı.

> Eğer kaynaklarımızı Fransa'ya mümkün olduğunca yoğun bir şekilde dağıtabilirsek, İngiliz ordularının yetkinliği artar ve bu yaz mükemmel sonuçlara ulaşmaya muktedir olabilirler; bu da nihai zaferi daha mümkün kılar ve zafere bu yıl içinde ulaşılabilir. [56]
>
> Douglas Haig

İngilizlerin planları "atlama taşı" anlayışına dayandırıldı. Bir sipere sınırlı saldırı gerçekleştiriliyor, burası alınıp tahkim edilince bir ileridekine saldırıya geçiliyordu. Böylece ateş gücü ve saldırı tek nokta üzerinde yoğunlaştırılabiliyordu. Ama bir sorun vardı; daha ileri gidebilecek şansı yakalayanlar bundan yararlanamıyorlardı. İnisiyatif hep üst düzey komutanlardaydı.

Almanların stratejisi ise bir olayla değişti ve radikal kararlar alındı. Bunun sebebi Erich von Ludendorff'un Somme

56 J. E. Edmonds, *Military Operations in France and Belgium 1917*, Volume II, London, 1948, s. 426

Levent Şahverdi Arşivi

çarpışmalarının yaşandığı yerleri gezmesiydi. Ludendorff gözlerine inanmadı. Kaç can alacağına bakılmaksızın ele geçirilen toprakların ölümüne savunulduğu alanı gezdikçe dehşete düştü. Askerler siperlerin içinde sıkışık vaziyette kalmışlardı. İngiliz topçusu tarafından ağır zayiat verilmesinin nedeni buydu. Kararını verdi: Artık Alman askerlerinin körü körüne ölmesine izin vermeyecekti.

Dediğini de yaptı. Siper hatlarının yerine birbirlerine bağlı "müdafaa bölgeleri" oluşturuldu. Bunlar önlerinde bulunan dikenli teller sayesinde ulaşılması güç alanlardı. Belirli aralıklarla toplar ve makineli tüfekler yerleştirilerek güvenli hale getirilmişlerdi. Böylelikle savunmadaki asker sayısı ciddi biçimde azaltıldı. Bunların arkasına derin hatlar oluşturuldu. Bu sayede hem vurulmadan ön saflara takviye birlikler gönderilebilecek hem de düşman piyadesinin ilerlemesi zorlaşacaktı. Alman piyadeleri bütün bunların arkasında tutulacağı için İngiliz topçusu eskisi kadar zayiat verdiremeyecekti. Piyadeler menzilin dışında kalacaktı. Ancak bu yapılanmanın cephe hattı boyunca tutulabilmesi için Ludendorff'un zor bir karar alması gerekti.

Geri çekilme emri verdi. Bu karar Berlin'e ulaştığında bomba etkisi yarattı. Haritaya göre çekilme emri uygulandığında Somme terk edilecek demekti. Kendisine sert cümlelerle dolu bir soru önergesi iletildi. Okuduktan sonra basit bir şekilde yanıtladı: "*Sonuçta hâlâ Fransa'dayız.*"[57]

Kararlı biri olduğunu, düşüncesini uygulayarak gösterdi. Alman askerleri Somme'dan yaklaşık kırk kilometre geriye çekildi. Yeni pozisyonları, yeni anlayışa göre inşa edilmiş, daha iyi tahkimatlara sahip "Hindenburg Hattı"ydı. İtilaf saldırılarına karşı hazırlandılar. Fazla beklemeleri gerekmeyecekti.

57 Erich von Ludendorff, *My War Memories*, Vol. I Hutchinson & Co. Ltd, London, 1919, s. 284

Levent Şahverdi Arşivi

"ŞEYTANIN BACAĞI KIRILDI": ARRAS

İngiliz Seferi Kuvvetleri, Nivelle tarafından gerçekleştirilecek İngiliz-Fransız operasyonunun ilk aşamasını başlatmayı taahhüt etmişti.[58] Ağır bir bombardımanın ardından Edmund Allenby komutasındaki 3. Ordu'nun İngiliz ve Kanadalılardan oluşan tümeni, Arras yakınlarındaki yirmi üç kilometrelik cephe hattında saldırıya geçti. Haig alınan başarıları bildiren mesajlarla çılgına döndü. Nihayet başarmışlardı. Karargâh subaylarına durumu kısaca açıkladı: "*Şeytanın bacağı kırıldı.*"[59]

Kanada Kolordusu, Vimy Sırtı'nın yıldırıcı yüksek yamaçlarını ele geçirdi. Gerçi birlik İngiliz General Sir Julian Byng tarafından komuta ediliyordu ve kolordu bünyesinde İngiliz birlikleri de vardı ama bu durum Kanadalıların kendileri ile övünmelerine engel olmadı. Kanada Kolordusu bu başarıdan sonra "seçkin güç" olarak adlandırıldı. Hatta Vimy Sırtı, Kanada ulusunun simgesi haline geldi. Çavuş E.J. Davidson yaşananlardan gururluydu:

> "9 Nisan 1917, bizim için cephe savaşının başlangıcından beri en eğlenceli günlerden biriydi. Kazandık!"[60]

17. Kolordu'nun dördüncü ve dokuzuncu İskoç tümenleri beş buçuk kilometre ilerlemeyi başararak Almanları sürdü. Durduklarında Almanların üçüncü siper hattındaydılar. Aldıkları izinle geleneksel İskoç berelerini takıp dans ettiler, haklıydılar, çünkü bu ilerleme, siper savaşlarının başladığı günden beri Birleşik Krallık bayrağı altında savaşan bir birliğin kaydettiği en uzun ilerleyişti.[61] Ancak tek başarılı olan onlar değildi. 6. Kolordu yak-

58 W. Philpott, *Anglo-French Relations and Strategy on the Western Front 1914-1918*, London, 1996, s.151

59 Douglas Haig, edited by Gary Sheffield and John Bourne, 2006, s.179

60 G. J. Meyer, *A World Undone: The Story of the Great War, 1914–1918*, Delacorte Press, 2006, s.241

61 T. Travers, *How the War was Won: Command and Technology in the British Army on the Western Front, 1917-1918*, London, 1992, s.234

Levent Şahverdi Arşivi

laşık üç buçuk kilometre ilerlerken, on ikinci ve on beşinci İskoç tümenleri "Batarya Vadisi" olarak adlandırılan bölgeyi, Alman topları da dâhil olmak üzere, tümüyle ele geçirmişti.[62] 7. Kolordu da üstüne düşeni yapmıştı. Haig günün sonuna doğru zaferin bütün ayrıntılarını gurur dolu bir ifadeyle kaleme alarak Kral V. George'a gönderdi. İlginç olan şu ki Arras saldırısı koalisyon politikasının bir ürünüydü ve Haig asla savaşmak istememişti, oysa bu saldırı, Haig'in komutası altındaki en kısa, getirisi de en yüksek olan harekâttı.[63]

Elde edilen başarılar kesinlikle şansa ya da Almanların yetersizliğine dayanmıyordu. Almanlar birçok yerde çok etkili bir şekilde savaştı. Sorun, komutanların verdiği zamansız kararlar, iletişim problemleri ve zeminin azizliği yüzünden hareket kabiliyetlerini yitirmeleriydi.

Topçu bombardımanı öyle etkiliydi ki Alman topçularının bir kısmı öldü, kalanlarsa mevzilerin derinliklerine sığınmak zorunda kaldılar. Müttefikler Vimy Sırtı'nı ele geçirirken "piyade-topçu kombinasyonunu" çok iyi kullandılar. Öyle ki buradaki harekâtın planlaması ve uygulaması, daha sonraki yıllarda askerî okulların müfredatına alındı.

Savaşın sonunda Almanların 100.000'in üzerinde zayiatı vardı, İngilizlerdeyse bu sayı yaklaşık 150.000'di ama çıkardıkları dersler önemliydi.[64] İngiliz Seferi Kuvvetleri artık "sınırlı savaş" taktiğini yürütme yeteneğine sahipti ve Alman hatları kırılabiliyordu. Her iki taraf da bu savaştan elde ettikleri bilgileri birbirlerine karşı III. Ypres Savaşı'nda, hem de 1917 yılı bitmeden kullanacaklardı.

62 T. Travers, 1992, s.236

63 J. Nicholls, *Cheerful Sacrifice: The Battle of Arras 1917*, London, 1990, s.234-235

64 Carroll Carstairs, *A Generation Missing*, William Heinemann, London 1930, s.177-178

Levent Şahverdi Arşivi

SALDIRGAN NİVELLE İLE İSYANCI ASKERLER

General Louis Hubert Gonzalve Lyautey, elindeki kâğıtları masanın üzerine savurdu. Kendisini dizginlemeye çalışıyordu. Elindekiler Batı Cephesi'ndeki yeni saldırı planlarıydı. Hazırlayan da Fransız Başkomutan Robert Nivelle'di. Planlar, ikiz önermelere dayanıyordu: şiddet ve yoğunluk. Açıktır ki böyle bir görev için homojen bir güç gerekliydi; aynı derecede açık bir şekilde böyle bir kuvvet ancak Fransa tarafından sağlanabilirdi. Aşırı titizlenmeyi gerektirecek ya da en ufak bir şüpheye sebep olacak hiçbir şey yoktu. Plan, savaşı doğrudan kazanmak için hazırlanmıştı. Ancak planın ana unsuru, 27 tümenin "toplu manevra" yapmasıydı. Birinin gecikmesi her şeyi bitirebilirdi.

Lyautey, bu kadar açık tepki vermemek zorunda olduğunu biliyordu ama yapamıyordu. Hindi-Çin'de[65] Madagaskar'da, Fas'ta çarpışmalara katılmış bir askerdi ve elinden binlerce harekât planı geçmişti. Tecrübelerinden faydalanarak elindekileri tanımlarken dudaklarından şu kelimeler döküldü: "Gülünç ve Rezalet!"[66] Haksız da sayılmazdı.

Saldırının ilk hedefi, Chemin des Dames sırtıydı. Champagne bölgesi savaşa yabancı olmayan bir alandı, saldıranlar için güçlüklerle doluydu. Almanlar avantaj sahibiydiler. Bir kere tepe yamaçlarında hâkim konumdaydılar ve güçlü bir siper ağıyla bölgeyi kuvvetlendirmişlerdi. Buna ek olarak esnek savunma sağlamak için müdafaa noktaları oluşturmuşlardı. Buna rağmen Nivelle ısrar etti; ağır topçu ateşi ve ardından piyade saldırıları ile düşmanı cephesinde vurmayı planladı. Üstelik bu savaşın zaman sınırlı olacağını öne sürdü. Eğer birlikleri bir şekilde ilerleme sağlayamazsa, uzun süren bir yıpranma mücadelesine izin vermeyeceğine ve savaşı durduracağına söz verdi. Plan hakkında

65 Çin Hindi olarak da bilinen ve bugünkü Laos, Kamboçya, Vietnam, Myanmar, Tayland ile Malezya'nın bir kısmını kapsayan bölge

66 W. Philpott, 1996, s.164

Levent Şahverdi Arşivi

çekincesi olan tek kişi Savaş Bakanı Lyautey değildi, Nivelle'nin başlıca astları da çekinceleri belirttiler.

Sorun sadece plan değildi. Nivelle inanılmaz bir boşboğazlık ederek saldırı yapılacağı bilgisini sızdırdı. Dedikodular Fransız basını tarafından haber yapılmadan önce Almanların her şeyden haberi oldu. Harekâtın ilk talimatları Şubat ortalarında Alman istihbarat masalarını süslüyordu. Almanlar tehdit altına girmiş alanları hemen takviye ettiler. Tümen sayısı 50'ye dayandı. Fransız saldırısı artık sürpriz değildi.

Nivelle, ana saldırıyı yapacak komutan olarak Micheler'yi görevlendirdi. Micheler'nin Yedek Ordu Grubu; 5., 6. ve 10. Ordu'nun bir araya getirilmesinden oluşturulmuştu. Bu durumda Pétain'in merkez ordu grubu ikincil bir rol üstlenmekteydi. Aslında Franchet d'Espèrey, Kuzey Ordu Grubu ile saldırıya destek verecekti, ancak Almanlar, planlı bir şekilde Hinderburg Hattı'na çekilince plan anlamını yitirdi. Saldırı üçüncü kez ertelenmiyordu. Tekrar düzenleme yapılırken İngilizler bir hafta önce Arras'ta saldırıyı başlattı. Nivelle, Fransız birliklerinin moralini yükseltmek için bildiri hazırladı:

"Vakit geldi! Güven! Cesaret! Yaşasın Fransa!"[67]

Fransız topçusu, piyadelerin harekâta başlamasından önce yoğun bir bombardıman gerçekleştirdi. Nivelle'in yöntemi buna dayanıyordu: Topçu, piyadenin rahatça ilerlemesini sağlayacak ortamı hazırlayacaktı. Ancak beklenen olmadı. Yer gözlemcileri kötü hava şartları nedeniyle atış tanziminde yeterince yardımcı olmadılar. Hava keşfinde de problem yaşandı. Alman hava gücü gökyüzünün hâkimiydi. Çeşitli kaynakların verdiği sayıların ortalaması alındığında inanılmaz bir görüntü ortaya çıkmaktaydı. Havalanan her 10 Müttefik uçağından 5'i düşürülmüş, 2'si yaralanmış, geri kalanları ise bulundukları alanı terk etmek zorunda kalmıştı. İngiliz pilotları yaşanan bu sürece "Kanlı Nisan" adını

67 G. J. Meyer, 2006, s.257

Levent Şahverdi Arşivi

verdiler. Kısacası havalanan keşif uçakları, yerdeki hedefleri tespit edeceklerine ölmemek için gökyüzünü taramak zorunda kaldılar.

Üç kez ertelenmiş olan saldırı nihayet 16 Nisan'da başladı. Başlatılan Fransız bombardımanı yoğundu, yaklaşık 11 milyon mermi harcandı. Ama piyadeler harekâta başladıklarında kötü sürprizlerle karşılaştılar. Alman savunması neredeyse yerli yerindeydi; mevzileri koruyan teller zarar görmemiş şekilde duruyordu, makineli tüfek yuvalarına adeta dokunulmamıştı ve Alman askerleri neredeyse eksiksiz karşılarındaydı. Buna rağmen inatçı saldırı belirli yerlerde başarı gösterdi. Harekâtın başlamasından dört gün sonra 6. Ordu'nun bir bölümü düşman savunma hattını altı buçuk kilometre ileri itmeyi başarmış, 5.500 civarında Alman askerini de esir almıştı. Savaş sona erdiğinde, Nivelle'in birlikleri Alman hatlarında 6,5 kilometre derinliğinde, 26 kilometre genişliğinde belirgin bir çıkıntı oluşturmuş durumdaydılar. Esir sayısı da yaklaşık 29.000'e ulaşmıştı. 1917 standartlarına göre bu "sınırlı başarı" olarak kabul edilebilirdi. Fakat Fransız zayiatı inanılmaz boyuttaydı: 30.000'i ölü olmak üzere 134.000 personel.[68]

Nivelle'nin iddialı planlarının düşündüğü sonuçtan çok uzak olması, saldırının korkunç bir başarısızlık olarak anılmasına neden oldu. Bu harekâttan sonra Fransızların kafasına iki şey yazıldı: Saldırı "Nivelle Hücumu" olarak anıldı ki bu bir yetersizlik ifadesi içermekteydi. İkincisi, saldırının ana hedefi olan Champagne bölgesindeki Chemin des Dames, Fransa'da günümüze kadar gelen uğursuz şöhretini kazandı. Ve başarısızlık, orduda huzursuzluklara neden oldu. Ordunun birlik duygusu ve moral gücü ağır yara aldı. Tümenler kolektif disiplinsizlik dalgasıyla sallandı. Aslında patlak veren isyanların ilk belirtileri "Nivelle Saldırısı" başladığında görülmüştü. Başta isyancı davranışlar nispeten azdı ve slogan atma, yemeği boykot etme, karargâh binalarına kısmi küçük zararlar verme ya da emirleri

68 Carroll Carstairs, 1930, s. 193

Levent Şahverdi Arşivi

ağırdan alma gibi tepkilerle sınırlıydı, ancak zamanla bazı olaylar ordunun disiplin dokusunu tehdit etti. Askerler, siperlere dönme emrine itaat etmeyi reddettiler. Mağduriyetlerini bildirmek için toplanmaya başladılar. Açık hava toplantıları düzenleyip devrimci düşüncelerini ifade etmeye bile başladılar.

Nivelle Saldırısı'nın başarısızlığı bütün bunları tetiklemiş gibi görülse de -ki belli bir noktaya kadar doğrudur- aslında nedenler daha derinlerde yatmaktaydı. 1914'ten beri çok fazla kayıp verilmişti ve hâlâ verilmekteydi. Askerler cephedeki yaşam koşullarından rahatsızdı, en önemlisi de kendilerini komuta etmekte olan subaylarına duydukları inancı kaybetmişlerdi.

İsyanlar Haziran ayında doruğa ulaşıp Fransız ordusu neredeyse çözülme aşamasına geldiğinde Nivelle akılcı çözümler üretemedi, aldığı önlemler de çoğunlukla ya uygulanmadı ya da gereken etkiyi sağlamadı.[69] Bunun üzerine Nivelle'in yerine Pétain atandı. Verdun savunmasındaki etkinliği yüzünden Pétain'in asker üzerinde olumlu bir imajı vardı. Ordu hâlâ kırılgan bir görüntüde olsa da Pétain, birlikteliği yeniden inşa etmeyi başardı. Müttefiklerin en büyük şansı ise bu sorunlu sürecin Almanlar tarafından değerlendirilip bir avantaja çevrilmemesiydi.

YERALTINDA SAVAŞ: MESSINES

Başkomutan olduğundan beri Douglas Haig, Ypres'te büyük bir savaş yapmak istiyordu. Somme'dan farklı olarak bu bölgede önemli stratejik hedefler vardı. Örneğin, kısa sayılabilecek bir ilerleme, Roulers'daki büyük Alman iletişim merkezini tehdit edecekti. Bu da İngiliz Seferi Kuvvetlerinin lojistik destek almakta oldukları Manş Denizi kıyısındaki limanlara yönelik Alman tehdidini azaltmak gibi cazip sayılacak bir ihtimali ortaya çıkaracaktı. İngiliz Donanma Komutanlığının ve amirallerin en büyük korkusu, Alman gemileri ve denizaltı tehlikesiydi. Bölgedeki

69 L. Smith, *Between Mutiny and Obedience: The Case of the French Fifth Infantry Division during World War I*, New Jersey, 1994, s.134-145

Levent Şahverdi Arşivi

limanların denetim altına alınması belki Alman donanmasının etkinliğini sona erdirmeyecekti, ama azalmasına neden olacaktı.

Haig'in kafasındaki plana göre harekâtın ilk aşaması Messines Sırtı'na yapılacak saldırıydı. Burası 1914 yılında Almanlara terk edilmişti. Geri alma şerefi de General Herbert Plumer'a ve komutası altındaki 2. Ordu'ya bahşedildi. Plumer ile Kurmay Başkanı Harington verimli işlere imza atabilecek etkili bir ekip olmuşlardı.

Plumer askerleri tarafından da sevilen bir komutandı. Emrindekiler kendisine bir lakap takmışlardı: "Baba." Neredeyse ordusundaki bütün askerlerle en az bir kez konuşmuşluğu vardı, dertlerine çare olmaya çalışır, subaylarının askerlerine iyi davranmasını sağlardı.

Metodik yaklaşımı ve operasyonlar için kapsamlı eğitim konusundaki ısrarı, Messines'e yapılacak saldırı öncesinde çok belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Messines Sırtı altında birçok yerde kazılar gerçekleştirildi. Madenciler tarafından eğitilmiş özel "kazıcı" birlikleri, ara bölgenin, yani "kimseye ait olmayan topraklar"ın altından Alman siperlerine ve tahkim edilmiş pozisyonlarına ulaşan tüneller kazdılar ve bu tünelleri tahtalarla destekleyip güçlendirdiler.[70] Zorlu ve tehlikeli bir işti bu. Korku içinde çalışıyorlardı. Almanların durumu fark edip basit bir patlama gerçekleştirmesi halinde tünel çökebilir ve kazıcılar canlı canlı toprak altına gömülebilirlerdi. Ya da Almanlar da kendi tünellerini kazıyorlarsa bir yerde karşılaşıp gırtlak gırtlağa gelebilirlerdi. Çalışmalar sonucu yirmi dört uzun tünel tamamlandı. Tünellerin sonuna patlayıcılar yerleştirilerek "lağımlar" oluşturuldu. Tünel başına düşen ortalama patlayıcı miktarı yirmi bir tondu. Saldırıdan önce Harington karargâh subaylarına şöyle demişti:

70 I. Passingham, *Pillars of Fire: The Battle of Messines Ridge, June 1917*, Stroud, 1998, s. 44-45

Levent Şahverdi Arşivi

"Yarın tarihi değiştirir miyiz bilmiyorum ama bu coğrafyayı allak bullak edeceğimiz kesin."[71]

İlk saldırıda dokuz tümen kullanılacaktı. Bir araya gelebilmeleri bile hayal edilemeyen askerler ilk kez birlikte savaşacaklardı: 16. İrlanda Tümeni ile 36. Ulster Tümeni. İrlanda Tümeni Katolik İrlanda milliyetçilerinden, Ulster Tümeni ise Protestan Birlikçilerden oluşmaktaydı. İdeolojileri taban tabana zıt ama kaderleri aynıydı. Saldırıda bir arada savaşacaklar, belki de birlikte öleceklerdi. Fransız ordusundaki isyanlar dikkate alındığında, İngilizlerin ortaya koyduğu bu birliktelik büyük bir başarı olarak adlandırılabilirdi.

İngiliz topçusu yumuşatma atışlarına başladı. Öncü topçu bombardımanı çok başarılıydı. İngilizlerin Almanlardan iki kat fazla ağır topu vardı. Diğer toplarda da İngilizler beşe bir oranında ezici bir üstünlüğe sahiptiler. İngiliz topları on iki gün boyunca saldırı bölgesine 3,5 milyon mermi yağdırdı. İngilizlerin ciddi bir hazırlıkla yeraltında hazırladığı lağımlar patlatılmadan önce bile Alman topçusu ciddi sorunlar yaşamaktaydı. Bunun bir tek anlamı olabilirdi: İngiliz ve Anzak piyadeleri saldırılarını çok iyi koşullar altında gerçekleştireceklerdi.

7 Haziran 1917... Sabahın erken saatleri. Messines bölgesi inanılmaz bir gürültüyle sarsıldı. On dokuz lağım aynı anda ateşlendi. Patlamanın gücü inanılmazdı. Yer deprem oluyormuşçasına sallandı, toprak metrelerce yukarı fırladı, ardından yağmur gibi yağdı. Alman savunma hatları yerle bir oldu. Sağ kalmayı başaran Almanlar şoka girdiler. Çoğu silahlarını bırakmış, sağa sola savruluyor, bazıları kulaklarını tıkayıp yerde kıvranıyordu. İlk hedeflere hemen ulaşıldı. Yeni Zelandalılar, Messines'i ele geçirdi. 16. İrlanda Tümeni ile 36. Ulster Tümeni de Wytschaete mıntıkasını işgal etti. Bu ilerleme sırasında 72 İngiliz tankı piyadeye destek vermişti. Çarpışmalar sırasında

71 J. E. Edmonds, 1948, s. 341

Levent Şahverdi Arşivi

Messines'te kazılan yeraltı çukurları

İngiliz Seferi Kuvvetleri tank-topçu-piyade kombinasyonuna dayalı taktiklerde ne kadar yetenekli olduğunu ispat etmiş oldu.[72]

Aslında savaş, saldırının başladığı ilk gün kazanılmıştı. Almanların karşı-atakları nedeniyle yaklaşık bir hafta sürdü ama bu denemeler İngilizleri yerinden oynatamadı.

Messines saldırısı Plumer'ın askerlik hayatında kelimenin tam anlamıyla "başyapıt" sayılabilecek bir harekâttı ve Dünya Savaşı bittiğinde kendisi artık "Messine'li Plumer" olarak adlandırılmaktaydı.[73] Askerî geleneğe göre, başarı göstermiş komutanların onurlandırmasıydı bu.

Bununla birlikte Haig, tuhaf bir şekilde, saldırıların bir sonraki aşamasında Hollanda çevresinde yapılacak harekâtlar için

72 Captain D.G. Browne, age, 1920, s.119

73 G. Sheffield, *Forgotten Victory: The First World War, Myths and Realities*, London, 2001, s.179

Levent Şahverdi Arşivi

Plumer'in doğru adam olmadığına hükmetti. Haig büyük bir ilerleme istiyordu, hatta savaşı bitiren kişi olarak hatırlanmak arzusundaydı. Bunun için daha enerjik ve atılımcı birine ihtiyacı olduğuna karar vermişti. Harekât için kafasında Hubert Gough vardı. Ancak lojistik sorunlar ve Fransız 1. Ordusu'nun gecikmesi, Messines ile III. Ypres Savaşı arasında altı haftaya mal oldu.

III. YPRES

Haig, uzun zamandır yapmayı düşündüğü savaşın arifesindeydi. Aşırı temkinli ve tedbirli davranan, ihtiyatlı emirler veren Plumer'ın yerine daha "agresif" ya da "girişken" olarak tanınan Gough'u getirmişti.

İngiliz Seferi Kuvvetleri Alman hatlarını yaracak ve bu harekât Belçika kıyılarına bir çıkarma yapılmasına olanak tanıyacaktı. İngiliz 1. Tümeni sırf bu harekât için gizlice eğitilmişti. Saldırının merkezinde, Gough'un 5. Ordusu'na bağlı dokuz piyade tümeni bulunuyordu. İlk iki Ypres Savaşı'nda olduğu gibi İngilizler ve Fransızlar birlikte mücadele edeceklerdi.

Gough'un kafasında lakabına yakışır bir plan vardı. 5. Ordu'nun, tanklar ve uçaklar yardımıyla kısa zamanda Alman savunmasının üstesinden geleceğini ve yaklaşık altı kilometrelik bir ilerleyiş gerçekleştireceğini düşünüyordu. Böylelikle Almanların üçüncü savunma hattına ilerlenecek ve cephe tamamen çökertilecekti.

Almanlar ise hatlarını kuvvetlendirmekteydiler. Savunmadaki Alman birlikleri, İngilizlerin "hap kutusu" dediği, makineli tüfek ve siper havanları ile donatılmış bir dizi minyatür kaleye dayanan çok güçlü bir savunma sisteminde konuşlandırılmıştı. Alman savunma taktiklerinin ana unsuru esneklikti. Cephe hattının savunması hafif bırakılacak ve "hap kutuları" düşman ilerleyişini yavaşlatacaktı. Müttefik askerleri yayılmaya başlayıp hatları zayıflayınca Alman birlikleri karşı atağa geçecekti.

Levent Şahverdi Arşivi

İtilaf kuvvetlerinin hava gücü 11 Temmuz'da bir saldırı başlattı. Dalgalar halinde havalanan uçaklar Alman pilotlarının korkulu rüyası oldu. İngiliz ve Fransız havacıları adeta "Kanlı Nisan"ın öcünü alıyorlardı. Bu harekât ile hava üstünlüğü ele geçirildi. Haig haberi alınca sevindi. 17 Temmuz günü Haig'in sahibi olduğu yaklaşık 3.000 top ön bombardımana başladı, Alman pozisyonları yoğun ateş altına alındı. Hava keşif raporları memnuniyet vericiydi. Haig'e göre her şey hazırdı. III. Ypres Saldırısına büyük umutlarla başlandı.

31 Temmuz 1917... Alman savunma hatlarındaki nöbetçiler değişim sırasında birbirlerine takılıyorlardı. Kimin daha uzun süre nöbet tuttuğu üzerine girilen iddiada tam sigaralar ortaya konuluyordu ki derinlerden gelen bir sesle irkildiler. Biri kafasını siperden dışarı uzattığında ileriden bir dizi aydınlığın –sabahın dördüydü- göz kırptığını gördü. Hemen saldırı sirenlerini çaldılar. İtilaf saldırısı başlamıştı.

Müttefikler topçu ateşinin koruması altında saldırıya geçtiler. Hava üstünlüğü de kendilerinde olduğu için rahattılar. Bu operasyon için dikkatlice eğitilmiş olan piyadeler yoğun bir topçu desteği eşliğinde ilerlediler. Fransız 1. Ordusu yaklaşık dört kilometre içeri girmişti. İngiliz formasyonunun sol tarafındaki 14. Kolordu da hemen hemen aynı mesafeyi kat etmeyi başardı. Muhafız tümeni ise Yser Kanalı'nı aştı, Alman mevzilerini ele geçirdi ve altı yüz esir aldı. Bu ilerleme, koşullara göre gayet iyiydi ama Gough'un başarmak istediğinin yarısı kadardı.

Saldırının merkezindeki ve sol kanadındaki Almanlar, savunma taktiklerini daha iyi uyguladılar. Karşı-atak birlikleri ilerlemekte olan İngiliz kuvvetlerine karşı dengeyi sağladı ve iki kilometre kadar geri çekilmelerine neden oldu. Müteffiklerin kaybı 17.000 civarındaydı. Elde edilen mütevazı başarılarına rağmen, Gough'un iddialı planı başarısız olmuştu.

Bu arada tahmin edilemeyen bir faktör devreye girdi. Akşam üzeri yağmur başladı. Bombardıman sonucu drenaj sistemi zarar

Levent Şahverdi Arşivi

görmüştü ve patlamalarla alt üst olan toprak, kalın bir çamur tabakasına dönüştü. Harekâtın ertelenmesine karar verildi. 16 Ağustos'ta Langemarck Savaşı başladı, iki gün süren bu operasyon 31 Temmuz'dakinden daha kötü sonuçlandı. Ladgemarck alındı alınmasına ama stratejik konumdaki Gheluvelt platosu Almanların elinde kaldı.

Savaş, koordineli ve tutarlı bir saldırı yerine küçük ölçekli eylemlere yönlendirildi. 5. Ordu'nun ilerlemesi kötü hava şartları, çamur ve İngiliz topçusunun hedeflere yoğunlaşamaması nedeniyle yavaşladı, Almanların şiddetli topçu ateşi ve piyadenin tutkulu savunması ile de durduruldu.[74]

İngiliz Savaş Kabinesi saldırının tamamen askıya alınması yönünde karar vermeye çok yaklaşmışken Haig önce davrandı. Ağustos ayı ortasında Gough'u destekleyici bir rol oynadı ve 2. Ordu'yu asıl saldırı gücü haline getirdi. Böylelikle III. Ypres Savaşı sırasında hata yaptığını dolaylı da olsa kabul etmiş oldu.

SIRTI ELE GEÇİRMEK: PASSCHENDAELE

Plumer'ın göreve gelmesiyle İngilizler harekete lenmeye başladılar. Haig, Plumer'ın her şeyin hazır olduğundan emin olmak için istediği üç haftalık süreyi uygun gördü. Ana hücum gücünün ulaşacağı hedefler sınırlıydı aslında: Piyade yaklaşık bir buçuk kilometre ilerleyecekti. Bekleme süresi dolduğunda, 20 Eylül'de Menin Yolu Savaşı sabahın erken saatlerinde başladı. Her biri dar bir cephe hattından ilerleyen dört tümen saldırıya geçti. Kanatları diğer tümenler tarafından korunmaktaydı. Ayrıca topçular da derinlemesine ve karmaşık bir baraj ateşiyle ilerlemelerine yardımcı oldu. Almanların makineli tüfeklerle güçlendirilmiş savunma noktaları İngiliz hücumlarına dayanamadı. Ernest Röhl bu noktalardan birinde görevliydi:

74 J.Walker, *The Blood Tub: General Gough and the Battle of Bullecourt, 1917*, Staplehurst, 1998, s.92

Levent Şahverdi Arşivi

"Makineli tüfeklerimizin arkasında o sığınakta kendimizi güvende hissediyorduk. Ancak sol tarafımızdaki 10. manganın askerlerini görünce hiç de öyle olmadığını anladık. Ölümün nereden geldiğini anlamadılar bile. Burası bizi içine almış bir tuzaktı aslında. Hemen kendimizi dışarı attık. Biraz ilerlemiştik ki mevzimiz havaya uçtu."[75]

İngilizler harekâtı tutarlı bir şekilde sürdürdü. Alman karşı saldırıları İngiliz topçusu tarafından "yok edildi." İngiliz piyadesi topçu menzilinin dışına çıkmıyor ve özel birimler hep yedekte tutuluyordu. Nihayet Menin Yolu temizlendi. Belki pahalıya mal olmuştu ama başarı elde edilmişti. Bu, İngiliz ve Avustralyalı birlikleri mükemmel yönetmiş olan Plumer'ın zaferiydi aslında.

26 Eylül'de Plumer süreci yeniden başlattı. Polygon Wood Çarpışması'nda Menin Yolu'nda kullandığı saldırı formülünü tekrarladı. Burada görev yapan Yüzbaşı E.J. Goldsmith yaşanan süreçten memnundu:

"Muharebe gücünü nispeten dar bir cephede topluyor, müthiş topçu desteği sağlıyor ve sınırlı harekâtla ilerliyor. 'Isır ve tut harekâtı' bundan daha iyi uygulanamazdı. Hepimiz aynı şeyi düşünüyorduk; bu adam işin nasıl yapılacağını ve yaptırılacağını biliyordu."[76]

Almanlar taktik değiştirdiler, cephe hatlarını takviye ettiler ama çok az başarılı oldular. Plumer, 4 Ekim'de tekrar sahnedeydi. Yeni bir darbe daha indirmeye hazırlanıyordu. 2. Ordu artık sekiz yüze yakın ağır topa, bin beş yüze yakın da sahra topuna ve "howitzer"e sahipti. Bu saldırı bir Anzak saldırısı olacaktı. Üç Avustralya tümeni ve bir Yeni Zelanda tümeni birlikte hareket

75 Jacqueline Wadsworth, *Letters from the Trenches, The First World War by Those Who Were There*, Pen & Sword Books Ltd, South Yorkshire, 2014, s.47

76 Jacqueline Wadsworth, 2014, s.68

Levent Şahverdi Arşivi

ederek saldırının ana gücünü oluşturacaklardı. Ancak küçük bir sürpriz yaşandı.

Alman komutanlar da 4 Ekim'de bir saldırı planlamışlardı. Anzaklar ilerlemeye başladıklarında birden Alman topçusunun baraj ateşiyle karşılaştılar. Ancak Almanlar İngiliz topçusunun ateşinden daha fazla etkilendiler. Bir anda kimin kime saldırdığı anlaşılamaz hale geldi. Cephe hattına savunmadan çok saldırı için yerleştirilmiş olan Almanlar ya topçu ateşiyle ya da tüfeklerine süngü takarak ilerleyen İtilaf kuvvetleri tarafından yaralandı veya öldürüldü. Almanlar günün sonunda verdikleri zayiat karşısında şaşkına döndüler. 4 Ekim onlar için "Kara Gün" olmuştu.[77]

Ancak şansları dönmeye başlayacaktı. Plumer'ın atakları sırasında hava şartları gayet uygundu, fakat yeni başlayan yağmur nedeniyle toprak bir kez daha bataklığa dönüştü. Daha önceki mücadeleler sırasında atılan mermilerin oluşturduğu çukurlarla adeta ay yüzeyine dönmüş arazi ve yağan yağmurla oluşan bataklık, hazırlıkları olumsuz etkiledi. Birçok asker cephe hattına geldiğinde canından bezmiş olacaktı.

Haig'in saldırıları devam ettirme yönündeki kararı tartışılabilirdi. Ancak kış boyunca savaş meydanına hâkim olmalarını sağlayacak stratejik Passchendaele sırtlarını Almanlara bırakmak istemiyordu. General Anthoine, Pétain ile iletişime geçti. Haig'i şikâyet ediyordu:

> "Komutan Haig, başarısız olduğunu itiraf etmiyor, sürekli saldırmak ve bu başarısızlığını örtbas etmek için çaba sarf ediyor. 1. Ordu'nun anlamsız bir savaşa sürüklenerek gereksiz ağır kayıplar vermesinden endişe duyuyorum."[78]

Pétain verdiği cevapta ittifak uğruna 1. Ordu'nun savaşmaya devam etmesini istedi. II. Passchendaele Savaşı sırasında ana

77 R. Prior, and T. Wilson, *Passchendaele: The Untold Story*, London, 1996, s.82

78 I. Sumner, 2012, s.187

Levent Şahverdi Arşivi

hedef, Kanada Kolordusu tarafından ele geçirildi ve çatışmalar 10 Kasım günü sona erdi. Ancak Passchendaele bölgesi ve aynı adla anılan sefer, savaşan askerler tarafından hiç de iyi anılmayacaktı. John A. Campell da onlardan biriydi:

> "Topçuların açtığı kraterin içine yuvarlandım. Tam o sırada bir Alman da karşı taraftan yuvarlandı. Çukurun dibinde çarpıştık. O da ben de sırt üstü çamura saplanmıştık. Kurtulmaya, silahımı doğrultmaya, en azından süngüm ile Alman'a saldırmaya çalışıyordum. Göz ucuyla ona baktığımda Alman da aynı şeyleri yapıyordu. Dakikalar sonra gücümüz kesildi. Alman, sağ elinin tersi ile sol omzuma vurdu. Uzattığı sigarayı aldım, birlikte içtik. Passchendaele toprağı öyle iğrençti ki savaşmamıza bile izin vermiyordu."[79]

ZIRH VE PALET: CAMBRAI

Passchendaele sonrasında siperlerin daha da güçleneceği yönünde fikir üretenler yanılıyorlardı. 20 Kasım 1917'de başlayan Cambrai Savaşı ile Batı Cephesi'nde hareketlenme söz konusuydu. Sahneye tanklar çıkıyordu.

Hatırı sayılır bazı istisnalar dışında III. Ypres Savaşı'nda tankların performansı hayal kırıklığı yaşatmıştı. Gerçi arazi yapısı ve hava koşulları düşünüldüğünde tankların yetersiz kalması şaşırtıcı da değildi. Tank Kolordusu Komutanı Tuğgeneral Hugh Elles ve Kurmay Başkanı J.F.C. Fuller, tankın gerçek gücünü göstermek için Cambrai çevresindeki arazinin uygun olduğuna inanıyorlardı.

III. Ypres'in sonucunun sürüncemede kaldığını düşünen İngilizlere ve Almanlara Passchendaele'den sonra yeni bir hücum fikri cazip gelmeye başladı. İtalyanların Caporetto'da yenilgi almaları da saldırı fikrini destekler nitelikteydi. Batı Cephesi'nde

79 John Giles, *Flanders Then and Now, The Ypres Salient and Passchendaele*, Picardy Publishing, London 1979, s.175

Levent Şahverdi Arşivi

harcanacak çabalar, Almanların dikkatinin İtalyan Cephesi'nden çekilmesini sağlayacaktı.

Cambrai'deki saldırı planı aslında geniş ölçekli bir tank akını olarak düşünülmüştü, toprak ele geçirmek başlarda önemsizdi. Ancak plan, giderek değişti; Hindenburg Hattı'nı yarıp Cambrai'yi ele geçirmeye yönelik kapsamlı bir saldırıya dönüştü. Görev General Sir Julia Byng'in komutasındaki 3. Ordu'ya verildi.

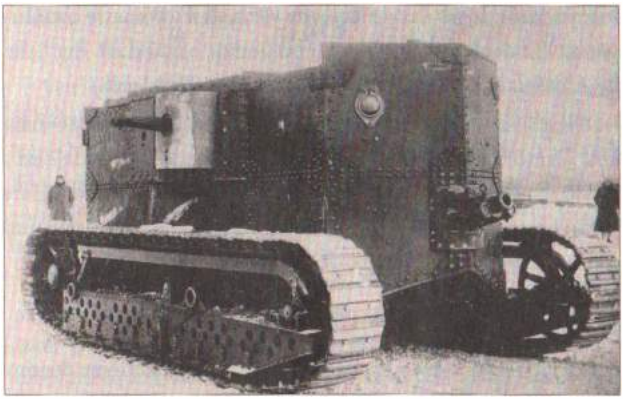
Saldırı ile ilgili iki yeni özellik vardı. Birincisi, harekâtın başında bombardıman, hatta menzil tespit etmek için yapılan öncü atışlar bile yapılmayacaktı. Topçu tekniklerinin artık hedef belirleme işini başarabilecek kadar geliştiği düşünülmekteydi. İkincisi ise bu sefer tanklar, saldırının yaratacağı şoktan en üst düzeyde avantaj elde edebilmek için kullanılacaktı, bir başka deyişle, tank yardımcı değil, saldırının ana unsuruydu. Levazım malzemesi taşıyan yüz tanesinin eşliğinde yaklaşık dört yüz tank görevlendirildi.[80] Haig, Cambrai için on dokuz piyade tümeni ve bir dizi süvari birliği hazırladı. Pétain de üç Fransız piyade tümeni ile iki süvari tümenini bölgeye sevk etti. İlk saldırı çok başarılıydı. Sabahın erken saatlerinde, topçuların koruma ateşi altında ve piyadeler eşliğinde hareket eden tanklar, Almanları beklemedikleri anda yakaladı. Sürpriz harekâtla karşı karşıya kalan Almanlar dağıldı. Tanklar dikenli telleri parçaladı. Siperlerin içerisine ağaç dallarından oluşan demetleri atıp üzerlerinden rahatça geçtiler ve Alman siperlerini arkalarında bıraktılar. 3. Ordu, Hindenburg Hattı'nı aşmıştı. Artık imkânlar, yapabilecekleri, sınırsız görünüyordu.

Tanklar, meydanlarda kendilerini gösterdikten sonra savaş sırasında da etkin biçimde kullanıldı. Ancak mekanik arızalar ve düşman tarafından verilen kayıplar, tank sayısını ciddi anlamda azalttı. Savaş başladıktan üç gün sonra yürür halde kalmış tank sayısı sadece doksan ikiydi.

---

80 Bryan Cooper, *The Ironclads of Cambrai*, Souvenir Press, London 1967, s.66

Levent Şahverdi Arşivi

Tedy ismi verilen Fransız tankı

Bu arada Almanlar savaş meydanına yedek kuvvetlerini gönderiyorlardı. General von der Marwitz'in komutasındaki Alman 2. Ordusu bir karşı-atak gerçekleştirdi. Saldırı sırasında çarpışan İtilaf askeri Çavuş Jonathan R. McClaud Alman harekâtına duyduğu hayranlığını gizleyemiyordu:

> "Almanlar adeta bir orkestra gibi hareket ediyorlardı. Kusursuz bir uyum içinde savaşıyorlardı. Fırtına birlikleri ilerliyor, topçular etkili bir bombardımanla onları destekliyor, uçaklar ise alçaktan uçuş ile piyadeye yol açıyorlardı."[81]

Üç gün süren bir mücadele yaşandı. İki taraf birliklerini komuta etmek ve kontrol altına almak için uğraşırken, Almanlar yavaş yavaş kaybettikleri yerleri geri aldılar. Hatta 3. ve 7. Kolordu, cephe hatlarının ötesine geçti.

İngiliz postalarından gelen raporları değerlendiren Haig, geri çekilme isteklerini onayladı. Uzun süreli bir yıpratma savaşına katlanamayacağını biliyordu. 7 Aralık'ta savaşın bittiği açıkça ilan edildi. Almanlar 3. ve 7. Kolorduyu cephe hatlarının güneyinde

81 Jacqueline Wadsworth, 2014, s.74

Levent Şahverdi Arşivi

tutuyorlardı. İngilizler de kuzeyde yaklaşık 4 kilometre uzunluğunda Hindenburg Hattı'nın bir bölümüne hâkimdiler. İngilizler de Almanlar da yaklaşık ellişer bin kayıp vermişlerdi.

Haig'in komutan olarak güvenilirliği Passchendaele'den daha çok Cambrai'de yaşattığı hayal kırıklığı nedeniyle zedelendi. Dikkatli bakan gözler için Cambrai Savaşı'nın belirgin sonuçları vardı: Uzun süredir savunmada olanların elindeki taktik avantaj ,artık saldıranların yanındaydı.

1917 BİTERKEN

1917 birçok olayla kapanıyordu. Rusya'da yaşanan devrim sonrasında İtilaf Devletleri, Almanların Doğu Cephesi'ni kapatışını üzüntüyle izledi. Ancak bu dengesizliğin Amerika Birleşik Devletleri'nin İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmesiyle giderilme ihtimali doğmuştu. Alman denizaltıları hâlâ bir sorundu. Osmanlı beklenenden daha iyi direniyordu; Kudüs elinden çıkmıştı ama savaştığı cephelerdeki her santim toprak kaybını İtilaf kuvvetlerine ağır kayıplar verdirerek ödetiyordu. Afrika'nın doğusunda kayba uğrayan Almanlar Avrupa'da etkiliydiler; İtalyanları Caporetto'da ağır bir yenilgiye uğratarak buradaki cepheyi adeta yarmışlardı.

Batı Cephesi'ndeki savaş 1917 yılında da sona ermemişti, ama umutlar hâlâ tükenmemişti. Topçuların artık daha isabetli nokta atışları yapabilmesi mümkündü. Piyadeler koruma ateşi altında düşman hatlarına kadar ilerleyebiliyorlardı. Kendilerine yardımcı olan, sadece topçular değildi; karada tanklar, havada ise uçaklar harekâtlara destek veriyordu. İngiliz ve Fransız ordusu kadar Alman ordusu da taktiksel anlamda ilerleme göstermişti. Herkesin kafasında hiç değilse 1919 Noel'inde evde olmak vardı. Almanlar bu konuda en hevesli olanlardı. 1918 baharı, Alman saldırılarına şahitlik etti.

Levent Şahverdi Arşivi

1918

Yeni yıla girildiğinde savaşan bütün devletlerin genel karargâhlarında aşağı yukarı aynı duygular vardı: çaresizlik, korku, kaygı, pişmanlık... Savaşı kazanmak hâlâ temel amaçtı ama her iki tarafta da adeta "*Bu işten bir an evvel nasıl sıyrılırız?*" sorusuna yanıt aranmaktaydı. 1918 yılı başlarında dengeler, 1916'ya göre bayağı değişmişti.

Rusya ve Romanya artık savaşın dışındaydı. Almanlar Avrupa'nın doğusundaki cephelerini düzenlemişler, Batı Cephesi'ne asker aktarıyorlardı. Kafkas Cephesi'nin kapanmasından sonra Osmanlı da kısmen rahatlamıştı. Başkomutan Vekili Enver Paşa, önündeki en büyük engelin kalkmasından sonra, Orta Asya üzerine hareket etmeye hazırdı. Kafkas İslam Ordusu adı altında oluşturduğu askerî birime hedef bile belirlemişti: Bakü.

İtilaf Devletleri'nde de durum farklı değildi aslında. Alman denizaltı etkinliği tamamen sonlandırılamamış, sınırlandırılmıştı. U-botlar, eskisi gibi olmasa da hâlâ faal durumdaydı. Amerika, ekonomik yardımını esirgemiyordu ama beklenti Avrupa cephelerine asker göndermesiydi. İngilizler Ortadoğu'da ilerliyorlardı, ancak Türk askerinin direnişi kolay kırılacak gibi görünmüyordu. Batı Cephesi'nde ise daha güçlü bir Almanya görmeleri kaçınılmazdı; Almanlar doğudan sürekli sevkiyat alıyorlardı.

Taraflar artık bir karar vermek zorundaydılar. Bu aşamada Almanya herkesten önce davrandı. Batı Cephesi'nin 1918 yılındaki ilk saldırıları Berlin kaynaklıydı...

BATI CEPHESİ ALIŞKANLIĞI: BAHAR SALDIRILARI

Ruslar artık oyunda değildi. Almanların ikinci cephesi kapanmıştı. Sonuç Müttefikler için içinden çıkılmaz gibi görünüyordu. 1918 başlarında İngilizler ile Fransızlar, savaş alanına ancak yüz altmış civarında tümen çıkarabiliyorlardı. Almanlar ise yüz doksan iki... Ciddi bir açıktı bu, savaşta dengeleri bozacağı kesindi.

Levent Şahverdi Arşivi

Alman Yüksek Komutanlığına göre bu durum, savaşı bitirmek için çok önemli bir şanstı. Amerikan ordusu Avrupa'ya adım atmadan nihai darbe vurulmalıydı. Karar verildi: Batı Cephesi'nde saldırıya geçilecekti. Ludendorff hedefini belirledi: İngiliz 3. Ordusu ve 5. Ordusu... Ve "Michael Harekâtı" olarak adlandırılacak saldırı planını onayladı.[82]

Müttefikler, stratejik inisiyatifi kaybettiklerinin farkındaydılar, savunmaya geçtiler. Haig, İngiliz tümenlerindeki tabur sayısını azaltmak zorunda kaldı. Her yerde güçlü olamayacağını biliyordu. Kuvvetlerinin büyük bir kısmını kuzeyde tutmayı tercih etti, Manş Denizi'ndeki limanlarla bağlantı sağlayan stratejik alanları savunmayı seçti. Gelişmeler bunun doğru bir karar olduğunu ispat edecekti. Ancak güneyde durum kritikleşmişti. İngiliz hattının en güney ucunda bulunan Gough'un 5. Ordusu, on iki tümenle altmış sekiz kilometrelik bir alanda saldırıları durdurmak zorundaydı.

21 Mart 1918... Albay Bruchmüller saatine baktı. Zaman gelmişti. Yanındaki subaylara başıyla işaret etti. Emirler havada uçuştu. Sabahın bu erken saatinde sayıları on bini bulan çeşitli çap ve ebatta top, hatta siper havanları bile aynı anda gürledi. Mermiler, İngiliz mevzilerine doğru uçuştu. Almanların Micheal Harekâtı başlamıştı. Beş saat sonra, Almanların 2. Ordusu ile 8. Ordusuna bağlı fırtına birlikleri İngiliz savunmasına doğru akmaya başladılar. Alman onbaşı H. Wagmeir saldırının ön saflarındaydı:

> "Ardına ardına hücumlarla yarıp geçtik, devrilmiş dikenli telleri aşıp iki cephe arasındaki bölgeden düşmanın ilk siper hattına girdik. Süngülerimiz bedenlerine saplanıyordu."[83]

Son üç senenin büyük bir kısmında saldıran taraf olan İngilizler, savunma pozisyonunda kalınca zorlandılar. Hafif tutulması

82 Robert B. Asprey, *age*, 1991, s.176
83 Herbert Sulzbach, *age*, 1973, s.114

Levent Şahverdi Arşivi

gereken ön cephelerde çok sayıda asker topladılar. Bu, savunma prensiplerine hiç de uygun bir hareket değildi ve bedeli de ağır oldu.

Kuzeyde İngiliz 3. Ordusu, Arras'a doğru saldıran Almanları durdurdu. Ancak 5. Ordu zor durumdaydı. Birçok birlik moral çöküntüsü içindeydi. Bir kısmı teslim olmak zorunda kalmışlardı. Teğmen Steward E. Johnson da onlardan biriydi:

> "Nöbetçinin 'Almanlar etrafımızı sardı' diye bağırdığını duyduk. Arkamızdaki bir grup Alman 'Teslim olun!' diye bağırdı. Bire karşı yüzlerce kişi olduğu için söyleyecek bir şey yoktu."[84]

Yoğun sisten faydalanan Almanlar, İngilizlerin ileri hatlarına girdiler. Yirmi binin üzerinde esir ve yüzlerce top ele geçirdiler. Saldırıyı durdurması gereken 3. Kolordu'nun karargâhı bile Almanların ayakları altındaydı.

Morali bozulan İngiliz birlikleri, uğruna çok kan akıttıkları toprakları bırakarak 1916 Somme Muharebesi hattına geri çekildiler. Alman fırtına birliklerinde görevli onbaşı H. Wagmeir durumdan memnundu:

> "Düşmanlarımızın uzun aylar süren muharebelerde başaramadıklarını biz iki günde başarmıştık. Muhteşem bir duygu."[85]

Bütün olumsuzluklara rağmen 5. Ordu, ilk gün Almanları yavaşlatarak planladıkları hedeflerin hepsine ulaşmalarına engel oldu. Sonraki iki gün devam eden çarpışmalarda 5. Ordu'nun direnme gücü kırıldı. Gough geri çekildi.

Micheal Harekâtı'nın başarısı Almanya'da moralleri yükseltti. Kayzer 24 Mart 1918'i ulusal bayram ilan etti. Hindenburg ve Ludendorff'u en yüksek rütbelerle ödüllendirdi. Cephedeki Almanlar ilerlemeye devam ediyorlardı. Buna rağmen Ludendorff memnun değildi. Saldırı, programın gerisinde kalıyordu.

---

84 J.Turner (ed.), *age*, 1980, s.204

85 Herbert Sulzbach, *age*, 1973, s.115

Levent Şahverdi Arşivi

Hemen planını revize etti, kanat savunmasındaki 18. Ordu'nun komutanı Hutier'e saldırıya liderlik etmesi için emir gönderdi.[86] Hutier ve askerlerine güveniyordu, çünkü saldırının başından bu yana en fazla toprak ele geçiren onlardı.

Ludendorff'un yeni planı İngilizleri Fransızlardan ayırabilecek kadar tehditkâr olmasına rağmen saldırının gücünü dağıtmaktaydı. Eğer İngilizlerin iletişim merkezlerini hedef alsaydı, Haig'in savaş kabiliyetini sona erdirebilirdi. Bu tehdit, Müttefiklerin komuta birliğine gitmesine neden oldu. Ludendorff farkında olmadan düşmanının komuta performansını arttırmasına yol açmıştı.

Fransız generali Foch, Müttefik Kuvvetler Komutanlığına getirildi. İngiliz Seferi Kuvvetleri, Fransızların komutası altına girmişti. Bunun tek sebebi, İngiliz Genel Karargâhı'nın, Fransızların kendilerine destek olmak yerine Paris'i korumaya kalkmasından çekinmesiydi. Saldırının yedinci günü her şey tersine döndü. Müttefikler toparlanmaya başladılar.

İngiliz 3. Ordusu, Arras yakınlarındaki yeni bir saldırıyı durdurdu. Fransız takviyeleri de olumsuz koşullara rağmen cepheye ulaştılar. Almanlar ise topçularının menzili dışında kalınca desteklerini yitirdiler. Avustralya ve İngiliz birlikleri Amiens'i elde tutmayı başardı. Bu şehir, saldırının kilit noktasıydı. Şehri alamamaları üzerine Ludendorff, harekâtın ivme kaybettiğini fark ederek 5 Nisan'da saldırıyı durdurdu.

Almanlar kazançlı sayılabilirlerdi. Müttefik hatlarının içerisine doğru yaklaşık yetmiş kilometrelik bir çıkıntı sahibi olmuşlardı. Ancak burası savunulması zor bir alandı, hatta uzun vadede sorun çıkarması bile söz konusu olabilirdi. Dahası Ludendorff, Fransız ve İngiliz orduları arasındaki bağlantıyı kıramamıştı.

İngilizler açısından durum iç karartıcıydı. Haig ve adamları taktiksel açıdan yenilmişlerdi. Gough görevinden alındı. İngiliz

86 R. Chickering ve S. Förster, (eds.), *age*, 2000, s.265

Levent Şahverdi Arşivi

Seferi Kuvvetlerinin morali ise hâlâ yüksekti. Belki de onları kurtaracak tek şey buydu. Genel anlamda ise siper savaşındaki kilit kırılmış gibiydi. Açık ve hareketli savaş geri mi dönmüştü? Eğer bu doğruysa bundan kim daha önce faydalanacaktı? Almanlar mı, yoksa Müttefikler mi?

İlk saldırısını 5 Nisan'da durduran Ludendorff, 9 Nisan'da yeni harekâta başladı. Hedef, Hazebrouck idi. Önemli bir iletişim merkeziydi. Ele geçirilmesi, İngilizlerin durumunu ciddi anlamda tehlikeye sokabilirdi. Bu tehdit, Micheal Harekâtı'ndan daha tehlikeliydi: Manş Denizi kıyısındaki İngiliz aktarma limanları doğrudan risk altına girecekti.

Georgette Harekâtı alışılageldiği gibi yoğun bir baraj ateşi ile başladı. İki taraf Lys Savaşı'nda birbirine girdi. Alman 6. Ordusu, Ypres'in güneyindeki Müttefik mevzilerine saldırdı. İngilizler kanatlarda tutunarak Almanların ilerlemesini dar bir cephe hattına sıkıştırmayı başardılar. Alman 4. Ordusunun kurduğu baskı inanılmazdı; Armentières, Messines ve Wytschaete arka arkaya Almanların eline geçti. Durum çok ciddiydi.

11 Nisan'da Haig, kendisinden beklenmeyecek içerikte bir emir yayınladı: Ordusunu sonuna kadar savaşmaya çağırdı ve savaşın galibinin en uzun süre tutunabilen taraf olacağını ilan etti.[87] Haig'in emrinden hemen sonra Foch, Müttefik komutanı olarak İngilizlerin yaşadığı krize müdahale etti. Destek vermek ve rahatlatmak adına Fransız tümenlerini cepheye gönderdi. Ancak İngiliz Komutan Plumer, geçen sonbahar büyük kayıplar verilerek alınan Passchendaele'deki mevzilerini terk etmişti. Ama Alman planına göre bu yeterli değildi.

Ludendorff, düşman hatlarını daha ileri itemediği için küplere bindi. Alman birlikleri ağır kayıplara uğrayınca başlangıç noktasındaki siperlerine geri dönmek zorunda kalmışlardı. Bütün gün boyunca yoğun ateş altındaki siperlerde çakılıp kaldılar.

87 Douglas Haig, *age*, 2006, s.289-290

Levent Şahverdi Arşivi

Almanlar çıkış yolu aramak için Ypres tarafına saldırdılar. Başarılı da oldular. Yaklaşık üç Fransız tümeni tarafından savunulmakta olan Mount Kemmel'i ele geçirdiler. Fransızlar yardıma gelmedikleri için İngilizleri suçladılar. Alman başarısı Müttefikler arasındaki gerginliği tırmandırmıştı. Ancak Almanlar bir kez daha bu durumdan yararlanamadılar. Lys civarındaki mücadele tekrar kilitlendi. Her iki taraf da mücadeleyi kesti. Müttefiklerin ve Almanların yaklaşık yedi yüz bin kayıp verdiği çarpışmalar sona erdi. Ama sadece bu bölge için. Almanlar Amiens'de yeni bir saldırı başlatmıştı.

Alman saldırıları kritik noktaları hedef alıyordu. Villers-Bretonneux kanlı çatışmalara sahne oldu. İki Avustralya tümeni karşı saldırılar ile Almanları geri püskürtmeyi başardı.[88] İngilizlerin sert direnişini gören Ludendorff taktik değiştirdi; bir sonraki hücumunda bütün dikkatini Fransızların yedek kuvvetlerini ortadan kaldırmaya verdi. Chemin des Dames'daki General Duchêne komutasındaki Fransız 6. Ordusuna karşı ağır bir bombardıman başlattı. Müttefiklerin birlikleri öyle kötü konuşlanmış durumdaydı ki bulundukları yerden savunma hattının ilerisine gitmeye çalışan birlikler resmen sıkıştılar. Ortaya ilginç bir trafik sorunu çıktı. Kelimenin tam anlamıyla "ezici" bir kuvvetle saldıran Almanlar, Müttefiklerin savunma hatlarını hızla çökerttiler ve Aisne'yi geçmeyi başardılar. Bir günde on altı kilometre ilerlemişlerdi.

Ludendorff'un bu hareketi Müttefikleri endişelendirmişti. Ancak Foch herkesi rahatlattı. Araziyi iyi biliyordu, Almanlar sadece ilerlemişlerdi, ele geçirdikleri toprağın pek fazla bir değeri yoktu. Müttefikler Foch sayesinde Almanlar Marne'a geldiklerinde durumu dengelediler. Foch, Alman ilerlemesinin farkına varacak kadar kurnazdı. İçlerinde Amerikalı tümenlerin de olduğu yedekleri bölgeye sevk etti. O kadar fazla asker göndermişti ki yeni bir Alman harekâtı bu "demografik" yoğunluk

88 Ian Beckett, *age*, 2001, s.191-192

Levent Şahverdi Arşivi

karşısında başarısız oldu. Almanların Chemin de Dames saldırıları sırasında Amerikalılar dikkat çekecek düzeyde iyi savaşmışlardı. Ludendorff bir şeyin farkına vardı: Amerikalılar daha fazla kalabalıklaşmadan Müttefikleri yenmek için az zamanı vardı. 9 Haziran'da Alman "bahar saldırısı"nı sonlandırdı, ama saldırı fikrini rafa kaldırmadı. Marne bir kez daha kozların paylaşılacağı yer olacaktı.

II. MARNE SAVAŞI

Bahar saldırısının bittiği 9 Haziran, aslında II. Marne çarpışmasının da başlangıcıydı. Temmuz'un ortalarına kadar iki taraf bir kez daha birbirlerine girdi.

Ludendorff'un amacı, Flanders'a saldırmadan önce Fransız yedeklerini tüketmekti. Almanların bu seferki hedefi Fransız 3. Ordusu'ydu. Saldırı ilk gün olağanüstü sonuçlar verdi, Almanlar altı kilometre ilerlediler. Ancak Fransızlar çabuk toparlandı. Sonraki iki gün içinde karşı atak gerçekleştirdiler. Bu kez sahnede Nivelle saldırılarından beri ortalarda görünmeyen General Charles Mangin vardı. Mangin, kombine bir hücum gerçekleştirdi. Bir saatlik bombardımanla Alman mevzilerini yumuşattı; ardından piyade-tank-uçak unsurlarıyla birlikte harekâta başladı. Amerikan tümenlerinin de içinde yer aldığı piyade kuvveti, tanklar ve özellikle havadan yere saldırılar için geliştirilmiş uçakların desteğinde saldırıya geçti. Almanlar önce yavaşlatıldı, sonra durduruldu. Çarpışmalar 14 Haziran'da son buldu.

Alman Yüksek Komutanlığı, Flanders'e yönelik bir harekât planı üzerinde duruyordu: Hagen Harekâtı. Bu operasyona olan inançları tamdı, ancak Ludendorff önceliğin, Fransız yedek kuvvetlerinin ortadan kaldırılmasına verilmesini istedi.[89] İstihbarat birimleri Almanların Marne ve Flanders bölgelerindeki

89 M. Kitchen, *age*, 1976, s.175

Levent Şahverdi Arşivi

hareketliliğini bildirince Müttefik kuvvetlerin komutanları ve stratejistleri arasında yedeklerin nereye gönderileceği konusunda tartışmalar başladı.

Bu sırada Fransız Mangin ilerlemeyi sürdürüyordu. Nivelle'in saldırı planına destek veren yüksek rütbeli subaylardan biriydi ve adeta hatasını telafi etmek için var gücüyle savaşıyordu. Komutası altındaki 10. Ordu, Haziran sonunda Soisson'da yeni mevziler ele geçirdi. Eğer Almanlar dikkat etselerdi bunun daha sonra başlayacak büyük bir saldırı için hazırlık olduğunu anlarlardı. Fakat olmadı; Müttefik kuvvetlerin güçlü bir görev gücü yapılandırdığını fark edemediler. Çoğunluğu Fransız tümenlerinden oluşturulan bu gücün içerisinde dokuz Amerikan, iki İngiliz ve iki İtalyan tümeni de vardı.

Almanlar ise birliklerini Reims'in doğusuna saldırmak için konuşlandırdılar. Gerçek hedefleri, yaklaşık otuz kilometre uzaklıktaki Marne Nehri'ydi. Plana göre Reims'in batısında dolaşacak olan diğer birlikler, Marne'ı geçecek ve doğudakilerle birleşecekti. Plan iyi gibi görünüyordu ama başlangıçtan itibaren Almanlar için bazı şeyler kötü gitti. İngiliz istihbarat birimleri tarafından sorgulaya çekilen bazı Alman savaş esirleri saldırı planının gün ve saatini ağızlarından kaçırdılar.[90] Artık Müttefikler 15 Temmuz günü sabaha karşı saldırıya uğrayacaklarını biliyorlardı! Alman saldırısı sürpriz faktörünü yitirmişti. Sürprizi Müttefikler yaptı. Almanlar harekete geçmeden yaklaşık iki saat önce topçu bombardımanına başladılar.

Fransızlar Aisne'nin savunmasından ders çıkarmışlardı. Gelibolu'da da savaşmış olan General Gouraud, komutası altındaki Fransız 4. Ordusu ile mükemmel bir savunma savaşı verdi.

Gouraud, Alman birliklerini ileri karakol bölgelerinde ürküterek dağılmalarını sağladı, ardından belirlediği yere kadar

90 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.147-149

Levent Şahverdi Arşivi

II. Marne Savaşı'nda çocuk yaşta askerler (sol tarafta)

ilerlemelerine izin verdi. Almanlar ne olduğunu anladığında çok geçti. Bu kopuk birlikler Fransızlar tarafından imha edildi.

Almanlar batıda ise başlangıçta başarı kazandılar. Alman 7. Ordusu çıkardığı duman perdesinin ardına gizlenmişti. Bu taktiği çok iyi kullanan Almanlar, savaşarak ilerleyip Dormans yakınlarından Marne'ı geçmeyi başardılar, altı kilometre de ilerlediler.

Haber, Fransız Genel Karargâhını birbirine kattı. Başbakan Clemenceau, Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı Foch'a kızgınlığını bizzat bildirdi. Bu hareket en çok Fransız Orduları Komutanı Pétain'i rahatsız etti. Almanlara karşı durmakta olan Müttefik kuvvetlerin büyük bir kısmı Fransız askerlerinden oluşmaktaydı. Ordu içinde yakın zamanda yaşanan ayaklanmaların izleri daha yeni yeni silinmişti. Şimdi bu tartışma ortamı askerlerin moralini bozabilir, Müttefiklerin ayrılmasına neden olabilir, bu da Almanların işine gelirdi. Kısacası Pétain, tüm Fransızlar gibi Almanları bir daha Paris'te görmek istemiyordu. Clemenceau ne kadar kızgın, Pétain ne kadar kaygılıysa, Foch da o kadar sakindi. Olaya hâkim olduğunu herkese kabul ettirdi. Başbakanı Alman saldırısının yetersizliğine ikna etti,

Levent Şahverdi Arşivi

Pétain'in karşı-taarruzu erteleme isteğini reddetti ve Mangin'e saldırı emrini verdi.[91]

Mangin, Almanların batı kanadına hücum ederek ilerledi. Böylelikle dar bir alanda Almanları sarmayı başardı. Bu kuşatmayı yaramayan Alman birlikleri, tehlikeli bir pozisyona düştüler ve topçu bombardımanı ile ağır kayba uğratıldılar. Foch, bu çarpışmaların 18 Temmuz'da başlayacak büyük saldırının öncüsü olduğunu söylediğinde Clemenceau da Pétain de memnuniyetlerini bildirmek dışında tepki gösteremediler. Foch, kontrolü eline almıştı. Sakinliği işe yaramıştı.

18 Temmuz günü Mons'ta Hagen Harekâtı üzerinde çalışan Ludendorff, Mangin'in karşı taarruzunu öğrendi. Planları alt üst olmuştu. Hagen Harekâtı'nı asla uygulayamayacağını anladı. Durum değerlendirmesinden sonra, Marne'daki köprübaşının boşaltılmasını emretti. Almanlar cephenin diğer kesimlerine geri çekildiler. Bozguna uğrayan Alman askerleri General Mangin'e yeni bir ad verdiler: Kasap[92]

6 Ağustos'ta Marne'daki ikinci karşılaşma da sona ermişti. Aynı gün Foch, "Fransız Mareşali" rütbesiyle ödüllendirildi. Clemenceau ve Pétain tebriklerini sundular. II. Marne Savaşı sonucunda stratejik inisiyatif Almanlardan Müttefiklere geçmiş, ama iş daha bitmemişti. Almanlar hâlâ ara bölgenin ötesindeki siperlerdeydi. İnatla savunmaya, hatta saldırıya geçmeye, kısacası savaşmaya istekliydiler. Ama baharda yaşadıkları savaşlar kendilerini zor duruma sokmuştu.

YENİ BİR "KARA GÜN"

Bahar saldırıları sonrası Alman ordusu bitkindi. Askerler kırılgan tedarik hatlarının sonunda beklemek zorundaydılar. İlerleme yapamayacak haldeydiler. Kısacası, ne kadar istekli

91 Correlli Barnett, *age*, 1964, s.111
92 Fred Bridgham (ed), *age*, 2006, s. 197

Levent Şahverdi Arşivi

olsalar da saldırıya açıktılar. Onları ayakta tutan tek şey, Fransız toprağında işgalci güç konumunda olmalarının verdiği moral motivasyondu. Hepsi bu kadar. Yaşadıkları bir çarpışma, içinde bulundukları durumu tokat gibi yüzlerine çarpacaktı.

Amerikan birlikleri tarafından da takviye edilmiş General Monach komutasındaki Avustralya kolordusu, Villers-Bretonneux yakınlarındaki Le Hamel mevkiinde saldırıya geçti. Dikkatle hazırlanmış, iyi kontrol edilmiş bu sınırlı saldırıda sadece iki saate yakın bir zamanda, planlanan bütün hedeflere ulaşıldı. Örnek gösterilmek üzere bu başarının bütün detayları bir kitapçıkta toplandı ve İngiliz Sefer i Kuvvetlerine dağıtıldı.[93]

Müttefik karargâhı, Le Hamel harekâtını, Batı Cephesi'nde dönüm noktası olabilecek büyük ölçekli bir saldırının provası olarak değerlendirdi. Saldırı planına göre Rawlinson komutasındaki İngiliz 4. Ordusu ve General Debeney'in Fransız 1. Ordusu ana güç olacaktı. İngiliz 3. Kolordusu ile Avustralya ve Kanada Kolorduları da görev alacaklardı. Harekât hazırlığı titizlikle yapıldı. Kanadalılar büyük bir gizlilik içerisinde görev bölgelerine sevk edildiler. Bu kolordu baharda yaşanan çatışmalara çok az katıldığından hem taze kuvvetti hem de İngiliz ve Avustralya kolordularına kıyasla daha fazla askere sahipti. Harekâtın can alıcı noktası ise İngiliz istihbaratının Alman komutasının eline sahte bir harita geçmesini sağlamasıydı.[94] Bu haritada Kanadalılar oldukları yerden çok uzakta görünüyorlardı. Doğal olarak, Amiens'deki bu saldırı, Almanlar için gerçek bir sürpriz oldu.

İki bine yakın Müttefik topu 8 Ağustos günü saldırıyı başlattı. İhtiyaç duyulan top sayısı dikkatlice hesaplanmıştı. Sadece sahra topları yedi yüz adetti ve üç yüz elli bine yakın mermi atıldı. Ağır toplar da topçu tekniklerindeki gelişmeler sayesinde nokta atışı yaparak Alman topçularının çoğunu öldürdü ya da kaçmalarına neden oldu.

93 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.156
94 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.165

Levent Şahverdi Arşivi

Piyade kuvvetleri altı yüze yakın ana muharebe tankı tarafından korunuyordu.[95] Sadece tedarik için yetmiş iki adet tank görevlendirilmişti. Havada ise sekiz yüze yakın uçak bulunuyordu. Bombardıman uçakları Almanları siperde tutuyor, keşif uçakları bilgileri komuta merkezine aktarıyor, avcı uçakları da hem bunları koruyor hem de yer hedeflerini vurarak piyadeye yol açıyordu.[96]

Merkezdeki Kanada ve Avustralya kolorduları yaklaşık on üç kilometre ilerlediler. Fransız 1. Ordusu da ilerleme kaydetti. En zor çarpışmaları İngiliz 3. Kolordusu yaptı, Almanların karşı atakları tarafından yavaşlatıldılar. 11 Ağustos'ta daha fazla ilerlenemeyeceği anlaşılınca Müttefik saldırısı durduruldu. Müttefik kuvvetlerinin zayiatı dokuz bin kişiydi. Almanlara karşı alınmış en çarpıcı zaferdi bu. Almanlar dört yüz top ve yirmi yedi bin kişi kaybettiler. Ludendorff bu saldırıyı "Kara Gün" olarak adlandırdı.[97] Passchendaele'den sonra Amiens de yeni bir kara gün olmuştu.

Savaştan sonra toplar ve birlikler, yeni bir saldırıda kullanılmak üzere kuzeye doğru kaydırıldı. Böylelikle İngiliz Seferi Kuvvetleri kısa zamanda yeniden konuşlanma kabiliyetinde olduğunu gösterdi. Bu özellik, ilerleyen aylardaki Alman yenilgisinin ana nedenini oluşturacaktı.

SONUN BAŞLANGICI

Marne saldırısındaki başarısızlık ve Amiens karşı-taarruzunda yaşananlar Alman ordusunda tepeden tırnağa moral çöküntüsüne yol açmıştı. Zafer imkânsız görünüyordu ama Alman karargâhı ısrarcıydı. Dirençli bir geri çekilmenin Müttefik kuvvetlere vereceği kayıp ile başarıya gidebileceklerine inanıyorlardı. Yanıldıkları

95 Captain D.G. Browne, *age*, 1920, s. 97

96 Anthony Farrar-Hockley, *Death of an Army*, Arthur Barker, London 1967, s.178-189

97 M. Kitchen, *age*, 1976, s.180

Levent Şahverdi Arşivi

açıktı. Öncelikle stratejik inisiyatif, İtilaf kuvvetlerinin elindeydi. Saldırıya ya da savaşa onlar karar verecekti. İkincisi, Foch'un stratejik yaklaşımlarıyla iyi sonuç alıyorlardı: Seri halde sınırlı harekâtlar düzenliyor, saldırı ivmesi azaldığında da inatlaşmıyor, savaşmayı bırakıyorlardı. Böylelikle cephenin başka yerlerinde yeni saldırılar düzenleyebiliyorlardı. Müttefik piyadeleri, topçuların sağladığı destekle oluşturulan güvenlik duvarını aşmıyor, tedarik hatlarının dışına çıkmıyordu. Savaşın başlarındaki hatalardan ders çıkardıkları belliydi.

Savunmadaki Almanlar ise sürekli gergindiler; harekete geçemiyor, sadece yenilgiyi geciktirmekle yetiniyorlardı. Savaş alanındaki Alman ordusunun gerçekleri ile Alman yüksek komutasının kafasındaki ordu hayalinin uyuşmadığı açıktı.

Müttefiklerin bu harekâtı öncesinde de birlikler saldırı konumlarına gizlice sevk edildi, lojistik hatlar belirlendi. Hazırlık operasyonları, savaşın başlarında hayal bile edilemeyecek hızda ve mükemmellikte gerçekleştiriliyordu. İtilaf Devletleri'nin yeni saldırısı Ağustos sonlarına doğru başlayacaktı.

Fransızlar 20 Ağustos'ta korkunç bir saldırıya geçtiler. Fayolle'in Fransız ordu grubu Almanların Amiens civarındaki mevzilerine yüklendi. Mangin ise Almanları on üç kilometre geri çekilmek zorunda bıraktı. İngilizler 21 Ağustos'ta hücuma başladılar. Beş gün sonra Alman hatlarını altmış beş kilometre geriletmişlerdi. İngilizlerin 18. Tümeni Somme'da da Trones Wood'u geri aldı.

Alman ordusu 27 Ağustos'ta Hindenburg Hattı'na çekildi. Kısacası, Bahar Saldırıları sırasında aldıkları yerler ellerinden çıkmıştı. Müttefik saldırıları ise durmak bilmiyordu. Alman karargâhına farklı yerlerden felaket haberleri yağıyordu. Fransızlar stratejik konumdaki Noyon'u aldı. Avustralyalıların ilerlemeleri Almanların Somme nehrindeki mevzilerini elde tutmalarını imkânsız kıldı. Kanadalıların Arras yakınlarındaki olağanüstü taarruzu yeni bir geri çekilmeye yol açtı. Fayolle'in ordusu ise geri

Levent Şahverdi Arşivi

çekilmekte olan Alman birliklerine darbe üstüne darbe indirdi. Alman kuvvetleri süratle Hindenburg Hattı'na ulaşmaya çalışıyorlardı. İngilizler karşısında tutunamayan Alman birlikleri de Lys'i terk etti. İngilizler geri çekilen Almanları takibe başladılar. Hindenburg Hattı'nın önemli mevkilerine saldırı düzenlemeye müsait yerlere kadar da durmadılar.

Amiens'den beri sağlanan başarılar pahalıya mal olmuştu. İngiliz Seferi Kuvvetlerinin 65 kilometre ilerlemesinin bedeli yüz seksen bin kayıptı. Kazanılan her metre için üç kayıp verilmiş olsa da bu saldırılar ve ilerlemeler, Almanlar için sonun başlangıcıydı. İtilaf Devletleri artık bütün dikkatlerini Hindenburg Hattı'na verebilirlerdi. Hem artık Amerikan ordusunun devasa gücü de onlara katılmıştı.

AMERİKAN SEFERİ KUVVETLERİ

Büyük Savaş başladığında Amerika Birleşik Devletleri uyuyan bir devdi. Filipinler'de yayılma göstermiş, İngiltere'yi ekonomik alanda geride bırakmıştı. Bunlar yadsınamaz gerçeklerdi. Ancak hâlâ Büyük Güçler arasında değildi. Donanması ne kadar etkileyiciyse kara ordusu bir o kadar cılızdı. Monroe Doktrini'ne dayanan, kendini dünyadan soyutlama politikası hâlâ revaçtaydı. Başkan Woodrow Wilson 19 Ağustos 1914 tarihinde "sıkı tarafsızlık" politikasını açıkladı. Gerçi kendisi dâhil ciddi bir kitle Müttefiklere sempati duyuyordu. Ancak Wilson'ın tarafsızlık politikasını öne çıkarması, nüfus yapılanması nedeniyle adeta bir zorunluluktu. Ülkesinde on milyon civarında Alman kökenli yurttaşı vardı, bunun yarısı kadar olan İrlandalılar da İngilizlerden nefret ediyorlardı.

İngiliz donanması Berlin ile Washington arasındaki ticarete darbe indirmeyi başarmıştı. Bunun üzerine Amerikan şirketleri Fransa ve İngiltere için üretime geçtiler. Milyar dolarlık satışlarla Müttefiklere savaş malzemesi ve diğer ihtiyaç maddeleri sağladılar. Müttefiklerin Birleşik Devletler'le asıl bağı ise

Levent Şahverdi Arşivi

bankacılık alanındaydı. Eğer Amerikan bankalarının borç, kredi, hibe yardımlarıyla sağladığı finansman desteği olmasa İngiltere aşağı yukarı 1917 yılında iflas etmiş olurdu, Fransa o kadar bile dayanamazdı.[98]

Almanlar ile Amerikalılar arasındaki gerginliği tırmandıransa Alman U-botları oldu. Almanların sinsice torpilleyerek batırdıkları gemilerde Amerikan vatandaşlarının hayatını kaybetmesi Birleşik Devletler'de infial yarattı. 1915'te yaşanan bu olaylar karşısında Wilson, savaş yanlılarını da hoş tutmak adına "Hazırlık Harcketi"ni başlattı. Hükümet, Ulusal Savunma Konseyi'ni kurdu ve savaşa hazırlık konusunda adımlar atmaya başladı. Bu, aslında savaşa girilmesi düşüncesini kontrol altında tutmayı amaçlayan bir propaganda kampanyasından, halkı yatıştırmak adına başlatılan bir dizi uygulamadan başka bir şey değildi. Tarafsızlığa yaptığı vurgu sayesinde yeniden seçilen Wilson, "zafersiz barış" adıyla bir de platform oluşturdu. Savaşan devletler arasında arabuluculuk rolüne soyundu. Ancak uzun sürmedi. Bardağı taşıran son damla bir telgraftı.

Amerika'yı savaşın kıyısına getiren, İngiliz istihbaratının yakaladığı bir mesajdı. 16 Ocak 1917'de İngiltere, Alman Dışişleri Bakanı Zimmerman'ın Meksika elçisine gönderdiği telgrafı ele geçirdi.[99] Zimmerman'ın telgrafının deşifre edilmesi iki hafta sürdü. İngilizler savaşın en müthiş belgesini çözmüşlerdi. Meksika hükümetine gönderilen telgrafta Almanya, ittifak teklif ettiği Meksika'yı Texas, New Mexico ve Arizona'yı işgal etmesi için teşvik ediyordu.

Zimmerman'ın planı aptalcaydı. Meksika devrimin ortasındaydı. Amerikan birlikleri zaten sınırdaki haydutlarla uğraşıyordu. Meksika hükümeti kesinlikle daha fazla bela istemiyordu. Ama bu teklif, İngiltere için müthiş bir fırsattı. İngiltere Amerika'nın tarafsızlığını sona erdirmek istiyordu ve U-Bot

98 Gerd Hardach, *The First World War 1914–1918*, London 1977, s.67-75
99 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.182-183

Levent Şahverdi Arşivi

harekâtının ikinci haftasında ABD elçisini Dışişlerine çağırıp Zimmerman'ın telgrafını verdi.

ABD, Lusitania batırıldığında savaş ilan etmemişti. Alman casuslar tersanelerini havaya uçurduğunda savaş ilan etmemişti. Ama Almanya'nın Meksika'yı, ABD'yi işgal etmeye teşvik etmesi başka bir şeydi. Amerika Birleşik Devletleri 6 Nisan 1917 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etti.

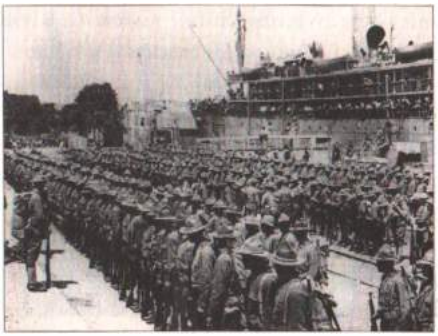
Wilson, ülkesi ile İtilaf Devletleri arasına mesafe koymak adına müttefikleriyle olan bağlantısını "ilişkili güç" olarak tanımladı. Buna rağmen İngiliz ve Fransız toplumunda ve ordularında, ABD'nin kendi yanlarında savaşa girmesi moral kaynağı oldu. Amerikan sanayisi üretimiyle Müttefiklere inanılmaz destek sağladı. Donanması İtilaf donanmasını güçlendirdi. Bütün bunların yanında kara ordusu ancak 1918 yılında Batı Cephesi'ndeki savaşlarda etkili olabildi.

Amerikan Seferi Kuvvetlerinin Fransa'ya gelişi, Müttefiklerin gücünü artırdı. Bu çok doğaldı, çünkü Amerikan tümenleri, İngiliz ve Fransızlarınkine kıyasla iki kat fazla askerden oluşuyordu. Amerikan askerlerinin sayısı sonsuz gibi görünüyordu.

İngiliz ve Fransız ordusu Amerikan tümenlerine eğitim verdi ve savaş tecrübelerini aktardı. Ancak Amerikan Seferi Kuvvetler Komutanı General Pershing, Müttefiklerden tamamen bağımsız bir "harekât komuta merkezi" kurdu. Amerikan 1. Ordusu Ağustos 1918 sonunda harekâta hazır hale getirildi. İlk görevleri Saint-Mihiel mevzilerini ele geçirmekti. Ancak Batı Cephesi'ndeki gelişmeler nedeniyle harekât önemini yitirdi.

Pershing'ten Alman tedarik hatları üzerinde, önemli bir demiryolu kavşağı doğrultusunda saldırı düzenlemesi istendi. Foch bu saldırının belirleyici olacağına inanıyordu. Ancak Pershing ilk planda diretti. Foch da geri adım atmadı. Sonunda uzlaşma sağlandı. Amerikalılar önce Saint-Mihiel'e saldıracak, sonra toparlanıp yeniden örgütlenerek Meuse-Aragonne bölgesine tarruz edeceklerdi. İlginç olduğu kadar tedirginlik verici bir uzlaşmaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

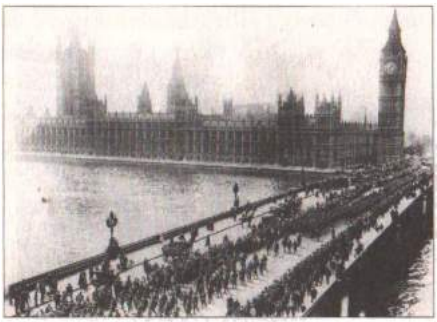
ABD Seferi Kuvvetleri Fransa'ya geliyor.

Saint-Mihiel'e saldırı 12 Eylül'de başladı. Amerikalıları, Fransızlar destekleyecekti. Alman savunma hattı güçlü olmasına rağmen İtilaf kuvvetleri beklenmedik bir başarı gösterdi. Almanlar bölgeyi boşaltmaya başladılar. Ancak Amerikalı subaylar ilerleyen kuvvetlerini sevk etmekte güçlük çekince Fransızlar müdahale etti ve bölge ele geçirildi. Bu başarı Birleşik Devletler'e moral oldu. Amerikalı askerler yeni hedefleri olan Argonne'a doğru yola çıktılar. Üç küçük demiryolu vasıtasıyla doksan beş kilometre ileriye taşındılar, konuşlandılar ve saldırıya geçtiler. Hepsi iki haftadan kısa sürmüştü. İnanılmaz bir lojistik harekât başarılmıştı.

Foch'un saldırısı 25 Eylül'de topçu bombardımanı ile başladı. Adına yakışır büyüklükteydi. Fransız 2. ve 4. Orduları ile Amerikan 2., 3. ve 5. Kolorduları, yedi yüz tank ve dört yüz top desteğinde harekâtı başlattı. 26 Eylül sabahı piyade ve tanklar saldırıya geçti. İlk gün beş kilometre ilerlendi. Almanlar, derinlemesine savunma mevzilerine sahipti. Dört ayrı konumda, siperler, dikenli teller ve makineli tüfek yuvaları ile destekleniyorlardı.

Amerikalılar ağır zayiat verdiler. Bunun bir nedeni tecrübesizlikleri, diğeri ise Pershing'in tavrıydı. Pershing, açık savaş eğitiminde ve tüfekli piyadelerin, saldırı stratejisinde en önemli unsur olduğu konusunda ısrar etmişti. Fransız ve İngiliz ordularının

Levent Şahverdi Arşivi

ABD Seferi Kuvvetleri İngiltere'de

bedeller ödeyerek kazandıkları tecrübeleri küçümsemişti. Ayrıca topçu-piyade koordinasyonu zayıftı ve tedarik sistemi kötü hava koşullarından olumsuz etkilenmişti. Üç gün sonra saldırı bütün ivmesini yitirdi. Günah keçisi Amerikalılardı.

Ancak Foch tarafından düzenlenen diğer saldırılarda Amerikalılar Almanlara gereken dersi vereceklerdi. Foch onlara olan güvenini dile getirdi:

"Amerikalılar öğreniyorlar, hem de hızlı bir şekilde."[100]

HEDEF: HİNDENBURG HATTI

Büyük Savaş'ın son yılında, Ağustos ile Kasım arasında yaşanan savaşlara "Yüz Gün" ya da "Yüz Gün Saldırıları" denilir. Bu saldırılarla Müttefiklerin daha önceki saldırıları arasında önemli bir fark bulunmaktadır: Müttefik Orduları Komutanı Ferdinand Foch.

Foch, başarılı idareciliği sayesinde, Müttefik orduları çabalarının kapsamlı bir plana dönüşmesini sağlamıştı. İngiliz ve Fransızların yan yana mücadele etmelerine rağmen her birinin "kendi savaşlarını yapması" durumundan kaçındı. Douglas Haig

100 W. Philpott, *age*, 1996, s.204

Levent Şahverdi Arşivi

ile ilişkileri çoğu zaman sorunluydu, göz göze gelmekten çekinirlerdi ama savaş alanında mükemmel bir ikiliydiler. Bunun en güzel örneğini Eylül 1918'deki "Büyük Taarruz"da gösterdiler. Planlamalar sırasında Haig ile Pétain arasında fikir ayrılığı yaşandı. Pétain karamsardı, savaşın 1919 yılında da devam edeceğini düşünüyordu. Haig ise 1918 yılı bitmeden kesin bir zaferin kazanılacağına inanıyordu. Foch'u da gerçekleştirilecek saldırının kapsamının genişletilmesi konusunda ikna etti.[101] Görüşmeden sonra Foch, ünlü mottosunu tekrar etti: "Herkes savaşa!"

Foch Alman mevzilerine dört günlük boyunca yapılacak bir dizi saldırı planladı. İlki 26 Eylül'de Argonne bölgesinde Fransız ve Amerikalılardan oluşan görev gücü tarafından gerçekleştirilecekti. İkincisi Cambrai bölgesinde İngiliz 1. ve 3. Orduları tarafından 27 Eylül'de, daha büyük olanı ise 28 Eylül'de Ypres'te Fransız, İngiliz ve Belçika tümenleri tarafından gerçekleştirilecek; son darbe ise 29 Eylül'de İngiliz 4. Ordusu ile Fransız 1. Ordusu tarafından vurulacaktı. Foch bu planlaması ile bir ilki gerçekleştiriyordu: Batı Cephesi'ndeki bütün Müttefik savaş gücü kullanılacaktı.

26 Eylül saldırısı kısmen hayal kırıklığına yol açmıştı. Amerikalıların savaş tecrübesinden yoksun olmaları bunun en önemli nedeniydi. 27 Eylül'ün sonuçları ise daha başarılıydı. İngiliz 1. Ordusunun bünyesindeki Kanada Kolordusu Alman savunma hatlarıyla başa çıkmış, topçuların sağladığı baraj ateşinin koruması altında ilerlemeyi başarmıştı. İngiliz 3. Ordusu da Alman mevzilerini aşabilmişti.

Birlikler, 28 Eylül'de Ypres'te Passchendaele savaş alanını geçip Alman siperlerini aştılar. Plumer'ın 2. Ordusu on kilometre ilerledi ve Messines Sırtı'nı ele geçirdi. Fransız ve Belçikalı askerlerin on dört kilometrelik ilerleyişi nedeniyle baş gösteren lojistik

101 George A.B. Dewar, assisted Lieut.-Col. J.H. Boraston, C.B., *Sir Douglas Haig's Command, December 19, 1915, To November 11, 1918*, cilt II, Constable, London 1922, s. 261

Levent Şahverdi Arşivi

sorunlar sebebiyle uçaklar askerlere havadan yiyecek attı.[102] En sonunda Flanders'teki kilitlenme son bulmuştu.

29 Eylül'de Büyük Taarruz'un en sert çatışmaları yaşandı. Hindenburg Hattı'nın Saint-Quentin bölgesindeki İngiliz 4. Ordusu hem geniş bir savunma mevziini hem de 11 metre genişliğinde ve 20 metre derinliğinde olan Saint-Quentin kanalını geçmek zorundaydı. En uygun yer Bellicourt'taki kanalın içinden geçtiği tüneldi. İki Amerikan tümeni tarafından takviye edilen Avustralya Kolordusu saldırıya öncülük etti. Sert savunma yüzünden az ilerleyebildiler. Amerikan 27. ve 30. Tümenleri cesurca savaştı ama tecrübesizlikleri ve taktiksel yetersizlikleri gene başarılarını engelledi. Esas ilerleme İngiliz 9. Kolordusundan geldi. Ağır bir bombardıman sonrası piyadeler, can yelekleri ve basit köprülerle kanalı aşmayı başardılar. Gece bastırdığına Hindenburg Hattı aşılmıştı.

BATI CEPHESİ'NDE SON TANGO

Hindenburg Hattı'nın geçilmesiyle Almanların, Müttefik kuvvetlerini aksatmaya dayalı son umutları da ortadan kalkmıştı. 1 Ekim 1918 tarihindeki toplantıda Ludendorff durumu şöyle özetledi:

"Almanya kaçınılmaz ve kesin bir yenilgi ile yüz yüzedir."[103]

Ülkede hükümet değişikliği oldu ve Başbakanlık makamına Prens Maximilian getirildi. Maximilian Alman hükümetinin bambaşka bir tarafının sembolü, liberal görüşleri olan birisiydi. Ludendorff, muhalif politikacıların da hükümette yer almasını önerdi ama aslında onları yenilginin temel nedeni olarak görüyor ve lanetliyordu:

102 Bernard Fitzsimons (ed.), *Warplanes & Air Battles of World War I*, BPC Publishing Ltd, London, 1973, s.44

103 Robert B. Asprey, *age*, 1991, s.289

Levent Şahverdi Arşivi

"Şu anda yapılması gerçken barışı yapmalılar. Neticede yataklarını hazırladılar, şimdi üzerine yatmak zorundalar."[104]

Almanya'da bunlar yaşanırken Müttefik kuvvetlerin Batı Cephesi'ndeki saldırıları acımasızca sürüyordu. Fransızların 1. Ordusu, 2 Ekim'de Saint-Quentin'i ele geçirdi. 5. ve 10. Ordular Soissons bölgesinde ve 4. Ordu, Amerikalıların kanadında ilerlemeye devam ediyordu. Ancak Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı Foch, İngilizlerden daha yavaş hareket ettikleri için kendi adamlarından şikâyetçiydi. Mücadelenin neredeyse tamamında Batı Cephesi'ndeki savaşın asıl yükünü taşıyan Fransız Ordusu adeta oyun dışı kalmıştı. Foch haksız sayılmazdı.

İngiliz Seferi Kuvvetlerinin durumu daha iyiydi. Ordu içerisinde taşlar yerine oturmuştu. Tecrübeli askerler, savaş deneyimini yeni kazanmakta olanları kolluyor, birlikler içerisindeki düzeni sağlıyorlardı. Subaylar ve askerler savaşın artık biteceğine, hatta kendi zaferleri ile sona ereceğine inanıyorlardı. İngilizlerin moral gücü savaşın başında beri en yüksek seviyeye ulaşmıştı.

4 Ekim'de 4. Ordu, Hindenburg Hattı'nın ana mevzisi konumunda olan Beaurevoir'i Alman kuvvetlerinden temizledi. 9 Ekim'de Cambrai'yi terk etmek zorunda kalan Almanlar River Selle'de tekrar toparlandılar. 1., 3. ve 4. Ordular onları takip ederken Birdwood komutasındaki 5. Ordu, Lens bölgesindeki Alman direnişini kırdı, on altı kilometrelik bir derinliği, geri çekilmekte olan düşman kuvvetlerinin elinden aldı. Plumer'ın İngiliz 2. Ordusu ve Kral Albert'ın Ordu Grubu 14 Ekim'de Flanders'te ilerlemeye başladı. Sadece altı gün sonra River Lys'e vardılar. Toparlandılar ve bir hafta sonra yeni bir ilerleme harekâtına başladılar.

Güneyde ise Fransızlar ve Amerikalılar Meuse-Aragon bölgesinde taarruza devam ediyorlardı, ancak kayıp sayısı çok fazlaydı. Clemenceau ve Foch, Amerikan Komutanı Pershing'in

104 M. Kitchen, *age*, 1976, s.178

Levent Şahverdi Arşivi

savaşı ele alış şekline kızgındılar. Pershing başına buyruk harekct ediyor, kayıpları önemsemiyordu. Ancak askerleri iyi savaşıyordu. 1 Kasım'da tekrar toparlanan Amerikan 1. Ordusu ve Fransız 4. Ordusu, başlattıkları saldırıda başarılı olarak ilerleme kaydettiler. Bu aşamada iki Amerikan tümeni ile desteklenen İngiliz 4. Ordusu da Almanları Selle çarpışmalarında yenilgiye uğratmıştı. Ekim ayı içerisinde İngiliz Sefer Kuvvetleri 32 kilometre ilerlemiş, karşılığında da yaklaşık 120.000 kişi zayiat vermişti.

Almanlar, askerî bir hezimet yaşamadan savaşı bitirmenin bir yolunu aramaya başlamışlardı. Prens Maximilian, Amerikan Başkanı Woodrow Wilson ile bağlantı kurdu. Wilson'a güveniyordu; Wilson savaştan uzak kalmak için çaba sarf etmiş, girdikten sonra da savaşı hemen bitirmek için "14 İlke" adında bir belge yayınlamıştı. Prens Maximilian, Wilson İlkeleri temelinde bir barışa hazır olduğunu, ilerleyen süreçte Almanya'da anayasal monarşiye geçiş için çalışmaların başlatılabileceğini bildirdi. Savaşı bitirmek konusunda ciddi olduğunu göstermek için de Ludendorff'un yerine General Groener'ın atanmasını sağladı.[105]

Almanların durumu gerçekten iç açıcı değildi. Müttefik saldırılarının ötesinde, cephe gerisinde halk artık savaştan bıkmıştı. Birliklerin bir kısmı savaşmayı sürdürürken, bir kısmı isteksizdi. Hatta Alman donanmasının bir kısmı, denize açılmaları emredildiğinde isyan etti. İttifak Bloku'nun diğer üyeleri Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan da Müttefik kuvvetlerin İtalya, Ortadoğu ve Balkanlardaki saldırılarında yenilgiye uğramış ve çökme aşamasına gelmişlerdi. Müttefik kuvvetler bu sırada bile saldırıyorlardı.

Foch 4 Kasım'da yine büyük bir taarruz başlattı. Müttefik güçleri bütün cephe hattı boyunca ilerlediler. Haig komutası altındaki 1., 3. ve 4. Ordular Sambre mevzilerinde zafer kazandılar. Fransız 1. Ordusu Guise'i aldı. Argonne'da Almanlar yenilgiyi

105 Anthony Farrar-Hockley, *age*, 1967, s.264

Levent Şahverdi Arşivi

Ateşkes haberini kutlayan askerler

kabul ettiler ve Fransız 4. Ordusu ve Amerikalıların takibi altında çekildiler. Amerikan kuvvetleri 7 Ekim'de Sedan'ın girişine ulaştı. Yeni Zelandalılar da başarı kazandılar. Adeta eski bir savaş biçimine geri döncrek; duvarlarla çevrili Le Quesnoy'u ele geçirirken "büyükbabadan kalma" merdivenleri kullanmışlardı.

Alman orduları sürekli yeniliyor, ülke devrime doğru kayıyordu. Kayzer II. Wilhelm tahttan çekildi. Prens Maximilian ılımlı sosyal demokratlar lehine istifa etti. 11 Kasım'da Almanya ile Müttefikler arasında ateşkes imzalandı. Görüşmeler Compiegne ormanındaki bir tren vagonunda gerçekleşti ve anlaşma 11. ayın 11. günü saat 11'de yürürlüğe girdi.[106] Bir adam bunu hiç unutmadı.

Aslen Avusturyalıydı ama harp başladığından beri Berlin'deki mitinglerde boy gösteriyordu. Alman ordusuna yazıldı. Başarılarından dolayı onbaşı rütbesine yükseltildi ve demir haç nişanı ile ödüllendirildi. Ateşkes imzalandığı sırada bir gaz saldırısında yaralandığı için hastanedeydi. Çıktığında bir Alman olarak gururu kırıktı. Milliyetçilerin arasına karıştı. Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'ne üye oldu. Sıkı bir hatipti. Almanya'yı eski gücüne

106 Colonel Codeville, *Armistice 1918, The Signing of the Armistice in the Forest Glade of Compiègne*, 1924, s.56

Levent Şahverdi Arşivi

kavuşturmak istiyordu. Bir darbe bile düzenledi. Başarısız olunca hapse girdi. Yarı hayat hikâyesi, yarı NAZİ manifestosu olan *Kavgam* isimli kitabı yazdı parmaklıklar ardında. Hapisten çıktığında artık lider olmaya hazırdı. Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'ne hâkim oldu. 1928'deki seçimlerde oy oranı %3.4 olan partinin oylarını 1932 seçimlerinde %46.4'e yükseltti. Kısa süre sonra, Almanya'nın tek hâkimiydi. Artık Führer olarak anılıyordu. Adı, Adolf Hitler'di. 1939'da II. Dünya Savaşı'nı başlattı. Altı haftada yenilgiye uğrattığı Fransa ile ateşkes imzalayacağı zaman Kasım 1918'de ülkesinin yenilgiyi kabul ettiği Compeigne ormanındaki vagonu tekrar eski yerine koydurttu. 1918'de Fransızların oturduğu yere kuruldu. Antlaşmayı imzaladıktan sonra vagon Almanya'ya gönderildi. 1945 yılında Almanlar için yenilgi kaçınılmaz olduğunda Adolf Hitler'e fanatiklik derecesinde bağlı olan SS askerleri vagonu parçaladılar. Yenilgiyi bir kez daha aynı vagonda kabullenmek istemiyorlardı.

Batı Cephesi'ndeki savaş, Büyük Savaş'ın da sonunu getirdi. Ancak 1914 ile 1918 arasında savaşılan tek cephe Batı Cephesi değildi. Hatta Almanların savaştığı tek cephe de Batı Cephesi değildi.

Levent Şahverdi Arşivi

SAVAŞ HER YERDE

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DOĞU CEPHESİ

Almanların meşhur Schlieffen Planı, Ruslar doğudan saldırmadan önce Fransa'nın kesin bir yenilgiye uğratılması üzerine kuruluydu. Rusya genel seferberliği gerçekleştirene kadar, Alman güçleri demiryolları ile doğuya taşınacaktı. Ancak Rus seferberliği şaşırtıcı derecede hızlı oldu ve Ağustos ortasında Alman ve Rus orduları Doğu Prusya'da çarpışmaya başladılar. Ağustos 1914'te Almanya, birbirinden bir hayli uzakta bulunan iki cephede aynı anda savaşmak zorunda kaldı. Bu bir kâbustu ve Schlieffen Planı'na dayanan kumar yüzünden bu duruma düşülmüştü. Alman planı çözülüyordu.

Almanlar bu beklenilmeyen gelişmeye rağmen toparlanmaya çalıştılar. Gerek komutan değişiklikleri gerek kendi kazandıkları zaferler gerekse müttefikleri sayesinde doğuda denge kurmayı başardılar. Çanakkale Zaferi sonrasında Bulgarların da Almanya'nın yanında savaşa girmesi ve Osmanlı kuvvetlerinin Balkanları takviye etmesi işleri kolaylaştırdı. Özellikle Türk askerinin Galiçya, Makedonya ve Romanya cephelerinde görev alması İttifak kuvvetlerini rahatlattı. Böylelikle Berlin, zaman içerisinde, Doğu Cephesi'ni sorun olmaktan çıkarttı. Ancak çatışmaların ilk günlerinde durum hiç de iç açıcı değildi.

1914

Almanya'nın Doğu'daki tek derdi, Rusların kısa zamanda toplanıp karşısına çıkması değildi. Bu bölgedeki komutanları arasında fikir ayrılığı ve anlaşmazlık vardı. Rusya Doğu Prusya'ya ilerlemeden önce 8. Ordu Komutanı Maximilian von Prittwitz'in çekilme planları yapıyordu. Hermann von François ise daha

Levent Şahverdi Arşivi

atak bir komutandı. Bu iki farklı bakış açısı bir anda Alman ordusundaki emir-komuta zincirine zarar verdi.

Hermann von François, Pavel Karlovich Rennenkampf komutasındaki Rus 1. Ordusu'na saldırmaktan çekinmedi, fakat Rusların iki kanattan girişikleri saldırının sağ kanadı ile karşı karşıya kaldı. Prittwitz, geri çekilmesini emretti, ancak Prusya'ya gönülden bağlı olan François emri görmezden geldi. Ruslara darbe indirmeden yerini terk etmek istemiyordu. Ruslar, eğer Prusya'yı alacaklarsa bedelini ödemeliydiler. François, Rus ordusuna beklenmedik bir şekilde saldırdı, şaşırtıcı da bir zafer kazandı. Üç bin esir almış, Ruslara 'hadlerini bildirmiş'ti. Artık Prittwitz'in emrini yerine getirebilirdi. Kolordusunu yirmi beş kilometre batıya kaydırdı.

Aslında Rus saldırısı karşısında soğukkanlılığını yitiren, Prittwitz idi. Alexander Samsanov'un Rus 2. Ordusu tarafından kuşatılma korkusu, onu geri çekilmeye itmişti ve bu çekilme, Doğu Prusya'nın bazı bölgelerini terk etmek anlamına geliyordu. Bunun üzerine Prittwitz, Moltke tarafından görevden alındı. Yerine sinirlerine hâkim olacak biri getirilmeliydi. Moltke, kararını emekli bir general olan Paul von Hindenburg'tan yana kullandı. Yeni komutanın kurmay başkanlığı görevi de Liège kuşatmasında öne çıkmış olan Erich Ludendorff'a verildi. Bu iki komutan, uyum içinde çalıştılar. Doğu Cephesi'nin ardından görevlendirildikleri Batı Cephesi'nde de bu çalışma disiplinini korudular. Elde ettikleri başarılar, madalyalarla ödüllendirilmelerini ve en yüksek askerî rütbelere sahip olmalarını sağladı. Hatta Hindenburg, savaş sonrasında kurulan Weimar Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı oldu.[1]

1 Dünya Savaşı'ndaki önemli faaliyetlerinin ötesinde Hindenburg'un adı dünya genelinde iki olayla hatırlanmaktadır. İlki, adının verildiği zeplinin yanması sonucu yaşanan Hindenburg Faciası'dır. İkincisi ise Nazilerin kabinede azınlık olmasına rağmen Adolf Hitler'i "Ulusal Birlik Hükümeti" başkanlığına atamasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanların doğusundan saldıran Ruslar, gösterdikleri başarıya rağmen ağır problemlerle karşı karşıyaydılar. Uzun bir cephe hattında mücadele etmek için büyük bir orduya ihtiyaç vardı. Ruslar buna sahipti. Ancak bu askerlerin cephede uygun pozisyonlara konuşlandırılması; silah, mühimmat, yiyecek, giyecek ihtiyaçlarının karşılanması; takviyelerin istenilen zamanda ihtiyaç duyulan yere gönderilmesi gibi faaliyetler lojistik desteğin mükemmel çalışmasına ve bütün bunları gerçekleştirecek nitelikte bir kadroya bağlıydı. İşte Ruslarda eksik olan buydu. İmparatorluğun neredeyse hiç geliştirilmeyen alt yapısı, ciddi sorun çıkartıyordu. Bu yetmezmiş gibi ele geçirilen coğrafya da işleri iyice karıştırdı.

Doğu Prusya'nın çekiciliği zengin topraklara sahip olmasıydı. Burası Rusların işgal etmek istemelerini anlaşılır kılacak kadar cazip bir bölgeydi belki ama elde tutulması zor bir alandı. Augutow ormanı ile Masurian gölleri, sınır bölgesinde zorluk çıkaran engellerdi ki Rus ordusu bunların çevresinden dolaşabilmek için güçlerini bölmek zorunda kaldı, sonuç olarak iki tarafa da destek sağlayamadı.[2] Ayrıca Rusların iletişim olanakları 1914 standartlarına göre çok ilkel kalmıştı. Hatta Rus Başkomutanlığı, Doğu Prusya'ya yapılan sefere, başladığı andan itibaren çok az etki edebildi. Bu sorundan kurtulmanın yolunu cephe ve formasyon komutanlarına daha fazla inisiyatif vermekte buldular, ancak komutanlar arasındaki rekabet zaman zaman ortak hareketi engelleyip, başına buyruk birliklerin yaptığı doğaçlama çatışmalara yol açtı.[3] Rus ordusunda bu sorun neredeyse hiç çözülemedi. Bunu tipik örneği Doğu Cephesi'nde yaşandı. Samsonov ve Rennenkampf birbirlerine ölesiye rakiptiler. Üstelik

2 A. Kearsey, *A Study of The Strategy and Tactics of The East Prussian Campaign, 1914*, London, 1932, s.26

3 Nicholas N. Golovine, *The Russian Army in the World War*, New Haven, 1931, s.75

Levent Şahverdi Arşivi

onları kontrol altında tutacak kadar etkili genel bir komutan da yoktu. Bunun bedeli Tannenberg'te ödendi.

İNTİKAMIN ADI: TANNENBERG

15 Temmuz 1410'da Lehistan (Polonya) Krallığı ile Litvanya Dükalığı ittifak yaparak ortak düşmanları Tötonik (Teutonic/ Teutonique) şövalyeleri ile karşı karşıya geldiler. Bir bakıma Almanlar ile Slavlar arasında bir mücadeleydi bu. Sonuç, Tötonik şövalyeleri için bir felaket oldu. Almanlar, atalarının ağır yenilgi aldığı bu savaşın adını hiç unutmadılar: Tannenberg. Yaklaşık beş asır sonra, intikam almaları için ellerine bir fırsat geçmişti. Bunu sonuna kadar kullanacaklardı.

İçinde bulundukları durumu inceleyen yeni komuta heyeti, yani Hindenburg ve Ludendorff, hemen bir harekât planı hazırladılar. Başarılı olmaları için iki şey gerekliydi: Paniğe kapılmamak ve Rus ordularının ilerleyişlerinden günü gününe haberdar olmak. Rusların lojistik sorunlarını biliyorlardı. Bunun için Samsanov ve Rennenkampf'ın birliklerinin adeta bir tuzağa çekilir gibi batıya doğru çekilmeleri gerekiyordu. Coğrafi şartlar da eninde sonunda iki Rus ordusunun birbirinden ayrılmasına neden olacaktı. Orduyu ormanın içinden ya da gölün üzerinden geçiremeyeceklerine göre çevrelerinden dolaşacaklardı.

Yerden ve havadan Rusları gözlemlemeye başladılar, bir yandan da iletişim hatlarını dinliyorlardı. Ve bekledikleri oldu. Gelen istihbarat sevindiriciydi: Rennenkampf'ın komutası altındaki Rus 1. Ordusu Baltık kıyısına doğru hareket etmekteydi. Böylece Samsanov'un ordusu ile bağları kopacaktı. Alman havacılar, uçakların el verdiği yükseklikten keşifler gerçekleştirdi. Öyle başarılı oldular ki Hindenburg "*Pilotlarımız olmasaydı Tannenberg olmazdı*" diyecekti.[4] Almanların zafere ihtiyacı vardı. Batı

4 Walter Goerlitz, *History of the German General Staff, 1657–1945*, New York, 1953, s.56

Levent Şahverdi Arşivi

Cephesi'ndeki "Sınır Savaşları"nda bekledikleri "kısa zamanda kesin zafer"i bulamayacaklarını anlamışlardı.

Hindenburg ve Ludendorff başarmak zorundaydılar. Alman 8. Ordusu Komutanı Hoffman'la bir araya gelip eldeki bilgileri değerlendirmeye başladılar. Samsonov ilerliyordu, bu hareketi kendisini zora sokacaktı. Samsonov'u manevraya dayalı bir saldırı ile yenilgiye uğratmak için Alman komuta heyetinin eline bir fırsat geçmişti. 27 Ağustos'ta Alman saldırısı başladı.

Alman birlikleri yolları keserek Samsonov'un ordusunun kanatlarını çevirmeye başladı. François'nın komuta ettiği Alman 1. Kolordusu, demiryolu ile Rusların sol kanadına sevk edildi. 20. Kolordu cephe merkezinde Samsonov'u durdururken 17. Kolordu da Rusların sağ kanadını çevirmek için yürüyüşe geçti.

Bu, Almanların en çok sevdiği harekât türüydü: düşmanı çevreleyerek sıkıştırmak ve dış bağlantılarını keserek imha etmek. Batı Cephesi'nde sabit siper savaşlarına doğru gidilirken Doğu Cephesi bu tarz ataklara izin veren hareketliliğini henüz yitirmemişti. Almanlar, Rusların bir hatası nedeniyle stratejik üstünlüğü de ele geçirdiler. Dinleme servisleri, Samsonov ile Rennenkampf arasındaki bir haberleşmeyi yakaladı. Üstelik mesaj şifresiz gönderilmişti. Rennenkampf, Samsonov'un 2. Ordusu'na destek veremeyeceğini bildiriyordu. Hava keşfi ve yer gözlemcileri de bunu doğruladı: Rennenkampf giderek Samsonov'dan uzaklaşıyordu. Belki şartlar bunu gerektirmişti, belki de rakip gördüğü Samsonov'a yardım etmek istememişti. Nedeni ne olursa olsun bu haber, Almanların işine yaradı. Rennenkampf'ın olası yardımını engellemek için ayrılmış olan kuvvetler de Samsonov'un ordusunu çevrelemiş olanlara katıldı.[5] Samsonov ve ordusu kaderleriyle baş başa kalmışlardı.

5 Erich von Falkenhayn, *The German General Staff and Its Decisions, 1914–1916*, New York, 1920, s.43

Levent Şahverdi Arşivi

Tannenberg sonrasında Hindenburg,
sağında Ludendorff, solunda Max Hoffman

Almanlar sürpriz faktörünü başarılı bir şekilde kullandılar. 28 Ağustos günü, Samsonov geri çekilmek istediğinde acı gerçeği gördü: Üç taraftan Alman birlikleriyle kuşatılmışlardı. Kuşatılmanın ve hiçbir yardım alamamanın ağırlığı altında kaldılar. Moraller çökmüştü, komutanlar ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Birlikler dağılmaya başladı. Samsonov kontrolü tamamen yitirdi. Almanlar durumdan yararlanarak arka arkaya darbeler indirdi. Ruslar çaresizce direnmeye çalıştılarsa da sonunda tükendiler. Her taraftan felaket haberleri alan Samsonov yaşanan hezimeti daha fazla kaldıramadı, intihar etti.

Acı bir yenilgi almışlardı. Rus ordusundan otuz bine yakın kişi hayatını kaybetti, doksan bine yakın asker ise esir edildi. Almanların kayıpları ise yirmi bini bulmuyordu. Almanlar etkileyici olduğu kadar ülkelerinin ihtiyaç da duyduğu bir zafer kazanmıştı. Schlieffen Planı'nın Batı Cephesi'nde suya düştüğü bir sırada Doğu Prusya'ya yönelik tehdit durdurulmuş, Doğu Cephesi'nde inisiyatif Almanların eline geçmiş ve Almanya yeni kahramanlar kazanmıştı: Hindenburg ve Ludendorff. Bu ikili savaş sonrasında bile sahip oldukları ünden yararlandılar. Zaferin kazanıldığı yere anıt dikildi. 1410'un öcü 1914'te alınmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

RUSLARIN MORAL KAYNAĞI: AVUSTURYA-MACARİSTAN

Avusturya-Macaristan, savaşa girerken, yaşadığı sorunların bilincindeydi, hatta savaşı bu sorunları giderebilmek için bir çıkar yol olarak görmüştü. Topraklarında, etnik ve dinsel kimliği farklı toplumlar bir arada yaşamaktaydı. Ya bu nedenden dolayı ya da arazisinden kaynaklanan sebeplerle, Avusturya-Macaristan'ın, birçok komşusuyla arası bozuktu. Bu arada, ülke içerisindeki demiryolları ağı da yetersizdi ve belli bir standardı yakalayamamıştı. Kısacası, iki merkezli bu imparatorluğun içeride ve dışarıda kurduğu ilişkiler pamuk ipliğine bağlıydı. Savaşa girerken, bütün bunları "dikkate alarak" hedefini küçük tutmuştu: Sırbistan.

İmparator Franz Joseph'in -aslında etkisi altında kaldığı askerî ve sivil danışmanlarının- kafasındaki plan bir kumara dayanıyordu. Sırbistan baskı altına alınacak, buna karşı Rusya hızlı tepki vermeyecek; ola ki daha kısa sürede tepki gösterse bile Almanya nedeniyle geri adım atacak ve sonuç olarak Sırbistan'a hak ettiği ders verilecekti. Ama öyle olmadı. Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında başlayan III. Balkan Savaşı, Rusya geri adım atmayınca I. Dünya Savaşı'na dönüştü.

Avusturya-Macaristan ordusunun başkomutanı Franz Conrad (von Hötzendorf) ordusundaki eksiklerin farkındaydı, hatta bazı birliklerin ortak bir dillerinin bile olmadığını biliyordu. Avusturya-Macaristan'ın askerî gücünün Sırbistan'dan dört kat fazla olması, bu savaşın kısa süreceği düşüncesinin en büyük dayanağıydı. Avusturya-Macaristan, Rusya'yı asla kendisine hedef olarak görmemişti; iki ordu arasındaki güç farkı adeta aşılmaz noktadaydı. Ayrıca Sırbistan'la yapılacak savaş, haklı nedenlere dayandırılabileceğinden halktan destek görebilirdi. Ama olayın bir de Almanya tarafı vardı. Moltke, Franz Conrad'dan bir teminat almıştı: Alman ordusu Fransa ile uğraşırken,

Levent Şahverdi Arşivi

Avusturya-Macaristan kuvvetleri doğudan gelecek bir saldırıyı engelleyecekti.[6]

Franz Conrad, bu anlaşmaya rağmen gücünü Sırbistan üzerinde kullanmaya kalkınca Almanya tarafından sert bir şekilde protesto edildi.[7] Bunun üzerine dört ordusundan biri Sırbistan'a doğru giderken diğerleri meşakkatli bir yolculuk sonrası Polonya'nın güneyinde konuşlandılar. Aynı bölgeye Ruslar yaklaşık elli tümen yığmışlardı. Ayrıca Tannenberg yenilgisi nedeniyle kendilerine duydukları güvenin tamamen kaybolmaması için Rusların acil bir başarıya ihtiyaçları vardı.

Avusturya-Macaristan'ın üç ordusu Ruslarla iki cephede birden mücadeleye girdi. Haritadaki konuma göre daha yukarıda olan ve Polonya'nın bir kısmında yaşanan savaşlarda Avusturya-Macaristan başarı kazandı. Aslında bu başarıda Almanların payı büyüktü. Almanya, Rusya'nın gücünü böldüğü ve çok sayıda Rus askerini esir ettiği için küçük çaplı bu iki Rus ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştı. Ancak görece daha aşağıdaki savaşa girişen ordu tek başınaydı ve beş Rus askerinin karşısına ancak iki asker çıkarabiliyordu. Ruslar ateş gücü olarak da üstündüler. Sonuç kaçınılmazdı: Avusturya-Macaristan ordusu geri çekildi, Ruslarsa kazandıkları zaferle yetindiler. Tannenberg ile karşılaştırıldığında bunun "devede kulak" bir başarı olduğu apaçık ortadaydı.

1915

Batı literatüründe Büyük Savaş hakkında çok az bilinen, bahsedilen konulardan biri, Doğu Cephesi'nde 1915 yılında yaşanan savaşların ne kadar büyük ölçekli olduğu ve ne kadar kanlı geçtiğidir.

---

6 Bernard Michel, *La chute de L'Empire Austro-Hongrois 1916–1918*, Paris, 1991, s.7

7 O. Regele, *Feldmarschall Conrad*, Vienna, 1955, s.27

Levent Şahverdi Arşivi

Almanlar 1914 sonunda ordu birliklerini takviye etmişlerdi, Şubat 1915'te Doğu Prusya'daki Rus varlığına son verdiler.[8] Bununla da yetinmediler; çekilmekte olan Rusları takip ettiler, kuşatma harekâtına giriştiler ama tam başarılı olamadılar. Bir başka deyişle, ikinci bir Tannenberg yaşanmadı.

Avusturyalılar da 1915 yılının hemen başlarında Ruslara karşı saldırıya geçtiler. Mücadele dağlardaydı. Savaşların içerisinde en zorlu olanları dağ savaşlarıdır. Karpatlarda savaşan birliklerin, Ocak ayı ortasında, eksik teçhizat ve yetersiz üniformayla mücadele etmek zorunda kalması durumu daha da zorlaştırmıştır. Tedarik hatlarında yaşanan sorunlarsa komutanların kâbusu haline gelmiştir.

Almanlar tarafından desteklenen Avusturyalılar, 23 Ocak'ta bir saldırıya başladılar. Amaç, Rus kuvvetlerini Karpat dağlarından sürmekti. Ruslar 1914 yılında Avusturyalılardan bayağı toprak almışlardı, fakat Przemysl Kalesi, Rus hatlarının arkasında direnmeye devam ediyordu. Saldırının amacı güçlü bir konumda olan bu kaleyi kurtarmaktı. Karar, Avusturya'nın fiili başkomutanı Conrad tarafından verilmişti. Savaşın başlatılması ve anlamsızca devam ettirilmeye çalışılması, Büyük Savaş sırasındaki en kötü stratejik hatalardan biriydi.[9] Kayıpları artıran sürekli saldırılara rağmen 22 Mart günü Przemsyl teslim oldu. Ancak ardından daha kötü günler geldi. Przemsyl düşünce, üç Rus kolordusu serbest kaldı ve yorgun Avusturyalılara darbe vurmak için karşı saldırı başlattı. Avusturya birlikleri büyük kayba uğramış ve toprak yitirmişlerdi.

Ancak Almanların devreye girmesiyle işin rengi değişti. İlerleyişleri dolayısıyla tedarik hatlarının uzamasının da etkisiyle Nisan ortalarında Rus saldırıları durduruldu. Bilanço çok ağırdı. Avusturya ordusu tecrübeli personelinin büyük bir kısmını

8 A. Kearsey, *age*, 1932, s.86

9 Geoffrey Jukes, *Carpathian Disaster: Death of An Army*, London, 1971, s.58

Levent Şahverdi Arşivi

Avusturya Macaristan askerleri Karpatlarda

kaybetmişti; yerleri asla doldurulamadı. Aslında Avusturya kuvvetleri içindeki en büyük sorun, etnik açıdan farklı askerlerin merkezî karargâha sadakatleri konusunda duyulan şüpheydi. Ancak korkulan olmadı, ufak tefek isyanlara rağmen büyük bir çözülme yaşanmadı, ordunun çok büyük bir kısmı savaşın son anına kadar sadık kaldı. Yine de bu şüphe nedeniyle alınan kararlar iki kez gözden geçirildi, zaman kaybedildi, uygun zamanda inisiyatif kullanılamadı.

Almanya, bu durum nedeniyle müttefikinin performansından ciddi anlamda tedirgindi. İlginç bir çözüm bulundu. Avusturya ordusunun önemli mevkilerine Alman subaylar getirilmeye başlandı. Aynı durum Osmanlı ordusu için de geçerliydi. Bu iki ülkenin orduları, adeta Alman Yüksek Komutanlığı'nın denetimi altına girdi.

Dönemin Alman Başkomutanı Falkenhayn, Doğu Cephesi'ne birlik göndererek müttefikleri üzerindeki baskıyı azaltmaya karar verdi. Von Mackensen komutasındaki Alman 11. Ordusu

Levent Şahverdi Arşivi

bölgeye gelerek Avusturya 4. Ordusu ile formasyon oluşturdu.[10] 2 Mayıs'ta yıkıcı bir bombardımanla sefer başlatıldı. Rus 3. Ordusu saldırı altında ezildi. Mackensen kuvvetleri süratle ilerlediler, bir hafta sonra yüz binin üzerinde Rus askeri esir edilmişti. Ancak tedarik sorunları ve Rusların cepheyi takviye etmesi nedeniyle Alman-Avusturya ortak saldırısı yavaşladı.

Alman-Avusturya birlikleri Przemsyl kalesini geri aldı. Bir süre sonra da Ruslar Galiçya'yı terk etmek zorunda kaldılar. Burada yaşananlar, Batı Cephesi'nde çıkmaza giren siper savaşına benzemiyordu. Ciddi bir hareketlilik vardı. İttifak kuvvetleri, Haziran'ın sonunda bölgede tam denetim sağlamışlardı.

Bununla da yetinmediler, Rusya'ya doğru ilerlemeye devam ettiler. Eylül sonlarında saldırılar durduğunda sonuç Rusya açısından bir felaketti. Avusturya-Alman kuvvetleri yaklaşık iki yüz elli kilometre ilerlemişti. Bir milyona yakın Rus askeri esir edilmişti. 3.500 civarında top İttifak devletleri tarafından ele geçirilmişti. Rusların yenilgisine ramak kalmıştı. Ama inanılmaz kabul edilen bir şey oldu: Ruslar 1916'da geri döndüler. Sanki 1915 sonunda yenilme aşamasına gelen onlar değilmiş gibi saldırıya geçtiler ve olağanüstü bir zafere imza attılar.

1916

1915 yılının sonunda İtilaf kuvvetleri ortak bir karar aldılar. İngiliz, Fransız ve Rus orduları 1916 yılında gerçekleştirecekleri saldırılarda koordineli hareket edeceklerdi. Ruslar bütün sorunlarına rağmen müttefiklerine sadık kaldılar ve alınan kararlara uydular. Örneğin, Fransızların Verdun'da yaşadığı sıkıntıları gidermek adına Almanları oyalamak için doğudan saldırı başlattılar. 14 Mayıs 1916'ta İtalya'dan bir çağrı geldi. Avusturya'nın saldırısına uğramışlardı ve Ruslardan yardım istiyorlardı. Rus generali Brusilov, kendi adıyla anılacak olan saldırıyı başlattı.

10 Erich von Falkenhayn, *age*, 1920, s.78

Levent Şahverdi Arşivi

Bu harekât yaklaşık olarak Eylül ayının sonlarına kadar uzayacak bir sürecin ilk adımıydı. Brusilov Saldırısı, Büyük Savaş sırasında gerçekleştirilmiş en ölümcül, en sert çatışmaların yaşandığı mücadelelerden biriydi.

Avusturyalıların konumunu inceleyen Brusilov, düşman kuvvetlere en iyi saldıracağı yeri tahmin etmeye çalışıyordu. Uygun noktayı tespit edip kesin sonuç verecek bir darbe indirmek amacındaydı. İki ordu arasındaki asker sayısı çok küçük bir farkla Rusların lehineydi. Güçler dengeliydi. Brusilov, kurmaylarıyla yaptığı toplantılar sonrasında kararını verdi: Bütün cephe boyunca eşzamanlı saldırılar gerçekleştirilecekti.[11] Almanlara karşı olsa belki de başarı şansı düşük bir taktikti bu. Ancak karşısındakiler moral açısından çökmüş Avusturya birlikleriydi. Kartlarını doğru oynarsa kazanma şanı yüksekti.

Brusilov, planını Rus Genel Karargâhı ile paylaştı. Galiçya'daki Avusturya kuvvetlerine karşı da büyük bir saldırı önermekteydi. Birden çok amaca hizmet eden bir plan yapmıştı. Bu sayede Fransa'daki Müttefik kuvvetler üzerindeki baskı hafifleyecek, Isonzo'daki İtalyan birlikleri de rahat bir nefes alacaktı. Her şey yolunda giderse Avusturya-Macaristan İmparatorluğu savaşın dışına bile itilebilirdi, çünkü Avusturya ordusu yoğun bir şekilde İtalya'da meşgul olduğu için Rus orduları Galiçya'da üstün konumdaydı. Plan onaylandı. Brusilov artık sahneye çıkabilirdi.

4 Haziran günü ağır bir bombardımanla saldırıyı başlattı. Avusturyalılar bombardımanda hayli kayıp verdiler. Topçu ateşi kesildikten sonra küçük çaplı, öncü sayılabilecek piyade hücumları denendi. Brusilov, Avusturyalıların direniş gücünü test ediyordu. Asıl saldırı 5 Haziran'da geldi. Avusturya kuvvetleri kısa sürede dağıldı. Birlikler karmakarışık olmuş, farklı tümenlerin askerleri bir araya gelmişti. Avusturyalı komutanlar ellerindeki gücün ne kadar olduğunu tahmin edemiyorlardı.

11 General A.A. Brusilov, *A Soldier's Note-book*, London, 1930, s. 38-39

Levent Şahverdi Arşivi

Ruslar ilerledikçe savunma hatları çöktü. Ruslar, kendilerine teslim olan yarım milyon civarında Avusturyalı ile karşılaşınca şaşırdılar. Rus zaferi olağanüstü, Avusturya yenilgisi inanılmaz boyuttaydı.

Kısa süre sonra Almanlar devreye girdi. 16 Haziran'da denedikleri karşı taarruz, Rus ilerleyişini bir parça yavaşlatmaktan başka bir işe yaramadıysa da Rusların yaşadığı sorunlar, durumun İttifak Devletleri açısından daha kötü hale gelmesini önledi.

Brusilov'un ilerlemesini engelleyen en önemli faktör, tedarik hatları yetersizliğiydi. Takviyeler yeterli sayıda gelmedi, gelenlerse doğru zamanda doğru yerde değildi. Rus ilerlemesi Haziran sonlarında kendiliğinden durdu. Ekim ayına gelindiğinde İttifak orduları artık toparlanmış durumdaydı.

Brusilov'un saldırısı, İngilizlerin Somme Harekâtı, Verdun'daki çarpışmalar, İtalya'daki mücadele... Hepsi toplandığında İttifak güçlerinin muazzam bir gerginlik yaşadığı söylenebilir. Üstelik Romanya da İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girince karşı taraftaki ülke sayısına bir yenisi daha eklenmişti. Planlar yapılıyor, olanlar revize ediliyor, İtilaf direnişi sürdürülmeye çalışılıyordu ama her şey kötüye gider gibiydi. Ancak 1917 başlarında birden şansları döndü. Rusya'dan gelen bir haber dalga dalga dünyaya yayıldı. Çarlık, devrimle yüzleşmişti.

1917

1917 yılı İtilaf Devletleri için mutluluk ile hüznün bir arada yaşandığı bir yıl oldu. Amerika nihayet savaşa girmeye karar vermişti, İngiltere ve Fransa Batı Cephesi'nde rahat bir nefes alacaklardı. Ancak sorun, Doğu Cephesi'nin çözülmesiydi. Mart 1917'de başlayan Rus Devrimi yılın sonuna gelindiğinde Çarlık rejimini yutmuştu. Devrimciler savaştan çekilme kararı aldılar. Bunun bir tek anlamı vardı: Almanya doğuda rahatlayacaktı. Bunun ne derece etkili olduğu 1918 yılının baharında yaşanan çatışmalarda görüldü.

Levent Şahverdi Arşivi

ADIM ADIM DEVRİM

Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde, Rusya'daki Çarlık rejiminin otokratik yapısı toplumda hayal kırıklığı ve kızgınlık yaratmış durumdaydı. Orta sınıflardan bazıları siyasi sürecin dışında tutulmaktan rahatsızdılar. 1861 yılında serfliğin kalkmasıyla özgürleşen köylüler de artık tarım yapmak için kendi toprakları olsun istiyorlardı. Sanayileşme, şehirlerde giderek büyüyen bir emekçi sınıf yaratmıştı ama yaşam ve çalışma koşulları çok kötüydü. İşçilerin grevleri ve köylülerin huzursuzlukları, Rus-Japon harbinin sıkıntılarıyla birleşince ülke genelinde kitlesel bir siyasi ve toplumsal tepki sokağa döküldü. Bazı askerler de tepkilere destek verdi. Rusya'da devrimin ilk dalgası başlamıştı. Devlet güçleriyle protestocular arasındaki şiddetli çatışmalar, kimilerinde büyük bir devrimin yaşanacağına dair bir korku, kimilerinde ise sevinç yaratmıştı. 1905 yılına gelindiğinde protestolar ve devrim fikri her yere yayılmıştı. Devlet bu gelişmeye kanlı bir karşılık verdi. En sonunda baskı ve imtiyazlar karışımı bir dizi önlem, Rusya'yı devrimin eşiğinden döndürdü. Duma adlı meclis kuruldu, anayasal reform yapıldı ve çok partili sisteme geçildi.

Gerçi ordunun büyük bir kısmı 1905 olaylarında rejime sadık kalmıştı ama Potemkin adındaki savaş gemisi bu dönemin simgesi oldu. Karadeniz filosundaki Potemkin Zırhlısı mürettebatının isyanı 1917 Devrimi'ne giden yolda dönüm noktası kabul edildi.[12] Bu gemide yaşananlar ve geminin 1905 yılında üstlendiği rol, 1925 yapımı sessiz bir propaganda filminde anlatılarak simgesel hale getirildi.

1905 ayaklanmalarının temelinde yatan sorunlar hasıraltına itildiğinden durum giderek daha da kötüleşti. Ağustos 1914'te sağlandığı zannedilen ulusal birlik aslında kırılgandı. Savaşın ilerleyen safhalarında yaşanan kıtlıklar, alınan yenilgiler, sürekli

12 Richard Hough, *The Potemkin Mutiny*, Bluejacket Pub, 1996, s.179

Levent Şahverdi Arşivi

artan asker kayıpları, hoşnutsuzlukları çığ gibi büyüttü, devlete güven zedelendi.[13] Devrimciler bu durumdan yararlanıp halkı örgütlediler. Çar II. Nikola, Eylül 1915'ten beri ordunun yönetimini tamamen ele almıştı. Bu kibirli hareketi nedeniyle ordunun yaşadığı sıkıntıların baş sorumlusu kabul edilmekteydi.

12 Mart 1917... Rus askerleri Petrograd kentinde gösteri yapan protestoculara destek verdi. İşçiler, sosyalistler ve askerler bir araya gelerek Sovyet adıyla bir konsey topladılar.[14] İmparatorluk rejimi ağır bir darbe almıştı. Çar II. Nikola'nın hükümdarlığı, üç gün sonra aniden sona erdi. 1905'te kurulan Duma'nın üyeleri ile Sovyet konseyi üyeleri birleşerek geçici bir hükümet kurdular. Çar tahttan indirildi ve tutuklandı. Geçici Hükümet Mart 1917'de savaşı sürdürme sözü verdi. Ancak Temmuz ayındaki gösterilere karşı gösterilen sert tutum ve savaşlarda alınan başarısızlık yeni yönetime duyulan güveni zayıflattı. Eylül ayında Riga kenti kaybedildi. Bunun anlamı şuydu: Almanlar Petrograd'dan sadece 500 kilometre uzaktaydı. Berlin yönetimi oyuna başka bir kartı sokacaktı.

İsviçre'de sürgünde yaşayan biri, Rusya'nın istikrarını baltalamaya yönelik bir girişimde bulunan Almanlar tarafından ülkesine geri gönderildi. İtilaf Devletleri için yeni tehlike olan bu kişi, Marksist devrimci Vladimir İlyiç Lenin'di. Bir burjuva hareketi olarak başlayan olay, bir süre sonra marjinal devrim güçleri tarafından yönlendirilir hale gelmişti. 1905 yılında ordunun protestolara tam destek vermemesi devrimi yarım bırakmıştı. 1917 devrimcileri bunun bilincinde olarak askerleri yanlarına çekmek için çalışmalara başladılar. Bu hiç zor olmadı. Bir tek cümle kurmaları yetti: "Savaştan çekileceğiz ve evlerinize döneceksiniz." Askerler bundan öyle etkilendiler ki geri dönmek için

13 Robert D. Warth, *The Allies and the Russian Revolution: From the Fall of the Monarchy to the Peace of Brest-Litovsk*, Durham, 1954, s. 67

14 Meriel Buchanan, *Petrograd, The City of Trouble, 1914–1918*, London 1918, s.88

Levent Şahverdi Arşivi

cepheyi terk etmek istediklerinde kendilerini engellemeye çalışan subaylarını öldürmekten bile çekinmediler.[15] Ancak ülkelerine ulaştıklarında bu kez de kendilerini bir iç savaşın içinde buldular.

Kerensky liderliğindeki hükümet, 7 Kasım'da Lenin'in Bolşevikleri tarafından görevden uzaklaştırıldı. Eski Rus takviminde bugünün karşılığı 25 Ekim olduğu için yaşan süreç Ekim Devrimi olarak adlandirildı. Lenin'in etkinlikleri aynı zamanda devrimi destekleyen Kızıl Ordu ile monarşi yanlısı Beyaz Ordu arasında bir iç savaşın da başlamasına yol açtı.

Bolşevikler 3 Mart 1918 günü İttifak Devletleri ile imzaladıkları Brest-Litovsk Antlaşması ile savaştan çekildiler. Almanya doğusunda toprak kazanmış, savaşa bu cephede son verilmişti. Doğuda serbest kalan Almanlar Batı Cephesi'ndeki gelişmeleri lehlerine çevireceklerini düşünüyorlardı. Ama Amerikalıların devreye girmesi hesaplarını bozdu.

Avrupa'nın doğusunda yaşanan savaşların bir cephesi de Balkanlardaydı. İtilaf Devletleri bu bölgede İttifak Devletleri'nin bütün üyeleri ile savaşmak zorunda kaldılar.

15 Allan K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army*, cilt 2 Princeton, 1987, s.167

Levent Şahverdi Arşivi

BALKANLAR

Saraybosna, Büyük Savaş'ın "sıfır noktası", yani her şeyin başladığı yerdir. 28 Haziran 1914... Kosova Savaşı'nın yıldönümü... Saint Vitus günü... Sırpların milli bilinçlerinin temeli saydıkları olayın yaşandığı, yaslı geçirdikleri, oruç tuttukları gün... Sırplar için bu kadar önemli bir günde gövde gösterisi yapar gibi Bosna-Hersek bölgesinin merkezi Saraybona sokaklarını aşındıran Avusturya-Macaristan veliahdı Ferdinand, bir Sırp milliyetçisinin silahından çıkan kurşunlarla can verdi.[16] Avusturya-Macaristan yönetimi Sırbistan'a derhal bir nota verdi. Amacı, komşusu ile arasındaki sorunları kökten çözmekti. Sırbistan'ın notadaki istekleri yerine getirmemesi üzerine 28 Temmuz'da savaş başladı. İki devlet arasındaki bölgesel uyuşmazlığa, kimse karışmasa belki de III. Balkan Savaşı denilecek olan bu olaya, Avrupalı büyük güçlerin ittifak sistemleri hemen tepki gösterdi. İngiltere, Fransa ve Rusya Sırbistan'ı, Almanya ise Avusturya-Macaristan'ı destekledi. Karadağlılar da Sırpların yanında yer aldı. Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan ise tarafsızlıklarını ilan etti.

SELANİK SEFERİ

Avusturya'nın 1914 Ağustos'unda ve sonbaharda gerçekleştirdiği saldırılar Sırplar tarafından başarısızlığa uğratılmıştı. Avusturya ordusu Belgrat'a ancak Aralık ayının başında girebildi, bu defa da on gün sonra Sırpların yaptığı bir karşı taarruz ile şehirden sürüldü. Sırpların bu başarısı, İtilaf kuvvetlerinin 1914 yılında kazandığı ender zaferlerden biriydi. Sırplar; Dalmaçya,

16 Emil Ludwig, *July 1914*, G.P. Putnam, London 1929, s.27

Levent Şahverdi Arşivi

Voyvodina ve Bosna hayalleri kurmaya başladılar. Bununla birlikte genel olarak Sırbistan'ın durumu hâlâ tehlikedeydi. Ordunun mühimmat, silah ve diğer eksikleri giderek artıyordu. Salgın hastalıklar şehirleri ve garnizonları tehdit ediyordu. Ülke kısa zamanda tükenmenin eşiğine gelince İngiltere ve Fransa, Sırbistan'a yardım etme kararı aldılar. Sorun bu yardımın nasıl götürüleceğiydi. Tek olasılık vardı: Selanik limanına inen malzemelerin Vardar üzerinden oluşturulacak koridorla gönderilmesi.

Diplomasi, siyaset ve stratejinin karmaşık birlikteliği belki de savaşın en acayip harekâtlarından birinin başlatılmasına neden oldu. Bulgaristan'ın İttifak Devletleri'nin yanında harbe girmesiyle İtilaf Devletleri'nin işi iyice çetrefilleşti. Almanya, Sırbistan'ı ezip savaş dışı bırakabilsinler diye Avusturya ve Bulgaristan'a askerî kuvvet gönderdi. Buna karşılık, İngiltere ve Fransa da Yunanistan'ın daveti üzerine Selanik limanına iki tümen gönderdi, ardından takviyeler de geldi.[17] Amaç, Sırplara gönderilecek malzemelerin yerine ulaşmasını sağlamaktı.

Ancak beklenen olmadı, emekler boşa gitti. Alman, Avusturya ve Bulgar ordularının saldırıları sonucu Sırbistan yenilince kral ve hükümet ülkeyi terk etti ve İtilaf askerleri Selanik'e çekilmek zorunda kaldı. İngiliz ve Fransızları davet eden hükümet iktidardan düşmüştü, yerine gelense kendilerine pek de dostane davranmıyordu.[18] İtilaf kuvvetlerinin komutanı Fransız Generali Maurice Sarrail, limanın çevresine siperler inşa ettirdi ve Selanik, savaşın sonuna kadar İtilaf Devletleri'ne ait bir yerleşim yeri olarak kaldı.[19]

17 Doros Alastos, *Venizelos: Patriot, Statesman, Revolutionary*, (2nd ed.) London, 1961, s.26-27

18 George B. Leon, *Greece and the Great Powers, 1914–1917*, Thessaloniki, 1974, s.59

19 G. Ward Price, *The Story of the Salonica Army*, Hodder and Stoughton, London 1927, s.47

Levent Şahverdi Arşivi

Selanik'te İki Sırp Askeri

Bazı İngiliz komutanların karşı çıkmasına rağmen, Selanik'teki müttefik birliklerinin sayısı sürekli olarak artırıldı. Sarrail etkili bir generaldi. Sonuçta Batı Cephesi'nden uzakta bir ordu komutanı olarak görev yapıyordu. Ordu politikası doğrultusunda hareket ederek, bölge hâkimiyetini terk etmemeliydi.

Selanik sakinleri 1916 ve 1917 yılları boyunca çok az harekât gördüler. Bir Bulgar akını Sarrail'in büyük bir saldırı planını bozdu ama Manastır, İtilaf güçleri tarafından ele geçirildi. Nisan 1917'de Nivelle'in Batı Cephesi'nde başlattığı saldırıları desteklemek için Manastır bölgesinde de bir taarruz gerçekleştirildi. Başarısızlık kaçınılmazdı; İngiliz, Fransız, Rus askerlerinden, Sırp gönüllülerinden ve Yunan destekçilerinden[20] oluşan çok uluslu

20 George B. Leontaritis, *Greece and the First World War: From the Neutrality to Intervention, 1917–1918* New York, 1990, s.64

Levent Şahverdi Arşivi

bir kuvveti komuta etmek kolay değildi. Almanlar ve Bulgarlar iyi savunma yaparken Rus ve Fransız askerleri arasında isyan edenler çıktı. Eldeki toprakları tutabilmek kolay görünmüyordu.

1918 Haziran'ında Franchet d'Esperey komutayı ele aldı. Yunan birlikleri tarafından desteklenen Vardar harekâtı, Bulgar savunmasını paramparça etti. Almanlar da Fransa'ya nakledildiler. İttifak kuvvetleri çökerken, Tuna nehri üzerine sürekli saldırılara devam edildi. Savaşın en ünlü generallerinden biri olan "Umutsuz Frankie'nin" şöhretini pekiştirecek çarpıcı saldırılar yapıldı ve bir zafer elde edildi.[21]

Selanik savaşılması zor bir alandı. Lojistik zorluklar, iklim şartları ile daha da çekilmez hale gelmişti. Sıcaklık dayanılmaz boyuttaydı. Sıtma nedeniyle askerler kırılıyor ve sürekli hastalık raporu alıyorlardı.[22] Savaşın sonuna kadar hatırı sayılır bir başarı görülmedi.

BULGARLARIN KUMARI

1878 Berlin Konferansı'nda bir Bulgar Prensliği'nin kurulmasına karar verilmişti ama Bulgarlar, Ayastefanos Antlaşması'nda kendilerine bırakılan Doğu Rumeli ve Makedonya'dan vazgeçmek zorunda kalmışlardı. 1885 yılında Hıristiyan bir vali tarafından yönetilen –ki bu statüye Berlin Antlaşması'nda karar verilmişti- Doğu Rumeli'yi ilhak ettiler ve 1908 yılında Osmanlı Devleti II. Meşrutiyet'in kaotik ortamını yaşarken bağımsızlık ilanında bulundular. Ruslar tarafından desteklenen Bulgaristan, 1912 yılında yanına aldığı Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ile bir ittifak oluşturup Osmanlı Devleti'ne savaş açtı ve Çatalca'ya kadar ilerledi. Londra Antlaşması ile sona eren I. Balkan Savaşı sonucunda Doğu Trakya Bulgaristan'ın elinde kaldı. Ancak ele geçirdiği toprakları müttefikleriyle paylaşamayan Bulgaristan bu kez Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya ordularına

21 Paul Azan, *Franchet D'Espèrey*, Paris, 1949, s.65-67
22 G. Ward Price, *age*, 1927, s.73

Levent Şahverdi Arşivi

karşı savaşmak zorunda kaldı. Eski müttefikler şimdi düşman olmuşlardı. Durumdan yararlanan Osmanlı Edirne'yi geri almayı başardı. II. Balkan Savaşı'ndan sonra Bulgaristan bir anda kendisini düşman devletler tarafından tecrit edilmiş halde buldu. Doğal olarak dış politikası da "intikam" ve "rövanş" kavramları üzerine oturtuldu.

Bulgaristan, Büyük Savaş başladığında önce tarafsızlığını ilan etti. Amacı savaş dışı kalmak değil, "bekle ve gör" anlayışıyla mücadelenin akışına göre taraf belirlemekti. Savaşın başında Yunanistan, Romanya ve Karadağ da tarafsızdı, hepsi beklemedeydi. Ancak Bulgaristan, stratejik konumu ve güçlü ordusuyla her iki bloğun da iştahını kabartıyordu. İtilaf Devletleri de İttifak Devletleri de biliyorlardı ki eğer Sırbistan savaş dışı kalırsa Balkanlarda Bulgar egemenliği olacaktı. Bir başka deyişle Bulgarlar, savaşa girdikleri tarafın kazanmasında önemli rol oynayabilirlerdi. Her iki taraf da verebileceği ödünleri masaya yatırdı. Bulgarlar ise "*daha fazla ne alabiliriz*"in peşindeydi, genel seferberlik ilan edildiğinde bile ülke yönetimi bunun silahlı tarafsızlık anlamı taşıdığını ve kimsenin tedirgin olmasına gerek olmadığını ilan etti.

Nihayet Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Savaşı'nda gösterdiği performans üzerine tereddütlerinden arınarak İttifak Devletleri'nin yanında savaşa girdi. Bu görünürdeki nedendi, bir bakıma, savaşa girişi anlık bir olaya duyulan güvenle meşrulaştırmaktan başka bir anlamı yoktu. Daha önceden imzalanan gizli antlaşmalar bu kararda daha etkili olmuştu. Almanya gizli antlaşmalarla Bulgaristan'a bir dizi garanti sunmuştu: istediği toprakları verme, saldırıya uğradığında askerî açıdan destekleme, siyasal varlığını koruma, ülke topraklarının bütünlüğünü garanti etme.[23] Bulgaristan da karşı saldırılarda Almanya'nın yanında olmaya söz vermişti. Bunlardan haberdar

23 Gerard E. Silberstein, "The Serbian Campaign of 1915: Its Diplomatic Background," *The American Historical Review*, 73, no. 1 October 1967, s.51-69.

Levent Şahverdi Arşivi

olmayan İtilaf temsilcileri Bulgarlarla anlaşılamayacağını düşünürken, Bulgarlar Sırbistan topraklarına girdi. Yaşananlar sadece Balkanları değil, Gelibolu'da savaşan İtilaf kuvvetlerini de etkileyecekti. Bulgaristan sayesinde Almanya-Osmanlı kara bağlantısı kurulmuştu. Bulgaristan'ın savaşa girişine en büyük tepkiyi Rus Çarı II. Nikola gösterdi:

> *"Sadık kullarıma beyandır;*
> *İmkânsız gibi görünse de savaşın başından beri hainceye hazırlandığı artık belli olan Bulgaristan, Slav kardeşliğine ihanet etmiştir; Bulgar ordusu sadık müttefikimiz Sırbistan'a saldırmış ve güçlü bir düşman olarak kan dökmüştür... Rus halkı yakın zamana kadar kendilerine çok yakın hissettikleri Bulgaristan'ın bu acı ihanetine tepki göstererek güçlü kalplerinin yönlendirdiği kılıçlarını bu ülkeye karşı çekecek, Slav dünyasının inancını terk eden bu hainlerden Tanrı adına intikam alacaktır."*

Bulgarlar 14 Ekim 1915 günü Sırp topraklarına girerek daha önce Sırbistan'ı işgal etmiş durumdaki İttifak güçlerine katıldılar. 140 kilometre uzunluğunda ve 15 kilometre derinliğinde bir alanda egemendiler. Bulgarların 1. Ordusu, Almanların 11. Ordusu ile arasındaki boşluğa saldırdı, buradaki Sırp güçleri kısa zamanda bertaraf edildi. Bulgar 2. Ordusu da hedeflerine ulaşmayı başardı ve Sırp tedarik hatlarının en önemli noktası olan demiryolu kavşaklarını kontrol altına aldı. Yılın sonuna gelindiğinde Sırbistan, İttifak ordularının işgali altındaydı. Müttefik kuvvetleri de Bulgarlar tarafından Selanik'e kadar sürülmüş vaziyetteydi. Harbe girdikten kısa zaman sonra Makedonya'nın büyük bir kısmını ele geçiren Bulgaristan, amaçlarına ulaşmış görünüyordu.[24] Zayiatı ordularının yaklaşık onda birine denk gelen 40.000 personeldi.

24 Ivan Ilchev, *The Rose of the Balkans: A Short History of Bulgaria*, Sofia, 2005, s.76-77

Levent Şahverdi Arşivi

Bulgarlar 1916 yılında Makedonya Cephesi'nde etkinliklerine devam ettiler. Burada oluşan iki ayrı savaş alanında mücadeleye girdiler. Doğuda kolaylıkla ilerlediler. Batıda da başarılı oldular, ancak İtilaf Devletleri'nin gerçekleştirdiği karşı taarruz işleri biraz zora soktu. Başarılı savunma vermelerine rağmen Müttefiklerin toprak kazanmasını engelleyemediler. Almanların gönderdiği iki tümene rağmen cephe yaklaşık kırk kilometre geriledi. Her iki tarafın toplamda yaklaşık 200.000 kişilik zayiatı vardı, bunun yaklaşık 80.000'i hastalıklardan mustarip olanlardı.

1917 yılı karşılıklı savaşlarla geçmişti. 1918 yılında ise Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında aktif olarak savaşa girmesi dengeleri değiştirdi. Bu yılın ilerleyen dönemlerinde silah, teçhizat ve yiyecek sorunlarıyla karşılaşan Bulgar ordusunda firarlar ve isyanlar yaşandı. Önceki dönemlerin başarılı harekâtları yerlerini hezimete dayanan geri çekilmelere bıraktı. Ordudaki subaylar askerlerin gözünde güvenilirliklerini yitirdi, geri çekilmeler bile düzensizleşti. Yaklaşık 6.000 isyancı asker başkent Sofya'yı tehdit ederken Bulgar milliyetçileri de monarşiyi devirdiklerini açıkladılar.[25] Bulgaristan ateşkes istemek zorunda kaldı; bu teklifte bulunan ilk İttifak Devleti'ydi. Bulgar yönetimi harbe girerken bir kumar oynamış, sonunda her şeyini kaybetmişti.

ROMANYA'NIN MACERASI

1916 yazında Romanya artık kendini savaşa girmeye hazır hissediyordu ve taraf olarak İtilaf Devletleri'ne daha yakın durmaktaydı. Her ne kadar İttifak grubu ile antlaşma yapmış olsa da Brusilov'un saldırısı, İtilaf Devletleri'ne duyulan sempatiyi arttırmıştı. Rumenler nihayet 27 Ağustos'ta İtilaf Devletleri'nin saflarında mücadele dâhil oldular ve savaş sırasındaki en önemli

25 Richard J. Crampton, *Bulgaria, 1878–1918: A History*, Boulder, 1983, s.91-94

Levent Şahverdi Arşivi

hedeflerini işgal etmeyi başardılar: Transilvanya.[26] Ama iş burada bitmedi. Alman ve Osmanlı birlikleri ile güçlendirilmiş, komutanlıklarını Almanların üstlendiği bir Bulgar ordusu, Romanya sınırını geçerken, Avusturya-Almanya ortaklığındaki bir başka ordu da Romanya'ya karşı taarruza başladı. Rumen mevzileri hızla eriyordu.

Aralık ayı gibi toparlanan Romanya birlikleri, Bulgaristan'ı işgal edebilmek için Tuna üzerine bir saldırı başlattı. Dobruca bölgesi ele geçirildi. Ancak Avusturya-Alman güçleri de Bükreş'i işgal ettiler. Moldova'da tutunmaya devam eden Romanya ordusu ağır kayıplara uğradı. Ülkelerinin işgalini engellemeye çalışan askerler hayatlarını hiçe sayıyorlardı. Rusya'nın savaştan çekilmesi Rumenleri tecrit edilmiş halde bıraktı. İttifak Devletleri ile imzalanan 7 Mayıs 1918 tarihli Bükreş Antlaşması ile Romanya yenik bir İtilaf Devleti olarak savaştan çekildi. Savaşın sonunda İtilaf Devletleri zafer kazanınca Romanya da kazananlar arasında sayıldı.

Romanya bir anda kendini harbin içerisine atmaktan çekinmemişti, ama nasıl bir maceraya atıldığının farkında değildi. Neden mi? Rakip devletler savaş süresince teçhizatlarını, taktiklerini, stratejilerini geliştirirken o yerinde saymıştı. Savaşa girdiğinde kesinlikle hazır değildi. Ordu, modern bir askerî güç olmaktan fersah fersah uzaktı. Topçuları yetersizdi, siper havanları yoktu, makineli tüfekler sınırlı sayıdaydı. Gaz saldırılarına karşı hiçbir tedbir alınmamıştı. Tümen örgütlenmeleri savaş içinde görülen en kötü örnekti. Hava kuvvetlerinin sadece adı vardı, uçaklarının ve pilotlarının etkin olamayacağı belliydi. Komuta kademesindekiler yönlendiricilikten ve liderlikten nasibini almamış subaylardı. Demiryolları tedarik sağlamakta zorlandı. Üstelik Romanya'nın başkenti Bulgar sınırına sadece 50 kilometre mesafedeydi. Kaynakları uzun bir savaşı kaldıramazdı.

26 Constantin Kiritescu, *La Roumanie dans la guerre mondiale (1916–1919)*, Paris, 1934, s.34-37

Levent Şahverdi Arşivi

Güvenebilecekleri iki şey vardı: Yirmi beş tümene sahip olmak -ki bu, karşılarındaki kuvvetin üç katı büyüklüğünde olmak demekti- ve İtilaf Devletleri'nin göndermeye söz verdiği yardım.[27] İkisi de işe yaramadı. İttifak Devletleri cepheye sürdüğü yeni tümenlerle asker sayısını dengeledi, İtilaf Devletleri ise yardımları zamanında ulaştıramadı. Ağustos sonunda savaşa giren Rumenlerin başkenti Aralık başında İttifak güçlerine teslim oldu. Rumen ordusu kısa zaman içerisinde bozguna uğradı ve toprak kaybetti. Rumenler savaşa girerken bir maceraya atılmışlardı, bedelini de 1918'de imzaladıkları antlaşma ile ödediler.

Romanya gibi maceracı bir tavra sahip ve Bulgaristan benzeri kumar oynama riskini göze alan bir devlet daha vardı: İttifak Devletleri'nin üyesi İtalya. Savaşa girişi de savaşta yaşadıkları da savaştan sonra karşı karşıya kaldıkları da hayli ilginç olan İtalya, Büyük Savaş'ta beklediğini bulamayan, bu yüzden de bir ikincisinin çıkmasında emeğini esirgemeyen bir ülke olacaktı. Savaş sırasında açtığı cephe, İttifak kuvvetlerinin, güçlerini bölüp Batı ve Doğu cephelerine uyguladıkları baskısının azalmasında önemli rol oynadı.

27 V.N. Vinogradov, *Romania in the period of the First World War*, Moscow, 1969, s.61

Levent Şahverdi Arşivi

İTALYAN CEPHESİ

İtalya, 1882 yılında Üçlü İttifak'ın üyesi olduğundan beri Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın müttefikiydi. Birçoklarına göre "19. yüzyılda İtalya Krallığı'nın kurulması ile İtalyan Birliği'nin oluşumu başlamıştı, ancak henüz yarım kalmış bir iş olarak sürüncemedeydi."[28] Örneğin, üstünde yaşayanların İtalyanca konuştuğu toprakların bir kısmı hâlâ Avusturya-Macaristan'ın parçasıydı; Trieste, Trentino, Tyrol'un güneyi gibi. O tarihlerde İtalya'nın dış politikası, Başbakan Antonio Salandra tarafından gayet net bit şekilde tanımlandı: kutsal egoizm.[29] Aslında bu tanımlama herkes için yapılabilirdi ama hiçbir devlet adamının ağzından bu kadar net duyulmamıştı. İtalya resmen kendini ve çıkarlarını kutsal kabul ettiğini ilan etmişti.

1914 yılında Avrupa'da savaş başladığında gözler İtalya'ya çevrildi. Roma yönetimi tarafsız kalmayı tercih etti. Buradan anlaşılacak şey basitti; İtalya, en iyi teklifi yapanın yanında yer alacaktı. İtalyan liderler zengindi, çok az İtalyan savaşmak istiyordu ama tekliflere açıktılar. Avusturya-Macaristan yönetimi İtalya'yı tarafsız tutmak için toprak rüşveti ödemeyi reddetti. İtilaf Devletleri ise bunun tam tersi bir tutum izlediler. 1915 yılının Nisan ayının sonunda gizlice imzalanan Londra Antlaşması'yla İtalya ile İtilaf Devletleri arasındaki "*toprak ticareti*" bazı esaslara bağlandı. Zafere katkısı olduğu takdirde İtalya'nın sahip olacağı

28 John Gooch, *The Unification of Italy (Lancaster Pamphlets)*, London 1986, s.23-24

29 John A. Thayer, *Italy and the Great War: Politics and Culture, 1870–1915*, Madison, 1964, s.41

Levent Şahverdi Arşivi

yerler belirtildi: Avusturya-Macaristan'dan ve Kuzey Dalmaçya kıyılarından toprak; Rab ve Brac hariç Dalmaçya adaları; 1912 yılından beri elinde bulunan 12 Ada; Anadolu'dan Antalya ve çevresi. Başbakan Salandra, parlamentoya danışmaya gerek bile duymadan teklifi kabul etti.[30] Vatandaşlarını tüm savaşın en acımasız cephelerinin sorumluluğu altına soktuğunu henüz bilmiyordu.

İtalyan Genelkurmay Başkanı Luigi Cadorna, Avusturya-Macaristan'a yapılacak saldırının ilk taslaklarını Ağustos-Eylül 1914 arasında hazırlayıp yayınlayan kişiydi. İtalya tarafsız göründüğü dönemde dahi saldırı planları yapmaktan geri kalmamıştı; "kutsal egoizm" devredeydi.[31] Plan Mayıs 1915'e kadar değişmeden kaldı. Esas saldırının Isonzo nehrine doğru yapılması öngörülmekteydi. Isonzo, İtalya'ya doğudan girmek isteyenlerin adeta "gelenekselmiş işgal yolu"ydu.[32] Buradaki Karst platosu manevra yapılabilecek bir alan sağlıyordu. Bu avantaj, sınırın diğer bölgelerinde görülebilen bir özellik değildi diğer kısımlar daha sarp dağlık alanlardı.

23 Mayıs'ta İtalya Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etti. İtalya ve Avusturya-Macaristan sınırı Avrupa'nın en yüksek tepeleriydi. Özel yetiştirilmiş askerlerin görev yapması gereken bir bölgeydi. İtalyan Alp taburları ön cepheye ilerlediler. Görevlerinin bilincinde olmakla birlikte kafalarında bir sürü soru vardı; savaş teçhizatları ve malzemelerindeki eksiklikler henüz giderilememişti. Üstelik Avusturyalılar tüm cephe boyunca yüksek bölgeleri tutma avantajına sahipti. İtalyanların tek avantajı, asker sayısının kendi lehlerine olmasıydı. Her şeye rağmen Haziran ayında saldırıya geçtiler.

---

30 Denis Mack Smith, *Italy: A Modern History*, Ann Arbor, 1969, s.188

31 John Gooch, *Army, State and Society in Italy, 1870-1915 (Studies in Military and Strategic History)*, Palgrave Macmillan Pub., 1989, s.56-57

32 John R. Schindler, *Isonzo: The Forgotten Sacrifice of the Great War*, Greenwood Puslishing 2001, s.12

Levent Şahverdi Arşivi

1915

I. Isonzo Savaşı başlamıştı. 23 Haziran'da İtalyan 2. ve 3. Orduları tarafından gerçekleştirilen saldırının hedefi, Gorizia ve Trieste'yi içine alan bölgeyi ele geçirmekti. Dağlık arazide, yamaçlara yapılacak bir harekâtı bu. Dikey pozisyonda savaşmak gerekiyordu. Üstelik geçilen her yer taşla kaplıydı, doğa bütün vahşiliğini gösteriyordu. Batı Cephesi'ndeki savaş stratejisi burada da uygulandı. Çok zor olmasına rağmen Avusturyalılar dağ yamaçlarına siperler ve korunaklar inşa etmişlerdi. İtalyanlar bu siperleri aşamadılar. Bu hiç de şaşırtıcı değildi; çünkü bunun için iki işi bir arada yapmaları gerekiyordu: tırmanmak ve savaşmak.

İtalyanlar, dimdik kayalara tırmanmaya çalışırken savunmacıların direnişi altında ezilmeye başladılar. Avusturya askerlerinin sayısı azdı ama hâkim konumda oldukları için işleri kolaydı. Başka yerlerde gösteremedikleri bir azim ve başarı gösterdiler. Attıkları mermiler de el bombaları da can alıyordu. Yaralanan askerler geri taşınamıyor, birçoğu yamaçlardan yuvarlanıyor, uçurumlardan aşağı uçuyorlardı. Sıhhiyeler hayatlarının en zor tahliye harekâtını gerçekleştirmeye "çalıştılar". Pek başarılı oldukları söylenemezdi. 7 Haziran'da İtalyan saldırılarının durması, I. Isonzo Savaşı'nın bittiği anlamına geliyordu. Taraflar, özellikle İtalyanlar, toparlanmaya çalıştılar.

18 Temmuz'da II. Isonzo Savaşı başladı. Aslında yılın sonuna kadar devam edecek çatışmalar aynı savaşın devamıydı ama İtalyan komutanlar bu çatışmaları dinlenme sürelerine göre yapay olarak birbirlerinden ayırdı. Ancak bölge, taktik ve birlikler hep aynıydı. İtalyan subay ve astsubaylarının, tarafsızlık dönemindeki hazırlıklarına rağmen toplar yeterli sayıda değildi, istenilen düzeyde mühimmat stoklanamamıştı. Sonuç olarak cephe hattı boyunca birçok tepeye ve dağlara karşı tekrarlanan piyade saldırıları yapıldı ve bütün bunlar bir dizi "etkisiz kanlı

Levent Şahverdi Arşivi

Alplerde yalnızca düşmanla değil, sarp arazi ve soğukla da mücadele eden İtalyan askeri

çatışma" olarak kaldı.[33] Topçuların yetersizliği nedeniyle İtalyan saldırısı 3 Ağustos'ta sona erdi.

III. Isonzo Savaşı Ekim 1915'te, IV. Isonzo Savaşı ise Kasım 1915'te yapıldı. Bütün bu süreç boyunca askerlerin aklına dört şey kazındı; sıcak, susuzluk, soğuk ve çamur... Mevsimler gelip geçiyor ama cephede çok az şey değişiyordu. İtalyan kayıpları savunmadakilerden daha ağırdı: İtalyanlar 120.000 civarında, Avusturyalılar ise 70.000'e yakın kayıp verdiler.[34] İtalya yalnızca bir cephede savaşma avantajına sahip olarak hareket etmiş, adamlarını hoyratça kullanmıştı. Bu nedenle, IV. Isonzo Savaşı sonrası bölgedeki İtalyan kuvvetleri çöküşün eşiğine geldi. Hayatta kaldılarsa bunu Avusturyalıların yetersizliklerini kapatamamalarına borçluydular. Avusturyalıların topçu mühimmatı sınırlıydı, takviyelerin sayısı azdı, doğal olarak 1915 yılı biterken

33 John R. Schindler, *age*, 2001, s.17

34 John Whittam, *The Politics of the Italian Army, 1861–1918*, London, 1977, s.175

Levent Şahverdi Arşivi

saldırıya geçemediler ve İtalyan saldırılarına direnmekten başka bir şey yapmadılar.[35]

1915 yılının sonuna gelindiğinde, İtalyanlar ileride kalmayı başarmışlardı ama bunun bedeli yaklaşık çeyrek milyon personel zayiatıydı. Avusturyalılar da inatla savaştılar. Onlar da bedel ödediler. Ağır kayıplarını telafi edebilmek için Doğu Cephesi'ndeki 12 tümenin yerini değiştirdiler.

1916

1916'da İtalyan Ordusu kayıplarını telafi ederek mevcudunu 1,5 milyona çıkardı. Top ihtiyacı yeni yapılanların yanı sıra kalelerden ve donanma gemilerinden getirilenlerle karşılandı. Piyadenin içerisinden seçilen gruplar, aslında basit bir mancınıktan başka bir şey olmayan, "el bombası atarlar" konusunda eğitildi ve ordunun "bombacı" adını alan birimini oluşturdu.[36] Silahları kısa menzilli ve basit olmasına rağmen çok güçlü ve yıkıcı etkilere sahipti. Bu gelişmeler yerindeydi ancak piyade eğitimiyle eşzamanlı ve eşdeğerli değildi. Yeni piyade birimlerinin oluşturulmasına rağmen cephe hattına gelenler savaşa hazırlık konusunda hayli yetersizdiler.

1916 baharında Avusturya-Macaristan ordusu Trentino ve platoları mevkiinde büyük bir saldırı başlattı. V. Isonzo Savaşı'na neden olan bu saldırının, dikkatle hazırlandığı belliydi, sistematik bir şekilde neredeyse hiç hata yapılmadan ilerlendi. Harekât topçuların kısa ve orta menzilli silahlarıyla desteklendi. Avusturyalılar, saldırılarının ilk amacına kısa zamanda ulaştılar. Zayıf şekilde korunmakta olan İtalyan savunma hatlarını tek tek aşarak 15 Mayıs'tan 20 Mayıs'a kadar yaklaşık sekiz kilometre

35 John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle: The Battle for Galicia and the Demise of Austria-Hungary*, the University of Nebraska Press, 2015, s.90-92

36 Mark Thompson, *The White War: Life and Death on the Italian Front 1915-1919*, New York, 2010, s.88

Levent Şahverdi Arşivi

ilerlediler. Cadorna konvoylarla takviye getirterek savunmayı ayakta tutmaya çalıştı. Ancak bir süre sonra Avusturyalıların şansı döndü. Doğu Cephesi'nden aldıkları haber nedeniyle sarsıldılar: Ruslar, Avusturya hatlarını dağıtmış, Karpatlara doğru akmaya başlamışlardı. Avusturya ordusu daha güvenli ve savunulabilir alanlara geri çekilme emri aldı. İtalyanlar da onları takibe başladılar. En nihayetinde İtalyanlar ağır kayıplar pahasına da olsa Trentino hattında denge kurmayı başardılar. Bu harekât İtalya'da "cezalandırıcı sefer" olarak adlandırıldı; çünkü ölü, yaralı ve kayıp olmak üzere yaklaşık 150.000 kişiye mal olmuştu.[37] Avusturya'nın kaybı ise yaklaşık 85.000 kişiydi.

Cadorna VI. Isonzo Savaşı'nda intikamını almayı başardı. Zekice ve hızla gerçekleştirdiği manevrayla askerlerini Isonzo'ya doğru kaydırdı. Avusturyalılar, Trentino için askerlerinin bir kısmını çektiklerinden bu bölgede savunma zayıf kalmıştı. Açıkçası, İtalyanlardan bu kadar ani bir saldırı da beklemiyorlardı. Birdenbire İtalyan topçu bombardımanı sürpriziyle karşılaşmışlardı. Özellikle havan topları çok etkiliydi. Bu hazırlık ateşi; dikenli telleri, siper korunaklarını, hatta siperlerin duvarlarını paramparça etti. Piyadeye yol açan bu bombardımandan sonraki birkaç saat içerisinde İtalyan askerleri stratejik noktaları alıp Gorizia'ya girmeyi başardı. İlk kez bu kadar önemli bir hedefe ulaşılmıştı.

Bu savaş aslında bir dönüm noktasıydı; bu çatışmadan sonra İtalyan genel karargâhı, İtilaf Devletleri'nin karargâhı ile bir konuda anlaştı: Yıpratma savaşı. Avusturya'nın oluşturduğu sert ve tahkimatlı cephe hattını yarıp ilerleme kaydedemeyen İtalyanlar; küçük çaplı, sınırlı hedefli, sürekli devam eden saldırılarla düşmanın yayılmasını engellemeye yöneldiler. 1916 yılının Eylül-Kasım ayları arasında İtalyan Komutan Cadorna; VII., VIII, ve IX. Isonzo savaşları olarak adlandırılan bir dizi ardışık saldırı gerçekleştirdi. Amacı Gorizia başarısının devamını

37 John Gooch, *The Italian Army and the First World War*, Cambridge University Press, 2014, s.102

Levent Şahverdi Arşivi

getirmekti. Avusturyalılar bu mücadelede yenildiler ama yok edilemediler. İtalyanların başarılı top atışları, Avusturyalıların taarruz-savunma taktikleriyle dengelendi.

1916 biterken Batı Cephesi'ndeki gibi bu bölgedeki savaş da çıkmaza girmişti. Çözülmesi zaman alacaktı.

1917

İngiltere ve Fransa'nın stratejilerinin işlemesini sağlayan, İtalyanların ayakta kalmasıydı. İtalyanlar Avusturyalıları meşgul ediyor, Avusturya gücünü böldüğü için Rusya'ya yüklenemiyor, Rusya da Almanlara karşı etkili oluyordu. İtilaf Devletleri, İtalyanların bu cephedeki hareketlerini desteklemek için kesenin ağzını açtı. Hibe yardımı, kredi ve her türlü malzemeyi ulaştırma garantisi verdiler. Karşılarındaki Avusturya ise ithalat ablukası, sınırlamalar ve yasaklamalarla karşı karşıyaydı. İtalyan ordusu giderek güçlendi, 1917 yılında asker sayısı iki milyona ulaştı, top sayısı yedi bine dayandı, makineli tüfeklerin sayısı ise on bini aştı, hava gücü de ilerleme kaydederek cephe savaşlarındaki etkinliğini artırdı.[38]

1917 yılında İtilaf Devletleri'nin uygulayacağı kombine saldırı stratejisine İtalyan katkısı X. Isonzo Savaşı oldu. X. Isonzo Savaşı, Batı Cephesi'ndeki İngiliz ve Fransız komutasındaki Nisan saldırıları ile eşzamanlı olacak şekilde 12 Mayıs'ta başladı. Haziran sonunda savaş sona erdiğinde İtalyanlar, bir kısım toprağı Avusturya'nın elinden almıştı. Ağustos'ta XI. Isonzo Savaşı'nı ateşleyen saldırı, Müttefiklerin Passchendaele'da gerçekleştirdiği harekât ile eşzamanlıydı. İngiliz ve Fransız topçularla takviye edilmiş yeni tümenlerin katılımıyla İtalyanlar, kendilerinden emin olarak savaş meydanındaydılar. Önce topçu bombardımanı yapıldı; altı milyona yakın mermi atıldı, aralarında gaz yayan mermiler de vardı. Ardından piyadeler zincirlerinden boşalmış

38 G. Irving Root, *Battles in the Alps: A History of the Italian Front of the First World War*, America Star Books, 2008, s.289-291

Levent Şahverdi Arşivi

gibi saldırıya geçtiler. İtalyan 3. Ordusu, General Boroevic'in komutası altındaki Avusturya askerleri tarafından durduruldu. General Luigi Capello'nun komuta ettiği İtalyan 2. Ordusu savunma mevzilerini aşmayı başardı. Ancak ilerleme, tedarik sorunlarına takıldı. Ordu, toparlanmak ve yeni bir saldırı düzenlemek üzere plan yapmak amacıyla durdu. Bu mütevazı başarı, İtalya'nın savaş sırasında yaşadığı en büyük fiyaskoya katkıda bulunmak dışında bir işe yaramadı.

Almanlar kefil oldukları müttefiklerine bir kez daha yardım gönderdiler. Alman birlikleri Avusturya'nın askerî pozisyonlarına sevk edildi. Yedi Alman tümeni, Avusturya-Alman ortak savunma hattına destek vermek üzere görevlendirildi. İtalyan istihbaratı, elde ettiği bilgileri derleyerek başkomutanlığı uyardı.[39] Yeni ve büyük bir İttifak saldırısının başlayacağı çok açıktı. Cadorna, savunmaya çekilme emrini verdi. Top bataryaları savunma pozisyonuna geri çekildi. Ama inatçı Capello, bu emirleri görmezden geldi.

23 Ekim 1917... İttifak ordusunun 35 tümeni ile İtalyan ordusunun 41 tümeni Caporetto Savaşı'nda karşı karşıya geldi.[40] Korkunç bir bombardımanla saldırı başladı. Gelişmiş sızma taktiklerini kullanan Avusturya-Alman piyadeleri savunma hatlarını adeta yırttı. İtalyan 2. Ordusu çöktü, askerlerin moralleri yerlerdeydi. Yıllardır devam eden yıpratma savaşları nedeniyle İtalyan askerleri canlarından bezmişti. 3. ve 4. Ordu ise toparlanıp Piave nehri yakınlarında bir savunma hattı oluşturmayı başardı.[41] Venedik'ten sadece kırk kilometre uzaktaydılar. İngiliz ve Fransızların gönderdiği on üç tümenlik askerî yardım ancak Piave'de savunma hattı oluşturulduğunda ulaşabilmişti.

---

39 John Gooch, *age*, 2014, s.122

40 John MacDonald and Zeljko Cimpric, *Caporetto And The Isonzo Campaign: The Italian Front 1915-1918*, London 2011, s.72

41 John MacDonald and Zeljko Cimpric, 2011, s.77-82

Levent Şahverdi Arşivi

İtalyan zayiatı, çoğunluğu savaş esiri olan, yaklaşık üç yüz bin personeldi. Çok sayıda top, makineli tüfek, tüfek, teçhizat ve mühimmat İttifak birliklerinin eline geçti.

"Caporetto Zaferi", İttifak Devletleri'nin İtalya'daki başarısının en tepe noktasıydı. Almanya ile Avusturya arasındaki güven ve işbirliği güçlendi. Avusturya-Macaristan'daki kötümserlik havası dağıldı. Artık Viyana'da "Savaştan çekilelim" sözleri daha az duyuluyordu.[42] Ülkedeki etnik gruplara yönelik reform paketi askıya alındı. Almanya, üzerinden bir yük kalkmışçasına rahatladı. İtalyanların köşeye sıkışması, Avusturya'yı, doğal olarak da Almanya'yı baskıdan kurtaracaktı. İttifak kuvvetlerinin hem siyasal hem askerî hem de toplumsal açıdan güveni arttı.

"Caporetto Yenilgisi" İtalyanlar açısındansa alınlarına çalınmış kara bir leke; ülkenin çöktüğünün işaretiydi ancak bir ulusun yeniden doğuşunun da nedeni oldu. Caporetto Savaşı'nın yarattığı "ulusal maddi ve manevi kriz"[43] beraberinde bir hareketlenme de getirdi. Partiler arasındaki çekişmeler durdu. Bu önemliydi, çünkü İtalyan halkının ortak akla ihtiyacı çok fazlaydı. Belki de savaşın başından beri, bir ülkede, alınan yenilgi sonrası ilk defa bu denli büyük bir sarsıntı yaşanıyordu. Yeni hükümet kuruldu. Kabinede ulusal birlik ve beraberliği yansıtacak isimler yer aldı. Ülkeye bir çağrı yapıldı: "Herkes bu hezimetteki rolünü iyice düşünsün, kendini hesaba çeksin."[44] İtalyanlar inanılmaz bir dönüşüm yaşadılar ve kısa sürede kararlı, sağduyulu, iradeli ve ne istediğini bilen bir topluma dönüştüler. Edindikleri bu özellikler ileride işlerine yarayacaktı.

1918

1918 itibariyle bu defa da Avusturya-Macaristan'da toplumsal ve ekonomik sorunlar baş gösterdi. Sivil halkın içinde

42 John R. Schindler, *age*, 2015, s.114-116
43 C. Falls, *Caporetto, age*, London, 1966, s.18
44 Denis Mack Smith, *age*, 1969, s.201

Levent Şahverdi Arşivi

bulunduğu zor şartlar ve moral çöküntüsü ister istemez cepheye de yansıdı. Temel ihtiyaçları temin etmek bile bir sorun haline gelmeye başlamıştı; mühimmat, gıda, atlar, nakliye, kömür ve çelik, cepheye, gerektiği gibi nakledilemiyordu. Caporetto Zaferi devletin uluslararası arenadaki saygınlığını artırmıştı ama gerisi gelmedi. Bu muazzam başarının, İtalyanlar karşısında nihai zafere dönüştürülememesi, İtalya'nın dize getirilememesi gerek yurt içinde gerekse yurt dışında hayal kırıklığına neden oldu. Ordunun "çok etnik kökenli" yapısı da sorunlara yol açıyordu.[45] Bazı tümenlerdeki disiplinsiz hareketler, firarlar ve cezalar, askerî gücün azalmasına, moral gücün törpülenmesine neden oluyordu. Avusturya genel karargâhının bir tek umudu vardı: Almanların Batı Cephesi'ndeki geniş ölçekli Micheal Harekâtı'nın İtalya'ya sağlanan İtilaf Devletleri yardımını azaltması. Böylelikle Caporetto sonrasında beklenen o büyük hamleyi yapabilecekleri şartlar oluşacaktı. Fakat bu arada İtalyanlar da askerî yapılarına çeki düzen verdiler. Ordu yeniden örgütlendi. Gerekli teçhizata kavuşuldu. İngiliz ve Fransız subaylar tarafından aldıkları eğitimle savaşçılık düzeylerini geliştirdiler. İtalyan ordusu artık daha etkili ve taktiksel olarak geliştirilmiş bir savaş gücüydü. Özellikle savunmada uzmanlaşmışlardı. Üstelik yeni cephe daha kısaydı, savunulması daha kolaydı. Cephe gerisinden de eksiksiz tedarik sağlanıyordu. Siyasal alanda uyum vardı, herkes İtalya için çalışıyordu.

Avusturya, nihayet son bir saldırıya geçti; son siper saldırısı. Tarih 15 Haziran 1918, mücadelenin adı ise Piave Savaşı'ydı. Ancak Avusturyalı komutanlar arasında stratejik plan konusunda fikir ayrılığı vardı. Bazıları planlar hazırlanırken kendileriyle bilgi paylaşılmadığı gerekçesiyle tepkiliydiler. Sonuçta, Avusturya askerî gücü ikiye bölündü: Bir kısmı Piave hattının iyi korunmakta olan pozisyonlarına yapılan cephe saldırısında kullanılırken

45 F.R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo: the foreign policy of Austria-Hungary, 1866–1918*, London, 1972, s.90-93

Levent Şahverdi Arşivi

diğer bir kısmı da Asiago'dan saldırıya geçti.[46] Bu iki saldırının da başarılı olması, güç bölünmesi nedeniyle mümkün değildi.

İtalyan mevzileri ise iyi organize olmuş durumdaydı. İngiliz ve Fransız birliklerinin gelişiyle asker ve tecrübeli personel sayısı artmıştı. İtilaf güçleri havada da üstünlüğe sahipti. Uçaklar Avusturya'nın dubalar üzerine oturtulmuş, yüzen köprülerine saldırmak üzere hazırdı. Caporetto hezimeti sonrası görevden alınan Cardona'nın yerine atanan Diaz, orduyla ve Müttefik komutanlarla kurduğu ilişkilerle saygı duyulan ve güvenilen bir komutan olmuştu. Avusturya ordusundan firar eden askerlerden edinilen bilgiler İngiliz istihbaratı tarafından İtalyanlara ulaştırıldı.[47] Düşmanın saldırı planından haberdar olan Diaz, etkili bir savunma yapmak için topçularını hemen yeniden konuşlandırdı. Uygun pozisyonlarda vur-kaç taktikleri uygulattı. Düşman sızma hareketlerine karşı pusular kurdurttu. Avusturya'nın beklentileri kısa sürede boşa çıkmıştı. Beklenen büyük ilerleme yaşanmadı. Avusturya inanılmaz asker kaybına uğradı, zayiatın çoğunluğu esirdi. Askerlerin milliyetçilik hisleriyle bölünmeleri hem krizlerin hem de firarların nedeniydi.[48]

Diaz bundan yararlanıp hemen saldırmak için acele etmedi. Avusturyalıların ne durumda olduklarının farkındaydı ve zaman kendisinden yanaydı. Aslında savaş İtilaf Devletleri'nin lehine ilerliyordu. Nihayet, biraz da Londra ve Paris'in zorlamasıyla, 24 Ekim 1918'de saldırıya geçti. Vittorio Veneto Savaşı aslında İtilaf kuvvetlerinin bir etkinliğiydi. İtalyan 8. Ordusu'nun yanı sıra General Graziani tarafından komuta edilen ve Fransız 23. Tümeni tarafından desteklenen 12. Ordu, İngiliz Generali Lord Cavan tarafından komuta edilen ve İngiliz 7. Tümeni ile 23. Tümeni tarafından desteklenen 10. Ordu, hepsi bir araya

46 Mark Cornwall, *The Last Years of Austria-Hungary: Essays in Political and Military History, 1908– 1918* Exter, 1990, s.214

47 Christopher Andrew, *age,* 1986, s.134

48 John R. Schindler, *age,* 2015, s.121

Levent Şahverdi Arşivi

getirildi.[49] Bu üç ordu da Piave'yi geçmek için hatları zorladılar. Avusturyalılar bazı yerlerde direniş gösterdiler ama saldırının başlangıcından bir hafta sonra Vittorio Veneto kasabası düştü. Bunu Avusturya cephe hattının çöküşü izledi. Trentino Cephesi'nde ise İtalyanlar, İngilizler ve Fransızlar 1 Kasım'da Asiago yakınlarında taarruza geçtiler. Ateşkes yürürlüğe girene kadar da ilerlemeye devam ettiler. 4 Kasım'da Avusturya-Macaristan "parçalandı" ve İtalya'daki savaş sona erdi.

Savaş "çizme"de devam ederken hemen karşı kıyıda, Afrika kıtasında da çetin bir mücadele veriliyordu. Müttefikler, Almanların Afrika kolonilerini ele geçirmek amacıyla, sömürgelerden getirdikleri ve yerli halktan oluşturdukları kuvvetlerle saldırıya geçtiler. Mücadele en az Avrupa'daki kadar kanlıydı. Sadece hastalıktan dolayı verilen kayıp yaklaşık üç yüz bin kişiydi. Ülkelerinden yardım alamamalarına rağmen bazı Alman komutanlar beklenmedik bir direniş gösterdiler. Saraybosna'da Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidükü Ferdinand'ı vuran kurşun Kara Afrika'yı da dolaşıyordu.

49 John Gooch, *age*, 2014, s.128-129

Levent Şahverdi Arşivi

AFRİKA CEPHESİ

Afrika, Büyük Savaş'ın unutulmuş cephelerinden biridir. Oysa çok sert ve kanlı çatışmaların yaşandığı bir bölgedir. Kıtanın geçmişi de aslında bundan farklı değildir. Bilindiği gibi Afrika'ya hâkim olma fikrinin uzun bir tarihi vardır. Savaşın başladığı 1914 yılına kadar bütün kıta Avrupalı emperyalist güçler tarafından kontrol altına alınmıştı. Şiddetli bir rekabete sahne olan kıtada kaybeden hep emperyalistler tarafından kullanılan yerli halktı. Rekabet halindeki imparatorluk hırsları göz önüne alındığında, Afrika'nın 1914-18 sırasında bir savaş alanı haline gelmesi sürpriz olmamıştır.

Afrika'nın sömürgeleştirilme sürecinde, 1898'de İngiltere ve Fransa neredeyse uzun süreli bir savaşa giriyorlardı. Almanya da pastadan pay almak isteyen devletlerden biriydi. Afrika, Berlin için ayrı öneme sahipti; göreceli olarak yakın, sanayisi için hammadde ihtiyacını karşılayabilecek ender yerlerden biriydi. Üstelik İngiliz donanması ile mücadele etmek yerine güçlü Alman kara ordusu üzerinden üstünlük sağlamak daha olasıydı. Almanlar, İngiltere'nin beyaz Boerlere karşı giriştiği Güney Afrika, diğer adıyla Boer Savaşları sırasında aldığı bir dizi yenilgiyi memnuniyetle izlemişlerdi.[50] Afrika'da sorun yaşayan emperyalist güçler, Berlin açısından, toprakları korumada ve egemenlikleri kabul ettirmede güçlük çekilen yerlerdi. Savaşla ya da entrikayla onların yerine geçilebilirdi.

İngilizler ve Fransızlar, Almanların kıtadaki yayılmasına karşı hem kablosuz haberleşme istasyonlarını hem de ellerindeki

50 Byron Farwell, *The Great Boer War*, Harper and Row, 1976, s.196

Levent Şahverdi Arşivi

toprakları korumak için çaba sarf etmek zorunda olduklarını biliyorlardı. Avantajlı oldukları tarafsa, özellikle donanmaları vasıtasıyla İngilizlerin, Alman yerleşimlerinin "babayurt"[51] ile bağlantılarını kesebilmeleriydi. Her durumda Almanya'nın, Afrika'daki yerleşimlerini takviye edebilmesi zordu, donanması İngilizlerle boy ölçüşecek durumda değildi. Alman kolonileri, Müttefikler tarafından rahatlıkla ele geçirilebilecek gibi görünüyordu.

1914 yılında Almanya'nın Afrika kıtasında dört kolonisi vardı: ilki Gana ile Togo bölgelerindeydi, bir diğeri Kamerun ve Nijerya'yı kapsıyordu, Alman Güneybatı Afrikası'nda Namibia bulunmaktaydı, sonuncusu ise Ruanda, Burundi ve Tanzanya'nın birleşiminden oluşan Alman Doğu Afrika kolonisiydi.[52] İngiliz ve Fransızlar, bu Alman kolonilerinin varlığından rahatsızdı. Hint Okyanusu ve Güney Atlantik denizyolları bu kolonilerinin konumu vasıtasıyla Almanlar tarafından tehdit edilebilirdi. Edildi de! Savaşın hemen başından itibaren bölgede Alman "yalnız kurtları" dolaşmaya başladı. Bunlar tek başlarına hareket eden Alman savaş gemileriydi. İtilaf ticaret gemilerinin yollarını çevirmeye, savaş gemilerini taciz etmeye, limanlarını vurmaya başladılar. Müttefikler donanma üstünlüklerini ve sömürgelerinden gelecek yerli halka dayalı askerî güçlerini düşünerek bu tehlikeye son vermeyi kararlaştırdılar.

En kolay lokma Togo olarak görünüyordu. Togo'nun çevresi İngiliz ve Fransız kolonileriyle çevrilmiş vaziyetteydi. Vali olarak görev yapan Hans-Georg von Döring, savaş sırasında tarafsız kalmaya çalıştı. Ancak kendisine, sahip olduğu yerleri terk etmesi ve teslim olması için bir günlük süre tanındı. Yapacak bir şey

51 Bütün halklar asıl devletlerinin kurulduğu topraklara *anayurt* (motherland) derken sadece Almanlar topraklarını *babayurt* (fatherland) olarak adlandırmaktaydılar.

52 William Roger Louis, *Great Britain and Germany's lost colonies 1914–1919*, Oxford, 1967, s. 11-14

Levent Şahverdi Arşivi

yoktu. Döring gizlice iç bölgelere çekilmek üzere hareket etti. Hiç değilse sayıca az olan askerî kuvvetini uygun bir alanda savunma pozisyonuna çekmek istiyordu. Çekilmeyi haber alan İngiliz ve Fransız sömürge birlikleri Döring'i takibe başladılar. Almanlar oluşturdukları savunma hattında direniş göstermeye çalıştılar ama olmadı; Döring, elindeki bütün malzemeyi ve kısa dalga istasyonu ile kod belgelerini imha etti ve kaçınılmaz olanı kabullendi. Adamlarıyla birlikte teslim oldu.

Müttefik kuvvetler için diğer bir hedef Kamerun'du. Almanlar bu bölgede ırkçı yaklaşımlarıyla yerli halkın öfkesini çekmekteydiler ancak bölgenin iklimi ve coğrafi yapısı, saldıran taraf için sorundu.[53] Üstelik koloninin geniş bir bölgeye yayılması Almanların rahatça manevra yapmalarına da olanak tanıyordu. Kamerun daha fazla çaba gerektirecekti, İtilaf stratejistleri de bunu kabullenmişlerdi. Kıyı kentlerine harekât düzenleyerek işe başladılar. Donanmanın sağladığı destekle Duala limanına saldıran İngiliz ve Fransız seferi kuvvetleri, çok az direnişle karşılaşarak kısa zamanda köprübaşını ele geçirdiler. Almanlar içerilere çekilerek tepelerin yamaçlarında savunma hatları oluşturdular. Bu strateji ilk anda başarılı oldu; demiryoluyla getirilen takviye kuvvetleri yardımıyla başlatılan Müttefik saldırısı, tutulan köprübaşından geri püskürtüldü. Bu sırada Belçika Kongosu'ndan gelen kuvvetlerle askerî gücünü artıran Fransız Sömürge Birlikleri, koloninin doğu ve güneydoğu kısmında ilerlemeye başladı.[54] Müttefikler Alman savunmasını kuzeyde de bir iki yer hariç kırmayı başardılar. Almanlar, direnmekten başka çarelerinin olmadığının farkındaydılar; Moratya'da erişilmez bir savunma noktası kurdular. Mevzileri sahip oldukları bütün silahlarla güçlendirdiler. Ancak fazla bir şey yapamadılar.

53 Byron Farwell, *The Great War in Africa, 1914–1918*, New York, 1986, s.89

54 C. M Andrew and A. S. Kanya-Forstner, "France, Africa, and the First World War", *Journal of African History*, 1978, s.36

Levent Şahverdi Arşivi

Saldırılara ne kadar başarıyla direnseler de teçhizat ve cephane takviyesi alamadıklarından savunmaları sürekli güç kaybetti. Zaten karşı taarruz yapamıyorlardı, bir süre sonra savunmada bile tutunamaz hale geldiler. Mevzilerini gizlice terk ederek yakındaki İspanya kolonisine sığındılar. Böylelikle Kamerun'daki mücadele de sona erdi. Her iki tarafın kaybının yaklaşık yarısı hastalıklar nedeniyle verilmişti.

Alman Güneybatı Afrikası telsiz istasyonları ve limanlarıyla önemli bir koloniydi. Almanların burada, kolonide yaşayanlar ve askerlerden oluşan yaklaşık beş bin kişilik bir savaş kapasitesi vardı. Müttefiklerin avantajı ise İngilizlerin bu bölgeye komşu bir sömürgelerinin olmasıydı: Güney Afrika Birliği. Ancak onlara pek güvenemezlerdi. Siyahîlerin ve İngilizlerin daha önce savaştığı Boerlerin -ki İngiltere'den nefret ettiklerini gizlemiyorlardı- savaş sırasında kimi tutacakları bile soru işaretiydi. Buna rağmen Londra riski göze aldı. 1910 yılından beri Güney Afrika Başbakanı olarak görev yapan General Louis Botha ile temasa geçildi. Alman sömürgelerini ele geçirmek isteyen Botha bir fırsat olarak gördüğü bu teklifi hemen kabul etti. 1914 Eylül'ünde sınırı geçip Alman sömürgesini işgale başladılarsa da Almanlar tarafından yenilgiye uğratıldılar. Hatta Almanlar bir adım daha öndeydi. Güney Afrika'nın Kuzey Burnu'ndaki kuvvetlerin komutanı olan Manie Maritz ile bağlantı kurmuşlardı. Maritz, Boer Savaşları'nda İngiltere'ye karşı mücadele etmiş, Alman sempatizanı bir komutandı. Askerleri tarafından da sevilirdi. Boer Savaşları sırasında defalarca askerlerinin hayatını kurtarmış, onlarla yemek yemiş, onlarla uyumuş bir komutandı.[55] Almanlara katılma kararı aldığında tüm askerleri Martiz'i takip etti. Hep birlikte Almanların tarafına geçtiler. İngiltere bir kumar oynamıştı ve kaybetmek üzereydi. Londra tedirgindi. Ancak imdadına İngiltere'ye sadık kalan Güney Afrikalılar yetişti. İsyanı zor da olsa bastırdılar. 1915 yılında ise savaş tamamen bitti. Alman Güney

55 Byron Farwell, *age*, 1976, s.97-102

Levent Şahverdi Arşivi

Afrika kolonisi, Müttefikler tarafından ele geçirildi. Henüz her şey bitmemişti. Daha Doğu Afrika'daki Alman kolonisi vardı. Burası en çetin ceviz olacaktı.

Tarih genelde kazananlar tarafından yazılır. Bu nedenle kaybedenlerin başarılı askerleri ve komutanları anlatılarda kendilerine çok az yer bulurlar. Alman Doğu Afrika kolonisi için savaşan Paul von Lettow Vorbeck de bunlardan biridir. Profesyonel bir Prusya askeri olan Vorbeck üstün nitelikli, sert, karizmatik, azimli ve inatçı karakteriyle bilinirdi, ikna ediciydi, enerjikti, gözünü kırpmadan tehlikeye atılır, ama yanında savaşanları hep kollardı hatta birlikte savaştıkları, "önce Lettow Vorbeck'in adamları, sonra Berlin'in askerleri" olarak anılırdı.[56] İngilizler Doğu Afrika'daki harekâtlarını tasarlarken Lettow'u hesaba katmadılar. Sonuçlarına da katlandılar.

İngilizler Tanga'daki liman dâhil Alman Doğu Afrika kolonisindeki tüm üsleri yok etmeye karar vermişlerdi. Oluşturulan görev gücü Hintli askerlerden oluşmaktaydı. Kasım başında Tanga'ya ayak bastıklarında iki hata yaptıklarını fark ettiler. İlki, yeterli istihbarat toplamamışlardı. İkincisi, gelirken kendilerini hiç saklamamışlardı. Kıyıda onları Lettow Vorbeck ve adamları bekliyordu. Almanlar ilk kıyıya çıkanları adeta "biçtiler." Hintli askerlerin çoğu neye uğradıklarını bile anlayamadılar. Ancak sayıları çok fazlaydı, İngiliz tehdidi savuşturulamadı. Köprübaşı tutmuşlardı. Alman Vali, Tanga'nın boşaltılmasını emretti. Lettow Vorbeck ise savaşma kararındaydı. İki gün şiddetli ve kanlı çatışmalar yaşandı. İngilizlere karşı başarıyla savaşılsa da cephane azalıyordu. Lettow Vorbeck kısa süreli ateşkes istedi. İngilizler, teslim şartlarını görüşmek üzere toplantı talep etti. Lettow Vorbeck kabul etti. Görüşmelerden sonra o ve adamları gizlice ortadan kayboldular. İngilizler bin beş yüze yakın kayıp vermişlerdi. Lettow Vorbeck'in zayiatı ise sadece altmış

56 M. E. Page, (ed.), *Africa and the First World War*, Basingstoke, 1987, s.185-188

Levent Şahverdi Arşivi

General Lettow Vorbeck 1919'da Berlin'de zafer yürüyüşünde

beş kişiydi. Almanya'nın yeni bir kahramanı vardı. Ama zor durumda bir kahraman.

İngiliz Yüksek Komutanlığı Lettow Vorbeck'in ele geçirilmesinin şart olduğuna karar verdi. Onu genel anlamda bir barış antlaşmasının bile engelleyeceğinden şüphe ediyorlardı. Tuzakları sezecek kadar zekiydi, coğrafyayı her yerde ortaya çıkacak kadar iyi tanıyordu. Almanya beyaz bayrak çekse de Lettow Vorbeck savaşmaya devam ederdi.[57] Haklıydılar.

Lettow Vorbeck kendi savaşını başlatmaya karar verdi. İşinin zor olduğunu biliyordu, hiçbir şekilde yardım alamayacaktı. Gerilla taktiklerine yöneldi. İhtiyaç duydukları silah, mühimmat, giyecek ve yiyecekleri düşman kuvvetlerinden sağlayacaklardı. Müttefik yerleşim yerleri yağmalanacak, hayvan sürüleri çalınacaktı. İnanılması zor gelebilir ama yaklaşık yirmi bin kişilik kuvvetini bu şekilde doyurarak direnişi sürdürdü. İngilizlerin kuvveti yaklaşık beş kat fazlaydı ama karşılarında Lettow Vorbeck vardı.

57 M. E. Page, *age*, 1987, s.189

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizleri Afrika içlerine çekerek tedarik hatlarının uzamasına yol açtı. Küçük birlikleri bu hatlara rahatlıkla sızıyordu. Yüklü miktarda malzeme çalıyor, telgraf hatlarına sabotajlar düzenliyor, en önemlisi de sahte istihbarat sağlayarak İngilizleri deliye çeviriyorlardı. İngilizler yaklaşık bir milyona yakın Afrikalıyı askere çağırdı, ancak Lettow yakalanamadı.[58] İngilizlere inat, 1919'da Berlin'de zafer yürüyüşü yaptı.[59]

İngilizler, savaşın başından itibaren Afrika kıtasının en kuzeydoğu ucunda başka bir İttifak Devleti'nin tehdidi ile karşı karşıyaydılar. Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek için Sina Çölü'nü aşacak kadar kararlı bir devletle: Osmanlı Devleti'yle. Alman Amirali Souchon komutasındaki Osmanlı Donanması, Rus limanlarını bombalayınca İngilizler de Fransızlarla birlikte Çanakkale'ye saldırmışlardı. Osmanlı da şimdi iade-i ziyaret yapıyordu.

58 William Roger Louis, *age*, 1967, s.185
59 M. E. Page, *age*, 1987, s.192

Levent Şahverdi Arşivi

"KUTSAL SAVAŞ"IN CEPHELERİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MÜTTEFİK ARAYIŞI

Odanın içindeki üç kişi, önlerindeki kâğıtları inceleyerek konuşuyorlardı. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim, Osmanlı Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Sadrazam Sait Halim Paşa bir aradaydılar. Osmanlılar bir süredir bekledikleri fırsatı yakalamışlardı. Almanya ile ittifak antlaşması imzalanacaktı. Toplantının nedeni buydu. İttifak Devletleri üyeleri Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya ile Osmanlı Devleti'nin aynı blokta yer almasına ramak kalmıştı. Ama buralara kolay gelinmemişti.

II. Abdülhamit döneminde uzunca bir süre Osmanlı Devleti denge siyasetini benimsedi. Ancak İngilizler, Afganistan'da Ruslarla yaşadıkları kriz sırasında Osmanlı Devleti'nden bir talepte bulundular; savaş durumunda donanmalarını Karadeniz'e sokup sokamayacaklarını sordular. II. Abdülhamit böyle bir şeyin söz konusu olamayacağını belirtip İngiliz isteklerini geri çevirdi. Osmanlı büyük krizlerde taraf tutar bir konumda görünmek istememekteydi. Ancak 93 Harbi sonrası gelen büyük savaş tazminatı ve Düyun-u Umumiye'nin kurulması devleti zor durumda bıraksa da ordunun yeniden yapılandırılması ciddi bir zorunluluktu. Masraflı ve meşakkatli bir süreç başladı. Gerek siyasal gerek ekonomik gerekse askerî açıdan devletin tek başına bir tarafsızlık politikasını devam ettirebilmesi giderek güçleşti. II. Abdülhamit'in son dönemlerinden itibaren Osmanlı, yavaş yavaş müttefik arayışına girdi. 1908'den itibaren de büyük devletlerden biriyle yakınlaşma ihtiyacı daha çok hissedildi ve İttihat ve Terakki liderleri kollarını sıvadı.

Levent Şahverdi Arşivi

İlk deneme Ahmet Rıza Bey tarafından gerçekleştirildi. Ahmet Rıza Bey Londra'ya gidip İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey ile görüştü. Osmanlı ile yapılacak bir ittifakın onun sorunları da yüklenmek anlamına geleceğini belirten Grey, bu durumun kendilerini bir savaşa sürükleyebileceğini ifade etti. Buna karşılık Ahmet Rıza Bey, 1902 yılında imza edilmiş İngiliz-Japon ittifakını gündeme getirdi. Grey bunun farklı bir ittifak olduğunu vurguladı. Ahmet Rıza Bey'in Osmanlı'yı "Ortadoğu'nun Japonyası" olarak tanımlaması da sonucu değiştirmedi. Edward Grey ittifak teklifini reddetti.

Ahmet Rıza Bey daha sonra Berlin'e gitti. Almanya Şansölyesi Bülow ile görüşüp ittifak teklif etti. Bülow son derece açık bir şekilde durum değerlendirmesi yaptı. Müttefikleri konumundaki iki devletin Osmanlı toprakları üzerinde hak iddia ettiğini; Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda Arnavutluk'a, İtalya'nın ise Kuzey Afrika'da Trablusgarp'a yönelik istekleri olduğunu söyledi. Bu müttefiklerini karşılarına almak istemedikleri belirterek Osmanlı'nın teklifini kabul edemeyeceklerini söyledi.

1911 yılında İtalya ile Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği sırada bu fırsattan istifade eden Ruslar Boğazlardan gemi geçirmek isteyince Osmanlı Devleti bu defa İngiltere'ye başvurdu, ancak yine geri çevrildi. Ruslar azınlık haklarıyla ilgili baskıları arttırınca yeniden İngiltere'nin kapısı çalındı. Yanıt gene olumsuzdu.

1908 yılında yaşanan gerilime ve Bosna-Hersek'i bir oldubitti ile ilhak etmesine rağmen 1912 yılında Avusturya-Macaristan'a da bir teklif götürüldü, bu da sonuçsuz kaldı. Ortaya çıkan tablo Osmanlı açısından hiç hoş değildi.

Avrupa'nın ikinci sınıf güçlerinden biri olan ve pek de dikkate alınmayan İtalya'yla ya da kısa süre önce kendisinden ayrılmış Balkan devletleriyle bile baş edemeyen ve büyük toprak kayıplarına uğramış bir Osmanlı vardı artık. Büyük bir devletle ittifak yapılamazsa ve topraklarının bütünlüğü bu devlet tarafından garanti altına alınamazsa süreç Osmanlı'nın çöküşü ile

Levent Şahverdi Arşivi

sonuçlanacaktı. 1914'e gelindiğinde Osmanlı yöneticileri, kendi düşüncelerine yakın buldukları devletlerle tekrar temasa geçtiler.

Ocak 1914'te Maliye Nazırı Cavit Bey başkanlığında bir heyet, Londra ve Berlin sefirleri Hakkı Paşa ve Ahmet Muhtar Paşa ile birlikte Londra'ya gitti.[1] Londra'daki heyetin amacı İtilaf Bloğuna katılmaktı. Görüşmeler sırasında İngiltere'ye demiryolları inşası için ayrıcalıklar tanındı. Silah, mühimmat ve büyük savaş gemileri alımı için siparişler verildi. İngiliz şirketlerine tanınan ve süresi dolan ayrıcalıklar yenilendi. İngiltere, siparişler ve ayrıcalıklara rağmen Osmanlı'nın ittifak isteğini reddetti.

18 Mayıs 1914'te bu defa Osmanlı Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Rus Dışişleri Bakanı Sazonov eşliğinde Çar II. Nikola ile buluşmak üzere Kırım Livadia'ya gitti. Boğazlarla ilgili genel bir tartışma sırasında Talat Bey, şayet bir Osmanlı-Rus ittifakı olursa bölgede artık sorun yaşanmayacağı söyleyerek ittifak yapmak istediklerini belirtti. Sazonov öncelikle müttefikleri Fransa ve İngiltere'nin bu teklif hakkında ne düşündüğünü öğrenmesi gerektiğini, artık bireysel olarak değil, blok olarak politika ürettiklerini bildirdi. Bu, nazik bir ret cevabından başka bir şey değildi.

14 Temmuz 1914'te, bu kez Bahriye Nazırı Cemal Paşa Fransa'ya gitti. Fransız Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürü Margarie ile Paris'te görüştü.[2] Daha başından olayın rengi belliydi aslında. Fransızlar, Osmanlı Nazırının karşısına Siyasi İşler Müdürünü oturtmuşlardı. Protokol açısından büyük bir nezaketsizlikti bu. Gene de Fransa'ya bir ittifak önerisi sunuldu. Cemal Paşa'yı dinleyen Margarie şu yanıtı verdi:

---

1 Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, Savaşa Giriş*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s.8

2 Cemal Paşa, *Hatıralar*, (Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.121

Levent Şahverdi Arşivi

"Sizinle siyasi bir ittifak veya bir anlaşma yapabilmemiz için müttefiklerimizin buna onay vermesi lazımdır ki bunun mümkün olup olmayacağı şüphelidir."[3]

Fransa'nın yanıtı belliydi; olumsuz.[4] Bunun üzerine Enver Paşa, 22 Temmuz 1914'te Büyükelçi Wangenheim'a ittifak yapma önerisinde bulundu. Artık iki devlet arasındaki ilişkinin boyut atlaması gerektiğini savunuyordu. Almanya hâlâ karasızdı ama ibre artık Osmanlı'ya daha fazla kaymaktaydı. Kayzer II. Wilhelm de Osmanlı ile ittifakı destekler tavırdaydı. Osmanlı'nın Almanya ve Avusturya'ya doğru yönelmesini artık kimse engelleyemezdi, hatta İngiliz Deniz Kuvvetleri Birinci Lordu Winston Churchill olayı hızlandırıp kesinleştirdi.

Gemilerle ilgili iki olay Osmanlı Devleti'nin kararını pekiştirdi. İlk olay, Osmanlı'nın ısmarlayıp parasını ödediği iki geminin İngiltere tarafından teslim edilmeyişiydi; bu hadise Osmanlı-Alman ittifakını kesinleştirdi. İkincisi ise Alman kruvazörleri *Goeben* ve *Breslau*'nun Çanakkale Boğazı'ndan girip *Yavuz* ve *Midilli* adını alarak Rusya'ya karşı harekât gerçekleştirmesiydi, bu da Osmanlı Devleti'ni savaşın bir parçası yaptı.

1914 dünyasında denizlerin hâkimi, dretnot sınıfı gemilerdi. Bu gemi sınıfının ismi, İngiltere tarafından *HMS Dreadnougth* adıyla denize indirilen, dönemin en gelişmiş gemisinden geliyordu. Bütün ülkeler, denizlere egemen olmak, etkinlik göstermek ya da kendilerini korumak adına dretnot sahibi olmaya başladılar. Gücü olanlar kendi üretti, diğerleri üretebilenlerden satın aldı. Brezilya da İngiltere'ye iki dretnot siparişi vermişti. Ancak gemilerin parasını ödeyemeyeceği ortaya çıkınca gemilere Osmanlı talip oldu. Gemilerin adları *Reşadiye* ve *Sultan I. Osman* olacaktı, ancak 1914 Temmuz'unda gemileri teslim almak için

3 S. Kocabaş, *Tarihte Türkler ve Almanlar*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1988, s.145

4 H. Babacan, *Mehmet Talat Paşa (1874-1921)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 100-101

Levent Şahverdi Arşivi

İngiltere'ye giden Rauf (Orbay) Bey komutasındaki Osmanlı denizcileri acı bir sürprizle karşılaştı. Churchill gemilerin Osmanlı'ya verilmeyeceğini ve paranın da ancak savaştan sonra ve eğer Osmanlı tamamen tarafsız kalırsa iade edileceğini duyurdu. Bu, hukuki açıdan tam bir skandaldı. Osmanlı son taksiti de ödeyerek gemilerin teslim alınacağı tarihten bir gün önce hesabını kapatmıştı. Üstelik gemilerin parasının bir kısmı halktan toplanan bağışlarla ödenmişti. Artık Osmanlı'nın Almanya ile ittifak yapmasına kimse engel olamazdı.

OSMANLI-ALMAN GİZLİ İTTİFAK ANTLAŞMASI

Alman Elçisi Wangenheim, Enver Paşa ve Sait Halim Paşa, ittifak metnini bir kez daha gözden geçirdiler ve Almanya ile Osmanlı arasındaki gizli ittifak antlaşması, 2 Ağustos 1914 tarihinde Wangenheim ve Sait Halim Paşa'nın imzalarıyla kesinlik kazandı. Esaslar şunlardı:[5]

> Anlaşmayı akdeden taraflar Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki mevcut ihtilafa binaen tamamen tarafsız kalmayı kabul etmektedirler.
>
> Rusya'nın aktif askerî önlemlerle müdahale etmesi ve Avusturya-Macaristan ile ilişkili olarak Almanya için bir ittifak anlaşmasının tatbikini mucip bir sebep husule getirmesi halinde, bu ittifak anlaşmasının tatbikini mucip sebep Osmanlı Devleti için de husule gelecektir.
>
> Savaş durumunda Almanya, askerî misyonunu Osmanlı Devleti'nin emrinde bırakacaktır. Osmanlı, kendi payına, Ekselansları Harbiye Nazırı ile Ekselansları Askerî Misyon Şefi arasında doğrudan varılan mutabakat uyarınca, söz konusu askerî misyonun ordunun genel idaresinde etkin bir tesiri olacağını temin etmektedir.

5 Stanford J. Shaw, *age*, 2014, s.70-71

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya, gerekli olması halinde, silah zoruyla tehdit edilmesi durumunda Osmanlı topraklarını savunmakla yükümlüdür.

Her iki İmparatorluğu da mevcut ihtilafın sonucu olabilecek uluslararası sorunlardan korumak amacıyla yapılan bu anlaşma yukarıda adı geçen tam yetkili kişiler tarafından imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecektir ve benzer ikili anlaşmalar ile birlikte 31 Aralık 1918'e kadar geçerli olacaktır.

Yukarıda tespit edilen sürenin dolmasından altı ay önce taraf devletlerin biri tarafından feshi ihbar edilmedikçe, bu anlaşma beş yıllık bir dönem daha yürürlükte kalacaktır.

Bu mevcut belge Ekselansları Almanya İmparatoru, Prusya Kralı ve Ekselansları Osmanlıların İmparatoru tarafından onaylanacak ve onaylar imzalanma tarihinden itibaren bir ay içinde değiş tokuş edilecektir.

Mevcut anlaşma gizli kalacaktır ve ancak iki taraf devlet arasında varılan bir anlaşma sonucunda açıklanabilecektir.

Sait Halim Paşa, üçüncü madde ile Osmanlı ordusunun Alman komutası altına alınacağını öne sürerek tepki gösterdiyse de Enver Paşa tarafında sakinleştirildi. Çünkü Enver Paşa Alman misyonunda görevli Liman von Sanders ile çoktan anlaşmıştı. Sait Halim Paşa ve Enver Paşa beşinci maddede belirtilen zamanın çok uzun olduğunu görünce antlaşmanın her iki devletin hükümdarları tarafından da onaylanmasını istediler.[6] Yedinci madde işte bunu belirtmek adına düzenlendi.

Antlaşma görüşmeleri son derece gizli tutulmuştu. Sadrazam Sait Halim Paşa, Enver ve Talat Paşalarla Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey'den başkası bu konudan haberdar edilmemişti. Cemal Paşa ile Cavit Bey, imza edildikten antlaşmadan sonra haberdar

6 Stanford J. Shaw, *age*, 2014, s.69 ve 71

Levent Şahverdi Arşivi

Sadrazam Sait Halim Paşa ve Almanya'nın İstanbul Elçisi Wangenheim

oldular. Bu antlaşma ile Osmanlı siyasal açıdan yalnızlıktan kurtulmuş ama savaşın resmen parçası olmuştu.

Antlaşmanın ikinci maddesine göre Rusya'nın fiili askerî tedbirlere başvurması halinde Almanya ve Osmanlı Devleti ortak bir hareket izleyeceklerdi. Rusya, 31 Temmuz'da genel seferberlik ilan edince Almanya bunu fiili askerî tedbir sayarak 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş açmıştı. Osmanlı-Alman Antlaşması ise 2 Ağustos'ta imzalandı; yani Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında Rusya'ya karşı savaşa girmesi şartı imzadan önce gerçekleşmiş demekti.

İlgi çekici bir nokta ise Almanya Şansölyesi Bethmann-Hollweg'in 31 Temmuz 1914 tarihinde Alman elçisi Wagenheim'a gönderdiği telgraf metninde, İstanbul'un Rusya'ya karşı hareket etmeyi düşünmemesi durumunda ittifakın değerinin kalmayacağından imzalanmasına gerek olmadığı belirtilmişti. Hatta iş bununla da bitmiyordu. Alman Genelkurmay Başkanlığı, Osmanlı Harbiye Nezaretinden, İtilaf Devletleri sömürgelerindeki Müslümanları ayaklanmaya teşvik etmesini, Kafkasya'da saldırılar düzenlemesini ve Kanal'a ve Mısır'a yönelik

Levent Şahverdi Arşivi

bir harekâta girişilmesini istedi. Hem de bir notayla.[7] Almanya Deniz Kuvvetleri de Amiral Souchon'a, Osmanlı makamlarından yetki beklemeksizin derhal Karadeniz'e açılmasını ve Ruslara saldırmasını emretti. Emir yazısının tarihi 10 Ağustos 1914'tü. Yani *Goeben* ve *Breslau'nun* Çanakkale Boğazı'ndan girdiği gün![8] Aslında Osmanlı hakkında çoktan karar verilmişti.

OSMANLI'NIN SAVAŞA GİRİŞİ

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının yaraları bile daha sarılmamıştı. Halk yaşadığı ağır bozgunların etkisindeydi. Toprak kayıpları ve göçler, dengeleri sadece moral açıdan değil sosyolojik anlamda da alt üst etmişti. Oysa şimdi devletin bütün unsurları ile tekrar savaşa hazır hale getirilmesi gerekmekteydi.

Osmanlı ordusu, silah, mühimmat ve para bakımından Rusya ile savaşı göğüsleyecek durumda değildi. Savaş hazırlıklarının tamamlanması için her şeyden önce vakit kazanmak gerekiyordu. Sonunda Almanlar da bu görüşü kabul ettiklerinden 3 Ağustos'ta Osmanlı ordusunun seferber edilmesine girişildi. Bunun İtilaf Devletleri üzerinde olumsuz etkide bulunacağını dikkate alan Osmanlı Hükümeti, gelişmeye başlayan savaşta tarafsız kalacağını duyurdu ve 4 Ağustos'ta Boğazları geçişe kapattı. Sadece ticaret gemilerinin kontrollü geçişine izin vereceğini ilan etti.

İngiltere ve Almanya resmen birbirlerine savaş ilan ederlerken Enver Paşa'nın aynı gün İstanbul'daki Rus Askerî Ataşesi General Leontiyev ile görüşme de bulunması da dikkat çekicidir. Enver Paşa, görüşmelerde Osmanlı seferberliğinin bir ihtiyat

7 Cemil Çelik, *Birinci Dünya Savaşında Sina Filistin Cephesinde Birinci Kanal Seferi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs,1999, s.31-31 aktaran Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, Savaşa Giriş*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s.568

8 H.V.F. Winstone, The *Illicit Adventure: The Story of Political and Military Intelligence in the Middle East from 1898 to 1926*, Londra, 1982, s.130-131

Levent Şahverdi Arşivi

tedbirinden başka bir şey olmadığını, Rusya'yı kuşkuya düşülecek bir yan bulunmadığını belirtip Osmanlı ile Rusya arasında bir savunma antlaşması yapmanın iki tarafın da çıkarına olacağı üzerinde durmuştu. Enver Paşa'nın bu görüşmeyi vakit kazanmak amacıyla yaptığı da düşünülebilir, çünkü Almanya ile imzalanan antlaşmanın üzerinden henüz üç gün geçmiştir. Bu hamle, Osmanlı ordusunun seferberliğini tamamlaması ve ikmali için vakit kazanmak ve Rusların fazla kuşkuya kapılmamasını sağlamak açısından önemliydi.

Breslau ile *Goeben* 3 Ağustos'ta Cezayir limanlarını bombaladı. Aynı gün *Goeben* süvarisi Amiral Souchon'a Osmanlı-Alman antlaşmasının imzalanmış olduğu haberi verilerek Çanakkale doğrultusunda yol alması emredildi. Bu arada Amiral Milne'in komutasında altında bulunan Malta'daki İngiliz filosu da Fransız donanmasına yardım etmek emrini almıştı. İngiliz savaş gemileri Cezayir'deki Fransız birliklerinin tahliyesi sırasında Alman gemilerini gördüler. Böylece iki filo arasında birbirlerini kaybetmeleri ve tekrar görmeleri ile sürüp giden kovalamaca, 10 Ağustos'ta Çanakkale Boğazı önlerinde sona erdi. Osmanlı Devleti aynı gün *Goeben* ile *Breslau*'nın Çanakkale'den içeri girişine izin verdi, bir gün sonra ise Boğaz'ın girişinde bu defa İngiliz donanması belirdi.[9] Tarafsızlık kurallarına göre Osmanlı Devleti'nin yirmi dört saat içinde bu savaş gemilerini ya karasularından çıkarması ya da silahsızlandırarak savaş sonuna kadar bu limanda gözetim altında bulundurması gerekiyordu. Bu iki durum da Osmanlı-Alman ittifak antlaşması ile çelişiyordu. Öte yandan bu iki uygulamadan biri yapılmadığı takdirde Osmanlı, İtilaf Devletleri'ne karşı savaşa girmiş kabul edilecekti. Enver Paşa savaşa girmekten yana; Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Maliye Nazırı Cavit Bey ve Sadrazam Sait Halim Paşa ise buna karşı idiler. Nihayet bu çıkmazdan kurtulmak için Alman Elçisi'nin de uygun görmesiyle, ilginç bir yönteme başvurulması kararlaştırıldı.

9 BOA, DH. EUM. 7. Şb, 2/31

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya bu iki gemiyi daha önceden Osmanlı Devleti'ne satmış olacak, Çanakkale'ye gelme sebepleri de gemilerin teslimi olacaktı. İstanbul hemen gemileri satın aldığını, ancak iki gemi personelinin bundan henüz haberdar olmadığını, dolayısıyla da Osmanlı'nın tarafsızlık hukukuna halen uymakta olduğunu İngiliz donanmasına bildirdi.[10] Satın alma haberi İstanbul'da yayıldı. *Tanin* gazetesinin 12 Ağustos 1914 tarihli nüshasında şöyle yazıyordu:

> "Almanya'nın *Geoben* ve *Breslau* gemileri Osmanlı Hükümeti tarafından 80 milyon Mark karşılığı satın alınmıştır, İstanbul halkı için gerçek bayram."

Osmanlı Devleti'nin bu gemilerin değerini ödeyecek parası olmadığını herkes biliyordu, ama dış politika böyle bir şeydi. İki geminin *Yavuz* ve *Midilli* adını alarak Osmanlı donanmasına katılması halkın moralini yükseltti, donanmanın kendine güvenini artırdı. İtilaf Devletleri de fazla tepki gösteremediler, çünkü Osmanlı'nın tarafsızlığını bozacak bir eylemde bulunmaktan çekiniyorlardı. Üstelik o sıralarda Batı Cephesi'ndeki Alman ilerleyişiyle meşguldüler. Osmanlı da bu durumdan yararlanarak kapitülasyonları kaldırdığını açıkladı. İtilaf Devletleri bu kararı sineye çektiler ama bu derece önemli bir kararda Osmanlı'nın kendi başına hareket etmesi, Almanları çileden çıkardı. Hatta savaşmakta olan altı büyük Avrupa devletinin ortak metinle Osmanlı'ya bir protesto notası vermesini sağladılar, ama daha ileri gidemediler. Batı Cephesi'ndeki ilerlemesi durdurulan Almanya'nın Osmanlı ittifakına duyduğu ihtiyaç artıyordu.

Osmanlı Harbiye Nezareti, Almanya ile arasının bozulmaması gerektiğini biliyordu. Kapitülasyonların kaldırılması kararına karşılık Amiral Souchon Osmanlı Donanma Komutanlığı'na getirildi. Bu arada Osmanlı ordusu içerisinde savaşa girilmesi gereken zaman hakkında fikir ayrılığı vardı. Bazıları savaşa hemen

10 BOA, DH. KMS, 27/2

Levent Şahverdi Arşivi

girme taraftarıydı, bazıları ise bir süre daha beklenip durumun değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Eylül sonlarında, Çanakkale Boğazı açıklarındaki ablukaya dâhil İngiliz savaş gemileri, bir Osmanlı torpidosunu çıkarmayıp geri dönmeye zorladılar. Bunun üzerine Osmanlı, Boğaz'ı mayınlayarak tamamen gemi trafiğine kapattı. Bu gelişme, savaşın artık kapıda olduğunun göstergesiydi. Üstelik Almanların Batı Cephesi'ndeki durumu planlarından fazlasıyla sapmıştı. Schlieffen Planı'nda öngörülen "kısa zamanda kesin zafer" artık bir hayaldi. Almanlar üzerindeki baskı artmaktaydı, İngiliz ve Fransızların dikkati başka bir yerlere çekilmeliydi.

Osmanlı devlet adamları ve askerleri arasındaki zamanlama tartışması hâlâ sürüyordu. Bu atmosfer içerisinde Amiral Souchon, donanmaya eğitim yaptırmak için sürekli isteklerde bulunuyordu. Genelkurmay Başkanı olarak von Moltke'nin yerini almış olan General Erich von Falkenhayn Amiral Souchon'a *Yavuz* ile *Midilli*'yi derhal Karadeniz'e götürüp, Rus limanlarına ve gemilerine saldırması emrini vermişti. Souchon, Karadeniz'e açılmak için gerekli izni 1914 Ekim sonunda Osmanlı yönetiminden koparmayı başardı: *Yavuz* ve *Midilli*'nin de dâhil olduğu filo, intibak eğitimi için Karadeniz'e açıldı. Bir gün sonra da Alman Elçisi Wangenheim'a telgraf çekip 'Rus filosunun Türk filosunun tatbikatlarını sürekli olarak taciz ettiğini' bildirdi. 29 Ekim'de ise şu tarihî mesaj geçildi:

"Rus donanması ateş açtı. Karşılık verdik."

Osmanlı filosu daha sonra Rusya'nın Odessa, Theodosia, Sivastopol ve Novorossikh'i limanlarını bombaladı. İlginçtir ki olay sonrası 31 Ekim'de Rusya'ya bir nota verildi. Notadaki başlıca noktalar; Karadeniz'deki çatışmaya Rus filosunun sebep olduğu, Osmanlı Hükümeti'nin tarafsızlığını devam ettirmek istediği, bundan sonra Rusya'nın da düşmanca hareketlerden sakınacağının ümit edildiği şeklindeydi. Rusya notayı sert bir

Levent Şahverdi Arşivi

şekilde yanıtladı. İngiltere ve Fransa arabuluculuk yapmaya çalıştı, ancak artık ipler kopmuştu. Çar II. Nikola bir bildiri yayınladı:

> "Alman komutası altındaki Türk filosu Karadeniz kıyılarımıza haince saldırma küstahlığında bulunmuştur. Rus halklarının tümüyle beraber, Türkiye'nin ihtiyatsız müdahalesinin sadece ülkenin çöküşünü hızlandıracağı ve atalarımızın bizlere Karadeniz kıyılarında miras bıraktığı tarihî sorunun çözümüne doğru Rusya'nın önünü açacağı sarsılmaz inancını paylaşmaktayız."[11]

İtilaf Devletleri elçileri İstanbul'dan ayrıldı. Ruslar, Kafkaslarda harekete geçerken İngiliz ve Fransız gemileri de Çanakkale Boğazı'na küçük çaplı bir saldırı düzenlediler. Diğer yandan İngiliz donanmasına ait gemiler İzmir limanına saldırdı, Kızıldeniz'de de Akabe'deki Osmanlı kışlalarının yanı sıra Cidde ve Bahreyn limanları ateş altına alındı. İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdi. Osmanlı Hükümeti de buna karşı savaş ilanında bulundu. Padişah V. Mehmed Reşad ve Harbiye Nazırı Enver Paşa yayınladıkları bildirilerde ordu ve donanmanın haklı mücadelesinin önemini vurguladıkları gibi halkı da devlete ve orduya destek vermeye çağırdılar. Ayrıca yapılan cihat çağrısı ile bütün Müslümanlar Halife'nin emri altında kutsal savaşa davet edildi. Farsça ve Arapça olarak da kaleme alınıp okunan cihat fetvası, Tevbe Suresi'nin 41. ayeti ile güçlendirildi. Bütün Müslümanlar, Halife'nin Rusya, İngiltere ve Fransa ile onlara yardımcı olan ülkelere karşı başlattığı cihat'a davet edildi.

Osmanlı, 'Büyük Savaş'ı, dinsel nitelikli bir mücadele olarak tanımlayan tek devlet görüntüsündedir. Osmanlı'nın mücadele ettiği bütün bölgeler, üç kıtaya yayılmış "kutsal savaşın cepheleri"dir.

---

11 C.J. Smith, "Great Britain and the 1914-1915 Straits Agreement with Russia: The British Promsie of November 1914", *American Historical Review* 70/4, 1965, s. 1015-1034

Levent Şahverdi Arşivi

KAFKAS CEPHESİ

Osmanlı Devleti savaşa girmeden önce de girdikten sonra da bir şeyin kesin olarak farkındaydı: Rusya ile savaşılacaktı. Rusya 17. yüzyıldan beri sıcak denizlere inme çabasındaydı, Osmanlı da 19. yüzyıldan beri doğrudan Ruslara bıraktığı ya da Ruslar nedeniyle bıraktığı yerlerin peşindeydi. İki ülke arasında bir çatışma kaçınılmazdı. Enver Paşa daha savaş patlak vermeden önce Teşkilat-ı Mahsusa elemanlarını bölgeye göndererek hem örgütlenme hem de hazırlık çalışmalarını başlatmıştı. Kafkaslarda elde edilecek başarılar Orta Asya kapılarını açacaktı. Ancak ilk hamle karşıdan geldi. Amiral Souchon'un yaptığı saldırı sonrası Ruslar, Kafkaslardan harekete geçti.

Kafkas Cephesi'nde Rus kuvvetleriyle mücadele görevi 3. Ordu'ya verildi. Karargâhı Erzurum'da bulunan 3. Ordu'nun Komutanı Hasan İzzet Paşa, Kurmay Başkanı da Gazi Bey'di. Görünürde Osmanlı kuvvetleri Rus kuvvetlerine üstündü. Fakat bu üstünlük sadece sayı ve moral bakımındandı. Kaldı ki 190.000 olarak gösterilen askerden eğitim görmüş ve savaşacak durumda olanlar bu miktarın yarısı kadardı. Ordu yiyecek giyecek ve araç bakımından iyi durumda değildi ve Doğu Anadolu'nun korkunç kışı başlamak üzereydi.

Bu durumda 3. Ordu Komutanlığı'nın ilk kararı savunmada kalmak oldu. Hasan İzzet Paşa, Rus ordusunun büyük bir saldırıya geçtiğini düşünerek birliklerini Erzurum önlerinde topladı. Ancak istihbarat raporlarından yararlanan Başkumandanlık Vekâleti, dağınık ilerleyen Ruslara karşı taarruz emri gönderdi. Bunun üzerine başlayan Türk taarruzunda gereğinden fazla çekingen

Levent Şahverdi Arşivi

davranılınca Rus birliklerinin imhası mümkün olmadı.[12] Birkaç gün sonraki saldırıda ise Türk birlikleri çok fazla kayıp vermekle birlikte Rusları geri çekilmek zorunda bıraktı. Ancak Türk ordusu yine düşmanı takip etmek yerine geri çekildi. Köprüköy civarında yaşanan çarpışmalarda alınan sonuçlar herkese hayal kırıklığı yaşatmıştı. Enver Paşa, Almanlar ve Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri, hepsi daha atak olunması konusunda hemfikirdiler.

Enver Paşa hemen bölgede etkinliği artıracak bir plan üzerinde çalışmaya başladı. Harekât kısa sürede gerçekleşmeli ve kesin sonuç almalıydı. Almanların yakın zamanda elde ettikleri Tannenberg Zaferi Enver Paşa'nın dikkatini çekmişti. Bu savaş planına uygun bir çalışma başlattı. Almanlar da Ruslara karşı cephe harbi yapmak yerine bir çevirme harekâtının daha uygun olacağı konusunda Osmanlı üst düzey ordu komutanlarını ikna ettiler. Plan Rus ordusunda tam bir imhaya yol açacaktı. Sarıkamış kilit noktaydı, mutlaka ele geçirilmeliydi. Ancak küçük bir sorun vardı, daha doğrusu, dikkat edilmeyen ya da göz ardı edilen bir şey: Tannenberg ova üzerinde kazanılmış bir zaferdi. Oysa Sarıkamış Harekâtı dağlarda gerçekleştirilecekti. Üstelik ordunun tedarik hatları, gereken malzemeyi cepheye zamanında ulaştırabilecek kapasitede değildi. Bunların hem Alman hem de Türk meslektaşları tarafından kendisine defalarca ifade edilmesine rağmen Enver Paşa, Rusların Doğu Cephesi'nde, özellikle de Polonya civarlarında düştükleri kötü durum nedeniyle Kafkaslara gereken takviyeyi sağlayamayacaklarını düşünüyordu.

Enver Paşa ile General Bronsart Erzurum'a geldi. Bir kolordu ile cepheden saldırı, iki kolordu ile düşmanın arkasına sarkma, Sarıkamış'ı ele geçirme ve düşman ana kuvvetini imha etme şeklinde bir plan yapılmıştı.[13] 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa planı öğrendikten sonra eleştirilerini sıraladı. En önemli eleştirisi de zamanlamaydı. Paşa, baharı beklemekten yanaydı.

12 Yavuz Özdemir, *Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü*, Erzurum, 2003, s.127
13 İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara, 1993, s.101-102

Levent Şahverdi Arşivi

Enver Paşa'nın tepkisi sert oldu. Hasan İzzet Paşa görevden uzaklaştırıldı, Enver Paşa, 3. Ordu Komutanlığını üzerine aldı. Cephedeki askeri gördüğünde yetersizliklerin farkına vardı ama kararından dönmeyi düşünmedi. Askerleri coşturacak konuşmalar yaparak işi kısa zamanda bitirmekten başka çaresi yok gibiydi.

Enver Paşa 3. Ordu'nun bütün gücüyle saldırıya geçmesine karar verdi. Saldırı üç kolordu ile gerçekleştirilecekti. Plan, Rus kuvvetlerini savaşa zorlayarak bir çember hareketi ile yenmek esasına dayandırıldı. 11. Kolordu, Rusları oyalarken 9. ve 10. kolordularla, düşmanın sağ kanadı, Sarıkamış hattından uzaklaştırılacaktı.

SARIKAMIŞ HAREKÂTI

22 Aralık'ta üç kolordu da harekete geçti. 11. Kolordu büyük yürüyüşüne başladı. 9. Kolordu Lafsor'a ve 10. Kolordu Oltu Batısı-Narman hattına ulaştı. 23 Aralık'ta 11. Kolordu, Rusların 4. Ermeni Tümeniyle çatışmaya girdi. 10. Kolordu Oltu'yu ele geçirdi. 9. Kolordu Çatak Pitkir hattına ulaştı ulaşmasına ama ikmal ve ulaştırma güçlükleri başladığından kolordu komutanlığından eksiklerini bulundukları yerden temin etmeleri ve mühimmatı dikkatli kullanmaları istendi. 24 Aralık'ta 11. Kolordu düşmana karşı taarruza devam etti, 9. Kolordu Bardız'a vardı ancak 10. Kolordu'nun Kosor'a doğru bir kuşatmaya geçmesi sorunların başlaması demekti.

25 Aralık'ta Ruslar Sarıkamış'a doğru geriledi. Bu tamamen bir Rus taktiğiydi. 19. yüzyılda Napoleon'a kullanılmıştı, II. Dünya Savaşı sırasında da Hitler'e karşı kullanılacaktı. Ruslar geri çekilerek düşman kuvvetlerinin lojistik hatlarının kırılganlaşmasını sağlıyor, kışı kendileri için bir avantaja çeviriyor ve geniş savaş alanını ortaya toplamayarak cepheyi yoğunluktan kurtarıyorlardı. Napoleon'un Moskova önünde, Hitler'in de Stalingrad önünde düştüğü tuzağı Enver Paşa'ya da uyguladılar. Aslında 3. Ordu Azap'ta durabilirdi. Eğer Hasan İzzet

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa dinlenseydi, Azap'ta konuşlanan ordu, kış geçtikten sonra ilerleyişine daha rahat devam edebilirdi.[14] Ama Rusların geri çekilişinden faydalanmak isteyen Enver Paşa saldırıya devam etti. Sarıkamış'a geldiğinde ordusunun yaklaşık yüzde doksanını yitireceğinden haberi yoktu.

Her şey Rusların istediği gibi gelişti; 9. Kolordu tedarik zorlukları nedeniyle insan ve malzeme kaybetmeye başladı ve gidenlerin yerini asla dolduramadı. 10. Kolordu, Allahuekber Dağlarında kışla mücadeleye girişti. Beyköy hattına ancak ulaşılabildi. İşin kötüsü, Enver Paşa 10. Kolordu'nun Kosor yolunda olduğunu sanıyordu, oysa plandan ciddi anlamda sapılmıştı. Harekâtın bir haftadan fazla sürmesi sorun çıkaracaktı, hazırlıklar bu yönde yapılmıştı. Yiyecekleri sınırlı ve yazlık kıyafetler içinde olan askerler beklenenden çok daha uzun süre savaştı. İlk on gün boyunca yeni emirlerle ordu sürekli yer değiştirdi. Enver Paşa'nın stratejisi, ordunun sürekli ve hızlı hareket halinde olmasına dayanıyordu. Ancak gönderdiği emirler, yolu olmayan karlarla kaplı sarp coğrafyada yerine ulaşamadan geçersiz hale geliyor ya da yerine getirilemeden daha farklı bir emirle değiştiriliyordu. Çok fazla çatışma olmadı ama sürekli yürüyüşlerle yeni yerlere sevk edilen birlikler; kar, tipi, soğuk ve yorgunluktan gittikçe tükendi. Hatta bazı alaylar sayıca tabur seviyesine indi. Ama dinlenmeden sürekli düşmana doğru ilerleme emri aldılar. Rusların geri çekildiği düşünülüyor, 3. Ordu'nun geri kalan birliklerinin bir an önce Sarıkamış'a girmesi isteniyordu. Oysa düşman sanıldığı gibi geri çekilmiyor, taktik manevralarla Osmanlı ordusunu yoruyordu. Ruslar doğa şartlarından da yararlanarak Türk savaş gücünü yavaş yavaş yok ediyorlardı. 3. Ordu güçlerinin geniş bir alana yayılmasını sağlayarak kendi kuvvetlerinin kuşatılmasını imkânsız hale getirdiler. Tannenberg'ten ders çıkarttıkları belliydi. Ancak Türk tarafı bunu göremedi.

14 Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Cilt III, 1914-1922*, İstanbul, s.130

Levent Şahverdi Arşivi

Sarıkamış'ta soğukla mücadele eden Türk askerleri

Yılın sonunda 9., 10. ve 11. Kolorduların aslında birer alay kadar küçüldüğü, düşmanın Kars'a doğru çekilmek yerine Sarıkamış'ı daha da güçlendirilmiş biçimde savunduğu ortaya çıktı. Kâğıt üzerindeki çalışmalar zamanında ve tam olarak yerine getirilse, harekâtın başında zayıf durumda olan Sarıkamış'ı almak mümkün olabilirdi. Ama Ocak 1915'e gelindiğinde 1 kilometreden daha yakında bulunan bu kritik mevkii ele geçirmek artık hayaldi.

Dondurucu soğuk, kalın kar kütleleriyle kaplı vadi ve dağlar, çoğu bu koşullara uygun teçhiz edilmemiş Mehmetçikleri eritiyordu. Dahası 10. Kolordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa'nın, küçük bir düşman birliğini yok etmek için, verilen emrin dışına çıkıp takibe devam etmesi, hem planı berbat etti hem de on binlerce Mehmetçiğin Allahuekber dağlarında donmasına neden oldu. Rus Kurmay Başkanı Pietryroviç günlüğünde durumu şöyle özetliyordu:

"Allahuekber Dağlarındaki Türk müfrezesini esir alamadım. Bizden çok evvel Tanrılarına teslim olmuşlardı."

Levent Şahverdi Arşivi

Bazılarının cansız bedenleri, ancak havalar ısınıp bahar geldiğinde ortaya çıkacaktı. Düşmanın değil, kışın perişan ettiği on binlerce askerin yanında binlerce de esir verilen Sarıkamış Harekâtı bittiğinde, Kafkasya Cephesi için ayrılan 3. Ordu hemen hemen tamamen yok oldu. Sağ kalabilen askerlerin çoğu ya donan bacaklarını kaybetmiş ya da tifüs gibi hızlı yayılan bir hastalığın pençesine düşmüşlerdi. En önemli cephelerden birinde yaşanan bu bozgunun faturası çok ağırdı.

9. Kolordu Komutanı Giresunlu İhsan Paşa Ruslara esir düştü. 10. Kolordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa da 15 Şubat 1915'te Erzurum'da tifüsten kaybetti hayatını. Esir Türk askerleri, kendilerini taşıyan vagonlara üst üste bindirildiler ve bu ölümcül yolculuk sonrasında sağ kalabilenler, Sibirya'dan Hazar'daki Nargin adasına, hapishaneye gönderildiler. Nargin adası, o günkü Azerbaycan halkı tarafından Yılanlı Ada olarak anılmaktaydı. Çölden farksızdı. Mahkûmlar, suyu olmayan bu adada çok feci şartlarda nerdeyse ölümc terk edildiler. Nargin'e gelen esirlere Bakü halkının çok büyük yardımları oldu. Azerilerin kurduğu "Kardeş Kömeği" isimli cemiyetin ön ayak olduğu çalışmalarla adadaki esirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına çabalandı. 1916'dan sonra, Bolşevik İhtilali'nin ayak sesleriyle, merkezî yönetim kontrolü kaybetmeye başlayınca Sibirya'daki on binlerce esir serbest kaldı ve batıya doğru yola çıktı. Onların da Gence, Yunak istasyonu, Karabağ, Rofan köprüsü yoluyla İran ve Anadolu'ya geçmelerinde yine en büyük yardımcıları "Kardeş Kömeği" olacaktı.

Büyük bir felaket ve tamamıyla bir yıkım olan Sarıkamış Harekâtı, Kuzeydoğu Anadolu'da devasa sonuçlara yol açan, tüm bölgeyi Rus işgaline ve arka hatlardan gelen talan akınına maruz bırakan bir hadisedir. Yaklaşık 200 bin civarında askerî güce sahip olan Rusya'nın karşısında morali bozulmuş, bitkin ve hırpalanmış Osmanlı güçleri vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

RUS İLERLEMESİ

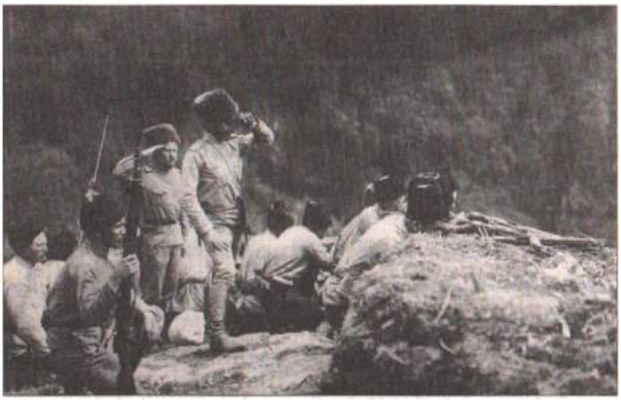
1915 yılı Nisan ayında Ruslar taarruza geçtiler ama ummadıkları bir şeyle karşılaştılar. Çok kötü durumda olmasına rağmen 3. Ordu direniyordu. Oltu-Tortum yönünden Erzurum'a doğru yapılan iki Rus taarruzu durduruldu. Ancak diğer taraftaki saldırı başarılı olduğundan Ruslar, Malazgirt–Van hattına kadar ilerlediler. Rus ordusu takviyeler alarak askerî gücünü artırdı; demiryollarını, karayollarını ve iletişim hatlarını düzenledi. Askerlerinin ihtiyaçlarını karşıladığı gibi ileri harekât sırasında kullanılacak silah, mühimmat ve yiyecekleri depoladı.

Osmanlı'nın Çanakkale Cephesi'nde başarılı olmasıyla İngilizlerin bu cepheden çekileceğini öğrenen Ruslar taarruz hazırlıklarını hızlandırdılar. Amaçları, bu bölgeye Çanakkale'den asker sevk edilmeden ilerleme kaydetmekti. 3. Ordu takviye almaya vakit bulamadan düşürülecekti. Bu nedenle ani bir saldırı planı hazırlandı. Harekâtın zamanlamasını kimse tahmin edememeliydi; başlangıç Rusların Noel gününe denk getirildi.

10-17 Ocak 1916 arasında yapılan Azapköy Savaşı'nda Ruslar iyi düşünülmüş bir harekât planını ustaca tatbik ettiler, Erzurum'daki Türk savunması parçalandı. Böylece doğrudan taarruz inisiyatifini ele geçirdiler. Rus ordusu aşağı doğru inmeye başladı. Bu öyle bir ilerleyişti ki Erzurum, Bingöl, Muş, hatta Trabzon'a kadar Karadeniz sahilleri Rus işgaline uğrayacaktı.

Erzurum'a yönelik Rus saldırısı 11 Şubat 1916 günü başladı. Sadece dört gün sonra Erzurum'un tahliyesine karar verildi. Ruslar iki gün daha Türk ordusunu takip ettikten sonra 17 Şubat günü harekâtı durdurdular. Rus Komutan Yudeniç, başkentine gönderdiği mesajda Erzurum'un güçlü savunmasında yer alan on sekiz tabyanın ele geçirilerek şehrin beş günlük bir çatışmadan

Levent Şahverdi Arşivi

Karşı tarafa hedef olacak şekilde gözlem yapan Rus keskin nişancısı

sonra işgal edildiğini bildirdi.[15] Enver Paşa ise moral bozukluğu na yol açmamak için bu kaybı perdelemeye karar verdi:"Ordumuz... Erzurum şehri garbındaki mevzilerine çekilmiştir. Rusların Erzurum'da bin top ve seksen bin esir aldık diye işâ'a etdikleri efsânc hakikate muhalif olup hadd-i zâtında Erzurum civarında yukarıda mezkûr mevzilerdeki muharebelerden ziyade başka hiçbir muharebe olmamıştır. Esasen Erzurum bir mevki'-i müstahkem olmayıp açık bir şehir idi. Etrafındaki eski istihkâmları ise hiçbir kıymet-i askeriyeyi hâiz değildi. Bu münasebetle şehrin muhafazası düşünülmedi."[16]

Başkumandan Vekili Enver

CEPHEYE TAZE KAN

Rus ordusunun diğer birlikleri 17 Şubat'ta Muş'u, 20 Şubat'ta Tatvan'ı ve 2 Mart günü Bitlis'i ele geçirmişlerdi. Başkomutanlık, Rus ordularının daha çok ilerleyerek Diyarbakır ve çevresini

15 Mehmet Sait Dilek ve M. Yasin Taşkesenoğlu, "Erzurum'un Rus İşgaline Düşüşünün Batı Kamuoyundaki Yankıları", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2011, Cilt 30, Sayı: 50, s.85

16 BOA, HR. SYS, 2111/12, 2-3

Levent Şahverdi Arşivi

almasını önlemek ve Rus cephesinin sol kanadına saldırarak Erzurum'u geri almak düşüncesiyle Trakya'da bulunan 2. Ordu'nun Doğu Cephesi'ne sevk edilmesini kararlaştırdı. Bu ordunun komutanı Ahmet İzzet Paşa'ydı. 16. Kolordu da bu orduya bağlandı ve komutanlığına Çanakkale Savaşları kahramanı Albay Mustafa Kemal atanarak Kafkas Cephesi'ne hareket emri verildi. 16. Kolordu'nun komutanlığına atandığına dair 10 Mart 1916 tarihli Başkomutanlık emrini alan Mustafa Kemal 27 Mart'ta Diyarbakır'a vardı.[17] Bu arada Mustafa Kemal 8 Nisan 1916 günü albaylıktan tuğgeneralliğe terfi etti.[18]

16 Nisan günü 16. Kolordu Karargâhı Diyarbakır'dan Silvan'a taşındı. Muş ve Bitlis cephelerinde incelemelerini sürdüren Mustafa Kemal Paşa, Bitlis Boğazı içinde sıkışıp kalan 5. Tümenin savaş hattının düzeltilmesini sağladı. 8. Tümenin eksiklerini giderdi ve iki tümenin yapılacak taarruz için gerekli hazırlıklara başlamasını emretti. Temmuz ayı sonunda gelen raporlara göre birlikler hazırdı. Bunun üzerine 5 Ağustos'ta taarruz emri verildi. Çetin savaşlar sonunda Muş ve Bitlis geri alındı. Bu başarıları üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya altın kılıçlı imtiyaz madalyası verildi.

Ruslarla mücadele yer yer devam ediyordu. Harbiye Nezareti, Alman istihbaratından aldığı bilgiler üzerine Rusya'nın yaşadığı iç çalkantılardan yararlanmaya karar verdi. Kafkas Cephesi'nde yeni bir örgütlenmeye gidildi. Enver Paşa, 2. ve 3. Ordunun "Kafkas Orduları Grubu" haline getirilmesine karar verdi. Komutanlığına da halihazırda 2. Ordu Komutanı olarak görev yapan Ahmet İzzet Paşa getirildi. Mustafa Kemal Paşa da 2. Ordu Komutanlığına atandı. 13 Mart 1917 tarihinde yeni görevine başlayan Mustafa Kemal Paşa şu emri yayımladı:

17 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt II, Kısım: 2, Kafkas Cephesi 2. Ordu Harekâtı 1916-1918*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978, s. 39.

18 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt II, Kısım: 2*, 1978, s. 53.

Levent Şahverdi Arşivi

"Allah'ın inayeti ve beni seven kalplerin sevgi ve güvenine dayanarak başarılı olacağımıza tam bir inançla II. Ordu emir ve komutasını üzerime aldım. Sayın komutan ve bütün kahraman silâh arkadaşlarımı saygı ve samimiyetle selâmlarım." [19]

Aynı gün bölgesinde bulunan vali ve mutasarrıflarla Diyarbakır Posta ve Telgraf Başmüdürlüğüne de şu mesajı yolladı:

"Allah'ın inayetiyle Diyarbakır'a giderek II. Ordunun emir ve komutasını üzerime aldım. Öteden beri olduğu gibi ordunun başarısına ait olan yardımlarınızın devamını temenniyle en samimî saygılarımı tekrar ederim efendim." [20]

Rusların bir kısım kuvvetinin Erzincan'dan Erzurum'a doğru geri çekildiği haberi 2. Ordu karargâhına ulaştı. Rusya'da başlayan ihtilal 7 Mart 1917'te doruğa ulaşmış ve sonuç elde etmişti. Çar 16 Mart günü tahttan indirildi. Şimdi iktidarı ele geçirmeye çalışan gruplar arasında bir mücadele başlamıştı. Bolşeviklerin gerçekleştirdiği Ekim Devrimi ile Rusya'da rejim değişikliği tamamlanacaktı. Yeni iktidar, savaştan çekilme kararı aldı. Bunu yaparken de Çarlık Rusyası ile diğer İtilaf Devletleri'nin kirli çamaşırlarını ortaya döktü. Osmanlı hakkında yapılan gizli görüşmeler ve imzalanan gizli antlaşmalar kamuoyuna sunuldu.

GİZLİ PAYLAŞIM ANTLAŞMALARI

Osmanlı Devleti'nin Almanların yanında savaşa girmesi sonrasında İtilaf Bloğundaki İngiltere, Fransa ve Rusya, savaş sonrasında Osmanlı topraklarını aralarında sorunsuz paylaşmak için gizli antlaşmalar imzalamışlardı. Bu antlaşmalara daha sonra İtalya da katıldı. Bir yandan da Ortadoğu cephelerinde kısa zamanda sonuca ulaşmak adına Arap isyancılarla gizli protokoller imzalanmış, kendilerine bağımsız devlet kurma hakkı vaat edilmişti. Antlaşmalar 1915-1917 yılları arasında çeşitli zamanlarda

19 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt II, Kısım: 2*, 1978, s. 254
20 *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt II, Kısım: 2*, 1978, s. 255

Levent Şahverdi Arşivi

imzalanmıştı. Bütün bu gizli kapaklı işler, Rusya'da iktidara gelen Bolşevikler tarafından dünya kamuoyuna açıklandı.

1915 İstanbul Antlaşması:

İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki ilk gizli paylaşım antlaşması olan İstanbul Antlaşması aslında Londra'da imzalanmıştı. Adı, üç devletin emellerini ortaya koymaktaydı. Aslında bu antlaşma, bu üç devletin birbirlerine, özellikle Rusya'nın diğerlerine karşı duyduğu tedirginlikten kaynaklanıyordu.

Ağustos 1914'ten beri Çanakkale Boğazı'nda bulunan Birleşik Filo, 19 ve 25 Şubat 1915 günleri gerçekleştirdiği saldırılarla Boğaz'ın giriş tahkimatlarını imha etmişti. Boğaz içlerine doğru saldırılar sürmekteydi. Rusya, burada sadece *Askold* Kruvazörü ile temsil edilebilecek güçteydi. Rusya'nın 17. yüzyıldan beri hayalini kurduğu topraklar Müttefikleri tarafından ele geçirilmek üzereydi. Bu pastadan ne kadar pay alacakları konusunda endişelenen Çar II. Nikola, Paris ve Londra ile temasa geçti. Her iki başkente de birer nota göndererek isteklerini ve karşılığında da bu iki ülkenin Osmanlı topraklarındaki hâkimiyetini kabul edeceğini bildirdi.

İlgili temsilcilerin bir araya geldiği toplantıda 18 Mart 1915 gününden itibaren geçerli olacak bir antlaşma metni ortaya çıkarıldı. Tam da "yenilmez armada"nın Boğazı geçmek için nihai saldırıyı gerçekleştirdiği gün üç İtilaf Devleti savaş sonrasını planlıyorlardı. Antlaşmaya göre öncelikle İstanbul, serbest liman oluyordu, ticaret gemileri Boğazlardan serbestçe geçebilecekti. Anadolu ve Arap topraklarındaki durum Rusya'nın da katılacağı görüşmelerle karara bağlanacaktı. Arabistan'da bağımsız bir Müslüman yönetim kurulacaktı.

İtilaf Devletleri arasında, Osmanlı topraklarıyla ilgili ilk paylaşım antlaşması imzalanmıştı. Kısa süre sonra bunu bir yenisi izledi. İtalya da gizli paylaşıma ortak edilerek İtilaf Devletleri'nin bir parçası haline getirildi.

Levent Şahverdi Arşivi

1915 Londra Antlaşması

İtalya, 19. yüzyılın sonlarından beri İttifak Bloğunun üyesi, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın müttefikiydi. Ancak savaş başladığında, imzaladığı antlaşmanın bir maddesinden yararlanarak tarafsızlığını ilan etmişti. İngiltere de Almanya da, hatta diğer devletler de savaşın kısa sürede biteceğini düşündüklerinden İtalya'nın bu kararını fazla sorgulamadılar. Ama Almanların Schlieffen Planı tam anlamıyla uygulanamayınca, Rusya Almanya'yı doğudan yeterince sıkıştıramayınca ve savaş siper mücadelesine dönüşünce anlaşıldı ki çatışmalar düşünülenden uzun sürecekti.

Harp Çanakkale Cephesi'nin açılmasıyla Akdeniz'e ulaşınca, İtalya'nın değeri biraz daha arttı. Almanya, tarafsız olarak kendisini bir süre yalnız bırakmış olsa da İtalya açısından rahattı, çünkü aynı bloktaydılar. Ancak Roma Hükümeti, müttefiklerinin topraklarından bir kısmının kendisine verilmesini isteyince Viyana ve Berlin tarafından reddedildi. Durumu öğrenen İngiltere ve Fransa ise İtalya'ya daha cazip teklifler sunmaları gerektiğinin farkına vardılar.

26 Nisan 1916, yani Çanakkale Cephesi'nde çıkarma harekâtının başlamasından bir gün sonra, İtilaf Devletleri ile İtalya antlaşma imzaladılar. O anda İtalyan yönetimi altında olan On İki Ada, Libya ile Trablusgarp ve bir işgal durumu söz konusu olduğunda Antalya ve Akdeniz bölgesinin bir kısmı İtalya'ya bırakılacaktı. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin nüfuz bölgelerinde değişikliğe gidildiği takdirde İtalyan çıkarları da göz önünde tutulacaktı. Buna karşılık İtalya da Arabistan'da bağımsız bir Müslüman devletinin kurulmasını kabul etti.

1916 Sykes-Picot Antlaşması

Osmanlı topraklarının paylaşılması yönündeki en kapsamlı antlaşma, metni İngiliz Mark Sykes ve Fransız George Picot tarafından hazırlanan Sykes-Picot Antlaşmasıdır. İngiltere ve

Levent Şahverdi Arşivi

Fransa arasındaki görüşmeler diğer İtilaf Devletleri'nden gizli başlamıştı. 16 Mayıs 1916 tarihinde antlaşma imzalandı. Rus istihbaratının olayı öğrenmesi üzerine Rusya'ya da birtakım haklar tanındı.

İngiltere Bağdat ve Basra eyaletlerini alacaktı. Fransa ise Halep, Harput, Diyarbakır, Adana, Beyrut, Şam ve Sivas illerinin çevresine hâkim olacaktı. Kurulacak bir Arap Hilafeti'nin sınırları ileride çizilecekti; şimdilik bölgenin kuzey kısmı Fransa'nın, güney kısmı ise İngiltere'nin etkinlik alanı olarak tespit edilmişti. Filistin'de uluslararası bir bölge kurulmasına karar verildi. Bu bölgedeki Hayfa limanı İngiltere'de kalacaktı. Ruslar ise Trabzon, Van, Erzurum ve Bitlis çevresini alarak Karadeniz ve Doğu Anadolu'da etkinliklerini artıracaklardı.

1917 Saint Jean de Maurienne Antlaşması

Yaşadığı ihtilal süreci Rusya'nın savaş dışı kalması ihtimalini doğurmuştu. Bu aşamada İtalya'nın savaştaki etkinliğini artırmak için paylaşımdaki payının da artırılmasına karar veren İngiltere ve Fransa, Roma Hükümeti ile masaya oturdu. Antalya ve çevresine ek olarak, İzmir ve çevresi de İtalya'ya verildi. Ayrıca İtalya serbest liman olarak Mersin limanından da faydalanacaktı. Gizli paylaşım antlaşmalarıyla bu şekilde denge kurulmaya çalışıldı.

BREST-LİTOVSK ANTLAŞMASI

Bolşevikler İttifak Devletleri ile masaya oturma kararı alınca 1917 Aralık ayında görüşmeler başladı. Görüşmelerin kesintilerle sürdüğü sırada Rus askerleri Güney Kafkasya'dan çekilirken onların yerlerini Ermeniler ve Gürcüler almaya başladı. Özellikle Ermenilerin gerçekleştirdiği, katliam derecesine varan faaliyetleri engellemek için Vehip Paşa komutasındaki 3. Ordu birlikleri harekete geçti. Erzincan ve Trabzon, antlaşmadan önce ele geçirildi. Nihayetinde 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk

Levent Şahverdi Arşivi

Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın dördüncü maddesi Osmanlı ile Rusya arasındaki yeni sınırı belirliyordu.

> "Rusya Doğu Anadolu vilayetlerinin boşaltılması ve Osmanlı Devleti'ne düzgün bir biçimde geri verilmesini sağlamak için bütün gücünü kullanacaktır. Ardahan, Kars ve Batum sancakları da vakit geçirilmeksizin Rus askeri tarafından boşaltılacaktır. Rusya Hükümeti, sözü geçen bu sancakların, amme hakları ve devletlerarası hakları bakımından kazanacakları yeni duruma karışmayacak ve özellikle bunların halklarını, bu yeni durumu komşu hükümetler ve ön planda Osmanlı Devleti ile anlaşarak saptamaları hususunda serbest bırakacaktır."[21]

Bu maddeyle Ruslar sadece savaş sırasında işgal ettikleri yerlerden değil, aynı zamanda 1878 yılında kendilerine bırakılan Ardahan, Kars ve Batum bölgelerinden de çekiliyorlardı. Osmanlı ve Güney Kafkas Cumhuriyeti temsilcileri arasında, bu üç sancakla ilgili olarak Trabzon Konferansı toplandı. Ardından da Batum Konferansı geldi. Osmanlı üç sancağın da kendisine geri verilmesini istiyordu. Gürcüler Almanlardan, Ermeniler Ruslardan ve İtilaf Devletleri'nden, Azerbaycanlılarsa Türklerden yardım umuyorlardı.

KAFKAS İSLAM ORDUSU VE BAKÜ

Alman kuvvetleri hem Ukrayna'da hem de Karadeniz'in kuzey kıyılarında yayılmaya başlamışlardı. Bakü ve Batum'u ele geçirmek istiyorlardı, bölgede denetleyebilecekleri siyasal oluşumlar kurulması işlerine geliyordu.

Enver Paşa, Batum Konferansı'nda Brest-Litovsk Antlaşması'ndaki önerilerin onaylanmasını istedi. Bunu Yakup Şevki Paşa komutasındaki Türk kuvvetlerinin Gümrü'ye girmesi izledi. Türk kuvvetleri Batum doğrultusunda da yürümeye devam ettiler. Buna karşılık Gürcüler de Gürcistan'ın bağımsızlığını ve Alman

21 Robert D. Warth, *age*, 1954, s.167-168

Levent Şahverdi Arşivi

Kafkas İslam Ordusu Bakü'de

himayesine girdiklerini duyurdular. Ermenistan ve Azerbaycan da bağımsızlıklarını ilan etti.

Bu arada Osmanlı ve Azerbaycan birliklerinden oluşan Kafkas İslam Ordusu kuruldu. Komutanlığına Enver Paşa'nın kardeşi Nuri (Killigil) Paşa atandı. 14 Haziran'da harekâta başlayan ordunun amacı Kafkas Müslümanlarına yardım etmekti. Enver Paşa, gelişmelere tepki gösteren Hinderburg'a, harekâtı durdurmayacağını iletti.[22] Türk ordusu kısa süre içinde Azerbaycan'ı düzene soktu. Bir tek Bakü ve çevresi Bolşeviklerin elindeydi.

Almanya İstanbul'a nota vererek, eğer bu askerî harekât durdurulmazsa müttefiklik esaslarını bir tarafa bırakarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edeceğini bildirdi. Almanya bir taraftan Osmanlı ile müttefikken, bir taraftan da Bolşevik Rusya ile bir anlaşma yaparak Bakü petrolleri üzerinde çok ciddi bir yüzde elde etmişti.[23] Osmanlı da bir yandan Kafkaslarda Almanlarla

22 Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire, 1914–1918*, Princeton, 1968, s. 178

23 Cyril Falls, *age*, 1940, s.234-235

Levent Şahverdi Arşivi

savaşıp esir alıyor, diğer yandan da yine Almanlarla müttefik olarak İngilizlere karşı mücadele veriyordu. Osmanlı Bakü'yü kurtarma konusunda ısrarlıydı.

Nuri Paşa, Bakü'nün kurtarılması operasyonlarında kumandanlık yapma görevini üstlendi. Bakü'de bulunan Ermeni, İngiliz ve Rus askerleri, Türklerin ve Azerilerin güçlü hücumları karşısında dayanamadılar ve 15 Eylül 1918 tarihinde çekildiler. Bakü kurtarılmıştı.

Bakü'nün kurtarılması İngiliz kamuoyu tarafından sert bir tepkiyle karşılandı, çünkü İngiliz askerleri kaçmışlardı. Birçok gazete, durumu "maceraperestlik" olarak yorumlarken İngiliz askerî kanadı suçu Ruslara atarak onları tembellikle suçladı.[24] Avusturya-Macaristan, Osmanlı'yı tebrik etti. Almanlarsa çıkarlarına aykırı olan bu başarıyı kıskançlıkla karşıladı. Bakü'de etkinlik kurmak için asker gönderme taleplcri reddedildi. Ruslarla birlikte verdikleri nota bile işe yaramamıştı. Bakü'nün kurtarılması Osmanlı açısından askerî ve diplomatik alanda bir zaferdi. Osmanlı bu zaferin bir benzerini de canını dişine takarak Çanakkale'de kazanmıştı.

24 J.M Bourne, *Britain and the Great War,* London, 1989, s.184-188

Levent Şahverdi Arşivi

ÇANAKKALE CEPHESİ

Çanakkale Savaşları, muhtemelen Büyük Savaş'ta yaşanan çatışmaların en ünlüsüdür. Başladığı günden beri bir cazibe ve tartışma konusudur. Bu savaşta, modern savaş makinelerinin neredeyse hepsi kullanılmıştır: superdretnot, dretnot, uçak gemisi, makineli tüfek, dikenli tel, zehirli gaz, mayın, telsiz haberleşmesi, ağır toplar, denizaltı, uçak. Hatta bu savaş, silahların geliştirilmesini ve yeni dizaynların ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Denizaltıların üstüne top yerleştirilmiş ve torpido uçakları ilk kez Çanakkale'de kullanılmıştır. Hem havada hem karada hem deniz üstünde hem de deniz altında mücadele verilmiştir. Donanma saldırısı, denizaltıların Marmara'ya girerek harekâtlar gerçekleştirmesi, amfibi çıkarma ve siper savaşı, mücadelenin her şart altında devam ettiğini göstermektedir. Tek başına Çanakkale Cephesi, Büyük Savaş'ın bir özeti gibidir.

DENİZ SAVAŞI

Çanakkale'ye saldırma düşüncesi 1914 sonundan itibaren cazip bir fikir haline gelmişti. Bu fikir Fransa'da çıkmaza girmiş mücadeleyi açmanın bir yolu olarak sunuldu. İngiltere ise denizcilik gücünü geleneksel bir biçimde kullanmayı amaçladı. Ayrıca Boğazlara el konulabilirse İstanbul'a giden yol açılacak ve Osmanlı başkenti Müttefik filosunun merhametine kalacaktı. Böylelikle Osmanlı savaş dışı kalacak, İran ve Basra Körfezi petrol sahaları, hatta Hindistan üzerindeki tehdit ortadan kalkacak ve Karadeniz üzerinden Rusya'yla bağlantı sağlanacaktı. Türklerin Süveyş Kanalı'na yönelik muhtemel saldırısı da önlenmiş olacaktı. Çanakkale Boğazı'ndaki başarı, Balkanlardaki mücadelenin

Levent Şahverdi Arşivi

durumunu da etkileyecekti. İtalya, Bulgaristan ve Romanya gibi tarafsız kalmış devletlerin karar vermesi ve İtilaf Devletleri yanında savaşa girmeleri sağlanabilecekti.

Bu cephe aynı zamanda 20. yüzyılın en önemli figürlerinden biri olan Winston Churchill ile sıkı bir şekilde bağlantılıydı. Churchill, Amirallik 1. Lordu, bir başka deyişle Donanma Bakanı olarak Boğazlara saldırı fikrini hep savunmuştu. Dayanak noktası ise 19. yüzyılın başındaki donanma harekâtı idi.

19 Şubat 1807... Çanakkale Boğazı önlerinde bekleyen İngiliz donanması, saldırı formasyonuna girerek Boğaz girişine yaklaşmaya başladı. Amaç, Osmanlı'ya gözdağı vererek İngiliz isteklerinin yerine gelmesini sağlamak; başka bir deyişle, bir sene önce başlamış sorunu çözüme kavuşturmaktı.

Amiral Sir John Duckworth, sancak gemisi *Royal George*'un güvertesinde, formasyonu oluşturmakta olan gemileri incelemeye başladı. Ana savaş gemileri; *Windsor Castle, Canopus, Repulse, Thunderer, Pompée, Standard* ile *Endymion* ve *Active* firkateynleri, onları takiben de etkili havan topları ile donatılmış *Lucifer* ve *Meteor* formasyondaki yerlerini aldılar. Boğazdan giriş yapan filo, savunma toplarını aşarak ve Osmanlı donanma gemilerini de savaştan düşürerek İstanbul önlerine geldi ve Kınalıada açıklarına demirledi. Bir süre burada kalıp baskı unsuru oluşturmaya çalıştı. Sultan III. Selim'in kararlı tavrı ile İngiliz isteklerini reddetmesi üzerine Amiral Duckworth bölgeden ayrılma kararı aldı. İngiliz filosu Çanakkale Boğazı'nın savunma hattını aşmayı tekrar başararak Ege'ye açıldı. Skandal sayılabilecek bu gelişme üzerine Osmanlı, Boğaz savunmasını modern anlamda geliştirmeye başladı.

ÇANAKKALE BOĞAZI SAVUNMA SİSTEMİ

Çanakkale Boğazı üzerindeki Türk egemenliği 1353 yılında Rumeli'ye geçilmesi ile başlamıştı. I. Bayezid'in Gelibolu'da bir muhafaza birliği ve tersane kurmasıyla Boğaz'ın kontrolü

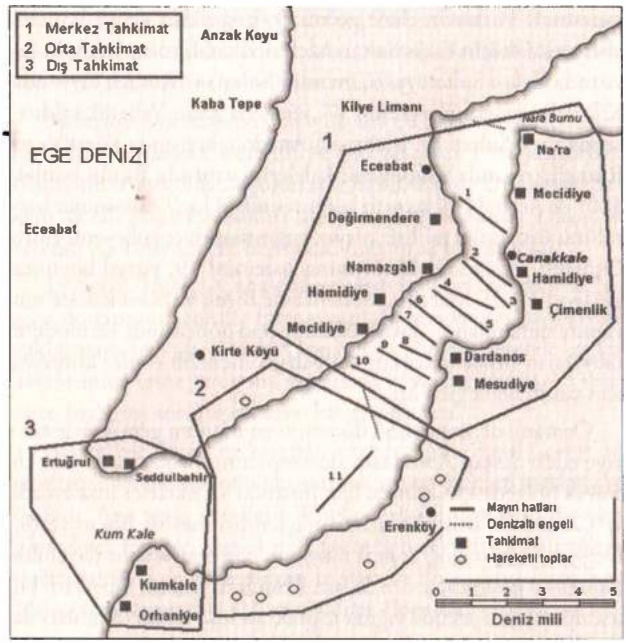
Levent Şahverdi Arşivi

tamamen Türklerin eline geçmişti. Boğaz'dan geçişi kontrol altına almak için Fatih Sultan Mehmed tarafından Anadolu kıyısında *Kala-ı Sultaniyye* (Çimenlik Kalesi) ve Rumeli kıyısında *Kilitbahir* kalesi inşa edildi. 17. yüzyılda artan Venedik saldırılarına karşı Sultan IV. Mehmed, Anadolu kıyısında *Kumkale* ve Rumeli kıyısında *Seddülbahir* kalelerini yaptırdı. Bütün bunlar, 1807'de Amiral Duckworth komutasındaki İngiliz filosunun başrolünü üstlendiği talihsiz olayın yaşanmasını engelleyemeyince Osmanlı, Boğazlardaki savunma sistemini 19. yüzyıl boyunca güçlendirdi. II. Mahmud döneminde *Bigalı* ve *Nara* kalelerinin yapımı tamamlandı, Sultan Abdülmecid döneminde ise modern tabyaların inşasına başlanırken uzun menzilli toplar alınması için çalışmalara girişildi.

Osmanlı deniz gücünü dönemin en modern gemileriyle takviye eden Sultan Abdülaziz, donanmanın bir kısmının sürekli olarak bölgede kalabilmesi için limanlar ve iskeleler inşa ettirdi ve Çanakkale istihkâmlarının güçlendirilmesine önem verdi. Değişen savaş tekniği toprak tabyanın taşa oranla daha dayanıklı olduğunu gösterdiğinden Sultan Abdülaziz'in yeni tabyaları, bu tekniğe uygun şekilde yığma topraktan inşa edildi. Silahları da çelik namlulu, büyük çaplı Krupp marka Alman toplarıyla değiştirildi. Sultan II. Abdülhamit döneminde de eski istihkâmların modernleştirilmesinin yanı sıra bu tabyalar, uzun menzilli Alman toplarıyla takviye edildi. Yeni tabyalar Almanya'da özel eğitim görmüş subaylar tarafından inşa edilmişti. 20. yüzyılın başına gelindiğinde mümkün olduğunca, 24 ve 35.5 santimetrelik ağır ve uzun menzilli toplar yerleştirilmiş olan *Seddülbahir*, *Ertuğrul*, *Orhaniye*, *Kumkale*, *Hamidiye*, *Mecidiye*, *Değirmen Burnu*, *Nara*, *Namazgah*, *Dardanos*, *Kepez*, *Kayalıkdere*, *Domuzdere*, *Kilitbahir*, *Çimenlik* tabyaları Boğaz'ın modern savunması olarak hazır durumdaydı.

Bu çalışmaların ne kadar yerinde olduğu Trablusgarp Savaşı'nda yaşanan tecrübe ile anlaşıldı. 1912'de İtalya, Çanakkale Boğazı'ndan geçmeye çalıştı, ancak Türk tabyalarının direnişi

Levent Şahverdi Arşivi

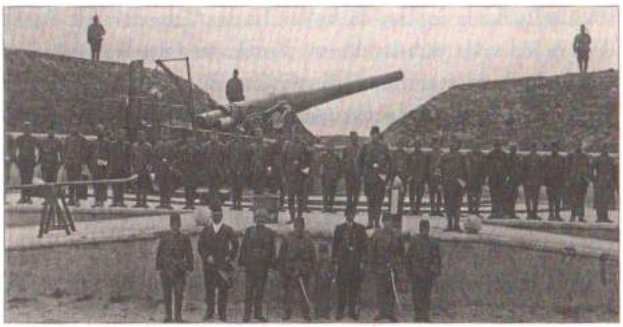

Çanakkale Boğazı'ndaki tahkimatlar

karşısında başarısız oldu. Osmanlı, Boğaz'ı tamamen geçişlere kapattı. Çanakkale Boğazı'nın her iki tarafında ticaret gemileri yığılınca İngiltere devreye girerek arabuluculuk yaptı ve gemilerin geçişi sağlandı. İtalya-Osmanlı arasındaki soruna çözüm üreten İngiltere, 1915 yılında ise sorunun ta kendisi olacaktı.

"*Eğer Türkiye Almanya tarafını tutarsa İngiliz filosu Çanakkale Boğazı'nı zorlayıp geçecek ve İstanbul'u alacaktır.*" Bu sözler, 1913 ile 1916 yılları arasında İstanbul'da ABD Büyükelçisi olarak görev yapan Henry Morgenthau'a göre, Churchill tarafından kendisini ziyaret eden Enver Paşa'ya söylenmiştir ve büyük bir

Levent Şahverdi Arşivi

Ertuğrul Bataryası

ihtimalle Enver Paşa tarafından asla unutulmamış, Çanakkale Boğazı'nın savunma hatları sürekli güçlendirilmiştir.[25]

Boğaz savunmasının belkemiğini Kurmay Albay Cevat (Çobanlı) komutasındaki Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığı, komutanlığını Esat Paşa'nın üstlendiği 3. Kolordu, Alman Amiral von Usedom tarafından komuta edilen Boğazlar Genel Komutanlığı ve Alman Amiral Merten komutasındaki Çanakkale Deniz Komutanlığı oluşturuyordu.

Savunmanın ana unsuru tabyalardı. Boğaz giriş tahkimatını oluşturan tabyalar; Gelibolu tarafında *Seddülbahir* ile *Ertuğrul*, Anadolu yakasında ise *Kumkale* ve *Orhaniye* ile bu tabyaların civarında bulunan bataryalardı. Uzun menzilli 350 mm'lik toplardan ikisi *Ertuğrul* ve ikisi *Orhaniye* de tabyasına yerleştirilmişti. Orta tahkimatta Boğaz'ın her iki tarafına yerleştirilmiş hareketli sahra bataryaları vardı. Merkez tahkimatta ise Gelibolu yarımadasında *Rumeli Mecidiyesi*, *Rumeli Hamidiyesi*, *Namazgah* ve *Değirmendere* tabyaları ile Anadolu yakasında *Anadolu Mecidiyesi*, *Anadolu Hamidiyesi*, *Çimenlik*, *Nara*, *Dardanos*, *Mesudiye* tabyaları bulunmaktaydı. Kara toplarının yanı sıra gemilerden

25 Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, Doubleday, 1918, sy: 206

Levent Şahverdi Arşivi

sökülmüş deniz topları da kullanılmıştı. Tabyalara ek olarak donanmadan da yararlanılmıştı. Farklı zamanlarda görev gücü olarak kullanılan donanma unsurları; *Barbaros Hayrettin* ve *Turgut Reis* zırhlıları; *Gayret-i Vataniyye* ve *Numûne-i Hamiyyet* muhripleri; *Muavenet-i Milliye* torpido muhribi; *Kütahya, Draç, Musul, Akhisar, Sultanhisar, Demirhisar, Yarhisar, Sivrihisar, Hamidabat* torpidobotları; *Burakreis, Sakız* ve *Aydınreis* gambotları, *Peleng-i Derya* torpil gambotundan oluşuyordu. Savunmanın en etkili silahları ise mayınlardı. *Selanik, İntibah, Samsun* ve *Nusret* mayın gemileri tarafından 1914 Ağustos ile 1915 Mart ayları arasında on bir hat olarak dört yüze yakın mayın dökülmüş ve mayın hatları arasına denizaltılara karşı mania ağları gerilmişti.

BOĞAZ'DA İLK KAN

Almanlarla imzalanan gizli antlaşma sonrasında Osmanlı Devleti 4 Ağustos 1914 tarihinde Boğazları geçişe kapattığını açıklamış, Harbiye Nezareti de mayın hatları ile Boğaz'ın güvenliğini artırmaya başlamıştı. Ancak Alman *Goeben* ve *Breslau* gemilerinin 10 Ağustos'ta Çanakkale'den geçişine izin verildi. Bu gemileri takip eden İngiliz donanması da Boğaz girişini ablukaya alarak hiçbir savaş gemisinin dışarı çıkarılmayacağını ilan etti. Hatta *Akhisar* torpido botu İngiliz filosu tarafından geri çevrildi. Alman gemilerinin adlarını *Yavuz* ve *Midilli* olarak değiştiren Harbiye Nezareti komutanları, Amiral Souchon'u da Donanma Komutanlığı'na getirdi. Bu gelişmeler üzerine İngiltere ve Fransa, Çanakkale Boğazı önlerindeki gemi sayılarını sürekli olarak artırdılar.

Souchon, iki ay uğraştıktan sonra Osmanlı Donanmasını Karadeniz'e çıkardı ve Rus gemi ve limanlarına saldırdı. Ruslar 1 Kasım günü Kafkaslardan saldırıya geçtiler. Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almış olan Müttefik donanmasının dört gemisi de Boğaz'ın dış tahkimatlarına saldırdı. Amiral Carden komutasındaki *Inflexible* ve *Indefatigable* isimli İngiliz zırhlıları *Ertuğrul* ve

Levent Şahverdi Arşivi

Seddülbahir; Fransız Amiral Guépprate komutasındaki *Verité* ve *Suffren* isimli Fransız zırhlıları da *Kumkale* ve *Orhaniye* tabyalarını on yedi dakika ateş altına aldılar.[26] Bombardıman sonucunda 5 subay ve 80 er şehit oldu, 31 kişi de yaralandı.[27] Boğaz'da ilk kan akmıştı.

Boğaz'a bir saldırı yapılmasını kaçınılmaz gören Amiral Souchon'un isteği üzerine mayın hatlarını korumak maksadıyla *Mesudiye* zırhlısının baştan ve kıçtan demirlenmiş olarak sabit bir batarya gibi kullanılmasına karar verildi. Nitekim Yüzbaşı Norman Holbrook komutasındaki İngiliz *B11* denizaltısı, Boğaz'dan içeri süzülerek 13 Aralık 1914 günü *Mesudiye* zırhlısını torpido ile vurdu. *Mesudiye*, sekiz dakika içinde sol tarafa doğru yatmaya başladı. Bulunduğu yer sığ olduğundan direği dibe saplanıp karinası suyun yüzeyinde kaldı.[28] Saldırıdan yaklaşık 36 saat sonra batık geminin su üstünde kalan kısmındaki saclar kesilerek, beş subay sağ olarak kurtarıldı. *Mesudiye* zırhlısının 661 kişilik personelinden 35 kişi şehit oldu.

BOĞAZ'A SALDIRI KARARI

Çanakkale Boğazı'na yapılacak saldırı 28 Ocak 1915 tarihinde onaylanmış olsa da bu fikir Ağustos 1914'ten beri Winston Churchill'in kafasındaydı.[29]

25 Kasım 1914... İngiliz Savaş Konseyi toplantısı... Winston Churchill elindeki dosyadan çıkardığı kâğıtlar ve haritalarla Çanakkale Boğazı'na yapılacak saldırının gerekliliğini ortaya koyarken İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener dikkatle dinlemektedir.

26 BOA, DH. EUM. 3. Şb, 2/48

27 Selahattin Adil, *Harbi Umumi'de Çanakkale Muharebât-ı Bahriyyesi*, Erkân-ı Harbiyye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1920, s.12

28 ATASE, Kls.121; Dos.900/570; Fih.007

29 Figen Atabey, "İngiliz Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri'nin Deniz Harekâtı", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:8, Ağustos 2010, Sayı: 16, sy:15

Levent Şahverdi Arşivi

Churchill'in bir konuya duyduğu saplantının, sonuçta hep dediğini yaptırmasına yol açtığını gayet iyi bilmektedir. Kitchener'ın yapabileceği en iyi şey, saldırıyı geciktirmektir. Öyle de yapmıştır. Batı Cephesi'ndeki gelişmeleri dayanak göstererek saldırının "şimdilik" yapılamayacağını bildirmiştir.[30] Churchill için bu yeterlidir. Saldırı fikri toptan reddedilmemiştir. Kurt politikacı, beklemeye başlamıştır. Savaşın gelişimi de kendisine olanak tanımıştır.

Ruslar 1914 sonlarında ağır kayıplara uğramışlardı. Fransa'daki savaş da kilitlenerek siper savaşına dönmüştü. İtilaf Devletleri hem Rusya'yı ayakta tutmak hem de savaşa hareket kazandırmak zorundaydılar. 1915 yılının hemen başında toplanan İngiliz Savaş Konseyi'nde Çanakkale Boğazı'na bir saldırı düzenlenmesi fikri ağırlık kazandı,[31] çünkü Ruslar, Kafkaslarda Osmanlı'ya karşı zor durumda olduklarını bildirmişlerdi. Türk ordusunun meşgul edilmesi için Osmanlı'ya karşı yeni bir cephe açılmasını istemekteydiler. Ancak bu söylemler gerçeği yansıtmamaktaydı. Ruslar, Enver Paşa'nın saldırısını durdurmayı başardıkları gibi mücadelenin inisiyatifini de ele geçirmişlerdi. Kısacası, tehlikeyi atlatmışlardı. İngiliz istihbarat birimlerinin böyle bir bilgiyi nasıl gözden kaçırdığı bugün bile bir soru işaretidir.[32] Ancak Churchill için Rusların isteği yeterliydi. Tekrar sahneye çıkma vakti gelmişti. Çar II. Nikola'nın talebi üzerine Savaş Bakanı Lord Kitchener'ın süngüsü düşmüştü.

Konseyde yapılan görüşmeler sonucunda üç farklı plan üzerinde yoğunlaşıldı. Birinci planda ağırlık kara kuvvetlerindeydi. Donanma sağlayacağı ateş desteğiyle yardımcı olacaktı. İkinci plana göre deniz ve kara kuvvetleri ortak bir amfibi harekât gerçekleştireceklerdi. Üçüncü plan ise sadece donanma ile Boğaz'ın

30 George H. Cassar, *Kitchener: Architect of Victory*, London, 1977, s. 47

31 Lord Wester Wemyss, *The Navy in the Dardanelles Campaign*, London, 1924, s.34

32 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.74

Levent Şahverdi Arşivi

geçilmesine dayandırılmıştı. Donanma tek başına İstanbul'u ele geçirecek, işgal kuvvetleri daha sonra gelerek güvenliği sağlayacaklardı. Son planı savunan, hatta tutkuyla diğerlerini etki altına almaya çalışan sadece Churchill'di. Diğer üyeler ağırlıklı olarak ikinci plan üzerinde yoğunlaşmışlardı. Amiral Fisher ise çok fazla kuvvet gerekeceğini belirterek Çanakkale Harekâtı'na karşı çıkmıştı. Konseydeki aklı selim sahibi tek söylem buydu. Kitchener ise «Batı Cephesi dikkate alındığında Çanakkale'de kara birliklerinin görevlendirilmesinin zor olduğunu" ifade etti.[33] Talihsiz bir sözdü, çünkü Churchill'e açık kapı sunmuştu.

Churchill hemen Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almış donanmanın komutanı Amiral Carden ile temasa geçti. Kendisinden bir saldırı planı hazırlamasını istedi. Sözlerini şöyle tamamdı:

> *"Sadece donanmayı kullanmaya dayalı olacak planınızda insan ve gemi kaybının önemi yoktur. Lütfen sadece sonucunda elde edeceklerimizi düşünün."*[34]

Amiral Carden kurmayları ile yaptığı durum değerlendirmesinden sonra ilk saptamasını Churchill'e aktardı:

> *"Boğaz tek bir saldırı ile ele geçirilemez. Geniş kapsamlı bir harekât, aşamalı bir plan ve bunu hayata geçirmek için de çok sayıda gemiye ihtiyaç vardır."*[35]

Churchill için bu yeterliydi. Hazır Kitchener harekâta tam anlamıyla karşı değilken Carden'den harekât planını ayrıntılandırmasını istedi. Amiral Carden 11 Ocak 1915 tarihinde planını Londra'ya gönderdi. Buna göre ilk aşamada Çanakkale Boğazı ağzındaki giriş tabyaları savaş dışı bırakılacak, ikinci aşamada

33 George H. Cassar, *age*, s. 59

34 Jon Sumida, *In Defense of Naval Supremacy: Finance, Technology, and British Naval Policy*, New York, 1992, s.124 (The National Archives; ADM I/116/3491, Telegram, January 3, 1915; 1.28 pm)

35 Jon Sumida, s.124 (The National Archives; ADM I/116/3491, Telegram January 5, 1915; 2.20 pm)

Levent Şahverdi Arşivi

Kepez'e kadar olan bölgedeki iç savunma tertibatı tahrip edilecek, üçüncü aşamada ise Çanakkale dar geçidindeki tabyalar düşürülecekti.[36] Son aşamada mayın hatlarında açılacak bir gedikten ilerlenerek daha yukarıda bulunan savunmalar tahrip edilecek ve donanma ile İstanbul'a ilerlenecekti. Planın bundan sonrası İtilaf donanmasının Boğaz'ı geçip Türk-Alman donanmasını batırmasından sonra Rus kara birliklerinin İstanbul'u işgal etmesini içeriyordu. Churchill'in kişisel mücadele ve ısrarları sonunda İngiltere Savaş Konseyi'nin 28 Ocak 1915 tarihinde yaptığı toplantıda plan kesin karara bağlandı. Amiral Jacky Fisher toplantıda fikrini açıklarken tarihe not düştü:

> "Şu anda plana onay vermemin tek nedeni kamuoyunda konseye duyulan güvenin azalmaması için oybirliği ile kararın alındığını göstermektir. Yoksa bu planın başarı şansı olduğunu sanmıyorum. Umarım yanılırım. Eğer haklı çıkarsam yaşanacakları düşünmek bile istemiyorum."[37]

DONANMA HAREKÂTI

Çanakkale Savaşları denildiğinde bugün ilk akla gelen 18 Mart Zaferi'dir. Ancak arka planda bambaşka bir mücadele yatar. Boğaz'a yapılan saldırılar 3 Kasım 1914 tarihinde başlamış, ilk şehitler de bu tarihte verilmişti. Donanma ilk ciddi kaybını Mesudiye zırhlısının batırılmasıyla 13 Aralık 1914 günü yaşadı. Kapsamlı saldırılar ise 19 Şubat 1915 günü başladı. 25 Şubat günü dış tahkimatların susturulması ile ileri harekâta geçen İtilaf donanması 1 Mart ile 17 Mart arasında Boğaz'a sürekli saldırdı. 18 Mart yenilgisinden yaklaşık bir ay sonra ise 25 Nisan 1915 günü gerçekleştirilen amfibi harekât ile kara savaşları başladı. 9 Ocak 1916 gününe kadar Gelibolu'da yoğun çatışmalar devam

36 Jeffrey D. Wallin, *By Ships Alone: Churchill and the Dardanelles*, North Carolina, 1981, s.36-37

37 Arthur J. Marder, *From the Dreadnought to Scapa Flow: The Royal Navy in the Fisher Era, 1904–1919*, Volume IV, Oxford, 1961–1970, s.284

Levent Şahverdi Arşivi

etti. Sonuçta İtilaf kuvvetleri Çanakkale Boğazı'nı geçemeyerek ayrılmak zorunda kaldılar. Ancak saldırıları çok manidar bir günde, belki bir tesadüf, belki de bilinçli olarak, bir yıldönümünde başlamıştı.

Çanakkale Boğazı'na taarruz planının onaylanması üzerine İngiliz Donanması'na ait *Queen Elizabeth, Agamemnon, Irresistible, Inflexible, Lord Nelson, Albion, Cornwallis, Vengeance, Canopus, Ocean, Majestic, Triumph, Swiftsure* zırhlıları ile *Ark Royal* uçak gemisi Limni ve Bozcaada'da üslenen İtilaf donanmasına katıldı. Amiral Guépratte komutasındaki *Gaulois, Charlemagne, Bouvet, Suffren* adlı Fransız harp gemilerinin de İngiliz gemilerine katılmasıyla oluşan görev gücü, "Birleşik Donanma" adını aldı. Birleşik Donanma Başkomutanlığı görevi İngiliz Amiral Carden'e verildi. Hava keşfinin ardından, gerçekleştirilecek saldırının tarihi belirlendi: 19 Şubat 1915... İngiliz donanmasının Boğaz'dan geçtiği günün 108. yıldönümü...

Carden, planının ilk aşamasını uygulamaya koydu. Birleşik Donanma, uzak mesafeden Boğaz'ın ağzındaki giriş tahkimatını ateş altına aldı.[38] Yedi saat süren bombardıman sonunda *Ertuğrul, Seddülbahir, Kumkale* ve *Orhaniye* tabyaları çok fazla hasar almadı ama dört şehit verildi. Carden istediği sonucu alamadığı için 25 Şubat 1915'te yeniden aynı bölgeye saldırıya geçti.[39] Bombardıman *Agamemnon* zırhlısının *Ertuğrul* tabyasına ateş etmesiyle başladı. Tabyadakilerin karşı ateşinde yedi isabet alan *Agamemnon*, üç ölü ve beş yaralı vererek geri çekildi. Bunun üzerine uzak mesafeden bombardımana devam edildi. Tabyalarda asker topbaşı yapamayınca Fransız Amiral Guépratte, filosuyla giriş kanalına yaklaşıp *Ertuğrul* ve *Orhaniye* bataryalarını kısa mesafeden ateş altına aldı. *Queen Elizabeth* ve diğer zırhlılarının yönelttiği yoğun ateş sonucu Boğaz girişinde bulunan *Ertuğrul, Seddülbahir, Kumkale* ve *Orhaniye* tabyaları öğle saatleri itibariyle

38 BOA, DH. EUM. 3. Sb, 4/4
39 BOA, HR. MA, 1123/38

Levent Şahverdi Arşivi

susturuldu. Amiral Carden, mayın tarayıcı gemilerin, *Albion*, *Triumph*, *Vengeance* zırhlılarının koruması altında hemen Boğaz'a girip mayınları taramasını emretti. Yapılan çalışma sonucu 25 Şubat gecesi Boğaz'ın dört mil kadar içerisinin mayınlardan temizlendiği rapor edildi. 26 Şubat günü kıyıya çıkarılan küçük tahrip birlikleri tabyalarda kalan topların bir kısmını daha kullanılamaz hale getirdi. Boğaz giriş tabyalarının susturulması ve bölgenin mayından temizlenmesi üzerine Carden, Londra'ya gönderdiği mesajda ilk aşamanın tamamlandığını ve hemen "orta bölge topçusunun yok edilmesi ve bu bölgedeki mayınların temizlenmesi" amacına yönelik ikinci aşamaya geçildiğini haber verdi. Bu aşama 1-17 Mart arasında uzun bir sürece yayılacak ancak istenilen sonuç alınamayacaktı.

Orta istihkâmlar, girişten Boğaz'ın neredeyse en dar yeri olan Çanakkale-Kilitbahir'e kadarki bölgede konuşlandırılmıştı. Erenköy, Kepez, Soğanlıdere, Dardanos, Baykuş öncelikli olarak hedefteydi. Mart ayının birinci günü *Albion*, *Majestik*, *Ocean* ve *Triumph* zırhlıları, mayın hatlarını koruyan sahil bataryalarını ateş altına aldı. 2 Mart günü *Canopus* ve *Swiftsure* zırhlıları da *Dardanos* bataryasına yöneldi. Menzilinin içine girdiklerinde *Dardanos* bataryası da karşı ateşe başladı. Bir mermi *Swiftsure* zırhlısının subay salonuna, ikinci mermi telsizine, bir başka mermi de arka bacasına isabet etti.

4 Mart günü ise kıyı toplarının imhası için dörder makineli tüfekle donatılmış *Plymouth* taburu tarafından bir çıkarma gerçekleştirildi. İngilizlerin Seddülbahir bölgesindeki çıkarma girişimleri üzerine, 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, iki piyade alayını Serafim Çiftliği'ne, bir alayını da Kumdere ağzına yöneltti ve kendisi de gelişmeleri yakından izlemek için acilen Seddülbahir'in kuzeyindeki *Harap* tabyaya gitti. *Plymouth* taburu, donanmanın topçu desteğiyle Seddülbahir köyü ile tabya arasındaki alana ulaştıysa da Türk direnişinin etkisiyle daha ileri gidemedi. Şiddetli ateş altında kalan müfreze de çekilmek zorunda kaldı. Kıyıya çıkan İngiliz müfrezeleri, Seddülbahir

Levent Şahverdi Arşivi

çevresini savunan Türk piyade birliklerinin süngü hücumlarıyla geri atılarak çekilmek zorunda bırakılmışlardı. Mustafa Kemal, Müstahkem Mevki Komutanlığına gönderdiği raporda; Müttefiklerin gerçekleştirdiği saldırının, 27. Alayın 10. Bölük çavuşlarından Mehmet Çavuş'un tabya içindeki yarım takımının yaptığı süngü hücumuyla püskürtüldüğünü; bu hücum sırasında Mehmet Çavuş'un tüfeğinin mekanizmasının işlememesi üzerine, düşmana taşla saldırırken başından yaralandığını ifade edip söz konusu askerin madalyayla ya da başka bir biçimde ödüllendirilmesini önerdi.[40]

Carden, harekâtın istediği hızda ve başarıda ilerlemediğini görünce dönemin en modern savaş gemisi olarak nitelendirilen *Queen Elizabeth*'i devreye soktu. Bu super-dretnot, Gelibolu yarımadasının batısında konuşlanarak Kabatepe açıklarında demirledi. Hedefinde *Rumeli Mecidiye* tabyası vardı. Uçakların atış tanzimi ile *Queen Elizabeth*'teki dört adet 381 mm'lik top, aşırma atışlarına başladı. *Queen Elizabeth* tabyayı görmüyor, uçaklardan rapor alarak hedef belirliyordu. Tabyanın yardımına savunma görevinde bulunan *Barbaros Hayrettin* zırhlısı yetişti. *Barbaros Hayrettin* dretnot öncesi (pre-dretnot), modası geçmiş bir zırhlıydı. Topları ancak 280 mm'likti. Atış tanzimini uçaklardan aldığı bilgiyle değil, yerdeki bir gözetleme istasyonu aracılığıyla yapmak zorundaydı. *Queen Elizabeth* ancak dördüncü salvosunda tabyanın yakınlarına isabet kaydetmişti. *Barbaros Hayrettin* ise üçüncü atışında İngiliz zırhlısını bacasından vurdu.[41] *Queen Elizabeth* ateşi keserek uzaklaştı. Super-dretnot, pre-drenota yenilmişti. Bunun daha bir başlangıç olduğunu bilmiyorlardı. İtilaf kuvvetleri daha çok çekecekti.

---

40 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s.7

41 Lord Wester Wemyss, 1924, s.65; The National Archives, ADM, I/116/3491

Levent Şahverdi Arşivi

6 Mart 1915... Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı Cevat Paşa'nın karargâh odasından içeri giren Müstahkem Mevkii Mayın Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey'di. Cevat Paşa kendisini buyur etti ve hemen söze girerek elinde kaç mayın kaldığını sordu. Nazmi Bey, "Yirmi altı" diye yanıtladı. Bu mayınlar Bahriye Nezareti depolarından alınarak *Selanik* vapuru ile İstanbul'dan yeni getirtilmişti. Beraber haritanın başına geçtiler. Müstahkem Mevkii Komutanlığı tarafından bir tespit yapılmıştı. İtilaf donanması gemilerinin manevra yapabilecekleri yegâne alan Erenköy koyu açıklarıydı. Nazmi Bey de aynı fikirde olduğunu beyan edince Cevat Paşa bu bölgeye yeni bir mayın hattı oluşturulması emrini verdi. Nöbet listesine göre sıra, *Nusret* mayın gemisindeydi. Yirmi altı adet karbonit mayın, *Nusret*'in güvertesine yerleştirildi. Kıdemli Yüzbaşı Tophaneli İsmail Hakkı Bey komutasındaki *Nusret*, Nara'dan hareketle tarihî görevine başladı. Erenköy bölgesindeki Karanlık limana ulaştı. Boğaz'daki 11. mayın hattının tesisini tamamladı. Bu hat diğerleri gibi Boğaz'ın orta hattına dikey değildi. Mayınlar, kıyıya paralel olarak tahmin edilmeyecek şekilde döküldü. *Nusret*'le birlikte göreve çıkan Müstahkem Mevkii Mayın Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey, döküm işlemi sorunsuz halledilince rahat bir nefes aldı. Mayın döşeme işlemi sonrası geri dönülürken Tophaneli İsmail Hakkı Bey geçirdiği kalp krizi sonucu şehit düştü. Döktüğü mayınlar ise on gün boyunca tespit edilemedi...

Amiral Carden mayınlar tamamen temizlenmeden Boğaz'a girmeyi düşünmüyordu. Muhriplerin koruması ve desteği altında başlatılan mayın temizleme operasyonu, mayın hatlarını koruyan Türk kıyı topçusunun inatçı direnişi nedeniyle sonuçsuz kalıyordu. Geniş çaplı bir saldırı başlatması için Churchill tarafından sürekli baskı altında tutulan Amiral Carden, en nihayetinde hastalığını bahane ederek görevini yardımcısı Amiral de Robeck'e bıraktı. Robeck, Churchill'e iki gün içerisinde Boğaz'a saldıracağını bildirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Müttefik Donanması'nın Boğaz'ı zorlamak üzere oluşturduğu formasyon

Amiral de Robeck kurmayları ile yaptığı görüşmeler sonucunda 18 Mart günü saldırıyı başlattı. Boğaz'a girecek formasyondaki gemiler üç saldırı hattı şeklinde örgütlendi.[42] Amiral de Robeck komutasındaki ilk saldırı hattında *Queen Elizabeth, Agamemnon, Lord Nelson* ve *Inflexible* zırhlıları; Fransız Amiral Guépratte komutasındaki ikinci saldırı hattında *Gaulois, Charlemagne, Bouvet* ve *Suffren*; Albay Hayes-Sadler komutasındaki üçüncü saldırı hattında ise *Vengeance, Irresistible, Albion* ve *Océan* bulunmaktaydı. Saldırı formasyonunun sağ kanadını *Triumph* ve *Swiftsure*, sol kanadını ise *Prince George* ve *Majestic* korumaktaydı. *Canopus* ile *Cornwallis* ise takviye ve destek amacıyla formasyonun arkasındaydı.

İlk mermiyi *Triumph*, Anadolu yakasındaki Halileli sırtlarına attı. Bir süre sonra diğer gemiler de on beş kilometre mesafeden iç tabyalara ateşe başladılar. *Queen Elizabeth* zırhlısı "Anadolu Hamidiyesi-Çimenlik", *Agamemnon* zırhlısı "Rumeli Mecidiyesi", *Lord Nelson* zırhlısı "Namazgah", *Inflexible* zırhlısı "Rumeli Hamidiyesi", *Triumph* "Dardanos" ve Anadolu tarafındaki

42 Paul Emile Guépratte,. *L'Expédition des Dardanelles, 1914–1915*, Paris, 1935, s.36-37

Levent Şahverdi Arşivi

obüsler ve *Prince George* ise "Tenker ve Baykuş (Mesudiye)" tabyalarını hedef almaktaydı. Saat 12:00'yi birkaç dakika geçe, gerçekleştirilen tahribatı yeterli gören Amiral de Robeck, Fransız Amirali Guépratte'a komutası altındaki dört Fransız zırhlısını ileriye yanaştırmasını bildirdi. *Gaulois* ve *Charlemagne* soldan; *Bouvet* ve *Suffren* zırhlıları sağdan İngiliz zırhlılarının yanından geçerek kaleleri daha kısa mesafeden dövmeye başladılar. Bu esnada Fransız gemileri Türk topçusunun atış menziline girdi. Türk ağır topçusu aniden ateşe başladı. Savaşın en şiddetli anları yaşanıyordu.

Fransız *Gaulois* zırhlısı, *Rumeli Mecidiyesi*'nin yoğun top ateşi sonucu su kesiminin altından isabet alınca, bacası ve direkleri parçalanmış olarak savaş alanından çekilmek zorunda kaldı. Bu esnada Fransız Amiral Guépratte, *Dublin* kruvazörünü yardıma çağırdı. *Gaulois*'nın 400 kişilik mürettebatı kruvazöre transfer edildi. Zırhlı ise Bozcaada yakınlarındaki Tavşan adasında karaya oturtuldu. Fransız *Suffren* zırhlısı isabet aldı ve gemide yangın çıktı.

Türk tarafında da çok hasar vardı. Toplardan bazıları isabet alarak saf dışı kalırken bazıları arızalanarak ateş edemez hale gelmişti. Bataryaların çoğu harabeyi andırıyordu. Türk topçusundaki ateş azalması, Birleşik Donanma Komutanı Amiral Robeck'i ümitlendirdi. Amiral artık mayın tarama faaliyetlerine başlayıp, daha yakından, Sarısığlar tarafından ana tabyaları tahrip etmeye karar verdi. Bu kararının nelere mal olacağını birazdan görecekti.

Albay Sadler'a komutasındaki gemilerin Fransız gemilerinin yerini almasını bildirdi. Bunun üzerine gerideki İngiliz zırhlıları ileriye yanaşmak, öndeki Fransız zırhlıları ise onlara yer açmak üzere büyük bir manevra hareketine giriştiler. Nerede? Erenköy koyunda... Boğaz'ın en geniş yeri olan Karanlık liman önlerindeki gemi trafiği birden arttı, hatta karıştı. Topçu ateşi nedeniyle yaralı olarak sağına bir kavis çizerek dönmeye çalışan Fransız *Bouvet* zırhlısı, *Nusret* mayın gemisinin Erenköy önlerine

Levent Şahverdi Arşivi

döktüğü mayınlardan biriyle tanıştı. İki dakika içerisinde battı. İngiliz *Inflexible* zırhlısı, *Bouvet*'in battığı yerin yakınında manevra yapmakta iken bir mayına çarparak ağır bir şekilde yaralandı. *Irresistible* ise birçok mermi yarasına rağmen savaşa devam ediyordu, ancak kısa bir süre sonra, *Nusret*'in döktüğü mayınlardan birinin bordo altında patlaması sonucu orta bölgesi parçalandı. Hızla su alan geminin makine dairesinden sadece üç kişi kurtulabildi. Hareket kabiliyetini yitiren *Irresistible* zırhlısı, Türk toplarının şiddetli ateşiyle vuruluyordu. Amiral Robeck, *Ocean* zırhlısının komutanına *Irresistible*'ı yedeğine alması için talimat gönderdi. Tabyalara ateş açmaya devam ediyorlardı. Edremitli Mehmet oğlu Seyit, mermi taşıma mekanizması arızalanınca topa sürülecek mermiyi kendisi taşıdı. Savaştan sonra *Harp* mecmuasının kapağı için çekilen fotoğrafta sırtında görülen mermi tahtadan bir maketti. Savaş sırasında kaldırdığı o 276 kiloluk mermi, *Ocean* zırhlısını vurdu. Mürettebat daha ne olduğunu bile anlayamadan *Nusret*'in döktüğü bir başka mayına çarpan gemi, içeride yaşanan bir başka patlamayla sarsıldı, yan yattı ve Boğaz'ın karanlık sularına gömüldü.

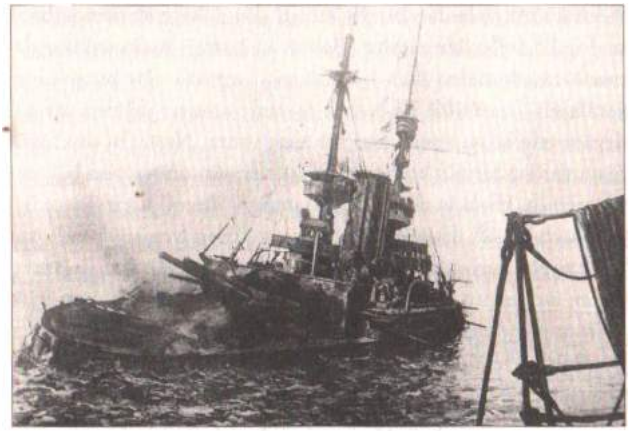
18 Mart Perşembe günü öğle saatlerinde başlayıp[43] akşama doğru biten bu bir günlük çatışmada, harekâta büyük ümitlerle başlayan büyük donanmanın kaybı da büyük oldu. Birleşik Donanma'nın savaş gücünün üçte biri yok oldu. Fransız *Bouvet*, İngiliz *Irresistible* ve *Ocean* zırhlıları battı. İngiliz *Inflexible* ile Fransızların iki zırhlısı; *Suffren* ve *Gaulois* görev yapamayacak şekilde ağır hasara uğradı.

Sonuç itibariyle, "Yenilmez Armada" olarak nitelendirilen Birleşik Donanma büyük kayıp vererek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Çanakkale Boğazı'nın geçilemeyişi, bu ülkelerin askerî ve siyasi prestijini olumsuz etkiledi. Özellikle İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğünün "tartışılmaz" olmadığı ortaya çıktı.[44]

43 BOA, DH. EUM. 3. Sb, 4/37

44 A.A. Hoehling, *The Great War at Sea*, New York, 1965, s.79

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizlerin HMS Irresistable gemisi batarken

Bu olay Avrupa'nın ve emperyalizmin yenilmezliğinin abartılmış bir efsane olduğunu açık bir şekilde gösterdi. Türk ordusu ise bir deniz savaşını karadan ateşlediği donanma toplarıyla kazanarak adını tarihe yazdırdı.

Destek gemilerinden birinin güvertesinde saldırıyı başından sonuna kadar izleyen bir komutan, Birleşik Donanma'nın geri çekilişi sırasında dürbününü gözünden indirip yanındakilere şöyle dedi: "Beyler, silahlarınızı hazırlayın, onlara çok ihtiyacınız olacak." Bu kişi, Çanakkale'deki kara saldırısını yönetecek olan Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı Sir Ian Hamilton'dan başkası değildi.

KARA SAVAŞI

Hayal kırıklığı... İngiltere'nin ruh hali ancak böyle ifade edilebilirdi. Amiral Fisher haklı çıkmıştı. Yer yerinden oynadı. Churchill de yerinden oldu. Şimdi içine düşülen bu durumdan kurtulmak gerekiyordu. İtilaf Devletleri'nin yeni planı, "donanma desteğinde çıkarma ve kara saldırısı"ydı. Türk tarafı da

Levent Şahverdi Arşivi

aynı şeyi düşünüyordu. Ancak itiraf edilmesi gereken bir husus vardı. Deniz saldırısına karşı olabilecek en üst düzeyde önlemler alınmış olmasına rağmen kara saldırısı için o derece hazırlık yapıldığı söylenemezdi. İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin gerek Mısır'da gerekse Limni adasında yığınak yapmaya başlaması kara saldırısının habercisi oldu. Harbiye Nezareti'nin Çanakkale'de kara savunması için gerçek anlamda harekete geçmesi, 18 Mart Deniz Zaferi'nden yaklaşık bir hafta sonra başladı.

TÜRK SAVUNMASININ HAZIRLIKLARI

23 Mart 1915 tarihinde Çanakkale'nin kara savunması için ilk ciddi adım atıldı. Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından 5. Ordu'nun kuruluş emri yayınlandı. Bu ordunun başına Liman von Sanders getirildi.[45] Alman komutan hemen çalışmalara başlayarak elindeki askerî birimleri uygun bulduğu şekilde konuşlandırdı. Ordu birliklerini yerleştirdiği konumlara bakılırsa von Sanders, Bolayır dışında Gelibolu yarımadasının başka bir yerine çıkarma beklemiyordu. İngilizlerin gerçekleştireceği amfibi harekâtın alanını, Saroz körfezi ve Anadolu kıyıları olarak öngörmekteydi.

3. Tümen ile 11. Tümen Anadolu yakasına yerleştirildi. 5. Tümen ile 7. Tümen Saroz bölgesine konuşlandırıldı. 9. Tümen ile yeni kurulan 19. Tümen Gelibolu yarımadasının güney kesiminde görevlendirildi. Bu yerleşim, daha önceden hazırlanmış plana uymuyordu. İlk savunma planında Türk birliklerinin görev alanları, kıyının kuvvetli tutulmasına göre düzenlenmişti. Gerideki ihtiyat kuvvetlerinden de destek gelecekti. Oysa Sanders, kıyıları daha az kuvvetle savunup esas gücünü iç bölgelere sevk etmekten yanaydı. İtilaf birliklerini Gelibolu yarımadasının içine çekip imha etmeyi düşünüyordu. 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa ve 19. Tümen Komutanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal bu plana şiddetle karşı çıktılar. Ama Sanders ısrar etti.

45 BOA, DH. KMS 31/30

Levent Şahverdi Arşivi

Çanakkale Cephesi'ndeki kara savaşlarının unutulmaz isimlerinden Esat Paşa

Çıkarma sırasında donanma ateşiyle korunan İtilaf askerleri, bu plan nedeniyle karşılarında çok az kuvvet gördüklerinden çoğu yerde köprübaşı tutabildiler. Aslında bu plan Almanların işine geldi; plan nedeniyle kara savaşlarının yaklaşık sekiz ay sürmesi İtilaf kuvvetlerinin önemli bir kısmını meşgul etti. Böylece İttifak birlikleri Avrupa cephelerinde daha fazla baskı altına girmediler.

Cephenin kuvvetli durabilmesi için cephe gerisi de planlandı. Yeni amele taburları, malzeme ambarları, taşımacı kolları kuruldu. Karayolu ile lojistik destek hatları oluşturuldu. Gelibolu yarımadasına taşınacak malzemenin demiryolu ile sevkiyatının yetersiz kalınacağına hükmedildi. Bunun üzerine deniz yolunun da kullanılmasına karar verildi. Donanma unsurlarına ek olarak; uzak mesafe taşımacılığı yapan Seyr-i Sefain İdaresi'nin ve Boğazlarda yol alan Şirket-i Hayriye ile Haliç Şirketi'nin gemileri, genel seferberlik kuralları çerçevesinde ordu hizmetine alındı.[46]

46 BOA, HR. SYS, 2179/3

Levent Şahverdi Arşivi

Donanmanın muhrip, torpidobot, gambot, mayın tarama unsurları, hatta padişahın yatı bile keşif, devriye ve tedarik hatlarında görevlendirildi. Hilal-i Ahmer, ordu bünyesindeki Sahra Sıhhiye ile birlikte hazırlıklara girişti. Seyyar, menzil ve merkez hastaneleri kuruldu. Sıhhiye bünyesindeki yatak, ambulans, sedyeci, hemşire ve hastabakıcı sayısı artırıldı. İstanbul'daki silah ve mühimmat fabrikalarında vardiyalar çoğaltılarak üretim ve montajda artışa gidildi. İstanbul ve çevresinde de savunma tertibatı alındı. Seferberlik kapsamında silahaltına alınanlar, eğitime tâbi tutularak dağıtım merkezlerine gönderildi. Osmanlı var olma savaşına girdiğinin farkındaydı, eldeki bütün imkânları değerlendirmeye çalışıyordu.

İTİLAF KUVVETLERİNİN HAZIRLIKLARI

General Sir Ian Hamilton, kendisini çağıran İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener'ın karşısındaydı:

> "Donanmayı desteklemesi için Çanakkale'ye askerî kuvvet gönderiyoruz, komutanı da sensin."[47]

Çıkarma harekâtı için hazırlık yapılan iki nokta vardı. Ana merkez Mısır'dı. Sömürgelerden getirilen askerler burada intibak eğitimlerine tâbi tutuluyordu. Avustralyalı, Yeni Zelandalı, Kanadalı, İskoç, İrlandalı, Hint, kısacası İngiliz İmparatorluğu'nun her köşesinden gelen askerler bir aradaydı. Hamilton da buraya gelip düzenleme çalışmasına girişti. Ancak bazı birliklerin ve malzemelerin, çıkarmanın ikinci ve cepheye yakın merkezi olan Limni adasına gönderildiğini öğrendi. Ada aslında hâlâ tarafsız olan Yunanistan'a aitti ama İtilaf güçlerinin işgaline uğramıştı. Tuhaf ki Yunan Hükümeti buna tepki göstermemişti. Hamilton bir kısım kuvveti daha göndermek istediği Limni'den bir mesaj aldı:

47 Sir Ian Hamilton, *age*, 1920, Volume 1, s.1

Levent Şahverdi Arşivi

"Gelmeden evvel bize su gönderin, gelirken de kendi suyunuzu getirin."[48]

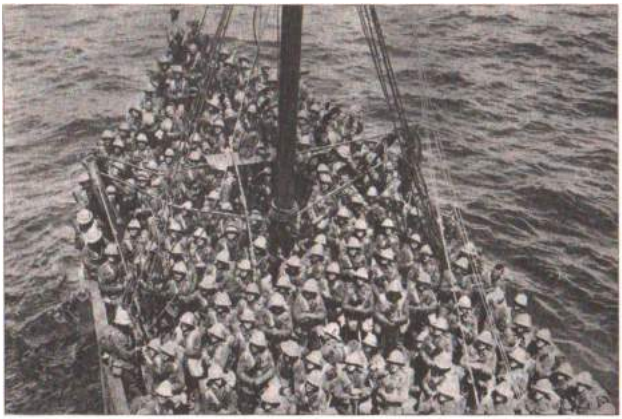
Hamilton hemen birlikleri Mısır'da bırakarak Limni'ye hareket etti. Geldiğinde gördü ki harekât merkezi olarak kullanılacak ada, karmakarışıktı. Toplar ile mühimmatlar birbirine uymuyordu. Bazı askerî birliklerin yarısı Limni'de, yarısı Mısır'daydı. At arabaları gelmişti, ama atlar görünürde yoktu. Sevkiyattaki sorun nedeniyle tüfekleri gelmeyen askerler ağaç dallarıyla eğitim yapıyorlardı. Fransız karargâhında yüzlerce fıçıyı gördüğünde yanındaki subaylara "*Hani suyunuz yoktu!*" diye çıkıştı. Aldığı cevapla beyninden vurulmuşa döndü: "*Onlar su değil, Fransız şarabı. Konstantinopol alınınca kutlama için kullanılacaklar.*"

Hamilton Limni'de işi çözemeyeceğini anlayınca birlikleri, yeniden düzenlenmek üzere, Mısır'a geri götürme kararı aldı. Mısır'a vardıklarında her şey yeniden örgütlendi. Askerler, silahlar, mühimmat, sıhhiye malzemeleri, yiyecek ve su, ordu için gereken her şey Limni'ye taşındı. Adada hastaneler kuruldu, hastane gemileri de planlanan yerlerde demirledi. Savaş gemileri, uçak gemileri ve denizaltılar bir araya getirildi. Çıkarmada kullanılmak için seyyar iskeleler ve dubalar yaptırıldı. İlginçtir ki çıkarma günü bir tanesi hariç bunların hepsinin Mısır'da unutulduğu ortaya çıkacaktı. Getirilen de kullanılamadan Türk topçusu tarafından imha edilecekti. Bütün hazırlıklar 19 Nisan 1915 günü ancak tamamlanabildi. Yani çıkarmadan yaklaşık bir hafta önce...

Hamilton, harekât planında, çıkarma yapılacak alanı iki ana parçaya ayırdı: Gelibolu yarımadası ve Anadolu sahili. Gelibolu yarımadasının güneyinde, harflerle kodlanmış beş noktaya çıkarma yapılacaktı: Zığındere (Y), İkiz Koyu (X), Teke Koyu (W), Ertuğrul Koyu (V) ve Morto Koyu (S) sahilleri. Yarımadanın kuzeyindeki çıkarma alanı ise Kabatepe ile Küçük Arıburnu

48 Sir Ian Hamilton, *age*, 1920, Volume 1, s.76

Levent Şahverdi Arşivi

Dünyanın birçok köşesinden Çanakkale Cephesi'nde savaşmak üzere getirilen Müttefik askerleri Limni ve İskenderiye'den gemilerle taşınırken.

arasındaki (Z) kumsaldı. Anadolu yakasındaki çıkarma bölgesi ise Kumkale'ydi.

Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı General Hamilton, Gelibolu yarımadasının güneyinde taktik açıdan bir kilit nokta oluşturan Alçıtepe'yi ele geçirmek amacıyla, çıkarma yeri olarak Seddülbahir bölgesini seçmişti. Alçıtepe'den sonra Kilitbahir platosunu da ele geçirerek, Boğaz'daki Türk topçusunu arkadan vurmayı hedefliyordu. Bunun için üç piyade tümeni ile bir Hint tugayı ayrıldı. 29. İngiliz Piyade Tümeni karaya çıktıktan sonra onu 1. İngiliz Kraliyet Tümeni takip edecekti. İlk dalgada askerlerin yanı sıra 40 top çıkarılacak, ikinci dalgada 100 top ve yeni birlikler sevk edilecekti. Birleşik Donanma çıkarmaya top desteği sağlayacak, adalarda ve uçak gemilerinde konuşlandırılan İtilaf Hava Gücü de keşif, bombardıman ve atış tanzimi yapacaktı. General Hamilton'ın planı günlük hedefler konusunda aşırı derecede iyimserdi, sanki boş bir arazi işgal ediliyormuş gibi hesapsız davranılmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

İngiltere'de kurulan Çanakkale Komisyonu hazırladığı "son rapor"da, sefer öncesinde 10.000 olarak tahmin edilen personel zayiatının sefer sonunda 253.000 bine çıktığını açıklayacaktı.[49] Kısacası evdeki hesap çarşıya uymamıştı.

ÇIKARMA

25 Nisan 1915 günü İtilaf Devletleri tarafından gerçekleştirilen çıkarma, II. Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerin 6 Haziran 1944 günü gerçekleştireceği Normandiya Çıkarması'na kadar savaş tarihinin en büyük amfibi harekâtı olarak kalacaktı. Avustralya, Yeni Zelanda, İrlanda, İskoçya, Galler, Hindistan, Senegal, Nepal'den gelen, hatta aralarında Maoriler bulunan İtilaf askerleri 24 Nisan gecesi Mondros limanından gemilere bindirilip harekât bölgesine doğru yola çıkarıldı. Birleşik Donanma'nın muhrip, denizaltı ve uçak gemilerinin koruması altında Limni adasından hareket eden nakliye gemilerindeki askerler 25 Nisan sabahı yoğun bir şekilde karaya ayak basmaya başladılar. Donanmanın sağladığı topçu desteği uçakların hedef belirlemeleri sayesinde etkili olmuştu. Kıyıya çıkanlar Türk direnişiyle karşılaştılar. Ancak sonuçta, çıkarma kumsallarının çoğunda tutunmayı başardılar.

Anadolu Kıyısı

Kumkale

Kumkale'ye yapılan amfibi harekâtı, Türkleri yanıltarak hem dikkat ve faaliyetlerini harekâtın ağırlık noktası olan Gelibolu yakasından bu tarafa çekmek, hem de Anadolu'dan karşıya asker ve silah sevkine engel olmak amacıyla gerçekleştirilmişti. Cezayirliler, Senegalliler ve Fransızlardan oluşan 2.800 kişilik Fransız 6. Sömürge Alayı 25 Nisan günü kıyı başında tutunmuşsa da çok kanlı geçen çatışmalardan sonra ilerleyemedi ve yeniden gemilere bindirilerek, 26/27 Nisan gecesi Seddülbahir'e nakledildi.

49 Dardanelles Commission, *Final Report* 1917, London, 1919, s.85

Levent Şahverdi Arşivi

Gelibolu (Güney)

Y Kumsalı (Zığındere)

Türk savunmasının en zayıf olduğu yerlerden biri olan bu bölgeye 2.000 kişilik bir kuvvet çıkarılmıştı. Ancak geceleyin Türk birlikleri tarafından gerçekleştirilen taarruzlar nedeniyle kumsaldaki harekâttan vazgeçildi ve birlikler 26 Nisan sabahı tekrar gemilere alındı.

X Kumsalı (İkiz Koyu)

Implacable zırhlısı ve *Amethyst* kruvazörü tarafından korunan iki tabura yakın kuvvet, filikalarla "X Kumsalı"na çıkarıldı. Buralardaki Türk savunma kuvvetleri savaş gemilerinin top atışı ile uzaklaştırıldığından çıkarmada büyük bir zorluk yaşanmadı ve 26 Nisan gecesi saat 01:00'de "X Kumsalı" ele geçirildi.

W Kumsalı (Teke Koyu)

Teke Koyu ile Mehmetçik Burnu (Hellas) arasındaki "W Kumsalı" adı verilen sığlığa gönderilen 29. İngiliz Tümeni'ne ait birliklerdeki 950 subay ve erin 500'ünden fazlası ölü ve yaralı olarak kaybedildi. Buna rağmen hayatta kalanlar zor da olsa ilerleme çabası göstererek, kıyıda tutunmayı başarabildiler.

V Kumsalı (Ertuğrul Koyu)

İngiliz belgelerinde ele geçirilmesi en zor olan kumsalın "V Kumsalı" olduğu belirtilir. Çıkarma birlikleri Türk birliklerinin çok şiddetli ateşi ile karşılaştılar. Bunun üzerine adeta "Truva Atı" efsanesinden esinlenilerek, çıkarma maksadına göre uyarlanan *River Clyde* isimli eski bir kömür gemisi karaya oturtuldu.[50] Ancak gemi bir kum yığınağı sebebiyle kıyıdan uzakta karaya

50 Philip Lecane, *Beneath a Turkish Sky: The Royal Dublin Fusiliers and the Assault on Gallipoli*, The History Press, 2015, s.48-53

Levent Şahverdi Arşivi

oturduğundan Müttefikler askerlerini karaya çıkarabilmek için saatlerce uğraştılar ve pek çok kayıp verdiler. Karaya çıkanlarsa karşılarında Yahya Çavuş ve askerlerini buldular.

S *Kumsalı (Morto Koyu)*

Cornwallis, *Vengeance* ve *Lord Nelson* gemilerinin şiddetli top ateşiyle saat 07:30'dan itibaren üç İngiliz bölüğü kadar bir kuvvet Eskihisarlık ve Morto Koyu arasındaki bu kıyıya çıkmayı başardıysa da Türk atcşinin etkisi altında kalarak pek bir ilerleme gösteremedi.

Gelibolu (Kuzey)

Z Kumsalı (Kabatepe – Küçük Arıburnu arası)

İtilaf güçleri tarafından "Z" Kumsalı adı verilen Kabatepe ile Küçük Arıburnu arasındaki kumsallığa ANZAK (Avustralya-Yeni Zelanda) Kolordusu yönlendirilmişti. İşaret şamandırasının bulunduğu yerden kuzeye yönelmesi nedeniyle 8.000 kişilik Anzak kuvveti uygunsuz bir yere güçlükle çıkarıldı. Burada karşılarında Mustafa Kemal'i buldular.

19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, Liman von Sanders'in savunma planına başından beri karşıydı. Sanders, 57. Alay'ın da yerini değiştirmek istemişti ama Mustafa Kemal, çıkarmanın yapılacağı yere en yakın noktalardan biri olacağını düşündüğü Bigalı köyünde kalmakta ısrar etmişti. Aslında 19. Tümen, çıkarmanın yapıldığı gün ihtiyat kuvveti olarak görevlendirilmişti, ancak işgal kuvvetlerini karşısında bulan Mustafa Kemal fırsatı kaçırmadı. Birliklerini hemen alarma geçirdi. Taarruz için emir bekliyordu ama 5. Ordu Komutanı Sanders'ten cevap yoktu. Fazla bekleyemedi; düşmanın Arıburnu bölgesine yerleşmesine engel olmak gerekiyordu. Tarihin akşını değiştirecek kararı verdi. 27. Alay'ın Kemalyeri-Merkeztepe genel istikametindeki taarruzunu haber alınca, 57. Alayı taarruza geçirdi. Böyle bir

Levent Şahverdi Arşivi

inisiyatifi almanın ağır yükü vardı; suçlu görülerek mesleğinden uzaklaştırılabilir, hatta idam edilebilirdi. Bunları düşünmedi ya da önemsemedi. Tehlike her türlü kaygıdan önemliydi...

İtilaf kuvvetlerinin amacı, yarımadayı Arıburnu'ndan ikiye bölmekti. Böylelikle lojistik hatlar engellendiği gibi kıyı topçuları iki ateş arasına alınacaktı. Marmara ile bağlantı kurduktan sonra deniz nakliyatını da tedirgin etmek mümkündü. Çünkü aktarma limanlarının çoğu tehdit altına girecekti. Yarımada işgal ediliyor, fakat von Sanders, gerçek çıkarmanın yapılacağını düşündüğü Bolayır'dan kıpırdamıyordu.

57. Alay, Conkbayırı doğrultusuna ilerlerken Mustafa Kemal, durumu yakından incelemek amacıyla emir subayını ve birkaç atlı muhafız erini yanına alarak Conkbayırı'na gitti. İki sırtı ele geçirmiş olan Anzaklar süratle ilerlemekteydi. Geri çekilen 27. Alayın 8. Bölüğünden bazı askerlerle karşılaştılar. Neden geri çekildikleri sorulunca askerler cephanelerinin kalmadığını bildirdiler. Mustafa Kemal hemen inisiyatifi eline aldı: «*Düşmandan kaçılmaz, merminiz yoksa süngünüz var. Süngü tak! Yere yat!*"

Askerler Mustafa Kemal'in emrini yerine getirerek süngü takılı boş tüfekleriyle mevzi aldılar. Anzakların öncü kolu, kaçmakta olan Türk askerinin geri dönerek pozisyon aldığı görünce tuzağa düştüklerini sanıp hemen yere yattı. Onları gören çıkarma kuvvetinin tamamı ilerlemeyi keserek mevzi aldı. Mustafa Kemal yıllar sonra bu olayı «*Savaşı kazandığımız an o andır*" diye ifade edecektir. Anzak ilerleyişinin ivme kaybettiği anda 57. Alay askerleri yetişerek Conbayırı'nın stratejik konumdaki tepesini güvenlik altına aldılar. Mustafa Kemal hemen askerlerini 261 rakımlı tepeye doğru saldırıya geçirdi: "*Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Siz ölünceye kadar geçen sürede yerinizi yeni kuvvet ve komutanlar alacaktır.*" Bu kararlı emir üzerine 57. Alay askerleri, Birleşik Donanma'nın yoğun bombardımanı tarafından korunan Anzak birliklerine karşı hücuma başladılar ve başardılar da. Anzaklar geri çekiliyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Durumu yerinde görmek için bölgeye gelen 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa ile 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal bir değerlendirme yaptılar. Mustafa Kemal, Arıburnu'na çıkmış olan düşman kuvvetlerinin işgal hareketine son vermek üzere hemen saldırıya geçmek istediğini belirtti. Esat Paşa da teklifi olumlu karşıladı. Mustafa Kemal'in emrine verilen 27. Alay süngü hücumuyla Anzak birliklerini sürdü. Kanlısırt geri alındı. 27. Alay ile 57. Alay, Mustafa Kemal'in emri altında gösterdiği başarılı harekâtlarla İngilizlerin planlarını boşa çıkardı.

General Hamilton olaya bizzat müdahale etti. Akdeniz Seferi Kuvvetleri'nin karargâh subayları ve donanma komutanları arasında Anzakların boşaltılması konusunda yoğun tartışmalar yaşanıyordu. Ancak en basit hesaplamalara göre bile kıyıdaki askerin geri çekilmesi için en az otuz altı saate ihtiyaç vardı. Hamilton tahliyeden vazgeçti ve Arıburnu'ndaki askerlerine emir gönderdi: "*Oraya ayak bastınız, şimdi sıra elinizde tutmaya geldi. Tutunmak için siper kazın, kazın, kazın !*"[51]

Z kumsalında yaşananlar Batı Cephesi'ndeki kilitlenmeye benzer bir duruma doğru gidildiğini göstermekteydi. Anzaklar kazdılar, Türkler de kazdılar ve aralarındaki mücadele siper savaşına dönüştü. Ancak bu durum kanlı savaşların yaşanmasına engel olmayacaktı.

KANLI MAYIS

Gelibolu'nun kuzeyindeki mücadele bütün hızıyla devam ediyordu. İstenilen derecede başarılı olunamasa da en azından Anzakların ilerlemesi durdurulmuştu. Mustafa Kemal vazgeçmek niyetinde değildi. Kabatepe, Bomba Sırtı, Cesarettepe bölgelerinde sürekli çatışmalar yaşandı. Sahile çıkmaya çalışanlar bazen çekildiler, bazen tutunmayı başardılar. Gündüz bir tarafın aldığı siperleri gece diğeri geri alıyordu. Türk askerinin süngü

51 Sir Ian Hamilton, *age*, 1920, Volume 1, s.144

Levent Şahverdi Arşivi

hücumları genelde ölümcül ve başarılı sonuçlar doğuruyordu. Anzaklar da geri adım atmıyorlardı. Tarafların siperleri arasındaki mesafe bazı yerlerde 7-8 metreden fazla değildi.

25 Nisan çıkarmasından itibaren yapılan mücadelelerde görev alan bütün birlikleri 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal idare etmişti. 5 Mayıs'ta yeniden örgütlenmeye gidildi. Mustafa Kemal bölge sorumluluğunu Esat Paşa'ya devretti. 11 Mayıs günü Gelibolu'nun kuzeyini gezen Enver Paşa Anzakları denize dökmek için kesin bir saldırıya geçilmesini emretti. 19 Mayıs günü hücuma geçen Türk askerleriyle Anzaklar birbirlerine girdiler. Mücadele yaklaşık iki gün iki gece sürdü. İki taraf da yerinden kıpırdamadı, ancak kayıplar korkunçtu. Türk ordusu yaklaşık on bin kişi kayıp vermişti. Akbaş aktarma limanında ne kadar deniz taşıtı varsa yaralıyla doldu ve İstanbul'a gönderildi. Başkenttcki 52 kamu binası ve okul hastaneye dönüştürüldü. Anzakların da durumu farklı değildi. Sahil, sandallar, hastane gemileri ve Limni'deki hastaneler yaralılarla dolmuştu.

22 Mayıs günü iki taraf görüşerek 24 Mayıs'ta ateşkes ilan etmeyi kararlaştırdılar. Amaç, yaralıları toplamak ve hayatını kaybedenlerin defnedilmesini sağlamaktı. İlk kez o 24 Mayıs günü, Anzaklar ile Türkler birbirlerini daha yakından gördüler ve aralarında dostluk başladı. Yaralı taşıyan sedyelerin bir ucunu Türk, diğer ucunu Anzak askeri tutuyor, sıhhiyeciler hangi taraftan olduğuna bakmaksızın önlerine gelen yaralıyı tedavi ediyorlardı.

Yarımadanın güneyinde de durum farklı değildi. İngiliz ve Fransız birliklerinin amansız saldırılarına karşı Türk direnişi ve karşı-taarruzları devam ediyordu. Burada görev yapan Alman subayların zaman zaman "dengesiz" davranışlarda bulunmaları sorun çıkarıyordu. I. Kirte Savaşı sırasında Güney Grubu Komutanı Albay von Zodenstern tarafından 3. Kolordu'ya haber verilmeden başlatılan saldırıda; eşgüdüm sağlanamaması, birliklerin teması yitirmesi, taarruzun ivmesini kaybetmesi ve

Levent Şahverdi Arşivi

zamanında geri çekilme emrinin verilmemesi nedeniyle ciddi kayba uğranmıştı. Kadrolar dağılmış, bazı tümenlerin taburları birbirlerine karışmış, Liman von Sanders toparlanmak için cephe komutanlarına emir göndermişti.

Baskı altında kalan sadece Sanders değildi. Londra da Hamilton'ı sıkıştırmaktaydı. Savaş Bakanı Lord Kitchener daha fazla vakit kaybetmek istemiyordu. Hamilton apar topar bir saldırı planı hazırlayıp Mısır'dan gelen takviyeler ve Anzak bölgesinden kaydırılan birliklerle 45 taburluk bir kuvvet toparladı ve Alçıtepe istikametine saldırı başlattı. Ancak II. Kirte Savaşı da Hamilton'a istediğini vermedi. Türk askeri, işgal kuvvetlerinin ilerlemesine izin vermediği gibi karşı-taarruzlarla dar bir alana sıkışmalarına neden oldu.

Bu arada denizde de kıyasıya bir mücadele sürmekteydi. Osmanlı kuvvetleri *Nurü'l-Bahir* ve *Peleng-i Derya* gambotları ile *Nara* nakliye gemisini kaybederken Birleşik Donanma'nın Fransız *Joule* denizaltısı ile İngiliz *Triumph*, *Majestik* ve *Goliath* zırhlıları batmıştı.

SON DENEME: SUVLA

Saldırılarına devam eden Hamilton arka arkaya Türk siperlerine yüklendi. 4-6 Haziran'da III. Kirte Savaşı, 21-22 Haziran'da I. Kerevizdere Savaşı, 28 Haziran-5 Temmuz'da Zığındere Savaşı ve 12-13 Temmuz'da II. Kerevizdere Savaşı hep Hamilton'ın hücumları ile başladı, ancak donanmanın yoğun desteğine rağmen Türk savunması aşılamadı. Elde edilen bir karış toprak, Türk birliklerinin, İtilaf gemilerinin bombardımanından korunmak amacıyla gece yaptıkları saldırılarla geri alınıyordu. Bu süngü hücumları İtilaf askerlerinin korkulu rüyası haline gelmişti. Her iki tarafın da zayiatı çok fazlaydı, öyle ki Zığındere Savaşı sırasında mücadele edilen sırta Kanlı Sırt adı verildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Kanlı Sırt

Ağustos'un başına gelindiğinde, Arıburnu'nda olduğu gibi Seddülbahir'deki mücadele de siper savaşına dönmüştü. Hamilton, Londra'ya gönderdiği yeni bir harekât planıyla Savaş Konseyi'nin karşısına çıktı. Bir çıkarma daha yapabilmek için Kitchener'dan onay istiyordu. Hamilton'ın planı kendisine gönderilen yeni beş tümeni kullanmaya dayalıydı. Bunların bir kısmını Arıburnu bölgesinde görevlendirecek, geri kalanları ise Suvla sahillerine çıkartacaktı. Buradan ilerlenip Gelibolu yarımadası batı-doğu doğrultusunda geçilecek ve Maydos'a ulaşılacaktı. Böylece hem Türk topçusunun arkasına sarkılacak hem de kuzeyden gelecek yardımlar engellenecekti.

Savaş Konseyi onay verdi. Hamilton planının kabul edilmesinden memnun olarak hazırlıklarını tamamladı. Malzemelerin bir kısmı yavaş yavaş Gelibolu'nun kuzeyine taşındı. O kadar gizli çalışıldı ki çoğu cephe komutanının bile harekâttan haberi yoktu. 25 Nisan çıkarmasında yaşananlar dikkate alınmıştı. İlk çıkarmada kullanılan sandallar yerine bu kez "sloop" adını

Levent Şahverdi Arşivi

verdikleri çıkarma araçlarını kullandılar. Sloop'lar motor gücüyle hareket ediyor, sığ yerlerde hareket kabiliyetini yitirmiyor, en önemlisi de bir seferde çok fazla insan ve malzeme taşıyabiliyordu. Suvla Çıkarması'nda sadece bir saat içinde yaklaşık on beş bin asker karaya ayak bastı. Donanma da desteğini esirgemiyordu. Anafartalar bir kez daha karışıyordu.

Harekât 6-7 Ağustos gecesi başladı. İngiliz 29. Tümeni gece vakti bölgeye intikal etti. Hint tugayı ise 7 Ağustos sabahı Suvla'ya çıktı. 8 Ağustos günü de İngiliz 11. Kolordusu çıkarmaya katıldı. Müttefikler Arıburnu ve Anafartalar bölgesindeki stratejik noktaları; *Kireçtepe*, *Tekketepe*, *Kavaktepe*, *Kocaçimentepe* ve *Conkbayırı* mevkilerini zorluyorlardı. Kısa sürede ilerlemeye başlamaları üzerine Türk savunmasında yeni bir teşkilatlanmaya gidildi.

Çıkarmanın başından itibaren olaya müdahale eden, Kuzey Grubu ve Komutanları Esat Paşa'ydı. Durumu değerlendiren Liman von Sanders, 5. Ordu'ya bağlı Saroz bölgesindeki birlikleri ve ihtiyat kuvvetlerini bir araya getirerek yeni bir grup kurulmasına karar verdi. Omurgasını 7. ve 12. Tümenlerin oluşturduğu Anafartalar Grup Komutanlığına Albay Fevzi getirildi. Sanders vakit geçirmeden saldırıya geçilmesini istedi. Albay Fevzi ise birliklerin intikal nedeniyle yorulduğunu, kendisine bağlı komutanların da savunmada kalmak fikrinde olduklarını öne sürdü. Bunun üzerine Sanders, 19. Tümen Komutanı olarak ilk çıkarmada bütün Arıburnu kuvvetlerini yönetme becerisi göstermiş Mustafa Kemal'i aradı. İşgale karşı ne yapmayı düşündüğünü sorduğunda "Hemen saldırırım" yanıtını alınca kararını verdi. Anafartalar Grup Komutanlığına Albay Fevzi Bey yerine Kurmay Albay Mustafa Kemal getirildi.

Albay Mustafa Kemal göreve gelir gelmez ana kuvvetine taarruz emri verdi. 9 Ağustos'taki I. Anafartalar Muharebesi'nde İtilaf birliklerinin yaptığı saldırılar püskürtüldü. 10 Ağustos günü

Levent Şahverdi Arşivi

tekrar ilerlemeye başlayan İngilizleri Conkbayırı'nda 23. ve 28. Alaylar karşıladı. Mehmetçik süngüleri takılı, sessizce hareket ederek düşmanı ileri mevzilerinde gafil avladı. Resmî İngiliz tarihi bu cephe savaşı hakkında şöyle yazacaktı:

"Türk karşı taarruz planı hayranlık vericiydi."

Mustafa Kemal cephe hattının yaklaşık 300 metre uzağında durmakta ve taarruzu yönetmekteydi. Komutanlarının savaşa bizzat katılması askerlere cesaret verdi.

Mücadele sırasında Mustafa Kemal ön cephe hattına o kadar yakındı ki bir şarapnel, göğsüne isabet etti. Cebinde bulunan saati sayesinde ölümden döndü. Daha sonra bu saati hatıra olarak 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders'e hediye etti.

Türk ordusunun taarruza dayalı harekâtı İngiliz saldırısına ivme kaybettirdi. Bu arada işin ciddiyetini fark eden Seddülbahir Kuvvetleri Komutanı Vehip Paşa elindeki ihtiyat birliklerini Mustafa Kemal'in komutasına verdi. Bu destek, bölgedeki savunmayı rahatlattı. 15-16 Ağustos'ta Kireçtepe'de işgal kuvvetleri engellendi. İngilizler toparlanmak amacıyla harekâtı durdurdular.

21 Ağustos'ta Hamilton'un saldırısı ile başlayan II. Anafartalar Savaşı'nı sonlandıran Kayacıkağılı, diğer adıyla Bombatepe çarpışmasından sonra Mustafa Kemal merkeze geçtiği telgrafta "*Kazandığımız bu kesin ve ezici zaferden sonra bu bölgede düşman tarafından kapsamlı bir saldırı düzenleneceğini sanmıyorum*" diyerek neredeyse dört ay önceden cephenin akıbetini öngördü. Ağustos sonunda artık geniş çaplı saldırılar sona ermişti. Hamilton'ın son denemesinin bilançosu dokuz bine yakın Türk ve on sekiz bin civarında İtilaf askerinin kaybedilmesiydi.

Levent Şahverdi Arşivi

ÇEKİLME

Gerçekten de Gelibolu yarımadasının güneyinde ve kuzeyinde gerçekleştirilen saldırılar artık küçük hedefli, her iki taraf için de rutine dönüşmüş mücadelelerdi ve Türk askerinin direncini kırmaktan uzaktı. Kara savaşındaki bu kilitlenmeyi açmak isteyen taraflar donanma unsurlarına ve uçaklara ağırlık vermeye başladılar. Artık mücadele, belirli noktalara yapılan ufak çaplı saldırılarla, donanma bombardımanıyla, uçakların gözetlemesiyle, geceleri yapılan keşif harekâtlarıyla sınırlıydı.

Her iki tarafın askerleri siperlerinde ya birbirlerini ya da bir mermi veyahut bombayı beklemekteydiler. Sıcakla, soğukla, bitlerle, sineklerle, susuzlukla, hastalıklarla, yetersiz beslenmeyle verdikleri mücadele, birbirleriyle yaptıkları savaşı unutturmuştu. Siperden sipere atılan sigaralar, konserveler, çikolatalar rutine dönüşmüştü. Artık birbirleriyle değil, savaşla savaşır hale gelmişlerdi. Mücadelenin giderek kilitlenmesi İngiltere'de tepkilere neden oldu. Savaş Konseyi'nde Çanakkale artık geçilmesi gereken bir boğaz olarak değil, kapatılması gereken bir cephe olarak anılır olmuştu. Eylül ayının ortasında Ian Hamilton görevinden alındı, yerine gelen General Monroe'ya iletilen emir gayet basitti:

> "Saldırma, bekle, cephenin kapatılması hakkında komutanların ne düşünüyor öğren."[52]

Savaş Bakanı Lord Kitchener Kasım 1915'te Çanakkale'ye gelerek cepheyi gezdi ve kesin kararını verdi. Bölge boşaltılacaktı. Öncelikle Arıburnu ve Anafartalar mevkilerinin, en son olarak da Seddülbahir'in boşaltılması karara bağlandı. Çekilmenin Türk tarafına hissettirilmemesi için hiçbir askere ve albay rütbesi altındaki hiçbir subaya haber verilmedi. Hatta askerler arasında kriket maçı bile düzenlendi. Cepheden ayrılan askerlere hava değişimi için Limni adasına gönderildikleri söyleniyordu.

52 Michael Hickey, *Gallipoli*, London, 1995, s.182

Levent Şahverdi Arşivi

10–20 Aralık arasında Anzak bölgesinden 80 bine yakın asker, 200 küsur top, hayvanların büyük bir kısmı, teçhizat, mühimmat ve sağlık malzemeleri üç aşamada tahliye edildi.[53] 20 Aralık 1915 sabahı Arıburnu sahillerini Anzakların malzemelerini imha etmek için başlattıkları yangınlar aydınlatmaktaydı. İtilaf kuvvetleri komutanları, gerçekleştirilen harekâtın sonuçlarından dolayı şaşkındılar. Beklenen dört haneli zayiat sayısı yerine sadece 6 yaralıyla Arıburnu Cephesi kapatılmıştı. 9 Ocak 1916 günü Seddülbahir bölgesinden çekilme de son buldu.[54] Liman von Sanders Gelibolu'da askerleri kalmadığını rapor ederek Çanakkale Cephesi'nin resmen kapandığını ilan etti. İtilaf kuvvetlerinin çekilmesi Türk halkına büyük bir sevinç yaşatmıştı. Başkente, Padişah'a ve Harbiye Nezareti'ne tebrik telgrafları yağmaktaydı.

İstanbul kurtarılmış, bir cephede kesin zafer kazanılmış, emperyalist devletler unutamayacakları bir yenilgi almışlardı. Büyük Savaş'ın en az iki sene daha uzun sürmesi, Rusya'da yaşanan karışıkların artarak devrim sürecini hızlandırması ve Bulgaristan'ın İttifak Devletleri yanında savaşa girişi, Çanakkale'de alınan Türk zaferinin sonuçlarıdır. En önemlisi de Türkiye Cumhuriyeti'nin önsözü Çanakkale'deki bu zaferle yazılmıştır.

Bir İtilaf askeri Gelibolu'dan ayrılırken bir ağaca şu notu iliştirmişti: "Kanal'da görüşürüz." Bu randevu talebini Türk askeri olumlu yanıtlayacak, Kanal'da görüşeceklerdi ama Türk askeri Çanakkale sonrası bir de Balkanlarda savaşan müttefiklerinin yanına uğrayacaktı.

53 BOA, HR. MA, 1152/62 [9072]
54 BOA, HR. MA, 1152/62 [9411]

Levent Şahverdi Arşivi

MAKEDONYA - GALİÇYA - ROMANYA CEPHELERİ

Saraybosna'da ateşlenen yangın yayılmaya başladığında Balkanlara da ayrıcalık tanımamıştı. Domino taşlarının devrilmesi gibi bölge ülkeleri arka arkaya savaşa girdiler. Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Cephesi'nde başarı kazanması üzerine Bulgaristan İttifak Devletleri'nin yanında savaşa girmeye karar verdi. Bu kararla Osmanlı ile Almanya arasında kara bağlantısı kurulmuş oldu; Sırbistan, Karadağ ve Arnavutluk kısa sürede haritadan silindi; Yunanistan ve Romanya sıkıntılı bir sürece girdi.

Yunanistan tarafsız devlet konumundaydı ama Kral Constantin Alman yanlısıyken Başbakan Venizelos İtilaf Devletleri sempatizanıydı. Ülke, konumu itibariyle de savaşan blokların arasındaydı ve giderek köşeye sıkışıyordu. İngiliz ve Fransızların Selanik'e asker çıkarması yetmiyormuş gibi Sırp ordusundan artakalanlar da Fransızlar tarafından kente getirilmişti. Şehirdeki asker sayısı yüz bini geçmişti. İtilaf Devletleri iç işlerine karışarak Yunanistan'ı kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı; ülke iki yönetime ayrıldı. İngiliz yanlıları ile Alman yanlıları iki ayrı hükümet olarak varlıklarını devam ettiriyorlardı.

Romanya ise İtilaf Devletleri yanında savaşa girmeye eğilimliydi. Aslında Balkan Savaşı yorgunu olan ordusu henüz toparlanamamıştı ama 1916 yılındaki bazı gelişmeler Romanya'yı adeta savaşa davet etti. Müttefikler Selanik'te cephe açmış ve Batı Cephesi'nde Verdun'da başarı kazanmışlardı, ama en önemlisi Ruslar, Avusturyalıları darmadağın etmişti. İtilaf Devletleri, doğu ve güneydoğu yönünden Almanları daha fazla sıkıştırmak

Levent Şahverdi Arşivi

için Romanya ile temasa geçtiler; savaşa girmesi karşılığında Avusturya'ya ait olan Transilvanya ve Banat'ı Bükreş yönetimine vermeyi kabul ettiler. 28 Ağustos'ta Rumenler Transilvanya'ya girmeyi başardılar. Balkanlarda pamuk ipliğine bağlı dengeler açısından yeni bir sürece girilmişti. Bu durum Osmanlı Devleti'ni de etkiledi.

1916 yazında Rusların Doğu Cephesi'nde başarı kazanması ve Romanya'nın savaşa girmesiyle rahatı kaçan Alman Genelkurmayı Osmanlı'dan asker yardımı istedi. Harbiye Nezareti 1916 yılının ortalarından itibaren Galiçya, Romanya ve Makedonya cephelerinin her birine birer kolordu gönderdi. Toplamda yedi tümen olan kuvvet yüz yirmi bin kişiydi. Çanakkale tecrübesine sahip askerleri dil bilen subaylar komuta etmekteydi. Araç gereç bakımından da hiçbir eksiği olmayan bu kuvvet, sınır ötesine, müttefiklere yardım için gönderiliyordu. Oysa aynı dönemde Kafkas cephesinde Ruslar Anadolu'ya akmaktaydı, İngilizler Bağdat doğrultusunda ilerliyordu, Mekke'de Şerif Hüseyin ayaklanıyordu. Enver Paşa böyle bir duruma rağmen, savaş sonrasında bölge haritası çizilirken söz sahibi olabilmek için askerî gücün bir kısmını Balkanlara gönderiyordu. Türk askeri Galiçya, Makedonya ve Romanya cephelerinde başarılı savaşlar verdi.

Kurmay Yarbay Yakup Şevki komutasındaki 15. Kolordu Galiçya Cephesi'nde görev aldı. Kolordunun bünyesinde 19. ve 20. Tümen bulunmaktaydı. Şarköy mevkiinde konuşlu birlikler aldıkları emir doğrultusunda Galiçya'nın doğusundaki Alman kuvvetlerine katıldılar. Türk birlikleri 1916 yılında Ruslara karşı verdikleri mücadelelerde büyük başarılar kazandılar, ama kayıpları ağır oldu.

Romanya'nın savaşa girmesini taktiksel açıdan değerlendiren Almanlar bazı saptamalarda bulunmuşlardı. Rumenler ile Selanik'teki İtilaf Devletleri birlikleri birleşmemeliydi. Ama bu bölgeye daha fazla Alman kuvveti gönderilmesi de mümkün değildi. Açık, bir şekilde kapatılmalıydı. Romanya Cephesi'ne

Levent Şahverdi Arşivi

Türk birliklerinin gönderilmesi istendi, Başkomutanlık Vekâleti bunu da kabul etti. Enver Paşa, Batı Trakya üzerinde hak sahibi olmak için Romanya'da kazanılacak zaferde pay sahibi olmak gerektiğini düşünüyordu. Mustafa Hilmi Paşa komutasındaki 6. Kolordu bölgeye gönderildi ve Bulgarlarla birlikte Romanya'ya güneyden taarruz etti. Dobruca ve Tırnova çatışmalarına katıldı, Romanya'nın başkenti Bükreş'e giren kuvvetler arasında yer aldı. Ancak mevcudunun yarısı kadar zayiat verdiğinden Enver Paşa bölgeye bir tümen daha takviye gönderdi.

Selanik'te ise bölgede toplanmış İngiliz ve Fransız kuvvetlerine Sırp ordusu da eklenmiş, gücü artan General Sarail, Makedonya cephesinde büyük bir saldırıya geçmişti. Bulgaristan Almanya'dan, Almanya da Enver Paşa'dan destek istedi. Makedonya'da oynanacak olumlu rol, savaş sonrasında Batı Trakya'nın alınmasını daha da kesinleştirebilirdi. Bölgeye önce 50. Tümen, ardından da 46. Tümen gönderildi. İkisinin bir araya gelmesiyle de 20. Kolordu oluşturuldu. Türk birlikleri, Bulgar 2. Kolordusu ile birleşerek 1916 yılı sonuna kadar savunma savaşları vererek etkili oldu.

1917 yılı başlarında Osmanlı cephelerinde yaşananlar, sınır ötesindeki Türk birliklerinin durumunu da etkiledi. Ortadoğu'da Bağdat kaybedilmiş, Gazze ve Kudüs tehdit altına girmiş, Şerif Hüseyin isyanı geniş alana yayılmıştı. 1917 yılı ilkbaharında Balkanlardaki birlikler geri dönüş emri aldılar, ancak döndüklerinde toplam mevcutlarının yarısını kaybetmişlerdi.

Osmanlı Devleti Kafkaslarda, Çanakkale'de, Balkan cephelerinde mücadele ederken bir yandan da Ortadoğu cephelerinde savaşmak zorundaydı. Ayrıca buralarda sadece İtilaf Devletleri'nin işgal kuvvetleriyle değil, aynı zamanda "cihat" ilanına uymayan Araplarla da karşı karşıyaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

KANAL - SURİYE - FİLİSTİN CEPHELERİ

1869 yılında Süveyş Kanalı açılmış, böylece Akdeniz ile Kızıldeniz arasında denizyolu bağlantısı kurulmuştu. Sömürgelere ulaşmak artık çok daha kolaydı. Doğal olarak Avrupalı emperyalist devletler, gözlerini hemen bu bölgeye diktiler. Kanalı açan Fransızlardı ama nimetlerinden faydalanan İngilizler oldu. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Osmanlı'dan koparılan Kıbrıs ve Mısır toprakları üzerinde İngiliz bayrağı dalgalanıyordu. I. Dünya Savaşı başladığında bölgedeki hâkim güç İngiltere'ydi.

Batı Cephesi'nde savaş, siper mücadelesine kilitlenince Almanlar Osmanlı'dan Kanal'a bir saldırı düzenlemesini istediler. Böylelikle hem üzerlerindeki baskı azalacak hem de İngiltere'nin sömürgelerinden aldığı insan ve hammadde yardımı engellenebilecekti. Buradaki kilit nokta, halifelik makamını kullanarak Mısır'da bulunan Müslümanları ayaklandırmaktı. Almanya açısından Mısır, İngiltere'nin şahdamarıydı ve mutlaka kesilmesi gerekiyordu. İngiltere'ye karşı Kanal Cephesi'nin açılmasının temelinde bu anlayış yatıyordu.

Alman Genelkurmay Başkanı von Moltke, mümkün olduğu kadar çok İtilaf askerinin meşgul edilebilmesi için Osmanlı Devleti'nin bir an evvel savaşa katılmasını istemekteydi. Bu doğrultuda Kafkaslarda Ruslara karşı harekete geçilmesi, Mısır'da İngilizlerin denetimindeki Süveyş Kanalı'na saldırı düzenlenmesi ve en kısa zamanda sömürgelerde bir İslam ihtilali gerçekleştirilmesi gerekmekteydi.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Harbiye Nezareti'nde bir cihat merkezi henüz yeni oluşturulmuştu. Bu birim canla başla çalışıyordu. Bölgedeki liderlerle ilişkiye geçilmiş, hatta hangisinin nerede etkin rol oynayacağı bile hesaplanmıştı. İngiltere karşısında eyleme geçmeye hazır olan şeyhlerden İbn Suud Basra ve Kuveyt üzerine, İbn Reşit Yemen'deki İmam Yahya ile birlikte Aden'e karşı harekete geçmek istiyor; Seyyit İdris de Mısır için düşünülüyordu. Bunların dışında Ali Başhampa Bey, Güney Tunus, Cezayir, İran ve Hindistan'daki güvenilir adamlarla, ayrıca Fransızların Marakeş'ten çıkardıkları Faslılarla temas halindeydi. Arap şeyhlerinin oğulları Enver Paşa'yı ziyaret ederek göreve hazır olduklarını bildirdiler. Enver Paşa'nın tek korkusu, İslam dünyasını İtilaf Devletleri'ne karşı isyana sürükleyecek tüm bu cihat hazırlıkları tamamlanmadan İtilaf Devletleri'nin üstünlük kazanmasıydı. Almanlar da en kısa zaman içerisinde harekete geçilmesini istiyorlardı. Süveyş Kanalı'na yapılan harekât, bu politikanın bir sonucuydu. En önemlisi de harekâtın komutanı olarak kimin görevlendirileceğiydi.

OSMANLI ASKERİ KANAL'DA

Harbiye Nezareti, Kanal üzerine yapılacak bir saldırının detayları üzerinde çalışılmasını istediğinde bölgede bulunan 4. Ordu'nun Komutanı Zeki Paşa, Kanal Seferi'ne karşı çıktı. Bunun üzerine Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa'yı 4. Ordu Komutanlığı'nı üstlenmeye ikna etti. Haydarpaşa'dan ayrılışı sırasında yaptığı konuşmada Cemal Paşa, "*Başarısız oldukları takdirde arkadan gelenlerin*" "*cesetleri üzerinden geçerek Mısır'ı almaları*nı" istedi. Böylece Kanal Seferi "sır" olmaktan çıktı. Alman komutan Albay von Kress de 8. Kolordu Kurmay Başkanı olarak görevlendirildi. Kress'in çalışmaları ile Kanal Seferi planı son şeklini aldı:

Levent Şahverdi Arşivi

Türk askerlere çölde erzak dağıtılıyor.

"Süveyş Kanalı'na yapılacak taarruzun amacı, Süveyş'in stratejik bazı noktalarını birkaç gün içinde ele geçirmek, bu yerleri tahrip ederek, Süveyş Kanalı'nı tıkamaktı."[55]

Ordunun ilerleyişi iki kademe olarak tasarlanmıştı. Her kademe bir sonraki noktaya hareket ederken diğeri de eş zamanlı olarak yola çıkacaktı. İlerleyiş sırasında, oluşturulan menzil teşkilatının ambarlarından faydalanılacaktı. Ordunun çöl yiyeceği olarak; askerler için 600 gr peksimet, 150 gr hurma ya da zeytin, 9 gr çay, 23 gr şeker; atlar için 5 kg ve develer için de 3 kg arpa planlanmıştı. Ancak Cemal Paşa Kanal'ın doğusuna ulaşmada sorun olmasa bile Kanal'ı geçip batısında tutunmak için bu gücün yetersiz olduğunu belirtip sefer kuvvetinin takviyesini ve deve

55 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1955, s.426; Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı, 1914-1918*, Çev. Abdullah Es, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995, s.17.; aktaran Cemal Kemal, "Birinci Dünya Savaşi'nda Gazze'yi Nasil Kaybettik?" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:55, Güz 2014, s.128

Levent Şahverdi Arşivi

sayısının artırılmasını istedi. Hazırlıklar devam ederken, Amiral Souchon 29 Ekim 1914 günü Rus donanması ve limanlarına yaptığı saldırıyla ilgili raporunu İstanbul'a gönderdi.

1 Kasım günü Ruslar Kafkaslar üzerinden saldırıya geçti, aynı gün İngilizler de Akabe limanına saldırdı. Osmanlı yönetimi de özellikle İngilizleri engellemek için önlemler almak zorunda kaldı. Ayrıca Kanal'a yakın ileri karakollara, İngiliz kuvvetlerinin her şekilde taciz edilmesi ve bir geminin batırılması ile Kanal'ın geçişe kapatılması emri verildi. Diğer taraftan, bölgeden gönüllüler toplandı. Teşkilat-ı Mahsusa gönüllülere yönelik bildirisinde "İslam'ın düşmanı olan İngiltere'ye Mısır'da büyük bir darbe vurulacağı"nı yazmıştı. Toplanan gönüllülerden 120 kişilik Dürzi Bölüğü, 200 kişilik Trablusgarp Müfrezesi, 200 kişilik Kürt Bölüğü, 270 kişilik Çerkes Süvari Alayı, 270 kişilik Bulgar Müslümanları Müfrezesi oluşturuldu. Mevlevi Tarikatı Şeyhi Veled Çelebi'nin çağrısı üzerine kurulan Mevlevi Derviş Gönüllü Taburu Anadolu'nun değişik yerlerinden gelen katılımlarla genişledi. Kanal Seferi'ne katılan Mevlevilerin sayısı 1028 kişiye ulaşmıştı. Mevlevi Derviş Gönüllüleri artık tabur değil, alay seviyesindeydi.

Cemal Paşa gönüllülerin katılımını ve cihat çağrısının desteklenmesini engellemek isteyen İngiliz istihbaratıyla uğraşmak zorundaydı. Beyrut, Kudüs ve Medine vilayetlerindeki mutasarrıflardan, bölgelerindeki faaliyetleri denetlemeleri, hatta yabancı uyrukluların iç bölgelere sevk edilmesini sağlamaları istendi. Karşılıklı propaganda savaşı yaşanıyordu. Mısır halkından bazıları Hicaz ve Suriye sahillerine çıkıp İngiliz yönetimi lehine propaganda yapınca, Mısırlı yolcuların Mersin'den Yemen'e kadarki sahillere çıkışı bir emirle yasaklandı. İngiliz propagandası Hicaz bölgesindeki yerel yöneticilere kadar ulaşıyordu.

Enver Paşa, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in de Kanal Seferi'ne katılmasını istedi. Cihada katılması durumunda Hicaz Tümen Komutanı, hatta Mısır Seferi Komutanı olarak

Levent Şahverdi Arşivi

Türk askerleri İbn Amer'de toplanmış,
Süveyş Kanalı'na yapacakları saldırıya hazırlanıyorlar.

görevlendirileceğini bildirdi. Şerif Hüseyin ise kendi yerine oğlu Ali'yi gönderdi. Ali bin Hüseyin 2.500 kişilik Hicaz Seferi Kuvveti'nin başında Medine'ye geldi. Ancak trenle Maan'a hareket ettiklerinde Ali bin Hüseyin Medine'de kaldı. Şerif Hüseyin, 1.500 kişilik bir kuvvet kurmak için 60.000 altın almasına rağmen bu birimi kurmak için hiçbir şey yapmadı. Bir süre sonra Mekke Emiri ve oğlunun neler planladıkları anlaşıldı, ancak çok geç kalınmıştı. İngiliz etkisindeki Şerif Hüseyin Osmanlı ordusuna isyan bayrağını çekecekti.

Bütün olumsuzluklara rağmen Türk ordusu Ocak 1915 başlarında 25.000 kişilik mevcuduyla harekâta başladı. Birüssebi'den Süveyş Kanalı'na kadar olan uzaklık yaklaşık 350 kilometreydi. Tih sahrasını aşacak kuvvetler çöl şartlarına uyarak geceleri yürüyüp gündüzleri dinlenmek suretiyle ilerleyeceklerdi. Cemal Paşa o günlerde Kuşçubaşı Eşref Bey'e yazdığı mektupta şunları söylemektedir:

> "İslam âleminin kurtuluşu Kanal'ı geçmemize bağlıdır. Kanal geçilmeli ve azami hasara uğratılmalıdır."

Levent Şahverdi Arşivi

Üç kol halinde farklı rotaları takip edecek şekilde örgütlenen 14.000 kişilik birinci kademenin yürüyüşe geçmesinden bir hafta sonra 11.000 kişilik ikinci kademe, çöl geçişine başladı.

İlk günlerde kum üzerinde yürüyüş kıtaata büyük bir tesir yapmamıştı. Fakat üçüncü, dördüncü günden sonra, o eritici sıcakta ayaklar kuma batarak yürümek tahammülü aşan bir hal aldı. Yürümek bir şey değildi, fakat kuma batan ayakları çıkarıp adım atabilmek pek büyük bir ıztırap veriyordu.

Münim Mustafa, Cepheden Cepheye: 1914-1918, Arma Yayınları, 1998, s.26

Çölde ilerlemek tabii ki zordu. Düşünülenden daha güç ilerledi askerler. Bir de buna su sorunu eklendi. Sıkı bir disiplin uygulanarak su israfının önüne geçilmeye çalışıldı. El, yüz, ayak yıkamak yasaklanırken develere ancak üç günde bir su verildi. Gece yarısı başlayan yürüyüşler suya ulaşıncaya kadar devam etti. Bulunan sularsa çoğu kez tuzluydu.

Mahrumiyetin en büyüğü ve herkes için kıymetli olan bir tek şey vardı: Su! Çölde su bulmak imkânsız olduğu için tenekeli deve kollarıyla su nakliyatı yapılır ve herkese yirmi dört saat için bir matara su istihkak verilirdi. Çok su içmeye alışmış olanlar için bu dayanılmaz bir mahrumiyetti. Bunun için, bazen bir matara suyun bir gümüş mecidiyeye satın alındığı görülüyordu, hem de bugün şehir halkının içemeyeceği acı sular!

Münim Mustafa, age, 1998, s.26

Levent Şahverdi Arşivi

Bitkinlikten ve susuzluktan bütün gün uyumak zorunda kalan askerler, bazen çamur içinde yattılar. Yol üzerindeki ambarlara yeterli yiyecek yığılamamıştı. Geçen kıtalar, belirlenen noktalarda düşünülenden daha uzun süre kaldıklarından var olanlar da kısa zamanda tükendi. Alınan tedbirlere rağmen Ocak ayının sonunda İbn mevkiine varıldığında ambarlarda 25.000 kişi için sadece 9 günlük peksimet ve yiyecek vardı. Arkadan gelen takviyelerin getirdiği sürülerle taze et ihtiyacı karşılanmaya çalışıldı, ancak yeterli olmadı.

> Çölde, her konakta menzil teşkilatı olmadığı için askere sıcak yemek vermek mümkün değildi. Herkes peksimet, zeytin ve hurmadan ibaret istihkakıyla karnını doyuruyordu. Yolda şaşırarak açlıktan, susuzluktan ölüm! İnsan hasta bile olsa kıtaatın sıhhiye levazımından başka teşkilatı olmadığı için gene tehlike vardı. Hayvanlar da insanlarla beraber aynı güçlükleri ve ızdırapları çekiyorlardı. Çünkü onlara da su ve yem asgari miktarda veriliyordu.
>
> Münim Mustafa, 1998, s.26-27

Türk askeri bütün zorluklara rağmen çölü geçmeyi başardı. Kanal'ın doğu kıyısına yakın bir yere konuşlanıp harekât emrini beklemeye başladı. Hem de karşılarındaki kuvvetlerin kim olduğunu, ne kadar güce sahip olduğunu bilmeden...

Kanal'ı korumakla yükümlü İtilaf askerî gücü; 30.000 savaşçı asker ve topçu kuvveti, Kanal'daki İngiliz ve Fransız savaş gemileri, henüz askerî eğitimleri bitmemiş 42. Lancashire Tümeni ile Avustralya ve Yeni Zelanda kıtalarından oluşan 40.000 kişilik ihtiyat birlikleriyle birlikte yaklaşık 70.000 kişilik bir mevcuda sahipti. Ayrıca doğa şartlarını da kendilerine avantaj sağlayacak şekilde kullanmaktaydılar. Türk askeri, hareket üssünden çok

Levent Şahverdi Arşivi

uzakta, uzun ve kırılgan ulaşım hatları üzerinde çok az su ile ilerlerken, İngiliz birlikleri Kanal boyunca hem yanlarında hem de arkalarında zengin Mısır toprağına, su kaynaklarına sahipti. Her ne kadar insan ürünü olsa da Kanal'ın kendisi de doğal ve büyük bir engeldi; geçit vermez büyük bir hendekten oluşuyordu. Kanal boyunca uzanan demiryolu hattı, her yere kolayca takviye kuvvet gönderilmesine olanak tanıyordu ve savaş gemileri de İngilizlerin ateş gücünü artırmaktaydı.

2 Şubat günü öğleden sonra çıkan şiddetli kum fırtınası güneş batıncaya kadar devam ettiğinden Türk ordusu ancak akşam altı civarında hareketlenebildi. Güneye doğru, hazırlık mevziine yürüyüş başladı. Yürüyüş yavaş fakat düzgün ve sessizce yapılıyordu. Saat sekizde ilk kafile bölgeye ulaştı, ancak bir sorun vardı; tombaz arabaları, istihkâm taburu, ağır topçular ve develi cephane taburu maalesef yollarını şaşırmışlardı.

> Bazen sahradaki küçük kum tepeleri rüzgârdan kayboluyor, arazi dümdüz bir hale geliyordu. Dört taraf da alabildiğine boşluk... Sahranın üstünde cihet tayinine medar olabilecek tabiat farikaları, rüzgârın görünmez eliyle silinmiş. Kılavuzlar yollarını şaşırıyorlar, fakat, nihayet yıldızlar vasıtasıyla istikametini buluyorlardı... Nihayet dokuz günlük yürüyüşten sonra Kanal görünmüştü. Hemen içerisine kum doldurup atmak ve bu suretle Kanal'ı kapatmak üzere dörder adet kum torbası dağıtılmıştı.
>
> Münim Mustafa, age, 1998, s.25-27

Köprücü malzemesiyle istihkâm taburu ancak gece yarısı mevzie gelebildi. Hücum kolundaki her bölüğe üç tombaz, köprücü erleri ve malzemesi dağıtıldı. Saldırı bölgesine ulaşıldığında saat sabaha karşı ikiydi. Hemen ilk Kanal Taarruzu başlatıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Hücum kolları yaklaşınca Kanal çevresinde bulunan bekçi köpeklerinin havlaması üzerine İngiliz nöbetçileri ateşe başladı. Düşman, taarruzu haber almıştı. Hemen siperlerini işgal ederek mitralyözlerle müdafaaya başladılar. Biraz sonra da sahil boyunca zırhlı trenlerle mitralyözlü takviye kıtaları getirerek müdafaa hatlarını kuvvetlendirdiler. Vakit gece, bütün cephe projektörlerle gündüz gibi aydınlık. Kanal üzerinde, taarruz mıntıkasının iki uçlarında bulunan Acı ve Timsah göllerine gelen İngiliz filosu da topçu ateşine başladı. İsmailiye önünde müthiş bir harp oluyordu. Toplar atılıyor, bombalar patlıyor, mitralyözlerin çatırtısı ufukları inletiyordu.

Münim Mustafa, 1998, age, s.27

Kanalın her tarafından tombaz indirmek mümkün olmadığından ancak pek seyrek olan gedik yerlerinden indirilebildi. Dar gedikte tombaza binmek için yürüyen piyade erleri ve tombaz içindeki istihkâm erleri düşmanın çapraz ateşi altına alındılar. Tombazların bir kısmı battı. Malzeme de elden çıkıyordu. Karşıya geçişi sağlamaya çalışan istihkâm erlerinin çoğu Kanal sularında gömülüp kayboluyordu. Karşıya geçmeyi başaran tombazlarsa düşman ateşinin şiddeti nedeniyle geri getirilemiyordu. Kanal'ı geçmek için harcanan bütün çabalar boşa gidiyordu. Bir ara, karşıya geçebilen askerlerin çatışma sesleri duyuldu. Bir süre sonra bu sesler de kesildi. Falih Rıfkı Atay, I. Kanal Harekatı'nı şöyle tasvir etmektedir:

"Yüzme bilmeyen bir askerî birlik, tulum takınarak Kanal'a atıldı. Kanal'ın doğu kıyısından, dişlerine kadar silahlı olarak suya giren bu Anadolu çocukları, öbür kenara esir olarak çıktılar. İngilizler bu askerleri soyup kuruttuktan sonra, Halife

Levent Şahverdi Arşivi

ve İmparatorluğu aşağılamak için, Kahire sokaklarında çıplak dolaştırdılar."[56]

Günün ağarmasıyla birlikte İtilaf topçusunun etkili atışları, Kanal'daki gemilerin destek bombardımanları ve hava gücünün savunmaya katılmasıyla taarruz durduruldu. 3 Şubat günü askerlere geri çekilme emri verildi.

I. Kanal Seferi bir gece içinde sona ermişti, Senusilerin Mısır'a batı sınırından yapmaları beklenen saldırı da gerçekleşmedi. Senusiler saldırıya geçtiğinde ise 4. Ordu harekâtını yineleyemedi. En büyük yanılgı, Mısır halkının İngilizlere olan düşmanlığını Osmanlı'ya bir yakınlık olarak değerlendirmekti. Aktif olarak sadece küçük bir çevrenin İngiliz boyunduruğundan kurtulmayı hayal etmesi Osmanlılara yetmedi.

Çanakkale Savaşları devam ettiğinden Kanal'a asker takviyesi ve yeni bir saldırı için 1915 Şubat'ından 1916 Ağustos'una kadar beklendi. Bu arada hazin bir haber çalındı kulaklara: 11 Haziran 1916'da isyan eden Şerif Hüseyin, Mekke'yi ele geçirmişti. İslamiyet'in doğuşuna şahitlik eden kutsal kent, artık İngiliz güdümündeki Arapların elindeydi.

Kanal'a düzenlenecek yeni saldırı için Alman komutanların hazırladığı saldırı planına Türk komuta kademesi tarafından "düşmanın sayıca üstünlüğü, Türk kıtalarının yorgunluğu ve sayıca azlığı" nedeniyle eleştiriler getirildi. Ancak 4 Ağustos 1916 günü II. Kanal Harekâtı başlatıldı. İngilizler, Almanların planını çabuk çözdüler. Savunmalarını geniş bir cephe üzerine yaydılar. Türk kuvvetleri, belirli bölgelerde üstünlük sağlasa da askerin geniş alana dağılması nedeniyle saldırılarını takviye edemedi. İngiliz karşı taarruzları geri püskürtüldü ancak her seferinde daha fazla zorluk çekildi. Alman Komutan Kress'in taarruzu düzenlerken zamanlamayı doğru yapamaması her şeyi bitirdi. Öğleden sonra Türk saldırısı bütün cephe hattı boyunca

56 Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s.30

Levent Şahverdi Arşivi

durdu. Kress, Gazze istikametinde çekilme emri verdi. Kendisi de 14 Ağustos 1916'da Elariş'e intikal etti. Böylece II. Kanal Harekâtı da başarısızlıkla sona erdi.

Ne Kanal ele geçirilebilmiş ne de Mısır işgal edilebilmişti ama girişim stratejik amacına ulaşmıştı: Türk ordusunun çölü geçip Kanal'a saldırması İngilizleri şaşırtmış ve savunma pozisyonuna çekmişti. İngilizler, Mısır'da büyük bir kuvvet bulundurmak zorunda kaldılar, böylelikle Çanakkale'deki hareket kabiliyetleri kısıtlandı. Almanya da Avrupa'da İtilaf kuvvetlerine karşı avantaj sağladı. Ancak her şey bitmemişti... Şimdi saldırı sırası İngilizlere gelmişti.

KUDÜS KAYBEDİLİYOR

İngilizlerin ilerlemesi Filistin ve Suriye'de yeni cepheler açılmasına neden oldu. Londra'nın hedefinde bu kez Gazze vardı.

Kanal'da başarı kazanan İngilizler Irak Cephesi'nde de ilerleyerek 11 Mart 1917'de halifeler kenti Bağdat'ı ele geçirdiler. İngiltere hem Irak hem de Avrupa cephelerinden Filistin'e kuvvet kaydırmaya başladı. Bunun sonucunda askerî üstünlüğü ele geçirdiler. Beklenen İngiliz taarruzu 26 Mart 1917 günü başladı. Gazze kuşatıldı ve güney kısmı ele geçirildi. Yeterli teknolojik ve lojistik imkânlara sahip olmamasına rağmen Osmanlı ordusu, İngiliz birliklerini püskürtmeyi başardı. İngilizler, Birinci Gazze Muharebesi'nde Osmanlı'dan iki kat daha fazla zayiat vererek kentin batısına çekildi. General Murray komutasındaki İngiliz Mısır Seferi Kuvvetleri 17-20 Nisan 1917 tarihleri arasında İkinci Gazze Harekâtı'nı gerçekleştirdi. Filistin Cephesi'ni yarmayı ve Gazze'yi ele geçirmeyi yine başaramadılar. Büyük kayıplar vererek tekrar Gazze'nin batısına çekilmek zorunda kaldılar.

Başkomutan Vekili Enver Paşa ile Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, İkinci Gazze Muharebesi'nden sonra, Filistin Cephesi'nde İngilizlere karşı uygulanacak hareket tarzı üzerinde anlaşamıyorlardı. Enver Paşa iki yenilgi sonrasında

Levent Şahverdi Arşivi

Gazze'yi savunan askerlerin elinde bir alay sancağı

fırsat yakalandığını düşünüyordu; bir karşı taarruzla, İngilizleri her türlü desteği sağladıkları Mısır'la irtibattan yoksun bırakıp Akdeniz'e dökmeyi planlıyordu. Cemal Paşa ise savunmada kalarak düşmanın savaş gücünün zayıflatılmasını hedefliyordu.

Haziran 1917'de İngiliz kuvvetlerinin komuta heyetinde önemli bir değişiklik oldu. General Sir Edmond Allenby, Kahire'ye gelerek Mısır Seferi Kuvvetleri Komutanlığı görevini teslim aldı. General Allenby'in hedefi; Türk kuvvetlerinin Filistin'den çıkarılması, ardından Kudüs, Filistin, Ürdün ve Suriye'nin ele geçirilmesiydi.

Batı Cephesi'nde tecrübe ve başarı kazanmış Allenby gibi bir generalin Filistin'e gönderilmesi büyük çaplı bir taarruza işaret ediyordu. Enver Paşa'nın girişimiyle Alman-Türk askerî birimlerinden oluşan Yıldırım Orduları oluşturuldu. Amaç, Bağdat'ın İngiliz egemenliğinden kurtarılmasıydı. Mareşal Falkenhayn, komutanlığına atandığı Yıldırım Ordular Grubu'nu önce Irak Cephesi'nde kullanmayı düşündü, ancak daha sonra

Levent Şahverdi Arşivi

Cemal Paşa Kudüs'e gelen Avusturyalı askerleri izliyor, 1917'den sonra Cemal Paşa cephenin sorumluluğunu kaybetti, görevi Falkenhayn devraldı.

bunun mümkün olmadığını anladı. Bunun üzerine, daha çok Almanya'nın çıkarlarını korumak için, Filistin'de İngilizlere taarruz etmeyi planladı.

Bu arada 7. Ordu Komutanı olan Mustafa Kemal Paşa, 2 Eylül 1917 tarihinde Enver Paşa'ya bir rapor gönderdi. Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Falkenhayn'ın Yıldırım Ordular Grup Komutanlığına atanmasına ve taarruz planına karşı çıkıyordu. Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın raporunu dikkate almadı. Mustafa Kemal de istifa etti. Enver Paşa, istifa edip Almanya'ya dönme tehdidinde bulunan Falkenhayn'ı memnun etmek için uğraşmak zorunda kaldı. Cemal Paşa'yla bile arasını yaptı. Filistin Cephesi'nin sorumluluğu Mareşal Falkenhayn'daydı.

Türk ordusunda bunlar yaşanırken İngilizler üçüncü kez Gazze'ye saldırdı. İngiltere, Yahudi lobisini kazanıp ABD'den daha fazla destek sağlamak amacıyla Balfour Bildirisi'ni yayımladı. Bu bildiri ile Filistin, Yahudiler için bir ulusal yurt ilan edildi. İngilizler, III. Gazze harekâtını Akdeniz'de bulunan savaş gemileriyle de desteklediler. 8. Ordu Komutanı von Kress Paşa, Yıldırım Ordular Grup Komutanı Mareşal Falkenhayn'ın onayını almak

Levent Şahverdi Arşivi

suretiyle, Gazze'yi ve buradaki mevzileri boşaltmaya başladı.[57] 8. Ordunun geri çekilmesi üzerine İngilizler 7 Kasım 1917'de herhangi bir engelle karşılaşmadan şehri işgal ettiler. Kudüs yolu neredeyse açılmıştı.

İngilizler ayrıca, geri çekilmekte olan Türk kuvvetlerini takibe aldılar ve 16 Kasım'da Kudüs'ün liman şehri Yafa'ya çıktılar. Türk askerleri, kutsal kente ilerlemekte olan İngilizlere karşı üç hafta boyunca göğüs göğüse çarpışarak kahramanca direndiler. Zeytin Dağı eteklerinde haftalarca süren savunmada binlerce vatan evladı şehit düştü. Sonra da Kudüs düştü. 9 Aralık 1917'de Türk askerleri Kudüs'ü terk ederek şehrin doğu ve kuzeydoğusunda bir hatta doğru çekilmek zorunda kaldılar. Direnişle karşılaşmayan İngilizler Kudüs'e girdiler.

11 Aralık 1917 tarihinde Allenby, Kudüs kapısında atından indi, şehre yürüyerek girdi. Böylece kentin kutsallığına gösterdiği saygıyı ortaya koymuş oldu. 1898 yılında Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm'in şehre atıyla girmesi büyük eleştiri ve protestolara neden olmuştu. İngilizler, bunu sürekli bir propaganda malzemesi olarak kullandılar. Hem işgalleri altındaki İslam topraklarında İttifak sempatisini yok etmeye çalıştılar hem de Osmanlı egemenliğindeki topraklarda yaşayan Arapları kendi taraflarına çekmek için sürekli bunu gündeme getirdiler. Allenby'nin Kudüs'ü ele geçirmesi Avrupa'da çanlar çalınarak kutlandı.

İngilizler dikkatlerini Kudüs'ü Türk karşı saldırılarından korumak üzerinde yoğunlaştırdılar. Şehrin tahkimatını tamamladıktan sonra ise kuzeye yönelerek bütün güçleriyle Yıldırım Orduları Grubu'na yüklenmeye başladılar. Falkenhayn'ın harekât

57 ATASE, Kls.3712, Dos.15, Fih.1-2

Levent Şahverdi Arşivi

Allenby Kudüs'e giriyor.

planında birliklerin konuşlandırılması o kadar kötüydü ki bazı yerlerde tümenler birbirine karışırken bazı yerlerde askerler teması kaybediyorlardı. Başarısızlıklarla dolu bir komutanlık örneği sergileyen Falkenhayn, yerini 19 Şubat 1918'de bir başka Alman General Liman von Sanders'e bıraktı.

KOMUTA KADEMESİNDE DEĞİŞİKLİK

Sanders, Falkenhayn'ın aksine Suriye-Filistin cephesinde müdafaadan yana idi. I. Şeria ve II. Şeria Muharebeleri kazanıldı. Ancak orduların muharebe gücü son derece zayıflamıştı, personelin yarıdan fazlası kaybedilmişti. Hatta yiyecek ikmali yapılamadığından birliklerin büyük bir kısmı aç kalmıştı.

Liman von Sanders, bölgede etkili olacak, nitelikli bir komutana ihtiyaç duyuyordu. Aklında bir kişi vardı. Tahta yeni çıkmış olan Padişah VI. Mehmed Vahdeddin de kendisiyle aynı kanıdaydı. 15 Aralık 1917 ile 5 Ocak 1918 tarihleri arasında o komutanla birlikte Almanya'ya giderek Kayzer II. Wilhelm'i, Alman Genel Karargâhını ve Elsass bölgesini ziyaret etmişlerdi. Saraya çağrılan komutan, Padişah'ın huzuruna çıktı. Sultan

Levent Şahverdi Arşivi

Mehmed Vahdettin, salonda bulunan Alman generallerine "Çok beğendiğim ve güvendiğim bir komutandır" dedikten sonra komutana dönerek: "*Sizi Suriye'ye komutan atadım. Oradaki durum önem kazanmış, oraya gitmeniz gerek, sizden istediğim şudur: O tarafları düşman eline geçirtmeyeceksiniz! Verdiğim görevi başarıyla yapacağınıza inanıyorum. Hemen o kıt'aya hareket etmelisiniz!*" iradesini bildirdi. O komutan, Mustafa Kemal Paşa'ydı.

Mustafa Kemal Paşa, 7. Ordu Komutanlığı'nı ikici defa teslim aldı. Kısa bir süre sonra da zayiatı ikmal edilememiş ordusu, her bakımdan noksansız bir desteğe sahip olan İngiliz ordusu karşısında Nablus Meydan Muharebesi'ne girmek zorunda kaldı.

İngilizler, II. Şeria Muharebesi'nden itibaren, beş ay süresince hazırlık yapmışlardı. On kilometrelik cephedeki Türk kuvvetlerine karşı on dört katlık bir üstünlük sağlamışlardı ki savaş boyunca hiçbir cephede benzer bir muharebe gücü üstünlüğü söz konusu olmamıştır.

19 Eylül 1918'de Edmund Allenby komutasındaki İngiliz kuvvetleri, genel taarruza geçerek üç ordudan oluşan Yıldırım Orduları Grubu'nu ağır bir hezimete uğrattı. Kritik bir durum söz konusuydu. Mustafa Kemal Paşa yaptığı durum değerlendirmesi sonrası 7. Ordu'ya geri çekilme emri verdi. Böylelikle İngilizlere, Anadolu'yla irtibatını kesme ve gerisini kuşatma fırsatını vermedi. Ancak İngiliz Kuvvetleri Nablus Meydan Muharebesi'ni kazanarak Filistin Cephesi'ni çökerttiler. Ardından Suriye'yi işgal ederek 1 Ekim'de Şam'ı, 25 Ekim'de Halep'i ele geçirdiler. Mustafa Kemal Paşa, İngiliz ordularını, Halep'in kuzeyinde savunma hattı kurarak durdurmayı başardı.

Büyük ümitlerle başlanan bir macera hüsranla sona ermişti. Kanal alınamamış, Filistin kaybedilmiş, Suriye kaderine terk edilmişti. Gazze, Akka, Kudüs, Şam, Halep elden çıkmıştı. İngiliz orduları neredeyse Anadolu'ya dayanmışlardı. Ama bu durumdaki tek Ortadoğu cephesi burası değildi. Irak'ın öyküsü de en az bu kadar can alıcıydı...

Levent Şahverdi Arşivi

IRAK-BASRA CEPHESİ

1982... 2 Nisan günü, dünyadaki haber ajansları bir işgal haberi geçti. Çoğu insanın adını hiç duymadığı, iki küçük ada için başlatılan bir işgal seferi başarılı olmuştu. Arjantin, kıyılarından yaklaşık beş yüz kilometre açıkta bulunan Falkland Adaları'nı denetim altına aldığını ilan etmişti. Adaların kaybediliş sürecinde, İngiliz toplumunu, asker ya da sivil fark etmeksizin, en çok yaralayan şey bir fotoğraftı: Falkland'ta görev yapan İngiliz askerlerinin tüfekleri havada teslim oluşu. İngiltere buna öyle bir tepki gösterdi ki sadece altı hafta sonra adaları geri aldı.

İngiliz savaş tarihi, askerlerinin olumsuz şartlarda gerçekleştirdiği direnişlerle övünür. Hintlilere, Boerlere, Zululara, Çinlilere karşı kuşatma altında asla teslim olmamış ordularıyla gurur duyarlar.

Ancak Irak-Basra Cephesi'ndeki mücadele sırasında Kutü'l Amare'de Türk ordusuna teslim olmuşlardır. Bu teslimiyet İngilizler için büyük bir hezimet ama en önemlisi de hatırlamak istemedikleri bir aşağılanmaydı. Dünya çapında da büyük bir prestij kaybı yaşamışlardı, çünkü neredeyse bir sene içerisinde Türkler tarafından yerden yere vurulmuşlardı: Güçlü donanmaları Çanakkale Boğazı'nı geçememişti, Gelibolu yarımadasından çekilmişlerdi, Selman-ı Pak'ta canlarını zor kurtarmışlardı ve Kutü'l-Amare'de teslim olmuşlardı. Türkler elde ettikleri başarılarla dünyaya bir mesaj vermişlerdi: "*İngiltere yenilmez değildir!*"

Levent Şahverdi Arşivi

İngiliz tarihinde, İngiliz ordusunun kuşatma altındayken teslim olmak zorunda kaldığı iki büyük başarısızlıktan bahsedilir.

Birincisi, 1781 Yorktown kuşatmasıdır. General George Washington komutasındaki 17.000 kişilik Fransız ve Amerikan birlikleri, İngiliz General Charles Cornwallis'in 9.000 askerden oluşan kuvvetini Yorktown'da kuşatma altına alır. Üç hafta süren kuvvetli bombardıman ve saldırılar sonrasında Cornwallis teslim olur.

Diğer bir yenilgi ise 1942 yılında Singapur'da yaşanandır. Japon General Tomoyuki Yamashita liderliğindeki Japon ordusu, çoğunluğu İngiliz olan Müttefik kuvvetlerini kuşatma altına alır. General Percival, 62.000 kişinin üzerindeki kuvvetiyle teslim olmak zorunda kalır.

1781 Yorktown ve 1942 Singapur yenilgileri arasındaki en büyük teslimiyet ise 1916 yılında Kutü'l-Amare'de Türklere karşı yaşanmıştır.(*) 13.309 kişilik İngiliz kuvveti Türk askerine teslim olmuştur.(**)

(*) Edward J. Erickson, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu, Çanakkale, Kutü'l Amare ve Filistin Cephesi, İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.103

(**) Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt 3, Irak-İran Cephesi 1914-1918, Genelkurmay Basımevi, s. 780

Osmanlı vilayeti olan Irak birçok açıdan İngilizler için önemliydi. Ortadoğu'daki zengin kaynaklardan biriydi. Üstelik Irak'ın ele geçirilmesiyle birlikte Anadolu içlerine sarkılabilir, hatta kuzeye ilerleyiş devam ettirilirse Rusya ile Kafkaslardan bağlantı kurulabilirdi. İran da bu sayede denetim altına alınabilirdi. İngilizler için belki bunlardan da önemlisi, Hindistan sömürgelerinin güvenliğiydi. Almanya, Berlin-Bağdat demiryolu hattı projesiyle İngiltere ile neredeyse komşu olacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Böyle güçlü bir devletin Hindistan yakınlarında bulunması İngiliz Savaş Kabinesi'ni rahatsız ediyordu. Gerektiğinde bölgeye bir işgal kuvveti gönderilmesi karara bağlandı. Bekledikleri fırsatı da Alman Amiral Souchon sağladı; Rus gemilerini batırdı ve Rus limanlarını ateş altına aldı. Ruslar Kafkaslardan saldırıya başladılar. İngilizler ise 1 Kasım 1914 tarihinde Akabe'ye, 3 Kasım'da ise Çanakkale Boğazı'nın dış tahkimatlarına saldırdılar. 6 Kasım'da da Basra Körfezi'ndeki Fav kasabasının bulunduğu yere Tuğgeneral W.S. Delamain komutasındaki, "D Kuvveti" olarak adlandırılan Hint Seferi Kuvveti'ni çıkardılar.

Aslında bölgede görev yapan İngiliz komutanların işi hiç de kolay değildi. Ortada karmaşık bir denklem vardı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, İran'da ve İran sınırında yaşayan etnik yapılara, özellikle Araplara yönelik bazı çalışmalar yapmak arzusundaydı. İngiliz Donanma Bakanlığı'nın ise Musul ve civarındaki petrol sahalarına ilişkin planları vardı. Zaten bakanlığın savaş sonunda hazırladığı "Mezopotamya Seferi Son Raporu"nda şöyle denilmekteydi:

> "Bu bölgedeki harekâtın başlangıçtaki görevi, Kraliyet Donanması'nın yeni gemilerine güvenilir şekilde yakıt ikmali sağlamak amacıyla sadece Basra Körfezi girişindeki Abadan'da bulunan petrol rafinerilerini, petrol tanklarını ve petrol boru hatlarını korumaktı." [58]

Diğer yandan İngiliz Savaş Bakanlığı harekâttan haberdardı ama doğrudan uygulayıcı değildi, sadece rapor alıyordu. Planlama ve uygulama açısından harekâtın sorumluluğu İngiltere Hindistan Bakanlığı üzerindeydi. Dolayısıyla işgal görevi Hint Ordusu Genelkurmayına düşmüştü. İngiltere savaş sonrasında Mezopotamya'da elde edeceği toprakları Hindistan'a bağlamayı planlamaktaydı ve harekâtı İngiliz ve Hint birliklerinden

58 N. S. Nash, *Betrayal of an Army, Mesopotamia 1914-1916*, Pen and Sword Books, 2016, s.311 – Ek IV

Levent Şahverdi Arşivi

oluşan kuvvetlerle yapmak zorunda kalmıştı.[59] Çünkü daha sonra kendisine karşı kullanılabilir endişesiyle bölgedeki Arapları silahlandırmaktan kaçınıyordu.

BÖLGEDEKİ ASKERÎ DURUM

Osmanlılarsa 1914 Ağustos'u itibariyle bölgede 4. Ordu'ya bağlı ikişer tümenli 12. Kolordu ile 13. Kolorduyu bulundurmaktaydı. Boğazlar, Kafkasya, Suriye ve Filistin Büyük Savaş öncesinde askerî harekât bölgeleri olarak kabul edilmişti. Irak ise harekât bölgesi sayılmamıştı. Bu nedenle Irak'taki iki kolordu da Osmanlı Harbiye Nezareti için öncelik sıralamasında bayağı gerideydi; teçhizatlarında eksiklikler olduğu gibi uçak ve ağır topçuları da yoktu. Hatta erzak kolu, ağır erzak kolu ve sahra hastanesi sayıları da diğer kolordulara göre azdı. Üstelik orduyu yeniden örgütlerken üç tümenli kolordu standardını belirleyen Harbiye Nezareti'nin burada bulunan iki kolordusunun her birinde ikişer piyade tümeni vardı ve bu durum alaylar için de geçerliydi. Alaylar bölgedeki Arap aşiretlerinden sağlanan askerlerden oluşuyordu ve subay sıkıntısı vardı. Bütün çekinceler raporlarla Harbiye Nezareti'ne bildiriliyordu. Buna rağmen alınan radikal bir karar, bölgedeki Osmanlı yapılanmasını ciddi boyutta zayıflattı.

Dördüncü Ordu karargâhı ve 12. Kolordu Suriye'ye kaydırıldı. 13. Kolordu karargâhı ile 37. Tümen isc Kafkas Cephesi'ne nakledildi. Doğal olarak 1914'ün Eylül ayında Irak ve Havalisi Genel Komutanlığı emrinde sadece 38. Tümen vardı. Oysa İngilizler Mezopotamya'da hazırlıklara başlamışlardı.

Hindistan'dan hareket eden Tuğgeneral W.S. Delamain'e bağlı birlikler 23 Ekim'de Bahreyn adalarına vardı. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne savaş ilanının ardından birlikler 6 Kasım 1914'te Şattülarap yakınından karaya çıktı. Hint Seferi Kuvveti

59 F.J. Moberly, *The Campaign in Mesopotamia, 1914–1917*, Volume I, London, 1923, s.18

Levent Şahverdi Arşivi

karşısında sadece 38. Tümen ve birkaç jandarma ile hudut taburları vardı. Tuğgeneral Delamain'in birlikleri başlattıkları saldırılarda Basra'nın girişinde bulunan Fav kasabasını ele geçirerek köprübaşını tutmayı başardılar.[60] Bu işgal hareketi ile Irak-Basra Cephesi açılmış oldu.

Yeni bir tugayın bölgeye sevk edilmesinin ardından İngiliz birlikleri harekete geçti. Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa, hâlâ yerel aşiretlerle işgal kuvvetlerinin durdurulabileceğini düşünmekteydi. Ancak düşündüğü gibi olmadı. 22 Kasım'da Basra ve 9 Aralık'ta Kurna işgal edildi. Harbiye Nezareti'ne gelen raporlar şok ediciydi. Bağdat Vali Vekili Reşid Bey, Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafla, 7 Aralık günü Basra yakınlarındaki Şuayyibe'de yaşanan çatışma sırasında Amare aşiretine bağlı Arapların savaşmadıklarını, üstelik de geri çekilmekte olan askeri soyup silah ve cephanelerini aldıklarını bildiriyordu.[61] Aynı telgrafta, yaşananlardan dolayı aşiret askerlerine güvenilemeyeceğinden acilen tedbir alma zorunluluğu belirtiliyordu.

Bir telgraf da Nasıriye'den, Müntefik Mutasarrıfı Hamza Bey'den geldi. Telgrafta Kurna'nın düştüğü, Miralay Suphi Bey ve beraberindeki dört yüz askerin esir edildiği, geriye kalan 4.000 askerin ancak yarısının Nasıriye'ye ulaştığı, geri kalanlarınsa firar ettiği haber veriliyordu.[62] Bütün bu yaşananları ve İngilizlerin hızlı ilerleyişini dikkate alan Enver Paşa, 23 Aralık 1914 tarihinde Irak ve Havalisi Komutanlığı'na Süleyman Askerî Bey'i atadı.[63]

Süleyman Askerî, 1905'te Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra 3. Ordu'da görev almış ve 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanında etkin rol oynamıştı. Trablusgarp Savaşı'nda Bingazi'de görev yapmış, Enver Paşa

60 BOA, DH. EUM. VRK. 25/2
61 BOA, DH. ŞFR, 452/99-1,2
62 BOA, DH. ŞFR, 454/151
63 BOA, BEO, 4327/324506

Levent Şahverdi Arşivi

ile birlikte yerel aşiretleri komuta ederek İtalyanlara karşı mücadele etmişti. Daha sonra da Bağdat'ta ve Balkanlarda görevlendirilmiş ve 1914'te Teşkilat-ı Mahsusa'nın yönetiminde Enver Paşa'dan sonraki ikinci adam olmuştu.

Irak'ta komutanlık görevine getirilen Süleyman Askerî, Araplardan asker toplamaya çalıştı, fakat pek başarılı olamadı. Çünkü bölgedeki savunma için Enver Paşa'nın bel bağladığı cihat ilanı ne bölge aşiretlerinde ne de İngiliz ordusunda görev alan Müslümanlar üzerinde beklenen etkiyi yapabilmişti. Buna rağmen Süleyman Askerî, elindeki kısıtlı imkânlarla da olsa hem savunmaya hem de saldırıya devam etti. Mümkün olduğu kadar örgütlediği yerel güçlerle İngilizleri beklenmedik anlarda vurmaya başladı. Harekâtlara bizzat komuta ederek savaşın içinde yer aldı. Kolordu seviyesine gelmiş İngiliz kuvvetlerine karşı para ile Arap aşiretlerinden mücahit toplamaya çalıştı.

Bu arada 35. Piyade Tümeni de bölgeye gönderildi. Nasıriye'yi ele geçiren Süleyman Askerî Bey'in kendine güveni arttı. Uğradığı kayıplara rağmen Şuayyibe bölgesindeki İngilizlere saldırdı. Ancak Arapların savaş meydanını terk etmesi üzerine geri çekilme emrini vermek zorunda kaldı. Ordu çekilirken yüklü miktarda teçhizat ve cephane geride kaldı. Yolunu şaşıran askerler, Arap kabileleri tarafından saldırıya uğradı. İngiltere de ciddi kayba uğradı ancak takviye kuvvetlerinin personel sayısı fazla olduğu için etkinliğini korudu. Şuayyibe çatışması her iki taraf için de dönüm noktası oldu.

Alınan yenilgiyi gururuna yediremeyen Süleyman Askerî intihar etti.[64] Yerine, Irak ve Havalisi Komutanı olarak kolordu komutanı yetkilerine sahip kılınan Albay Nurettin Bey atandı.[65]

64 BOA, DH. ŞFR, 467/117
65 BOA, İ.HB 168/16

Levent Şahverdi Arşivi

Bir süre sonra Nurettin Bey'e Basra Valiliği görevi de verildi.[66] Bu sırada İngiliz tarafında da yeni bir atama gerçekleşti. İngiliz Irak Seferi Kuvvetlerine bağlı 6. Tümen'in komutanlığına getirilen General Townshend, bölgeye gelerek komutayı devraldı.[67]

İNGİLİZLER İLERLİYOR

İngilizler süratle ilerlemeye başladılar ve 3 Haziran'da Amare'yi ele geçirdiler. Telgrafla İstanbul'a bilgi veren Bağdat Valisi Nazif Bey, Amare'nin düştüğünü, mükemmel donatılmış bir düşman nehir filosunun Dicle'de ilerlediğini, Bağdat'ın korunması veya düşmesinin mümkün olduğu kadar geciktirilmesi için Nurettin Bey ile birlikte her türlü tedbiri alacaklarını bildiriyordu.[68] Bu arada İngilizler propaganda faaliyetlerine hız vermişlerdi. Arap halkına; kendilerine düşman bir zihniyetle gelmediklerini, Türk yönetimi yerine özgür ve adil bir yönetim kuracaklarını, bölge halkının din ve geleneklerine saygı gösterileceğini duyurdular. Yine de Arap aşiretlerinden direnenler vardı ve bu, İngilizlere zaman kaybettiriyordu. Buna rağmen İngiliz ilerlemesi devam etti. Türk ordusu son derece stratejik konumdaki Nasıriye'ye düşman kuvvetlerinin girmesine engel olamadı. 25 Temmuz'da Nasıriye İngilizlerin denetimindeydi. Durumu haber alan Nurettin Bey, 38. Tümen'in derhal Kut'ül-Amare'ye çekilmesini emretti. İngilizlerse ilerleyişlerine bir süre ara verdiler. İkmal noktalarından uzaklaşmaları, lojistik destek sorunları doğurmaktaydı. İngilizler için Bağdat'a girmek son derece önemliydi, bu nedenle temkinli davrandılar. Harekâta devam emri ancak bir ay sonra geldi.

23 Ağustos 1915 tarihli emirle General Townshend'e Kut'ül-Amare'yi işgal amacıyla harekâta geçebileceği, ancak daha

66 BOA, BEO, 4351/326325

67 Tarık Saygı, *İngiliz Generali Townshend ve Türkler*, Paraf Yay., İstanbul, 2011, s.52

68 BOA, DH. ŞFR, 473/131

Levent Şahverdi Arşivi

ileri gitmemesi gerektiği bildirildi.[69] Townshend, 1 Eylül'de 6. Tümen'e ilerleme emri verdi. On gün sonra Ali el-Garbi ele geçirildi. Gelen takviye birlikleriyle gücünü artıran Townshend, Kutü'l-Amare'ye saldırdı. Türk kuvvetleri ağır kayba uğradı, moraller çöktü. Gelişmeleri dikkate alan Nurettin Bey, Kutü'l-Amare'de kalınması durumunda kuvvetlerinin kuşatılacağını, hatta imha edilebileceğini anladı. Selman-ı Pak mevziine çekilmeye karar verdi. Bu karar, 28 Eylül 1915 gecesi birliklere iletildi. Durum Harbiye Nezareti'ne ve Başkomutanlık Vekâleti'ne de bildirildi. Enver Paşa bu karara ağır bir eleştiri getirdi, ancak Türk birlikleri fark edilmeden çekildiler. 29 Eylül sabahı keşif birliklerinin raporlarını alan İngilizler Kutü'l-Amare ve çevresini ele geçirdi.[70] Birinci Kutü'l-Amare Savaşı son bulmuştu. Bölgeyi terk eden Türk birlikleri bazı Arap aşiretlerinin saldırılarını atlatarak 3 Ekim 1915 günü Selman-ı Pak'a ulaştı. Kendilerini takip eden İngiliz birlikleri 5 Ekim'de Aziziye'yi de ele geçirdi.[71] Durumun giderek kötüleşmesi Harbiye Nezareti'nin yeni önlemler almasını zorunlu kıldı.

Bölgedeki gelişmelerden huzursuz olan Enver Paşa, 6. Ordu'nun kurulmasına ve komutanlığına da Alman Mareşal von Der Goltz'un getirilmesine karar verdi.[72] Goltz Paşa'ya gönderdiği telgrafla kendisine her türlü yardımın yapılacağına dair güvence verdi. Ayrıca Albay Halil Bey'in komutası altındaki 51. ve 52. Tümenler bölgeye gönderildi.

---

69 A.J. Barker, *The Neglected War, Mesopotamia 1914–1918*, Faber and Faber, London 1967, s.14 (Bu kitap 1967'de ABD'de *The Bastard War* adıyla yayınlanmıştır. 2007'de *The First Iraq War 1914–1918: Britain's Mesopotamian Campaign* adıyla tekrar yayınlanmıştır.)

70 Kemal Arı, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, ATASE Yayınları, Ankara, 1997, s.180

71 BOA, HR. MA, 1170/69

72 BOA, BEO, 4401/330072_2

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizler Aziziye'yi ele geçirdikten sonra Bağdat'a çok yaklaşmışlardı. Bu kentle aralarındaki tek engel, Türk kuvvetlerinin son direnme noktası olan ve giderek konuşlanıp mevzilerini güçlendirdikleri Selman-ı Pak'tı. Bağdat üzerine yürüme emri alan Townshend, elinde az birlik olduğunu ve lojistik destek merkezine uzak bulunduğunu bildirdi. Ancak Hindistan'daki İngiliz karargâhı riski göze aldı. General Townshend destek kuvvetleri gelmeden ilerlemenin uygun olmadığını düşünse de 22 Kasım'da Selman-ı Pak'ta bulunan Türk birliklerine saldırdı.[73] Aslında Townshend taktik ve harekât inisiyatifini elinde tutuyordu. Ancak Türklerin, özellikle de savaş tecrübesine sahip 51. Tümenin gücünü küçümsemişti. İki ordu, sonu gelmeyecekmiş gibi görünen taarruz ve karşı-taarruzlarla birbirine girdi. İki komutan neredeyse dört gün boyunca tam bir sinir harbi yaşadılar.

Townshend ne olduğunu anlamaya çalışıyor, Albay Nurettin Bey ise savunmasını güçlendirmek için çaba sarf ediyordu. Townshend geri çekilme kararı alıyor, Türk kuvvetlerinin çekildiğini öğrenince emri iptal edip saldırıya geçiyor, bunun üzerine Nurettin Bey elindeki takviye kuvvetlerle karşı-saldırıya geçiyordu. Savaşın bu anında iki komutan da gelen kayıp raporları ve muharip birliklerinin dağıldığına dair haberler üzerine geri çekilme emri verdi. Ancak Nurettin Bey, sabaha kadar beklemeyi uygun buldu. Sabah olduğunda İngiliz birliklerinin geri çekildiği anlaşıldı. Böylece, ilk vazgeçen Townshend oldu, muharebe Türklerin savaş alanında kalmasıyla ve İngilizlerin çekilmesiyle son buldu. Hiçbir taraf gerçekten kimin kazandığını bilmiyordu. Selman-ı Pak Muharebesi, İngiliz taarruzunun doruk noktası olarak başlamış, fakat Türk ordusunu harekete geçiren bir dönüm noktası olarak sonuçlanmıştı. Şimdi takip sırası Nurettin Bey'deydi.

73 N. S. Nash, *age*, 2016, s.181

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK ASKERİ AZİZİYE'YE GİRİYOR

General Townshend, yaralılarını önce Leç'e, oradan da Kutü'l-Amare'ye gönderdi. Bunun sebebi takviye kuvvetleri gelinceye kadar öncelikle Aziziye'ye, sonra da gelişmeleri dikkate alarak daha güvenli olan Kutü'l-Amare'ye çekilmeye karar vermiş olmasıydı.[74] Kalan kuvvetlerini Aziziye'de topladı. Albay Nurettin Bey ise önce kuvvetlerini tebrik etti, ardından komutanlarına telgraflar gönderip geri çekilen İngiliz kuvvetlerinin gece gündüz takip edileceğini ve düşman birlikleri arasındaki irtibatın kesilmesi gerektiğini bildirdi.

Türk kuvvetlerinin inatla gerçekleştirdikleri takip ve saldırılar altında bunalan Townshend, Aziziye'ye vardı. Teçhizat ve cephane açısından sıkıntı yoktu, ama Aziziye savunmaya pek elverişli bir yer değildi. Oysa Kutü'l-Amare hem daha iyi tahkim edilmiş hem de takviye kuvvetlerin geliş yoluna daha yakın konumdaydı. Derhal birliklerine taşıyabildikleri kadar malzemeyi yüklenerek Kutü'l-Amare'ye doğru yola çıkma emrini verdi.[75] Aziziye terk edildikten kısa süre sonra Türk kuvvetleri şehre girdi.

KUTÜ'L-AMARE KUŞATMA ALTINDA

Takip altındaki İngiliz birlikleri Delabiha'da da tutunamayıp 3 Aralık günü Kutü'l-Amare'ye vardılar. General Townshend Ocak 1916'ta gelmesi beklenen takviyeleri burada bekleyecekti. Sekiz günde 140 kilometre çekilmişlerdi ve Türk ordusu bütün yol boyunca inatla kendilerini takip etmişti. Türk kuvvetleri hemen Kutü'l-Amare'yi kuşatma altına aldı. Albay Nurettin Bey 6. Ordu Komutanı Goltz Paşa'ya durumu bildirdi. Ardından Albay Nurettin Bey ile General Townshend arasında yazışmalar başladı. Türk tarafı teslim olmalarını istiyor, İngilizlerse bunu

74 C.V.F. Townshend, *My Campaign in Mesopotamia*, London, 1920, s.67

75 A.J. Barker, *Townshend of Kut*, Cassel, London, 1967, s.145

Levent Şahverdi Arşivi

reddediyorlardı. Bunun üzerine bir sonraki gün Türk topçusunun bombardımanı ile kuşatma ağırlaştırıldı. Kente saldırılar başlatıldı, ancak istenen başarı sağlanamadı. Asker yorgundu, mühimmat azdı, lojistik açıdan eksiklerin tamamlanması zaman alıyordu, İngiliz siperleri arasındaki mesafe uzundu ve saldırılarda sürpriz faktörü söz konusu olmuyordu. Bölgeye gelen Goltz Paşa doğrudan saldırıların bırakılmasını, İngilizlerin kuşatma altında tutularak teslim olmasının sağlanmasını istedi. Ancak Nurettin Bey saldırı düşüncesinden vazgeçmedi, yakaladığı her fırsatı değerlendirdi, fakat başarılı olamadı.

Townshend'in beklediği takviyeler nihayet çıkarma yapmıştı, ama Kutü'l-Amare'ye ulaşamıyorlardı. Yardım birliklerinin komutanı Korgeneral Sir E. J. Aylmer'in emri altına giren İngiliz Dicle Kolordusu ile diğer birlikler tarafından gerçekleştirilen ileri harekât başarısızlıkla sonuçlandı.[76] Bu sırada Irak Ordusu Komutanlığına Albay Nurettin Bey yerine Albay Halil Bey getirildi. Komuta ve yetki uyuşmazlığı nedeniyle görevden alınan Albay Nurettin'in Bağdat'a gelmesi bildirildi. Ayrıca Albay Halil Bey'in, komutanlık görevine ek olarak, "askerî ve idari açıdan, Bağdat ve Basra vilayetlerinin tek elden yönetilmesi gerekli görüldüğü" için Basra Vilayeti Vekâletine ve Bağdat Vilayeti Valiliğine de atanması kararlaştırıldı.[77]

Türk kuvvetlerinin artık üç görevi vardı; Kutü'l-Amare'yi kuşatma altında tutmak, kuşatmayı yarma hareketlerini engellemek ve yardım kuvvetlerinin Kutü'l-Amare'ye ulaşmasını önlemek. Gerçekten de Halil Bey göreve gelmesinden hemen sonra İngiliz yardım kuvvetleri komutanı General Aylmer'in saldırısıyla karşılaştı.

Bu sırada Halil Bey'in eline bir istihbarat raporu geçti. Kutü'l-Amare'de kuşatılıp erzaksız kalan kuvvetlere yardım etmek üzere Ali el-Garbi'den hareket eden İngiliz kuvveti, nehir

76 N. S. Nash, *age*, 2016, s.190
77 BOA, İ.MMS, 201/13_2

Levent Şahverdi Arşivi

gemilerinin de desteğiyle ilerlemekteydi.[78] Bunun üzerine Halil Bey, 6. Ordu Komutanlığına savunma düzeniyle ilgili bir rapor sundu. Beklenen saldırı 13 Ocak sabahı başladı. 6. Ordu Komutanı Mareşal Goltz bölgeye gelip savaşın gidişatını izledikten sonra Tük kuvvetlerinin Felahiye'ye çekilmesinin yararlı olacağını bildirdi. Halil Bey 14 Ocak günü kuvvetlerini belirlenen bölgeye çekti. Bu çekilmeden hemen sonra, 21 Ocak günü İngiliz kuvvetleri bütün güçleriyle Felahiye'ye saldırdı. Ancak Türk askerinin direnişi General Aylmer'in planlarını alt üst etti. İngilizler öyle fazla kayıp verdiler ki General Aylmer saldırıyı durdurdu. General Aylmer'in Kurmay Başkanı General Douglas, 22 Ocak günü, sayıları binleri aşan ölü ve yaralılarını toplayabilmek için kısa süreli ateşkes teklifinde bulundu. Türk kuvvetleri teklifi olumlu karşıladı.

Bu sırada General Aylmer'e bir mesaj geldi. General Townshend, kuşatma altındaki kuvvetlerinin, günlük yiyecekleri yarı yarıya azaltılsa bile ancak bir ay dayanabileceğini bildirmekteydi. Durum giderek kötüleşiyordu. Üstelik İtilaf Devletleri'nin basın organlarında İngilizlerin başarısızlıklarıyla ilgili yayınlar artmaya başlamıştı.[79] Hemen sonuca ulaşmak isteyen General Aylmer, bunun üzerine, Felahiye mevzilerinin sol tarafına bir taburluk asker sevk ederek sızma harekâtına girişti ancak başarılı olamadı.[80] İngiliz yardım kuvvetleri bu deneme dışında Şubat ayı boyunca başka bir girişimde bulunmadılar. Bu durum 21 Şubat 1916 günü yayınlanan *Times* gazetesinde savaş muhabiri Condler tarafından, İngiliz kuvvetlerinin başta Arap süvarileri olmak üzere düşmandan çekinmelerine dayandırıldı.[81] Bu sakin dönemde, bir yanda kuşatma altındaki General

78 Conrad Cato, *The Navy in Mesopotamia 1914-1917*, London, 1917, s.118

79 A. Wilson, *Loyalties: Mesopotamia 1914–1917*, Oxford University Press, 1931, s.154

80 BOA, HR. MTV, 768/4

81 BOA, HR. MTV, 768/8_8 (9,10,11,12)

Levent Şahverdi Arşivi

Townshed yiyecek ihtiyacını karşılamak için tarımsal aktivitelere yöneliyor,[82] diğer tarafta ise kuşatmayı devam ettiren 6. Ordu Komutanı Mareşal Goltz, Alman İmparatoru'nun temsilcisi sıfatıyla Padişah'ın huzuruna çıkıyordu.[83]

İngiliz yardım kuvvetleri Mart başında yeni bir saldırı için hazırlıklarını tamamladılar. Toparlanarak ikinci kez saldırıya geçtilerse de başarılı olamadılar. Sabis'te aldıkları ağır zayiat nedeniyle geri çekildiler. Başlatılan saldırıların başarısızlığını ve açılan kuyulara rağmen su sıkıntısı yaşandığını öğrenen General Aylmer, 8 Mart akşamı İngiliz taarruz birliklerinin geri hatta toplanmasını emretti. Bir hücum denemesi daha yapabilirlerdi ancak başarısız oldukları takdirde birliklerinin gücü iyice tükenmiş olacaktı. Ayrıca geri hatlarla bağlantılarının kopması da söz konusuydu. Bu durumda Kutü'l-Amare'deki birlikleri kurtarmak hayal olacağı gibi Aylmer'in ordusunun da imha edilmesi olasılıklar arasına girecekti. General Townshed'in birliklerine yardım edemeyeceğini anlayan Aylmer, 9 Mart 1916 sabahı geri çekilme emrini verdi.[84]

General Aylmer'in başarısızlığı Kutü'l-Amare'deki İngiliz ve Hintli erler üzerinde büyük bir moral çöküntüsü yaratmıştı; Hint birliklerinden firar edenlerin sayısı artmaya başladı, hastalıklar da yaygınlaşıyordu.[85] Kaçan askerlerden edinilen bilgileri değerlendiren Irak Grubu Komutanı Kurmay Albay Halil Bey, General Townshend'e gönderdiği mesajda kurtarılma ümitlerinin tamamen tükendiğini, yaşadıkları yiyecek sıkıntısı ve hastalıklardan haberdar olduğunu, bu durumda teslim olmaktan başka çarelerinin kalmadığını bildirdi.[86]

82 BOA, HR. MTV, 768/7_4,5
83 BOA, BEO, 4401/330072_2
84 N. S. Nash, *age*, 2016, s.197
85 I. Sumner, *The Indian Army 1914–1947*, Oxford, 2001, s.45-47
86 BOA, HR. MTV, 768/6

Levent Şahverdi Arşivi

General Townshend, Sabis taarruzundaki gibi bir fırsatı bir daha elde etmelerinin güç olduğunu biliyordu. Üst makamlarına Türk Komutan Halil Bey ile görüşme yapıp yapamayacağını sordu. Mezopotamya'daki İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Lake, Townshend'in beklemesini istedi ve İngiliz Savaş Bakanlığı ile Hindistan Karargâhı'nın da onayını alarak komuta değişikliğine gitti.[87] Sabis'te bekleneni veremeyen General Aylmer görevden alınarak, yerine General Gorringe getirildi. Yeni komutanın 11 Mart 1916 sabahı baskın şeklinde başlattığı Zemzir Muharebesi'nde küçük çaplı bir saldırı uygulandı. Albay Halil Bey kendisine ulaşan istihbarat, keşif ve cephe raporlarını değerlendirerek İngiliz hareketliliğinin bir taarruz hazırlığı olduğuna kanaat getirdi. Hiç de haksız sayılmazdı. Dicle Kolordusunun yeni komutanı General Gorringe kesin sonuca ulaşmak amacındaydı. Nisan ayının başından itibaren saldırılarına başladı.

6 ve 9 Nisan'daki İkinci ve Üçüncü Felahiye Muharebelerinde Türk birliklerinin direnişini kıramayan General Gorringe, Kutü'l-Amare'ye yardım götürmeyi başaramadı. Her başarısız girişim hem General Townshend'i daha zor durumda bırakıyor hem de bir sonraki denemenin gecikmesine neden oluyordu. General Townshend asker başına düşen günlük yiyeceği yeniden düzenleyerek eğer 21 Nisan'a kadar bir miktar erzak alabilirse durumu 29 Nisan tarihine kadar idare edebileceğini bildirdi. Bunun üzerine İngiliz Hava Kuvvetlerinin Kutü'l-Amare'ye havadan yardım köprüsü kurması sağlandı. Ancak atılan malzemenin bir kısmı ara bölgeye, bir kısmı nehre, bir kısmı da Türk tarafına düştü; yani malzemenin sadece bir kısmı İngilizlere ulaşabildi.

Duruma bir an önce son vermek isteyen General Lake, Kutü'l-Amare'ye bir mesaj göndererek 15 Nisan gününe kadar kurtarılacaklarını iletti. General Townshend, kurtarılma tarihini haber aldığında hiç heyecanlanmadı. Bu haber ilk defa gelmiyordu ve gün geçtikçe yardım kuvvetlerinin ulaşmasının zorlaştığının

87 N. S. Nash, *age*, 2016, s.199-200

Levent Şahverdi Arşivi

bilincindeydi.[88] Dayanmaya çalışmalıydı ama işi gerçekten zordu. Her ne kadar Hindistan'daki dinî liderler kesim usullerine uyulması şartıyla askerlerin at eti yiyebileceğine yönelik mesajlar gönderiyorlarsa da bir kısım asker at eti yemeyi reddediyordu.[89] Yetersiz beslenme nedeniyle askerler arasında iskorpit ve dizanteri gibi hastalıklar artmıştı. Doktor, hastabakıcı, yatak, ilaç yetersizliği de savaşan asker sayısının sürekli azalmasına neden oluyordu.

Bu sırada Türk tarafında da önemli bir kayıp yaşandı. 6. Ordu Komutanı Mareşal Goltz yakalandığı tifüs hastalığı nedeniyle vefat etti. Başkomutan Vekili Enver Paşa, yayınladığı bir bildiriyle Goltz Paşa'nın ölümünden duyduğu üzüntüyü ifade etti.[90] 14 Mart'ta tuğgeneraliğe terfi edilen Halil Paşa, Goltz'un vefatı üzerine 6. Ordu Komutanlığını vekâleten yürütmeye başladı ve hemen "takviye birlik" talebinde bulundu. Her ne kadar İngiliz yardım kuvvetleri başarılı olamasa da havadan atılan yiyeceklerin bir kısmı Kutü'l-Amare'ye ulaşmaktaydı. Bu arada, aralarında Hintli erlerin de bulunduğu gruplar, Kutü'l-Amare'yi terk edip Türk kuşatma birliklerine sığınıyorlardı. Halil Paşa gelenleri kabul etmekle birlikte bu kaçışların (kaçan her kişi yemek paylaşacak bir boğazın eksilmesi anlamına geliyordu) İngilizlerin iaşe sorunlarına bir çözüm olma ihtimalini dikkate alarak General Townshend'e bir mektup yazdı. Halkın kaleden çıkmasına müsaade edilmemesini, aksi takdirde çıkışların ateş açılarak önleneceğini bildirdi. General Townshend bu isteğe olumlu yanıt verse de çıkışlara göz yummaya devam etti. Bu sırada İngiliz Hava Kuvvetleri yardım sortilerini her gün düzenli olarak yapmaya başladılar.

İngiliz Irak Kuvvetleri Komutanı General Lake ile Dicle Kolordu Komutanı General Gorringe'e göre Kutü'l-Amare'yi gereken zamanda kurtarabilmek için tek çare, bir cephe taarruzu

88 Townshend, *age*, 1920, s. 173
89 BOA, HR. MTV, 768/15
90 BOA, HR. MTV, 768/14

Levent Şahverdi Arşivi

idi. 22 Nisan günü İngiliz saldırısı başladı. Dördüncü Felahiye Savaşı'nda General Gorringe, elindeki bütün kuvvetleri Türk birlikleri üzerine dalgalar halinde arka arkaya defalarca hücuma kaldırdı. Ancak hiçbir şekilde başarılı olamadı. En sonunda geri çekilme emri verdi. Taraflar ateşi kesince savaş alanını sıhhiye erleri doldurdu. İngilizlerin son umudu da yok olmuştu.

General Townshend, İngiliz Irak Kuvvetleri Komutanı General Lake'e bir mesaj göndererek Halil Paşa'yla görüşme talebinde bulundu. General Lake öncelikle yardım kuvvetlerini yönlendiren Dicle Kolordu Komutanlığı'ndan durum raporu istedi. Amacı, yeni bir saldırı yapılıp yapılamayacağını öğrenmekti. General Gorringe, Nisan'ın başından beri giriştikleri denemelerde yaklaşık on bin zayiat verdiklerini bildirerek yeni bir denemenin çok zor olduğunu ve gerçekleştirilebilse bile sonucun başarısız olması durumunda Irak'taki diğer toprakların da kaybedilme riski olduğunu bildirdi.

İngiliz tarafı için teslim görüşmelerine gitmek dışında bir alternatif kalmamıştı ama Lake son bir koz oynamayı tercih etti. Yaklaşık iki aylık erzak ve malzemeyle yüklü bir nehir teknesinin bölgeye gönderilmesini istedi. Bu iş için *Julnar* isimli hızlı bir nehir teknesi seçildi. *Julnar* 24 Nisan günü Felahiye'den gizlice hareket ederek lambaları sönük bir halde yolculuğa başladı. On iki kişilik mürettebatı ve zırh levhalarıyla güçlendirilmiş gövdesiyle göreve başlayan, ağzına kadar yiyecek dolu *Julnar*'ın başarısızlığı sadece General Townshend'in umutlarının değil, İngiliz prestijinin de sonu oldu.[91] Türk kuvvetleri geminin içindeki malzemeleri ele geçirmekle kalmadılar, *Julnar*'ın adını "Kendi Gelen" olarak değiştirdiler ve gemiyi Türk nehir nakliye filosuna kattılar. Hava köprüsünün de Türk uçakları tarafından engellenmesi üzerine General Lake, 26 Nisan 1916 günü General Townshend'e görüşmelere başlaması talimatını verdi.

91 Conrad Cato, *age*, 1917, s. 189

Levent Şahverdi Arşivi

İNGİLİZ ORDUSU TESLİM OLUYOR

Townshend ile Halil Paşa arasında bir mesaj trafiği başlamıştı. Sonunda iki komutan nehir üzerinde buluştular. Townshend kendisinin ve ordusunun serbestçe Hindistan'a gönderilmesi karşılığında Halil Paşa'nın arzu edeceği bir bankaya hitaben bir milyon sterlinlik bir çek vermeyi teklif etti ama Halil Paşa bunu bir şaka olarak kabul ettiğini söyleyip reddetti ve Townshend'e kayıtsız şartsız teslim olması dışında hiçbir teklifini geçerli saymayacağını, ayrıca teslim sonrasında kendisine ve askerlerine gereken ihtimamın gösterileceğini bildirdi.[92]

Irak Ordusu Komutanı Albay Halil Paşa, 6. Ordu Komutanlığına asaleten tayin edildi[93] ve savaş sırasında gösterdiği başarılardan dolayı "muhabere altın liyakat madalyası" ile ödüllendirildi.[94]

Townshend, General Lake ile görüştükten sonra Halil Paşa'ya bir mesaj daha gönderdi; önerilen para iki milyon sterline çıkarılmıştı ve bu kez çek Halil Paşa'nın şahsına değil, Osmanlı Hükümeti'ne teklif ediliyordu. Teklifi getirense, ünlü İngiliz casus Lawrence'tı.[95] Halil Paşa, General Townshend'a sadece kendisi için bir ayrıcalık yapılabileceğini ama askerleri için aynı şeyin söz konusu olamayacağını bildirdi. Kapıların kapandığını anlayan Townshend, şahsına sunulan ayrıcalığı reddederek, 29 Nisan 1916 günü öğleden sonra askerleriyle birlikte kayıtsız şartsız teslim olacağını haber verdi. İngiliz birlikleri, teslim olmadan önce, ellerinde ne varsa hemen hepsini imha ettiler.

29 Nisan günü 3. Piyade Alayı, Kutü'l-Amare'ye girerek hükümet konağına Türk bayrağını çekti. Başkente çekilen telgrafla da 13.300 mevcutlu General Townshend ordusunun savaş

92 Erhan Çiftçi (Haz.) *Kutü'l Amara Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*, Timaş Yayınları, 2016, s. 160-161
93 BOA İ.DUİT,150/44_1
94 BOA İ.DUİT,150/60_1
95 Erhan Çiftçi (Haz.) s. 160-161

Levent Şahverdi Arşivi

Halil Paşa ve General Townshend

esiri olarak teslim alındığı bildirildi.[96] Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın durumu Sadaret'e bildirmesinin[97] ardından Sadaret'ten de memnuniyet ve tebrik telgrafı yayınlandı.[98] Osmanlı'nın müttefikleri olan Almanya[99] ve Avusturya-Macaristan[100] da zaferden duydukları memnuniyeti bildirerek Türk ordusunu tebrik ettiler. Almanya'da okullar, Kutü'l-Amare Zaferi nedeniyle, imparatorun emriyle bir gün tatil edilirken[101] Viyana bayraklarla donatılmış, Bulgar basınında da övgü dolu haberler yer almıştı.[102] Savaş Bakanı Kitchener, İngiliz Lordlar Kamarası'nda yaptığı konuşmada Townshend ve ordusunun kahramanlıklarından bahsederek alınan yenilginin siyasi alandaki etkilerini en aza indirmeye çalıştı.

Halil Paşa ise birlikte savaştığı askerlerine şu tebliği yayınladı:

96 BOA, DH. KMS, 38/18_2
97 BOA, BEO, 4410/330793_4,3
98 BOA, BEO, 4410/330793_1
99 BOA, HR. SYS, 2419/128_5
100 BOA, DH. KMS, 64/42_2
101 BOA İ.DUİT,12/58_1,2
102 BOA, HR. SFR, (04) 283/75, 1 (7a,7b)

Levent Şahverdi Arşivi

Kutü'l-Amare zaferi anısına Avusturya'da hazırlanan bir kartpostal

Orduma:

Arslanlar!

1. Bütün Türklere şeref ve şan, İngilizlere kara meydan olan şu kızgın toprağın güneşli semasında şehitlerimizin ruhları sevinçle gülerek uçarken, ben de hepinizin pâk alınlarından öperek cümlenizi tebrik ediyorum.

2. Bize iki yüz seneden beri tarihimizde okunmayan bir olayı kaydettiren Cenâb-ı Allah'a şükrederim. Allah'ın büyüklüğüne bakınız ki 1500 senelik İngiliz devletinin tarihine bu olayı ilk defa yazdıran Türk süngüsü oldu. İki senedir devam eden Cihan Harbi böyle parlak bir olay daha göstermemiştir.

3. Ordum gerek Kut karşısında ve gerekse Kut'u kurtarmaya gelen ordular karşısında 350 subay ve 10.000 erini şehit vermiştir. Fakat buna karşılık bugün Kut'ta 13 general, 481 subay ve 13.300 er teslim alıyorum. Bu teslim aldığımız orduyu kurtarmaya gelen İngiliz kuvvetleri de 30 bin zayiat vererek geri dönmüşlerdir.

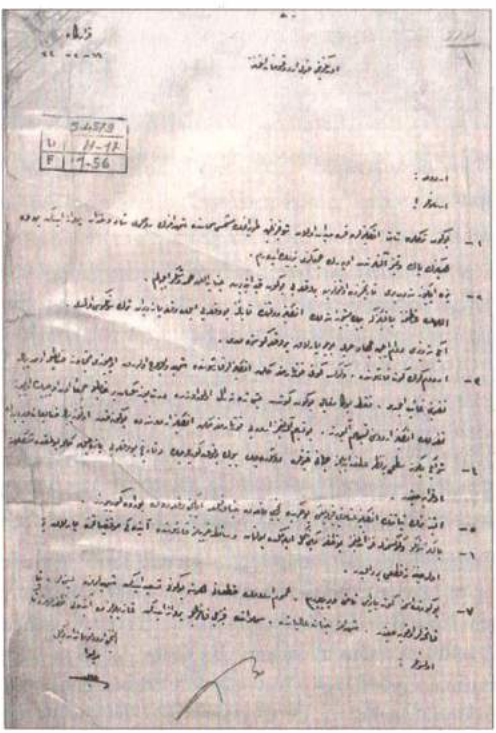
4. Şu iki farka bakılınca, cihanı hayretlere düşürecek kadar büyük bir fark görülür. Tarih bu olayı yazmak için kelime bulmakta zorluk çekecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

5. İşte Türk sebatının İngiliz inadını kırdığı birinci zaferi Çanakkale'de, ikinci zaferi burada görüyoruz.

6. Yalnız süngü ve göğsümüzle kazandığımız bu zafer yeni gelişen harp durumumuz karşısında gelecekteki başarılarımızın parlak bir başlangıcıdır.

7. Bugüne "Kut Bayramı" adını veriyorum. Ordumun her ferdi, her yıl bugünü kutlarken şehitlerimize Fatihalar okusunlar.

Halil Paşa'nın birliklere mesajı
Kaynak: Erhan Çiftçi, Kutü'l-Amare/Kut Almış Ordunun Zaferi, Timaş Yayınları, s. 226

Levent Şahverdi Arşivi

Şühedamız ebedi hayatta göklerde kızıl kanlarla uçarken, gazilerimiz de gelecekteki zaferlerimizin bekçileri olsunlar.[103]

General Townshend, Halil Paşa'nın odasına gelerek silahlarını teslim etmek istedi ancak Halil Paşa, "Uzun zamandır şan ve şerefle kullanılan bu silahlar gene sahibine aittir" diyerek silahları İngiliz generale iade etti. Osmanlı Devleti Kutü'l-Amare'de esir alınan İngiliz askerlerine Lahey Sözleşmesi çerçevesinde karşılıklılık ilkesine uygun davranılacağını beyan etti. Townshend'in İstanbul Heybeliada'da gözetim altında bulundurulmasına karar verildi. Diğer dört İngiliz general Bursa'ya gönderildi. Esir edilen subaylar, kiralarını kendileri karşılamak üzere çeşitli illerde uygun evlere yerleştirildi. Askerlerse çeşitli garnizonlara ve gerekli hallerde boşaltılacak köy ve kasabalara gönderildi.

Türk ordusunun kazandığı bu zaferin arkası maalesef getirilemedi. Daha doğrusu, bir hayalin peşinde koşulduğundan bölge savunmasız kaldı. Almanların baskısı nedeniyle Irak'taki kuvvetlerin önemli bir kısmı İran'a gönderildi. Bunu fırsat bilen İngilizler, Irak'ta harekâta başlayarak kendilerinden kat be kat az sayıda olan Türk kuvvetlerinin bütün gayretlerine rağmen ilerlemeyi başardılar. Bir süre sonra Bağdat düştü, İngiliz kuvvetleri Musul'un kapısına dayandı. Bu sırada İttifak Bloğu üyesi devletler arka arkaya ateşkes isteklerinde bulundular. Osmanlı Devleti de bu kervana katıldı. Ne acıdır ki İtilaf Devletleri'ne ateşkes teklifinde bulunulurken kullanılan arabulucu, Kutü'l-Amare'de yenilgiye uğratılan General Townshend'dan başkası değildi.

Savaşın sonuna doğru gelindiğinde Ortadoğu'da durum hiç parlak görünmüyordu. Önce İslamiyet'in doğduğu Mekke, sonra halifeler kenti Bağdat ve son olarak da Kudüs... Birer dinî sembol olan bu büyük şehirler birer birer Türklerin elinden çıkmıştı. Bir tanesi hariç: Medine...

103 Erhan Çiftçi, *Kutü'l-Amare*, Timaş Yayınları, 207 s. 225

Levent Şahverdi Arşivi

HİCAZ - YEMEN CEPHESİ

Ya Resulullah... Ben seni bırakamam!

Ey Nas! Size bin üç yüz yıl öncenin bu kubbeleri çınlatan ilahi, mukaddes sesiyle hitap ediyorum ve mübarek kabrinde hay (diri) olan Peygamber-i zişanımız, Hazreti Muhammed sallallahü aleyhi ve sellem huzurunda ahd ü peyman ederek diyorum ki: Biz ne kadar kuvvetli düşmanlar karşısında bulunursak bulunalım, Allah'ın izni ve onun Resul-ü Ekremi'nin şafaati ile zerre kadar fütur getirmeden mücahademize devam edeceğiz.[104]

Medine Muhafızı Fahrettin Paşa

104 Feridun Kandemir, "Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafaası", *Yakın Tarihimiz* dergisi, Cilt 1, 1966, s.28; Feridun Kandemir, *Medine Müdafaası Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler*, Nehir Yayınları, 1991, s.180-181

Levent Şahverdi Arşivi

Medine Muhafızı Fahrettin Paşa Medine halkına bu şekilde hitap ediyordu. Kendisi ile birlikte kutsal Medine şehrini savunan, omuz omuza mücadele eden herkes Fahrettin Paşa'nın gözünde "Medineli"ydi ve hayata gözlerini yumduğu 1948 yılına kadar da hep öyle kaldı. Fahrettin Paşa da askerleri de halk da ve Medine şehri de büyük zorluklar çekti, ayakta ve hayatta kalmak için birçok şeye göğüs gerdi. En acısı da savaştıklarının büyük bir çoğunluğunun, İtilaf kuvvetleri değil, Halife'nin ilan ettiği Kutsal Savaş'a, yani cihat çağrısına uymayıp isyan eden Arap dindaşları olmasıydı.

Dinî, siyasi ve askerî bakımdan önemli bir konumda bulunan Hicaz'daki Osmanlı-İngiltere mücadelesini Osmanlılar kaybetmişti. Osmanlı'nın ölüm-kalım mücadelesi verdiği bu en kritik zamanda, Şerif Hüseyin'i ayaklandırmış olmaları İngilizlerin başarısında önemli bir rol oynadı. Şerif Hüseyin isyanı, Osmanlı ordularını en az bir düşman cephesi kadar uğraştırdı. Demiryollarının isyancılarca tahrip edilmesi, Suriye ve Filistin'deki Osmanlı ordularını zayıflatıp İngiliz galibiyetini kolaylaştırdı. Şerif Hüseyin, bu kalkışmasıyla, hem Türklerle Arapların arasını açmak isteyenlere zemin hazırlamış oldu, hem de -İngilizlerin de aktif desteğiyle- Arap bölgelerinde ayrılıkçı milliyetçi hareketlerin güçlenmesine neden oldu.

Hicaz'daki en önemli Osmanlı direnişi, Medine Müdafaasıydı. Fahrettin Paşa savaş yılları boyunca bütün olumsuzluklara direnmeyi başardığı gibi Mondros Mütarekesi'nin şartlarına rağmen de Medine'den çıkmayı reddetti. Ancak silah arkadaşlarının zoruyla, gönülden bağlı olduğu bu şehri bırakmak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti'ne Medine'yi bıraktıran şartname, ancak 7 Ocak 1919 günü, Mondros Mütarekesi'nin 16. maddesine uyularak Emir Ali bin Hüseyin, İngiliz Yüzbaşı Gerland, Albay Ali Necip, Albay Abdurrahman ve Yarbay Sabri Beyler tarafından imzalandı. 9 Ocak'ta Fahrettin Paşa teslim oldu, 10 Ocak'ta Medine boşaltıldı, Şerif Abdullah'ın kuvvetleri, anlaşma gereğince 13 Ocak 1919'da şehre girebildi. Başka bir

Levent Şahverdi Arşivi

deyişle Medine, Mondros Ateşkesi'nden yetmiş iki gün sonra teslim oldu.

Fahrettin Paşa'nın teslim olmasıyla Hicaz'daki Osmanlı hükmü sona erdi. Asırlarca idare edilmiş bu kutsal topraklar kaybedildi. Eğer Şerif Hüseyin'in birlikleri Medine'yi daha önce ele geçirebilselerdi Osmanlı'nın Hicaz'daki varlığı bu kadar da sürmezdi. Hicaz'da neticeyi belirleyen, Fahrettin Paşa'ya gelen "Teslim ol!" emridir. Çünkü sonrasında Osmanlı birlikleri önce Hicaz'dan, daha sonra Ürdün ve Filistin'den Şam'a, oradan da Anadolu'ya çekilmişlerdir.

SORUNUN ADI: HİCAZ

Peygamberin doğum yeri ve bölgenin merkezi olan Mekke ile İslam Peygamberinin kabrini barındıran ve İslam Devleti'nin dinî, idari ve siyasi ilk merkezi vasfını taşıyan Medine şehirlerini içine alan Hicaz, İslam tarihi açısından Arabistan'ın en önemli bölgesidir. Mekke İslamiyet'in doğduğu şehirdir. Medine ise İslam Devleti'nin temellerinin atıldığı yerdir, Hz. Muhammed'in kendisine inananlarla birlikte Hicret ettiği şehirdir. Peygamberin Medine Sözleşmesi ile bütün şehir halkını kaynaştırmasıyla Medine, aynı zamanda haksızlıklara ve baskılara karşı direnişin de sembolü olmuştur.

Hicaz, Yavuz Sultan Selim döneminde Mercidabık ve Ridaniye savaşları sonucunda Osmanlı egemenliğine girdi. Dönemin Mekke Emiri Şerif Berekat'ın konumu ve yetkileri I. Selim tarafından kabul gördü ve onaylandı. Osmanlı Mekke ve Medine şehirlerini asla siyasal ya da askerî açıdan değerlendirmedi. Hicaz Osmanlı'nın kılıç tutan elinde değil, gönlünde sakladığı bir yerdi. Bölgede görevlendirilen valiler oldu ama emirler konumlarını hep korudular. Bu şehirlere duyulan saygı nedeniyle bölgede çok az Osmanlı askeri konuşlandırıldı. Osmanlı sancakları bile 19. yüzyıla kadar göndere çekilmedi. Ne zaman ki Avrupalı güçler bölgeyle ilgilenmeye ve Osmanlı'nın içişlerine karışmaya

Levent Şahverdi Arşivi

başladılar, işte o zaman Osmanlı bayrağı Mekke ve Medine burçlarını süslemeye başladı: Sultan Abdülaziz zamanında Medine'de, Sultan II. Abdülhamid döneminde Mekke'de...

II. Abdülhamid, bölgenin yapısını gayet iyi değerlendiren bir padişahtı. Sorunların nereden geleceğini kestirmişti. Yemen'de gerçekleştirdiği reformlarla yerel otoritelerin güç kazanmasının önüne geçmişti. Emir ailesinin İstanbul'da eğitim alan bir üyesi II. Abdülhamid'in dikkatini çekiyordu. Onu adeta başkentte alıkoydu, Hicaz'a gitmesini hep engelledi. Kendisini Şura-yı Devlet üyesi bile yaptı. Ancak II. Abdülhamid tahttan indirilince Yemen'deki uygulamaları da askıya alındı. II. Abdülhamid'in, yanında, İstanbul'da tuttuğu kişi ise Mekke'nin yeni Emiri olarak görevlendirildi. O kişi, Hicaz'da Osmanlı'ya karşı isyan bayrağını çekecek olan Şerif Hüseyin'di.

Mekke Emirlerinin sonuncusu olan Şerif Hüseyin Büyük Savaş sırasında İngilizlerle birlikte hareket edecekti ama ilişkileri aslında daha eskiye dayanıyordu. Şerif Hüseyin'in hayali bütün Arabistan'a hükmetmekti. İttihat ve Terakki yönetimi ile ilişkilerinin gerginleşmesi İngilizlere fırsat verdi. Osmanlı, İttifak Devletleri'nin yanında savaşa girince de Şerif Hüseyin'i kullanmaya başladılar. Arapların "Osmanlı boyunduruğundan kurtulmaları gerektiği" yönünde propaganda yaparak isyanın ilk tohumlarını attılar.[105] İtilaf Devletleri'nin gözünde Arabistan, Araplara bırakılmayacak kadar önemli bir yerdi. Şerif Hüseyin'in ise bundan çok sonra haberi oldu.

Amiral Souchon'un oldu-bittisiyle harbe giren Osmanlı, cihat ilan etmişti. Bu konuda destek olmasını beklediği kişilerden biri de tabii ki Mekke Emiri Şerif Hüseyin'di. Almanların isteği ile Süveyş Kanalı'na harekât düzenlenme kararı alındığında, doğal olarak Mekke Emiri'nin kapısı çalındı. Kendisi Kanal ve Mısır seferine çağrıldı, hatta komutanlığa getirileceği söylendi. Ancak

105 N. Zeine, *The Emergence of Arab Nationalism: With a Background Study of Arab-Turkish Relations in the Near East*, New York, 1975, s.17

Levent Şahverdi Arşivi

Hüseyin kaçamak cevaplar verdi. Uzun mektuplarla memnuniyetini dile getirdi, asker toplamak için dünyanın altınını aldı ama yerinden kıpırdamadı. Osmanlı askerlerinin bir kısmının sefere katılmak için bölgeden ayrılmasını da fırsat bildi.

Albay Vehip, I. Kanal Harekâtına katılmak üzere Hicaz Tümeni ile Mekke'den ayrılmıştı. Geride bırakılan birlikler Hicaz kıyılarının denetimini ve bölgedeki şehirlerin güvenliğini sağlamakla görevlendirildi. Sayıları yeterli değildi. Mekke Emiri'nin oğlu Ali de Vehip Paşa ile birlikte harekâta katılmıştı, ancak bir süre sonra daha fazla ileri gidemeyeceğini belirtip Medine'de kaldı. Bu durum, Şerif Hüseyin'in Hicaz'daki etkinliğini arttırması anlamına geliyordu. 12 Haziran 1915'te Mekke'ye gelen yeni vali Galip Paşa, emirle iyi ilişkiler kurmaya çalıştı ama ok yaydan çıkmıştı artık. İngiliz donanmasının Hicaz kıyılarındaki ablukası ve İngiliz uçaklarının dağıttığı bildirilerle Şerif Hüseyin iyice kendine güvenir hale gelmişti. 1915 Temmuz'unda İngilizlerle temasa geçip isteklerini bildirdi.

Neredeyse bütün Arabistan'ı kapsayan toprakları istiyor, kral olarak onaylanmayı talep ediyordu. Tekliflerinin kabul edilmesi durumunda İngiltere'nin yanında hareket edeceğini bildirdi. İngilizlerin beklediği olmuş, Şerif Hüseyin adeta kucaklarına düşmüştü. Londra, Mekke Emiri ile görüşmesi için Mısır Valisi Mc Mahon'ı görevlendirdi. Bir yandan da İngiliz istihbaratçısı, stratejisti ve casusu Lawrence bölgeye gönderildi. Lawrence çok iyi Arapça biliyordu, Şerif Hüseyin'in ailesi ve takipçileri ile hemen kaynaştı. Aile içerisindeki en kontrol edilebilir kişiyi buldu: Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal... Ve onunla birlikte hareket etmeye başladı. Lawrence, parasal yardımları, Arap kültürüne olan hâkimiyeti, yaptığı konuşmalar ve onlarla birlikte savaşa girmesi gibi taktiklerle Arapların gözbebeği oldu.[106] Hatta savaştan sonra Faysal'ın Irak Kralı olmasını bile sağladı.

106 John E. Mack, *A Prince of Our Disorder: The Life of T.E. Lawrence*, Boston, 1976, s.49

Levent Şahverdi Arşivi

İSYAN

1915 yılı Mekke Emiri ve oğullarının Osmanlıları oyalamalarıyla geçti. 1916 yılının Mart ayında, Enver Paşa ile Cemal Paşa Medine'yi ziyaret ettiler. Şerif Hüseyin'e madalyalar verildi, Şerif Hüseyin de devlete bağlılığını bildirdi, oysa zaman kazanmaya çalışıyor, dikkat çekmemeye gayret ediyordu. Aslında İngilizlerle görüşmelerini istediği şekilde sonuçlandırmıştı. Londra, şimdiden Şerif Hüseyin'i kurulacak büyük Arap devletinin kralı olarak tanımıştı. Gerçi asıl düşünceleri farklıydı; İngiltere ve Fransa, kısa bir süre sonra Sykes-Picot Antlaşması'nı imzalayarak Şerif Hüseyin'e vaat edilmiş toprakları kendi aralarında paylaştılar. Ama 1916 sonuna kadar yüz binlerce altınlık yardım yapmayı sürdürdüler, propaganda faaliyetlerinde yardımcı oldular, Hüseyin ve adamlarını isyana teşvik ettiler. Mekke Emiri İngiltere'nin gerçek niyetlerini anlamamalıydı; zira Araplar, Osmanlı ordusunun Kanal harekâtını geciktirecek, Suriye'deki varlığını zora sokacak bir güçtü. İngilizler bunu garantiye almak için bir de B planı geliştirdiler. Bölgenin ikinci büyük lideri Abdülaziz İbn-i Suud ile ilişki kurdular.[107] Amaçları, hem Suudların Mekke Emiri'ne karşı hareket etmesini önlemek hem de Mekke Emiri başarısız olursa yeni bir ayaklanma için ellerinde farklı bir güç bulundurmaktı. Nitekim Osmanlı'nın Mekke Valisi Galip Paşa, Abdülaziz İbn-i Suud'a adeta Mekke Emirliği'ni vaat ettiğinde ret cevabı aldı. Suudlar, Şerif Hüseyin'e bağlı kalacaklarını bildirdiler.

Mayıs 1916'da dananın kuyruğu koptu. Şerif Hüseyin kabile şeflerini toplayarak toplantılar yapmaya başladı. İngiliz altınlarını onları kendi yanına çekmek için kullanıyordu. Londra kesenin ağzını açmıştı, Kanal'ı güvenceye almak için Arap isyanının gerekliliğini biliyordu. Arap kabile şefleri ile Şerif Hüseyin arasındaki görüşmelerde konu, Osmanlı'yı bölgeden çıkarıp İngiliz himayesinde bağımsız bir devlet kurmaktı. Albay Vehip

107 Christopher Andrew, *age*, 1986, sy 198

Levent Şahverdi Arşivi

Bey, Galip Paşa ve Medine Muhafızı Basri Paşa raporlar göndererek İstanbul'u uyardılar. Ancak başkent, durumu anlamakta geç kaldı. İsyanın temelleri atılmıştı. Artık önemli olan, ne zaman başlayacağıydı. Bu dönemdeki tek sağlıklı değerlendirme 4. Ordu karargâhından geldi.

On İkinci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa, aldığı özel yönergeyi içeren emirle derhal Medine'ye hareket etti. Mayıs sonunda vardığı şehirde Şerif Hüseyin'in oğulları Ali ve Faysal ile görüştü. Her ikisi de babaları gibi Osmanlı'yı oyalamaktaydılar. Fahrettin Paşa aldığı emir doğrultusunda Ali ve Faysal ile ilişkilerini iyi tuttu. Ancak gönderdiği raporlarda işin iç yüzünü açıkladı. Fahrettin Paşa'ya göre bu iki kardeş, Medine'de kasıtlı olarak kalıyorlardı. Bu nedenle, Yemen Müfrezesini şehirde tutmak istediğini bildirdi. Medine Muhafızı Basri Paşa da benzer raporlar gönderince 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, birkaç taburluk bir kuvveti Medine'ye göndermek üzere Şam'da hazır tutmaya karar verdi. Ali ve Faysal kısa bir süre sonra, Fahrettin Paşa'nın gelişinden, Yemen Müfrezesinin şehirde kalışından ve Cemal Paşa'nın Şam'da kuvvet bulundurmasından tedirgin olarak Medine'den ayrıldılar; hem de Fahrettin Paşa onuruna verdikleri akşam yemeğinin sabahında...

Cemal Paşa, bu gelişmelerden haberdar olur olmaz; bir piyade alayı, bir makineli tüfek bölüğü, bir dağ bataryası ve iki telsiz telgraf postasından oluşan askerî birimi Medine'ye hareket ettirdi.[108] Fahrettin Paşa'yı da daha neye ihtiyacı varsa bildirmesi yolunda uyardı. Yola çıkan kuvvetler, 1.300 kilometre uzunluğundaki tek hatlı demiryolunu on günde kat edebildiler. Son derece yorgun olarak Medine'ye vardıklarında bizzat Fahrettin Paşa tarafından karşılandılar. Bir süre sonra, Medayin'den gelen müfreze de onlara katıldı.

108 *Yakın Tarihimiz* dergisi, cilt 1, 1966, s.279

Levent Şahverdi Arşivi

Şam'da Türk askerleri

1916 Haziran'ının başında, beklenen oldu: Önce Şam ile Medine arasındaki demiryolu hattı kesildi ve hemen ardından Şerif Hüseyin'in isyanı başladı. Arap akıncıları neredeyse eşzamanlı olarak Cidde, Mekke ve Taif'te bulunan Türk garnizonlarına saldırdı. Mekke'de askerî noktalara saldırılar düzenlenirken İngilizler de Cidde'yi denizden ateş altına aldılar. Cihada karşı başlatılan Arap isyanı İngilizler tarafından destekleniyordu.

Buna karşı Fahrettin Paşa, Cemal Paşa'dan daha önceden aldığı gizli talimatı Medine Muhafızı Basri Paşa'ya gösterdi. Basri Paşa talimat gereği bütün kumandayı, hiçbir tereddüt etmeden, Fahrettin Paşa'ya devretti. Paşa kendisine verilen emir uyarınca[109] Araplara karşı hemen saldırıya geçti ve asileri geri çekilmek zorunda bıraktı. Medine çevresi temizlendi, esir ve ganimet ele geçirildi. Fahrettin Paşa'nın başarısı henüz taraf sız olan kabileler üzerinde büyük bir tesir yaptı. Bir kısmı Medine'ye geldi, bir kısmı ise isyandan uzak durmayı tercih etti.

109 ATASE, Kls.217, Dos.315, Fih.15

Levent Şahverdi Arşivi

Şerif Hüseyin isyanının Osmanlı yönetimi için bir iç cephe açtığını söylemek yanlış olmaz. Ayaklanan Araplar, Türk ordusuyla çatışmalara girdiler, baskınlar düzenlediler, ulaşım ve iletişim hatlarını sabote ettiler. Ancak isyan bütün Arabistan'a yayılmadı. Bunda en büyük etken Cemal Paşa'nın ön ayak olduğu bir dizi önlemdi. Özellikle kabile ve aşiret reislerine parasal yardım yapılması, nişan ve madalyalarla ödüllendirilmeleri bir kısmının devlete bağlı kalmasını sağladı. İsyancılar yanında hareket edenler sert şekilde cezalandırıldı. Cemal Paşa'nın Suriye'de bazı Arapları idam ettirmesi her ne kadar Şerif Hüseyin tarafından propaganda amaçlı kullanılsa da isyanın yayılmasını engelledi, ama Hicaz'da durum Osmanlı aleyhindeydi.

Lawrence ve arkadaşlarının liderliğindeki Araplar, yaptıkları saldırılarla Osmanlı elindeki şehirleri kıskaca aldılar. Osmanlı garnizonlarının dış dünyayla bağlantılarını kesip savaş güçlerini düşürdüler. Üstelik kıyılarda İngiliz donanması, iç bölgelerde ise İngiliz uçakları isyancılara destek veriyordu. Bunun sonucunda 1916 yılında Hicaz'da büyük oranda denetimi ele geçirdiler. Haziran ortasında Cidde, Temmuz başında Mekke, Eylül sonunda ise Taif isyancıların eline geçti. Lawrence öyle bir güven havasındaydı ki Faysal'a "Şam'a ne zaman gireceksiniz?"[110] diye sorma cesaretini buluyordu.

Şerif Hüseyin ve adamları Cidde, Mekke ve Taif'i, kuşatma altına alıp açlığa mahkûm ederek ele geçirmişlerdi. Medine'yi alamayacaklarını ise daha ilk anda anladılar. Karşı saldırıyla isyancıları şehirden bir hayli uzaklaştıran Fahrettin Paşa Medine'de direnecekti.

MEKKE'Yİ KURTARMA DÜŞÜNCESİ

Haziran 1916'da Şerif Hüseyin isyanı ilk patlak verdiği anda Fahrettin Paşa vaziyete hâkim olmuştu. Gece gündüz demeden,

110 Archibald P. Wavell, *The Palestine Campaigns*, London, 1931, s.12

Levent Şahverdi Arşivi

durup dinlenmeden Medine'yi müdafaa etmek için gerekli tedbirleri tamamlamakla meşguldü. Ancak Harbiye Nezareti'nin tek derdi Medine değildi. Gerçi Enver Paşa da Medine'nin asilerden korunmasına önem veriyordu ama kafasında başka bir düşünce daha vardı: Mekke'nin kurtarılması...

Öncelikle Şerif Hüseyin'in etkinliğini kırmak için idari bir tedbir alındı. İstanbul yönetimi, Şerif Ali Haydar'ı yeni Mekke Emiri olarak göreve getirdiğini, Şerif Hüseyin'in emirliğinin sona erdiğini açıkladı. 17 Temmuz 1916 günü yeni Mekke Emiri maiyetiyle birlikte Medine'ye geldi. Şerif Ali Haydar'ı Fahrettin Paşa bizzat karşıladı. Şerif Ali Haydar'ın gelir gelmez ilk işi Şerif Hüseyin aleyhine bildiri yayınlamak oldu. Şerif Hüseyin'i; Kutsal Savaş'a ihanet eden, Halife'nin cihat çağrısına uymayan, çıkarlarına teslim olmuş, sadakatini kaybetmiş, üstelik kutsal yerleri ele geçirmek için gayrimüslimlerle birlikte Müslüman kanı akıtmaktan çekinmeyen, din dışı hareket eden bir asi olarak tanımladı. Ardından isyana karışmamış olan kabile şefleriyle toplantılar yaptı. Bunlar yerinde çabalardı, ancak alt yapısı yıllar öncesinden hazırlanan İngiliz destekli isyanın önünü kısa vadede kesmeye yetmeyecek hamlelerdi. Askerî harekât ile ayaklanmaya müdahale etmek şarttı.

Enver Paşa'nın ilk hedefi, Mekke'ydi. Harekâtla ilgili ihtiyaçlar ve planlamalara dair yazışmalar sürüp giderken, Başkomutanlık Vekâleti, Mekke Seferinin hızlandırılmasını istedi. Ancak bu, istenildiği kadar kolay değildi. Harekâtı organize edecek ve asker toplayacak olan 4. Ordu'nun işi başından aşkındı. Cemal Paşa, II. Kanal Harekâtı için hazırlık yapmaktaydı. Mekke'nin kurtarılması için bir harekâta girişmek ikinci bir yük demekti. Birliklerin ve teçhizatın Medine'ye taşınması, Mekke harekâtının oradan düzenlenmesi düşünüldü. Özellikle birliklerin toparlanması ve sevk edilmesinde büyük bir sorun yaşanacağı kesindi. II. Kanal Harekâtı için yapılan hazırlıklar kapsamında Hicaz demiryolu tam kapasiteyle çalışıyordu, Kanal için sevk edilen malzemenin ancak beşte biri kadarı Medine'ye gönderilebilirdi,

Levent Şahverdi Arşivi

çünkü bunun için günde ancak bir tren ayrılabilirdi. Basit bir hesaplamayla teçhizat, asker, yiyecek, malzeme nakli için iki buçuk aya ihtiyaç vardı. Eldeki hazır birliklerle saldırı yapılabilirdi ama bu durumda başarı tamamen şansa kalacaktı, çünkü 4. Ordu'nun elinde takviye gönderecek birlik yoktu; her şey Kanal için hazırlanmıştı.

Cemal Paşa bu durumu Enver Paşa'ya bildirdi. Şayet küçük bir güçle harekât gerçekleştirilir ve Mekke kurtarılamazsa prestij kaybı çok büyük olur ve isyan bütün Arabistan'a yayılabilirdi. Enver Paşa aldığı bilgileri değerlendirdikten sonra belki de istemeye istemeye Mekke'nin kurtarılması harekâtının bu şartlar altında mümkün olmadığı konusunda kendisi ile hemfikir olduğunu Cemal Paşa'ya bildirdi. Ardından Fahrettin Paşa'ya, asilerin üzerine saldırma emri geldi. Mekke kurtarılamayacaktı, o halde Medine elde tutulmalıydı.

MEDİNE MÜDAFAASI

Fahrettin Paşa'nın aldığı emir üzerine gerçekleştirdiği ikinci saldırı da başarılı oldu. Asiler biraz daha uzaklaştırıldı. Paşa askerini iyi tanıyor, ayrıca şehrin olanaklarını çok iyi biliyor ve kullanıyordu. Fahrettin Paşa Medine'de üç aşamalı bir savunma planı geliştirdi. Şehrin en büyük avantajı, tren yoluyla Şam'a bağlı olmasıydı. Gerçi Lawrence ve Arapları istasyonlara yaptıkları saldırılar ve sabotajlarla hattı taciz ediyorlardı.[111] Ancak Fahrettin Paşa düzenli devriyeler kurarak hem taarruzların etkinliğini azalttı hem de zarara uğratılmış rayları süratle tamir ettirdi. Böylelikle demiryolunu işler durumda tutmayı başardı. Şehrin dışında ileri karakollar kurdu. Bu sayede ilk aşamada saldırıların ivmesi düşürüldü, sonra da saldırı yapılan yerlere takviyeler gelmesi sağlanarak Araplar püskürtüldü. Şehri çevreleyen sur ve müstahkem mevkiler içinde her zaman bir alay asker hazır bekletildi. Bu sayede Fahrettin Paşa Mayıs 1916 ile

111 Christopher Andrew, *age*, 1986, sy 201

Levent Şahverdi Arşivi

Ocak 1919 arasında şehrin düşman eline geçmesini engelledi. Ama bu hiç de kolay olmadı. Demiryolu açıktı açık olmasına ama bir süre sonra yardım gelmez oldu. En büyük sorun açlıktı ama Fahrettin Paşa ona da çözüm üretmeyi başardı.

Medine var olma savaşını devam ettirirken moral bozucu bir haber alındı. Ağustos başında girişilen ve yaklaşık on gündür devam eden II. Kanal Harekâtı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Üstelik İngilizler motorize birlikler ve uçaklarla, geri çekilmekte olan Türk ordusunu takibe başlamışlardı. İngiliz ordusunun Sina çölünü geçtikten sonra Filistin'e gireceği kesindi. Ardından Suriye'ye yönelmeleri işten bile değildi. Bu bir tek anlama gelmekteydi: Şam'la, doğal olarak da 4. Ordu'yla bağlantıları kopabilirdi. Fahrettin Paşa önlemleri artırmaya karar verdi. Her gün ileri karakolları teftişe çıkıyordu, devriyelerin sayısı artırıldı, isyancı Araplar hakkında elde edilen her türlü istihbarat değerlendiriliyordu. Fahrettin Paşa askeriyle hep yan yana olmaya özen gösteriyordu. Hastaneleri ziyaret ediyor, askerin ve halkın moralini yüksek tutmaya çalışıyordu. Paşa'nın gecesi gündüzüne karışmıştı. Ama yorgunluk emaresi göstermiyordu. Çünkü Medine gönülden bağlı olduğu bir yerdi. Her Cuma günü, namazdan önce mutlaka Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret ederdi. Fahrettin Paşa Medine'yi sadece silahı ile değil, inancı ve ruhu ile de savunuyordu. 1916 yılının Eylül ayı sonunda bir acı haber daha geldi: Taif düşmüştü. Artık Medine tek başınaydı...

Fahrettin Paşa elindeki imkânlarla çözüm üretmeye çalışıyordu. Medine etrafında, surdan top menzili kadar uzakta, tek tek ve ayrı ayrı tabyalardan oluşan müstahkem bir ordugâh kurdu. Bu tahkim edilmiş ordugâhın içinde su kuyuları, sebze bahçeleri ve geniş hurmalıklar vardı. Medine'deki askerin en önemli derdi, erzak kıtlığı, yani beslenme meselesiydi. Bu beslenme derdi, yalnız askeri değil, onun her işini gören, en büyük yardımcısı hayvanları ve bilhassa develeri de fena halde tehdit ediyordu. Asker her öğünde hurma yiyordu. Hurma üretimi ve tüketimi sıkı kontrol altına alındı. Yenilen hurmaların çekirdeklerinin

Levent Şahverdi Arşivi

Fahrettin Paşa askerleriyle daima bir arada idi.

atılmayıp karargâha teslim edilmesi emredildi. Çekirdeklerden hayvanlara yem yapıldı. Askerler sebze meyve yetiştirmek gibi tarım işlerine girişti. Paşa, Medine ve çevresine bazı mevsimlerde sık sık yağan çekirgelerden de faydalanma yolunu buldu. O zamana kadar her yağışında mahsulleri kemirip yok eden çekirgeleri, daha mahsule dokunmadan toplatıp başta kendisi olmak üzere askerlerine yedirmeye koyuldu. Kıtalara yazdığı tamimlerle herkese bu "pek lezzetli yemekleri" tavsiye etti. "*Elinizde fazla kalır da bana gönderirseniz memnun olurum*" diyerek askerlerini mümkün olduğu kadar çok çekirge toplamaya yönlendirdi. Bu çalışmalar sayesinde Medine'ye yağan çekirgeler, zarar vermek yerine tam tersine faydalı oldu.

MEDİNE'Yİ BOŞALTMA KARARI

Fahrettin Paşa bütün bu işlerle uğraşırken Harbiye Nezareti, Paşa hakkında farklı düşüncelerdeydi. Enver Paşa, Fahrettin Paşa'nın "yeteri kadar azim ve metanet" sahibi olmadığını ileri sürerek değiştirilmesini gündeme getirdi. Hicaz'a yeni bir komutan bulunması için 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

çekti. Cemal Paşa, Enver Paşa'nın bu hiç beklenmedik isteğine şu cevabı verdi:

> "Zat-ı Devletinize şunu arz edeyim ki Fahrettin Paşa'nın yerine ancak birinci sınıftan bir zat gelmek suretiyle, onun değiştirilmesi münasip olur. Fahrettin Paşa toprak üzerinde yatmakta, yaralıları kucaklayıp taşımakta ve en ileri hatta muharebeye bizzat iştirak etmektedir. Fahrettin Paşa bu gibi vasıflarıyla askerin kalbini fethetmiştir. Hicaz gibi birçok mahrumiyetleri olan bir harekât sahasında komutanın bu gibi hallerinin efrad üzerinde büyük tesiri vardır."[112]

Cemal Paşa'nın uyarısına rağmen Enver Paşa tatmin olmadı. İnatçı mizacı bir kez daha mantığına galip gelmişti. Mustafa Kemal Paşa'yı Ordu Komutanlığı yetkisi vererek Hicaz Seferi Kuvvetler Komutanlığı'na tayin etti ve kendisine en kısa zamanda Medine'ye hareket etmesini bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, bu görevlendirmeye pek sıcak bakmadı ama Enver Paşa'yı çok iyi tanıdığı için karşı da çıkmadı. Biliyordu ki karşı çıkması, Enver Paşa'nın daha fazla ısrar etmesinden başka bir işe yaramayacaktı. Mustafa Kemal Paşa, emir yazısıyla Şam'a geldi ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa ile bu meseleyi görüştü. Cemal Paşa askerî sebeplerden dolayı Medine'nin boşaltılması gerektiğini ve bunu Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya bildirmek kararına vardığını açıkladı. Mustafa Kemal Paşa da bu karara katıldı. Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, boşaltma işini ancak kendisinin başarabileceğini, bu nedenle Medine'ye gitmesi gerektiğini belirtti. Mustafa Kemal Paşa ise bu kararı şimdiye kadar Medine'yi kim müdafaa etmiş ise onun uygulamasının daha yerinde olacağını ifade etti. Cemal Paşa durumu uygun bir dille Harbiye Nezareti'ne bildirdi.

---

112 Feridun Kandemir, *Medine Müdafaası Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler*, Nehir Yayınları, 1991, s.71

Levent Şahverdi Arşivi

Enver Paşa'nın da kabulü üzerine Medine'nin boşaltılması ile ilgili karar, Fahrettin Paşa'ya iletildi. Paşa, hiç memnun olmamasına rağmen çalışmalara başladı. Bu sırada Medine Karargâhı'na bir haber daha geldi: Bağdat da düşmüştü. Irak Cephesi'ndeki Kutü'l-Amare zaferinden neredeyse bir sene sonra İngilizler, Bağdat'a kadar ilerlemeyi başarmış ve şehri ele geçirmişlerdi. Filistin'den gelen haberler de iç açıcı değildi. İngilizler inatla Kudüs'e doğru saldırıyorlardı. Bu hengâme içinde Medine'deki boşaltma işlemi de devam ediyordu.

Fahrettin Paşa öncelikle Medine'de bulunan kutsal emanetlerin dökümünü çıkarttırdı. Hilafetin Osmanlılara geçtiği tarihten beri Osmanlı hükümdarları, valide sultanlar, vezirler ve birçok Müslüman bölge tarafından Harem-i Şerif'e gönderilmiş elmas ve yakut parçaları, altın ve elmaslarla süslenmiş şamdanlar, avizeler, tespihler, buhurdanlıklar, rahleler, yelpazeler, zümrüt askılar, altından kandiller vardı. Bütün bunlar numaralandırılarak sandıklara konuldu, mühürlendi ve İstanbul'a gönderilmek üzere hazırlandı. Medine şehrinden çıkarılacak personel de tespit edildi; hastalar, subaylar ve memurlar ile aileleri, sıhhiyeciler ile hastane personelinin bir kısmı. Hilal-i Ahmer Hastanesi'nin de şehirden çıkarılması emrine Fahrettin Paşa itiraz etti. Hastanenin Medine'yi terk etmesi, askerin moralini iyice çökertebilirdi. Paşa'nın itirazı haklı bulundu, hastane şehirde kaldı. Şerif Hüseyin'in isyanından sonra tayin edilen yeni Mekke Emiri Ali Haydar Paşa ile oğulları da şehirden ayrılacaklar arasındaydı. Yeni Emir, Mekke'ye adım atamadan Lübnan'a gönderilecekti. Tespit edilen malzemeler, emanetler, askerî birlikler, Ali Haydar Paşa ve yanındakiler, 1917 Mart ayının ortasında Medine'den ayrıldı. Medine neredeyse boşalmıştı.

Geride kalanların işi kolay değildi. Şerif Ali Haydar Paşa'nın şehirden ayrılması, İstanbul'un Medine'yi artık gözden çıkardığı yönünde dedikodulara neden oldu. Medine hiçbir yerle bağlantısı kalmadan kaderine terk edilmiş gibiydi. Fahrettin Paşa durumun hassasiyetinin farkındaydı. Şehrin ileri gelenleriyle konuştu,

Levent Şahverdi Arşivi

boşaltmanın tedbir amaçlı olduğunu söyledi. Ama ambarlarda sadece iki haftalık erzak kaldığını biliyordu. Birçok konuda kısıtlamalar başladı. Askere, karavana yerine biraz hurma ile birer avuç arpa dağıtıldığı günler oldu. Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde geceleri ancak altı tane gaz lambası yakılabiliyordu.

Askerî birlikler içerisinde, özellikle Ortadoğu kökenliler arasında firar olayları artmıştı. Lawrence ve komutası altındaki Bedeviler de sürekli karakollara, istasyonlara ve devriyelere saldırıyorlardı. Bunların hiçbiri Fahrettin Paşa'yı yıldırmadı. Askerleriyle yiyor, askerleriyle içiyordu. Kurduğu ilişkiler sayesinde bazı kabilelerden erzak, hayvan, meyve bulmayı başardı. Ama çember daralıyordu. 1917 sonunda bir kayıp haberi daha aldılar. Bu seferki çok önemli bir kayıptı: Kudüs...

Bu da Fahrettin Paşa'nın direnişini kırmadı, ama Harbiye Nezareti, Paşa'nın şehir dışında asker bulundurmasına tepkiliydi. Çaresizce ileri karakollarını şehre yakın noktalarda konuşlandırdı. Artık asiler şehirden sadece iki saat uzaklıktaydılar.

1918 yılı Osmanlı için de müttefikleri için de iyi geçmedi. Aslında Almanlar baharda gerçekleştirdikleri saldırılarda başarı kazanmışlardı ama devamını getiremediler. Amerikan kuvvetlerinin cepheye gelişi savaşın dengesini alt üst etti. Tanklar, piyadeler ve uçakların birlikte gerçekleştirdiği koordineli saldırılar Alman cephelerinin çökmesine neden oldu. Avusturya-Macaristan geriliyordu. Osmanlı Suriye'de Şam ve Beyrut'u kaybetmiş, Halep'in kuzeyinde savunma hattı oluşturmuştu. Irak'ta Musul direniyordu ama ne kadar süreceğini kimse bilmiyordu. Bomba haber ise Sofya'dan geldi. Bulgaristan savaştan çekilmişti. Bu, Osmanlı için sonun başlangıcıydı; çünkü Almanya ile arasında kara bağlantısı kalmamıştı artık. Aslında bunun bir önemi de yoktu; Almanlar kendi dertlerine düşmüşlerdi. Almanya ve Avusturya-Macaristan ateşkes istediler. Osmanlı da çaresiz aynı teklifi yaptı. İtilaf Devletleri, ilk ateşkes anlaşmasını en son teklif edenle, yani Osmanlı Devleti ile imzaladı. Mondros Ateşkesi ile

Levent Şahverdi Arşivi

savaş, Osmanlı için sona ermişti. Ama Medine'deki Fahrettin Paşa için bitmedi.

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Ateşkesi'nin 16. maddesi Medine'nin de derhal teslim edilmesini esasa bağlıyordu. Fakat Fahrettin Paşa, gelen emri tanımadığını bildirdi. Herkesin kendisi gibi düşündüğü kanaatindeydi. Yanılıyordu. Silah arkadaşlarından bazıları yayınladıkları bildirilerle asker ve halk üzerinde etkilerini artırıp bir an önce Medine'nin teslim edilmesi için çalışmaya başladılar. Fahrettin Paşa direnmeye çalıştı ama olmadı. En sonunda zor kullanarak, Paşa'yı, teslime razı ettiler. Fahrettin Paşa, yorgun ve kırılmış vaziyette Medine'den ayrıldı. Mondros'tan sonra bile direnişi sürdüren şehir artık Osmanlı'nın değildi. 10 Ocak 1919'da, Hicaz'daki son kale olan Medine de düştü.

I. Dünya Savaşı genellikle Avrupa, Akdeniz ve Ortadoğu'daki cepheleriyle hatırlanan bir mücadele sürecidir. Biraz detaya inenler Afrika'daki sömürge savaşları hakkında da bilgi sahibidirler. Oysa savaşın unutulmuş bir cephesi daha vardır: Uzakdoğu. 19. yüzyıldan itibaren bölgenin yükselen gücü haline gelen Japonya, İtilaf Devletleri yanında savaşa girmiştir. İlginç olan şu ki Japonya, silahlı çatışmada sadece dört ay kalmış, geri kalan sürede destek kuvvet olarak görev yapmıştır. Ancak bu dört ay, daha sonraki savaş için kaynak yaratma açısından Japonlara yetmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

SAVAŞIN YENİ YÜZÜ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

UZAKDOĞU VE PASİFİK

On dokuzuncu yüzyılda Batılılaşma çalışmalarına başlamış olan Japonya, yaşadığı Meiji Restorasyonu döneminde önemli yol kat etmişti. Öyle ki 1902 yılında İngiltere ile ittifak antlaşması imzalamış, Rusya ile giriştiği mücadeleyi de zaferle kapatmıştı. Böylelikle bir Batılı gücü yenebileceğini hem kendine hem de dünyaya ispat etmişti. Yayılmacı bir anlayışa sahipti. Gelişebilmesi için sömürgelere ihtiyacı vardı. Çin'in Mançuryası ve Almanya'nın Pasifik'teki toprakları ilgisini çekmekteydi. Savaşa bunları ele geçirmek ve savaş sonrası dünyada kendine sağlam bir yer edinmek için girebilirdi. Aslında savaşa girmedi, adeta davet edildi.

Avrupa'da savaş başladıktan yaklaşık bir hafta sonra müttefiki İngiltere Japonya'dan resmî bir talepte bulundu: Çin Denizi çevresindeki Alman Donanması etkinliklerini önlemek için yardım edilmesi. Japonya, talebi olumlu karşıladı ve Almanya'ya bir nota verdi. Cevap alamayınca da 1914 Ağustos'unun sonunda savaş ilan etti. Avusturya-Macaristan'a da gemilerini bölgeden çekmesi için nota verdi. Talebi reddedilince bu ülkeye de savaş ilanında bulundu. Japonya kısa zaman içerisinde neredeyse hiç direnişle karşılaşmadan Almanya yerleşimlerine saldırı başlattı. Kara birlikleri, yaptıkları çıkarma harekâtı sonrasında, Çin'deki Tsingtao'yu Kasım ayı başında ele geçirdi.[1] Japon donanması Almanya'nın sömürgeleştirdiği adalara saldırırken savaş taktikleri ile hem öncü hem de örnek oldu. Wakamiya uçak gemisi -deniz uçağı

1 Charles B. Burdick, *The Japanese Siege of Tsingtau: World War I in Asia*, Hamden, 1976, s.13

Levent Şahverdi Arşivi

gemisi demek daha doğru olur- saldırılara uçaklarıyla katıldı.[2] Yer hedeflerine olduğu kadar Alman ve Avusturya-Macaristan donanmasına karşı da başarılı akınlar gerçekleştirildi. Dünya savaş tarihinde ilk kez gerçekleştirilen bu akınlar, uçakların stratejik açıdan ne kadar önemli ve işlevsel olduğunu ispat etti.

1915 başlarında Japonya, yayılma eğilimleri sırasında fazla sorun yaşamamak adına "Yirmi Bir Talep" olarak anılan bir belgeyi Çin'e resmî olarak sundu.[3] Görüşmelerin başlamasından hemen sonra ABD ağırlığını koydu ve Japonya üzerinde baskı kurmaya başladı. Japonya anlaşmayı imzaladı, ama bazı taleplerinden vazgeçmek zorunda kaldı. Japon etkinliklerinden «daralan» Almanların barış görüşmesi taleplerine de olumlu yanıt verildi ama iki devlet arasında antlaşma imzalanmadı.

1916 Temmuz başlarında Japonya ile Rusya arasındaki görüşmelerse olumlu sonuç verdi. İki ülke Çin'de birlikte hareket edecek ve üçüncü tarafların burada etkinlikte bulunmasını engelleyeceklerdi.[4] Bir başka deyişle, Çin bu iki ülke arasında adeta paylaşılmıştı. İngiltere bu olay üzerine "özel" müttefikini daha etkin kullanmak için harekete geçti; Japon donanmasından yardım istedi. Bu talep üzerine Japonya Güney Afrika'ya ve Akdeniz'e gemi gönderdi. Japonlar özellikle destek gemilerinin korunmasında, kurtarma operasyonlarında ve Alman denizaltı faaliyetlerinin önlenmesinde yararlılık gösterdiler. ABD, iki ülke arasındaki gerginliği azaltmak amacıyla Japonya ile bir antlaşma bile imzaladı. Hatta iki ülke, Rusya'da devrim sonrası başlayan iç savaşa birlikte müdahale ettiler. Devrim karşıtı Beyaz Ordu'ya destek verdiler. Savaşın sonuna doğru Japonya, Avrupalı müttefiklerinin gereksinimlerini karşılayan bir güçtü artık.

2 Robin Higham, *Air Power: A Concise History*, New York, 1973, s.25-29

3 G. Zay Wood, *The Twenty-One Demands, Japan versus China*, London 1921, s.22

4 Chi Madeleine, *China Diplomacy, 1914–1918*, Cambridge, 1970, s. 56-57

Levent Şahverdi Arşivi

Savaş sayesinde gelişen ekonomisi Japonya'yı Uzakdoğu'nun en önemli gücü haline getirmişti. Almanların bu coğrafyadan yararlanmasını engelleyen Japonya, savaş sonrası antlaşmalarda ise umduğunu bulamadı. Şansını ikinci savaşta deneyecekti.

Uzakdoğu'daki mücadele aslında savaşın önemli bir yönüne işaret etmektedir: Deniz savaşları. Sömürge paylaşım mücadelesi olarak başlayan Büyük Savaş, dünya hâkimlerini belirleyecek bir süreç olduğundan denizlerde de çatışmalar yaşanması kaçınılmazdı. İşte bu noktada devreye donanmalar girdi. Gelişen teknoloji, sanayi üretimi ile bir araya gelince "Bütün Savaşları Sona Erdirecek Savaş"ın deniz çatışmaları da kullanılan deniz unsurları ve stratejiler açısından savaş tarihinde ayrı bir yere sahip oldu: Denizlerde "ilk"lerin savaşı...

Levent Şahverdi Arşivi

DENİZ SAVAŞLARI

Savaştan önce büyük güçlerin denizcilik işleri, vatandaşlar üzerinde bu kadar ilgi uyandırmamıştı. Savaş yıllarında ise endüstri çağı bilim ve teknolojisinin bu en gelişmiş ürünü olan savaş gemilerine toplumun duyduğu alaka popüler basın tarafından tetiklendi. Denizlerde güçlü olmak adeta ulusal onurun sembolü ve uluslararası rekabetin konusu olmuştu. Atlantik'i en hızlı geçen gemiye verilen "Mavi Kurdele" ödülü, toplumların birbirlerine karşı üstünlük savaşında önemli basamaklardan biri olarak görülüyordu. Herkes ülkesinin transatlantikleriyle gurur duyuyordu.

İngiliz donanması bir asrı aşkın bir süredir okyanusların hakimiydi. On dokuzuncu yüzyıldaki en büyük rakibi Fransa'ydı. Fransızlar ilerlemeye daha açıktılar. Donanmalarının İngiltere kadar kalabalık olmayışı onları teknolojik alanda ilerlemeye itti. *Gloire* adlı zırhlıyı denize indirmeleri, denizaltıları donanma envanterine almaları, torpidolarını geliştirmeleri ve ticari mücadeleye girmeleri İngiliz deniz gücüne bir meydan okumaydı. Yirminci yüzyılın başında, İngiltere'nin rakibi statüsündeki Fransa ve Rusya'nın yerini Almanya aldı. İngiltere ile Almanya arasındaki rekabet, savaş öncesi döneme damgasını vurmuş en önemli olguydu. İngiltere donanma gücünü artırmak amacıyla *HMS Dreadnought*'u (Dretnot) denize indirdiğinde dengeleri kendi lehine değiştirdi. Almanya da hemen benzer gemilere sahip

Levent Şahverdi Arşivi

olmak için çalışmalara başladı. Sayısal üstünlük 1914 yılında hâlâ İngiltere'den yanaydı.[5]

GEMİ TÜRÜ	İNGİLTERE	ALMANYA
Dretnot (serviste) + (yapımda)	22 + 13	15 + 5
Kruvazör (çeşitli büyüklükte)	130	48
Dretnot-öncesi zırhlı	40	22
Destroyer	221	90
Torpidobot	109	115
Denizaltı	73	31

Bu koca İngiliz donanması, üstünde güneş batmayan bir imparatorluğu korumaktaydı. İngiltere'nin gücünü sağlayan bu sömürgeler, Almanya'ya göre Londra'nın yumuşak karnıydı.

Büyük Savaş'ın başında Almanya'nın planı, İngiltere'nin sömürgelerini korumak için her şeyi göze alabileceği üzerine kuruluydu. Kaybedilmesi çok ciddi sonuçlar doğurabilecek ama savunulması da son derece zor ve sınırları çok geniş bir imparatorluk söz konusuydu. İngiltere, bunu elinde tutabilmek için uğraşırken Fransa'ya yardım bile edemeyebilirdi. Almanya'nın savaşı Avrupa dışına taşımak istemesi, İngiltere'nin savaş gücünü ve kaynaklarını bölme planına dayanıyordu. Londra'daki otoritelerin bir kısmı da askerî kuvvetlerin ikincil harekâtlara katılarak bölünmesinden yana değildi. Gözlerinin önünde Almanya, bir imparatorluk kurmaya çalıştığını belli etmişti. *Weltpolitik*, önemli bir tasarıydı. Kayzer II. Wilhelm, Almanya'yı 20. yüzyıla dünya çapında bir donanma kurarak taşımıştı. Ve İngiltere, Almanya'nın savaşı tüm dünyaya yayma planına karşı hiçbir şey yapamadı.

Almanya, emperyalizm sahnesine geç çıkmıştı ama deniz aşırı yayılmacılık politikası kısa zamanda kendisine Afrika'da Togoland, Kamerun, Namibya ve Tanzanya'yı, Pasifik'te Yeni Gine, Samoa ve Mikronezya'yı, hatta Çin'in Tsingtao bölgesini

5 Paul G. Halpern, *A Naval History of Word War I*, Maryland, 1994 s. 33-34

Levent Şahverdi Arşivi

kazandırmıştı. Sırada Panama ve Porto Riko vardı. Ancak 1912'de her şey değişti. Almanya dünya savaşı yerine, bir Avrupa savaşına göre hazırlanmaya başladı. *Weltpolitik*, alan daralmasına uğradı. Politika değişikliğinden ilk etkilenen donanma oldu. Kara ordusunun bütçesi artırılırken donanma bütçesi yerinde saydı, bazı kalemler kesintiye uğradı. Kısa süre sonra bunun bedeli ödenecekti. Savaşın daha ilk ayı dolmadan, Alman Açık Deniz Filosu, Kuzey Denizi'nde güçlü İngiliz Donanması tarafından adeta tuzağa çekildi.

JAPONLAR SAHNEDE

İttifak donanma gemilerinin her biri bir yerlerdeydi. *Königsberg* Doğu Afrika'daydı, *Goeben* ve *Breslau* Akdeniz'de, *Dresden* ve *Karlsruhe* Batı Antillerde ve *Leipzig* Amerika'nın batı kıyılarındaydı. Tsingtao'da ise Amiral Graf von Spee[6] komutasındaki Doğu Asya donanması vardı. Tsingtao, Almanlara Güney Çin Denizi'nden Pasifik'in içlerine kadar geniş bir hareket alanı sağlıyordu. Ele geçirilmesi donanmanın hayat damarını kesebilirdi. İngiltere durumu görüyordu ama oraya ayıracak gücü yoktu. Bu yüzden, 1902 yılından beri müttefiki olan Japonya'ya başvurdu. Japonya, büyüyen bir güçtü ve İngiltere'nin yardım çağrısı çıkarlarına mükemmel bir şekilde uyuyordu. İngiltere ve Japonya, hayati önem taşıyan Alman bölgesi Tsingtao'yu ele geçirecekler; Alman donanmasının gururunu kırıp Kayzer II. Wilhelm'in keyfini kaçıracaklardı. Almanlar için Tsingtao'yu Japonlara teslim etmek, Berlin'i Ruslara vermekten daha utanç vericiydi.

İngiltere'nin de desteğini alan Japonya, 60.000 kişilik bir kuvvetle Çin'e ayakbastı.[7] Çin tarafsız bir devletti ama o sırada kimsenin onu umursadığı yoktu. 2.000 kişilik bir İngiliz kuvveti de Japonlara katıldı. Almanlar ise sadece 4.500 kişiydi. Takviye

6 Richard Hough, *The Pursuit of Admiral von Spee*, London, 1969, s.36
7 Charles B. Burdick, *age*, 1976, s.21-28

Levent Şahverdi Arşivi

umutları da yoktu. İtilaf askerleri Alman garnizonuna doğru ilerlemeye başladılar. Karşılarındaki gücü gören Almanların tek bir dileği vardı artık: Eve tek parça dönebilmek. 2 Eylül 1914 günü çıkarma yapan Japonlar tam bir hafta boyunca Tsingtao'yu bombaladılar. Saldırıları organizeydi, dalga dalga yenilendi ve acımasızdı. Sonunda başardılar. 7 Kasım'da zafer alayıyla kasabaya girdiler. Tsingtao'nun ele geçirilmesi, bu bölgedeki Alman sömürgelerinin sonunu getirdi. Japonya, Ekvator'un kuzeyindeki tüm Alman sömürgelerini ele geçirdi. Avustralya ve Yeni Zelanda da güneydekileri işgal etmekte gecikmedi.

Tsingtao'yu alan Japonlar, imparatorluk olma yolunda bir şans yakalamışlardı ve bunu sonuna kadar kullandılar. Çin'den ticaret hakkı ve toprak talep ettiler. İngiltere, Pasifik'te Japonya'ya inisiyatif vermişti ama ABD buna itiraz etti. Japonların asla durmayacaklarını öngörmüştü çünkü. Haksız da sayılmazdı. 27 yıl sonra Japon donanması Pearl Harbor'da Amerikan üssünü vuracaktı. Hem de savaş ilan etmeden...

Almanya'nın Tsingtao'yu kaybetmesi, Amiral Graf von Spee'nin donanmasını etkisizleştirmedi, aksine Spee'nin yıkıcı gücünü dünya çapında hissettirmesine yol açtı. Spee gibi korkusuz ve başına buyruk donanma komutanları savaşın ölümsüzleştirdiği kaptanlardı. Bu kaptanlar 18. yüzyıl korsanlarının içgüdülerine sahiptiler. Mürettebatları, Berlin'den önce, bu kaptanların adamlarıydı. Durumun farkında olan Berlin, bu gözü pek denizcilere kendi kararlarını alabilmeleri için tam yetki vermekte tereddüt etmedi, zaten başka şansı da yoktu.[8] Hepsi tek başına hareket edecekti, çünkü Almanya ile bağlantı kurmaları mümkün değildi. Alman Donanma Komutanlığı'nın tek isteği, İtilaf donanmasına mümkün olduğu kadar çok zarar vermeleriydi.[9]

8 Richard Hough, *age*, sy38-39

9 Reinhard Scheer, *Germany's High Seas Fleet in the World War*, London, 1920, s.18

Levent Şahverdi Arşivi

EMDEN EFSANESİ

Durum değerlendirmesi yapan Amiral Spee donanmasını bölme kararı aldı. Kaptan Karl von Muller komutasındaki hafif kruvazör *Emden* Bengal Körfezi'ne gönderildi, Amiral Spee'nin önderliğindeki diğer gemiler ise Pasifik'e dağıldı.[10]

Londra durumun ciddiyetinin farkındaydı. Spee'nin nerede ortaya çıkacağı bilinmiyordu. Koskoca Pasifik'te saklanacak çok yer vardı. Almanlar saldırmadan varlıklarını fark etmek imkânsızdı, yani İngiliz gemilerinin rotaları tehlikedeydi. Buna karşılık Amiral Spee'nin de sorunları vardı. Başta yakıt. Gemilerinin haftada bir kömür ikmali yapamaması durumunda hareket etmesi imkânsızdı.

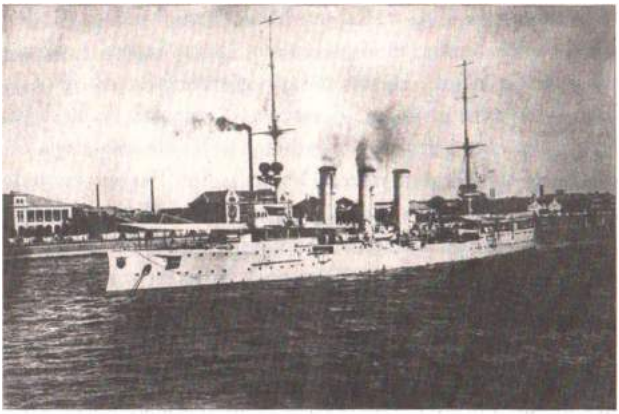
Spee, rotasını tarafsız Şili'ye doğru çevirdi. 1 Kasım 1914'te, Coronel'de İngiliz donanması ile karşılaştı.[11] İngilizlerin komutanı, emirleri Londra'dan alan Amiral Sir Christopher Cradock'tu. Cradock'un Spee'ninkilerden daha iyi silahlı bir gemisi vardı, fakat o da yavaştı ve geride kalmıştı. Cradock'un gemileri Spee'nin gemileriyle kıyaslanamazdı, İngilizler kendilerinden daha iyi silahlanmış bir düşmanla karşı karşıyaydılar. Gemilerine derhal tam yol emri veren Spee, çeyrek saat sonra istediği konuma geldi. İngilizlerle Almanlar birbirlerine girdiler. Kısa bir süre sonra İngiliz gemilerinin durumu korkunçtu: *Monmouth* sancak tarafına yalpa yapmış, feci bir şekilde yanıyordu, *Good Hope*'un arka bacası ile merkez direği arasında korkunç bir patlama oldu, *Gneisenau*, *Leipzig* ve *Dresden* tarafından salvo üstüne salvo yiyen *Glasgow* ise çareyi kaçmakta buldu.[12] İngiltere son 250 yıldaki

10 Walter Hubatsch, *Studies on German Naval Policy, 1890–1918*, London, 1961, s.231

11 Geoffrey Bennett, *Coronel and the Falklands*, New York: Macmillan, 1962, s.21

12 Richard Hough, *age*, s.41-43

Levent Şahverdi Arşivi

Emden

en kötü deniz yenilgisini almıştı; iki bine yakın İngiliz denizci hayatını kaybetti.[13] Savaş Almanya'nın istediği gibi gidiyordu.

İngiltere'nin savaşa girmesinin en büyük sebebi, imparatorluğunu ve ticaret ağını korumaktı. Hindistan bunun kalbiydi. İpler hiç bu kadar gerilmemişti. Alman ve İngiliz Deniz Komutanlıklarında, gemilerin rotasını gösteren ince çizgilerle dolu haritalar yoğun bir biçimde inceleniyordu. Parmaklar, Süveyş Kanalı ve Güney Afrika Burnu etrafındaki hayati rotalarda geziniyordu. Akıllar, bu yolların nasıl korunacağına ve nasıl paylaşılacağına yoruluyordu. Kafa yoran akılların en keskinlerinden biri, Alman kruvazörü *Emden*'in kaptan köşkündeydi.

Kaptan Muller, Amiral Spee'nin donanmasından ayrıldıktan bir ay sonra *Emden*'i Bengal Körfezi'ne getirmişti. Muller'in tüm mürettebat üzerinde inanılmaz bir etkisi vardı. Hiçbir zaman emretmez, sadece arzusunu söylerdi. Geminin komutasını aldığı andan itibaren köprüyü asla terk etmedi. Burası uyuduğu, oturduğu ve haritaları incelediği yerdi. Burası, direnmek

13 Geoffrey Bennett, *age*, 1962, s.67

Levent Şahverdi Arşivi

ve ölmek istediği yerdi. Kaptan Muller'e güç verense elinden düşürmediği bir kitaptı: Sun Tzu'nun "Savaş Sanatı"... Kitabı adeta ezbere bilirdi. Düşmana saygı göstermesi gerektiğini de buradan öğrenmişti. Gerçi denizciler, düşmanları ile farklı bir anlayışla savaşır, gemilerini batırdıktan sonra düşmanlarıyla kader ortağı olduklarını bilirlerdi. Muller'in Sun Tzu'nun eserinde en sevdiği bölüm ise savaş hileleriydi. Gemisi *Emden*'e, İngiliz kruvazörü gibi görünmesi için sahte bir baca teçhiz etmişti.[14] Bir gün savaş hilesi ve düşmana saygı ilkesi bir araya geldi ve Muller ile mürettebatı, herkesin gözünde devleşti.

Emden, sahte bacasını dikmiş, yol alıyordu. Alman gözcüleri dürbünle denizi taramaktaydı. Birden ileride, hareketsiz görünen büyük bir gemi, *Emden*'in İngiliz savaş gemisi olduğunu düşünerek büyük bir İngiliz bayrağı çekti. Yaklaşmaya başladı. Kaçamayacak kadar yaklaşınca *Emden*'in direğine Alman bayrağı çekildi. İngiliz gemisinin yapabileceği hiçbir şey yoktu. Muller, kaptanı gemisine davet etti. Şaşkın haldeki İngiliz kaptanı yarım saat sonra *Emden*'in güvertesinde Muller ile el sıkışıyordu. Kaptan Muller, İngiliz gemisini batırmadan önce tüm yolcu ve mürettebatı güvenli bir şekilde *Emden*'e aldı ve bu tavrı çok meşhur oldu.[15] Kendisine şükran duyan esirlerini düzenli bir şekilde serbest bıraktı. *Emden* ve Muller, İngiliz denizcileri arasında öyle bir etki oluşturdu ki İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yayınladığı günlük emirlerle Muller'in düşman denizcisi olduğunu vurgulamak zorunda kaldı.[16] Hatta Muller'in hareketlerini izlemek için sadece ona özel bir harita bile çizdirildi.[17] Muller farklı bir kaptandı. Çok cesurdu. Hindistan'ın Madras limanına saldıracak kadar cesur...

14 John Walter, *The Kaiser's Pirates: German Surface Raiders in World War One*, Naval Institute Press, 1994, s.76
15 Reinhard Scheer, *age*, s.28-32
16 Richard Hough, *age*, s.48-49
17 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.24

Levent Şahverdi Arşivi

22 Eylül 1914 günü gerçekleştirilen saldırıda *Emden*, Madras limanındaki bazı gemileri, rıhtım depolarını ve savunma tahkimatlarını vurdu.[18] Muller'in bu saldırısı başarılıydı, öyle ki saldırının etkisi amacını dahi aştı: İngiltere'deki nakliye ücretleri ve gemi sigorta fiyatları inanılmaz ölçüde arttı. Almanya'nın başıboş gemileri, İngiltere'nin askerî ve ekonomik gücüne zarar vermeye başlamıştı. Hatta tüm İngiliz ticaret filosu, *Emden*'e yem olmasın diye Bengal Körfezi'nde tutuldu. Üç nakliye gemisi, Muller'in saldırı ihtimali nedeniyle Kalküta limanında kaldı. Bu durum, ağır silahların ve süvarilerin taşınmasında gecikmelere yol açtı. Denizlerde inisiyatif Alman "yalnız kurt"larının eline geçmekteydi. İngiliz Savaş Konseyi kesin bir karar aldı: Nakliye yollarının başına bela olan bu gemilerin kökü kazınmalıydı. İngiliz Açık Deniz Filosu'nun bir kısmı bu iş için ayrıldı. Muller izini kaybettirdi. Ama onun kadar şanslı olmayanlar da vardı.

Königsberg, Zanzibar'a saldırdıktan sonra Rufiji Deltası'nda İngiliz kruvazörünü batırmıştı. 25 Kraliyet savaş gemisi, Alman Doğu Afrika sömürgesi kıyılarında *Königsberg*'i kıstırdı. Gemi, cephanesi bitene kadar kendisini savundu, İngilizlerse kararlılıkla saldırılarını sürdürdüler. Çaresi kalmayan kaptan Max Looff, gemiyi karaya oturttu, ardından da batırdı. Gemi mürettebatı ise Alman Doğu Afrikası'nda gerilla savaşları vererek İngilizleri deli eden "Afrika Aslanı" lakaplı Paul Emil von Lettow-Vorbeck'in birliklerine katılıp savaşmayı sürdürdüler.[19] Bu sırada Muller, *Emden* ile destan yazmaya devam ediyordu.

Muller, Hint Okyanusu boyunca harekâtını sürdürdü. İki savaş gemisini batırdı. Yirmi üç ticaret gemisine el koydu. Ancak İngiliz telsiz istasyonunu vurmak için Cocos adalarına geldiğinde İngilizler *Emden*'in sahte bacasını fark ettiler. Yardım çağrısını hemen yanıtlayan Avustralya kruvazörü *Sydney*, *Emden*'in ve

18 John Walter, *age*, 1994, s.79-82
19 Reinhard Scheer, *age*, s.28-32

Levent Şahverdi Arşivi

Muller'in kariyerine son verdi.[20] Kaptan Muller esir alındı. Muller'in gemisine aldığı esirlere yaptığı iyi muamele unutulmamıştı. Düşman da olsalar denizcilerin kendi kanunları vardı ve ne Londra ne de Berlin bunların uygulanmasını engelleyebilirdi. Ona ve hayatta kalan mürettebatına iyi davranıldı. Ancak tek şansı tükenen, Muller değildi.

İngilizler, Amiral Graf von Spee ile özel olarak ilgilenmeleri gerektiğini kavramışlardı. Hatta bunun için savaş gemilerini Kuzey Denizi'nde uyguladıkları ablukadan çekip Spee'ye yönlendirmek riskini bile göze aldılar.[21] Buna da değdi. Almanları, Falkland adalarının Stanley limanında kömür ikmali yaparken yakaladılar. Alman denizciler için bu bir ölüm kalım savaşından çok, onurlu bir ölümle bitecek bir savaş olacaktı. Amiral Graf von Spee içinse durum daha da özeldi; komutası altındaki iki gemide oğulları da görev yapıyordu.[22]

Alman filosu kaçmaya çalıştı ama İngilizler çok hızlıydı. Amiral von Spee savaşmak için döndü. İngilizler menzil dışında kalmaya özen göstererek saldırıyorlardı. *Scharnhorst*, Amiral Spee ve tüm mürettebatı ile birlikte battı. Spee'nin küçük oğlu Heinrich'in de içinde olduğu *Gneisenau* da aynı akıbeti paylaştı. *Nurnberg* gemisi ise Spee'nin diğer oğlu Otto ile birlikte kaderine terk edilmişti. Sonuna kadar savaştılar. Ancak gemi aldığı darbelere daha fazla dayanamadı. Ters döndü. Battığı sırada kıç güvertesinde bir grup asker Alman bayrağı sallamaya devam ediyordu. İngilizler sudan mezarlarına girmekte olan bu cesur denizcileri sessizce selamladılar.

Falkland muharebeleri, Alman kruvazör savaşının sonunu getirdi. Artık Almanya'nın, global savaşını -şiddetini artırarak- karada yürütmesi gerekecekti.

---

20 John Walter, *age*, 1994, s.94-97
21 Richard Hough, *age*, 1969, s.121-124
22 Geoffrey Bennett, *age*, 1962, s.71

Levent Şahverdi Arşivi

ABLUKA

Sinsi bir "deniz avcısı" savaşın başında kendini göstermişti, şimdi daha etkili bir stratejinin parçası olacaktı. 1914 Ağustos'unda, dünyanın en büyük iki donanması savaşa hazırdı. İngiliz Kraliyet Donanması, Alman İmparatorluk Donanması sorununu çözmeye kararlıydı. Fakat iki donanıma nadiren karşı kaşıya geldi. Bunun yerine yeni bir tür savaş gelişti. Gemiler arası değil, insanlar arası bir savaştı bu. 1914 yılındaki gemilerin çoğu son on yılda yaşanan bir tür "soğuk savaş"ın ürünüydü. İngiliz *HMS Dreadnought* (Dretnot) zırhlısı, ölçüyü belirleyen gemi oldu: Ağır zırh, büyük toplar ve hız. Geminin özel adı kısa sürede bir gemi sınıfının adı oldu. Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'ın, Amerika'nın, İngiltere'nin dretnotları barışı sağlıyorlardı. Fakat soğuk savaş artık sıcak savaşa dönmüştü.

İngiltere ve Almanya, Kuzey Denizi'nde birbirini kollayan iki ana düşmandı artık. İki taraf da haritaya uzun uzun baktıkça aralarındaki sorunlar netleşiyordu. Alman gemileri Kuzey Denizi'nden çıkamıyordu. Güney, mayınlarla ve *Dover* devriyesiyle kapatılmıştı.[23] Kuzeyde, Scapa Flow'da ise İngiliz Ana Donanması vardı. Ama İngiltere, mükemmel şekilde korunaklı olan üssünden çıkmayan Alman Donanmasına bir zarar veremezdi. 1914'te Alman Deniz Kuvvetleri, torpido ve denizaltıların ilerleme sorununu çözeceğine inanıyordu. Kuralları ve uzun bir geçmişi olmayan vur-kaç savaşına girmeyi düşünüyorlardı.

İngiltere'nin efsanevi Amirali Horatio Nelson'dan sonraki en değerli denizcisi kabul edilen Amiral "Jacky" Fisher, gelecekte radikal değişiklikler olacağını fark etmişti: Denizaltı, savaş gemilerinin yeni versiyonuydu ve durdurulamaz görünen denizaltıların kullanımı geleneksel İngiliz deniz savaşı stratejisinin temelden çökmesi demekti.

---

23 A.C. Bell, *The Blockade of the Central Powers 1914–1918*, London, 1937, s. 31

Levent Şahverdi Arşivi

Daha savaşın ikinci gününde İngiliz gemilerini avlamakla görevlendirilen Alman denizaltıları, U-Bot'lar, Kuzey Denizi'ndeydiler.[24] Alman *U-21* denizaltısı, İngiliz zırhlısı *Pathfinder*'ı, deniz üssünden ayrıldığı noktada tek bir torpido atışıyla batırdı. Kaptan Weddigen komutasındaki *U-9* da İngiliz zırhlıları *Hogue*, *Aboukir* ve *Cressy*'yi Hollanda açıklarında devriye gezerken yakaladı ve batırmayı başardı.[25] Bir Alman denizaltısı, üç İngiliz zırhlısını denize gömmüştü. Haberi alan Almanlar mutluluk içindeydi, İngilizlerse afallamıştı. Daha doğrusu İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Birinci Lordu Winston Churchill afallamıştı. Churchill o gemilerin Kuzey Denizi'nde devriye gezmemesi konusunda defalarca uyarılmıştı. Ancak inatçı kişiliği nedeniyle *Hogue*, *Aboukir* ve *Cressy*'yi canlı yem olarak kullanmaya devam etti ve olan oldu. Churchill sorumluluğu üstlendi ama artık çok geçti. Çoğu askerî lise öğrencisi 1400'ün üzerinde gencecik asker tek bir denizaltı saldırısında ölmüştü. Onlara "Winston'un Savaş Bebekleri" ismi takıldı.[26] Bu durumun bir kez daha yaşanmasına izin vermek istemeyen biri vardı: İngiliz Ana Filosunun komutanı Amiral John Jellicoe.

Amiral Jellicoe, İngiliz donanmasına 1874'te asteğmen olarak katılmış, tecrübeli, becerikli ve dikkatli biriydi. Donanmadaki lakabı *Sessiz Jack* idi. Deniz Kuvvetleri Komutanlığını, Almanların denizaltılarına, mayınlarına ve torpidolarına güvendikleri ve bu konuda İngilizlerden üstün oldukları konusunda uyardı. Alman kıyılarındaki devriyeleri kaldırdı. İleri denizaltı üssü Heligoland adasındaki Alman komutanlar şaşkındı. U-Botlara Kuzey Denizi'ni temizlemeleri emredilmişti ama İngilizler

24 A. Gayer, "Summary of German Submarine Operations in the Various Theaters of War from 1914 to 1918." *United States Naval Institute Proceedings* 52, no.4, April 1926, sy631.

25 Martin Niemoller, *From U-Boat to Pulpit*, William Hodge, London 1937, s. 57-59

26 T.G. Frothingham, *The Naval History of the World War*, cilt 2, Cambridge, 1925, s.101

Levent Şahverdi Arşivi

ortada görünmüyorlardı, hemen bir plan yaptılar. Amaç, İngilizleri kızdırıp savaşa çekmekti. Beş Alman savaş gemisi Kuzey Denizi'ni baştan başa geçip İngiliz limanlarına ateş açtı. Yüzün üzerinde kayıp vardı. Düşman gemilerinin İngiliz topraklarında birilerini öldürmesi 100 seneyi aşkın zamandır ilk defa oluyordu. Amiral Jellicoe yine de saldırmadı ama ölümcül bir abluka başlattı. Savaş gemilerini Kuzey Denizi'ne çıkan yolları tutan nöbetçiler gibi kullanmaya başladı. Kraliyet Donanması, hassas noktaları tutarak Kuzey Denizi'ni Alman gemilerine kapadı.[27] Böylece Alman donanmasının dışarı çıkışını olduğu kadar ülke için gerekli yiyecek ve savaş teçhizatının içeri girişini de önledi. İngiliz Savaş Konseyi bu abluka sebebiyle Alman sokaklarında kargaşalar yaşanacağını ve kurulan ekonomik baskı nedeniyle savaşın sonlandırılacağını düşünüyordu. Alman Donanması'nın yok edilmesi, sona giden yoldu, sonun kendisi değildi. Yapılması gereken, Almanya'yı aç bırakmak ve zayıflatmaktı.

Gerçekten de Amiral Jellicoe'nun düşündüğü gibi oldu, Kuzey Denizi kimsenin olmadığı ölü bir denize döndü. Alman nakliye gemilerine zarar verilmesi konusunda en büyük yardımı ise İngiliz istihbarat servisi yaptı. Alman gemileri, pozisyonlarını her gün telsizle Alman Deniz Karargahı'na bildiriyorlar, İngiliz istihbaratı da Kuzey Denizi'ndeki telsiz haberleşmesini dakika dakika dinliyordu.[28] Bu sayede Almanlara ağır darbeler indirmeyi başardılar. Alman ticaret gemilerinin dörtte biri ya limanlarda ya da Kuzey Denizi'nin tarafsız bölgelerinde ele geçirildi. En can alıcı örnek 8 Ağustos 1914 günü yaşandı: Almanya, telsiz dinlemesi sebebiyle, sadece bir gün içinde 41 gemi kaybetti. Tarafsız ülkeler de İngiliz ablukasından etkilendiler. Deniz nakliyat şirketleri mallarının dökümünü, nereden hareket ettiklerini, rotalarını, nereye gittiklerini İngiliz Donanma Komutanlığı'na bildirmek zorunda bırakıldılar. Bu kontrol yöntemiyle Almanya

27 Jean C. Andruet, *The Naval Blockade, 1914–1918*, London, 1934, s.56
28 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.156-159

Levent Şahverdi Arşivi

için malzeme taşıyan gemilerin kargosuna el konuldu. Abluka sonuç vermeye başlamıştı. Birkaç hafta sonra Alman hükümeti ülke çapında her türlü yiyecek maddesine el koydu. Yiyecekler karneyle dağıtılmaya başlandı ve fiyatlar astronomik ölçüde arttı.

Alman donanması, ablukayı yarmak için devrimci bir plan attı ortaya: Silahsız bir denizaltı, görünmeden ablukayı yarıp, ihtiyaç duyulan malzemeleri getirebilirdi. En uygun satıcı da ABD idi.

O yıllara bugünden baktığımızda ABD ve İngiltere'nin iki yakın müttefik olduğu kabul edilir. Ama o günlerde durum bu kadar açık değildi. Sekiz milyon Amerikalının annesi babası, büyükanne veya büyükbabası Almandı. Dört buçuk milyon kişi İrlanda kökenliydi; çoğu İngiltere'yi pek sevmiyordu. Savaş patladığında binlerce ABD vatandaşı Alman ordusuna katılmaya çalışmıştı.

ABD ekonomik patlamanın keyfini sürüyordu. Savaş malzemesi ya da hammaddesi üreten Amerikan şirketleri inanılmaz paralar kazanıyorlardı. İngiltere savaş bütçesinin yarısını Amerika'da harcamıştı. Almanya ise diğer iyi müşteriydi.

Deutschland denizaltısı, 1916 Haziran'ında Amerika'ya doğru yola çıktı, ilk defa bir denizaltı Atlantik'i geçmeyi deneyecekti ve eğer Kraliyet Donanması'nı atlatmayı başarıp geri gelebilirse bu, sadece ihtiyaç maddelerine kavuşmak anlamına gelmeyecekti; Atlantik'i cesurca geçen denizaltı, İngiliz ablukasından bunalan herkes için bir moral kaynağı olacaktı.[29]

29 Julian S. Corbett & Henry Newbolt, *History of the Great War: Naval Operations*, cilt II, London, 1922, s. 347

Levent Şahverdi Arşivi

Denizaltı ve mürettebatı, inanılmaz zorlu bir yolculuktan sonra Amerika'ya ulaşmayı başardı. Almanlar limana girdiklerinde beklemedikleri bir sahneyle karşılaştılar: Alman bayrağını dalgalandıran denizaltı, tarafsız ve Amerikalı gemiler tarafından sirenler çalınarak selamlandı, bir tek İngiliz gemileri sessizdi.[30] Limana inen *Deutschland*'ın mürettabatı kahramanlar gibi karşılandı. Kaptan König, gereken bütün malzemeyi aldıktan sonra geri dönüş yolunu tuttu. *Deutschland* denizaltısı, bu kez İngilizlerin haberi olmakla birlikte, ablukayı bir kez daha aştı ve Almanya'ya ulaştı.

Yine kahramanlar gibi karşılandılar ama *Deutschland*'ın getirdiği malzeme ihtiyaç duyulana göre devede kulaktı. 1916 hasadı kötü geçince, kesintiler daha da arttı. Çoğu Almanın elinde hayvan yemi dışında yiyecek bir şey yoktu, kömür eksikliği cabasıydı, birçok yerde isyanlar çıktı.[31] Askerlere, özellikle de donanma mensuplarına karşı bir öfke seli oluşuyordu. Bir şeyler yapılmazsa iş çığırından çıkacaktı.

JUTLAND SAVAŞI

Alman Açık Deniz Filosu, İngiliz Kraliyet Donanması'yla savaşıp ablukayı kırmak için 31 Mayıs'ta gizlice yola çıktı. Ama Almanların bilmediği bir şey vardı: İngiliz istihbaratı, Amiral Scheer'ın emirlerini deşifre etmiş ve İngiliz donanması Almanlardan önce yola çıkmıştı bile.[32] Nihayet iki donanma karşılaştı. Şayet Almanya kazanırsa İngiltere'nin Kuzey Denizi hükümranlığı sona erecek, abluka bitecek, Avrupa'daki İngiliz ordusunun önü kesilecek, hatta İngiliz toprakları işgale açık hale bile gelecekti.[33] İngiliz donanmasının Trafalgar'dan beri girdiği ilk büyük deniz

30 Adrian Gegory, *A War Of Peoples 1914–1919*, *age*, Oxford, 2014
31 John Williams, *The Other Battleground, The Home Fronts: Britain, France and Germany, 1914–1918*, New York, 1972, s.79-83
32 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.173
33 Geoffrey M. Bennett, *The Battle of Jutland*, Philadelphia, 1964, s. 19

Levent Şahverdi Arşivi

savaşıydı bu. Kazanılması şarttı. Savaşın adı asla unutulmayacaktı: Jutland.

İrili ufaklı iki yüz elli savaş gemisi ve yüz bine yakın asker Jutland'daki muazzam çarpışmada karşı karşıya geldi.[34] Her iki taraf da kazanmak zorundaydı. İngiliz gemileri normalde daha çok uzaktan savaşmayı tercih ederlerdi. Ama Jutland'da bu imkânsızdı, çünkü menzil sadece sekiz kilometre kadardı. Ölüm her yerdeydi. Uçuşan mermiler mutlaka bir hedefe ulaşıyordu. Patlamalar kulakları sağır ediyor, vurulan gemileri gören denizciler bir sonrakinin kendi gemileri olmaması için dua ediyorlardı. Yükselen alev sütunlarını önce uçuşan enkaz parçaları, ardından kara bir duman izliyordu. Bazı gemiler ortadan ayrılmış, baş ve kıç kısımları arasında metreler olduğu halde batmamak için direniyorlardı.[35]

Almanların ablukayı delmesi şarttı, ancak akşam olurken Alman filosu saldırısını durdurdu. Tozun dumanın arasından bakan İngiliz komutan "Sessiz Jack"e kalırsa Almanlar eve dönmüyor, İngilizleri tuzağa çekmeye çalışıyorlardı. Gemilerinin takibe geçip de mayınlarla ya da denizaltılarla, en kötüsü ise ikisiyle birden karşılaşmaları tehlikesini göze almadı. Saldırıya açık Alman gemilerinden uzak durulmasını emretti. Aslında İngiliz istihbaratı Alman telsizlerinden deşifre ettiği konuşmaları Amiral Jellicoe'ya ileterek Almanları imha etmesi için kendisine son bir şans vermişti.[36] Ama "Sessiz Jack" tereddütte kaldı ve Alman donanması eve döndü. Bunun üzerine Winston Churchill, Amiral John Jellicoe için "Bir öğlende savaşı kaybedecek tek adamdır"[37] demekten kendini alamadı. Şimdi tek bir soru vardı: Jutland'i kim kazanmıştı?

---

34 Holloway H. Frost, *The Battle of Jutland*, Annapolis, 1964, s. 96

35 Commander John Irving, *The Smoke Screen of Jutland*, New York, 1967, s.59

36 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.174

37 Robert K. Massie, *Castles of Steel: Britain, Germany, and the Winning of the Great War at Sea*, Random House 2003, s. 681

Levent Şahverdi Arşivi

Her iki taraf da kendisini galip ilan edip zafer kazandığını söyledi.[38] Ama Almanlar İngiliz ablukasını yaramamıştı, İngilizler de Alman donanmasını yok edememişti. Alman donanmasının gemi kaybı on bir, personel kaybı üç bin civarıyken İngilizler on dört gemi ve altı bine yakın adam yitirmişlerdi.[39] Sayıca Almanlar kazanmış gibiydi. Kayzer II. Wilhelm'i zafer kazandığına ikna eden de bu nicelikçi yaklaşımıydı. Ama yanıldığı bir nokta vardı. Alman gemileri üslerine döndüler, ancak savaşın sonuna kadar orada kaldılar. İngiliz donanması hâlâ Kuzey Denizi'nin hâkimiydi.

İngiltere ablukayı daha da sıkılaştırdı. Bunun üzerine Almanya İngilizleri kendi silahlarıyla vurmaya karar verdi. Londra'nın teçhizatını keserek düşmanını felç etmeye çalıştı. Savaş gemileri İngiliz kargo gemilerini avlamaya başladı. Tonlarca gemiyi malzemeleriyle birlikte batırdılar. Görünüp kaybolan ve kendileri istemedikçe bulunamayan bu gemilere İngiliz denizciler "Uçan Hollandalı" ya da "Şeytan'ın Ortağı" gibi isimler taktılar.[40] Ayrıca tek korkmaları gereken bu gemiler de değildi. Denizin derinlerinden gelen ölüm, farkına varmalarına bile izin vermeden onları buluyordu.

STRATEJİ DEĞİŞİMİ: DENİZALTILAR

Alman U-Botları müttefik ticaret gemilerine karşı savaşa girişmişti. Sinsi ve acımasız bir savaştı bu. İngiliz amiralleri kadar tarafsız devletlerin yöneticileri de dehşet içindeydi. U-Botlar, tereddütsüzce sivil gemilere saldırıyorlardı. Alman yönetimi bile buna tepki gösterdi: Herkesin Almanya'ya düşman kesilmesinden ve İtilaf Devletleri'nin yanında savaşına girmesinden

38 John Campbell, *Jutland: An Analysis of the Fighting*, Lyons Press 1998, s.145

39 S.C. George, *Jutland to Junkyard*, Edinburgh 1981, s.196

40 Richard Hough, *The Great War at Sea*, 1914–1918, New York, 1983, s. 213

Levent Şahverdi Arşivi

çekiniyorlardı.[41] Denizaltılara eski savaş kurallarına uymaları emredildi; saldırmadan önce uyaracaklar, su altından saldırmayacaklar, ticari gemilerin mürettebatına kaçmaları için zaman vereceklerdi. Oysa bu, denizaltıların bütün avantajının kaybolması demekti. Alman denizaltı komutanları ateş püskürdü ama çare yoktu, emirlere uydular. Bütün bunlara rağmen Almanlar hasar vermeye devam ettiler. Fakat İngilizler U-Botların batırdığı gemilerden daha hızlı yenilerini inşa etti. İngiliz ekonomisi ablukadan etkileneceğine daha da büyüdü.

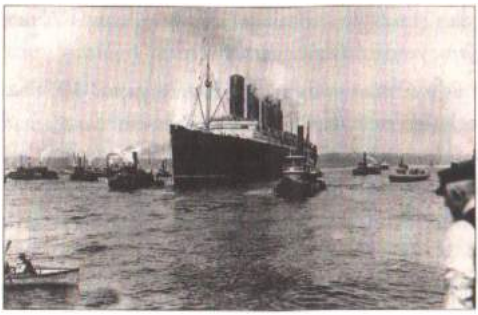
Lusitania

Almanya oyunu kurallarına göre oynamaya çalışsa da İngiltere taktik değiştirmişti. İngilizler denizlere yeni tip gemiler çıkardılar. Bu gemiler ticari gemi gibi görünüyor, ama gizlice silah taşıyorlardı. Uyarıda bulunan Alman denizaltılarına önce teslim oluyormuş gibi yapıyor; denizaltılar yaklaşınca ise silahlarını çıkarıp saldırıyorlardı. Zaman zaman yabancı ve tarafsız devlet bayrakları bile taşıyorlardı. Birçok U-Bot bu hileye kandı ve batırıldı. İngilizler özellikle Amerikan bayrağını tercih ediyorlardı. Ve bir gün bir U-Bot kaptanı, karşılaştığı geminin direğine çektiği Amerikan bayrağını hile zannetti. Torpido saldırısı yapıp gemiyi batırdı. Bu karar Almanya için sonun başlangıcıydı. Geminin adı tarihe kazındı: *Lusitania*

Lusitania, o zaman için dünyanın en büyük ve lüks yolcu gemisiydi. Yolcu kapasitesi iki binden fazlaydı. Cunard Line Şirketi, *New York Times* gazetesinde geminin rotasını ilan etmişti. İlanın hemen yanında Alman elçiliğinin duyurusu da vardı. Almanya, İngiltere'nin etrafındaki tüm suların savaş bölgesi olduğunu, tarafsız da olsa bu bölgeye giren her geminin batırılabileceğini belirtiyor ve İngiltere'ye gidecek olanları uyarıyordu. Bu karar Almanya'ya pahalıya mal olacaktı, ancak Berlin'de henüz kimse bunun farkında değildi. Şirket sahipleri, gemi kaptanı ve yolcular,

41 Walter Hubatsch, *age*, 1961, s.65

Levent Şahverdi Arşivi

Lusitania

Alman uyarısının gerçek olabileceğinin farkında değillerdi. Ama oldu. New York-Liverpool seyahatini gerçekleştiren *Lusitania*, Atlantik'i aştı ve torpido atışı ile vuruldu. Sulara gömülen gemiden geriye kalanlar su yüzeyini kapladı. Balıkçı tekneleri hemen olay yerine ulaşıp sağ kalanları topladı. Cesetleri toplamak, sağ kalanları kurtarmaktan uzun sürdü. 1.200 kişi hayatını kaybetmişti. 128'i Amerikan vatandaşıydı. Batı Cephesi'nde bir günde ölen asker sayısı bundan fazlaydı ama bu olay her şeyi geride bıraktı. Herkes hemfikirdi: Almanya, *Lusitania*'yı batırmakla çizgiyi aşmıştı.

İngiltere propaganda yaparak öfkeyi tahrik etti. Her yere posterler ve fotoğraflar asıldı. Birçok ülkede Alman kökenliler bu olay nedeniyle saldırılara uğradı. Washington'daki Alman Büyükelçiliği bomba tehditleri alıyordu. ABD İtilaf Devletleri'ne katılabilir gibi görünüyordu artık.

II. Wilhelm, bu olasılığı umursamadı. ABD, Müttefiklerin yanında savaşa girse bile bunun savaşın gidişatını etkilemeyeceğini düşünüyordu. U-Bot saldırılarının kısa sürede İngiltere ve Fransa'yı çökerteceğini hesaplıyordu. Daha önce de Schlieffen Planı ile kısa zamanda Fransa'yı ele geçirip zafer kazanacağı yönünde bir hesap yaptığını kimse II. Wilhelm'e hatırlatma cesareti gösteremedi. Fakat Washington'da sağduyu galip geldi.

Levent Şahverdi Arşivi

En azından şimdilik... Başkan Wilson, ulusuna Amerika'nın savaşa girmeyeceğine dair garanti verdi.

Bu arada Almanya ilginç bir hamle yaptı. 1916 sonunda İtilaf Devletleri'ne barış önerisinde bulundu. Şu aşamada barış yapmak, Almanya'nın kazandıklarını elinde tutması anlamına geleceğinden Paris'te buluşan İngiliz ve Fransız liderler öneriyi reddettiler. Almanya derhal yeni bir denizaltı seferberliğine başladı.

U-Botlar herhangi bir uyarı yapmaksızın gördükleri her gemiyi batırıyorlardı. 1917'nin ilk dört ayında Almanya'nın imha ettiği malzeme miktarı milyon tona ulaştı. Ama gerisi gelmedi. Ticaret gemileri konvoylar halinde ve zırhlıların korumasında rota tutmaya başladılar. Müttefik gemileri korunma tedbirleri geliştirdi. Hava güçleri de denizaltıların yerlerini tespit etti. Sonuç Almanya açısından hüsrandı. 1916 yılında 24 U-Bot batırılmıştı, 1917'de bu sayı, 63'e çıkacaktı.[42] Almanya kaybettiklerinin yerine yenisini koyamadı. Kısacası U-Bot savaşını sürdürecek kadar denizaltı kalmamıştı Almanya'nın elinde. İkinci U-Bot harekâtı başarısız oldu: hem askerî hem de ekonomik açıdan...

Çanakkale'de Denizaltı Savaşları

Büyük Savaş süresince donanma unsurlarının tamamının aynı anda kullanıldığı ve en fazla denizaltı faaliyetinin görüldüğü tek yer vardı: Çanakkale. Buradaki donanma savaşı hep tek taraflı olarak hatırlanmaktadır. İngiliz ve Fransız güçlerinden oluşan, Rusların sadece *Askold* kruvazörü ile temsil edildiği, Birleşik Filo'nun Boğaz'ı geçmeye yönelik saldırısı, bilinen en büyük harekâttı. Super-dretnot, dretnot, dretnot-öncesi zırhlılar 18 Mart 1915 saldırısında başarısız olduktan sonra gemilerin etkinlikleri, "yüzen top" olarak adlandırılan monitör sınıfı gemilerle birlikte, kara harekâtına destek vermekle sınırlı kaldı. Bu

42 Edward Henry Carson, *The War on German Submarines*, London, 1927

Levent Şahverdi Arşivi

aşamada devreye diğer donanma unsurları girdi: Uçak gemileri, sabit balon gemileri ve en önemlisi denizaltılar.

Çanakkale Savaşları'na İngiliz uçak gemileri *Ark Royal* ile *Ben-My-Chree* katıldı. Bünyelerindeki deniz uçakları; keşif, ateş tanzimi, bombardıman ve önleme harekâtlarında kullanıldı. Sabit balon gemileri *Hector*, *Manica* ve *Canning* de gözetleme görevlerinde bulundu. Çanakkale Harekâtı'nda en etkili operasyonları denizaltılar gerçekleştirdi. İlk harekât, mayın hatlarını korumakla görevlendirilerek sabit batarya haline getirilen *Mesudiye* zırhlısının 13 Aralık 1914 günü İngiliz *B11* denizaltısı tarafından batırılmasıydı. Bundan sonraki denizaltı harekâtlarının amacı; Boğaz'dan içeri girip, İstanbul-Çanakkale arasında tedarik sağlayan gemilerinin etkisiz hale getirilmesine dayanıyordu.

Çanakkale Boğazı'nı ilk geçme teşebbüsü İngiliz *E15* denizaltısı tarafından gerçekleştirildi. Ancak *E15*, 17 Nisan 1915 günü Kepez önlerinde karaya oturdu. Su üstünde kalan kısmı, Türk kıyı topçuları tarafından vuruldu.[43] 25 Nisan 1915 günü İtilaf Kuvvetleri Gelibolu Yarımadası'na amfibi harekâtı başlattıklarında Avustralya donanmasına ait *AE2* denizaltısı, Boğaz'ı geçmek üzere hareketlendi ve Boğaz'dan içeri girdi. Girdi girmesine ama bir daha çıkamadı. 30 Nisan 1915 günü *Sultanhisar* torpidobotu *AE2* denizaltısını Marmara'da batırdı.[44] 27 Nisan 1915'te Yüzbaşı C. Boyle komutasındaki *E14* denizaltısı, Boğaz'a girmeyi başardı, bir süre sonra da Ege'ye geri döndü. Böylelikle *E14*, Marmara Denizi'ne giren ve geri dönebilen ilk denizaltı unvanına sahip oldu. *E2*, *E7*, *E11*, *E12*, *E20* ve *H1* bütün mayın ve ağ engellerine rağmen Marmara'ya girebilen diğer İngiliz denizaltılarıydı. *E11* üç defa, *E14* ve *E7* iki defa, *H1* ise bir defa Marmara'ya girip çıkmayı başardı. Bu denizaltılardan bazıları İstanbul önlerine kadar gelip gemi, rıhtım, iskele ve limanlarda hasara neden oldu. Hatta üst güvertelerine top yerleştirilenler;

43 BOA, HR. MA, 1125/2
44 BOA, HR. SYS, 2323/1

Levent Şahverdi Arşivi

fabrika, depo, tren istasyonları ve tedarik yollarına saldırılar da düzenlediler.

Denizaltı harekâtlarına Fransız donanması da katıldı. *Saphir* adlı Fransız denizaltı gemisi 15 Ocak 1915 günü dalış yaparak Boğaz'a girdi, ancak bir daha çıkamadı.[45] Fransızların *Joule* denizaltısı ise 1 Mayıs 1915 günü Boğaz'ı geçmeye çalışırken mayına çarptı ve battı.[46] Fransız *Mariotte* denizaltısı da 26 Temmuz 1915 tarihinde aynı akıbete uğradı.[47] *Turquoise* isimli Fransız denizaltısı ise Boğaz'ı geçti, ancak periskopundan vurularak dalması engellendi.[48] Denizaltı hasarsız ele geçirildi. Osmanlı donanmasına katılan denizaltıya kendisini vuran Müstecip Onbaşı'nın adı verildi. *Turquoise*'da bulunan şifreler daha sonra işe yarayacaktı.

Çanakkale Savaşları sırasında *UB7, UB8, UB14, UB42, UB45, UB46, UC13, UC15, UC23, U21, U33, U35* ve *U38* olmak üzere toplamda 13 Alman denizaltısı görev yaptı.[49] *UB14*, Fransız denizaltısı *Turquoise*'da ele geçirilen şifreleri kullanarak İngiliz denizaltısı *E20*'yi pusuya düşürüp batırdı.[50] *U21* denizaltısı ise iki gün arayla İngiliz zırhlıları *Triumph51* ve *Majestic*'i[52] batırmayı başardı. Osmanlı donanmasının en başarılı harekâtı ise *Muavenet-i Milliye* torpido kruvazörü tarafından gerçekleştirildi; İngiliz *Goliath* zırhlısı yakın mesafeden torpido ile vurularak batırıldı.[53]

Büyük Savaş sırasındaki bu operasyonlar, savaşın gidişatı üzerinde belirli bir etki yapmıştı ancak bir başka ordu birimi ilk kez boy gösterdiği bu savaşta unutulmaz harekâtlara imza attı: Hava gücü.

45 BOA, HR. MA, 1118/4
46 BOA, HR. MA, 1125/44
47 BOA, HR. MA, 1136/64
48 BOA, HR. MA, 1141/107
49 Richard Hough, *age*, 1983, s.71-86
50 BOA, HR. MA, 1155/51
51 BOA, DH. EUM. VRK, 25/24
52 BOA, HR. MA, 1127/19
53 BOA, HR. MA, 1127/4

Levent Şahverdi Arşivi

HAVA SAVAŞLARI

18 Nisan 1942... Pasifik Okyanusu'nda Amerikan Donanması'na bağlı bir görev gücü Japonya'ya doğru ilerlemekteydi. Pilot Yarbay James Doolittle, Amerikan uçak gemisi *USS Hornet*'in üst güvertesinin ucunda durmuş, gözleriyle ufku tarıyordu. Sonra geriye döndü. Uçuş güvertesi üzerinde kalkışa hazır bekleyen, bu harekât için en uygun araç olan *B-25 Mitchell* bombardıman uçaklarına baktı. Görevinin taşıdığı önemin farkındaydı. Tokyo'yu bombalamaya gidiyorlardı. Bir bakıma, 7 Aralık 1941 sabahı Japonların aniden gerçekleştirdikleri Pearl Harbor saldırısına karşılık vereceklerdi. Kendisi de dâhil bütün pilotlar göreve gönüllü olmuşlardı. Tehlikeli bir görevdi, çünkü tek yönlü bir uçuş gerçekleştireceklerdi. Japonya'ya saldırdıktan sonra yakıtları geri dönmelerine yetmeyecekti. Bu nedenle Tokyo'yu vurduktan sonra uçuşa devam edip Japonların denetiminde olmayan özgür Çin topraklarına ulaşacaklardı. Görevin zorluğu kendisini korkutmuyordu. Adamlarına güveni tamdı. Doolittle'ı asıl kaygılandıran şey başkaydı. Savaş tarihinde ilk kez bombardıman uçakları bir uçak gemisinden kalkacaktı. Kalkış mesafesi en az olan uçak, ilk havalanandı. Doolittle, lider olarak ilk uçağı kullanacaktı. Başarırsa diğerlerine motivasyon sağlayacağını biliyordu. Çömelip uçağı ile hareket edeceği güverteye bakarken birden alarm sirenleri çalmaya başladı. Güvertedeki görevliler sağa sola koşuşturuyordu. Ellerinde dürbün olanlar hemen konuşlanıp denizi taramaya başladılar. Doolittle, *Hornet*'in kaptan köşküne koştu. Ne olduğunu anladığında beyninden vurulmuşa döndü. Bir Japon savaş gemisi tespit edilmişti. Amerikan görev gücü fark edilmiş olabilirdi. Ancak havalanmaları için daha kat

Levent Şahverdi Arşivi

etmeleri gereken mesafe vardı. Şimdi harekâta başlarsalar uçaklarındaki yakıtlarla Japonya kıyılarına bile ulaşamayabilirlerdi. Hemen durum değerlendirmesi yapıldı. Görev iptal edilemezdi. Başlamak zorundaydılar. Uçaklardaki gereksiz bütün malzemeyi boşalttılar. Yerlerine ek yakıt bidonları konuldu. Havada yakıt ikmali yapacaklardı. İşlem tamamlanınca Doolittle ve adamları uçaklarına bindiler. Motorlar çalıştırıldı. *Hornet*, en güçlü esen yönden rüzgâra burnunu döndürüp kalkış için uygun pozisyon aldı. Doolittle'ın B-25'i tam güç verilmiş motorlarının homurtusu ile hareket etti. Giderek hızlandı. Güvertenin tam bitiminde Doolittle ve yardımcı pilotu, levyelerini olanca güçleriyle kendilerine doğru çektiler. Uçak, direnç göstermesine rağmen burnunu kaldırdı, tekerlekler güverteyle teması kesti. Nefeslerini tutmuş pilotlar ve güverte personeli, birkaç saniye sonra sevinç çığlıkları atmaya başladılar. Doolittle başarmıştı. Uçağı irtifa kazanıp yükselişe geçtiğinde, ilk kez uçak gemisinden bombardıman uçağı havalandıran pilot olmuştu. Kendisini diğer 15 uçak izledi. Havada formasyon oluşturup Japonya'ya ulaştılar. Bombalarını bırakıp yola devam ettiler. Çin'e vardılar, Doolittle'ınki dâhil birçok B-25, benzinleri bittiği için neredeyse çakıldı Pilotların çoğu sağ kurtuldu. Doolittle da aralarındaydı. Artık kahramandılar. Harekâtın askerî kısmının bir önemi yoktu aslında. Bombardıman Japon sanayisine pek zarar vermedi. Ancak Amerikan halkına Pearl Harbor'ın intikamının alındığı duygusunu yaşattı. Japonlarda ise moral çöküntüsüne neden oldu: Amerika ülkelerini vurmuştu. Bütün bu olaylar içerisinde asıl ironi, harekâtı gerçekleştiren B-25 bombardıman uçaklarının kod adında gizliydi: Mitchell.

II. Dünya Savaşı'nda kullanılan Amerikan bombardıman uçaklarının, model numaralarının yanı sıra bir de kod adları vardı: B-17 *UÇANKALE* (Flying Fortress), B-24 *KURTARICI* (Liberator), B-26 *YAĞMACI* (Marauder) gibi. B-25'inki de *MITCHELL*'di. Amerikan General William Lendrum "Billy" Mitchell'den geliyordu bu isim. Mitchell, Birinci Dünya Savaşı

Levent Şahverdi Arşivi

sırasında Amerikan ordusunda görev yapmış ve savaş sonrası kariyerini özerk Amerikan Hava Kuvvetleri'nin kurulmasına adamıştı. Bu sırada üstleri ile sürekli sürtüşmeler yaşadı; bombardıman uçaklarının önemine vurgu yaptı, hatta birkaç tanesi ile gemilerin vurulabileceğini tatbikatlarda ispat etti. Ancak birtakım eleştirileri nedeniyle mahkemeye çıkarıldı ve söylemlerinin ülkeler arası ilişkilere zarar verdiği gerekçesiyle suçlu bulundu. Mitchell'in kariyerini sonlandıran şey, Uzakdoğu görevi sonrasında sunduğu rapordu. Saptamalarının ardından yaptığı yorum adeta bir kehanetti:

> "Amerikan Silahlı Kuvvetleri en kısa zamanda özerk bir Hava Kuvveti birimi oluşturmak zorundadır. Japonlar bu konuda ileriye dönük ciddi programlar hazırlamaktadırlar... Pasifik Okyanusu'nda tam denetim sağlamak istedikleri anlaşılmaktadır. Uygun ortamı yakaladıklarında Japon Hava Gücü'nün Pearl Harbor'a bir saldırı yapması yadsınamaz bir gerçektir."[54]

Mitchell

Mitchell, bu dikkat çekici yorumu nedeniyle adeta ordudan dışlandı. Oysa söyledikleri bir süre sonra gerçek olacaktı. Japonlar, Pearl Harbor Baskını'nı gerçekleştirdiler. Amerika da intikam almaya Mitchell'in adını taşıyan uçaklarla gitti. Amerika, bu öngörüsü yüksek subayından adeta özür diliyor, itibarını iade ediyordu. Mitchell, bu konuda hakkı yenmiş tek kişi de değildi. I. Dünya Savaşı başlarında da benzer sorunlar yaşanmıştı. Uçaklarla ilgili kim bir söz söylese, alaya alınmaktan kurtulamamıştı.

54 I.D. Levine, *Mitchell: Pioneer of Air Power*, New York, 1943, s.51

Levent Şahverdi Arşivi

Eski kuşak komutanlar, Büyük Savaş'ın başında, uçakların değerini anlamaktan uzaktılar. Fransız Generali, daha sonra Mareşali, Ferdinand Jean Marie Foch'un 1911 yılında bir uçak gösterisi sonrası yaptığı yorum şöyleydi: "*Uçaklar bilimsel olarak ilginç oyuncaklar ama askerî değer ifade etmiyorlar.*" Komik olansa, Fransızların 1957 yılında denize indirdikleri bir uçak gemisine Foch'un ismini vermeleriydi.

1903 yılında, Orville Wright dünyanın ilk insanlı ve kontrollü uçuşunu gerçekleştirmişti. Bu uçuş sadece 12 saniye sürmüştü ama insanoğlunun ayaklarının yerden kesilebileceği kanıtlanmıştı. Gökyüzü insana açılıyordu. Havada daha fazla kalabilmek için motorlar güçlendirildi. Kısa zaman sonra uçağın kapasitesi geliştikçe kullanım alanı da çeşitlendi.

Eugene Ely bu konuda çıtayı yükseltenlerden biriydi. Virginia Hampton Roads'da demirli *USS Birmingham* hafif kruvazörünün üzerine iliştirilmiş tahta platformdan 14 Kasım 1910 günü *Curtiss* marka uçağı ile havalandığında, "*gemiden havalanan ilk pilot*" unvanını kazandı ama bu kendisine yetmedi, 18 Ocak 1911 günü de San Francisco körfezinde demirli *USS Pennsylvania* kruvazörüne inerek bu konuda da ilk olmayı başardı.[55] Eugene Ely, uçakların gemilerden havalanıp gemilere inebileceğini ispat etmiş, adeta uçakların karaya bağımlılığını ortadan kaldırmıştı. Uçaklar, gemilerle taşınabildikleri takdirde her yerde görev üstlenebilirlerdi. Bu, deniz havacılığının başlangıcıydı. Uçak gemilerine giden yolda ilk fikir böylelikle doğmuş oldu. Kısa bir süre sonra ise uçaklar, savaşın bir parçası oldular.

İtalya'nın saldırısıyla başlayan Trablusgarp Savaşı sırasında Yüzbaşı Carlo Piazza 23 Ekim 1911 günü tarihin ilk "savaş esnasındaki keşif uçuşu"nu gerçekleştirdi, 1 Kasım günü ise pilot Giulio Gavotti, uçağındaki bombaları Türk kuvvetlerinin

55 R.D.Layman, *Naval Aviation in the First World War: Its Impact and Influence* Annapolis, 1996, s.11-12

Levent Şahverdi Arşivi

üzerine bıraktı.[56] Bu, tarihteki ilk bombardımandı. Uçakların kullanılmaya başlanması savaş kavramını değiştirdi, daha doğrusu geliştirdi. Büyük Savaş'ın başlarında uçakların kullanım alanları hâlâ kısıtlıydı, ancak kısa zamanda vazgeçilmez ve gerekli oldukları kanıtlandı. Uçaklar ilk olarak gözetleme ve keşif işlerinde görevlendirildiler. Bunu da çok iyi yaptılar ve cephelerdeki mücadelede kritik bilgileri karargâhlara iletilen belirleyici unsurlar oldular. Savaşların gidişatını doğrudan değiştirebileceklerini ispat ettiler.

1914 Ağustos'unda, Orgeneral Alexander von Kluck'un başında olduğu 1. Alman Ordusu beklenmeyen bir hamle yaptı. Diğer Alman kuvvetleriyle teması kesme pahasına güneye döndü. Amacı bir çevirme harekâtına girerek İngiliz ve Fransız ordularını kuşatmaktı. Aslında bu hamle, Kluck'un ordusunun sağ taraftaki kuvvetlerini düşman taarruzuna maruz kalacak konuma getiriyordu. Kluck bu tehlikenin farkındaydı ama hesaplamalarına göre Müttefik güçler daha farkına varmadan işlerini bitirecekti. Ancak hesaba katmadığı biri bu harekâtın farkına vardı: Bir İngiliz keşif uçağı tam tepedeydi. Pilot gördüklerini hemen karargâha iletti.[57] Durumu öğrenen Fransızlar Almanların sağ kanadına taarruz etti. Bu saldırıyla, korkulan oldu. Alman ordusunun bu yöndeki birlikleri, diğer kuvvetlerle temasını kaybetti. Geç de olsa Fransız saldırısına katılan İngilizler, Alman kuvvetlerinin arasındaki boşluğa ilerlemeye başladılar. Almanlar bu manevrayı fark etmediler. Ta ki biri onları uyarana kadar. Bir Alman keşif pilotu, Müttefik kuvvetlerin Alman birliklerinin arasına girdiğini gördü ve hemen durumu haber verdi.[58] Alman komuta kademesi bunu öğrenir öğrenmez birliklerine savunulabilir mevzilere çekilmelerini emretti. İki ordu da birbirini yok etmeyi beceremeyip,

56 Sir Walter Raleigh and H. A. Jones. *The War in the Air*, cilt I, Oxford, 1922, sy,48

57 Christopher Andrew, *age*, 1986, s. 39-40

58 John H.Morrow, *German Air Power in World War I*, Lincoln, 1982, s.68

Levent Şahverdi Arşivi

dört sene boyunca içinde yaşayacakları siperleri kazıp içine yerleştiler. Dünyadaki kesin sonuç belirleyici muharebelerden biri olan Marne Savaşı sona ermişti.

Mons Çarpışmalarında da benzer şeyler yaşandı. Alman keşif uçakları Le Cateau'dan Maubeuge istikametine doğru ilerlemekte olan İngiliz birliklerini tespit ettiler. Bir gün sonra ise karargâha yeni mesajlar ulaştı: "İngilizler Mons'a doğru ilerliyorlar."[59] Ancak keşif uçaklarının sayısı az tutulduğundan İngilizlerin diğer yandaki Condé-Binche ilerleyişinden Almanların haberi olmadı. Bu kez bu bölgede uçuş yapan İngiliz pilotları, bölgede Alman askerleri olmadığı bilgisini karargâha ilettiler. Onlar da sis nedeniyle kısıtlı bir alanı tarayabilmişlerdi. Görüş mesafesi normale dönünce İngilizler on iki keşif uçuşu yaparak Alman birliklerinin, İngiliz Seferi Kuvvetlerine çok yaklaştıklarını bildirdiler.[60] Hayati öneme sahip bir bilgiydi bu. Raporlar harita üzerinde değerlendirildiğinde Almanların bir çevirme harekâtı yaptıkları anlaşıldı. Almanların pozisyonları ve güçleri, İngiliz havacıları sayesinde anlaşılmıştı. 23 Ağustos 1914 günü yaşanan çarpışmalar sırasında İngiliz havacılar, düşman hatlarının arkasında gerçekleştirdikleri uçuşlarla Almanların hem hareket yönleri hem de topçu bataryalarının yerleri hakkında bilgi vermeye devam ettiler. Diğer cephelerde de durum farklı değildi. Keşif uçaklarını kim kullansa karşı tarafa üstünlük sağlıyordu.

Doğu Cephesi'nde ise keşif pilotlarının sağladığı bilgiler sayesinde Alman ordusu, Rusları ağır bir yenilgiye uğrattı. Savaştan sonra Alman komutanı Hindenburg, "*Pilotlarımız olmasa, Tannenberg zaferi olmazdı,*" diyecekti.[61] Türk ordusunun Süveyş Kanalı'na doğru ilerleyişini ve güzergâhını Kahire'deki İngiliz Merkez Komutanlığına bildiren de İngiliz keşif uçaklarıydı.

59 Kenneth Munson, *Bombers, Patrol and Reconnaissance Aircraft, 1914–19*, New York, 1968, s.73-74

60 Christopher Andrew, *age*, 1986, s. 42

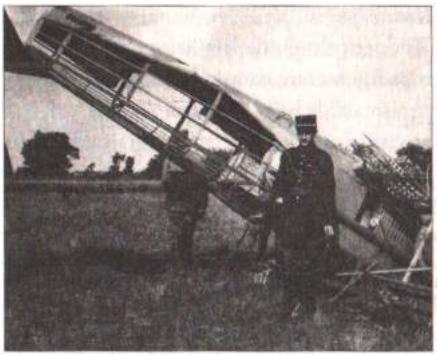
61 John H.Morrow, *age*, 1982, s.79

Levent Şahverdi Arşivi

Böylelikle alarma geçen İngilizler, Kanal'da Türkleri beklemeye başladılar. Türkler geldiğinde İngilizler hazırdı. Savaş boyunca uçakların sağladığı bu tarz katkılara birçok örnek daha eklendi. Bütün bu çarpışmalarda belirleyici olan askerler, çok basit sayılan, binmenin ve savaşmanın cesaret isteyeceği uçaklarda uçan pilotlardı. Ve engellenmeleri gerekiyordu. Uçaksavar silahlar yeterince gelişmiş değildi. Gerçi Trablusgarp Savaşı sırasında Türk askeri, tüfeği ile İtalyan keşif uçaklarından birini düşürmeyi başarmıştı ama her seferinde bu sonuca ulaşmak mümkün gözükmüyordu. Uçaklar artık Orville Wright'ınkinden daha yüksekte ve daha hızlı uçabiliyorlardı. O halde pilotların icabına gene pilotlar bakmalıydı. Bu da yeni bir kavram doğurdu: Havadan havaya savaş...

İnanılması güç gelebilir ama savaş başladığında, pilotlara verilmiş kesin bir emir vardı: Başka bir uçakla çatışmaya girmeyin. Kafalar hâlâ uçakların potansiyelini anlamaktan uzaktı. Onlara göre uçaklar sadece gözlem yapabilirdi. Bir başka deyişle uçaklara "*hareket edebilen balon*" muamelesi yapıyorlardı. Hatta uçak teknolojisindeki en hızlı gelişme, silah gücünün artırılmasında değil, pilotun arkasındaki koltukta oturan gözlemcinin kullandığı fotoğraf makinelerinin daha detaylı çekim yapabilmesinde yaşandı. Pilotlar ve gözlemciler, uçağa tabancaları ile biniyorlardı. Bu silah aslında kendileri içindi. Paraşütleri yoktu ve kimse motoru alev almış bir uçakta yanmayı kabullenemezdi. Acı çekmektense hayatlarına son vermeyi tercih ederlerdi. Yaşanan gelişmeler, sorumluların bakış açılarını değiştirdi. Aynı çarpışma alanı üzerinde uçmakta olan bir düşman keşif uçağını selamlamaktansa düşürmek daha işlevseldi. Böylelikle hava üstünlüğü ele geçirilir, karşı tarafın bilgilenmesi engellenirdi. Uçakların kokpitleri büyütüldükçe pilotların ve arka taraftaki gözlemcilerin daha büyük tabanca ve tüfeklerle uçuşa çıkmasına izin verildi. Bir süre sonra arkadaki gözlemci, fotoğraf makinesinin yanı sıra bir de makineli tüfek kullanmaya başladı. Mermiler yanlışlıkla kendi uçaklarının pervanelerini vurmasın diye silahların dönüş

Levent Şahverdi Arşivi

Vurulmuş uçak

yönü ve hedef görüş alanı kısıtlıydı. Almanlar bu işin çaresine bakan icadı yaptılar.

Alman uçaklarında savaş kabiliyetini artırmak ve hedeflemeyi kolaylaştırıp düşman uçaklarını düşürmek üzere makineli tüfeğin namlusunu ön tarafa çevirme çalışmaları başlatıldı. En büyük problem, ateş ederken pervaneyi vurmaktı. Uçak motorunun pervaneyi döndüren milinin üzerine ek bir dişli, üstüne de bir kol yerleştirdiler; dişli, dönerken kola çarpıp hafifçe yükselmesine neden oluyordu, bu yükselme de makineli tüfeğin ateşleme mekanizmasında anlık duraklama sağlıyordu.[62] Makineli tüfek, pilotun önüne yerleştirildi ve böylelikle uçak hangi hızda giderse gitsin ateş edildiğinde mermilerin, pervane kanatlarının arasından geçmesi sağlandı. Yeni bir uçak türünün doğuşuydu bu: Avcı Uçağı

> "Yaşlı avcı pilotları vardır, cesur avcı pilotlar vardır, ama hem yaşlı hem cesur pilotu bulmak zordur."[63]

62 A.R. Weyl, *Fokker: The Creative Years*, London, 1965, sy 67-69

63 W.M. Lamberton, *Fighter Aircraft of the 1914–1918 War*, Fallbrook, 1964, s.1

Levent Şahverdi Arşivi

I. Dünya Savaşı, avcı uçağında savaşan pilotlar için böyle bir söyleme neden oldu. Avcı pilotluğunun ana ilkelerini belirleyen, Almanların efsanevi pilotu Oswald Boelcke'ydi.[64]

Boelcke'nin en büyük stratejisi, formasyon halinde saldırmaktı. Onun uyguladığı kurallar, kısa sürede avcı pilotlarının ve avcı uçağı saldırılarının doktrini haline geldi. Boelcke, vurduğu uçak yaralandığında saldırmayı kesiyor, güvenli iniş yapmasına izin veriyor, onu selamlıyor, gerektiğinde yerini düşman birliklerine haber veriyor, vurduğu uçak düştüğünde eğer pilot kurtulamamışsa yanında getirdiği çiçek demetlerinden birini rakibinin uçağının yakınına atıyordu, namı bu şekilde büyüdü, İngiliz gazeteleri bile Boelcke'ye saygı duymaktan kendilerini alamadılar.[65] 1916 yılında bir hava savaşında öldüğünde 40 hava zaferi kazanmıştı ve sadece 25 yaşındaydı. Gerçekten hem yaşlı hem cesur pilot bulmak zordu.

Boelcke'nin izinden giden bir Alman pilot kısa zamanda tanındı, hatta Boelcke'den daha ünlü oldu: Manfred Albrecht Freiherr von Richthofen. Bilinen adıyla "Kızıl Baron." Bireysel yeteneklerinin yanı sıra liderlik özelliklerine de sahip olduğunu gösteren Richthofen, kısa sürede birlik komutanı oldu. Uçuş grubu, Alman ordusunun verdiği kod adla değil, "Richthofen'ın birliği" olarak anılıyordu. Alman hatları gerisinde düşürdüğü pilotlara gösterdiği saygı nedeniyle sadece cephede değil, her iki tarafın cephe gerisinde de "şövalye" olarak anılıyordu. O zamanlarda pilotlar uçaklarını kendi istedikleri gibi boyatabilmekteydiler. Richthofen, uçağını kıpkızıl renge boyattı. Gökyüzünde çabuk fark edileceğini söyleyenlere ise "*Benim istediğim*

64 Oswald Boelcke, *An Aviator's Field Book*,Create Space Publishing 2017, s.3-12

65 R.G.Head, *Oswald Boelcke: Germany's First Fighter Ace and Father of Air Combat*, Grub Street 2016, s. 45-53

Levent Şahverdi Arşivi

de zaten bu. Rakiplerimin benim geldiğimi bilmelerini istiyorum," diye yanıt veriyordu.[66]

Kızıl Baron

Richthofen, 21 Nisan 1918'de öldüğünde seksen uçak düşürmüştü ve sadece 26 yaşındaydı. Düşman hatlarının gerisinde hayatını kaybetmişti. Müttefik komutanlığı bu şövalye ruhlu centilmen Alman pilotuna askerî tören düzenledi. Müttefik askerleri Richthofen için saygı duruşunda bulundular. Richthofen kendisiyle yapılan röportajlarda Müttefik pilotlarını betimlerken hiç "*düşman*" sözcüğünü kullanmamış, onlardan hep "*rakiplerim*" diye bahsetmişti.

Almanların makineli tüfek-pervane uyumuyla yakaladıkları farkı kapatmak için Müttefikler kolları sıvadılar. Avcı uçaklarının bazılarını bir araya getirerek nitelikli filolar kurdular. Bunların öncelikli hedefi, düşman avcı uçaklarını üzerlerine çekmek ve düşürmekti. Doğal olarak harekât alanları düşman hatlarının gerisiydi. Riskli bir görevdi. Ancak hava üstünlüğünün ele geçirilmesini sağlayacaktı. Başarılı oldukları takdirde, keşif yapan ve atış tanzimi veren uçakları rahatsız eden olmayacaktı. Ayrıca gökyüzünde rakipleri olmadığından piyade saldırılarına da yardım edebileceklerdi. Plan işe yaradı. 1916 yılında Müttefikler üstün konuma geldiler. Fransızlar Verdun Savaşı sırasında uyguladıkları "devriye görevi" ile pilotlarını gökyüzünde sürekli olarak tutmayı başardılar, İngilizler de Somme Saldırısı'nda

66 Norman Franks and H.H. Hauprich (editors), *The Red Air Fighter by Manfred von Richthofen*, Greenhill Books, London 1990, s.6

Levent Şahverdi Arşivi

aynı başarıyı gösterdiler.[67] Gökyüzünde Alman uçağı görmek mümkün olmamıştı, ama yerde bir günde otuz bine yakın İngiliz askeri hayatını kaybetti.

Müttefiklerin yakaladıkları başarılı performansı devam ettirmeleri mümkün olmadı. Boelcke ve Richthofen ve bu ikisinin izinden giden gözüpek pilotlar sayesinde Almanlar hava üstünlüğüne tekrar sahip oldular. Buradaki en önemli husus, Almanların, okyanuslarda gezen kaptanları gibi uçak filolarının başında bulunan liderlerine de inisiyatif tanımalarıydı. O kadar ki lider, kendi pilotlarını seçebiliyor, alt filolar oluşturabiliyordu. Bu sayede, cephe üzerinde herhangi bir noktaya arka arkaya dalgalar halinde saldırılabiliyor, hatta birden fazla noktaya aynı anda hava hücumu yapılabiliyordu. Almanlar bu birliklerine, uçak gösterisi anlamında "circus" (sirk) adını takmışlardı. "Uçan Sirk"ler içinde en ünlüsü "Richthofen Sirki"ydi. Bütün Alman pilotları bu gruba dâhil olmak istiyordu. Bu grup, bir hava birliğinden çok okul gibi görünüyordu:

"Richthofen ile uçmadıysan uçmuş sayılmazsın."[68]

1917 yılının başından itibaren Alman pilotlar, hava savaşlarında üstünlüğü ele geçirmeye başladılar. İngilizlerin kullanmaya başladığı *SPAD S.VII* modeli gibi yeni versiyon avcı uçakların sadece tek bir makineli tüfeği bulunmaktaydı. Almanların *ALBATROS D* serisi uçaklarında ise ikiz makineli tüfek, pilotun hizmetindeydi.[69] Ateş gücü Almanlardan yanaydı. Üstelik İngilizler yeni versiyon uçaklardan az sayıda üretmişlerdi. Gökyüzünde kalabalık olan İngilizlerdi, ancak pilotlarının çoğu tecrübesizdi ve bir önceki versiyon uçaklara biniyorlardı. Almanların bunu fark etmesi uzun sürmedi. Yaptıkları planın sonucu çok başarılıydı. Harekâtın doruk noktası, Londra'nın

67 W.M. Lamberton, *age*, 1964, s.81-83
68 Norman Franks ve H.H. Hauprich (editors), *age*, 1990, s.46
69 Bernard Fitzsimons (ed.), *age*, 1973, s.43

Levent Şahverdi Arşivi

en çok uçak kaybettiği Nisan ayıydı. İngilizler 1917 yılının bu ayına "Kanlı Nisan" adını verdiler.

Almanlar, kullandıkları taktiklerle, sayıca az olmalarını dezavantaj olmaktan çıkarmayı planladılar. Filolarındaki uçaklardan bazılarını "sahte uçuş grubu" olarak ayırdılar, bunlar, yem olarak görev yaptı, kalan uçaklarsa dörtlü saldırı gruplarına ayrıldı.[70] Hepsinin içinde iki lider, iki kanat adamı vardı. İlk saldırı anında genel formasyondan önce dörtlü olarak ayrılıyor, daha sonra bir kez de iki-iki ayrılıyorlar dı. Sürpriz saldırıdan sonra ise her uçak kendi hedefine yoğunlaşıyordu. Filolar, bu taktik saldırı için havalandı. "Sahte uçuş grubu" alçak irtifada, asıl kalabalık saldırı formasyonu yüksek irtifada düşman bölgesine yöneldi. İngilizler alçak irtifa grubuna saldırdılar. Genç pilotlar, Alman uçaklarını düşürüp kendilerini ispat etmeye, daha önce düşürmüş olanlarsa zafer sayılarını arttırmaya çalışıyorlardı. İngiliz saldırıları düzensizdi. Almanların asıl saldırı grubu, harekâtı başlattığında gökyüzü cehenneme döndü. Her şey bittiğinde gökyüzü Alman uçağı kaynıyordu. Çoğu İngiliz uçağı düşmüş, kalanlarsa kaçmıştı. Bu gibi taktikleri kullanan Almanlar, Nisan ayında Müttefik uçaklarına çok fazla kayıp verdirerek hava üstünlüğünü ele geçirdiler.

Ancak bu durum çok uzun sürmedi. İngilizler kısa sürede çift makineli tüfekli avcı uçaklarını hizmete soktular, düşman hatları içerisinde görev yapan devriye kolları kurdular. Bu sayede hem Almanları kendi bölgelerinde meşgul ettiler hem de pilotlarına tecrübe kazandırdılar. Yılın sonuna gelindiğinde, hava üstünlüğü bir kez daha Müttefiklerin lehine döndü.

1918 yılında Almanlar "Bahar Saldırıları"nı gerçekleştirdiler. Rusların savaştan çekilmesinden sonra serbest kalan birlikler Batı Cephesi'ne nakledilmişti. Son bir kumar oynanıyordu; Alman

70 Norman Franks, Russell Guest, Frank Bailey, *Bloody April 1917: An Exciting Detailed Analysis of One of the Deadliest Months in WWI*, Grub Street 2017, s.56-67

Levent Şahverdi Arşivi

hava kuvvetleri de masadaki en büyük kozdu. Birçok İngiliz havaalanı Alman ilerleyişi nedeniyle terk edildi. Her iki taraftaki pilotlar da saldırgandı. "İlk başarı"ya odaklıydılar, uzun soluklu seferler düşünülmüyordu. Her iki tarafta da uçak ve mürettebat kaybı ağırdı. Özellikle de gelişmiş uçaksavarlar, artık pilotların korkulu rüyasıydı. Alçak irtifada kendilerine yaşam hakkı tanınmıyordu. Daha önceleri basit hedef olarak görülen "sabit gözetleme balonları" artık çevrelerindeki uçaksavar silahlarıyla gayet iyi korunuyordu. Alman hava saldırıları başarılı sonuçlar alıyordu, fakat Kızıl Baron Richthofen'in 21 Nisan'daki ölümü, Alman saldırılarını büyük oranda durdurdu. Yeni Alman pilotları hâlâ gelmemişti ve İngilizler genel hava üstünlüğünü ele geçirdiler. Bunun nedeni, kesinlikle teknolojik değil, demografikti.

ABD'nin savaşa girmesiyle durum değişti. Amerikalı pilotların başındaki komutan, Almanların işinin ancak havada bitirileceğine inanan biriydi: Tuğgeneral Mitchell. Zaten Amerikalı pilotlar savaşın başından beri gönüllü statüsü altında İngiliz ve Fransız hava gücünde görevliydiler. Şimdi kendi ülkeleri de mücadeleye dâhil olmuştu. Amerikan Hava Gücünün başındaki komutan, "*bir ulusun kaderini savaş sırasında tayin edecek kuvvetin artık karada ya da denizde değil, havada*" olduğunu söylüyordu.[71] Amerikalı pilotlar Eylül ayında büyük bir hava savaşının parçası oldular: Saint-Mihiel

Saint-Mihiel Savaşı, ABD Generali Pershing'in komutası altındaki Amerikan Seferi Kuvvetleri ile sayıları yaklaşık yüz bini bulan Fransız birliklerinin Alman mevzilerine gerçekleştirdiği saldırıydı. Pershing, Alman hatlarını yararak Metz kentini ele geçirmeyi düşünüyordu, bu nedenle Saint-Mihiel "çıkıntısı"nı hedef seçmişti.[72] Tanklar yanında olacaktı, ancak hava desteği olmadan bu iş yürümeyebilirdi. Pilotlar da saldırı planına dâhil

71 I.D. Levine, 1943, *age*, s. 71

72 Frank E. Vandiver, *Black Jack: The Life and Times of John J. Pershing*, cilt I, College Station, 1977, s.88

Levent Şahverdi Arşivi

edildi. 12-15 Eylül 1918'de yaşanan Saint-Mihiel Savaşı, Büyük Savaş sırasındaki en büyük çatışmalardan biriydi. Amerikan uçakları bu harekâtta önemli rol oynadı.

Amerikalılar, bir olayın mutlak gerçekleşeceği gün için "D-Day" ve saat için "H-Hour" terimlerini ilk kez bu savaşta kullandılar. Bugün de askerî harekâtlarda "Saldırı Günü" için "D-Day" ve "Saldırı Saati" içinse "H-Hour" tabiri kullanılmaktadır.

Saint-Mihiel, tüm zamanların en büyük hava savaşlarından birine sahne oldu. Hatta bu büyüklükteki ilk büyük hava savaşına: 500 Alman uçağına karşılık 1500 Müttefik uçağı.[73] Hava üstünlüğü Müttefikler tarafından ilk kez düzgün bir şekilde ele geçirildi ve tutuldu. Müttefik uçakları Alman pilotları gökyüzünden silmekle kalmadı, aynı zamanda piyade birliklerine ve tanklara da destek sağladı. Piyade-tank-uçak kombinasyonu ile gerçekleştirilen bu muharebe, modern savaş taktiklerinin habercisiydi. Müttefikler, bu mücadelede, uçaklarının keşif ve avcı özelliklerine uzun zaman önce ekledikleri yeni bir özellikten çok faydalandılar: Hava bombardımanı.

Hava bombardımanı, Büyük Savaş'ın yeni stratejilerinden birini hayata geçirmek için kullanılan bir saldırı türüydü. Savaş meydanındaki düşmanın mücadele gücünü kırmak için cephe gerisindeki askerî alanlar, fabrikalar, tren yolları, haberleşme istasyonları, limanlar, kara ve demiryolu kavşakları gibi bölgeler yoğun hava saldırısına tutulmaktaydı. Böylece Büyük Savaş, sadece askerin değil, sivil halkın da savaşın parçası haline geldiği bir "Topyekûn Savaş"a dönüştü ve aslında bombardıman

73 Aaron Norman, *The Great Air War*, New York, 1968, s.154

Levent Şahverdi Arşivi

saldırılarında uçaklardan önce başka bir hava aracı kullanıldı: Zeplin.

Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sırasında bir halatla yere sabitlenen balonların belirli bir yüksekliğe kadar havalandırılıp bilgi edinmeleri, hava gözlemciliğini başlatmıştı. Böylelikle komutanlar, hem kendilerinin hem de düşmanlarının savaş sırasındaki konumlarını öğrenebiliyor, daha sağlıklı kararlar veriyor ve daha kapsamlı planlama yapabiliyorlardı. Ancak balonların sabit olması bir sorundu. Sabitlenmemişlerin de düşman eline geçme ihtimali vardı. En sonunda bir Alman mucit, Kont Ferdinand von Zeppelin, havadan daha hafif, kendi motorları ile hareket edebilen, kontrolü kolay ve yük taşıma kapasitesi yüksek bir hava gemisi icat etti. Zeppelin tarafından daha da geliştirilen hava gemileri, 1910 yılından itibaren ticari amaçla kullanılmaya başlandı. 1914 yılının ortalarına gelindiğinde hava gemileri yaklaşık bin beş yüz uçuş yapmış ve on iki bine yakın yolcu taşımışlardı. Savaş başladığında elde bulunan zeplinler ordu hizmetine alındı ve yenilerinin yapılması için sipariş verildi.

19 Ocak 1915 tarihindeki ilk zeplin akını sonucunda iki kişi öldü, on altı kişi de yaralandı. Bu saldırının ardından zeplinler, keşif görevlerinin yanı sıra bombardıman saldırılarına da başladı. Akınlar ayda en iki kez tekrarlandı. Londra'ya yapılan en başarılı saldırı, *L13* kodlu zeplin tarafından 8 Eylül 1915 günü gerçekleştirildi. Bu tek saldırıda Londra'nın merkezine verilen zarar, 1915 yılında yapılan akınların verdiği zararın yarısıydı. En başarılı zeplin ise *L14* kodlu donanma hava gemisiydi. 42 keşif görevi ve 17 bombardıman akını gerçekleştiren *L14*, Londra'ya 22 ton bomba attı.[74] Almanlar zeplinleri, 21 Mart 1915 tarihinde Paris'te gerçekleştirdikleri bombardımanda 23 kişi hayatını kaybetmesine ve 30 kişinin de yaralanmasına neden oldular.[75] Zeplinler

74 Ian Castle, *London 1914–17: The Zeppelin Menace*, Oxford, 2008, s.89-91

75 Wilbur Cross, *Zeppelins of World War I*, London, 1991, s.31

Levent Şahverdi Arşivi

sadece şehirlere saldırmakla kalmadılar, savaşlar sırasında taktik bombardımanlara da katıldılar. Ancak 1916 yılında Verdun Savaşı sırasında dört zeplin kaybeden Alman Genelkurmayı, zeplinleri bu görevden aldı. Donanma zeplinleri 19 Ağustos harekâtında gözlem ve keşif görevi yaptı. İngilizlerin Kuzey Denizi'ndeki 24 denizaltısının ve 30'un üzerindeki savaş gemisinin tespit ve imha operasyonunda zeplinler bütün filonun gözleri oldu.

Ancak zeplinlerin performansı beklenenin altında kalıyordu. Manevra kabiliyetleri azdı, navigasyonları son derece ilkeldi, hedeflemeleri ise hiç işlevsel değildi; attıkları bombaların ancak yüzde onu isabet edebiliyordu. Büyük Savaş süresince görev yapan 115 zeplinin yapım maliyeti, savaş süresince verdikleri zararın beş katına denkti. 53 zeplin Müttefik kuvvetleri tarafından imha edildi, 24'ü ise kullanılamayacak şekilde hasar aldı. Zeplinlerde görev alan mürettebatınsa yüzde kırkı hayatını kaybetmişti. Bu nedenle savaşın başından itibaren bombardıman saldırılarında uçakların kullanılması gündemdeydi. İtalyan uçakları Trablusgarp Savaşı sırasında bu konudaki yeteneklerini ispatlamışlardı. Balkan Savaşları sırasında da Bulgarlar ilk defa bir "bombardıman" uçağı kullanmışlardı.

Savaşın başlarında, iki kişilik keşif uçaklarının bombardıman için kullanıldığı saldırılardan birine maruz kalan genç bir İttifak asker şöyle diyordu:

> "Bir Fransız uçağı aniden göründü. Arkadaki pilotun elinde bir şey vardı. Bize doğru baktı ve elindekini bıraktı. Tuhaf bir ıslık duyuldu, ardından bir patlama. Göz gözü görmüyordu. Her şey durulduğunda, atlarımızın bir kısmının öldüğünü gördük. Adamlarımızın sadece üçü eksikti. Bomba düştüğü yerde çukur açmıştı. Ucuz kurtulmuştuk. On metre ileri düşse daha fazla kişi hayatını kaybederdi. Hiçbirimiz bu gökyüzü canavarından nasıl korunacağımızı bilmiyorduk."[76]

76 Kenneth Munson, *age*, 1968, s.106

Levent Şahverdi Arşivi

Anlaşılacağı üzere, bir bombacının etkinliği, bomba yükünün ağırlığına ve bombacının eli ile gözü arasındaki uyuma bağlı olduğundan hedefe isabet oranı düşüktü. Bu nedenle, savaş sırasında kısa zamanda bombardıman uçakları dizayn edildi ve hemen harekâta başladılar. Büyük Savaş'ta kullanılan en önemli bombardıman uçakları Fransız *Breguet*, İngiliz *De Havilland*, Alman *Albatros* uçaklarıydı. Ancak uzun süre rakipsiz kalan uçak Ruslarındı. Rus *Sikorsky Ilya Muromets*, ilk dört motorlu bombardıman uçağıydı. Diğerleri iki motorlu oldukları için yakınına bile yaklaşamıyorlardı.

Savaşın ilerleyen safhalarında uzun mesafe bombardıman saldırıları gündeme gelince her iki taraf da uçaklarının dizaynlarını geliştirdi: Almanların *Gotha GIV* ve Müttefiklerin *Handley Page Type* O modelleri. Müttefik uçakları, taktiksel gece bombardımanları gerçekleştirdiler. Almanlarsa genellikle Fransa'da ve Belçika'da Müttefiklerin depolama, kavşak, ulaşım ve iletişim hedeflerine saldırdılar.

Uçakların etkinlik alanının genişletilebilmesi için tekerleklerin yerine bir tür duba koyuldu, böylelikle uçaklar suya iniş ve sudan kalkış yapabilir hale getirildi. Bu fikrin geliştirilmesi sonrasında ortaya çıkan deniz uçakları, uçak gemileri ile istenilen noktalara taşınıp denizin dalgalı olmadığı hallerde görevlerini başarıyla yerine getirdiler. En önemlisi de refakat ettikleri devriye ve konvoyları denizaltılara karşı korumalarıydı.

Uçakların kendileri kadar; kullandıkları fotoğraf makineleri, ateşledikleri makineli tüfekler, güç aldıkları motorlar, attıkları bombalar ve torpidolar, savaşın başka bir yüzünü ortaya koyuyordu aslında: İnsanın insanı yok etmek için geliştirdiği teknolojiyi...

Levent Şahverdi Arşivi

BİLİM, TEKNOLOJİ VE YENİ SİLAHLAR

On dokuzuncu yüzyıla kadar savaşlar bir tür kahramanlık ve yiğitlik örnekleriydi. Çoğunlukla kılıçla veya tüfekle adam adama savaşan erkekler vardı. Savaş, daha çok kişisel bir mücadeleydi.

1830 ile 1910 arasındaki gelişmeler savaş taktiklerini kökünden değiştirdi. Dumansız barut geliştirildi. Tüfekler arkadan doldurulma özelliği kazandı, böylece ateş hızları arttı ve hedefi vurma oranları yükseldi, daha sonra da yeniden yüklenmeden arka arkaya birkaç atış yapabilir hale getirildiler. Makineli tüfekler, seri ateşli toplar ve içten yanmalı motorlar üretildi.

Birinci Dünya Savaşı, mekanize bir savaş değil, endüstriyel bir savaştı, tarihin ilk yüksek teknolojili savaşıydı. Savaş boyunca harekâtlar hem hızlandı hem de daha ölümcül hale geldi. Ordular, savaş alanında bir devrim yaşıyorlardı.

TOP

Sanayileşmiş ve bütün güçleriyle silah üreten taraflar, devasa toplar inşa ettiler. Alman *Krupp* firması tarafından geliştirilen 16,5 inçlik *Büyük Bertha*, 16-17 kilometre öteye yaklaşık 860 kilogram ağırlığında mermiler atabiliyordu. Fransızlarsa seri atış yapabilen 75'likleri geliştirdiler. Hava-hidrolik kombinasyonuna dayalı mekanizma, silahın ateşlenmesinden kısa bir süre sonra tekrar atış yapmaya hazır hale geliyordu, böylelikle dakikada 30 mermi atabiliyordu. Muharebelerde bir günde atılan mermi sayısı altı, hatta yedi haneli sayılara ulaşabiliyordu artık. Bu nedenle askerler korunabilmek için siperler inşa ettiler. O güne kadar görülmemiş ölçüde büyük siperler...

Levent Şahverdi Arşivi

SİPER

Top ateşinden korunmak için insan boyunu aşan siperler kazıldı. Bazen üç, bazen beş sıra olan ve labirenti andıran bu korunaklar gizli yollarla birbirlerine bağlandı. Askerler, bir süre sonra yaşam alanına dönüşen bu yeni evlerinde uyuyor, yemek yapıyor, hatta eğlenceler düzenliyorlardı. Bitler, sinekler, fareler ve hastalıklar buralardaki can yoldaşlarıydı. Top mermilerinin imha gücü arttıkça siperler daha derin kazıldı. Bazen iki taraf birbirlerinin siperine doğru tüneller kazarak lağımlar patlatıyor ve siperleri çökertiyorlardı. Komutanlar düşman siperlerini ele geçirmek üzere piyade saldırılarına yönelince siperler daha da korunaklı hale getirildi.

DİKENLİ TEL

Dikenli tel, 19. yüzyılda Amerika'da icat edildi. Amacı küçükbaş ve büyükbaş hayvanların kendi otlaklarının dışına çıkmasına engel olmaktı. İngilizler Boer Savaşları sırasında dikenli tel kullandılar. Böylelikle gerillaların atlı birliklerinin hareket kabiliyetlerini sınırladılar. Rus-Japon harbi sırasında ise açılı şekilde döşenmiş dikenli teller, topçu ateşine rağmen işlevlerini yitirmediklerini ispat ettiler. Dikenli tel, Büyük Savaş sırasında kullanım ve malzeme olarak her açıdan gelişme gösterdi.

EL BOMBASI

El bombalarının basit formları savaş tarihi boyunca kullanılmıştı. Ancak sistematik olarak geliştirilmesi I. Dünya Savaşı'nda gerçekleşti. El bombası öncelikle dikenli tellerde gedik açmak, daha sonra düşman siperlerini temizlemek için kullanıldı. Almanların geliştirdiği ve görüntüsü nedeniyle "patates ezici" olarak adlandırılan tahta sapın ucuna monte edilmiş patlayıcıdan oluşan el bombası giderek yaygınlaştı ve değişik versiyonları üretildi. Duman çıkartarak hareketleri gizleyen, paletlerine zarar vererek tankları durduran, gaz çıkartarak düşman askerlerini sersemleten,

Levent Şahverdi Arşivi

hatta öldüren, yangın çıkartıp siperlerdeki tahtaları tutuşturan cinsleri de savaş sırasında kullanıldı. Askerler el bombalarını daha uzaktan atmak isteyince bu kez basit mancınıklar devreye girdi. Siperlerdeki askerlerin el bombalarına ve yoğun piyade saldırılarına karşı güvenliğini sağlamak içinse seri atışlı tüfekler ön plana çıktı.

MAKİNELİ TÜFEK

Tüfeklerin seri ateş edememesi zaferi hâlâ piyadenin süngüsüne bağlı kılmaktaydı. İlk büyük değişim Amerikan İç Savaşı sırasında yaşandı. Richard Gatling tarafından seri atışlı ağır makineli tüfek icat edildi. Altı ya da on namlulu olan ve basit bir tasarıma sahip bulunan Gatling silahı, dakikada 150-200 seri atış yapabilmekteydi. Namlular el manivelasının çevrilmesiyle döndürülmekteydi. Maxim ise ilk otomatik makineli tüfeği geliştirdi; dakikada ortalama 600 mermi atıyordu. I. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'nin Afrika'da girdiği mücadelelerde acımasızca kullandığı bu silah bu kez aynı acımasızlıkla İngilizlere karşı kullanıldı. Somme Savaşı'nda bir günde on binlerce İngiliz hayatını kaybetti. Ancak makineli tüfeğin bu korkunç gücü bile savaşın sonunu getiremedi. Daha sinsi bir silah kullanılmaya başlandı: Zehirli Gaz

ZEHİRLİ GAZ

Düşünülenin aksine, savaş sırasında ilk kez gaz kullanan Almanya değil, Fransa'dır. Savaşın daha ilk ayında, Ağustos 1914'te Fransızlar Alman siperlerine göz yaşartıcı gaz attılar; buna karşılık Almanlar da Ocak 1915'te Bolimov'da Ruslara karşı bir deneme yaptılar. Kimyasal gaz üzerindeki çalışmalar devam etti. 22 Nisan 1915 günü, II. Ypres Savaşı'nın başlangıcında ilk kitlesel gaz saldırısı gerçekleştirildi. Almanlar tarafından başlatılan bombardımanla İtilaf siperlerinin üzerini yeşil bir bulut kapladı. Yeşil bulut, klor gazıydı. Almanlar zehirli gaz saldırısı yapmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Gaz maskesiyle soğan soyan amerikalı

Klor gazının etkisini korkunçtur. Kurbanın solunum sistemi, dakikalar içerisinde iflas eder, inanılmaz öksürük nöbetleri yaşanır. Subaylardan birinin klor gazına karşı amonyak kullanabileceğini söylemesi ilginç bir gelişmeye neden oldu: Amonyak, insan idrarında bulunduğundan askerler idrarlarını depolamaya başladılar. Gaz saldırısı yapıldığında, ellerine ne geçerse idrarlarına batırıp ağızlarına burunlarına yapıştırıyorlardı.

Eylül 1915'te İngilizler de gaz saldırısı gerçekleştirdi. İngiliz Özel Gaz Bölükleri adıyla bu konuda eğitime tâbi tutulmuş askerler, piyade saldırılarının başlamasından önce, yaklaşık 40 silindirlik gazı Alman siperlerine doğru salıverdiler. Ancak rüzgârın yön değiştirmesi nedeniyle siperlerdeki birçok İngiliz askeri kendi gazlarından etkilenerek hayatını kaybetti. Bu sorunu aşmak için uzun menzilli top mermileri geliştirildi. Böylelikle hem kendi askerlerinin etkilenmeyeceği uzaklıklara saldırı yaptılar hem de atılacak gazın miktar ve çeşitliliğini artırdılar. Karşı

Levent Şahverdi Arşivi

tarafın kullanabileceği renksiz ve kokusuz gazlara karşı da gaz maskeleri geliştirildi. Hatta sadece askerler için değil, en büyük yardımcıları olan atlar için de gaz maskeleri üretildi.

Gaz, savunmadakileri yok edemedi, makineli tüfekler de kimseyi siperlere yaklaştırmadı. Piyadenin güven içinde düşman mevzilerine ulaşmasını sağlayacak bir şeylere ihtiyaç vardı. Arayışlar "karagemisi"nin icadı ile son buldu: Tank

TANK

Günümüzdeki mobil savaşın temel unsuru olan tankların savaş meydanlarında işlevsel olarak ilk kullanımı I. Dünya Savaşı'na denk gelmektedir. Mücadele bir siper savaşına dönüşüp kilitlendiğinde İngilizler paletli araçların sorunu çözebileceğini düşündüler. 1916 yılında *Mark* serisi ilk tankı ürettiler. İki donanma topuna ve dört makineli tüfeğe sahip olan İngiliz tankı, en geniş siperleri bile aşabilecek palet uzunluğuna sahipti.

Tarihteki ilk tank saldırısı Deville ormanında gerçekleştirildi. Somme saldırısının bir parçası olan Flers-Courcelette muharebesinde İngiliz tankları 15 Eylül 1916 günü Alman hatlarına saldırdılar. 20 Kasım 1917 günü ise İngilizlerin 476 tankı büyük bir piyade saldırısına öncülük etti. Bu, tarihteki ilk geniş ölçekli tank saldırısıydı.

Almanlar da *AV7* olarak bilinen tanklarını ürettiler. 24 Nisan 1918 günü II.Villers-Bretonneux muharebesinde, 3 Alman *A7V* ve 3 İngiliz *Mark* tankının katıldığı ilk tank savaşında İngilizler üstün geldi.

Fransızlar da bu yeni silaha ilgi gösterdiler. Tankın topunu yerleştirdikleri üst taretin 360 derece dönebiliyor olması devrim niteliğinde bir yenilikti. Hemen kabul gördü ve günümüz tanklarının dizaynı ortaya çıktı.

Müttefikler, savaşın sonuna doğru, 8 Ağustos-11 Kasım 1918 tarihleri arasında Batı Cephesinde İttifak Güçlerine karşı bir saldırı başlattılar. Yüz Gün Saldırısı olarak anılan bu harekâtta

Levent Şahverdi Arşivi

on Müttefik tümenine 587 tank destek verdi. Tankların özellikle Alman mevzilerinin korunak noktalarına, siperleri aşanlarınsa tedarik sağlayan gizli yollara yaptığı sürpriz saldırılar başarılı oldu.

Savaş meydanlarında boy göstermelerinden kısa süre sonra düşünülenden de etkili olacağı anlaşılan tanklar, mekanize orduların vazgeçilmez unsurları haline geldiler. Zamanla savaş taktiklerine bir yenisi daha eklendi: Zırhlı, piyade ve hava unsurlarının aynı anda tek merkezden yönetilmesi. Bu iki güç, uçakların yakın desteğiyle koordineli bir şekilde kullanıldığında sonuç ölümcüldü. Ancak hava gücünü oluşturan tek unsur uçak değildi.

BALON

Balonların askerî alanda yaygın biçimde kullanılması Amerikan İç Savaşı sürecine denk gelmektedir. Prof. Thaddeus S. C. Lowe, 1861 yazında Kuzey Ordusu Balon Kolordusu'nu kurarak ilk adımı atmıştı. Prof. Lowe'un çalışmaları, yakınında bulunan genç bir gözlemci tarafından takip edilmekteydi: Ferdinand von Zeppelin.

I. Dünya Savaşı, gözlem balonlarının askerî açıdan en üst düzeyde kullanıldığı süreç oldu. İki taraf da gözlem balonlarını yoğun şekilde kullandı. Balonlar, geliştirilen avcı uçaklarının saldırılarına maruz kalınca balon mürettebatı paraşütle donatıldı.

Sabit balonlara göre daha avantajlı olan hareketli balonlarsa gözlem ve ateş tanziminin ötesine geçerek birer saldırı unsuruna dönüştüler. Bunlar Zeplinlerdi.

ZEPLİN

Ferdinand von Zepplin tarafından geliştirilen bu araçlar, ilk defa 1910 yılında, dünyanın ilk havayolu şirketi olan Alman Havagemisi Seyahat Şirketi tarafından ticari amaçla uçuruldu. 1914 boyunca Kuzey Denizi'nde keşif görevine devam eden zeplinler, II. Wilhelm'in isteği üzerine İngiltere'yi bombalamaya başladılar. Londra, zeplinlerin özel hedefiydi ve sürekli saldırı

Levent Şahverdi Arşivi

altında tutuldu. Ellinin üzerinde zeplinin, sadece bu kente yaptığı saldırıların sayısı iki yüzün üzerindeydi. Yaklaşık iki yüz ton bomba kullanılan bombardımanlarda altı yüze yakın kişi hayatını kaybetti, bin beş yüze yakını ise yaralandı. Maddi hasar ise iki milyon sterline yakındı.

UÇAK

2 Ağustos 1909 tarihinde ABD ordusunun Muhabere Birliği tarafından alınan "Wright Model A", tarihte bilinen ilk askerî uçak unvanını kazanmıştır.

İtalyan pilot Carlo Piazza, 23 Ekim 1911'de, Trablusgarp Savaşı sırasında tarihin ilk keşif uçuşunu başarıyla tamamladı. Bundan böyle uçaklar düşman birliklerinin hareketlerini gözlemlemek için çok yararlı olabilecekti. Mons ve Marne savaşları sırasında İngiliz ve Fransız kuvvetleri açısından uçaklar hayati önem taşıdı.

Havada karşılaşan düşman keşif uçakları önceleri birbirlerini manevralarla taciz etmekle yetindiler. Zamanla pilotlar ve gözlemciler, diğer uçaklara tüfek ve tabancalarla ateş etmeye teşebbüs ettilerse de bu yöntemden bir şey sağlanamayacağı açıktı. Çözüm, hedefe sürekli mermi atılmasını sağlayan makineli tüfekti. İlk defa 5 Ekim 1914 tarihinde bir Fransız uçağı karşılaştığı Alman uçağını makineli tüfek ateşi ile düşürdü.

Ardından makineli tüfeğin pilot tarafından kullanılması düşünüldü. Bu yaklaşım yeni bir sorunla karşılaşılmasına neden oldu: Pervane. Anton Fokker adlı Hollandalı bir uçak tasarımcısı, makineli tüfeği hareketli pervane kanatlarıyla senkronize eden bir zamanlama mekanizması olan "kesici dişli"yi geliştirdi. Alman pilotlar Oswald Boelcke ve Max Immelmann, Fokker'ın yeni metodunu kullanarak bir başka uçağı düşüren ilk pilotlar oldular. Avcı uçağı doğmuştu.

Avcı pilotları, düşman uçaklarının korkulu rüyası iken kendi keşif, gözlem, en önemlisi de bombardıman uçaklarının

Levent Şahverdi Arşivi

koruyucusuydular. Keşif uçakları tedirgin, avcı uçakları savunmacı, bombardıman uçaklarıysa saldırgan niteliğe sahipti. Bir ordunun hücum yanlısı tavrını ortaya koyan, bombardıman uçaklarıydı.

Her iki taraf da siperlerde kilitlenmiş olan savaşı bir an evvel bitirmek ve diğer tarafın mücadele gücünü kırmak için "bombardıman" harekâtlarına yöneldiler. Stratejik bombardımanlar, düşmanın savaş kapasitesini düşürmeyi amaçlamaktaydı. Fabrikalar, güç istasyonları, limanlar başlıca hedeflerdi. Böylelikle cephe kavramı değişti, artık siviller de hedefteydi.

Bombardıman uçakları gemilere karşı işlevsel değildi. Bu durum yeni bir uçak tipinin geliştirilmesine neden oldu. Uçakların altına denizaltıların ana silahı olan torpido yerleştirildi. Çanakkale Savaşları sırasında, 12 Ağustos 1915 tarihinde, Charles Edmonds'ın komutasındaki Kraliyet Donanma Hava Gücü'ne ait *Short Type 184*, tarihteki ilk torpido uçağı olarak görev yaptı.

Uçakların çok yönlü kullanılabilmesi, onlardan her yerde faydalanma arzusunu doğurdu, şimdi sırada uçakları taşımak için geliştirilen uçak gemileri vardı.

UÇAK GEMİSİ

İnsanlığın göklere hâkimiyet mücadelesi, Wright kardeşlerin 1903 yılındaki ilk uçuş deneyimine dayandırılabilir. Bundan sadece yedi sene sonra, 1910 yılında Eugene Ely komutasındaki bir uçak, ilk kez demirli haldeAmerikan kruvazörü USS *Birmingham*'ın güvertesinden havalandı. 1911'de ise yine Eugene Ely komutasındaki bir uçak bu kez demirli haldeki Amerikan savaş gemisi USS *Pennsylvania*'ya indi. Bu harekât, deniz havacılığı dönemini başlattı. Ancak uçakların havalanması ve inmesi için savaş gemilerinin ana silahı olan topların üzerine platform konulması çok pratik bulunmadı.

Uçakların tekerlekleri yerine taşıyıcı ekipmanların kullanılması ile ortaya çıkan deniz uçağı, sorunu büyük oranda çözdü.

Levent Şahverdi Arşivi

Kısa zaman sonra deniz uçağı taşıyan uçak gemileri geliştirildi. Fransız uçak gemisi *Foudre* bu tip gemiye ilk örnekti. Japon deniz uçağı gemisi *Wakamiya*, I. Dünya Savaşı'nda deniz havacılığının ilk saldırısını Alman gemilerine karşı gerçekleştirdi. Modern anlamda üretilen ilk uçak gemisi ise *İngiliz Ark Royal*'di. *Ark Royal*, diğer bir uçak gemisi olan *Ben-My-Chree* ile birlikte Çanakkale Savaşları'nda aktif görev aldı. Uçak gemileri, kısa sürede donanmaların hem havayı hem de denizi kontrol eden en önemli unsurları haline geldiler. Ancak Büyük Savaş donanmalarının gözbebeği başka bir gemiydi.

DRETNOT

Ülkeler denizlerde üstün olmak adına sürekli yeni tasarımlara yöneliyorlardı. Ancak 1906 yılında öyle bir gemi denize indirildi ki kendisinden önceki bütün tasarımları neredeyse silip attı: *HMS Dreadnought* (Dretnot). Dretnot Kraliyet Donanması'nın deniz gücünde devrim yapmıştı. Öyle ki kendisinden öncekilere, dretnot-öncesi gemiler denildi.

Dretnot'un ortaya çıkması İngiliz Donanması'nın efsanevi amirali John "Jacky" Fisher'ın eseriydi. Fisher Amirallik Dairesi'nde görev aldığı anda, 305 mm'lik toplara ve en az 40 km sürate sahip bir gemi için tasarım çalışmalarını başlattı. Sonuçta ortaya "ilk"lerin gemisi *HMS Dreadnought* çıktı. Özel isim olmaktan çıkıp bir gemi sınıfı ismi haline gelen dretnotun ana silahlarını her biri 305mm'lik ikiz topa sahip 5 ana taret oluşturmaktaydı. Bunları 27 adet 75 mm'lik top ve 5 adet 450 mm'lik torpido tüpü tamamlıyordu. Donanma tarihinde ilk kez bir geminin itici gücü buhar türbinlerine dayanıyordu. Böylece dretnot, döneminin en hızlı gemisi olarak denize indi. Dretnot, menzil, emir ve koordinat belirleme bilgilerinin elektrikli araçlarla iletildiği ilk Kraliyet Donanması gemisiydi.

Denize indirilmesinin ardından dünyanın bütün donamaları bu gemi türüne sahip olmak için yarışa giriştiler. Gücü olanlar

Levent Şahverdi Arşivi

kendi dretnotlarını ürettiler. Jutland, I. Dünya Savaşı'nda donanmaların bütün unsurlarıyla mücadeleye girdikleri tek savaştı. Dretnotların ne kadar etkili oldukları ortaya çıkmıştı çıkmasına ama denizlerde yeni bir gemi dolaşıyordu ama kimse bunun farkına varamıyordu.

DENİZALTI

Düşman gemilerine fark edilmeden yaklaşmak savaş halindeki her komutanın hayalidir. Dünyada ilk defa, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerikalı David Bushnel, "kaplumbağa" adını verdiği, su altında el gücüyle çevrilen bir uskur sayesinde ilerleyen basit bir denizaltıyla, New York limanındaki Britanya Kraliyet Donanması gemilerinin arasına sızıp sancak gemisi *Eagle*'a saldırdı. Başarısız olsa da bu harekât, gelecek için önemli bir adımdı. Denizaltının "fark edilmezlik" silahının kullanabileceği kanıtlandı.

Çok geçmeden, Amerikalı mühendis Robert Fulton, Fransız Donanması'na bir tasarım sundu. Projesinin adı *Nautilus*'tu. Denizaltı, denemelerde başarısız oldu ama Jules Verne'in kaleminde efsaneleşti. "Denizler Altında 20.000 Fersah" romanındaki başkahraman Kaptan Nemo'nun denizaltısının adı da *Nautilus*'tu.

Sanayi Devrimi denizaltılarda makine gücünün kullanılmasına olanak sağladı. Fransa'nın *Dalgıç* isimli denizaltısı bu yeni teknolojinin ilk ürünüydü. George Garret ve Thorsten Nordenfelt'in geliştirdikleri, buhar gücüyle ilerleyebilen denizaltılar kısa zamanda ilgi odağı oldu.

Osmanlılar da bu gelişmeye kayıtsız kalmadılar. II. Abdülhamid Osmanlı Donanması envanterine iki denizaltı alınmasını sağladı. İlk Türk denizaltısı olan "Abdülhamid" aynı zamanda su altından da torpido atabilen ilk denizaltıydı.

"Sessiz Avcı" ya da "Sinsi Akıncı" olarak adlandırılan denizaltılar, I. Dünya Savaşı'na damga vurdu. Alman denizaltıları mücadelenin en tepede olduğu zamanlarda, Baltık Denizi'ndeki

Levent Şahverdi Arşivi

İngiliz ablukasını aşarak Atlantik'i geçtiler, Amerika'ya ulaştılar ve aldıkları malzemelerle fark edilmeden Almanya'ya dönmeyi başardılar. Alman *U9* denizaltısının Manş Denizi'nde karşılaştığı üç İngiliz zırhlısını sadece altı torpido ile batırması denizaltılara bakışı geliştirdi. Çanakkale Savaşları sırasında da Marmara Denizi'ne girmeyi başaran İngiliz denizaltısı *E11*'in kaptanı Nasmith'in verdiği rapor doğrultusunda gemisinin üst güvertesine top yerleştirildi. Bundan sonra denizaltılar, donanma unsurlarının yanı sıra kara hedeflerine de saldırılar düzenlemeye başladılar. Bu son dizayn, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar standart denizaltı dizaynı olarak kaldı.

RADYO

Askerî birimler arasındaki iletişim her zaman önemli bir sorun olmuştur. Yirminci yüzyılla birlikte kablosuz iletişim başlatmıştı. Ancak Büyük Savaş'ın başında radyolar katır birlikleri tarafından taşınacak kadar büyüktü. Radyo, savaş sırasında küçüldü, hafifledi ve bağlantı kalitesi arttı. Kara, deniz ve havadaki radyo iletişim potansiyeli giderek gelişti. Bu durum farklı askerî birimlerin ortak harekâtlar gerçekleştirmesini kolaylaştırdı. Radyo teknolojisindeki gelişmelere en çok memnun olanlarsa istihbaratçılardı.

Levent Şahverdi Arşivi

İSTİHBARAT

I. Dünya Savaşı'na giren güçler, tam olarak nelerle karşılaşacaklarını bilmiyorlardı. Ne toplumlar ne askerler ne de istihbarat örgütleri... Savaş uzadıkça istihbarat teknikleri her geçen gün gelişti; bilgi elde edip ilgili yerlere iletmek insanların gündelik yaşamlarının bir parçası oldu. Hemen herkes bilgi toplayan ya da bilgi toplanan birer unsura dönüştü. Doğal olarak herkes herkesten ve her şeyden kuşkulanmaya başladı. Fransızlar, sokak gösterilerini yasakladılar. Sebep, izleyen kalabalıklar arasına sızan Alman ajanların bilgi toplamasıydı. İngilizler, barlarında müşteriden çok casus olduğunu düşünüyorlardı. Evdeki hizmetçisi Almana benziyor diye sorgulanan Amerikan deniz subayı bir istisna değildi.

I. Dünya Savaşı birçok ulusal istihbarat servisini kısa zamanda modernleşmek, casusluk eğitimini gözden geçirmek, değişen savaş taktiklerine uyum sağlamak zorunda bıraktı. İstihbarat teşkilatları tarafından kullanılmaya başlanan uçaklar gözetleme ve istihbarat görevlerini başarıyla yerine getirdiler. Uçaklar sadece çatışma alanında değil, önemli evrakların ulaştırılmasında da hizmet verdi.

Kuryeler vazgeçilmez elemanlardı. En çok korkulan da kuryelerin yakalanmasıydı; yani evrakların düşman eline geçmesi. Bu nedenle belgeler anlaşılmaz olmalıydı. Eski bir savaş sanatı olan kriptolojiye bir kez daha ihtiyaç duyuldu, haberler şifrelendi. Öte yandan düşmandan ele geçirilen belgeler de anlaşılır hale getirilmeliydi. Matematikçiler istihbarat merkezlerinin daimi elemanları oldular. İngiliz Eski Deniz Kuvvetleri Komutanlığı

Levent Şahverdi Arşivi

binasının kalbindeki 40 Numaralı Oda'da çalışanlar, Alman mesajlarını deşifre ediyorlardı.[77]

Cephe, istihbarat subaylarının büyük birimlerle bağlantı kurduğu önemli bir toplanma alanıydı. Esirler ve düşman ordusunun firar etmiş askerleri önemli bir bilgi kaynağıydı. İki taraf sahte belgelerle birbirlerini yanıltmaya bile başlamışlardı. Örneğin Amerikalı istihbaratçılar Eylül 1918'de Saint Mihiel'deki saldırı öncesinde, hazırladıkları sahte bir dokümanı ele geçirmelerini sağlayarak Alman karargâhını harekâtın daha güneyden yapılacağına inandırmışlardı.[78] Yine, Alman işgali altında bulunan Belçika ve Fransız topraklarındaki Müttefik istihbarat örgütleri, bölgede yaşayan halkları Almanlar aleyhine örgütleyip direniş eylemlerine yönlendirdiler. Dört yılda iki yüz elliden fazla şebeke kuruldu ve toplamda altı bin dört yüzden fazla Belçika ve Fransız vatandaşı kullanıldı. "Beyaz Leydi" (La Dame Blanche) olarak adlandırılan şebeke, yaklaşık bin üç yüz ajana sahipti.

Deuxième Bureau olarak adlandırılan Fransız istihbarat örgütünün başkanı Georges Ladoux, ülkesine kazandırdığı casuslar sayesinde savaş boyunca bilgi akışı sağladı. Bunları en aktiflerinden biri Marthe Richard'tı. Marthe Richard, Madrid'de görev yapan Alman Deniz Kuvvetleri Ataşesi von Krohn'ın sevgilisi olmayı başararak Alman donanmasının harekâtları hakkında bilgi sağladı. Georges Ladoux'nun Fransız istihbaratına kazandırdığı diğer bir isim Howard Burnham'dı. Kendisine Alplerdeki Alman askerî hareketliliğini takip etme görevi verildi. Burnham evdeki araç gereçten faydalanarak yaptığı gözetleme aletleriyle casusluk alanında bir devrim yaptı. Kendisinin bir bacağı yoktu, bu aletleri tahta bacağı içerisinde saklayarak göze batmadan uzun süre bilgi toplamayı sürdürdü.

1914 yılında diğer devletlerle karşılaştırıldığında en geniş, en sofistike, en gelişmiş istihbarat sistemine sahip ülke Almanya'ydı.

77 Christopher Andrew, *age*, 1986, s.16

78 Daniel Larsen, *Intelligence in the First World War*, London, 2014, s. 11-14

Levent Şahverdi Arşivi

Alman istihbaratı savaştan hemen önce birçok ülkenin bürokrasisine adamlarını yerleştirmiş durumdaydı. Sadece Rusya içine sızmak zor olduğundan, bu ülkede genel olarak Yahudileri kullanıyorlardı. Alman sivil istihbarat servisi olan *ABWEH*, Avrupa geneline yayılmış bilgi sağlayıcıları ve casus ağının yanı sıra Kuzey Afrika'da, Ortadoğu'da, Amerika'da, hatta İngiliz sömürgelerinde de etkinlik gösterdi.[79] Alman casusu deyince akla gelen ilk isim, aslında Hollanda vatandaşı olan Margaretha Geertruida Zelle adlı egzotik dansçıydı. Dünyaca bilinen adıyla Mata Hari. 1916'da istihbarat ağına dâhil olduktan sonra görüştüğü Müttefik subaylarından elde ettiği çoğu kalitesiz bilgileri Almanlara iletti. Bir diğer casus, Fransa-Prusya savaşının gazisi Baron Schluga von Rastenfeld, sürekli olarak Paris'ten Almanya'ya bilgi akışı sağladı. İngiltere'deki Alman casuslarının en etkilisi Jules Crawford Silber ise İngiliz Savaş Ofisi'nin sansür bürosuna sızmayı başarmıştı.

İttifak güçlerinin Doğu Cephesi'ndeki istihbarat servislerinin durumu başlangıçta pek de iyi değildi. Avusturya-Macaristan istihbaratının Rusya'ya yönelik yıllardır süren çabaları, Redl Olayı ile savaştan kısa bir süre önce harap olmuştu. Alfred Redl, savaş öncesi casusluk tarihinin önemli simalarından biri; Avusturya-Macaristan karşı-istihbarat biriminin başıydı. Yenilikçiydi, dönemin teknolojisinin istihbaratçılar tarafından kullanılması için çaba sarf ederdi. Yabancı casusları tuzağa düşürmesiyle ün salmıştı. Ancak kendisinin de para karşılığı Ruslarla anlaştığı ortaya çıktı, kısacası Rus casusuydu.[80]

Çarlık Rusyası'nın teşkilatı "Okhrana" bütün Avrupa başkentlerinde yoğun bir faaliyet içindeydi. Faaliyetlerinde kendi vatandaşlarını kullanıyordu; başkentlerde işlerin başında bulunanlar genellikle askerî ataşelerdi. Ilie V. Catarau, Romanya ile Avusturya-Macaristan arasındaki gerilimi artırmak için gerçekleştirdiği

79 Thomas Boghardt, *Spies of the Kaiser*, Baskingstoke 2004, s.4

80 Alex E. J. Marshall, *Russian Military Intelligence, 1905-1917*, Washington, 2015, s. 67

Levent Şahverdi Arşivi

iki bombalı eylemle Romanya'nın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesini sağladı. Savaşın sonunda ise hem Romanya hem de Rusya için çalışan çift taraflı bir ajan olduğu anlaşıldı.[81]

- İngiliz istihbaratının başındaki David Hogarth ve Denison Rose, birçok kişiyi İngiliz istihbarat servisine kazandırdılar: Gertrude Bell, T.E. Lawrence ve Mark Sykes bunların en çok bilinenleridir.[82] Gertrude Bell, eğitimini Oxford Üniversitesi'nde tamamlamıştı. 1900 yılında Suriye ve Filistin'i gezerken Şam ve Kudüs hakkında akademik makaleler yazdı. Mezopotamya ziyareti sırasında T.E. Lawrence adında bir arkeolog ile tanıştı, her ikisinin de bölge ve bölge halkına duydukları ilgi yakınlaşmalarını sağladı.[83] Bell, bu bölgeleri on iki yıl içerisinde tam altı kez gezdi. David Hogarth ile tanışmasından sonra Ortadoğu ile ilgili çalışmaları istihbarat raporlarına dönüşmeye başladı.

Lawrence ise göreve geldiği andan itibaren hep sahada çalıştı. Mekke Şerifi Hüseyin ile bağlantı kurarak bu ailenin Osmanlı'ya karşı hareket etmesinde aktif rol oynadı. Kutü'l-Amare'de kuşatma altındaki İngilizleri kurtarmakla görevlendirildi, ancak başarısız oldu. Mekke Şerifi Hüseyin'in oğullarından Faysal'ın devlet liderliği için uygun aday olduğunu yazdığı rapor daha sonra Irak'ta kurulacak krallığın temellerini attı.[84] Lawrence savaş bitene kadar Faysal kuvvetlerinin komutanlarından biriydi. Gerilla saldırıları, sabotajlar düzenledi. Savaş bittikten sonra da Paris Barış Konferansı'nda Faysal'ın heyetinde görev aldı. Faysal, Kral olduğunda da yanındaydı, Suriye'nin Fransız kolonisi haline getirilmesine tepki gösterdi.

---

81 Alex E. J. Marshall, s. 117

82 Keith Jeffery, *The secret history of MI6*, New York, 2010, s.8-14

83 Janet Wallach, *Desert Queen: The Extraordinary Life of Gertrude Bell: Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2005, s.71

84 John E. Mack, 1976, *age*, s.89-90

Levent Şahverdi Arşivi

Yine Hogart'ın girişimleri ile İngiliz Savaş Ofisi'nde çalışmaya başlayan Mark Sykes, bizzat Savaş Bakanı Lord Kitchener tarafından Ortadoğu İşleri Masası'nda görevlendirildi.[85] Osmanlı uzmanı olarak Savaş Konseyi'ne defalarca brifing verdi. Fransız meslektaşı François Georges-Picot ile bir araya gelerek hazırladıkları Sykes-Picot Antlaşması ile Ortadoğu'daki İngiliz ve Fransız etkinlik bölgeleri belirlendi. Sykes'ın aktif olduğu bir diğer konu ise Ermeni-Kürt ve Yahudi federasyonu oluşturma planlarıydı. Savaş sonrasındaki diplomasi masalarında İngiltere'nin elinin kuvvetli olmasında önemli bir pay, İngiliz istihbaratı servisinin çalışmalarına aittir.

Osmanlı Devleti de istihbarat çalışmalarını Teşkilat-ı Mahsusa çatısı altında örgütlemişti. Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurumsallaşması, 1914 yılı Ağustos başında Harbiye Nezareti'ne bağlanmasıyla gerçekleşti. Teşkilatın, insan kaynağı için çok geniş bir havuzdan yararlanma hakkı vardı; hapishanelerden salınan mahkûmlar, gönüllü başvurular, asker kaçakları ve Harbiye Nezareti tarafından görevlendirilen sivil ve askerler. Asıl kaynak ise propaganda, taltif, para ve hediyeler vasıtasıyla kurulan birliklerdi.

Teşkilatın I. Dünya Savaşı'ndaki ilk görev yeri Kafkas Cephesi oldu. Düşman kuvvetlerinin taciz edilmesi, keşif faaliyetleri ve sabotajlar ile direniş örgütlendi. Teşkilat mensupları, Rusların savaşma kabiliyetine sekte vurarak yıpratma savaşı verdiler. Bazı faaliyetleri çok başarılı oldu. Hatta Rusların ünlü generali Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin 15 Aralık 1916'da gazetelere verdiği beyanatta bu faaliyetlerde bulunan kişileri yakalayanlara 10 bin som gibi yüksek bir ödül verileceğini ilan etti.[86]

Teşkilat, I. Kanal Harekâtı'nda da görev aldı. Saldırı başlamadan evvel İngiliz birlikleri hakkında bilgi edinmek, gözcü mevkilerinin ve makineli tüfek yuvalarının yerini tespit etmek, Kanal'da gemi trafiğini engellemek gibi görevler üstlendi. Teşkilatın bazı

85 Christopher Andrew, 1986, *age*, s.111
86 Alex E. J. Marshall, *age*, s. 121

Levent Şahverdi Arşivi

üyelerinin de Mısır'a sızıp Müslümanları ayaklandırmaları istendi. Ancak istenen sonuç elde edilemedi.

Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında uygulanan gayri nizami harp taktikleri, insan ve teçhizat yetersizliği sebebiyle uygulamaya konulamadı. Yine de kendi yetiştirdikleri çocuklardan gözcüler yaptılar, ele geçirdikleri ve hiç tanımadıkları tek topa mermi buldular, köprüler kurdular, düşman mayınlarını toplayıp başka yerlere döktüler.[87]

Teşkilat-ı Mahsusa'nın gizlilik, bilinmezlik, iz bırakmama konusunda gösterdiği hassasiyetin ispatlarından biri, yakalanan üyelerinin sorguları sırasında hiçbir soruya somut cevap vermemeleriydi. Gizlilik öyle derin ve kesindi ki teşkilatın kuruluşu ve yönetimiyle ilgili bir belge dahi bulunamadı. Teşkilatın en önemli ismi Kuşçubaşı Eşref hakkında yapılan araştırmalar bile faaliyetlerinin tamamını gözler önüne seremedi.

İstihbarat servislerinin etkinlikleri elbette savaştan sonra da devam etti. Savaş öncesi veya sırasında ortaya çıkan yapılar, ülkelerin siyasi gelişmelerine göre yeniden yapılandırıldı. İlk büyük tecrübelerini Büyük Savaş'ta elde eden örgütlerin kullandıkları silahlar içinde belki de en etkilisi propaganda olmuştur.

87 ATASE, Kls.49, Dos.505/1036, Fih.2

Levent Şahverdi Arşivi

SİLAHSIZ SAVAŞ: PROPAGANDA

Propaganda; bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma olarak tanımlanmaktadır. I. Dünya Savaşı sırasında karşı tarafın kendine güvenini kırmak, aynı zamanda toplumda düşmana karşı nefret duyguları yaratmak için birçok çalışma yapılmıştır.

Büyük Savaş sırasında özellikle İtilaf Devletleri tarafından uygulanan propagandanın, geçmiş dönem faaliyetlerinden farkı, kamuoyunun kontrol altına alınması girişimlerinin hem ulusal hem de uluslararası boyutta ve sistemli olarak ilk defa yapılmasıydı. Çünkü I. Dünya Savaşı, hem coğrafya hem de uygulama açısından tarihin ilk kitlesel savaşıydı; cephe kavramı ortadan kalktı; şehirde veya kırsalda yaşayan insanlar savaşın acı yüzüyle karşı karşıya geldiler.

Savaşan taraflar önce "biz" ve "onlar" anlayışını inşa ettiler ve bu ikisini birbirinden kesin çizgilerle ayrıştırdılar. Düşmanı canileştirirken kendilerini daha üst standartlarda gösterdiler. Grup dinamikleri ve toplumların kısa zamanda nasıl etkilenebileceği üzerine çalışmalar yapan uzman kadrolar ortaya çıktı. Her türlü yöntem, uygulama, içerik, bilgi kullanımı mubah görüldü. Cepheye yapılan ziyaretler, gönderilen heyetler, esirlerin durumu, ödüller bile propaganda aracı oldu. Savaş alanında karşı taraf askerlerine fotoğraf ve resimlerle zenginleştirilmiş bildiriler atıldı; cephe gerisinde ise sivil halkı hedef alan kartpostallar, posta pulları, broşürler, gazeteler, mecmualar, fotoğraflar, resimler, afişler, karikatürler kullanıldı. Savaş boyunca "askerî basın" olarak adlandırılan bir yapılanmaya gidildi. Buralarda görev alanlar

Levent Şahverdi Arşivi

sadece propaganda amaçlı basın faaliyetleri yürüttüler. Örneğin Avusturya-Macaristan'da savaş süresince yaklaşık 30.000 resim propaganda amaçlı olarak kullanıldı. Rusya'da 1914 ile 1917 yılları arasında sayıları yetmişe varan propaganda filmi çekildi. En yüksek basılı yayın sayısına ise İngiltere'de ulaşıldı. Sadece 1 senede 2,5 milyon adet propaganda amaçlı kitap bastırıldı.[88] Almanya'da 150, Fransa'da ise 400 askerî gazete savaş süresince yayın yaptı.[89]

Rusya ezeli düşman bellediği ve sıcak denizlere inmesinin önündeki en büyük engel olarak gördüğü Türk imajıyla özellikle meşgul oldu. Karikatürlerde fesli, çarıklı, yırtık pırtık kıyafetli, kemerli burunlu, iri gözlü, zayıf, kafası büyük, omuzları küçük bir Türk imajı çizildi. Yanında mutlaka Alman Kayzeri bulunmaktaydı. Güçlü Kayzer, Türk'ü tutup yöneten bir patron edasında veriliyordu.

Fransa'nın en çok ilgilendiği ve en çok uğraştığı ülke, doğal olarak Almanya'ydı. Yayınlarında Almanya'da yiyecek sıkıntıları, hatta silah fabrikalarında geniş katılımlı grevler olduğu yazıldı. Fransa'nın denizaşırı harekâtlara katılmasını haklı nedenlere dayandırmaya çalışan propaganda etkinliklerinde bulundular. Sömürgelerindeki halklara Fransız vatandaşı olma hakkının verileceğini duyurdular. Böylece sömürgelerden Fransız ordusuna asker yağdı. [90]

İngiliz propaganda merkezi Wellington House'un temeli Ağustos 1914'te atıldı. Almanya'da bir propaganda ajansının kurulduğu öğrenilince, İngiliz Hükümeti de yazar Charles Masterman'ı bu işle görevlendirdi. Wellington House ilk propaganda kampanyasına 2 Eylül 1914'te başladı. Dönemin ünlü

88 Stephen Badsey, *The British Army in Battle and Its Image 1914-18*, London 2009, s.56-57

89 Susan L. Carruthers, *The Media at War*, New York 2011, s.45-54

90 Garth Jowett and Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, Newbury Park 1986, s.78

Levent Şahverdi Arşivi

İngiliz afişi:
"Ülkenin sana ihtiyacı var.'

yazar ve çizerleri büro kapsamında çalışmaya başladı. İngiltere savaşın başından itibaren sistematik bir propaganda uyguladı. En iyi örgütlenmeyi İngiltere gerçekleştirdi. İngilizlerin gündem maddelerinden biri, Amerika'yı savaşa dâhil etmekti. Amerikan halkının fikrini değiştirmek savaşın gidişatı açısında çok kritikti. *The Times, Daily Mail* ve *Daily Express*'e geçtikleri haberlerle propagandayı yönlendirdiler.

İngiliz propagandasının toplu ve ana akım ustalığı oluşturulduğu şekliyle devam etti. Cephede çekilmiş savaş filmleri oynatılmakta, her hafta Amerikan basın özetleri, yabancı dilde mecmualar yayınlanmakta, yabancı basın mensupları için materyal hazırlanmakta ve yabancı ülkelerde gazeteler açılmaktaydı. Dış dünyaya telsizle her gün 10 bin kelime aktarıldı, yılda 4 bin makale yayınlandı. 1916 itibariyle propaganda çalışmalarına bir yılda harcanan para 1.300.000 sterlindi.[91] Bu miktar, İngiliz propagandasının gücünü anlayabilmek için yeterlidir.

Almanlarsa savaştan önce etkinliğe başlamışlardı. Alman Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Dicle ve Fırat civarına yerleşen Alman arkeologlar ve Albay Kont von Gleichen tarafından yönlendirilmekteydi. Almanlar bölgenin sosyoekonomik yapısını taramış, savaş öncesi ve sonrasında işbirliği yapacakları güçleri saptamışlardı. Savaşın başlarında Berlin'de Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir tercüme bürosu kuruldu. Burada Doğu ve Uzakdoğu uzmanları görevlendirildi. Bu tercüme bürosu kısa bir süre sonra

91 Stephen Badsey, *age*, 2009, s.61

Levent Şahverdi Arşivi

propaganda teşkilatına, bilinen adıyla Şark İstihbarat Birimi'ne dönüştü.

Propaganda birimleri, şehirlerde istihbarat salonları denilen yerlerde çalışmalarına devam etti. Örgütlenme Max von Oppenheim'ın liderliğinde gerçekleştirildi. Çokça istihbarat ajanı olmasına rağmen en azından 1916'dan sonra en ön plandaki isim General Erich Ludendorff'tu. Ludendorff genel olarak bir propagandacı olarak değerlendirilmese de moral gücün öneminin farkındaydı. Toplumun genclinde ulusal inanç ve düşüncelerin kuvvetlendirilmesine önem verdi. Savaşın son birkaç ayında bile Alman toplumunu ordularının yenilmez olduğuna inandırmayı başarmış durumdaydı.[92]

Diğer devletlerin çalışmalarıyla karşılaştırıldığında Osmanlı yönetiminin propaganda ile ilgili etkinlikleri daha az sistemlidir. Genelde kendisi aleyhinde yapılan propagandalara benzer metotlarla karşı-propaganda üretmeye dayanmaktadır. Osmanlı'nın en büyük kozu, ilan ettiği Cihad-ı Ekber'di. Elbette bunun yanı sıra karşı tarafın zayıflığı, haksızlığı ya da savaşa katılmanın gerekliliği üzerine kurulu pek çok yönteme başvuruldu. Örneğin, müttefiki Almanya'nın önerisiyle, özellikle Müslüman İtilaf esirleri konusunda görevler üstlenildi. Almanya'daki kampa giden heyet içinde ünlü şair Mehmet Akif de vardı. Akif Müslüman esirlere hilafet safında yer almaları gerektiğini vaaz eden konuşmalar yaptı.

Basını etkili olarak kullanmaya gayret edildi. Yazılı ve özellikle de görsel propagandanın önemini kavrayan Bab-ı Ali ilk resmî ve düzenli çalışmasını *Harp Mecmuası*'nı çıkararak yaptı. Subayların da fiilen görev aldığı mecmua, dönemin yayın organlarına denk bir içerik kalitesinde savaşın sonuna kadar çıktı. Cephelerden haberlerin yer aldığı, yazıdan çok etkileyici fotoğrafların kullanıldığı dergi, devletin prestij yayını haline geldi. 1917 sonuna

92 David Welch, *Germany, Propaganda, and Total War, 1914-1918, The Sins of Omission*, New Brunswick, 2000, s.70-74

Levent Şahverdi Arşivi

Veliaht Yusuf İzzeddin Çanakkale Cephesi ziyareti sırasında

kadar kaliteli kâğıda basılan *Harp Mecmuası*, 1918'e girildiğinde gittikçe daha kötü kâğıda basılarak hayatta kalabildi.

İttihat ve Terakki yöneticileri, propaganda faaliyetleri çerçevesinde, savaş ortamını görmeleri ve izlenimlerini eserlerine yansıtmaları için devrin önde gelen şair, edebiyatçı, ressam ve bestekârlarından oluşan bir heyeti Çanakkale Cephesi'ne götürme kararı aldı. Yapılan davete olumlu yanıt verenlerden bazıları; Enis Behiç (Koryürek), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), İbrahim Alaaddin (Gövsa), İbrahim Çallı, Mehmet Emin (Yurdakul), Ömer Seyfeddin Beyler idi. Heyet-i Edebiye olarak adlandırılan grup, 11-23 Temmuz 1915 tarihleri arasında cephede bulundu ve izlenimlerini, beklenen düzeyde olmasa da, sanat eserlerine yansıttı, çekilen fotoğraflar da basında kullanıldı.[93]

Çanakkale'yi ziyaret eden heyetlerden biri de Suriye, Filistin ve Lübnan'dan gelen Arap İlim Heyeti'ydi. Bu heyetin bölgeye gelmesinin özel bir amacı da Arapça konuşulan Osmanlı

93 *Harp Mecmuası*, yıl 1, sayı 3, 1915, s.42

Levent Şahverdi Arşivi

topraklarındaki İngiliz propagandasına karşı söylemler geliştirmekti. Heyetin oluşumuna Suriye'de bulunan 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa ön ayak olmuştu. Heyet, 7–23 Ekim 1915 tarihleri arasında başkent İstanbul'u ve Çanakkale Cephesi'ni ziyaret etti.[94] Gelibolu'ya Mebusan Meclisi de bir heyet göndermişti. Heyetin ziyareti sırasında Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal kendilerine eşlik etti. Bir diğer önemli ziyaret de Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin 5. Ordu Karargâhı'na gelmesiydi. Ziyareti birçok gazete ve dergide yayınlanan Veliaht, İstanbul'daki yaralıların tedavi gördüğü hastanelerde de incelemelerde bulundu.[95] Erkân-ı Harbiye Reisi ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın gerçekleştirdiği ziyaretler de en fazla ilgi çeken faaliyetlerdendi.[96] Bütün bu ziyaretler, okuma-yazma bilmeyenler de dikkate alınarak, fotoğraf ağırlıklı olarak basın yayın yoluyla halka ulaştırıldı. Halkın ve askerin yönetim tarafından ne kadar el üstünde tutulduğu vurgulanmaya çalışıldı. Özellikle İngilizlerin yenilgi aldığı cephelere yapılan ziyaretler hep ön planda tutuldu.

Topyekûn savaş en önemli silahın kelimeler, en önemli stratejinin de propaganda olduğu bir süreç başlattı. Savaş propagandası denilince İngiliz propagandasının ikonlarından birine dönüşmüş bir isim ön plana çıkmaktadır: Edith Cavell...

Edith Cavell bir İngiliz hemşireydi. Alman işgali altındaki Belçika topraklarında görev yapıyor, üniformasına bakmaksızın tüm askerlerle ilgileniyordu. 200 Müttefik askerinin kaçmasına yardım ettiği gerekçesiyle Almanlar tarafından yakalandı, yargılandı ve idam edildi.[97] Bu olay pul, afiş, resim ve bildirilerde hep yer buldu. Ama ne yazık ki İngiliz propagandası, olayın korkunçluğunu anlatmakla kalmadı, her yerde onun adını ve

94 *Servet-i Fünun*, 5 Teşrinisani 1331, no:1274
95 *Servet-i Fünun*, 3 Eylül1331, no:1266.
96 *Harp Mecmuaso*, Şubat 1331, yıl:1, sayı: 5, s. 67
97 A.A. Hoehling, *Edith Cavell*, London 1958, s.167

Levent Şahverdi Arşivi

Edith Cavel

resmini kullanarak Cavell'in Alman meslektaşlarını aşağıladı.[98] Bu olay ve ardından yaşananlar, savaştaki başka bir birimin ne kadar zor şartlar altında çalıştığını da ortaya koymaktaydı: Doktorlar, hemşireler, hastabakıcılar, kısacası cephede ve cephe gerisinde faaliyet gösteren sağlık çalışanları...

98 Garth Jowett ve Victoria O'Donnell, *age,* 1986, s.14

Levent Şahverdi Arşivi

SAĞLIK HİZMETLERİ

Askerlerin Büyük Savaş süresince karşılaştığı zorluklar diğer savaşlardan çok farklıydı. Bu savaş modern ve endüstriyel bir savaştı; dolayısıyla askerlerin karşı karşıya kaldıkları silahlar ve savaş alanındaki yaşam koşulları daha önceki muharebelerle kıyas edilemezdi. Savaşın siperlerde kilitlenip kalması iki sonuca yol açtı; ilki, siperlerdeki yaşam kalitesinin -istendiği kadar düzeltilmeye çalışılsa da- çok kötü olması. İkincisi ise gelişen savaş sanayisi nedeniyle, ölü ve yaralı sayısının düşünülenin kat be kat üstüne çıkması. Tüm taraflar, hastalıklarla, yeni yaralanma çeşitleriyle, psikolojik sorun yaşayan askerlerle ve sağlık hizmetlerinin hızlı ve yeterli olması gerekliliğiyle mücadele etmek zorunda kaldı.

I. Dünya Savaşı benzeri görülmemiş ölçüde, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açtı. Yaralanan milyonlarca insan, savaşın şiddeti ve sağlıksız koşulların sonucu olarak hastalıklara maruz kaldı. Çoğunun ölümü yaralarından değil, yaranın kaptığı mikrop ve hastalıklardan oldu. Hijyenik tedbirler, aşı programları veya kan nakli ile bu istatistiğin tersine döndürülmesi için çabalandı. Bunun için ordunun sıhhiye birimleri kısa süre içerisinde kolordu düzeyine yükseltildi. Sıhhiye birimleri üzerinde yoğun bir baskı vardı. Eğer tıbbi açıdan yetersizlik söz konusu olursa insan gücü sıkıntısı yaşanacak ve moral güç korunamayacaktı. Doğal olarak sağlık çalışanlarının hizmetleri, üst düzey komuta heyetleri tarafından sürekli olarak askerî açıdan değerlendirildi. Örneğin giderek daha çok hastayı ve yaralıyı, "savaş alanına dönebilir" anlamına gelen bir kelimeyle, "sağlıklı" ilan etmek zorunda kaldılar. Böylelikle hastaneler, "tazelenmiş" savaşçı kaynağına dönüştü.

Levent Şahverdi Arşivi

Sağlık uygulamaları ile ilgili tedbirler asla yeterli gelmedi. Doktorlar ve hemşirelerin ne kadar sıkı çalıştığı önemli değildi; yaralı sayısı o kadar fazlaydı ki tıbbi bakım koşulları, araç gereç ve mekân daima yetersiz kalıyordu. Çanakkale Cephesi sırasında açılan Limni'deki 3. Avustralya Merkez Hastanesi'nin Başhemşiresi Matron Grace Wilson'ın günlüğü çarpıcı gerçeği gözler önüne seriyordu:

10 Ağustos 1915

"Su yok... Gece konvoy geldi. Bütün sabunlarımızı ve diğer özel eşyalarımızı yaralılar için seferber ettik. Elbiselerimizi yırtıp bandaj olarak kullandık."[99]

Lav silahlarıyla yaralanmış askerlerin vücutlarındaki yanıklar, şarapnel parçaları ile delik deşik olmuş bedenler, uçaktan atılmış çivilerin kafataslarında açtığı delikler, kangren vakaları, tifüs, tifo, kolera, dizanteri, hatta iskorpit gibi hastalıklar sağlıkçıların uğraştığı rutin sorunlara dönüşmüştü. Kısa zamanda ordularda "Askeri hastaneye götüremiyorsan, hastaneyi askere getir," mantığı yerleşti. Böylelikle sağlık hizmetleri, cepheden başlayıp aşamalı olarak cephe gerisine uzanan bir örgütlenmeye oturdu. Bazı kısmi farklılıklara rağmen, tıbbi hattın organizasyonu genelde; cephede ilk yardım, cepheye yakın gelişmiş yaralı istasyonları, yaralı bakım istasyonları, sahra hastaneleri ve cepheden uzak merkez hastaneleri şeklindeydi. 1916'da İngilizler, yalnızca Fransa'da ve Belçika'da elliden fazla yaralı bakım istasyonuna sahipti ve her birinde 500 ila 1000 arasında askere hizmet verilebilmekteydi.[100] Coğrafya, iklim ve savaş tarzı kombinasyonu da verilen hizmeti ve örgütlenmeyi etkiliyordu.

Yoğun yaralı trafiği Büyük Savaş'ın her cephesindeki en büyük sorundu. Bu durum doktorları hiç de istemedikleri kararlar

99 Peter Rees, *The Other Anzacs*, Allen & Unwin, 2008, s.78

100 Roger Cooter, Mark Harrison, Steve Sturdy (eds.): *Medicine and Modern Warfare*, Amsterdam 1999, sy 34

Levent Şahverdi Arşivi

almak zorunda bıraktı. Cepheye yaklaştıkça, daha az "gerçek" tıbbi bakım verilebildiğinden sıralama ve hastayı yolculuk için hazır hale getirmek gerekmekteydi. Normal zamanlarda ağır yaralananlar önce tedavi edilmeliydi. Ancak şiddetli çatışma zamanlarında, "yeni" birliklere duyulan ihtiyaç zirveye ulaştığında, askerî çıkarlar aciliyete göre sıralama gibi bir yöntem çıkardı ortaya. Ağır yaralıların tekrar göreve gönderilmeleri daha zordu. Bu nedenle (eğer varsa) bir doz morfin verilen ağır yaralılar, ölüme terk edildi. Kısa zamanda yeniden savaşa dönebilecek hafif yaralılarla daha çok ilgilenildi. Özellikle basit yaralarda iyileşme oranları yükseldi. Bu aslında bir mucizeydi, çünkü yaralıların tedavi edildiği sahra hastaneleri ya da yaralı istasyonları hiç de düzenli ve hijyenik değildi. Dağınıktılar, pistiler ve kapasitelerinin üzerinde yaralı barındırıyorlardı. Yaralılar çoğunlukla yerlere uzanmış, kesilen kol ve bacaklar yığınlarının yakınında tedavi ediliyorlardı.

Yaralıların bu tedavi noktalarına ulaşmalarını sağlayanlarsa hakları pek de teslim edilmeyen bir grup cesur askerdi. Savaştaki sağlık hizmetleri incelenirken, sedye taşıyıcıları, yaralılara ilk cevap verenler olmalarına rağmen sıklıkla unutulmaktadır. Oysa onlar ateş altında silah atmadan görev yaptılar. En fazla zayiat veren askerî birim olduklarından sayıları hiçbir zaman yeterli olmadı. Yoğun yağmurda, çamur içerisinde ve ateş altında görev yaparken neler yaşadıkları belki ancak tahmin edilebilir, bunu tamamen anlamak mümkün değildir.

Doktor ve hemşire sayılarındaki artış, kazanılan tecrübe, daha rafine tıbbi malzemelerin kullanılması ve geliştirilmiş teknikler sayesinde 1914'den 1918 yılına dek çok şey değişti. Cerrahide uzmanlaşmaya gidildi. 1918 yılına gelindiğinde, karın bölgesinden yaralanmış ve hastaneye canlı ulaşabilmiş askerlerin hayatta kalma şansları bir hayli artmıştı. Özellikle Müttefiklerin saflarında kan nakilleri giderek daha başarılı uygulanıyordu. Kan nakli savaştan önce de üzerinde çalışılan bir konuydu. Belli bir noktaya kadar da başarılı olunmuştu. Fakat o yıllarda kan nakli,

Levent Şahverdi Arşivi

ancak kan verecek kişi ile kan ihtiyacı olan hastanın birbirlerine bağlanmasıyla, "canlı" olarak gerçekleştiriliyordu. Oysa savaş ortamında bağışçı ile yaralının yan yana getirilmesi imkânsızdı. New York'taki Rockefeller Enstitüsü'nden Peyton Rous, taze kanı koruma yollarını araştırdı ve pıhtılaşmanın önüne geçmeyi başardı.[101] Peyton Rous'un yöntemi kullanılarak alınan kanlar taşınabilir şişelerde depolandı. Cephe yakınındaki hastanelere sevk edildi ve muharebe ameliyatlarında kullanıldı. Bu çalışma ilk kan bankasını ortaya çıkarmakla kalmadı, modern kan saklama tekniklerine giden yolu da açtı.

Tıbbi alandaki gelişmeler bununla da sınırlı kalmadı. Korkunç yaralanmalar ve bunlardan kaynaklanan komplikasyonlar oluyordu. Mesela, on binlerce asker şarapnellerle sakatlanmış, bunların büyük bir kısmı yüzünü kaybetmişti. Cerrah Harold Gillies tarafından yapılan çalışmalar, modern "rekonstrüktif" cerrahinin ortaya çıkmasını sağladı.[102] İngiliz Savaş Konseyi bir hastaneyi yüz hasarına uğramış askerleri tedavi etmek amacıyla kullanmaya ikna oldu. Jutland Savaşı'nda göz kapaklarını kaybeden denizci Walter Yeo, gelişmiş plastik cerrahiden yararlanan ilk kişi olarak kayda geçti.

Savaş sırasında yararlanılan bir diğer yeni teknik ise röntgen cihazıydı. 1895 yılında Wilhelm Roentgen tarafından elektromanyetik ışınımın bir türü olan röntgen ışınları keşfedilmişti. Bunun hemen ardından hekimler, hastanın kemiklerini görüntülemek ve mermi gibi yabancı cisimleri bulmak için X-ışınlarını kullanmaya başladılar. Ancak savaşın başlangıcında, X-ışını makineleri savaş alanlarından uzaktaki şehir hastanelerinde bulunuyordu sadece. Çözümü ünlü biliminsanı Madam Curie

101 Roger Cooter, Mark Harrison, Steve Sturdy (eds.) *age*, 1998, s.14
102 Mark Harrison, *The Medical War. British Military Medicine in the First World War*, New York 2010, sy 59-61

Levent Şahverdi Arşivi

buldu; savaş alanlarının çok yakınına kadar gidebilecek ve ordu cerrahlarına yardımcı olacak seyyar bir araç geliştirdi.[103]

Bilinen hastalık ve ölüm nedenleri için uygun tedaviler zamanla geliştirilmiş olsa da gaz kangreni, siper ayağı ve siper ateşi gibi yeni tıbbi bulmacalar çıkıyordu ortaya. Bu rahatsızlıkların çoğu yaşam koşullarından kaynaklanıyordu. Üstüne bir de 1918'de İspanyol nezlesi çıkageldi, hem askerleri hem de sivilleri kitleler halinde öldürdü.[104] Ama en kötüsü en son ortaya çıktı ve savaştan yıllar sonra bile etkisini göstermeye devam etti: "Bomba şoku" olarak adlandırılan psikolojik durum... Bunun ne olduğu çok zor anlaşıldı, komutanlar tarafından kabullenilmek istenmedi. Savaşçı grupların çatışmalar sırasında emirlere uymaması ve kaçması "korkaklık" olarak anılıyordu. Oysa askerler, yaşadıkları stresi hatırlatan dış uyaranlar nedeniyle kontrollerini yitiriyorlardı. Örneğin yoğun hava saldırılarına maruz kalmış bir asker, sadece "uçak" dendiğinde bile kendini bulduğu yere atıyor ve saatlerce oradan ayrılmıyordu.[105]

Tıbbın ve askeriyenin ortaya koyduğu farklı gereklilikler arasındaki çatışma, 1914-1918 yılları arasında güçlü bir şekilde hissedildi. Söz konusu çatışmada tahmin edilebileceği gibi askerî yapı üstün geldi. Tıp, orduların ve başkentlerin hizmetinde gelişti; tıbbi bakım, yalnızca hayat kurtarmadı, savaş çabasını güçlendirdi ve askerlerin ödeyecekleri bedelin süresini uzattı. 1918 yılının sonuna gelindiğinde ise bu çabanın artık bir anlamının kalmadığı herkesçe kabul görmekteydi. Savaşın sonuna gelinmişti.

---

103 Roger Cooter, Mark Harrison, Steve Sturdy (eds), *age*, 1999, s.79-80

104 John M. Barry, *The Great Influenza, The Epic Story of the Deadliest Plague in History*, New York 2004, s.7

105 Anthony Babington, *Shell-Shock. A History of The Changing Attitudes to War Neurosis*, London 1997, s.14-17

Levent Şahverdi Arşivi

SAVAŞI SONA ERDİREN ANTLAŞMALAR

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATEŞKESLER

1918 sonbaharında İttifak Devletleri'nin yöneticileri, artık yolun sonuna gelindiğinin farkındaydılar. Savaşı kazanamayacaklarını anlamışlardı. En az zararla kurtulmanın yollarını aramaya başladılar. Wilson İlkeleri'nin sağlayacağı olanaklara güvenerek silahları bırakmaya yöneldiler. İlk sahne alan Bulgarlar oldu. 24 Eylül'de ateşkes talebinde bulundular. 29 Eylül 1918'de Bulgaristan ile Selanik'teki İtilaf Devletleri arasında ateşkes imzalandı. 30 Eylül günü öğle saatlerinde yürürlüğe giren Selanik Ateşkesi ile Bulgaristan'ın İttifak Bloğu üyeliği sona erdi. Bu durumdan en çok rahatsızlık duyan Osmanlı oldu, çünkü Almanya ile arasındaki kara bağlantısı kopmuştu. Kısa süre sonra, bu bağlantının da aslında bir anlamının kalmadığı anlaşıldı. Çünkü Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinden sonra bu yönde girişimde bulunan ikinci ülke Almanya oldu; Almanya 3 Ekim 1918'de İsviçre aracılığıyla, Wilson'ın yayınladığı "14 Nokta" temeli üzerinde barış yapabileceğini açıkladı.[1] Osmanlı hükümeti de 5 Ekim'de aynı yolu izledi.[2] Avusturya-Macaristan ise Vittorio Veneto Çarpışmaları'nda aldığı yenilgi üzerine ateşkes teklifinde bulundu.[3]

Osmanlı ile yapılan ateşkes görüşmelerinde aslında İngiltere kendi başına hareket etti. Fransız Amiral Gauchet, daha önce bir anlaşma tasarısı hazırlayarak Müttefiklerin onayına sunmuştu. Mondros'ta ise Kutü'l-Amare'de Osmanlı'ya esir düşen

1 Bullitt Lowry, *Armistice 1918*, Kent State, OH, 1996, s.54

2 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s.64

3 Harry R. Rudin, *Armistice, 1918*, New Haven, 1944, s.44-49

Levent Şahverdi Arşivi

General Townshend'in getirdiği Türk önerileri İngiliz Amiral Calthorpe tarafından alındı. Fransız hükümeti Calthorpe'ın görevlendirilmesini protesto etti. Çünkü Calthorpe'a Müttefik devletlerin ortaklaşa rızasıyla yetki verilmiş değildi. Amiral Calthorpe, buna rağmen Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey, Reşat Hikmet Bey, Yarbay Sadullah Bey ve Hariciye görevlilerinden Sekreter Ali (Türkgeldi) Bey'den oluşan Osmanlı delegeleriyle ilk görüşmeyi yaptı.

Görüşmeler sonucunda antlaşma metnine son şekli verilince Calthorpe, antlaşmanın 30 Ekim günü saat 21:00'e kadar imzalanması ya da reddedilmesi gerektiğini söyledi. Rauf Bey, İstanbul'dan kesin talimat istedi, ancak alamadı. Osmanlı heyeti kararını metni imzalama yönünde verdi ve 30 Ekim 1918 saat 20:03'te **Mondros Ateşkes Antlaşması** imzalandı. Rauf Orbay, ancak 1 Kasım günü İzmir'e vardığında hükümetin mütareke metninin imzalanmasına ilişkin telgrafını aldı. Fransa da bu oldubittiye boyun eğerek 31 Ekim'de ateşkes hükümlerini onayladı.

Anlaşma gereğince, Osmanlı ordusu derhal terhis edilecek, bütün savaş gemileri limanlara dönecek, Suriye, Trablus ve Irak'taki Türk garnizonları teslim olacaktı. Yine, ateşkes gereğince, İtilaf Devletleri, Çanakkale ve İstanbul Boğazları, Batum ve Bakü gibi stratejik yerleri ve Toros tünellerini işgal edebilecek, demiryollarını kontrolleri altına alabileceklerdi. Ayrıca Osmanlılar Almanya ve Müttefikleri ile bütün ilişkilerini kesmek zorundaydı. Osmanlı için asıl darbe; antlaşmanın 7. maddesi gereğince topraklarının işgale açık hale gelmesi ve 24. maddeye göre Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin temellerinin atılmasıydı. Antlaşmanın deniz kuvvetlerine değinen maddelerinin açık olmasına karşılık, toprak konuları kısmen belirsiz bırakılmıştı. İngiliz görüşmeciler Güney Anadolu ve Kafkasya'daki sınır çizgilerini belirlemeyi gerekli bulmamışlardı. İngiliz çıkarları bakımından önemli olan yerleri ellerinde tutmak onlara yetiyordu: Boğazlar, Bakü petrol kuyuları ve General Allenby ordusunun tümüyle işgal ettiği Filistin. Antlaşmada Fransa'nın, İtalya'nın ve Yunanistan'ın çıkarlarıyla

Levent Şahverdi Arşivi

ilgili bir garanti yoktu; onlar barış konferansını beklemek zorundaydılar. Ancak mütarekenin 7. maddesi uyarınca Osmanlı topraklarını işgale başlamaktan da geri kalmadılar.

Osmanlı hükümeti silahlarını bırakırken Wilson'ın girişimleriyle Avrupa'da da önemli gelişmeler yaşandı. ABD Başkanı İttifak mensubu imparatorluklardaki uluslara bağımsızlık verilmesinin önkoşul olduğunu açıklamıştı. Bu, yer yer ulusalcı ayaklanmalara neden oldu. Macarların imparatorluktan ayrılmasından sonra Avusturya ile İtilaf Devletleri arasında da görüşmeler başladı, bu görüşmeleri İtalya yürüttü. 3 Kasım 1918 günü imzalanan **Villa Giusti Ateşkes Antlaşması** ile Avusturya savaştan çekildi.[4] İtilaf Devletleri Macarlarla ayrı bir antlaşma yapma gereğini duyup onlarla da **Belgrat Ateşkes Antlaşması**'nı imzaladılar.[5]

Wilson, Almanya ile bir mütarekenin ancak Alman halkının gerçek temsilcileri ile imzalanabileceğini ilan ederek mevcut yönetimi tanımadığını dile getirdi.[6] II. Wilhelm başlangıçta tahttan çekilmeyi reddetti, ancak ülkesindeki ayaklanmalar nedeniyle 9 Kasım günü Hollanda'ya sığındı. Bunun üzerine, yeni kurulan Alman hükümeti ile Fransızların 11 Kasım 1918 günü imzaladıkları **Compiègne/Rethondes Ateşkes Antlaşması** "1918 yılının 11. ayının 11. günü, saat 11'de" yürürlüğe girdi.[7] Compiègne ormanında Rethondes istasyonunda bir vagon içerisinde imzalanan bu mütareke sadece ateşkes sağlamadı, bir süre önce Sovyet Rusya ile yapılmış olan Brest-Litovsk Antlaşması'nı da geçersiz kıldı. Böylelikle, Kars, Batum ve Ardahan'a ilişkin Osmanlı'yı da ilgilendiren halkoylaması hükmü tarihe karışmış oldu.

---

4 Erik Goldstein, *Winning the Peace*, Oxford, 1991, s.15

5 Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*, New York, 1942, s.37

6 A. Lentin, *Lloyd George, Woodrow Wilson, and the Guilt of Germany*, Bath, 1984, s.65

7 Stanley Weintraub, *A Stillness Heard round the World. The End of the Great War: November 1918*, New York, 1985, s.78

Levent Şahverdi Arşivi

Söz konusu ateşkes antlaşmalarının hükümleri, savaşı kaybeden ülkelerin halklarında tepkilere neden oldu. Almanya[8] ve Avusturya ayaklanmalarla, Bulgaristan siyasal çalkantılarla sarsıldı. Osmanlı Devleti ise Nasihat Heyetleri oluşturarak Anadolu halkını sakinleştirmeye çalıştı. Ancak Türk halkı, kurduğu bölgesel cemiyetlerle, ateşkes sonrası işgallere karşı direnişe başladı. İtilaf Devletleri işler iyice rayından çıkmadan bir an önce barış antlaşmalarının imzalanması gerektiğine karar verdiler ve 1919 Ocak ayında geniş katılımlı bir konferans topladılar.

PARİS BARIŞ KONFERANSI

Paris'te toplanan bu konferansa İttifak Devletleri'ne savaş ilan etmiş "32" devlet çağrıldı. Ancak beş ülke, tüm yetkiyi kendi ellerinde topladı: ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Bu ülkelerin Başbakan ve Dışişleri Bakanlarından oluşan Onlar Konseyi en yetkili kurul sayıldı. Ayrıca kimi sorunlarda Japonya'nın dışarıda bırakıldığı bir de Dörtler Konseyi oluşturuldu. Bazı anlaşmazlıklar yüzünden İtalya, bir ara konferanstan çekilince ise ABD Başkanı Wilson, İngiliz Başbakanı Lloyd George ve Fransa Başbakanı Clemenceau 'dünya barışı' adına kararlar almaya başladılar.[9] Böylece Üç Büyükler denen güç odağı oluştu.

Paris Barış Konferansı, çalışmalarına 18 Ocak 1919'da başladı. Tarih manidardı; Alman İmparatorluğu'nun ilan edildiği günün yıldönümü. Yapılacak antlaşmaların Wilson İlkeleri'ne dayandırılması kararlaştırılmıştı. Savaştan yenik çıkan Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve bağımsızlığını ilan eden Macaristan ile ayrı ayrı antlaşmalar hazırlanırken Wilson'ın çok önem verdiği Cemiyet-i Akvam'ın (Milletler Cemiyeti'nin) temellerinin atılması da düşünüldü. Ancak İngiltere ve Fransa, dünya genelindeki egemenliklerini devam ettirmek

8 Arno J.Mayer, *Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918–1919*, New York, 1967, s.21

9 René Albrecht Carrié, *Italy at the Paris Peace Conference*, New York, 1938, s.56-57

Levent Şahverdi Arşivi

için manda ve himaye kavramlarını ortaya atarak konferansa ilk emperyalist damgayı vurdular.[10] Arkası da geldi. ABD Başkanı Wilson, ülkesindeki bazı gelişmeler sebebiyle Paris'ten ayrılınca Barış Konferansı İngiltere ile Fransa'nın çıkarlarına göre hareket etmeye başladı. İngiltere ve Fransa, daha savaş yıllarında Osmanlı topraklarını paylaşmak için yaptıkları antlaşmaları[11] uygulamaya koydular. Ancak aralarındaki görüş ayrılıkları ve çıkar çatışmaları yüzünden Osmanlı toprakları karmaşık bir soruna dönüştü: Ermenistan, Kürdistan, Batı Anadolu meselesi çözüm beklemekteydi.

10 Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, New York, 1937, s.81

11 F. Seymour Cocks, *The Secret Treaties and Understandings, Text of the Available Documents*, London 1918, s.54-57

Levent Şahverdi Arşivi

BARIŞ ANTLAŞMALARI

İtilaf Devletleri Paris Barış Konferansı sırasında kabataslak ortaya çıkan antlaşma metinleri üzerinde çalıştıktan sonra asıl metinleri hazırdılar ve İttifak Devletleri ile imzalayarak Büyük Savaş'a resmen son verdiler. Bu antlaşma metinlerinde Wilson İlkeleri ya hiç kullanılmadı ya da İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarına göre şekil değiştirdi. Bu iki devletin amacı; savaşın sebebi olarak gördükleri İttifak Devletleri'nin -özellikle de Almanya'nın- bir daha benzer bir sorun çıkarmamaları adına tabir yerindeyse "bellerini kırmak"tı. Kaybedenler, kazananların istediklerini kabul etmek zorunda kaldılar. Antlaşmaların en büyük zaafı zaman içinde ortaya çıktı: Metinler, geleceği inşa etmek yerine geçmişin intikamını almaya yönelikti. Nitekim sadece yirmi sene sonra, bir daha yaşanmayacağı düşünülen yeni bir dünya savaşı kapıyı çalacaktı.

Versailles Antlaşması

Avusturya–Macaristan İmparatorluğu Veliahdı Arşidük Ferdinand'a düzenlenen suikastın beşinci yıldönümünde Almanya ile masaya oturuldu, 28 Haziran 1919 günü Almanya ile İtilaf Devletleri arasında Versailles Antlaşması imzalandı. Almanya ekonomik, askerî ve siyasal açıdan ağır bir yük altına sokuldu.

Fransa, Alsace-Lorainne de dâhil olmak üzere, Almanya'ya bıraktığı toprakları geri aldı. Almanya'nın Batı Avrupa'da işgal ettiği yerler kurtarıldı. Almanya'nın elinde kalan bazı yerlerde halkoylamasına gidilebilmesi için Milletler Cemiyeti'nin güvencesi sağlandı. Böylelikle, Alman topraklarının ilerleyen tarihlerde daha da daralmasının hukuken önü açıldı. Almanlar Doğu

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa'da ise Çekoslovakya'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldılar ve Almanca konuşulan geniş bir arazi yeni kurulan Çekoslovakya'nın egemenliği altında kaldı. Alman topraklarının bir kısmı da Polonya'ya devredildi. Berlin ile Doğu Prusya arasında kara bağlantısı kalmadı. Almanya'nın kıta dışındaki toprakları için de durum farklı değildi. Afrika'daki Alman sömürgeleri İtilaf Devletleri tarafından paylaşıldı; Togoland ve Kamerun Fransa'ya, Ruanda ve Urundi Belçika'ya, Güney Batı Afrika'daki sömürgeler Güney Afrika'ya, Doğu Afrika kolonileri İngiltere'ye; Uzakdoğu'da ise Shandong Çin'e, Pasifik'in Ekvator bölgesindeki topraklar Japonya'ya, Pasifik'in güneyinde ise Samoa Yeni Zelanda'ya, geri kalan Alman kolonileri de Avustralya'ya bırakıldı.[12]

Almanya askerî açıdan da çökertildi; var olan silahlarına el konuldu ve yeni silah üretimi yasaklandı. Ordunun askerî ve sivil personelinde kısıtlamaya gidildi. Polis gücü daraltıldı. Hava kuvvetleri yok edildi, donanma ise ancak kıyı savunmasını gerçekleştirecek boyuta indirildi. Savaşı başlatan taraf kabul edilen Almanya'ya 20 milyar altın tutarında bir savaş tazminatı zorunluluğu getirildi, üstelik kurulacak bir tazminat komisyonu bu ödemenin gerçekleştirilebilmesi için Almanya topraklarında çalışacaktı.[13] Almanya'nın sadece ihtiyaç maddeleri ithal etmesine izin verildi. Siyasal açıdansa imparatorluk yerine Weimar Cumhuriyeti kuruldu. Demokratik sisteme geçiş Milletler Cemiyeti tarafından garanti altına alındı ve denetlendi.[14] Ancak cılız bir demokrasiye dayanan bir devlet ortaya çıkarılmıştı. Bunun bedelini dünya yirmi yıl sonra ödeyecekti.

Versailles Antlaşması aslında hiçbir şeyi çözmemiş, hatta yeni sorunlara sebep olmuştu. Onuru zedelenmiş bir Alman halkı ve gururu kırılmış bir Alman ordusu çıktı ortaya. Ülkede arka arkaya devrim ve karşı-devrim süreçleri yaşandı. Bir biçimde gizlenmiş

12 Charles L. Mee, *The End of Order: Versailles, 1919*, New York, 1980, s.112-121

13 John Keynes, Maynard. *The Economic Consequences of the Peace*, London, 1919, s.134

14 Ferdinand Czernin, *Versailles, 1919*, New York, 1965, s.134

Levent Şahverdi Arşivi

Alman silahları ile donatılan paramiliter aşırı milliyetçi gruplar ortaya çıkmaya başladı. Kaosa sürüklenen ülke kısa süre sonra Hitler ve yandaşlarının yükselişine tanıklık edecekti.

Saint Germain Antlaşması

İttifak Bloğunun lideri konumundaki Almanya ile işleri biten İtilaf Devletleri, Avusturya-Macaristan ile masaya oturdu ve 10 Eylül 1919 günü Saint Germain Antlaşması imzalandı. Öncelikle imparatorluk toprakları parçalandı. Macarlar ayrı bir siyasal birim haline getirildi. Çekler ile Slovakların bir araya getirilmesi ile Çekoslovakya; Hırvatlar, Boşnaklar, Slovenler, Makedonlar, Sırplar ve Karadağlıların aynı çatı altında toplanmasıyla da Yugoslavya kuruldu.[15] Yugoslavya'nın kurulmasından en çok rahatsız olanlar, Sırplar ve Karadağlılardı, çünkü bağımsız devletlerini kaybedip Yugoslavya'nın bir eyalcti haline getirilmişlerdi. Bu iki devlet, Çekoslovakya ve Yugoslavya, İtilaf Devletleri'nin kurguladığı yapay devletlerdi. Anlaşmaları hayli güç etnik gruplar bir araya getirilmişti. Sorunlar çözülmemiş, sadece hasıraltı edilmişti. Avusturya'nın bir kısım toprakları da yeni kurulan Polonya'ya verildi. Savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılan Avusturya, askerî açıdan da kısıtlamalara tâbi tutuldu. Asker sayısı azaltılmış ordusu bir savunma gücüne dönüştürüldü.

Savaş sonrasında ortaya çıkan Avusturya'nın nüfusu, toprağı ve kaynakları eskisine göre büyük ölçüde azaltılmıştı, bu da ülke ekonomisine ağır bir darbe vurdu. Özellikle Viyana'da psikolojik ve sosyal tahribat derinden hissediliyordu. Habsburg hanedanlığına duyulan sadakat dışında ülkede hiçbir birleştirici güç kalmamıştı. Almanya ile her türlü ilişkinin kesilmesi şartı da Avusturya halkında infiale sebep oldu. Bir süre sonra Nazi Almanyası ile *Anschluss* (ilhak yoluyla siyasi birlik) fikrini destekleyenlerin sayısı artacaktı.

15 Ivo J. Lederer, *Yugoslavia at the Peace Conference: A Study in Frontiermaking*, New Haven, 1963, s.124

Levent Şahverdi Arşivi

Neuilly Antlaşması

İttifak Bloğuna en son katılan ve bu bloktaki devletler arasında ilk ateşkes isteyen ülke Bulgaristan'dı. İtilaf Devletleri ile Bulgar yönetimi arasındaki antlaşma 27 Kasım 1919'da Fransa'nın Neuilly-sur-Seine kentinde imzalandı. Bu antlaşma ile Bulgaristan, Makedonya'yı Yugoslavya'ya ve Dobruca'yı Romanya'ya bıraktı.[16] En önemli toprak kaybı ise Batı Trakya oldu. İtilaf Devletleri'ne bırakılan bu bölge daha sonra Yunanistan'a verildi. Böylece Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı engellenmiş oldu. Ordusunu daraltılan Bulgaristan yüklü miktarda savaşa tazminatı ödemeye de mahkûm edildi.

Trianon Antlaşması

İtilaf Devletleri ile Macaristan Krallığı arasında imzalanan Trianon Antlaşması, bağımsız bir Macar devletinin statüsünü düzenledi ve sınırlarını belirledi. Antlaşma maddeleri görüşülmedi, Müttefikler tarafından dikte edildi, zaten Macarların şartları kabul etmekten başka seçenekleri de yoktu.[17] Macar delegasyonu, 4 Haziran 1920'de Fransa'daki Grand Trianon Sarayı'nda antlaşmayı imzalarken cılız bir protesto dışında tepki gösteremedi. Antlaşmanın temel unsurlarından biri, "halkların kendi kaderini tayin etmesi", yani *self-determinasyon* ilkesiydi. Ancak öyle sınırlar belirlendi ki Macar nüfusunun yaklaşık üçte biri ve en büyük şehirlerinden beş tanesi Macaristan'ın yeni sınırlarının dışında kaldı.[18] Yeni haritadan en fazla çıkar sağlayan Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya durumdan memnundu. Antlaşma, Macaristan ordusunu sınırlandırdı ayrıca Macarları, çoğu komşularına ödenmek üzere, savaş tazminatı ödemeye mecbur bıraktı.

---

16 G.P. Genov, *Bulgaria and the Treaty of Neuilly*, Sofia, 1935, s.61

17 Francis Deák, *age*, 1942, s.112

18 André Tardieu, *The Truth about the Treaty*, Indianapolis, 1921, s.76

Levent Şahverdi Arşivi

Sèvres Antlaşması

Şark Sorunu olarak görülen Osmanlı toprakları ile ilgili görüşmeler, Boğazların yönetimi ve Ermenistan konularında beliren sorunlar yüzünden Paris Barış Konferansı çıkmaza girmişti. Israrcı bir tutum sergileyen Osmanlı Hükümeti Haziran başlarında Paris'e çağrıldı. İtilaf Devletleri burada gerçek yüzlerini gösterdiler; Damat Ferit Paşa ve delegasyonu sadece dinlendi, ardından da isteklerinin kabul edilemez olduğu kendilerine bildirildi, hem de bir yazıyla.[19]

ABD Senatosu'nun, Monroe Doktrini'ne dönüş kararı alması üzerine ABD, Paris Barış Konferansı'ndan çekilince görüşmelerin Londra'da devam etmesine karar verildi. Osmanlı'yla ilgili tartışmalar Londra'da da yaklaşık bir buçuk ay sürdü. Yine karara varılamadı. Bu kez görüşmelerin San Remo'da tekrar başlamasına karar verildi. Bu son toplantıya katılan İngiltere, Fransa ve İtalya Başbakanları Osmanlı ile ilgili kararlar alırken İstanbul temsilcilerini dinleme gereği bile duymadılar.[20] Taslak metin İstanbul'a gönderildi. Osmanlı Hükümeti'nin çekince ve rahatsızlıklarının dikkate alınmayacağı üç ülkenin ortak bildirisi ile İstanbul'a iletildi. Osmanlı yönetimi için sadece iki olasılık kalmıştı; antlaşma metnini olduğu gibi reddetmek ya da doğrudan kabul etmek. Padişah VI. Mehmed Vahdeddin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa bu kararı Saltanat Şurası'yla birlikte vermek istediler, şura toplandı ve karar verildi: Antlaşma metni imzalanacaktı.

10 Ağustos 1920 Salı günü, Goeben ve Breslau zırhlılarının Çanakkale Boğazı'ndan girmelerinin altıncı yıldönümünde, Sèvres'deki porselen dairesinde İtilaf Devletleri ile Osmanlı arasında antlaşma imzalandı. Osmanlı Devleti İstanbul ve çevresiyle Anadolu'nun bir kısmına sahip olabilecekti, ancak antlaşma

19 Paul C. Helmreich, *From Paris to Sèvres: The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919–1920*, Columbus, 1974, s.17

20 Harold Nicolson, 1937, *age*, s.157

Levent Şahverdi Arşivi

şartlarına uyulmadığı takdirde İtilaf Devletleri İstanbul'a da el koyacaklardı. Ege adaları, Doğu Trakya'nın bir bölümü ve Batı Anadolu'nun bir kısmı Yunanistan'a bırakılacaktı. Boğazlar, uluslararası bir komisyonun denetiminde olacak, ama komisyonda Osmanlı temsilcisi bulunmayacaktı. İtalya Akdeniz bölgesi ile Rodos ve On İki Ada'ya, İngiltere Irak'a ve Fransa Suriye ile Anadolu'da geniş bir alana sahip olacaktı. Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulacak, Kürtlerin sayıca üstün oldukları bölgeye özerklik tanınacak ve daha sonra Milletler Cemiyeti tarafından uygun görüldüğü takdirde bu bölgeye bağımsızlık verilecekti. Ayrıca Osmanlı Devleti Mısır üzerindeki haklarından vazgeçecek ve Suriye, Irak ile Filistin'e ilişkin, ileride alınacak bütün kararları şartsız kabul edecekti.

Osmanlı ordusu sınırlandırılacak, zorunlu askerlik kaldırılacak ve donanması kıyı güvenliğini sağlayacak büyüklüğü geçmeyecekti. Kapitülasyonlardan bütün İtilaf Devletleri yararlanacak, oluşturulacak bir komisyon da bütçeyi ve iç-dış borçlanmayı denetleyecekti.

Osmanlı Devleti'ni fiilen yok eden bu antlaşma İstanbul tarafından kabul edildiyse de Anadolu Hareketi bu antlaşmayı hukuken geçersiz olduğu gerekçesiyle reddetti. İtilaf Devletleri Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Anadolu Hareketi ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirdiler ama Ankara Hükümeti'nin Kurtuluş Savaşı'nı kazanmasıyla İtilaf Devletleri köşeye sıkıştı. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nı takiben Bağımsızlık Mücadelesi'ni yönlendiren Türkiye Büyük Millet Meclisi, Saltanat'ı kaldırınca İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti ile masaya oturmak zorunda kaldılar. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile Anadolu ve Doğu Trakya TBMM Hükümeti'ne bırakıldı. Azınlıkların Türk vatandaşı olduğu kabul edildi. Ermeni ve Kürt devletlerinin kurulamayacağı, kapitülasyonların tamamen kaldırıldığı ve Osmanlı borçlarının imparatorluktan ayrılan ülkeler arasında paylaşılacağı karara bağlandı.

Levent Şahverdi Arşivi

Lozan Antlaşması ile hem Sèvres Antlaşması geçersiz kılındı hem de I. Dünya Savaşı bir bakıma gerçek anlamda sona erdi. Ancak her şey sona ermedi. Kaybedenler kadar kazanan devletlerden bazıları da gelinen noktadan memnun değildi. Aslında "bütün savaşları sona erdirecek savaş" dört yıllık bir mücadele sonrasında (Lozan hariç) "bütün barışları sona erdirecek barışlar" ile son bulmuştu.

Levent Şahverdi Arşivi

SAVAŞIN MİRASI

Çekirdek bölünmesi, ilk radyo yayını, ilk sesli sinema filmi, ilk başarılı roket denemesi, verem aşısı, elektrikli trafik ışıkları, elektrikli ses kayıt aygıtları, radar, elektron mikroskobunun geliştirilmesi, dondurulmuş yiyecekler, penisilin ve nötronun bulunması, C vitamininin keşfedilmesi, 1919 ile 1939 arasında yaşanan gelişmelerdi. Ancak bu yirmi yıl, insanlığa sunulan buluşlarla değil, yaşanan krizler ve siyasal olaylarla anılmaktadır.

Büyük savaş bitmişti, ama herkesin kafasında bin bir türlü soru işareti vardı. Barış antlaşmaları imzalanmış, silahlar susmuştu ama bırakın mağlupları, galipler bile durumdan tam anlamıyla memnun değildi. Sanki bir şeyler eksikti, yolunda gitmeyen bir şeyler vardı. Aslında durumun özeti şuydu: Savaş bitmişti ama tamamlanmamıştı. Ucu açık bırakılmıştı. Arka arkaya sorunlar ortaya çıktı. Devlet adamlarının dikkati öylesine dağılmıştı ki parçalarla ilgilenmekten bütünü göremediler. Çözümler stratejik olmaktan uzaktı, genellikle pratik ve hemen sonuç verecek önlemler tercih edildi. Böylelikle Avrupa coğrafyası bir sorundan ötekine savrulup durdu. II. Dünya Savaşı'na neden olanlar kadar çatışmaları engellemek için gerekenleri yapmayıp kısır siyasetle işten sıyrılmaya çalışanlar da suçluydu. Ancak silahlı mücadeleye girmemek için hiç çaba sarf edilmediğini söylemek de haksızlık olur. Daha savaşın hemen sonrasında uluslararası bir örgüt kurulma çabası görüldü, bunu bölgesel ve küresel savunma paktları takip etti.

Levent Şahverdi Arşivi

ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

I. Dünya Savaşı sonunda yapılan antlaşmalarla bir düzen sağlanmıştı belki ama birçok soruna neden olacak bir ortam oluştuğu da ortadaydı. Devletlerin, kozlarını, savaş meydanlarında değil, masa başında paylaşmalarını sağlayacak bir örgüt şarttı. Aslında bu düşünce 19. yüzyıldan beri vardı ve Wilson İlkeleri'nde de yer alıyordu. Nitekim Paris Barış Konferansı'na katılan devletler tarafından, asli üyelerini I. Dünya Savaşı'nda galip gelen devletlerin oluşturduğu bir örgütlenmenin, Milletler Cemiyeti'nin temeli atıldı. İlginçtir ki bu oluşumun fikir babası olan ABD, Kongre'nin onaylamaması nedeniyle bu örgüte katılmadı. Türkiye Milletler Cemiyeti'ne 1932 yılında dâhil oldu. Hem de cemiyetin tarihinde benzeri olmayan bir yolla: Türkiye Cumhuriyeti davet edilerek örgüt bünyesine alınan tek devlet oldu.

Uluslararası zemin oluşturma çabaları Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile sınırlı kalmadı. Almanya'nın ilişkilerinin normalleşmesi için girişimlerde bulunuldu. Bunlardan biri Locarna Antlaşması idi. 1 Aralık 1925'te Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında imzalanan antlaşma ile Almanya'nın uluslararası işbirliğine katılması sağlandı. Locarno kalıcı barışı sağlamaktan uzak, kırılgan yapıda bir uzlaşma idi, ancak pek az insan bunun böyle olduğunu görebildi. En azından Almanya'nın Millet Cemiyeti'ne katılmasına ön ayak olunarak siyasi gerginliğin azaltması ile herkes teselli buldu. Bir ülke hariç: Fransa.

Fransa, Almanya'ya güvenmiyordu. Haksız da sayılmazdı. Tarihi bu tedirginliğini haklı çıkarmaktaydı. Almanya ile giriştiği her savaşta onu Paris'te ya da yakınlarında görmüştü. Yeni bir savaşta Fransa'yı kim koruyabilirdi? Paris kendince bir yanıt buldu: ABD. Fransa, ABD'ye, bir barış paktı imzalamayı teklif etti. Ama ABD Avrupa'daki sorunların çözümünde doğrudan taraf olmak niyetinde değildi, ancak gelişmelere tamamen de sırtını

Levent Şahverdi Arşivi

dönemezdi. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Kellogg bir çözüm üretti. Oluşturulması düşünülen paktın başka devletleri de kapsayacak şekilde düzenlenmesini istedi. Fransa buna yanaşmadı. Yükümlülükleri yerine getirememekten; hatta pakta üye bir ülke, Almanya ile savaşa girerse mücadelenin parçası olmaktan çekiniyordu. Bunun üzerine Washington savunmaya dayanmayan savaşın kanun dışı sayılacağı ve devletlerarası ilişkilerde barışçıl yollara başvurulacağı esasına dayanan bir öneriyi muhataplarına iletti. Almanya ve Japonya bu teklife olumlu bakınca İngiltere ve Fransa da uzlaşmaz görünmemek için oluşuma katılmayı kabul ettiler. 1928'de imzalanan Briand-Kellogg Paktı'na kısa süre sonra Sovyetler Birliği ve Türkiye de katıldı.

Ancak bütün bu çabalar, söz konusu devletlerin iç ve dış politikalarında meydana gelen gelişmeler nedeniyle işlevini yitirdi, ekonomik sorunlar süreci daha da hızlandırdı.

EKONOMİK SARSINTI

Gıda ve ham madde fiyatlarında 1920'lerin başlarında görülen çarpıcı düşüş, bütün Avrupa'da çiftçileri ve köylüleri sarstı. SSCB, sınırlarını ticarete kapattı, ancak atılım yapmakta gecikmedi. 1924'te iktidara gelen Stalin, yürürlüğe koyduğu beş yıllık kalkınma planlarını hedeflerine ulaştırarak ülkesini bu badireden çıkarmayı başardı. Ancak her yerde işler o kadar yolunda gitmiyordu. İngiltere'de savaş öncesindeki refah düzeyine ulaşma çabalarından istenen sonuç alınamadı. Fransa'da büyük kamu harcamalarına ihtiyaç duyulması ekonomik kalkınmayı önledi. Avrupa ekonomileri ancak 1924'ten sonra bir düzene kavuşmaya başlamıştı ki ABD kaynaklı ekonomik buhran bunu sekteye uğrattı.

ABD ekonomisi 1922'den itibaren hızla büyümüştü. Aslında borçlanmaya dayalı bir tüketim çılgınlığı yaşanıyordu. ABD bankaları dış piyasalarda da aktifti. Avrupalı başkentler, ülkelerini inşa etmek için ABD bankalarından borç almaya başladılar. Ekim

Levent Şahverdi Arşivi

1929'da Amerikan borsasında yaşanan çöküşle ABD verdiği borçları geri istedi. Hepsini bir anda almak mümkün olmayınca da ekonomisi tepetaklak oldu. Şirketler kapandı, üretim yavaşladı, işsizlik hızla yükseldi, mallar maliyetinin altında bile satılamaz hale geldi. Bu kriz dalga dalga tüm dünyaya yayıldı. Yol açtığı en büyük sorunsa Avrupa'da faşizmin yükselmesi oldu.

TOTALİTER REJİMLER

1929'da yaşanan ekonomik felaket, demokrasinin etkinliğine ciddi bir darbe vurdu. Avrupa'daki birçok ülkede demokratik rejimlere duyulan güven azaldı, bu da sistemin zarar görmesine, hatta çökmesine neden oldu. Militarizm ve faşizm güçlenmeye başladı. Yayılmacı anlayıştaki diktatörlükler ortaya çıktı. Özellikle Japonya, İtalya ve Almanya'da yaşananlar, ekonomik sorunların tetiklemesiyle yeni bir dünya savaşına yol açan gelişmelerdi.

Japonya ve Ultra-Nasyonalizm

Japonya, İmparator Taisho zamanında Müttefiklerin yanında I. Dünya Savaşı'na katılmıştı. Savaşın sonunda Versailles Antlaşması'na imza koydu ve Güney Pasifik'teki Alman kolonilerini ele geçirdi. Milletler Cemiyeti'ne üye olan Japonya uluslararası silahsızlanma konferanslarına da katılarak Batılı güçlerle iyi ilişkiler kurdu. Japonya bu süreçte benzeri görülmemiş bir ekonomik büyüme yaşadı. Faşizm ve Japon milliyetçiliğinden esinlenen radikal sağcılar hızla popülarite kazandı. Güney Mançurya demiryolunu korumak amacıyla Çin'de konuşlanmış Japon Kwantung ordusunda, hükümette ve toplumundaki etkileri giderek arttı. Tahta geçen İmparator Hirohito'nun yapabileceği hiçbir şey yoktu. Ülkede kurulan aşırı milliyetçi bütün dernekler onursal başkan olarak Hirohito'yu görüyorlardı. II. Dünya Savaşı'nın ilk ayak sesi Mançurya'da duyuldu. Sebebi de Japonya'ydı.

1931 yılında Kwantung ordusu mensubu radikal sağcı subaylar, Güney Mançurya demiryoluna sabotaj düzenlediler ve

Levent Şahverdi Arşivi

suçu Çinlilere attılar. Bu bahaneyle saldırıya geçen Kwantung ordusu Mançurya'yı fethetti ve burada Japon hükümetinin izni olmaksızın Manchukuo'nun kukla hükümetini kurdu. Bu hareketin Milletler Cemiyeti'nde aşırı tepki doğurmasına Japonya'nın verdiği yanıt cemiyetten ayrılmak oldu. Bu olayın ardından Japonya'nın yayılmacı vizyonu gittikçe cesaret kazandı. Japonya'nın siyasi seçkinlerinin birçoğu kaynaklarını arttırmak ve nüfus yerleşimi için yeni alanlar kazanmak istiyordu. Bu hırs, 1937'de İkinci Çin-Japon Savaşı'nın patlak vermesine yol açtı. Çin'in başkentindeki zaferinden sonra Japon ordusu Nanking'de tarihin en acımasız katliamlarından birini gerçekleştirdi. Öyle ki Çinlilerin bir kısmını burada gözlemci olarak bulunan Nazi Almanyası'nın subayları kurtardılar.

ABD, Pasifik komşusu Japonya ile yakından ilgilenmeye başlarken Avrupalı devletler buradaki gelişmeleri hayretle gözlemliyorlardı. Üstelik burunlarının dibinde yaşanan bir iç savaşın tedirginliği içindeydiler. İspanya'da faşist Franco ile sosyalistler kanlı bir mücadele sürdürüyorlardı. Bu savaş, II. Dünya Savaşı'nın adeta bir provasıydı. Sosyalistlere SSCB lideri Stalin, faşistlere ise İtalya'nın "İl Duce"si Mussolini ve Almanya'nın "Führer"i Hitler destek vermekteydi.

İtalya, Mussolini, Faşizm

İtalya, I. Dünya Savaşı'na yeni sömürgeler elde etmek için katılmıştı. Kazanan taraftaydı ama kâğıt üstünde... Ne istediklerini ne de vaat edilenleri elde edebilmişti. Ülke savaş sonrasında çalkantılı bir siyasal atmosfer içerisinde kaldı. Sosyalizmin giderek güç kazanması, halkın beklentilerinin karşılanamaması istikrarsızlığı içinden çıkılamaz hale getirdi. Milliyetçilik giderek güçlendi. Eski bir sosyalist olan Benito Mussolini, liderliği altındaki Faşist Partisi'ni tek kurtuluş yolu olarak göstermeye başladı. Hızla da taraftar topladı. Ancak yine de 1919 seçimlerinde istediği sonucu alamadı ve Faşist Parti meclise giremedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Mussolini fırsat kolluyordu; halkı kendi yanına çekecek bir olay beklemekteydi. 1922 yılındaki genel işçi grevi, beklediği fırsatı sundu. "Kara Gömlekliler" olarak adlandırılan taraftarlarıyla birlikte Napoli'den Roma'ya yürüdü. Halk kendisine destek verdi, hatta parti üyesi olmayanlar bile yürüyüşe katıldı. Seçimle iktidara gelemeyen Mussolini, halkı galeyana getirerek Başbakanlık koltuğuna oturdu. Başlangıçta herkese hitap eden bir politika izledi. Gücü tamamen ele geçirdiğinde ise muhalefeti ortadan kaldırdı, meclisi kapattı. Artık İtalya'nın "İl Duce"si, tartışılmaz lideriydi. Ekonomik yapıyı suni iş olanaklarıyla güçlendirdi, adeta bir saadet zinciri kurdu. Dış politikada ise "kalıcı barışın mümkün olmadığı, savaş dinamizminin İtalya'yı hak ettiği yere getireceği" yönünde bir anlayış sergiledi. "Mare Nostrum" (Bizim Denizimiz) düşüncesini gizlemeyerek Akdeniz'i büyük İtalyan İmparatorluğu'nun yaşam alanı ilan etti. Afrika'da da harekete geçerek Etiyopya'ya saldırmaktan çekinmedi. Avrupalı güçlerse bu gelişmelere cılız protestolar, yaptırımı olmayan notalar, içi boş tehditlerle karşılık verdiler. Bu tutum sadece Mussolini'yi değil, Almanya'daki birini daha cesaretlendirdi.

Almanya, Hitler, Nazizm

Almanya, savaşın sonlarına doğru yaşadığı iç istikrarsızlıklar nedeniyle sarsılmaya başlamıştı. Ateşkes antlaşmasının imzalanması, devleti politik ve ekonomik yönden çöküntüye sürükledi. Versailles "Barışı" durumu daha da kötüleştirdi. Toplumun hemen her kesimi antlaşmaya tepkiliydi. Bu sırada imparatorluk yerini Weimar Cumhuriyeti'ne bırakmıştı. Ancak ekonomik sorunlar, siyasal rejim değişikliği ile çözülecek gibi değildi. Enflasyon inanılmaz boyutlara ulaştı. Öyle ki yirmi milyar marklık banknotlar basıldı, ekmeğin fiyatı sabahtan akşama değişiyordu, alışverişe bavul dolusu para ile çıkılıyordu. Bu durum ekonomik durgunluğu, durgunluk da işsizliği körükledi. İstikrarsızlık, politik ortama da sıçradı. Devrimler ve karşı-devrimler birbirini izledi. Hükümetler, siyasi, ekonomik ve sosyal sorunları çözmekte

Levent Şahverdi Arşivi

yetersiz kalıyor, neredeyse her altı ayda bir seçim yapılıyordu. Otoritenin kaybolduğu bu ortamda komünistler ve milliyetçiler sürekli çatışıyorlardı. Paramiliter gruplar, İtilaf Devletleri'nden sakladıkları silahlarla sokaklarda dehşet saçıyorlardı.

Yaşananlardan rahatsız olan bir adam, gönülden bağlı olduğu Almanya'nın tekrardan eski gücüne erişmesi için kafa yormaya başladı, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne üye oldu. Üye sıra numarası 555'ti. Ancak parti numaralandırmayı, üye sayısı çok görünsün diye, 500'den başlatmıştı. 555 numaralı üye bir darbe girişiminde bile bulundu, hapse atıldı, burada "Kavgam" adlı eserini yazdı. Bu adamın adı Adolf Hitler'di. Mussolini'yi örnek alıp "Kahverengi Gömlekliler" olarak adlandırılan SA kıtalarını kurdu, onlarla Berlin'e yürüdü. SA üyeleri çatışma çıkarıp suçu komünistlerin üzerine atıyorlar, sonra da Hitler sorun çözücü olarak sahneye çıkıyordu. Bütün bu aldatmacalar işe yaradı. Hitler 1933'te Almanya Başbakanı oldu. Kısa zamanda demokratik sistemi sonlandırdı, orduyu denetim altına aldı, eğitim ve hukuk yapılanmasını kendine bağladı. "Führer" olarak ülkedeki tek söz sahibi kişiydi.

Nazizm bir doktrin olarak her yere nüfuz etti. "Almanya sadece Almanlarındı", çünkü Hitler'e göre onlar ari ırktı. Bu "saf" kimliğe sahip olmayanların, aynı ideolojiye gönül vermeyenlerin yaşama hakkı yoktu. Dış politikada ise "lebensraum" (yaşam alanı) doktrini benimsendi. İngiltere Başbakanı Chamberlain, Almanya ile imzaladığı Münih Paktı'nı dünyaya barış garantisi olarak sunduğunda hayatının en büyük yanılgısı içerisinde bulunduğunu bilmiyordu. Avrupalı devletlerin çekingen ve tedirgin tutumu Hitler'i cesaretlendirdi, Versailles Antlaşması'nı tanımadığını ilan etti. Fransa ile Almanya arasındaki askerden arındırılmış bölgeye ordu birliklerini gönderdi. Kimseden ses çıkmayınca eylemlerini daha da arttırdı. Avusturya'yı ilhak etti. Çekoslovakya'nın Almanca konuşulan yerlerini Almanya'ya kattı. SSCB lideri Stalin ile saldırmazlık antlaşması imzaladı ve kendini hazır hissettiğinde Polonya'ya saldırdı.

Levent Şahverdi Arşivi

1 Eylül 1939 tarihinde II. Dünya Savaşı başladı. İlk savaşın yol açtığı sonuçlar ikincisinin nedenlerini oluşturmuştu. Sorunlar bu savaşla da çözülmeyecekti. 1945'e gelindiğinde Avrupa, dünya üzerindeki hakimiyetini kaybedecek, ABD ve SSCB tarafından dünya liderliği için verilen mücadele "Soğuk Savaş" sürecini doğuracaktı. O zamandan bu zamana belki yeni bir dünya savaşı yaşanmadı ama bölgesel savaşların ardı arkası da kesilmedi. Halbuki 1918 yılında evlerine dönen politikacılar, komutanlar ve askerler, çocuklarına ve torunlarına nasıl bir miras bıraktıklarının farkında olmadan, savaşı sona erdirdiklerini düşünerek, ailelerine mutlukla sarılmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

BİBLİYOGRAFYA

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVLERİ

Kısaltmalar

BEO	Bab-ı Âli Evrak Odası Evrakı
DH. EUM. 3. Şb.	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Üçüncü Şube Evrak
DH. EUM. 7. Şb.	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Yedinci Şube Evrakı
DH. KMS	Dâhiliye Nezareti Kalemi-i Mahsus Evrakı
DH. ŞFR	Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Evrakı
HR. MTV	Hariciye Nezareti Mütenevvia Evrakı
HR. SFR	Hariciye Nezareti Şifre Evrakı
HR. SYS	Hariciye Nezareti Siyasî Evrakı
İ.DUİT	İrade Dosya Usulü Evrakı
İ.HB	İrade Harbiye Evrakı
İ.MMS	İrade Meclis-i Mahsus Evrakı

Belgeler

BOA, BEO, 4327/324506
BOA, BEO, 4351/326325
BOA, BEO, 4401/330072_2
BOA, BEO, 4410/330739_2
BOA, BEO, 4410/330793_4,3
BOA, BEO, 4410/330793_1
BOA İ.DUİT,150/60_1
BOA İ.DUİT,150/44_1

Levent Şahverdi Arşivi

BOA İ.DUİT,12/58_1,2
BOA, HR. MA, 1152/62
BOA, HR. MA, 1123/38
BOA, HR. MA, 1118/4
BOA, HR. MA, 1125/44
BOA, HR. MA, 1136/64
BOA, HR. MA, 1125/2
BOA, HR. MA, 1127/19
BOA, HR. MA, 1127/4
BOA, HR. MA, 1155/51
BOA, HR. MA, 1141/107
BOA, HR. SYS, 2179/3
BOA, HR. SYS, 2419/128_5
BOA, HR. SYS, 2323/1
BOA, HR. SYS, 2111/12, 2-3
BOA, HR. SFR, (04) 283/75, 1 (7a,7b)
BOA, DH. KMS, 31/30
BOA, DH. KMS, 64/42_2
BOA, DH. KMS, 27/2 ; (071;sy:39-40)
BOA, DH. KMS, 38/18_2
BOA, DH. EUM. VRK, 25/24
BOA, DH. EUM. VRK. 25/2
BOA, DH. EUM. VRK. 25/2
BOA, DH. EUM. 3. Şb, 4/4
BOA, DH. EUM. 3. Şb, 4/37
BOA, DH. EUM. 7. Şb, 2/31 (071, sy39)
BOA, DH. EUM. 3. Şb, 2/48
BOA, DH. ŞFR, 452/99-1,2
BOA, DH. ŞFR, 454/151
BOA, DH. ŞFR, 467/117
BOA, DH. ŞFR, 473/131
BOA, İ.HB 168/16
BOA, İ.MMS, 201/13_2
BOA, HR. MTV, 768/3-4
BOA, HR. MTV, 768/4

Levent Şahverdi Arşivi

BOA, HR. MTV, 768/7_4,5
BOA, HR. MTV, 768/8_8
BOA, HR. MTV, 768/14

ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT DAİRE BAŞKANLIĞI

ATASE, Kls.3712, Dos.15, Fih.1-2.
ATASE, Kls.121; Dos.900/570; Fih.007
ATASE, Kls.49, Dos.505/1036, Fih.2

SEÇİLMİŞ KAYNAKLAR

A. C. Bell, *A History of the Blockade of Germany and of the Countries Associated with Her in the Great War, Austria-Hungary, Bulgaria, and Turkey*, London, 1961

A. Gayer, "Summary of German Submarine Operations in the Various Theaters of War from 1914 to 1918." *United States Naval Institute Proceedings* 52, no. 4, Nisan 1926

A. K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army*, 2 cilt, Princeton, NJ, 1980, 1987

A. Lentin, *Lloyd George, Woodrow Wilson, and the Guilt of Germany*, Bath, 1984

A.A. Hoehling, *The Great War at Sea*, New York, 1965

A.C. Bell, *The Blockade of the Central Powers 1914–1918*, London, 1937

A.J. Barker, *The Neglected War, Mesopotamia 1914–1918*, Faber and Faber, London 1967

A.J. Barker, *Townshend of Kut*, Cassel, London, 1967

A.J. Smithers, *Cambrai. The First Great Tank Battle 1917*, London, 1992

A.R. Weyl, *Fokker: The Creative Years*, London, 1965

Aaron Norman, *The Great Air War*, New York, 1968

Adrian Gegory, *A War Of Peoples 1914–1919*, Oxford, 2014

Alex E. J. Marshall, *Russian Military Intelligence, 1905-1917*, Washington, 2015

Alexander Churchill, *Somme,141 Days 141 Lives*, The History Press 2016

Alistair Horne, *The Price of Glory, Verdun 1916*, Macmillan, London 1962

Allan K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army*, 2 cilt, Princeton, 1987

André Tardieu, *The Truth about the Treaty*, Indianapolis, 1921

Levent Şahverdi Arşivi

Anthony Babington, *Shell-Shock. A History of the Changing Attitudes to War Neurosis*, London 1997

Anthony Farrar-Hockley, *Death of an Army*, Arthur Barker, London 1967

Arno J.Mayer, *Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918–1919*, New York, 1967

Arthur J. Marder, *From the Dreadnought to Scapa Flow: the Royal Navy in the Fisher Era, 1904–1919*, 5 cilt, Oxford, 1961–1970

Basil Liddell Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014

Bernard Fitzsimons (ed.), *Warplanes & Air Battles of World War I*, BPC Publishing Ltd, London, 1973

Bernard Michel, *La chute de L'Empire Austro-Hongrois 1916–1918*, Paris, 1991

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi / Genelkurmay Başkanlığı (8 Cilt ve ek kısımlar)

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt II, Kısım: 2, Kafkas Cephesi 2. Ordu Harekâtı 1916-1918, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978

Bryan Cooper, *Tank Battles of World War I*, London, 1973

Bryan Cooper, *The Ironclads of Cambrai*, Souvenir Press, London 1967

Bullitt Lowry, *Armistice 1918*, Kent State, OH, 1996

Byron Farwell, *The Great Boer War*, Harper and Row, 1976

Byron Farwell, *The Great War in Africa, 1914–1918*, New York, 1986

C. Barnett, *The Swordbearers: Supreme Command in the First World War*, London, 2000

C. Dyer, *The Missing of the Somme*, London, 1994

C. Falls, *Caporetto*, London, 1966

C. M Andrew and A. S. Kanya-Forstner, "France, Africa, and the First World War", *Journal of African History*, 1978

C. Nauert, *Humanism and the Culture of Renaissance Europe*, 1995

C. Trebilcock, *The Industrialization of the Continental Powers, 1780–1914*, 1981

C.J. Smith, "Great Britain and the 1914-1915 Straits Agreement with Russia: The British Promsie of November 1914", *American Historical Review* 70/4, 1965

C.R. Attlee, *As It Happened*, William Heinemann, London 1954

C.R.M.F. Cruttwell, *A History of the Great War 1914–1918*, London, 1934

C.V.F. Townshend, *My Campaign in Mesopotamia*, London, 1920

Levent Şahverdi Arşivi

Captain D.G. Browne, *The Tank in Action*, William Blackwood, London 1920

Carroll Carstairs, *A Generation Missing*, William Heinemann, London 1930

Cecil F. Aspinall-Oglander, *History of the Great War and Military Operations: Gallipoli* (2 cilt), London, 1929

Cemal Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi Nasıl Kaybettik?" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:55, Güz 2014

Cemal Paşa, *Hatıralar*, (Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001

Cemal Paşa, *Hatıralar: İttihad-Terakki ve Birinci Dünya Harbi*, ed. Behçet Cemal, İstanbul, 1959

Charles B. Burdick, *The Japanese Siege of Tsingtau: World War I in Asia*, Hamden, 1976

Charles L. Mee, *The End of Order: Versailles, 1919*, New York, 1980

Christopher Andrew, *Her Majesty's Secret Service, The Making of the British Intelligence Community*, Viking, New York 1986

Colin Simpson, *The Lusitania*, Boston, 1973

Colonel Codeville, *Armistice 1918, The Signing of the Armistice in the Forest Glade of Compiègne*, 1924

Commander John Irving, *The Smoke Screen of Jutland*, New York, 1967

Conrad Cato, *The Navy in Mesopotamia 1914-1917*, London, 1917

Constantin Kiritescu, *La Roumanie dans la guerre mondiale (1916–1919)*, Paris, 1934

Correlli Barnett, *The Swordbearers: Supreme Command in the First World War*, Eyre and Spottiswood, London 1964.

Cyril Falls, *Was Germany Defeated in 1918?*, Oxford University Press, London 1940

Cyril Falls, *The Great War*, New York, 1959

D. Kelley, *Renaissance Humanism*, 1991

D. Sutherland, *France, 1789–1815*, 1985

Dan Van Der Vat, *The Ship that Changed the World. The Escape of the Goeben to the Dardanelles in 1914*, New York, 1986

Daniel Larsen, *Intelligence in the First World War*, London, 2014,

Dardanelles Commission, *Final Report 1917*, London, 1919

Levent Şahverdi Arşivi

David Stevenson, *1914–1918, The History of the First World War*, Penguin Books, 2004

Denis Mack Smith, *Italy: A Modern History*, Ann Arbor, 1969

Donald Macintyre, *Jutland*, New York, 1958

Doros Alastos, *Venizelos: Patriot, Statesman, Revolutionary*, London, 1942

Douglas Haig, *War Diaries and Letters 1914-1918*, edited by Gary Sheffield and John Bourne, Weindenfeld & Nicolson, 2006

E. Burke, *Moroccan Resistance, Pan-Islam, and German War Strategy, 1914–1918*, New York, 1975

Edward Henry Carson, *The War on German Submarines*, London, 1917

Edward Henry Carson, *The War on German Submarines*, London, 1917

Edward J. Erickson, *Gelibolu Osmanlı Harekâtı* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012

Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu – Çanakkale, Kutü'l-Amare ve Filistin Cephesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009

Emil Ludwig, *July 1914*, G.P. Putnam, London 1929.

Erhan Çiftçi, *Kutü'l Amara/Kut Almış Ordunun Zaferi*, Timaş Yayınları, 2017

Erhan Çiftçi (Haz.) *Kutü'l Amara Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*, Timaş Yayınları, 2016

Erich von Falkenhayn, *The German General Staff and Its Decisions, 1914–1916*, New York, 1920

Erik Goldstein, *Winning the Peace*, Oxford, 1991

F. Artz, *Reaction and Revolution, 1814–1832*, 1968

F. Kafker and J. Laux, *The French Revolution: Conflicting Interpretations*, 4th ed., 1989

F. Seymour Cocks, *The Secret Treaties and Understandings, Text of the Available Documents*, London 1918

F.J. Moberly, The Campaign in Mesopotamia, 1914–1917, 4 cilt, London, 1923–1927

F.R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866–1918*, London, 1972

Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970

Ferdinand Czernin, *Versailles, 1919*, New York, 1965

Feridun Kandemir, *Medine Müdafaası Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler*, Nehir Yayınları, 1991

Levent Şahverdi Arşivi

Figen Atabey, "İngiliz Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri'nin Deniz Harekâtı", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:8, Ağustos 2010, Sayı: 16

Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*, New York, 1942

Frank E. Vandiver, *Black Jack: The Life and Times of John J. Pershing*, 2 cilt, College Station, 1977

Fred Bridgham (ed)*The First World War as a Clash of Cultures*, London, 2006

G. Irving Root, *Battles in the Alps: A History of the Italian Front of the First World War*, America Star Books, 2008

G. J. Meyer, *A World Undone: The Story of the Great War, 1914–1918*, Delacorte Press, 2006

G. Parker, *The Thirty Years' War*, 1984

G. Sheffield, *Forgotten Victory: The First World War, Myths and Realities*, London, 2001

G. Strauss, *Luther's House of Learning*, 1978

G. Ward Price, *The Story of the Salonica Army*, Hodder and Stoughton, London 1927

G. Zay Wood, The Twenty-One Demands, Japan versus China, London 1921

G.P. Genov, *Bulgaria and the Treaty of Neuilly*, Sofia, 1935

Garth Jowett and Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, Newbury Park 1986

General A.A. Brusilov, *A Soldier's Note-book*, London, 1930

General Ludendorff, *My War Memories 1914–1918*, 2 cilt, Hutchinson, London 1929

Geoffrey Bennett, *Coronel and the Falklands*, New York: Macmillan, 1962

Geoffrey Jukes, *Carpathian Disaster: Death of An Army*, London, 1971

Geoffrey M. Bennett, *The Battle of Jutland*, Philadelphia, 1964

George A.B. Dewar, assisted Lieut.-Col. J.H. Boraston, C.B., *Sir Douglas Haig's Command, December 19, 1915, to November 11, 1918*, 2 cilt, Constable, London 1922

George B. Leontaritis, *Greece and the First World War: From Neutrality to Intervention, 1917–1918* New York, 1990

George B. Leontaritis, *Greece and the Great Powers, 1914–1917*, Thessaloniki, 1974

Levent Şahverdi Arşivi

George H. Cassar, *Kitchener: Architect of Victory*, London, 1977

George H. Cassar, *The French and the Dardanelles: A Study of Failure in the Conduct of War*, London, 1971

George Mosse, *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, New York, 1990

Gerard E. Silberstein, "The Serbian Campaign of 1915: Its Diplomatic Background," *The American Historical Review*, 73, no. 1 October 1967

Gerd Hardach, *The First World War 1914–1918*, London 1977

Gerhard Ritter, *The Schlieffen Plan*, Londra, 1958

Gordon Brook-Shepherd, *Archduke of Sarajevo. The Romance and Tragedy of Franz Ferdinand of Austria*, Boston, 1984

H. Babacan, *Mehmet Talat Paşa (1874-1921)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005

H.V.F. Winstone, *The Illicit Adventure: The Story of Political and Military Intelligence in the Middle East from 1898 to 1926*, Londra, 1982

H.W. Wilson, *The War Guilt*, Samson Low, London 1928

Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, New York, 1937

Harold Shukman, *Lenin and the Russian Revolution*, B.T. Batsford, London 1966

Harry Hanak, *Great Britain and Austria-Hungary during the First World War*, Oxford University Press, London 1962

Harry R. Rudin, *Armistice, 1918*, New Haven, 1944

Herbert Sulzbach, *With the German Guns, Four Years on the Western Front 1914–1918*, Leo Cooper, London 1973

Hew Strachan, *The First World War*, New York 2003

Holger H. Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary*, London 1997

Holloway H. Frost, *The Battle of Jutland*, Annapolis, 1964

I. F. W. Beckett, *The Great War, 1914–1918*, Harlow, 2001

I. Passingham, *Pillars of Fire: The Battle of Messines Ridge, June 1917*, Stroud, 1998

I. Sumner, *The Indian Army 1914–1947*, Oxford, 2001

I. Sumner, *They Shall Not Pass: The French Army on the Western Front, 1914-1918* Barnsley: Pen & Sword, 2012

I.D. Levine, *Mitchell: Pioneer of Air Power*, New York, 1943

Ian Beckett, *The Great War 1914–18*, Harlow, 2001

Ian Castle, *London 1914–17: The Zeppelin Menace*, Oxford, 2008

Levent Şahverdi Arşivi

Ivan Ilchev, *The Rose of the Balkans: A Short History of Bulgaria*, Sofia, 2005

Ivo J. Lederer, *Yugoslavia at the Peace Conference: A Study in Frontiermaking*, New Haven, 1963

İsmail Arar (ed), *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, İstanbul, 1986

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1955

İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara, 1993

J. E. Edmonds, *Military Operations in France and Belgium 1917*, Vol. II London, 1948

J. F. Becker, *The Great War and the French People* Leamington Spa 1985

J. H. Parry, *The Age of Reconnaissance: Discovery, Exploration, and Settlement, 1450–1650*, 1963

J. Nicholls, *Cheerful Sacrifice: The Battle of Arras 1917*, London, 1990

J.C.Joffre, Mémoires du Maréchal Joffre, 1910–1917, 2 cilt, Paris, 1932

J.G. Harbord, *The American Army in France, 1917–1919* Boston, 1936

J.M Bourne, *Britain and the Great War*, London, 1989

J.Turner (ed.), *Britain and the First World War*, London, 1980

J.Turner, *British Politics and the Great War: Coalition and Conflict, 1915–1918*, London, 1992

J.Walker, *The Blood Tub: General Gough and the Battle of Bullecourt, 1917*, Staplehurst, 1998

James J. Hudson, *In Clouds of Glory, American Airmen who Flew with the British During the Great War*, University of Arkansas Press, Fayetteville 1990

James Joll, *The Origins of the First World War*, London 1984

Janet Wallach, *Desert Queen: The Extraordinary Life of Gertrude Bell: Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2005

Jean C. Andruet, *The Naval Blockade*, 1914–1918, London, 1934

Jeffrey D. Wallin, *By Ships Alone: Churchill and The Dardanelles*, North Carolina, 1981

Jeffrey Verhey, *The Spirit of 1914, Militarism, Myth and Mobilization in Germany*, Cambridge University Press, 2000

John A. Thayer, *Italy and the Great War: Politics and Culture, 1870–1915*, Madison, 1964

John Campbell, *Jutland: An Analysis of the Fighting*, Lyons Press 1998

Levent Şahverdi Arşivi

John E. Mack, *A Prince of our Disorder: The Life of T.E. Lawrence*, Boston, 1976

John Giles, *Flanders Then and Now, The Ypres Salient and Passchendaele*, Picardy Publishing, London 1979

John Gooch, *Army, State and Society in Italy, 1870-1915 (Studies in Military and Strategic History)*, Palgrave Macmillan Pub., 1989

John Gooch, *The Italian Army and the First World War*, Cambridge University Press, 2014

John Gooch, *The Unification of Italy (Lancaster Pamphlets)*, London 1986

John H. Morrow, *German Air power in World War I*, Lincoln, 1982

John Horne (ed.), *State, Society, and Mobilization in Europe during the First World War*, Cambridge, 1997

John Keegan, *The First World War*, New York, 1998

John Keynes, Maynard. *The Economic Consequences of the Peace*, London, 1919

John M. Barry, *The Great Influenza. The Epic Story of the Deadliest Plague in History*, New York 2004

John MacDonald and Zeljko Cimpric, *Caporetto And The Isonzo Campaign: The Italian Front 1915-1918*, London 2011

John R. Schindler, *Fall of the Double Eagle: The Battle for Galicia and the Demise of Austria-Hungary*, the University of Nebraska Press, 2015

John R. Schindler, *Isonzo: The Forgotten Sacrifice of the Great War*, Greenwood Puslishing 2001

John Walter, *The Kaiser's Pirates: German Surface Raiders in World War One*, Naval Institute Press, 1994

John Whittam, *The Politics of the Italian Army, 1861–1918*, London, 1977

John Williams, *The Other Battleground, The Tome Fronts: Britain, France and Germany, 1914–1918*, New York, 1972

Julian S. Corbett & Henry Newbolt, *History of the Great War: Naval operations*, 5 cilt, London, 1920–31

Kearsey, A. *A Study of the Strategy and Tactics of the East Prussian Campaign, 1914*, London, 1932

Keith Jeffery, *The Secret History of MI6*, New York, 2010

Kenneth Munson, *Bombers, Patrol and Reconnaissance Aircraft, 1914–1919*, New York, 1968

L. Gershoy, *From Despotism to Revolution, 1763–1789*, 1944

Levent Şahverdi Arşivi

L. Smith, *Between Mutiny and Obedience: The Case of the French Fifth Infantry Division during World War I*, New Jersey, 1994

Lord Wester Wemyss, *The Navy in the Dardanelles Campaign*, London, 1924

Luigi Albertini, *The Origins of the War of 1914* (3 cilt) Oxford, 1952

M. Brown and S. Seaton, *Christmas Truce: The Western Front, December 1914*, London, 1999

M. E. Page, (ed.), *Africa and the First World War*, Basingstoke, 1987

M. Holt, *The French Wars of Religion*, 1993

M. Kitchen, *The Silent Dictatorship: The Politics of the German High Command under Hindenburg and Ludendorff*, London, 1976

M. Pugh, *The Making of Modern British Politics, 1867–1939*, Cambridge, 1993

M. S. Anderson, *Europe in the Eighteenth Century*, 2d ed., 1976

Madeleine Chi, *China Diplomacy, 1914–1918* (Cambridge, MA, 1970).

Marc Ferro, *The Great War, 1914–1918* New York, 1973

Mark Cornwall, *The Last Years of Austria-Hungary: Essays in Political and Military History, 1908– 1918* Exter, 1990

Mark Harrison, *The Medical War: British Military Medicine in the First World War*, New York 2010

Mark Thompson, *The White War: Life and Death on the Italian Front 1915-1919*, New York, 2010

Martin Gilbert, *The First World War: A Complete History*, New York, 1994

Martin Middlebrook, *The First Day on the Somme, 1 July 1916*, London 1971

Martin Niemoller, *From U-Boat to Pulpit*, William Hodge, London 1937

Mehmet Sait Dilek ve M.Yasin Taşkesenoğlu, "Erzurum'un Rus İşgaline Düşüşünün Batı Kamuoyundaki Yankıları", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2011, Cilt 30, Sayı: 50

Meriel Buchanan, *Petrograd, The City of Trouble, 1914–1918*, London 1918

Michael Hickey, *Gallipoli*, London, 1995

Micheal Howard, *The First World War, A Very Short Introduction*, Oxford 2002

Ministry of Information, *Chronology of the War*, 3 cilt, Constable, London 1920.

Münim Mustafa, *Cepheden Cepheye: 1914-1918, İhtiyat Zabiti Bulunduğum Sırada Cihan Harbi'nde Kanal ve Çanakkale*, Arma Yayınları, 1998

Levent Şahverdi Arşivi

N. Jones, *The Origins of Strategic Bombing: A Study of the Development of British Air Strategic Thought and Practice up to 1918*, London, 1973

N. S. Nash, *Betrayal of an Army, Mesopotamia 1914-1916*, Pen and Sword Books, 2016

Nicholas N. Golovine, *The Russian Army in the World War*, New Haven, 1931

Norman Franks and H.H. Hauprich (eds), *The Red Air Fighter by Manfred von Richthofen*, Greenhill Books, London 1990

Norman Franks, Russell Guest, Frank Bailey, *Bloody April 1917: An Exciting Detailed Analysis of One of the Deadliest Months in WWI*, Grub Street 2017

Norman Stone, *World War One, A Short History*, New York 2007

O. Regele, *Feldmarschall Conrad*, Vienna, 1955

Oswald Boelcke, *An Aviator's Field Book*, CreateSpace Publishing 2017

Otto Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, Annapolis, 1927

P. Guinard, J.C. Devos, and J. Nicot, *Inventaire sommaire des Archives de la Guerre, 1872–1919*, Vol. 1 Troyes, 1975

Paul Azan, *Franchet D'Espèrey*, Paris, 1949

Paul C. Helmreich, *From Paris to Sèvres: The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919–1920*, Columbus, 1974

Paul Emile Guépratte, *L'Expédition des Dardanelles, 1914–1915*, Paris, 1935

Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory*, Oxford University Press, London 1975

Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory*, Oxford University Press, London 1975

Paul G. Halpern, *A Naval History of World War I*, Maryland, 1994

Paul G. Halpern, *The Naval war in the Mediterranean, 1914–1918*, Annapolis, MD, 1987

Peter Charlton, *Australians on the Somme, Pozières 1916*, London 1986

Peter H. Liddle, *The 1916 Battle of the Somme, A Reappraisal*, London, 1992

Peter Hart, *The Great War*, Profile Books, 2013

Peter Hart, *Voices From the Front, An Oral History of the Great War*, Oxford 2016

Peter Padfield, *The Great Naval Race: Anglo-German Naval Rivalry, 1900–1914*, New York, 1974

Levent Şahverdi Arşivi

Peter Rees, *The Other Anzacs*, Allen & Unwin, 2008

Philip Lecane, *Beneath a Turkish Sky: The Royal Dublin Fusiliers and the Assault on Gallipoli*, The History Press, 2015

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak (editörler), *Birinci Dünya Savaşı'nda Mevlevi Alayı ve Gönüllü Topluluklar Uluslararası Sempozyumu: Kırıkkale-Ankara 22-24 Ekim 2015 Bildiriler*, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, 2016

R. Binkley, *Realism and Nationalism, 1852–1871*, 1963

R. Chickering, and S. Förster, (eds.), *Great War, Total War: Combat and Mobilization on the Western Front, 1914–1918* Cambridge, 2000

R. Prior & T. Wilson, *Command on the Western Front*, New York, 1992

R. Prior, and T. Wilson, *Passchendaele: The Untold Story*, London, 1996

R.D.Layman, *Naval Aviation in the First World War: Its Impact and Influence* Annapolis, 1996

R.G.Head, *Oswald Boelcke: Germany's First Fighter Ace and Father of Air Combat*, Grub Street 2016

R.W. Seton-Watson and others, *The War and Democracy*, Macmillan, London 1914

Reinhard Scheer, *Germany's High Seas Fleet in the WorldWar*, London, 1920

René Albrecht Carrié, *Italy at the Paris Peace Conference*, New York, 1938

Richard Hough, *The Great War at Sea*, 1914–1918, New York, 1983

Richard Hough, *The Potemkin Mutiny*, Bluejacket Pub, 1996

Richard Hough, *The Pursuit of Admiral von Spee*, London, 1969

Richard J. Crampton, *Bulgaria, 1878–1918: A History*, Boulder, 1983

Robert B. Asprey, *The German High Command at War, Hindenburg and Ludendorff and the First World War*, William Morrow, New York 1991

Robert D. Warth, *The Allies and the Russian Revolution: From the Fall of the Monarchy to the Peace of Brest-Litovsk*, Durham, 1954

Robert K. Massie, *Castles of Steel: Britain, Germany, and the Winning of the Great War at Sea*, Random House 2003

Robin Higham, *Air Power: A Concise History*, New York, 1973

Roger Cooter, Mark Harrison, Steve Sturdy (eds.), *Medicine and Modern Warfare*, Amsterdam 1999

Roger Cooter, Mark Harrison, Steve Sturdy (eds.), *War, Medicine and Modernity*, Stroud 1998

Rudyard Kipling, *The Irish Guards in the Great War*, 2 cilt, Macmillan, London 1923

Levent Şahverdi Arşivi

S. Kocabaş, *Tarihte Türkler ve Almanlar*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1988

S.C. George, *Jutland to Junkyard*, Edinburgh 1981

Samuel R. Williamson, Jr, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, Macmillan, London 1991

Selahattin Adil, *Harbi Umumi'de Çanakkale Muharebât-ı Bahriyyesi*, Erkân-ı Harbiyye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1920, s.12

Sergei D. Sazonov, *Fateful Years*, 1908-1916, Londra, 1928

Sir Ian Hamilton, *Gallipoli Diary*, Volume I-II, London, 1920

Sir Ivone Kirkpatrick, *Mussolini, Study of a Demagogue*, Odhams, London 1964

Sir Walter Raleigh and H. A. Jones. *The War in the Air*. 6 cilt, Oxford, 1922–37

Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, Savaşa Giriş*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014

Stanley Weintraub, *A Stillness Heard round the World. The End of the Great War: November 1918*, New York, 1985

Stephen Badsey, *The British Army in Battle and Its Image 1914-18*, London 2009

Susan L. Carruthers, *The Media at War*, New York 2011

Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991

Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Cilt III, 1914-1922*, İstanbul

Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı, 1914-1918*, Çev. Abdullah Es, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995

T. Ashworth, *Trench Warfare, 1914–1918: the Live and Let Live System*, London 1980

T. Travers, *How the War was Won: Command and Technology in the British Army on the Western Front, 1917-1918*, London, 1992,

T.G. Frothingham, *The Naval History of the World War*, 3 cilt, Cambridge, 1924–1926

Theodore Roosevelt, *America and the World War*, John Murray, London 1915

Thomas Boghardt, *Spies of the Kaiser*, Baskingstoke 2004

Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire, 1914–1918*, Princeton, 1968

Levent Şahverdi Arşivi

V.N. Vinogradov, *Romania in the Period of the First World War*, Moscow, 1969

W. Doyle, *The Old Order, 1660–1800*, 1978

W. L. Dorn, *Competition for Empire, 1740–1763*, 1940

W. Langer, *Political and Social Upheaval, 1832–1852*, 1969

W. O. Henderson, *The Industrialization of Europe, 1780–1914*, 1969

W. Philpott, *Anglo-French Relations and Strategy on the Western Front 1914-1918*, London, 1996

W.M. Lamberton, *Fighter Aircraft of the 1914–1918 War*, Fallbrook, 1964

Walter Goerlitz, *History of the German General Staff, 1657–1945*, New York, 1953

Walter Hubatsch, *Studies on German Naval Policy, 1890–1918*, London, 1961

Ward Rutherford, *The Russian Army in World War I*, Gordon Cremonesi, London 1975

Whalen, R., *Bitter Wounds: German Victims of the Great War, 1914–1939*, Ithaca, NY, and London, 1984

Wilbur Cross, *Zeppelins of World War I*, London, 1991

William Roger Louis, *Great Britain and Germany's Lost Colonies 1914–1919*, Oxford, 1967

Winston S. Churchill, *The World Crisis*, (6 cilt), New York, 1923–1931

Yavuz Özdemir, *Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü*, Erzurum, 2003

Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, (3 Cilt ve ek kısımlar), 1991

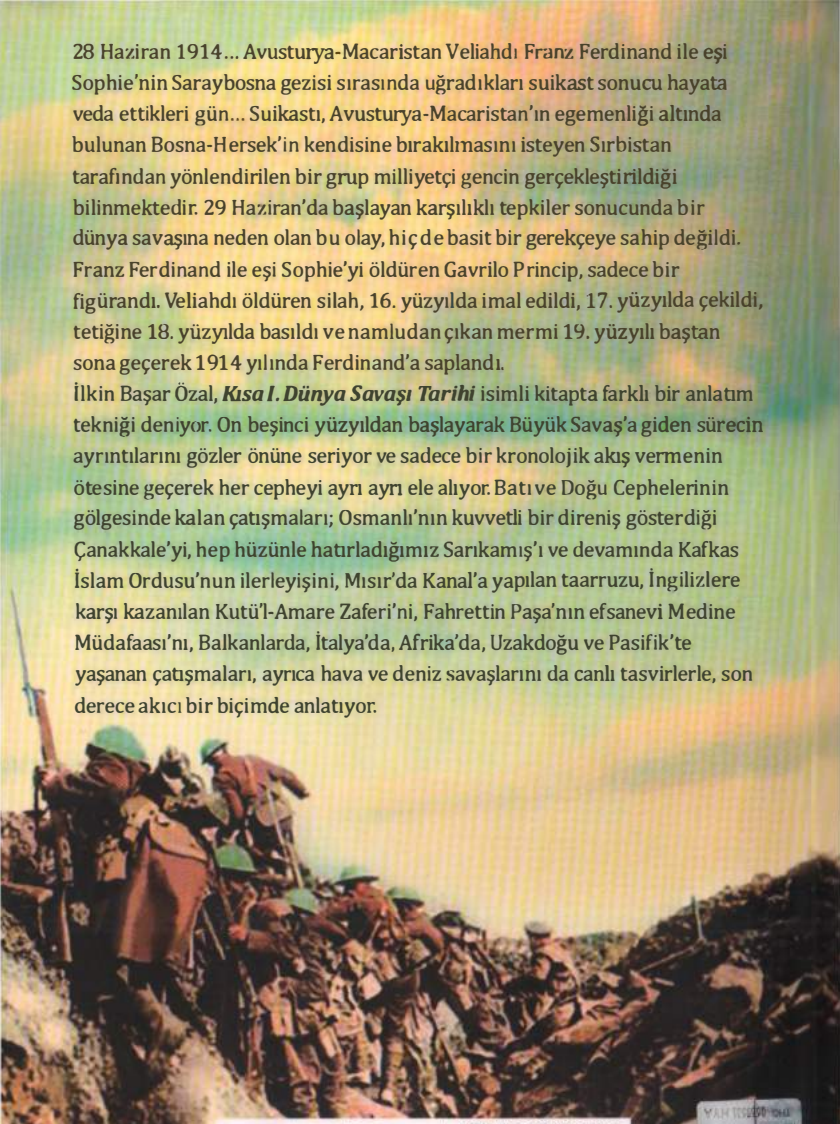
Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War*, Macmillan, London 1977

Zeine, Zeine N. *The emergence of Arab Nationalism: With a Background Study of Arab-Turkish Relations in the Near East*, New York, 1975

Levent Şahverdi Arşivi

28 Haziran 1914... Avusturya-Macaristan Veliahdı Franz Ferdinand ile eşi Sophie'nin Saraybosna gezisi sırasında uğradıkları suikast sonucu hayata veda ettikleri gün... Suikastı, Avusturya-Macaristan'ın egemenliği altında bulunan Bosna-Hersek'in kendisine bırakılmasını isteyen Sırbistan tarafından yönlendirilen bir grup milliyetçi gencin gerçekleştirildiği bilinmektedir. 29 Haziran'da başlayan karşılıklı tepkiler sonucunda bir dünya savaşına neden olan bu olay, hiç de basit bir gerekçeye sahip değildi. Franz Ferdinand ile eşi Sophie'yi öldüren Gavrilo Princip, sadece bir figürandı. Veliahdı öldüren silah, 16. yüzyılda imal edildi, 17. yüzyılda çekildi, tetiğine 18. yüzyılda basıldı ve namludan çıkan mermi 19. yüzyılı baştan sona geçerek 1914 yılında Ferdinand'a saplandı.

İlkin Başar Özal, ***Kısa I. Dünya Savaşı Tarihi*** isimli kitapta farklı bir anlatım tekniği deniyor. On beşinci yüzyıldan başlayarak Büyük Savaş'a giden sürecin ayrıntılarını gözler önüne seriyor ve sadece bir kronolojik akış vermenin ötesine geçerek her cepheyi ayrı ayrı ele alıyor. Batı ve Doğu Cephelerinin gölgesinde kalan çatışmaları; Osmanlı'nın kuvvetli bir direniş gösterdiği Çanakkale'yi, hep hüzünle hatırladığımız Sarıkamış'ı ve devamında Kafkas İslam Ordusu'nun ilerleyişini, Mısır'da Kanal'a yapılan taarruzu, İngilizlere karşı kazanılan Kutü'l-Amare Zaferi'ni, Fahrettin Paşa'nın efsanevi Medine Müdafaası'nı, Balkanlarda, İtalya'da, Afrika'da, Uzakdoğu ve Pasifik'te yaşanan çatışmaları, ayrıca hava ve deniz savaşlarını da canlı tasvirlerle, son derece akıcı bir biçimde anlatıyor.

TİMAŞ
POPÜLER TARİH
₺26,50
ISBN: 978-605-08-2671-5
9 786050 826715
timas.com.tr
timasyayingrubu

Levent Şahverdi Arşivi